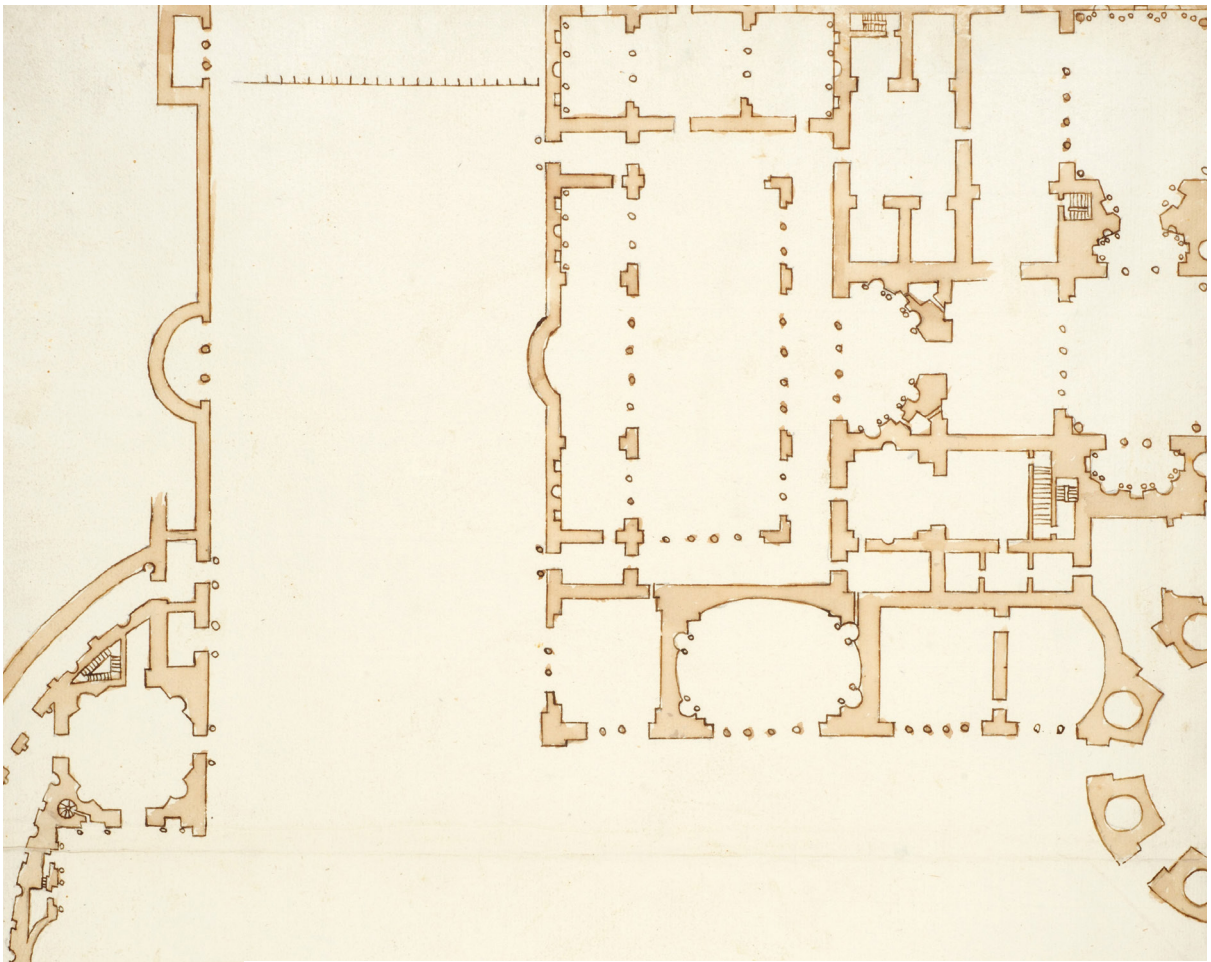

Störningar och tidsförlängning

- en entreprenadrättslig studie

MARCUS UTTERSTRÖM
JURIDISKA FAKULTETEN | LUNDS UNIVERSITET

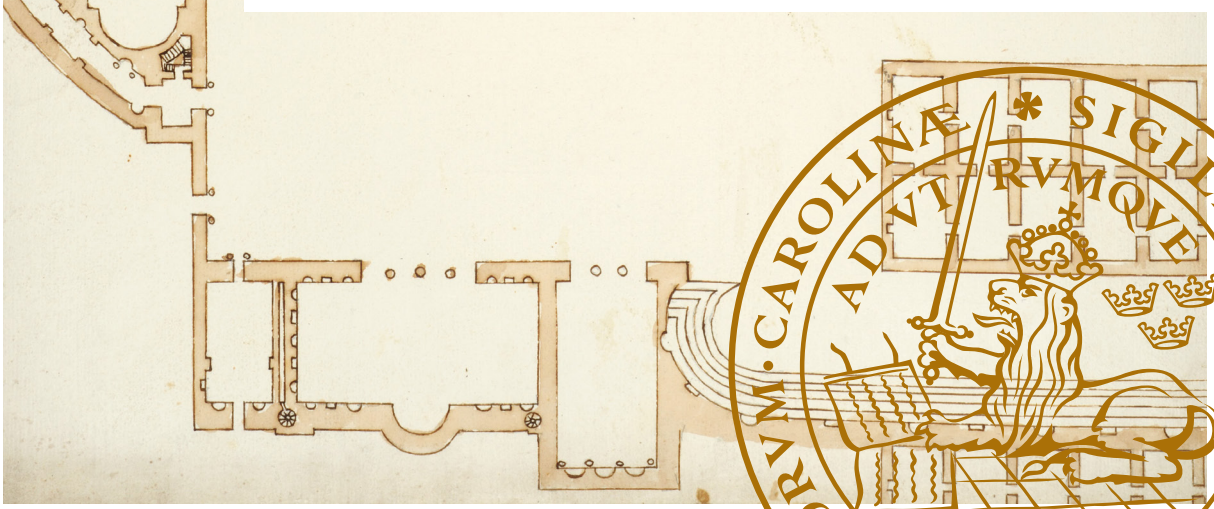

Juridikbok.se

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

• Kopiera och vidaredistribuera materialet oavsett medium eller format

• Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

• Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.

• Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.

• Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att gör något som licensen tillåter.

Se även information på
https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv

http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:juridikbokse-f44dc

Störningar och tidsförlängning

– en entreprenadrättslig studie

Marcus Utterström

LUNDS
UNIVERSITET

AKADEMISK AVHANDLING

som för avläggande av juris doktorsexamen i civilrätt framställes till offentlig granskning vid disputation, som äger rum fredagen den 23 september 2022 kl. 10.15 i Pufendorfsalen, Juridiska institutionen, Lilla Gråbrödersgatan 4, i Lund

Fakultetsopponent
Professor Christina Ramberg
Stockholms universitet

Organization LUND UNIVERSITY Faculty of Law Marcus Utterström	**Document name** Doctoral dissertation **Date of issue** 2022-09-02

Title and subtitle: Störningar och tidsförlängning – en entreprenadrättslig studie

Abstract

This dissertation concerns disruptions in construction contracts. Within the scope of the thesis, a disruption is a circumstance that deviates from the assumptions of the contractor at the time of entering the contract, and changes the performance of the works, causing additional costs, a delay or both.

A disruption is a factual situation. It is not possible to draw any legal conclusions from the classification of a set of circumstances as a disruption. The existance of a disruption says nothing about the right of the contractor to an extension of time. Some disruptions may grant the contractor an extension of time, while others may not.

The thesis contains a study of which disruptions may give the contractor a right to an extension of time for completion of the works. The study is based on an analytical model and a number of typical case examples.

The study examines the right of the contractor to an extension of time according to the rules in the standard form AB 04, as well as the rules applied when the parties' contract does not contain an answer to the legal question of whether the contractor has such a right.

There is a general lack of directly applicable legal rules addressing the parties' obligations in construction contracts. When a contract does not answer a legal question, the question can therefore rarely be answered by applying a directly applicable legal rule. When there are no such rules, the Sale of Goods Act and the Consumer Services Act may be applied through analogy. In addition, general principles may be considered. If the mentioned norms do not provide an answer as to whether a specific disruption gives the contractor a right to an extension of time, a judge may construct a rule based on similarities between the regulations in the dominant Scandinavian standard forms AB 04, NS 8405 and AB 18. This method can be supported by the Supreme Court decision NJA 2018 s. 653.

Key words: construction law, contract law, standard forms, AB 04, disruption		
Classification system and/or index terms (if any)		
Supplementary bibliographical information		**Language:** Swedish
ISSN and key title		**ISBN** 978-91-986174-2-9 (print) 978-91-987933-0-7 (digital)
Recipient's notes	**Number of pages:** 393	Price
	Security classification	

I, the undersigned, being the copyright owner of the abstract of the above-mentioned dissertation, hereby grant to all reference sources permission to publish and disseminate the abstract of the above-mentioned dissertation.

Signature Date 2022-08-05

Störningar och tidsförlängning

– en entreprenadrättslig studie

Marcus Utterström

LUNDS
UNIVERSITET

Omslag: *Caracallas termer, Rom. Plan av del av anläggningen.* Fotografi av Cecilia Heisser, Nationalmuseum.

Copyright: Marcus Utterström

Juridiska fakulteten vid Lunds universitet

ISBN 978-91-986174-2-9 (tryckt format)
978-91-987933-0-7 (elektroniskt format)

Tryckt i Sverige av Media-Tryck, Lunds universitet
Lund 2022

Media-Tryck is a Nordic Swan Ecolabel certified provider of printed material. Read more about our environmental work at www.mediatryck.lu.se
MADE IN SWEDEN

Till Maja, Ingmar och Lasse

Innehållsöversikt

Förord **17**

Förkortningar **19**

1 Inledning **23**

2 Något om entreprenadavtalets historiska bakgrund **93**

3 Karaktäristiska drag för entreprenadavtal **127**

4 Störningar **145**

5 Juridiska perspektiv på avvikelser **181**

6 Bestämmelser om tidsförlängning i AB 04 ..... **201**

7 Hinderbestämmelsen i AB 04 ..... **209**

8 För sent lämnad information **241**

9 Oförutsedda väderförhållanden **277**

10 Avvikande markförhållanden **293**

11 Argumentationslinjer för fri utfyllning **333**

12 Avslutning **361**

Summary **377**

Källförteckning **379**

Innehållsförteckning

Förord **17**

Förkortningar **19**

1 Inledning **23**

1.1 Introduktion till ämnet 23

1.2 Problem 26

1.3 Syfte 27

1.4 Fråga 28

1.5 Rättsdogmatik på entreprenadrättens område 31

1.5.1 Inledning 31

1.5.2 Rättsfrågor besvaras med utgångspunkt i rättsnormer 31

1.5.3 Fastställande av utfyllande rätt i avsaknad av direkt tillämpliga rättsregler 33

1.5.4 HD:s anvisning om utfyllning av entreprenadavtal 34

1.5.5 Särskilt om avtalstolkning 36

1.6 Tolkning av AB 04, NS 8405 och AB 18 37

1.6.1 Inledning 37

1.6.2 HD:s praxis om tolkning av Allmänna bestämmelser 37

1.6.3 Bestämmelsernas ordalydelse 39

1.6.4 Standardavtalets systematik 40

1.6.5 Tolkning i ljuset av dispositiv rätt 42

1.6.6 Den övergripande rimlighetsbedömningen 43

1.6.7 Betydelsen av entreprenadjuridisk litteratur vid tolkning av bestämmelserna i AB 04 43

1.6.8 Den slutliga sammanvägningen 44

1.6.9 Tolkning av NS 8405 och AB 18 44

1.7 Utfyllning av entreprenadavtal 46

1.7.1 Inledning 46

1.7.2 Bunden och fri utfyllning 46

1.7.3 Bunden utfyllning grundas på lag, förarbeten och prejudikat 47

1.7.4 Vissa överväganden om bunden utfyllning 48

1.7.5 Systematisering av speciella avtalsrättsliga normer genom avtalstyper 51

1.7.6 Entreprenadavtalet är en avtalstyp med ett fåtal speciella avtalsrättsliga normer 53

1.7.7 Fri utfyllning med stöd av analogier 54

1.7.8 Relevansen av allmänna principer vid fri utfyllning 56
1.7.9 Fri utfyllning med stöd av standardavtalslikheter 57
1.7.10 När underlaget inte längre ger vägledning 64
1.7.11 Sammanfattning – metod för utfyllning 65
1.8 Några särskilda metodfrågor 66
1.8.1 Inledning 66
1.8.2 Störningar som föremål för undersökningen 66
1.8.3 Modell för juridisk analys av störningar 69
1.8.4 Utformning och användning av typfall 69
1.8.5 Urval av underrättsavgöranden 71
1.9 Forskningsläget och vad avhandlingen tillför 73
1.9.1 Ett problemorienterat fokus 73
1.9.2 Ökad kunskap om hur störningar i entreprenadavtal kan analyseras rättsligt 75
1.9.3 Riktlinjer för fri utfyllning av entreprenadavtal 77
1.10 Vissa terminologiska klargöranden 77
1.11 Avgränsningar 80
1.11.1 Inledning 80
1.11.2 Typ av entreprenadavtal 81
1.11.3 Kontraktsmedhjälpare 82
1.11.4 Föreskrivna ändringar 83
1.11.5 Vissa avtalstolkningsfrågor 83
1.11.6 Skillnaden mellan tolkning och utfyllning 85
1.11.7 Orsakssamband 85
1.11.8 Tidsplanering 86
1.11.9 Underrättelseregler 88
1.11.10 Åberopsbörda och bevisbörda 88
1.12 Disposition 90

2 Något om entreprenadavtalets historiska bakgrund 93

2.1 Inledning 93
2.1.1 Övergripande om den rättshistoriska undersökningen 93
2.1.2 Kapitlets disposition 94
2.1.3 Material och metod 94
2.2 Locatio conductio operis 95
2.3 Arbetslega enligt svensk rätt i tiden kring 1734 års lag 98
2.3.1 Handelsbalken i 1734 års lag 98
2.3.2 Ehrenstråle om arbetslega 99
2.4 Byggnads- eller annat arbetsbeting enligt 1826 års förslag till ny civillag 100
2.5 Rättsvetenskapens sökande efter arbetsbetingets gränser 102

2.5.1 Inledning – om den konstruktiva riktningen i nordisk rättsvetenskap 102
2.5.2 Winroth om arbetsbetingets position i systematiskt hänseende 103
2.5.3 Hammarskjöld om gränsdragningen mellan arbetsbeting och närliggande avtalstyper 104
2.5.4 Hasselrot om att arbetsbeting avser en materiell arbetsprodukt 107
2.5.5 Wikander om arbetsbetingets särskiljande från närliggande avtalstyper och parternas huvudsakliga förpliktelser 108
2.6 Arbetsbetinget och 1905 års köplag 112
2.7 Den moderna arbetsrättens framväxt 113
2.7.1 Historisk bakgrund 113
2.7.2 Begreppet arbetsbetings lämplighet i den moderna arbetsrätten 115
2.8 Entreprenadavtalet – ett materiellt uppdragsavtal 118
2.9 Entreprenadjuridiken – ett område för privat normgivning 121
2.10 Entreprenadavtal – förr och nu 124

3 Karaktäristiska drag för entreprenadavtal 127
3.1 Inledning 127
3.2 Typiska förhållanden som påverkar arbetena 129
3.2.1 Arbetena är långvariga 129
3.2.2 Arbetena är omfattande och komplicerade 130
3.2.3 Många aktörer är inblandade 131
3.2.4 Arbetena utförs på en anvisad plats 132
3.2.5 Arbetena påverkas av väderförhållanden 133
3.2.6 Arbetena präglas av en spänning mellan improvisation och industrialisering 134
3.2.7 Parterna har olika information av betydelse för entreprenaden 135
3.3 Principer för regler om störningar 136
3.3.1 Inledande om de tre principerna 136
3.3.2 Effektivitet 138
3.3.3 Avtalsbalans 140
3.3.4 Lojal samverkan 141
3.4 Sammanfattning 144

4 Störningar 145
4.1 Inledning 145
4.2 Allmänt om ändrade förhållanden 146

4.2.1 Inledning 146
4.2.2 Huvudregeln 148
4.2.3 Undantag från huvudregeln 149
4.2.4 Sammanfattning – ändrade förhållanden och störningar 155
4.3 Föreställningar om störningar 155
4.3.1 Inledning 155
4.3.2 Entreprenadrättslig litteratur om störningar 156
4.3.3 Påståenden om störningar i entreprenadtvister 159
4.3.4 Sammanfattande reflektioner 164
4.4 De tre störningsmomenten 165
4.4.1 Avvikelser, arbetspåverkan och effekter 165
4.4.2 Tillämpning av begreppsapparaten – ett exempel 166
4.5 Avvikelser 168
4.5.1 Entreprenörens antaganden 168
4.5.2 Typfall av avvikelser 170
4.6 Arbetspåverkan 171
4.6.1 Med arbetspåverkan avses en påverkan på arbetenas utförande 171
4.6.2 Arbete tillkommer 172
4.6.3 Arbete ändras 172
4.6.4 Arbete kan inte utföras 173
4.6.5 Svårigheten att skilja mellan olika typer av arbetspåverkan. 174
4.7 Tidseffekter 174
4.8 Sammanfattning 180

5 Juridiska perspektiv på avvikelser 181

5.1 Inledning 181
5.2 Tänkbara juridiska perspektiv 182
5.2.1 Inledning 182
5.2.2 Risk i norsk och dansk entreprenadrättslig litteratur 183
5.2.3 De juridiska perspektiven i avhandlingen 186
5.2.4 Särskilt om 36 § avtalslagen 188
5.3 Avtalsbrott 189
5.3.1 Avtalsbrottsbegreppet 189
5.3.2 Avtalsförpliktelser 189
5.3.3 Avtalsbrottspåföljder 191
5.3.4 Avvikelser kan vara avtalsbrott 192
5.4 Fördelning av tidsrisken 192
5.4.1 Riskfördelning 192
5.4.2 Tidsrisken 193
5.4.3 Tidsriskens fördelning i entreprenadavtal 195

5.5 Felaktiga förutsättningar 196
5.5.1 Förutsättningar och antaganden 196
5.5.2 Öppna och dolda förutsättningar 197
5.6 Sammanfattning och utgångspunkter för den vidare undersökningen 198

6 Bestämmelser om tidsförlängning i AB 04 201
6.1 Inledning 201
6.2 De två spåren för tidsförlängning 202
6.3 Likställda ÄTA-arbeten och tidsförlängning enligt kap. 4 § 2 204
6.4 Hinder och tidsförlängning enligt kap. 4 § 3 206
6.5 Sammanfattning 207

7 Hinderbestämmelsen i AB 04 209
7.1 Inledning 209
7.2 Köplagens kontrollansvar 211
7.2.1 Inledning 211
7.2.2 Säljarens skadeståndsansvar för dröjsmål 211
7.2.3 Kontrollansvarsregeln 215
7.2.4 Hinderrekvisitet 215
7.2.5 Kontrollrekvisitet 216
7.2.6 Oförutsebarhetsrekvisitet 218
7.2.7 Aktivitetsrekvisitet 218
7.2.8 Kontrollansvaret som allmän kontraktsrättslig princip 219
7.2.9 Kontrollansvarets betydelse vid tolkning av hinderbestämmelsen 220
7.3 Förhållanden som orsakar att entreprenören hindras 222
7.4 Entreprenören ska ”hindras” 223
7.4.1 Två alternativa tolkningar av ”hindras” 223
7.4.2 Systematisk tolkning 225
7.4.3 Tolkning i ljuset av köplagens kontrollansvar 229
7.5 Krav på entreprenörens förutseende 233
7.5.1 Inledning 233
7.5.2 Entreprenörens faktiska förutseende 234
7.5.3 Antaganden som entreprenören borde göra 235
7.5.4 Förutseendevillkoret tar sikte på arbetspåverkan 235
7.6 Krav på entreprenörens aktivitet 236
7.7 Sammanfattning 239

8 För sent lämnad information 241
8.1 Inledning 241

8.2 Fenomenet och problemet 242
8.3 Informationsförpliktelser och informationsgivning....243
8.4 Reglering av typfallet (avvikelsen) i AB 04....245
8.4.1 Inledning....245
8.4.2 Uppgifter och handlingar ska tillställas entreprenören så att entreprenaden kan utföras och färdigställas planenligt....245
8.4.3 Beställaren ska tillhandahålla synpunkter med anledning av sådana omständigheter som avses i kap. 2 § 4....249
8.4.4 Beställaren ska underrätta om upptäckta brister i kontraktshandlingarna m.m. 254
8.4.5 Beställaren ska underrätta entreprenören om förhållande som kan rubba tidplan eller försena entreprenaden 257
8.4.6 Sammanfattning....262
8.5 Villkor om arbetspåverkan i AB 04....263
8.6 Villkor om tidseffekt i AB 04....263
8.7 Likheter mellan de skandinaviska standardavtalens regleringar 264
8.7.1 Regleringen i NS 8405 264
8.7.2 Regleringen i AB 18....269
8.7.3 Identifierade principiella likheter 273
8.8 Sammanfattning....275

9 Oförutsedda väderförhållanden....277

9.1 Inledning....277
9.2 Fenomenet och problemet 277
9.3 Reglering av typfallet (avvikelsen) i AB 04....278
9.3.1 Inledning....278
9.3.2 Väderleksförhållande....279
9.3.3 Osedvanlighet....280
9.4 Villkor om arbetspåverkan i AB 04....282
9.4.1 Inledning....282
9.4.2 Särskilt ogynnsam inverkan....283
9.4.3 Krav på entreprenörens förutseende 284
9.5 Villkor om tidseffekt i AB 04....285
9.6 Likheter mellan de skandinaviska standardavtalens regleringar 286
9.6.1 Regleringen i NS 8405 286
9.6.2 Regleringen i AB 18....289
9.6.3 Identifierade principiella likheter 290
9.7 Sammanfattning....291

10 Avvikande markförhållanden 293

10.1 Inledning....293

10.2 Fenomenet och problemet 293
10.3 Redovisade och dolda förutsättningar 296
10.4 Reglering av typfallet (avvikelsen) i AB 04 300
10.4.1 Inledning 300
10.4.2 Markförhållanden som avviker från vad som redovisats 301
10.4.3 Markförhållanden som avviker från dolda förutsättningar ..310
10.4.4 Sammanfattning 317
10.5 Villkor om arbetspåverkan i AB 04 318
10.5.1 Båda spåren för tidsförlängning aktualiseras 318
10.5.2 Krav på entreprenörens förutseende enligt kap. 4 § 3 319
10.5.3 Krav på entreprenörens förutseende enligt kap. 4 § 2 320
10.6 Villkor om tidseffekt i AB 04 321
10.7 Likheter mellan de skandinaviska standardavtalen 323
10.7.1 Regleringen i NS 8405 323
10.7.2 Regleringen i AB 18 326
10.7.3 Principiella likheter mellan standardavtalens regleringar 328
10.8 Sammanfattning 330

11 Argumentationslinjer för fri utfyllning 333

11.1 Inledning 333
11.2 Kan entreprenören medges tidsförlängning utan avtalsstöd? 334
11.2.1 Inledning 334
11.2.2 Köplagens och konsumenttjänstlagens regler 335
11.2.3 Tidsförlängning enligt AB 04, NS 8405 och AB 18 337
11.2.4 Tidsförlängning bör kunna utdömas vid fri utfyllning 339
11.3 Vilka avvikelser kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning när avtalet inte ger något besked? 340
11.3.1 Inledning 340
11.3.2 I vilka fall bör för sent lämnad information vara tidsförlängningsgrundande? 340
11.3.3 I vilka fall bör oförutsedda väderförhållanden vara tidsförlängningsgrundande? 344
11.3.4 I vilka fall bör avvikande markförhållanden vara tidsförlängningsgrundande? 346
11.3.5 Vilka avvikelser som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning vid fri utfyllning 351
11.4 Vilka villkor om arbetspåverkan gäller för entreprenörens rätt till tidsförlängning när avtalet inte ger något besked? 351
11.4.1 Bör rätten till tidsförlängning villkoras av att entreprenörens arbeten hindras? 351

11.4.2 Bör rätten till tidsförlängning villkoras av att entreprenören inte borde ha förutsett arbetspåverkan? 354
11.5 Vilka villkor om tidseffekt gäller för entreprenörens rätt till tidsförlängning när avtalet inte ger något besked? 356
11.5.1 Förseningen ska innebära att en avtalad tidsfrist överskrids 356
11.5.2 Entreprenören ska med skäliga åtgärder försöka undvika eller begränsa förseningen 358
11.6 Sammanfattning 359

12 Avslutning 361

12.1 Inledning 361
12.2 Sammanfattning 361
12.2.1 Företeelsen störningar 361
12.2.2 Analysmodellen 362
12.2.3 Störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning enligt AB 04 364
12.2.4 Störningar som bör kunna ge entreprenören rätt till tidsförlängning när parternas avtal inte ger något besked ... 367
12.3 Avslutande reflektioner 369
12.3.1 Behovet av en entreprenadrättslig förutsättningsregel 369
12.3.2 Tolkning av standardavtal – textens betydelse 370
12.3.3 Bestämmelserna i AB 04 har prägel av ramreglering 373
12.3.4 Förslag till framtida undersökningar 375

Summary 377

Källförteckning 379

Svenskt offentligt tryck 379
Rättsfall 379
Arbetsdomstolen 379
Högsta domstolen 379
Hovrätterna 381
Tingsrätterna 381
Norges Høyesterett 382
Litteratur 382
Övriga källor 392

Förord

Det är många personer som har bidragit till att avhandlingen har blivit skriven eller som av någon annan anledning förtjänar ett tack.

Först ett särskilt tack till mina handledare, Per Samuelsson och Peter Westberg. Per har med sin noggrannhet tvingat mig att så långt som möjligt reda ut de juridiska funderingarna och se till att dessa kommer till uttryck i texten. Peter har med sina utmanande reflektioner bidragit till fördjupad förståelse och nya infallsvinklar. Stort tack, Per och Peter!

En doktorand i juridik brottas inte enbart med reglerna och texten, utan också med tvivel och ensamhet. Tack vare kollegor i samma situation har tillvaron, även under en pandemi, blivit stimulerande och rolig. Ett särskilt tack till Arnljótur Ástvaldsson, Gunnar Bramstång, Richard Croneberg, David Dryselius, Kristian Gustafsson, Marie Göransson, Alexander Hardenberger och Torvald Larsson!

På mittseminariet och slutseminariet fick jag värdefulla synpunkter från Niklas Arvidsson och Ola Svensson respektive Herman Bruserud. Tack!

Tack också till Magnus Svensson, som en gång för länge sedan anställde mig som datalärare på fakulteten och därmed möjliggjorde flera års tillvaro som studentanställd. Det var roliga, lärorika och trivsamma år, utan vilka det nog inte blivit något doktorerande.

Det är många andra på Juridiska fakulteten som på olika sätt har bidragit till avhandlingen eller varit goda kollegor. Men det är alltid vanskligt att dra en gräns. Därför – tack till alla!

Jag har getts möjlighet att kombinera forskarutbildningen och avhandlingsarbetet med advokatverksamhet vid Mannheimer Swartling i Malmö. Det möjliggjordes särskilt av Anders Ingvarson, som under många år också varit en oumbärlig diskussionspartner. Vid byrån finns även andra personer som på olika sätt har inspirerat mig innan och under tiden som doktorand. Kristin Eickhoff, Johan Granehult och Jesper Silow ska nämnas särskilt. Tack alla!

Kanske ges livet viss mening genom att skriva om AB 04. Kanske. Mer meningsskapande är dock att diskutera *science fiction*, spela brädspel, gå på MFF-matcher, vandra i skog och mark, dricka öl och vara i en fin gemenskap. Därför – ett varmt tack till Kiffe, Max, Herman, Måns, Jonas och alla andra vänner som möjliggör detta!

Tack också till storfamiljen – mamma, pappa, storebror, Emma, Albert, Edith, Vega och Limpan samt Fia, Martin, Elliot, Olle, Teo, Sara, Johan, Love, Henny, Julia, Mehdi, Isac, Kerstin och Hasse!

Maja, Ingmar och Lasse, ni betyder mer för mig än vad jag förmår uttrycka i ett förord. Jag vet att jag ibland kan vara en lite sur och disträ sambo och pappa. Kanske får jag en trevligare ton och blir mer närvarande nu när avhandlingen är färdigskriven. Kanske. Hur som helst! Den här boken tillägnas er.

Förkortningar

1905 års köplag	Lag (1905:38 s. 1) om köp och byte av lös egendom
AB 04	Allmänna bestämmelser för byggnads-, anläggnings- och installationsentreprenader AB 04
AB 18	Almindelige betingelser for arbejder og leverancer i bygge- og anlægsvirksomhed (AB 18)
AB 54	Svenska Teknologföreningens allmänna bestämmelser för entreprenader inom husbyggnads- samt väg- och vattenbyggnadsfacken
AB 65	Allmänna bestämmelser för byggnads-, anläggnings- och installationsentreprenader AB 65
AB 72	Allmänna bestämmelser för byggnads-, anläggnings- och installationsentreprenader AB 72
AB 92	Allmänna bestämmelser för byggnads-, anläggnings- och installationsentreprenader AB 92
ABM 07	Allmänna bestämmelser för köp av varor i yrkesmässig byggverksamhet
ABS 18	Allmänna bestämmelser för småhusentreprenader – ABS 18
ABT 06	Allmänna bestämmelser för totalentreprenader avseende byggnads-, anläggnings- och installationsarbeten ABT 06
ABT 74	Allmänna bestämmelser för totalentreprenader avseende byggnads-, anläggnings- och installationsarbeten ABT 74
ABT 94	Allmänna bestämmelser för totalentreprenader avseende byggnads-, anläggnings- och installationsarbeten ABT 94

AMA	Allmän material- och arbetsbeskrivning
AMA AF 21	Administrativa föreskrifter med råd och anvisningar för byggnads-, anläggnings- och installationsentreprenader AMA AF 21
AMA Anläggning 20	Allmän material- och arbetsbeskrivning för anläggningsarbeten AMA Anläggning 20
AMA EL 19	Allmän material- och arbetsbeskrivning för elektriska arbeten AMA EL 19
AMA Hus 21	Allmän material- och arbetsbeskrivning för husbyggnadsarbeten AMA Hus 21
AMA VVS & Kyla 19	Allmän material- och arbetsbeskrivning för VVS- och kyltekniska arbeten AMA VVS & Kyla 19
BBR	Boverkets byggregler
BKK	Byggandets Kontraktskommitté
CISG	Förenta nationernas konvention den 11 april 1980 angående avtal om internationella köp av varor
Danska AB 92	Almindelige betingelser for arbejder og leverancer i bygge- og anlægsvirksomhed
DCFR	Draft Common Frame of Reference
DIV	Dansk Ingeniørforenings Voldgiftsrets kendelse
Handelsagenturlagen	Lag (1991:351) om handelsagentur
HD	Högsta domstolen
JT	Juridisk Tidskrift
Kommissionslagen	Kommissionslag (2009:865)
Konsumenttjänstlagen	Konsumenttjänstlag (1985:716)
Köplagen	Köplag (1990:931)
Lagen om handelsagentur	Lag (1991:351) om handelsagentur
MER	Mät- och ersättningsregler
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv, avd. 1
NL 17	Allmänna bestämmelser för leveranser av maskiner samt annan mekanisk, elektrisk och elektronisk

	utrustning mellan Danmark, Finland, Norge och Sverige
NS 3430	Norsk Standard NS 3430 Alminnelige kontraktsbestemmelser om utførelse av bygg- og anleggsarbeider
NS 8405	Norsk Standard NS 8405:2008 Norsk bygge- og anleggskontrakt
NU	Nordisk utredningsserie
PBL	Plan- och bygglag (2010:900)
Prop.	Regeringens proposition
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
RF	Regeringsformen (1974:152)
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning
TfR	Tidsskrift for Rettsvitenskap
VBA	Voldgidtsnævnet for bygge- & anlægsvirksomhed

1 Inledning

1.1 Introduktion till ämnet

Entreprenadavtal är avtal om uppförande eller ändring av byggnadsverk.[1] För entreprenadavtal mellan konsumenter och näringsidkare gäller konsumenttjänstlagens regler.[2] I övrigt saknas dock i princip lagregler om parternas rättigheter och skyldigheter i entreprenadavtal.[3] Det innebär att frågor om parternas rättigheter och skyldigheter i entreprenadavtal där beställaren inte är konsument sällan kan besvaras med grund i direkt tillämpliga rättsregler.[4] Detta skapar en osäkerhet om vilka regler som gäller när parternas avtal inte ger något besked.[5]

I avhandlingen undersöks vissa frågor om parternas rättigheter och skyldigheter i entreprenadavtal där beställaren inte är konsument. Fortsättningsvis avses med ”entreprenadavtal” uteslutande sådana avtal.

I entreprenadbranschen har sedan länge utarbetats och tillämpats standardavtal för entreprenadavtal.[6] Dessa standardavtal kallas för ”Allmänna bestämmelser” och har en dominerande ställning i branschen. De senaste editionerna av Allmänna bestämmelser är AB 04 och ABT 06.[7]

---

[1] Med byggnadsverk avses en byggnad eller annan anläggning, jfr PBL kap. 1 § 4.

[2] Se 1 § konsumenttjänstlagen.

[3] Lagregler som är generellt tillämpliga inom förmögenhetsrättens område gäller också entreprenadavtal. Det gäller exempelvis 36 § avtalslagen.

[4] I avhandlingen används uttrycket ”direkt tillämplig” för att betona att det inte är fråga om analogisk tillämpning, se avsnitt 1.10.

[5] Avsaknaden av direkt tillämpliga rättsregler bidrar också till osäkerhet vid tolkning av entreprenadavtal, eftersom tolkningen kan ske i ljuset av den dispositiva rätten, se NJA 2013 s. 271 p. 7, NJA 2014 s. 960 p. 23 och 24, NJA 2015 s. 862 p. 12 samt NJA 2018 s. 653 p. 20 och 21.

[6] Med entreprenadbranschen avses byggverksamhet i Sverige i vid bemärkelse. Utöver aktörer verksamma inom bygg- och anläggningsbranschen inkluderas också aktörer som på andra sätt verkar på den svenska byggmarknaden. Jfr Iversen, 2016, s. 32. Angående termen entreprenad, se avsnitt 1.10.

[7] Vilket standardavtal som införlivas beror primärt på vem av parterna som ansvarar för projekteringen av arbetena. Hädanefter hänvisas enbart till AB 04, som är avsett för utförandeentreprenader, dvs. entreprenadavtal enligt vilka beställaren ska utföra och ansvarar för projekteringen. Se avsnitt 1.11.2 om att avhandlingen avgränsas till avtal om utförandeentreprenader. Mycket av vad som i avhandlingen anförs om AB 04 är dock relevant också för ABT 06. I skrivande stund pågår framtagandet av en ny avtalsversion som ska ersätta AB 04.

Entreprenadavtal är typiskt sett långvariga avtal. Under tiden för utförandet av entreprenaden kan det inträffa oförutsedda händelser som försvårar arbetena.[8] Förhållandena på arbetsområdet går inte heller att fullt ut klarlägga innan entreprenaden påbörjas.[9] Detta gör att det typiskt sett är svårt för parterna att göra korrekta bedömningar om förutsättningarna för arbetenas utförande.

I entreprenadbranschen används ibland ordet ”störning” som benämning på förhållanden som avviker från vad entreprenören förutsatt innan avtalets ingående.[10] Ibland avses i stället konsekvenserna av sådana avvikande förhållanden. Även om ordet förekommer i entreprenadrättslig litteratur och entreprenadtvister, saknar det en i entreprenadbranschen allmänt accepterad betydelse.[11] När en part i en rättegång (typiskt sett entreprenören och tillika käranden) påstår att det har förekommit en störning varierar vad som avses.[12]

Med störning avses i avhandlingen *en omständighet som avviker från vad entreprenören förutsatt (antagit) senast vid avgivandet av sitt löfte (anbud) att ingå avtalet som gör att entreprenörens arbeten inte kan utföras som planerat och som orsakar tillkommande kostnader, en försening eller bådadera*. När ordet störning används i avhandlingen är det med denna innebörd, om inte annat framgår av texten. Givet denna innebörd kan en störning delas upp i tre moment, nämligen:

1) *Avvikelse*: en omständighet som avviker från vad entreprenören förutsatt (antagit) senast vid avgivandet av sitt löfte (anbud) att ingå avtalet.
2) *Arbetspåverkan*: en påverkan på arbetena som medför att de inte kan utföras som planerat.
3) *Effekt*: tillkommande kostnader för arbetena, en försening av arbetena eller bådadera.

Uppdelningen av störningar i de tre momenten används i avhandlingen som ett analysredskap.

[8] Angående termen arbete, se avsnitt 1.10.

[9] Se vidare i kapitel 3 om entreprenadavtalens karaktäristiska drag.

[10] Förutsättning och antagande används här och fortsättningsvis som synonymer. Jfr Lehrberg, 1989, s. 77 om att det är sedvanligt i svensk litteratur om förutsättningsläran att likställa förutsättningar med antaganden. Han skriver ”att förutsättningar i flertalet skandinaviska förutsättningsläror [har] definierats som antaganden”. HD tycks också ha använt förutsättningar och antaganden som synonymer i NJA 1985 s. 178: ”En part i ett avtal måste regelmässigt själv stå risken för att hans förutsättningar för avtalet är felaktiga (jfr NJA 1981 s 269). Denna huvudregel gör sig med särskild styrka gällande i fråga om antaganden angående motpartens kreditvärdighet.”

[11] Med tvist avses att en av parterna med grund i ett avtal framställer ett krav som motparten motsätter sig. En tvist kan uppkomma såväl under tiden för genomförandet av avtalet som därefter. Förekomsten av en tvist förutsätter inte att tvisten har lyfts till domstol eller annat tvistlösningsförfarande. En entreprenadtvist är en tvist med grund i ett entreprenadavtal.

[12] Se vidare i avsnitt 4.3.2 och 4.3.3 om hur störningar behandlas i entreprenadrättslig litteratur och om parters påståenden om störningar i entreprenadtvister.

Störningar kan betraktas som en entreprenadrättslig typ av ändrade förhållanden.[13] Att det förekommer en störning i en entreprenad säger i sig ingenting om huruvida entreprenören har rätt till tilläggsvederlag eller tidsförlängning eller om villkoren för någon annan rättsföljd är uppfyllda.[14] Störning är inte ett rekvisit i någon dispositiv rättsregel som är tillämplig på entreprenadavtal.[15]

Störningar är ett för entreprenadavtal karaktäristiskt och vanligt förekommande problem. En undersökning av vem av parterna som ska stå för de negativa konsekvenserna av en störning har därför stor praktisk relevans.

En konsekvens av störningar kan vara att entreprenören inte kan färdigställa det av beställaren föreskrivna arbetsresultatet i avtalad tid. Att entreprenaden färdigställs i avtalad tid är viktigt för båda parter.[16] För beställaren kan en försening av färdigställandet innebära att det byggnadsverk som entreprenaden avser inte kan användas på planerat sätt. Om entreprenaden exempelvis avser uppförande av ett nytt hyreshus kan en försening av färdigställandet medföra att hyresgästerna inte kan flytta in enligt hyresavtalen. För entreprenörens del kan ett försenat färdigställande innebära t.ex. oförutsedda kostnader och att entreprenören inte kan frigöra resurser vid beräknad tidpunkt.

Entreprenören ansvarar för att entreprenaden färdigställs i avtalad tid. Om entreprenören anser att färdigställandet har försenats på grund av en störning, kan entreprenören framställa ett krav på tidsförlängning.

Med *tidsförlängning* avses att en avtalad tidsfrist för färdigställandet av hela eller delar av arbetsresultatet senareläggs. Därigenom kan ett annars föreliggande dröjsmål elimineras och entreprenören undviker avtalsbrottspåföljder för dröjsmålet, så som skadestånd eller förseningsvite. I avhandlingen undersöks vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning.

Tidsförlängning är en rättsföljd som föreskrivs i Allmänna bestämmelser.[17] Den förekommer också i standardavtal som avser köp eller konsumenttjänster.[18] Däremot finns ingen lagregel om tidsförlängning i köplagen eller

[13] Se avsnitt 4.2.

[14] Entreprenören är naturagäldenären i ett entreprenadavtal och dennes motpart kallas för beställare. Att rättsföljd i avhandlingen används som benämning också när rättsverkningarna grundas på ett avtalsvillkor klargörs i avsnitt 1.10.

[15] Ordet störning förekommer i AB 04 kap. 5 § 11 st. 2, som är en regel som begränsar entreprenörens skadeståndsskyldighet. Ordet har dock i det sammanhanget en annan innebörd än vad som avses här. I övrigt förekommer ordet inte i AB 04.

[16] Marthinussen m.fl., 2016, s. 337 och Samuelsson, 2011a, s. 27 f.

[17] Se AB 04 kap. 4 §§ 2 och 3, AB 92 kap. 4 §§ 2 och 3, AB 72 kap. 4 §§ 2 och 3, AB 65 kap. 4 §§ 2 och 3 samt AB 54 § 3 mom. 13 och § 17 mom. 3.

[18] Se t.ex. ABM 07 p. 10 och NL 17 p. 15 samt ABS 18 p. 17 och Allmänna bestämmelser för Hantverkarformuläret –17 p. 7.

konsumenttjänstlagen.[19] Huruvida tidsförlängning är en tillgänglig dispositiv rättsföljd vid utfyllning av entreprenadavtal är inte givet.[20]

Alla störningar ger inte entreprenören rätt till tidsförlängning. Om AB 04 har införlivats är det som utgångspunkt standardavtalets bestämmelser som reglerar vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning.[21] Oklarheter om innebörden av bestämmelserna i AB 04 är en i entreprenadtvister ofta förekommande fråga.

1.2 Problem

En välfungerande entreprenadbransch är av allmänt intresse. När beställare och entreprenörer tvistar förbrukas resurser som hade kunnat användas bättre. Det handlar inte enbart om att ekonomiska medel används till ersättning för juridiska ombud och sakkunniga, utan också om att parternas personal lägger arbetstid på tvisterna. Den belastning som entreprenadtvister innebär för allmänna domstolar ska inte heller underskattas.

Att helt eliminera entreprenadtvister är inte möjligt. Det är dock eftersträvansvärt att försöka reducera antalet tvister samt att minska omfattningen och komplexiteten av förekommande tvister.

Parterna i ett entreprenadavtal kan ha införlivat standardavtalet AB 04 för att reglera sitt avtalsförhållande. Standardavtalet är dock varken fullständigt eller i alla delar tydligt. Det medför att det mellan parterna kan uppkomma frågor om såväl tolkning som utfyllning, även när standardavtalet har införlivats. Så kan exempelvis ske när entreprenören kräver tidsförlängning grundat på påståenden om störningar i entreprenaden.

Det är generellt svårt för avtalsparter att förutse hur deras avtal kommer att bedömas av en domstol. Det beror på att de inte på förhand vet hur avtalet kommer att tolkas eller fyllas ut. Svårigheterna förstärks för parterna i entreprenadavtal, eftersom det saknas lagregler om parternas rättigheter och skyldigheter i entreprenadavtal.

Det är tre entreprenadjuridiska problem som ligger till grund för avhandlingen, nämligen: (1) osäkerheten om vilken dispositiv rätt som gäller för entreprenadavtal, (2) tolkningsfrågor relaterade till bestämmelserna i AB 04 och (3) svårigheter att reda ut vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning.

---

[19] Se dock avsnitt 7.2.2 om 22 § köplagen.

[20] Klart är dock att avtalsvillkor i entreprenadavtal kan jämkas med stöd av 36 § avtalslagen. En sådan jämkning skulle kunna avse avtalsvillkor som reglerar tidsfrister för färdigställandet av hela eller delar av entreprenaden, med resultatet att sådana tidsfrister senareläggs.

[21] Parterna kan införliva AB 04 och samtidigt komma överens om en särskild reglering av entreprenörens rätt till tidsförlängning. Det förefaller dock vara ovanligt.

Problemet om dispositiv rätt kan aktualiseras i alla entreprenadavtal. Frågor om tolkning av AB 04 kan aktualiseras i avtal där standardavtalet har införlivats. Det tredje problemet är relevant i entreprenadtvister där entreprenören anser sig ha rätt till tidsförlänging eftersom det har förekommit störningar i entreprenaden.

Vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning kan inte besvaras utan att det klargörs vad som sammantaget gäller enligt tillämpliga regler. Parternas avtal avgör i första hand vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. Om AB 04 har införlivats har innebörden av bestämmelserna i standardavtalet avgörande betydelse för vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. Om avtalet inte ger något besked om vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning uppkommer frågan om vad som gäller enligt dispositiv rätt. På så sätt hänger de tre problemen samman.

1.3 Syfte

Avhandlingen syftar till att underlätta för parter och domare att systematiskt och konsekvent bedöma vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning.[22]

Om parterna kan göra systematiska och konsekventa bedömningar av vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning kan de med större precision värdera sina risker och möjligheter i en entreprenadtvist. Om parterna gör skilda bedömningar av sina respektive risker och möjligheter i en tvist kan det vara svårt för dem att finna en annan lösning än att låta en domstol avgöra tvisten. Om parterna i stället gör likartade rättsliga bedömningar borde förutsättningarna öka för dem att undvika tvister eller reducera dessas omfattning.[23]

Om domare ges bättre möjligheter att göra systematiska och konsekventa bedömningar av vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning bör det också kunna bidra till att lika fall behandlas lika. Det ökar förutsebarheten och rättssäkerheten för parterna och har ett värde i sig.

Syftet med avhandlingen är inte enbart att klarlägga innehållet i gällande rätt. Det finns två huvudsakliga skäl för detta. Det ena skälet är att AB 04 har en dominerande ställning i entreprenadbranschen. Det är därför angeläget att klarlägga vad som gäller enligt standardavtalets bestämmelser. Om avhandlingen enbart tog sikte på gällande rätt skulle en stor del av entreprenadjuridiken falla utanför

[22] Här och fortsättningsvis hänvisas till domare. Vad som anförs har dock i många fall relevans också för skiljemän.

[23] Jfr Ramberg, 2017, s. 68 om att ”alla juridiska ombud som har deltagit i förlikningsförhandlingar vet att det är svårare att nå en lösning när det är svårt att förutse utgången i domstol jämfört med när rättsläget klart pekar till ena partens fördel.”

undersökningen.[24] Det skulle reducera avhandlingens praktiska relevans. Det andra skälet är att det i hög grad saknas rättsregler som kan ge besked om vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. Den primära frågan kan därför vara vad som gäller när dispositiva rättsnormer inte tillhandahåller något svar på vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning, snarare än vad som följer av gällande rätt.

Att avhandlingen tar sikte på störningar beror på att företeelsen aktualiserar principiellt intressanta rättsfrågor om entreprenadavtal. Det finns ett samband mellan störningar och entreprenadavtalens karaktäristiska drag. En rättsvetenskaplig undersökning av störningar kan bidra till en ökad förståelse av entreprenadavtal i allmänhet.

Anledningen till att syftet avgränsas till enbart rättsföljden tidsförlängning är att tidsförlängning är en för entreprenadavtalet karaktäristisk rättsföljd. Tidsfaktorn är central i entreprenadavtal. Att klarlägga förutsättningarna för entreprenörens rätt till tidsförlängning har också praktisk relevans.

Vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tilläggsvederlag eller skadestånd behandlas inte i avhandlingen.[25] Avgränsningen har ökat projektets genomförbarhet. Många av de frågor som aktualiseras i undersökningen är samtidigt relevanta också vid bedömningen av vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till ersättning.

1.4 Fråga

Den övergripande fråga som ska besvaras i avhandlingen är vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning.

Ordet ”kan” i meningen ovan avser att signalera att även om en störning i och för sig kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning kan det finnas ytterligare villkor för att entreprenören ska ges en sådan rätt. Rätten till tidsförlängning kan exempelvis vara villkorad av att entreprenören har underrättat beställaren om störningen i viss tid. Därtill kommer processuella regler relaterade till åberopande av rättsfakta och styrkande av sådana fakta.

Den övergripande frågan ska besvaras genom att det i avhandlingen presenteras en modell för analys av vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till

[24] Med entreprenadjuridik avses här och fortsättningsvis regler om parternas rättigheter och skyldigheter i entreprenadavtal oavsett om dessa följer av rättskällor eller avtalsvillkor eller andra källor. Till entreprenadrätten skulle kunna hänföras enbart regler om avtalsparters rättigheter och skyldigheter som föreskrivs i rättskällor eller följer av fri utfyllning och som tillämpas på entreprenadavtal. Se om fri utfyllning i avsnitt 1.7. En sådan distinktion mellan entreprenadjuridik och entreprenadrätt är dock svår att upprätthålla. Termen entreprenadrätt avser därför ibland enbart rättsregler men ibland också andra regler som gäller entreprenadavtal.

[25] Inte heller omfattar undersökningen entreprenörens möjlighet att häva avtalet på grund av störningar. Se vidare om avgränsningar i avsnitt 1.11.

tidsförlängning. Genom modellen möjliggörs en systematisk och konsekvent analys av vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning.

I avhandlingen undersöks vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning (1) enligt reglerna i AB 04 och (2) när parternas avtal inte reglerar frågan. Detta sker genom att analysmodellen tillämpas på ett antal typfall.

För att kunna besvara den övergripande frågan är det nödvändigt att i avhandlingen klarlägga vad som avses med störningar och hur företeelsen relaterar till entreprenadavtalens karaktäristiska drag. Med anledning härav har i avhandlingen anlagts ett något vidare angreppssätt än vad som är fallet i vissa rättsdogmatiska studier.[26]

I avhandlingen är det nödvändigt att lägga visst fokus på vad som kännetecknar störningar. Det beror på att ordet ”störning” används med varierande innebörd i entrprenadbranschen. Om en part i en entreprenadtvist utan förtydligande påstår att det har förekommit en störning i entreprenaden är det oklart vad som avses. Ibland är störning en benämning av omständigheter som har påverkat entreprenörens arbete. I andra fall menas påverkan på arbetena. I ytterligare andra fall avses något helt annat, exempelvis omständigheter som uppfyller villkoren för tillämpningen av vissa bestämmelser i AB 04.[27]

Det bitvis oklara språkbruket gör att det kan vara svårt för parterna att kommunicera om störningar och klargöra på vilka punkter de har en gemensam uppfattning respektive är oense. Det blir då svårt för parterna att, med eller utan en domares bistånd, renodla sin tvist.

Störningar är en viss typ av faktiska förhållanden.[28] En beskrivning av vad som kännetecknar störningar kan öka förståelsen för företeelsen och underlätta bedömningen av vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning.

Det ska framhållas att klassificeringen av ett visst förhållande som en störning inte säger någonting om entreprenören (eller beställaren) har rätt till någon rättsföljd. Störning är inte ett rättsligt begrepp.[29]

För att avgöra om en störning kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning behöver störningen analyseras juridiskt. I avhandlingen tillhandahålls en analysmodell, genom vilken störningar delas upp i de tre momenten (1) avvikelse, (2) arbetspåverkan och (3) effekt. Modellen kan användas för att analysera påståenden om störningar och störningars eventuella rättsverkningar.

I avhandlingen konstrueras ett antal typfall av avvikelser. Tre av dessa utgör utgångspunkter för undersökningen av vilka störningar som kan ge entreprenören

---

[26] Se den rättshistoriska undersökningen i kapitel 2 och redogörelsen av karaktäristiska drag för entreprenadavtal i kapitel 3.

[27] Se vidare i avsnitt 4.3.

[28] Som angetts i avsnitt 1.1 är en störning *en omständighet som avviker från vad entreprenören förutsatt (antagit) senast vid avgivandet av sitt löfte (anbud) att ingå avtalet som gör att entreprenörens arbeten inte kan utföras som planerat och som orsakar tillkommande kostnader, en försening eller bådadera*.

[29] Se vidare i avsnitt 1.8.2.

rätt till tidsförlängning enligt AB 04 eller när parternas avtal inte reglerar frågan. De tre typfallen är: (1) för sent lämnad information från beställaren, (2) oförutsedda väderförhållanden och (3) avvikande markförhållanden.

För att kunna besvara frågan om vilka störningar som enligt AB 04 kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning behöver relevanta bestämmelser i standardavtalet identifieras och tolkas. Detta utgör en betydande del av undersökningen.

När parternas avtal inte ger något besked om vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning ska utfyllning i första hand ske med direkt tillämpliga rättsnormer.

Tidsförlängning skulle kunna vara resultatet av jämkning av ett avtalsvillkor i entreprenadavtal enligt 36 § avtalslagen, vilket är en på entreprenadavtal direkt tillämplig rättsregel.[30] Utrymmet för att tillämpa generalklausulen på entreprenadavtal antas dock vara begränsat.[31] I övrigt finns inga direkt tillämpliga rättsregler varigenom tidsförlängning skulle kunna utgå.

Avsaknaden av direkt tillämpliga rättsregler aktualiserar en för entreprenadrätten central fråga, nämligen i vilken mån reglerna i Allmänna bestämmelser kan eller bör beaktas vid avtalsutfyllning.

Avtalsvillkoren i AB 04 ger inte uttryck för dispositiv rätt.[32] I avhandlingen argumenteras för att bestämmelserna i vissa fall ändå kan få betydelse vid utfyllning av entreprenadavtal, nämligen när det finns en likhet mellan reglerna i AB 04 samt det norska standardavtalet NS 8405 och det danska standardavtalet AB 18 eller när regleringen i Allmänna bestämmelser i stort har varit densamma under lång tid. Utifrån sådana likheter kan kartläggas argumentationslinjer som kan ge domstolarna vägledning vid fri utfyllning.[33]

HD har i NJA 2018 s. 653 öppnat för att norska och danska standardavtal samt norsk och dansk entreprenadrätt kan beaktas vid fri utfyllning och utveckling av den dispositiva entreprenadrätten. Att en rättsfråga besvaras på ett visst sätt enligt dispositiv entreprenadrätt i Norge eller Danmark eller de dominerande norska och danska standardavtalen för entreprenadavtal ger, enligt HD, ”ett betydande stöd” för att den dispositiva entreprenadrätten i Sverige bör ges samma innehåll som i grannländerna.[34] Att HD på detta sätt influeras av norsk och dansk entreprenadjuridik kan utgöra ett stöd för argumentationsmönster om hur fri utfyllning av entreprenadavtal bör gå till och hur den dispositiva (svenska) entreprenadrätten bör utvecklas.[35]

---

[30] Det är dock inte en speciell avtalsrättslig norm som hör till avtalstypen entreprenadavtal. Se avsnitt 1.7.5 om speciella avtalsrättsliga normer och avtalstyper.

[31] Se avsnitt 4.2.3.2. I avhandlingen undersöks inte i vilka fall störningar kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning som ett resultat av jämkning enligt 36 § avtalslagen, se avsnitt 5.2.4.

[32] Att innehållet i villkoren kan motsvara vad som gäller enligt dispositiv rätt är en annan sak.

[33] Se vidare i avsnitt 1.7 om utfyllning av entreprenadavtal.

[34] NJA 2018 s. 653 p. 40.

[35] Se vidare i avsnitt 1.7.

Att en betydande del av undersökningen avser reglerna i AB 04 vore motiverat redan med anledning av standardavtalets dominerande ställning och utbredda användning i entreprenadbranschen.[36] Därtill kan standardavtalets bestämmelser alltså ligga till grund för argument om fri utfyllning på det ovan beskrivna sättet. Därigenom kan bestämmelserna i förlängningen ha betydelse vid tillskapandet av nya dispositiva rättsregler för entreprenadavtal.[37]

1.5 Rättsdogmatik på entreprenadrättens område

1.5.1 Inledning

I följande avsnitt 1.5–1.8 behandlas metodologiska frågor.

I detta avsnitt 1.5 klargörs att avhandlingen är rättsdogmatisk. Som redan anförts präglas entreprenadrätten av bristen på direkt tillämpliga rättsregler och entreprenadbranschen av dominansen av en grupp standardavtal (Allmänna bestämmelser). Samtidigt kan rättsdogmatiken beskrivas som en metod som syftar till att klarlägga innehållet i gällande rätt.[38] Detta aktualiserar vissa frågor. I avsnitt 1.5.2–1.5.5 behandlas de metodologiska frågor som aktualiserats vid genomförandet av en rättsdogmatisk undersökning på entreprenadjuridikens område.

I avsnitt 1.6 behandlas metodologiska överväganden avseende tolkning av standardavtalen AB 04, NS 8405 och AB 18. Frågor om utfyllning av entreprenadavtal adresseras i avsnitt 1.7. I efterföljande avsnitt 1.8 behandlas några ytterligare principiella metodfrågor.

1.5.2 Rättsfrågor besvaras med utgångspunkt i rättsnormer

Undersökningen är rättsdogmatisk. Med det avses att rättsfrågor besvaras med utgångspunkt i gällande rättsnormer – i den mån det är möjligt.[39]

Osäkerheten om vilka dispositiva normer som är tillämpliga på entreprenadavtal är ett centralt tema i avhandlingen. Att undersökningen är rättsdogmatisk innebär inte att den enbart avser att kartlägga vilka svar på juridiska frågor som tillhandahålls av rättsnormer. I undersökningen dras också upp argumentationslinjer för hur entreprenadavtal bör kunna fyllas ut när rättsnormerna inte ger svar på hur en rättsfråga ska besvaras.

---

[36] Jfr Samuelsson, 2011a, s. 19 ff. om standardavtalets ställning i entreprenadbranschen i allmänhet och att AB 04 utgör en för branschen gemensam referensram för analys av entreprenadavtal.

[37] HD kan vid fri utfyllning skapa en ny dispositiv rättsnorm för entreprenadavtal, se avsnitt 1.7.2.

[38] Olsen, 2004, s. 116.

[39] Jfr Adestam, 2014, s. 16.

En del av undersökningen består i att identifiera, tolka och förklara relevanta rättsnormer. Det kan vara rättsnormer som stadgas i lag eller som följer av uttalanden i förarbeten eller HD:s praxis.

De för avhandlingen relevanta rättsnormerna kan grovt insorteras i två grupper. Den första gruppen avser rättsnormer som avser tolkning och utfyllning av avtal.[40] Tolkningsnormerna kan ta sikte på tolkning av standardavtalet AB 04, entreprenadavtal eller avtal i allmänhet. Normer om utfyllning kan avse utfyllning av entreprenadavtal eller avtal i allmänhet. Den andra gruppen gäller rättsnormer om parternas rättigheter och skyldigheter i ett entreprenadavtal och närliggande avtalstyper, så som köp och konsumenttjänstavtal.

Att undersökningen är rättsdogmatisk innebär att det vid tolkning och förklaring av rättsnormer eftersträvas att den aktuella delen av rättsordningen framstår som ett sammanhängande system utan logiska motsättningar.[41] Ett sätt att systematisera rättsnormer inom kontraktsrätten är att samla dem i avtalstyper.[42]

När en domstol ska besvara en juridisk fråga om parternas rättigheter och skyldigheter i ett entreprenadavtal söks svaret i första hand i parternas avtal.[43] Varken avtal eller standardavtal är rättskällor i konventiell mening. Att ett avtal eller standardavtal kan innehålla regler som överensstämmer med vad som gäller enligt en rättsnorm är en annan sak. Det är också en annan sak att förekomsten av en viss regel i ett avtal eller standardavtal kan utgöra ett stöd för uppfattningen att det existerar rättsligt bindande sedvana av visst slag (exempelvis partsbruk eller branschpraxis).[44]

Om parternas avtal inte ger tillräckligt besked om hur en juridisk fråga av betydelse för avtalsförhållandet ska besvaras kan domaren fylla ut avtalet.[45] Sådan utfyllning ska i första hand ske med direkt tillämpliga rättsnormer. För att identifiera sådana är den kontraktsrättsliga systematiseringen av rättsnormer i avtalstyper till hjälp. Det är inte alltid det existerar direkt tillämpliga rättsregler som ger svar på den juridiska frågan. Så är påfallande ofta fallet för entreprenadavtal.

---

[40] Se dock avsnitt 1.11.6 om avgränsningar vad gäller frågor om utfyllning.

[41] Peczenik, 2005, s. 249 och 259 ff., Jareborg, 2004, s. 4, Olsen, 2004, s. 111 f. samt Sandgren, 1995, s. 730.

[42] Se vidare om avtalstyper i avsnitt 1.7.5 och 1.7.6.

[43] Så är dock inte fallet när rättsnormerna är tvingande, dvs. har företräde framför avtalet. Sådana rättsnormer finns exempelvis i konsumenttjänstlagen. Som framgår i avsnitt 1.11.2 omfattar avhandlingen inte entreprenadavtal där beställaren är konsument. I vilken mån domstolen kan beakta ett avtal beror på parternas åberopanden. Från denna processuella aspekt bortses här, se avgränsningarna i avsnitt 1.11.10.

[44] Jfr Eek m.fl., 1979, s. 173 f. om att standardavtal som företeelse kan ”betraktas som ett slags *privat rättsbildning*”.

[45] När utfyllning kan, ska eller bör ske är en omdiskuterad fråga som inte behandlas i avhandlingen, se avsnitt 1.11.6.

1.5.3 Fastställande av utfyllande rätt i avsaknad av direkt tillämpliga rättsregler

Om rättsdogmatiken i sin kärna är en metod som fokuserar på fastställandet av gällande rätt uppkommer fråga hur en rättsdogmatisk studie om parternas rättigheter och skyldigheter i entreprenadavtal bör utformas när det i princip saknas direkt tillämpliga rättsregler som reglerar partsförhållandet.

Hansens avhandling *Det entrepriseretlige hjemmelsproblem* fokuserar på det rättsliga underlaget vid besvarandet av rättsfrågor i entreprenadavtal. Enligt Hansen är entreprenadavtal till sin karaktär sådana att rättsliga frågor inte kan besvaras utifrån en klassisk föreställning om avtal med klart definierade och statiska förpliktelse samt en skarp distinktion mellan parternas respektive förpliktelse- och ansvarssfärer. Ett sådant synsätt ger enligt Hansen alltför snäva ramar vid besvarandet av rättsfrågorna. Vid ingåendet av ett entreprenadavtal är det endast möjligt för parterna att i vissa huvuddrag kartlägga och reglera sin rättsliga relation. Den rättsliga relationen kan därför sällan fastställas på ett uttömmande sätt enbart med grund i parternas subjektiva förhållanden vid tidpunkten för avtalets ingående eller avtalstexten. Detta är enligt Hansen ett rättskälleproblem (”*hjemmelsproblem*”) som bör lösas genom en breddning av det rättsliga underlaget.[46]

Hansens avhandling och förevarande avhandling kan sägas bygga på delvis samma problem, nämligen att det rättsliga underlaget inte fullt ut förmår besvara de rättsfrågor som uppkommer i entreprenadtvister. Hansen anser att detta beror på att dagens entreprenadavtal inte är lämpliga att hantera utifrån ett klassiskt synsätt på ömsesidigt förpliktande avtal. I förevarande avhandlingen står avsaknaden av direkt tillämpliga dispositiva rättsregler i fokus.

För att lösa problemet tar Hansen fasta på att entreprenadavtal ställer höga krav på parternas samarbete. Det är inte tillräckligt att naturaborgenären (beställaren) bidrar med betalning och naturagäldenären (entreprenören) utför det beskrivna arbetet. Ingen av parterna förmår nämligen uppfylla sina förpliktelser utan medverkan från motparten. Det föreligger därför ett beroendeförhållande mellan parterna. För att entreprenaden ska kunna utföras krävs samordning och planering parterna emellan. Avtalsförhållandet har karaktären av en samverkan för projektets genomförande. Enligt Hansen bör därför det huvudsakliga rättsliga underlaget vid avgörande av entreprenadtvister vara det innehåll och uttryck som parterna, på andra sätt än genom utformningen av avtalsvillkor, har gett den rättsliga relationen. Det bör riktas uppmärksamhet mot det beteende eller uppförande (”*adfærd*”) som parterna uppvisat i samband med avtalets ingående och under tiden för avtalets genomförande. Det blir då avgörande att värdera om parternas beteende framstår som legitimt i ljuset av avtalets föremål samt de faktiska och rättsliga villkor som gäller för avtalets uppfyllelse.[47]

[46] Hansen, 2008, s. 4 f.

[47] Hansen, 2008, s. 6 ff.

Vilka krav som bör uppställas på parternas beteende beror, enligt Hansen, delvis på dem själva och det individuella avtalets karaktär men också allmänna normer för vad som är ett gott beteende (”*god optræden*”) mellan parter i entreprenadavtal. Den närmare innebörden av normerna grundas på en skönsmässig bedömning och tillför entreprenadrätten ett mått av flexibilitet.[48]

Det vore inte ointressant att försöka identifiera vad som i olika avseenden är god sed i entreprenadbranschen. God sed skulle kunna vara rättsligt bindande sedvana. För att sådan sedvana ska kunna beaktas av en domare som en rättskälla krävs dock att den har åberopats och styrkts.[49] Huruvida en domare kan beakta god sed som en rättskälla beror alltså på parternas processföring – och domarens bevisvärdering – i det enskilda fallet.

Det ovan anförda försvårar rättsvetenskapliga undersökningar om vad som är god sed i entreprenadbranschen. Sådana undersökningar kräver exempelvis ett empiriskt underlag för att fastställa vad som är sedvana i entreprenadbranschen.

I en rättsdogmatisk undersökning om entreprenadavtal som regleras av svensk rätt är det i stället naturligt att beakta vad HD har anfört om tolkning och utfyllning av entreprenadavtal.

HD har i flera avgöranden uttalat sig om vilken metod som bör tillämpas vid tolkning av bestämmelserna i AB 04. Enligt HD ska det ”ytterst och sist” göras en övergripande rimlighetsbedömning.[50] Det vore möjligt att beakta god sed i entreprenadbranschen inom ramen för rimlighetsbedömningen.[51]

När det gäller fastställande av den dispositiva rätt som gäller för entreprenadavtal är NJA 2018 s. 653 av särskilt intresse. I avgörandet beaktar HD vad som gäller enligt norska och danska standardavtal samt norsk och dansk dipositiv entreprenadrätt vid fastställande av den svenska dispositiva rätten för entreprenadavtal. Även om HD:s hänvisningar till norsk och dansk rätt samt norska och danska standardavtal inte ger uttryck för en rättsnorm, kan det förstås som en anvisning om en metod som rättstillämpare kan använda sig av vid fri utfyllning. I avhandlingen tas fasta på vad HD anfört, inom ramen för överväganden om fri utfyllning.

1.5.4 HD:s anvisning om utfyllning av entreprenadavtal

Olika tillvägagångssätt hade kunnat tillämpas i en rättsdogmatisk undersökning som avser att undersöka vad som gäller mellan parterna i ett entreprenadavtal när varken avtalet eller direkt tillämpliga rättsregler ger något besked.

Ett sätt hade varit att enbart identifiera, tolka och förklara de rättsregler som existerar och är direkt tillämpliga på entreprenadavtal. En sådan undersökning hade

[48] Hansen, 2008, s. 7 och 211.

[49] Westberg, 2000b, s. 362 ff.

[50] NJA 2014 s. 960 p. 23 och NJA 2015 s. 862 p. 12.

[51] Se vidare om tolkning av bestämmelserna i AB 04, NS 8405 och AB 18 i avsnitt 1.6.

dock inte fört särskilt långt och inte inneburit något större bidrag till rättsutvecklingen på entreprenadrättens område.

Ett annat tillvägagångssätt hade varit att utöver att identifiera, tolka och förklara direkt tillämpliga rättsregler också göra detsamma med eventuella analogt tillämpliga rättsregler. Vad HD anfört om köplagens särskilda betydelse vid tolkning och utfyllning av entreprenadavtal hade då lämpligen beaktats. Därtill kunde allmänna principer och konsumenttjänstlagens regler vara relevanta, mot bakgrund av hur HD resonerat om tolkning och utfyllning av entreprenadavtal. En sådan undersökning hade inte kunnat besvara rättsfrågor när nämnda rättsnormer inte tillhandahåller något svar på den aktuella rättsfrågan eller är olämpliga att tillämpa på entreprenadavtal.[52]

Ytterligare ett möjligt tillvägagångssätt är att beakta också andra källor än rättskällor, exempelvis underrättsavgöranden. Det är denna metod som tillämpas i avhandlingen. Eftersom det är många typer av källor som skulle kunna beaktas finns det i en rättsvetenskaplig undersökning skäl att tydliggöra vilka specifika källor som beaktas inom ramen för undersökningen.

Vid tolkning av bestämmelserna i AB 04 i ljuset av den dispositiva rätten beaktas i avhandlingen direkt tillämpa rättsregler, analogiskt tillämpliga rättsregler som föreskrivs i köplagen och konsumenttjänstlagen samt allmänna principer av olika slag.[53]

Vid utfyllning av entreprenadavtal har undersökningen ett mer konstruktivt anslag. HD har genom sina avgöranden tillhandahållit riktlinjer för hur sådan bör gå till. HD:s avgöranden jämte en uppdelning mellan *bunden utfyllning* och *fri utfyllning* ligger till grund för den metod som tillämpas i avhandlingen. I ett första steg undersöks om direkt tillämpliga rättsregler ger svar på den aktuella rättsfrågan. Så är inte alltid fallet. I ett andra steg undersöks om det finns regler i köplagen eller konsumenttjänstlagen eller allmänna principer som, givet entreprenadavtalens karaktäristiska drag, är lämpliga att tillämpa på entreprenadavtal och som kan ge svar på den rättsliga frågan. Om så inte är fallet tas fasta på HD:s tillvägagångssätt i NJA 2018 s. 653, nämligen att söka identifiera likheter mellan reglerna i de dominerande skandinaviska standardavtalen AB 04, NS 8405 och AB 18 och i den mån det existerar sådana låta dessa ligga till grund för argument om hur en utfyllande regel bör formuleras. I avhandlingen beaktas också om regleringen i Allmänna bestämmelser varit densamma under lång tid.[54]

Alla rättsfrågor som behandlas i avhandlingen kan inte besvaras med grund i direkt eller analogt tillämpliga rättsaregler eller med utgångspunkt i identifierade

[52] HD har i flera fall framhållit att entreprenadavtalets ”speciella drag” ska beaktas vid överväganden om analogier från köplagens regler, se NJA 2013 s. 271 p. 7, NJA 2014 s. 960 p. 24, NJA 2015 s. 862 p. 12, NJA 2018 s. 653 p. 21.

[53] Se avsnitt 1.6.

[54] Se avsnitt 1.7.

likheter mellan reglerna i AB 04, NS 8405 och AB 18. När så inte kan ske, ges i avhandlingen förslag på vad som kunde vara en lämplig utfyllande norm.[55]

1.5.5 Särskilt om avtalstolkning

En återkommande fråga i avhandlingen är hur bestämmelserna i AB 04 bör tolkas.

Avtalstolkning betraktas i avhandlingen som en verksamhet driven av parternas argument. Någon ”korrekt” tolkning av ett avtal enligt gällande rätt finns med detta synsätt inte, såvida inte HD har uttalat hur det specifika omtvistade avtalsvillkoret ska tolkas.[56] När det gäller bestämmelserna i AB 04 förekommer sådana uttalanden, exempelvis framgår av NJA 2015 s. 3 hur bestämmelsen kap. 1 § 8 i vissa avseenden ska tolkas. Det är dock sällsynt att det i prejudikat (eller någon annan rättskälla) fastställs hur en specifik bestämmelse i AB 04 ska tolkas. I avsaknad av sådana ställningstaganden är det en – inom vissa ramar – öppen fråga hur ett avtalsvillkor bör tolkas.[57]

Det ovan anförda förhindrar inte att ett tolkningsalternativ kan kritiseras av det skälet att den bygger på en rättslig argumentation som inte är förenlig med etablerade tolkningsnormer.

HD har i flera avgöranden klargjort hur domstolen anser att tolkning av bestämmelserna i AB 04 bör gå till. Vad HD har anfört ger vissa ramar för den tolkning av bestämmelserna som sker i avhandlingen. Inom dessa ramar ger rättskällorna dock sällan besked om hur AB 04 ska tolkas.

Vilken metod som tillämpas i avhandlingen vid tolkning av villkoren i standardavtalen AB 04, NS 8405 och AB 18 utvecklas i avsnitt 1.6.

---

[55] Se avsnitt 1.7.10.

[56] Fastställande av en gemensam partsavsikt betraktas inte som ett moment i en tolkningsoperation, utan som en prövning som föregår avtalstolkningen och som är beroende av parternas åberopanden av rättsfakta och bevisning till stöd för förekomsten av sådana rättsfakta. Om ingen part har åberopat förekomsten av en gemensam partsavsikt ska domstolen inte pröva huruvida en sådan har existerat. Jfr Westberg, 2020, s. 501 ff. och Rodhe, 1975, s. 13.

[57] Jfr Westbergs resonemang om analyser av avtalsvillkor i relation till påståenden om vad som gäller enligt ”gällande rätt” i Westberg, 2020, s. 24: ”Avtalsvillkor är typiskt sett unika normer som i princip bara reglerar något mellan det unika avtalets parter. Ett avtalsvillkor som till sin innebörd slås fast med hjälp av rådande riktlinjer för avtalstolkning uttrycker knappast något som är ’allmänt gällande’. Däremot får man vara beredd på att i den mån det enskilda avtalsvillkoret inte anses uttrycka en partsgemensam avsikt eller inte går att klarlägga till sin intention, kan det bli tal om att domstolarna faller tillbaka på ett antagande om vad parterna typiskt sett får förmodas eftersträva med ett avtalsvillkor som det aktuella. Vidare får man räkna med att domstolarna i dessa sammanhang gör uttalanden om gränserna för avtalsfriheten och om vilka avtalsvillkor som är bindande och giltiga mellan parterna. Sådana uttalanden kan ge uttryck för uppfattningar om vad som möjligen skulle kunna betecknas som ’gällande rätt’.”

1.6 Tolkning av AB 04, NS 8405 och AB 18

1.6.1 Inledning

För att klargöra vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning enligt AB 04 behöver relevanta bestämmelser i standardavtalet identifieras och tolkas. Tolkning av relevanta villkor i AB 04, NS 8405 och AB 18 är också en förutsättning för att kunna bedöma om det föreligger likheter mellan standardavtalens regler.[58]

Den tolkning av AB 04 samt NS 8405 och AB 18 som aktualiseras i avhandlingen handlar delvis om att identifiera de villkor som reglerar entreprenörens rätt till tidsförlängning på grund av störningar. Därutöver avser tolkningen att klarlägga den närmare innebörden av de identifierade villkoren.

Detta avsnitt 1.6 handlar om vilken metod som tillämpas i avhandlingen vid tolkning av AB 04, NS 8405 och AB 18. I avsnitt 1.6.2–1.6.8 står tolkning av AB 04 i fokus medan det avslutande avsnittet 1.6.9 tar sikte på tolkning av NS 8405 och AB 18.

1.6.2 HD:s praxis om tolkning av Allmänna bestämmelser

Högsta domstolen har i ett antal rättsfall klargjort vilken metod som bör tillämpas vid tolkning av bestämmelserna i AB 04 (och andra editioner av Allmänna bestämmelser).[59] Vad HD har anfört kan sammanfattas enligt följande.

I första hand är förekomsten av en gemensam partsavsikt avgörande vid fastställande av avtalsinnehållet. Om någon sådan inte föreligger och det inte heller finns några omständigheter vid sidan av avtalstexten som kan klargöra hur parterna uppfattade ett omtvistat avtalsvillkor, bör tolkningen inriktas på avtalsvillkorets ordalydelse. När ett avtalsvillkors innebörd ska bedömas kan ledning hämtas från avtalets systematik och övriga bestämmelser. Tolkning kan också ske i ljuset av den dispositiva rätt som gäller för entreprenadavtal. Köplagens regler är då av särskilt intresse. Vid tolkning måste i vissa fall entreprenadavtalets speciella drag beaktas. Avtalstypen skiljer sig från köp genom att typiskt sett avse omfattande, komplicerat och långsiktigt arbete med flera inblandade parter. Ytterst och sist ska en övergripande rimlighetsbedömning göras.[60]

---

[58] Se avsnitt 1.7.9 om likheter mellan standardavtalens regler som stöd för argument om vad som är en lämplig utfyllande regel för entreprenadavtal.

[59] NJA 2013 s. 271, NJA 2013 s. 1174, NJA 2014 s. 960, NJA 2015 s. 3, NJA 2015 s. 862 och NJA 2018 s. 653.

[60] För en utförligare behandling av HD:s praxis, se Ingvarson och Utterström, 2020, s. 57–122.

Det kan diskuteras i vilken mån den metod för tolkning som följer av HD:s praxis skiljer sig från vad som sedan tidigare gällt för tolkning av standardavtal.[61] Möjligen är det inte fråga om några skillnader i sak.[62] Däremot skiljer sig HD:s tolkningsmetod i viss mån från vad som tidigare har gällt när villkoren i Allmänna bestämmelser har tolkats av jurister som är verksamma i entreprenadbranschen.[63] Denna ”traditionella” tolkningsmetod präglas av att det särskilt beaktas vad BKK avsett med bestämmelserna (även om detta inte uttrycks i ordalydelsen) samt vad som framgår av motiv och kommentarer till äldre editioner av Allmänna bestämmelser.[64]

Vad HD har anfört om tolkning av bestämmelserna i AB 04 ligger till grund för den metod som tillämpas i avhandlingen vid tolkning av bestämmelserna.

Om HD har uttalat sig om innebörden av en specifik bestämmelse, vilket är fallet med exempelvis AB 04 kap. 1 § 8, är domstolens tolkning styrande för analysen av bestämmelsen i avhandlingen. Annars tolkas bestämmelserna utifrån objektiva tolkningsmoment. Det innebär att ordalydelsen, standardavtalets systematik, dispositiva rättsnormer som är direkt eller analogt tillämpliga på entreprenadavtal samt rimlighetsöverväganden beaktas vid tolkningen av bestämmelserna. Att det inte fästs något avseende på subjektiva moment beror på att AB 04 är ett standardavtal. Det är sällan möjligt att fastställa någon gemensam partsavsikt om innebörden av bestämmelserna i standardavtalet.[65]

Som anförts i avsnitt 1.5.5 betraktas avtalstolkning i avhandlingen som en verksamhet driven av parternas argument. Någon enligt gällande rätt ”korrekt” tolkning av ett avtalsvillkor finns inte med detta synsätt inte, såvida inte HD slagit fast hur villkoret ska tolkas.[66] När tolkning av bestämmelserna i AB 04 diskuteras i avhandlingen handlar det inte – givet ett fåtal undantag – om att fastställa hur en

[61] Jfr NJA 1990 s. 24, NJA 1992 s. 130 och NJA 2009 s. 388.

[62] Jfr Lundberg, 2019, s. 387 f., Bernitz, 2018, s. 88–105, Nilsson, 2016, Willborg, 2016 samt Ingvarson och Utterström, 2015b. Huruvida HD:s praxis under 2010-talet förklaras som något ”nytt” eller inte kan bero på dels om förändring eller kontinuitet betonas, dels om det är ett entreprenadjuridiskt eller avtalsrättsligt perspektiv som anläggs.

[63] Att det funnits ”ett synsätt på entreprenadavtalet som utvecklats genom muntlig och skriftlig tradition mellan entreprenadjurister” anförs i Samuelsson, 2011a, s. 46. Den tolkningsmetod som ibland tillämpats av jurister som regelmässigt arbetar med entreprenadavtal har kallats för ”bransch-introvert”, se Ingvarson och Utterström, 2015b, s. 262 f.

[64] För kritik mot denna tolkningsmetod, se t.ex. Håstad, 1991, s. 578. Håstad anför: ”En part i Molkom som slutit ett entreprenadavtal eller inlett en process i förlitan på vad som står i själva AB har ett befogat anspråk på att få bli bedömd efter detta villkor och inte efter vad som står i en osammanhängande kommentar (Källenius och Motiv AB) eller efter den uppfattning som hyses av en mindre krets kring Byggandets kontraktskommitté i Stockholm eller efter vad som framgår av en icke publicerat utan selektivt presenterad skiljedomspraxis.”

[65] Se Bernitz, 2018, s. 99 om att det i regel saknas ”underlag för fastställande av en gemensam partsavsikt bakom ett standardvillkor som förefaller oklart”.

[66] Detsamma hade också gällt om det i en annan typ av rättskälla slogs fast hur en bestämmelse ska tolkas. Det finns dock inga rättsnormer med ursprung i lag eller förarbeten som anger hur en bestämmelse i AB 04 ska tolkas.

bestämmelse *ska* tolkas, utan om att kartlägga rimliga tolkningsalternativ och diskutera vad som talar för respektive emot dessa. I avhandlingen tas också ställning till vilket tolkningsalternativ som är mest övertygande.

Hur HD:s tolkningsmetod mer konkret ligger till grund för den tolkningsmetod som tillämpas i avhandlingen utvecklas i avsnitt 1.6.3–1.6.6. Vad som anförs i avsnitten är inte en redogörelse för hur tolkning bör eller ska ske i allmänhet. Det är enbart ett försök att beskriva den metod som tillämpas i avhandlingen vid tolkning av bestämmelserna i AB 04.[67]

Syftet med att beskriva metoden för avtalstolkning är att så transparent som möjligt beskriva tillvägagångssättet i avhandlingen. Därigenom underlättas för läsaren att göra egna bedömningar av de i avhandlingen framförda argumenten för och emot olika tolkningsalternativ.

I avsnitt 1.6.7 förklaras vilken betydelse som i avhandlingen ges uttalanden i den entreprenadjuridiska litteraturen om hur bestämmelserna i AB 04 bör tolkas. Avsnitt 1.6.8 handlar om den slutliga sammanvägningen vid bedömningen av vilket tolkningsalternativ som i avhandlingen bedöms som det mest övertygande.

1.6.3 Bestämmelsernas ordalydelse

Ordalydelsen tillhandahåller utgångspunkter för tolkningen av bestämmelserna i AB 04. Ordalydelsen ger vanligen gott stöd för att identifiera relevanta bestämmelser och villkor för att de regler som kommer till uttryck i bestämmelserna ska vara tillämpliga. Däremot kan ordalydelsen sällan ensamt ligga till grund för fastställandet av innebörden av villkoren för en regels tillämplighet.

För att ett tolkningsalternativ som enbart grundas på ordalydelsen ska förespråkas i avhandlingen krävs att:

- tolkningsalternativet framstår som rimligt samt
- det inte utifrån något objektivt tolkningsmoment i HD:s tolkningsmetod är möjligt att konstruera minst ett konkurrerande tolkningsalternativ som är rimligt.

Om tolkningen av en bestämmelse inte enbart kan grundas på ordalydelsen hämtas ledning från avtalets systematik.[68]

Som framgår ovan är det enbart rimliga tolkningsalternativ som beaktas. Det är i princip alltid möjligt att konstruera olika tolkningsalternativ utifrån ordalydelsen i en text. För att ett tolkningsalternativ ska vara juridiskt relevant behöver det dock vara i någon mån rimligt. Att en övergripande rimlighetsbedömning alltid ska ske ”ytterst och sist” följer av HD:s praxis.

---

[67] Att det enbart är ett *försök* beror på att avtalstolkning är en verksamhet som i viss grad präglas av intuition. Det är därför svårt att fullständigt och rättvisande beskriva en tolkningsmetod.

[68] Se vidare i avsnitt 1.6.4.

För att bedöma om ett tolkningsalternativ som enbart grundas på ordalydelsen är rimligt kan andra objektiva tolkningsmoment än ordalydelsen beaktas. Därigenom är det inte möjligt att upprätthålla någon strikt åtskillnad mellan de olika momenten i HD:s tolkningsmetod.

Ett tolkningsalternativ betraktas i avhandlingen som rimligt om det kan motiveras utifrån någon av de tre principerna om effektivitet, avtalsbalans och lojal samverkan eller om det finns stöd för tolkningsalternativet i rättskällor.[69]

Att ett tolkningsalternativ i och för sig bedöms vara rimligt betyder inte att det är det rimligaste eller mest övertygande tolkningsalternativet. Det kan finnas mer än ett tolkningsalternativ som enbart grundas på ordalydelsen och som är rimligt. Det kan bero på att ord eller uttryck i bestämmelsen har olika innebörd beroende på om dess allmänspråkliga, fackmannamässiga, branschspecifika eller juridiska innebörd beaktas.[70]

Om det finns två rimliga och konkurrerande tolkningsalternativ som enbart grundas på ordalydelsen kan inte ordalydelsen ensamt ligga till grund för tolkningen. Andra tolkningsmoment behöver då beaktas för att avgöra vilket alternativ som är mest övertygande.

HD har i ett fåtal fall uttalat hur ord och uttryck i Allmänna bestämmelser – eller avtal i allmänhet – ska tolkas. I avhandlingen tolkas sådana ord och uttryck i enlighet med vad HD anfört.[71]

1.6.4 Standardavtalets systematik

När tolkningen av bestämmelserna sker med ledning av systematiken i AB 04 är det flera faktorer som kan beaktas.

Standardavtalet är indelat i kapitel. Kapitlen avser olika aspekter av genomförandet av ett entreprenadavtal. Exempelvis innehåller AB 04 kap. 1 regler om kontraktsarbetenas omfattning och har särskild betydelse när entreprenören ska kalkylera sitt anbud. Vid tolkningen av enskilda bestämmelser kan placeringen av bestämmelsen i ett visst kapitel ha betydelse.

I AB 04 förekommer rubriker i marginalen till vissa bestämmelser. Dessa kan ges betydelse vid systematisk tolkning. Det finns också kommentarstexter till vissa bestämmelser, vilka är införda i standardavtalet. Även dessa kan beaktas vid systematisk tolkning.

Vid systematisk tolkning kan sakliga och juridiska samband mellan bestämmelser i AB 04 vara relevanta. Med sakliga samband menas att bestämmelserna reglerar

---

[69] Se vidare om de tre principerna i avsnitt 3.3.

[70] Det varierar vilken innebörd HD tar fasta på. I NJA 1990 s. 24 anförde HD att det var en naturlig utgångspunkt att tolka ”samtliga arbeten” utifrån begreppets allmänspråkliga betydelse. I NJA 2002 s. 378 ansåg HD att begreppet ”sedvanligt underhåll” skulle ges samma innebörd i standardavtal som i jordabalk (1970:994). I NJA 2013 s. 271 tog HD fasta vad som ”enligt gängse juridiska språkbruk” avses med uttrycket ”beror på”.

[71] Detta gäller primärt uttrycket ”beror på”, se noten ovan.

samma underliggande problematik. Med juridiska samband avses att tolkningen eller tillämpningen av en bestämmelse är beroende av tolkningen eller tillämpningen av en annan bestämmelse.[72]

Till standardavtalets systematik kan också hänföras syftet med bestämmelserna. En bestämmelse bör tolkas på ett sådant sätt att den uppfyller sitt syfte. I avsaknad av motivuttalanden kan syftet med en bestämmelse vara svårt att identifiera. En bestämmelses placering i ett visst kapitel kan ge viss vägledning. I vissa fall kan syftet med bestämmelserna i AB 04 identifieras genom uttalanden i motiven till AB 65 och AB 72, avseende motsvarande bestämmelser i dessa standardavtal.[73]

Uttalanden i motiven till AB 65 och AB 72 samt utformningen av bestämmelserna i äldre editioner av Allmänna bestämmelser kan också i en vidare bemärkelse öka förståelsen av en bestämmelse och dess plats i standardavtalets systematik.

I förordet till AB 04 har standardavtalsförfattaren (BKK) angett vissa utgångspunkter för standardavtalet. Dessa skulle kunna beaktas inom ramen för en systematisk tolkning. I förordet anges:

- att entreprenaden är en byggnads-, anläggnings- eller installationsentreprenad,
- att entreprenaden är en generalentreprenad eller delad entreprenad,
- att entreprenaden är en utförandeentreprenad,
- att ”AB 04 bygger på en rimlig balans mellan rättigheter och skyldigheter som syftar till en ekonomiskt optimal riskfördelning mellan parterna”,
- att god kommunikation och samverkan mellan parterna är nödvändig för ett gott resultat,
- att parterna bör ”finna former för en fortlöpande dialog” samt
- att parterna ”inom ramen för den allmänna lojalitetsplikten [bör] visa varandra förtroende och öppenhet”.

Vad som anförs i förordet skulle också kunna beaktas inom ramen för den övergripande rimlighetsbedömning som, enligt HD, alltid göras ”ytterst och sist”.[74]

[72] Jfr Arvidsson och Samuelsson, 2015a, s. 10 f. om sambandet mellan AB 04 kap. 1 §§ 6–8.

[73] Motiven bör dock beaktas med viss försiktighet. Ordalydelsen i de olika bestämmelserna kan variera mellan de olika editionerna av Allmänna bestämmelser. Också andra bestämmelser i standardavtalen kan vara olika, vilket kan medföra att standardavtalens systematik skiljer sig från varandra på ett mer allmänt plan.

[74] Se avsnitt 1.6.6.

1.6.5 Tolkning i ljuset av dispositiv rätt

En domare får inte avstå från att lösa en tvist vid domstolen.[75] Det kan innebära att svar på rättsfrågor måste presteras trots att rättskällorna inte tillhandahåller några svar. En domare kan därför i sista hand fylla ut ett avtal genom fritt skön.[76]

Vid tolkning i ljuset av dispositiv rätt är situationen en annan. Det handlar då om att utröna innebörden av parternas avtal. En slutsats av tolkningen kan vara att avtalet inte besvarar den aktuella rättsfrågan. Den kan då i stället lösas genom utfyllning.

Att en domare konstaterar att avtalet inte ger svar på en viss fråga är inte ett problem i förhållande till förbudet mot *non liquet*. Mot den bakgrunden kan argumenteras för att en domare inte bör ges samma utrymme att skapa nya normer vid tolkning i ljuset av dispositiv rätt som vid avtalsutfyllning. I avhandlingen ligger detta till grund för en metod enligt vilken det vid tolkning i ljuset av dispositiv rätt enbart beaktas ett urval av rättskällor.

HD har i samband med tolkning av bestämmelserna i AB 04 särskilt hänvisat till köplagens regler och allmänna principer av olika slag. Det har motiverats med att bestämmelserna i AB 04 har förhandlats mot bakgrund av köplagens regler.[77] Det är därför i första hand köplagens regler och allmänna principer som beaktas vid tolkning av bestämmelserna i AB 04 i ljuset av den dispositiva rätten. Därutöver beaktas också reglerna i konsumenttjänstlagen.[78]

Tolkning i ljuset av den dispositiva rätten sker i avhandlingen när varken ordalydelsen eller standardavtalets systematik ger tillräcklig vägledning vid tolkningen.

Det kan finnas särskilda skäl att beakta den dispositiva rätten när en bestämmelse innehåller ord eller uttryck som återfinns i en paragraf i köplagen eller konsumenttjänstlagen som reglerar samma fråga som bestämmelsen. Om ordalydelsen i en bestämmelse i AB 04 på detta sätt ansluter till lydelsen av en lagparagraf i någon av de nämnda lagarna, beaktas innebörden av uttrycket i lagparagrafen vid tolkning av bestämmelsen. Det gäller även om ordalydelsen och systematiken i och för sig tillhandahåller tillräckligt underlag för att besvara tolkningsfrågan.

Vid bedömningen av vilket genomslag den dispositiva rätten bör ges vid tolkningen av bestämmelserna i AB 04 ska enligt HD entreprenadavtalets ”speciella drag” beaktas.[79] I avhandlingen beaktas inte enbart de förhållanden som enligt HD

[75] Domaren får inte avstå från att lösa tvisten enligt förbudet mot *non liquet*, se Westberg, 2021, s. 159.

[76] Se vidare i avsnitt 1.7.2.

[77] NJA 2013 s. 271 p. 7.

[78] Stöd för att beakta konsumenttjänstlagens regler finns i NJA 2013 s. 1174 p. 7. I detta fall hade parterna dock inte införlivat någon edition av Allmänna bestämmelser i sitt entreprenadavtal.

[79] Se avsnitt 1.6.2.

utgör entreprenadavtalets ”speciella drag”, utan alla de förhållanden som enligt avsnitt 3.2 är typiska för entreprenadavtal.

1.6.6 Den övergripande rimlighetsbedömningen

En övergripande rimlighetsbedömning ska enligt HD:s praxis alltid göras ”ytterst och sist”.

Inom ramen för den övergripande rimlighetsbedömningen finns möjlighet att beakta en mängd olika omständigheter och värden.

I avhandlingen görs övergripande rimlighetsbedömningar med utgångspunkt i de tre principer för reglering av störningar som utvecklas i avsnitt 3.3. Principerna avser effektivitet, avtalsbalans och lojal samverkan.

Vid överväganden om vad som är en rimlig tolkning av ett avtalsvillkor kan det uppstå en konflikt mellan de tre principerna. Typiskt sett bör båda parter gynnas av att entreprenaden utförs på ett effektivt sätt. Det finns också stora samhällsekonomiska vinster med att ändliga resurser används på ett effektivt sätt. Vid konflikter mellan effektivitet, avtalsbalans och lojal samverkan skulle därför effektivitet kunna prioriteras.

I avhandlingen kommer dock lojal samverkan att ges företräde framför de två andra principerna. Skälet för detta är att principen om lojal samverkan sällan hamnar i konflikt med principen om effektivitet. Lojal samverkan kan rentav betraktas som en förutsättning för effektivitet i entreprenadavtal. Betydelsen av ett gott samarbete betonas också i förordet till AB 04.[80] HD har i flera domar på senare tid lyft fram den allmänna lojalitetsplikten.[81] Att entreprenadavtal är en typ av avtal som ställer höga krav på samarbete mellan parterna har betonats i litteraturen.[82]

När en störning uppkommer behöver den på något sätt hanteras praktiskt av parterna. Om parterna samverkar lojalt för att hantera störningen kan det typiskt sett antas bidra till att reducera störningens negativa effekter. En lojal samverkan mellan parterna är därför av särskild betydelse vid reglering av störningar.

Det ovan anförda ger sammantaget att det finns skäl att prioritera principen lojal samverkan framför de två andra principerna.

1.6.7 Betydelsen av entreprenadjuridisk litteratur vid tolkning av bestämmelserna i AB 04

Den entreprenadjuridiska litteraturen beaktas på två sätt vid tolkning av bestämmelserna i AB 04. Litteraturen används för att identifiera tolkningsalternativ. Från litteraturen hämtas också argument för och emot olika tolkningsalternativ.

---

[80] Se avsnitt 1.6.4.

[81] Se t.ex. NJA 2021 s. 943.

[82] Se t.ex. Samuelsson, 2020, 23 ff. och Hansen, 2008, s. 72 ff.

Det görs inte någon skillnad mellan juridisk litteratur med rättsvetenskapliga ambitioner (doktrin) och annan juridisk litteratur. Det är den juridiska argumentationen i sig som är relevant, inte författarens eventuella rättsvetenskapliga ambitioner.

1.6.8 Den slutliga sammanvägningen

Som redan anförts vilar avhandlingen på ställningstagandet att avtalstolkning är en argumentationsdriven verksamhet utan facit, undantaget de fall då det i en rättskälla (i praktiken ett prejudikat) anges hur en bestämmelse ska tolkas.[83]

I avhandlingen görs därför inte anspråk på att lansera ”korrekta” tolkningar av bestämmelserna i AB 04. I stället (1) identifieras olika tolkningsalternativ, (2) redovisas argument för och emot de identifierade tolkningsalternativen samt (3) tas ställning till vilket tolkningsalternativ som är mest övertygande.

Ställningstagandet om vilket tolkningsalternativ som är mest övertygande sker med utgångspunkt i de principer som anges i avsnitt 3.3. Principen om lojal samverkan prioriteras framför de två andra principerna.

1.6.9 Tolkning av NS 8405 och AB 18

Identifierade likheter mellan reglerna i AB 04, NS 8405 och AB 18 ligger till grund för utformningen av argumentationslinjer för fri utfyllning av entreprenadavtal.[84] Det handlar alltså om att med utgångspunkt i likheter mellan standardavtalen finna argument för vilka störningar som bör kunna ge entreprenören rätt till tidsförlängning.

För att kunna identifiera likheter mellan reglerna i de tre standardavtalen är det inte tillräckligt att relevanta bestämmelser i AB 04 identifieras och tolkas. Även relevanta bestämmelser i NS 8405 och AB 18 behöver identifieras och tolkas.

Vid identifiering och tolkning av relevanta bestämmelser i NS 8405 och AB 18 fästs avseende på dels bestämmelsernas ordalydelse, dels uttalanden i norsk respektive dansk entreprenadrättslig litteratur. Att litteraturen beaktas är naturligt eftersom HD i NJA 2018 s. 653 har tagit hänsyn till hur villkoren i NS 8405 och AB 18 har tolkats i den norska och danska juridiska litteraturen. I avhandlingen beaktas vid tolkningen av bestämmelserna i NS 8405 och AB 18 inte några domstolsavgöranden eller skiljedomar, med något enstaka undantag.

Vid tolkning av villkoren i NS 8405 och AB 18 kan det vara nödvändigt att beakta vad som gäller enligt norsk och dansk dispositiv rätt. Några självständiga undersökningar eller ställningstaganden görs inte i detta avseende. I stället beaktas

[83] Se avsnitt 1.5.5 och 1.6.2.

[84] Se avsnitt 1.7.9.

vad som i den norska och danska litteraturen anförs om den dispositiva rätten och dess eventuella betydelse vid tolkningen av enskilda villkor.

Tolkningen av bestämmelserna i NS 8405 och AB 18 är av annat slag än tolkningen av bestämmelserna i AB 04. I det senare fallet handlar det om självständiga och mer utförliga resonemang. Skälet för detta är att en redogörelse av rimliga tolkningsalternativ, redovisning av argument för och emot tolkningsalternativen samt ett ställningstagande om innebörden av bestämmelserna i AB 04 bidrar till att uppfylla avhandlingens syfte och besvara den övergripande frågeställningen.

Att klarlägga innebörden av relevanta bestämmelser i NS 8405 och AB 18 har i avhandlingen inget egenvärde. Det är i stället ett nödvändigt steg på vägen för att identifiera likheter mellan de tre standardavtalen. Dessa likheter ligger sedan till grund för argument om fri utfyllning. Det är i slutändan dessa argument som är målet med tolkningen av bestämmelserna i NS 8405 och AB 18.

Det finns inga ambitioner att avhandlingen ska bidra med en ökad förståelse av hur reglerna i NS 8405 och AB 18 kan eller bör tolkas. Avhandlingen är inriktad på vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning enligt entreprenadavtal som regleras av svensk rätt.[85] Det är inte fråga om en komparativ undersökning. Reglerna i NS 8405 och AB 18 tillhandahåller enbart underlag för argument om hur fri utfyllning kan ske i svensk domstol.

Vad som gäller enligt norsk och dansk dispositiv entreprenadrätt eller standardavtalen NS 8405 och AB 18 beaktas inte vid tolkning av bestämmelserna i AB 04, varken inom ramen för den övergripande rimlighetsbedömningen eller på annat sätt. Som redan anförts och som utvecklas i avsnitt 1.7 ligger identifierade likheter mellan de tre standardavtalen till grund för resonemang om hur argumentationslinjer om fri utfyllning kan utformas. Om de norska och danska reglerna också beaktades vid tolkningen av bestämmelserna i AB 04 skulle de ges betydelse i två steg, nämligen såväl vid tolkningen av bestämmelserna i AB 04 som vid domstolens beslut om fri utfyllning. Det skulle ge reglerna alltför stort genomslag vid fastställandet av vad som gäller i ett avtalsförhållande mellan parter som har införlivat AB 04. I avhandlingen beaktas därför inte de norska och danska standardavtalen vid tolkning av bestämmelserna i AB 04 utan enbart vid överväganden om fri utfyllning.

[85] Se vidare i avsnitt 1.11.2 om att avhandlingen avgränsas till entreprenadavtal som regleras av svensk rätt och som avser en entreprenad som utförs i Sverige. Det förutsätts också att svensk domstol ska lösa eventuella tvister med anledning av avtalet.

1.7 Utfyllning av entreprenadavtal

1.7.1 Inledning

Om parternas avtal inte ger besked om huruvida en störning kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning kan domaren fylla ut avtalet. I avhandlingen görs en distinktion mellan *bunden utfyllning* och *fri utfyllning*.[86]

I avsnitt 1.7.2 förklaras vad som avses med bunden respektive fri utfyllning. Därefter klargörs i avsnitt 1.7.3–1.7.8 vilka normer som aktualiseras vid bunden utfyllning. Hur likheter mellan reglerna i AB 04, NS 8405 och AB 18 ligger till grund för argument om fri utfyllning förklaras i avsnitt 1.7.9. När det inte är möjligt att identifiera likheter mellan reglerna i standardavtalen ges i avhandlingen ändå förslag på vad som kan vara en lämplig utfyllande norm. Detta klargörs i avsnitt 1.7.10. I avslutande avsnitt 1.7.11 ges en sammanfattande redogörelse av vilken metod som tillämpas i avhandlingen såvitt avser utfyllning av entreprenadavtal.

1.7.2 Bunden och fri utfyllning

Om det saknas tvingande rättsnormer ska domaren i ett första steg söka svaret på rättsfrågor i parternas avtal.[87] Parternas avtal har företräde framför dispositiva rättsnormer. Om domaren efter tolkning av avtalet konstaterar att avtalet inte ger något besked, kan domaren i stället fylla ut avtalet. Om det finns direkt tillämpliga dispositiva rättsregler som besvarar den aktuella rättsfrågan sker utfyllningen som bunden utfyllning.

Om det saknas direkt tillämpliga rättsnormer genom vilka rättsfrågan kan besvaras, får domaren finna en lösning på annat sätt. Denne har då en viss frihet att avgöra hur avtalet lämpligen bör fyllas ut. Sådan utfyllning kallas för fri utfyllning.[88]

Domaren får inte helt efter fritt skön fylla ut ett avtal. Domarens ställningstagande till hur avtalet ska fyllas ut får inte vara i strid mot någon tillämplig rättsregel. Exempelvis får domaren inte fylla ut ett entreprenadavtal med ett villkor som vore oskäligt enligt 36 § avtalslagen. Domaren bör också sträva efter att beslutet om fri

[86] Se om bunden och fri utfyllning i Arvidsson, 2010, s. 209 f.

[87] En förutsättning för detta är att part påstår att det finns stöd i avtalet för dennes inställning. Att avtalsvillkor betraktas som rättsfakta och ska åberopas av part för att kunna beaktas av domstolen följer av bl.a. NJA 1996 s. 52.

[88] Fri utfyllning ska inte sammanblandas med *individuell utfyllning*. Det senare förklaras i Adlercreutz och Gorton, 2010, s. 29 som utfyllning som ”inte innebär en direkt tillämpning av utfyllande rättsregler eller andra ’objektiva’ regler utan grundas på *för avtalssituationen speciella omständigheter*”. Arvidsson förklarar förhållandet mellan individuell utfyllning och fri utfyllning som att ”individuell utfyllning [är] en form av fri utfyllning”, se Arvidsson, 2010, s. 210.

utfyllning grundas på skäl som domaren vore beredd att tillämpa också på andra fall. Detta gäller oavsett om domaren är verksam i en underrätt eller i HD.[89]

Rodhe uttrycker saken som att domaren vid fri utfyllning ska försöka skapa en ny dispositiv regel.[90] Om en sådan regel skapas av HD är den sedan vägledande för rättstillämpningen och betraktas i avhandlingen som en rättsregel. Genom en sådan ny regel minskar det framtida utrymmet för fri utfyllning.[91]

Enligt Rodhe får domstolen, om det inte är möjligt att skapa en allmängiltig regel, i sista hand lösa den aktuella frågan genom fritt skön.[92]

1.7.3 Bunden utfyllning grundas på lag, förarbeten och prejudikat

Utfyllning av entreprenadavtal ska i första hand ske grundat på direkt tillämpliga rättsregler.

Rättsregler skiljer sig från andra regler genom att de föreskrivs i rättskällor. En rättsregel ska tillämpas om villkoren för dess tillämplighet är uppfyllda. Tillämpningen av en rättsregel behöver inte rättfärdigas av lämplighet.[93]

För att avgöra vilka rättsregler som är tillämpliga i ett specifikt fall måste rättskällornas texter tolkas.[94] Även om det efter tolkning av en rättskälla kan konstateras att en rättsregel i princip är tillämplig på det aktuella fallet, kan det ändå finnas skäl att inte tillämpa den. Om det finns övertygande sakskäl emot tillämpningen av en rättsregel kan en domstol – trots att rättsregeln efter tolkning konstaterats vara i princip tillämplig på det aktuella fallet – avstå från att tillämpa normen.[95] Under vilka förutsättningar en domstol på detta sätt kan avstå från att tillämpa en rättsregel beror på i vilken rättskälla den föreskrivs. Detta utvecklas nedan.[96]

---

[89] Arvidsson, 2010, s. 40 och 210 samt Rodhe, 1956, s. 8.

[90] Rodhe, 1956, s. 8.

[91] Jfr Dryselius, 2019, s. 60 f.

[92] Rodhe, 1956, s. 8.

[93] Dahlman, 2019, s. 57 och 65 f. Dahlman definierar begreppet rättskälla ”som en källa vars regler utgör handlingsskäl i rättsskipningen till följd av sin härkomst i denna källa” (citatet är hämtat från s. 65 f. i den angivna källan). Det är regelns härkomst – inte innehåll – som ger regeln dess rättsliga auktoritet.

[94] Det är inte alla rättskällor som ger uttryck för rättsnormer i text. Så är nämligen inte alltid fallet med sedvanor.

[95] Jfr NJA 2013 s. 842 p. 37 där HD anför att det inte fråga om en felaktig rättstillämpning om en domstol ”har redovisat en rimligt adekvat analys av rättsläget” men analysen leder fram till en slutsats som avviker från gällande rätt, även om avvikelsen är påtaglig. Motsvarande bör gälla för de fall då en domstol finner att det finns övertygande sakskäl emot att tillämpa en rättsnorm som kommer till uttryck i ett förarbete eller prejudikat. Enligt domen kan skadeståndsansvar för det allmänna dock uppkomma om domstolen av förbiseende inte tillämpar en rättsnorm.

[96] Att en domstol anser att det finns övertygande sakskäl emot att tillämpa en direkt tillämplig rättsnorm är inte detsamma som att en domstol vid övervägande om analogisk tillämpning prövar om rättsregeln är lämplig att tillämpa analogt på det förhandenvarande fallet.

Avgörande för vad som är en rättsregel är vad som är en rättskälla. Det finns olika uppfattningar om vilka källor som är rättskällor.

I avhandlingen betraktas grundlagar, lagar och andra författningar samt propositioner, vissa sedvanor och prejudikat från de högsta domstolsinstanserna som rättskällor. Domstolsavgöranden från lägre instanser och juridisk litteratur (oaktat om litteraturen har rättsvetenskapliga ambitioner eller inte) betraktas däremot inte som rättskällor.

Även om vissa sedvanor betraktas som rättskällor beaktas sådana sedvanor inte i avhandlingen.[97] Det finns tre huvudsakliga skäl för ställningstagandet. Det första är att sedvanans betydelse vid besvarandet av en rättsfråga är beroende av huruvida part åberopat och styrkt förekomsten av sådan. Det andra skälet är att det saknas undersökningar om i vilken mån det existerar rättsligt relevanta sedvanor i entreprenadbranschen. Det tredje skälet är att det tycks vara ovanligt att entreprenadtvister avgörs genom att domstolen beaktar sedvana som en rättskälla.[98]

1.7.4 Vissa överväganden om bunden utfyllning

Den normativa grunden till att grundlagar är rättskällor kan hänföras till det demokratiska styret. Att den offentliga makten – innefattande domstolarnas dömande – ska utövas under lagarna stadgas i RF.[99]

I avhandlingen stipuleras att en domare tillämpar en lagregel om regeln (efter tolkning) bedöms vara tillämplig på det aktuella fallet. I avhandlingen görs inga överväganden om huruvida det finns övertygande sakskäl till att inte tillämpa en direkt tillämplig lagregel.

Vid tolkning av lagregler beaktas i avhandlingen i första hand vad som anges i propositioner och i andra hand uttalanden i andra förarbeten och den juridiska litteraturen. Att på detta sätt ge förarbetena en framskjuten position vid tolkning av lagregler antas vara förenligt med den etablerade metoden i såväl domstolar som förmögenhetsrättslig forskning.[100]

---

[97] Se om sedvana i exempelvis Arvidsson, 2019.

[98] Bestämmelserna i AB 04 eller andra editioner av Allmänna bestämmelser kan inte ”tillerkännas ställning vare sig som en samling allmänna rättsgrundsatser eller som handelsbruk som utränger dispositiva lagregler”, enligt Hellner m.fl., 2019, s. 151.

[99] RF kap. 1 § 1 st. 3.

[100] Wahlberg har anfört att propositioner och andra förarbeten ”har en stark ställning som rättskälla i svensk rätt och beaktas regelmässigt av domstolar och rättsvetenskpare vid uttolkningen av gällande rätt”, se Wahlberg, 2019, s. 159. Enligt Hellner gör den svenska ”lagstiftningstekniken det ofta nödvändigt att gå till förarbetena (eller arbeten som stödjer sig på dem) för att över huvud begripa vad lagtexten innebär i de enkla fallen”. Han anser också att ”även vid de svåra frågorna, där meningarna kan vara delade, begagnas i Sverige motiven som det kanske viktigaste hjälpmedlet för tolkningen”, se Hellner, 1994, s. 81. Svensson har anfört att lagmotiven av tradition har ”spelat en viktig roll i svensk rätt”, se Svensson, 2015, s. 744.

I avhandlingen aktualiseras förarbeten primärt vid utrönandet av innebörden av lagreglerna i köplagen och konsumenttjänstlagen.[101] Det är enbart propositionerna som betraktas som rättskällor. Vad som anges i SOU:er ges samma vikt som juridisk litteratur.

Propositionerna behandlas i avhandlingen enbart som en rättskälla i de delar som propositionerna kommenterar den närmare innebörden av lagreglerna i den lag som de avser. Vad som i övrigt anförs i propositionerna behandlas på samma sätt som juridisk litteratur, dvs. inte som en rättskälla.

Vad som anges i propositionerna är inte ensamt avgörande vid tolkning av lagregler. För att en lagregel ska tolkas i strid med vad som anförs i en proposition krävs dock att det kan anföras rimliga skäl emot den tolkning som framgår av propositionen.[102]

I litteraturen kan anges skäl emot den tolkning av en lagregel som anges i en proposition. Om uttalandena i litteraturen kompletterar eller förklarar vad som anges i propositionerna behöver det inte göras någon bedömning av huruvida det i litteraturen anförs rimliga skäl emot tolkningen som anges i förarbetena. Annorlunda är fallet om det i litteraturen anförs att lagreglerna ska tolkas på ett annat sätt än vad som anges i propositionen. För att den tolkning som framgår i litteraturen ska vinna företräde krävs att det i litteraturen anförs rimliga och övertygande skäl för att tolka lagregeln i strid mot uttalandena i förarbetena.[103]

När det gäller rättsregler som kommer till uttryck i HD:s prejudikat uppkommer flera frågor.[104] En fråga är vilka uttalanden i en dom från HD som ger uttryck för en rättsregel. En annan är i vilken mån underrätterna är bundna att följa en sådan rättsregel. En tredje fråga är hur värdet och relevansen av ett prejudikat ska bedömas.

---

[101] Detta gäller med ett fåtal undantag.

[102] Svensson, 2017b, s. 83.

[103] Om en lagtext ger utrymme för olika tolkningar ska, enligt Håstad, motivuttalanden alltid följas om dessa ”varit föremål för ingående överväganden av den som gjort uttalandet” och det finns ett ställningstagande som klipper av en diskussion som förekommit i remissytranden. Detsamma gäller detaljfrågor ”som utredningen eller departementschefen i specialmotiveringen nämnt och tagit ställning till”. Det bör dock, enligt Håstad, finnas utrymme för en domstol att avvika från ett motivuttalande om det ”står i dålig överensstämmelse med lagens allmänna motivering eller dess allmänna uppbyggnad eller innehåll i övrigt eller med allmänna rättsgrundsatser, såsom dessa framgår av annan lagtstiftning”. Detsamma gäller om ”motivuttalandet leder till rättstillämpningsproblem eller annars kan sägas vara sakligt olämpligt”. Se Håstad, 2009, s. 21. Som andra skäl för en domstol att avvika från lagmotiven har Svensson anfört att gamla lagmotiv kan ”vara föråldrade och inte anpassade till vår tid”, att mindre vikt kan ”läggas vid perifera uttalanden som inte är väl genomtänkta, uttalanden som är inbördes motsägelsefyllda samt uttalanden som framstår som rena felskrivningar eller förbiseenden”. Däremot bör domstolarna, enligt Svensson, vara försiktiga med att avvika från ”rättspolitiska ställningstaganden gjorda av det föredragande statsrådet i propositionen”. Se Svensson, 2015, s. 745.

[104] Här används ”prejudikat” som benämning på ett avgörande från HD, jfr Ramberg, 2017, s. 27 f.

Det finns olika uppfattningar om hur en rättsregel i ett prejudikat bör fastställas.[105] Det har anförts att det inte finns ”[n]ågon objektiv måttstock för det totala prejudikatomfånget”.[106] Hur en rättsregel i ett prejudikat bör fastställas är en fråga om tolkning och analys av HD:s avgörande. I vissa avgöranden skriver HD uttryckligen vilken regel som tillämpas – i andra inte.[107] För avhandlingens vidkommande är det inte nödvändigt att närmare undersöka hur en rättsregel kan eller bör fastställas utifrån ett prejudikat.

Det är primärt inte de rättsregler som följer av HD:s avgöranden som har störst betydelse för avhandlingen, utan i stället de metoder som HD tillämpar vid tolkning av AB 04 (eller andra editioner av Allmänna bestämmelser) och utfyllning av entreprenadavtal. Huruvida dessa metoder till viss del bygger på rättsregler är mindre intressant inom ett område som i så hög grad präglas av brist på rättsnormer. Det finns helt enkelt skäl att beakta vad HD anför i sina domskäl, även om domstolen inte genom sina uttalanden har skapat en ny rättsregel. En sådan ordning bidrar till förutsebarhet och att lika fall behandlas lika.

HD har självt uttalat sig om i vilken mån underrätterna bör följa HD:s prejudikat. Enligt HD bör en domstol ”ha vissa möjligheter att avvika från tidigare rättspraxis, och om den anför rimliga skäl för att tillämpa lagen på ett annat sätt än HD gjort kan en sådan rättstillämpning i vart fall inte föranleda skadeståndsskyldighet för staten”.[108] Enligt Ramberg har svenska jurister anslutit sig till HD:s uttalande.[109]

För att bedöma om en domstol bör beakta ett prejudikat kan dess relevans och värde beaktas. Relevansen är en fråga om relationen mellan de två fallen, närmare bestämt om det föreligger sådana likheter att HD prejudikatet bör vara vägledande. Om sådana likheter inte föreligger är prejudikatet inte relevant och bör inte vara vägledande vid avgörandet av det aktuella fallet. Värdet av ett prejudikat kan avgöras oberoende av det aktuella fallet och bedöms utifrån huruvida den rättsregel som kommer till uttryck i prejudikatet är begriplig, rationellt motiverad, praktiskt tillämpbar, generellt tillämpbar och väl avpassad till rättsordningen i övrigt. Om ett prejudikat uppvisar brister i dessa hänseenden påverkar det negativt dess värde som vägledande för avgöranden av andra fall.[110]

En särskild fråga är om något av det ovan anförda påverkas av prejudikatets ålder. Det finns ingen rättslig grund för att inte beakta ett prejudikat enbart för att lång tid förflutit sedan domen meddelades. Det kan dock antas att värdet av äldre prejudikat typiskt sett är lägre än värdet av nyare prejudikat. Skälet härför är att ett äldre prejudikat typiskt sett kan antas vara mindre väl anpassat till rättsordningen – så

[105] Ramberg har anfört att ”[d]et råder oenighet om hur rättsregeln (ratio decidendi) i ett tidigare avgörande ska fastställas”, se Ramberg, 2017, s. 172 f.

[106] SOU 1986:1, s. 65.

[107] Jfr Ramberg, 2017, s. 173 ff. och Westberg, 2000a, s. 595 ff.

[108] NJA 1994 s. 194.

[109] Ramberg, 2017, s. 46.

[110] Westberg, 2000a, s. 613 ff.

som den ter sig idag – än ett nyare prejudikat. Om lång tid har gått sedan prejudikatet meddelades kan också samhällsförändringarna vara sådana (exempelvis vad gäller transaktionsmönster och teknisk utveckling) att det redan genom hänvisning till dessa förändringar kan anföras rimliga skäl emot att tillämpa den rättsregel som kommer till uttryck i prejudikatet.

I avhandlingen behandlas HD:s prejudikat i linje med vad som anförts ovan. Om HD i ett prejudikat har uttryckt en rättsregel som i och för sig är direkt eller analogt tillämplig på entreprenadavtal kan det ändå argumenteras för att denna inte bör tillämpas, eftersom det finns övertygande och rimliga skäl däremot. Av relevans kan då vara prejudikatets värde och relevans.

Sammanfattningsvis görs överväganden om bunden utfyllning på följande sätt i avhandlingen. Lagregler fyller ut entreprenadavtal om reglerna efter tolkning kan konstateras vara direkt tillämpliga. Uttalanden i propositioner betraktas som hänförliga till bunden utfyllning i de delar som de tar sikte på innebörden av de lagregler som propositionerna avser. Rättsnormer som följer av förarbeten eller prejudikat och är direkt tillämpliga på entreprenadavtal fyller ut sådana avtal, om det inte kan anföras övertygande och rimliga skäl däremot.

1.7.5 Systematisering av speciella avtalsrättsliga normer genom avtalstyper

En systematisering av rättsnormer underlättar för domare och parter när de ska avgöra om det existerar rättsnormer som kan ligga till grund för bunden utfyllning av ett avtal.[111] Den advokat och domare som ska föra en rättslig argumentation om vilken dispositiv rätt som gäller för entreprenadavtal ställs ofta inför frågan om en viss rättsnorm, som inte är direkt tillämplig på entreprenadavtal, bör tillämpas analogt. Vid besvarandet av en sådan fråga kan resonemang om en kontraktsrättslig systematik genom avtalstyper vara vägledande.

Hur kontraktsrättsliga normer förhåller sig till varandra framgår ibland av lagreglerna i sig.[112] Det förekommer också att det i avgöranden från HD och i förarbeten framgår hur domstolen respektive lagstiftaren ser på kontraktsrättens systematik.[113]

Inom kontraktsrätten skapas en systematik genom *avtalstyper*. Dessa består – jämte konstituerande normer – av en grupp rättsnormer som är direkt tillämpliga på

[111] Som anförts i avsnitt 1.5.2 är en del av den rättsdogmatiska metoden att systematisera rättsnormer.

[112] Som exempel kan nämnas 2 och 3 §§ köplagen.

[113] Ett exempel från praxis är att HD i NJA 2014 s. 960 p. 24 uttrycker sig på ett sätt som kan tolkas som att köp är en till entreprenadavtal ”närliggande” avtalstyp. När det gäller uttalanden i förarbeten kan nämnas att det i prop. 1984/85:110 s. 142 anförs att konsumenttjänstlagen ”bygger till stor del på vad som kan antas utgöra generellt gällande oskriven rätt inom tjänsteområdet” och att därför ofta torde ”kunna tillämpas analogt i partsförhållanden som faller utanför det i lagen angivna tillämpningsområdet”.

en viss typ av avtal.[114] Sådana rättsnormer kallas för *speciella avtalsrättsliga normer*.[115]

Speciella avtalsrättsliga normer är ofta materiella normer men kan också vara tolkningsnormer. De kan vara dispositiva eller tvingande. De är inte villkorade av att de föreskrivs i en viss typ av rättskälla.[116]

De speciella avtalsrättsliga normer som hör till en avtalstyp är direkt tillämpliga på individuella avtal som uppfyller de villkor för grupptillhörighet som uppställs av avtalstypens konstituerande normer.[117] De villkor för grupptillhörighet som uppställs för entreprenadavtal stipuleras motsvara den definitionen av entreprenadavtal som tillämpas i avhandlingen, dvs. att det är avtal om uppförande eller ändring av byggnadsverk.

Genom avtalstyperna systematiseras kontraktsrättsliga normer. Det sker genom att avtalstyperna samlar rättsnormer i knippen. Samlandet av speciella avtalsrättsliga normer i avtalstyper innebär att det inte för varje enskild norm behöver undersökas om normen är tillämplig på ett individuellt avtal. I stället kan undersökas vilken avtalstyp som det individuella avtalet hör till och därefter vilka speciella avtalsrättsliga normer som hör till avtalstypen.

Avtalstyper bidrar till förutsebarhet och effektivitet. I vilken mån det bör skapas nya avtalstyper är främst en fråga om vad som är praktiskt. Av särskild relevans är därvid att syftet med avtalstyper är att underlätta juristers arbete. För att undvika en stelhet i rättsbildningen bör nya avtalstyper skapas i takt med ändrade transaktionsmönster eller den allmänna samhällsutvecklingen, medan äldre avtalstyper med tiden kan förlora sin relevans. Det har anförts att gränserna mellan olika avtalstyper grundas på lämplighetsskäl och ibland genom användningen av en viss terminologi. Huruvida en ny avtalstyp bör erkännas har beskrivits som en fråga om vad som accepteras av rättsordningens medlemmar och då särskilt lagstiftare och rättstillämpare.[118]

---

[114] Från avtalstyper ska skiljas *avtalsformer*, vilket är en benämning på en grupp av avtal oavsett förekomsten av speciella avtalsrättsliga normer. Se Arvidsson och Samuelsson, 2018, s. 33 om att avtal om transport av frysta räkor är en avtalsform men inte en avtalstyp.

[115] Arvidsson, 2010, s. 213 ff. En alternativ term för speciella avtalsrättsliga normer är *utbyggnadsnormer*, se Sundberg, 1961, s. 12 ff. och 21.

[116] Arvidsson, 2010, s. 213 ff. Arvidsson anser att speciella avtalsrättsliga normer också kan vara normer med sakrättslig verkan. Här behandlas inte sådana normer.

[117] Se om konstituerande normer i Arvidsson, 2010, s. 211 f.

[118] Adlercreutz och Gorton, 2010, s. 22, Heidbrink, 2005, s. 31, Bergström och Lennander, 1978, s. 43 samt Sundberg, 1961, s. 19.

1.7.6 Entreprenadavtalet är en avtalstyp med ett fåtal speciella avtalsrättsliga normer

Entreprenadavtal betraktas som en avtalstyp i praxis och doktrin.[119] Till entreprenadavtalet hör ett antal speciella avtalsrättsliga normer, vilka tillkommit genom prejudikat.

HD har i flera avgöranden klargjort vilken metod som ska tillämpas vid tolkning av villkor i Allmänna bestämmelser.[120] Den förhärskande uppfattningen synes vara att HD:s anvisningar om tolkning inte är speciella avtalsrättsliga normer för entreprenadavtal, utan ger uttryck för en tolkningsmetod som också gäller vid tolkning av villkor i andra kommersiella standardavtal.[121] Uppfattningen kan vara i huvudsak korrekt. Det finns dock moment i HD:s tolkningsmetod som enbart gäller entreprenadavtal.

HD i har i samband med tolkning av bestämmelser i Allmänna bestämmelser anfört att entreprenadavtalets speciella drag ska beaktas vid tolkning och utfyllning, särskilt vid överväganden om analogier från köplagens regler.[122] Detta bör gälla tolkning och utfyllning av entreprenadavtal i allmänhet och kan betraktas som en speciell avtalsrättslig norm för entreprenadavtal.[123] Som speciella drag för entreprenadavtal har HD anfört att avtalen typiskt sett avser ”omfattande, komplicerat och långsiktigt arbete med flera inblandade parter”.[124] En annan speciell avtalsrättslig norm för entreprenadavtal är HD:s ställningstagande om entreprenörens felavhjälpandeskyldighet i NJA 2018 s. 653.[125]

Entreprenadavtalet bör betraktas som en avtalstyp. Det existerar nämligen speciella avtalsrättsliga normer för entreprenadavtal, dvs. avtal om uppförande och ändring av byggnadsverk. En sådan kontraktsrättslig systematik underlättar också juristers arbete. Det kan därtill antas att jurister i allmänhet accepterar entreprenadavtal som en avtalstyp.

---

[119] HD beskriver entreprenadavtal som ”en icke lagreglerad särskild avtalstyp” i NJA 2014 s. 960 p. 24. I NJA 2018 s. 653 p. 21 skriver HD att köp och entreprenad är ”två olika avtalstyper”. I Bengtsson, 1976, s. 104 står följande om entreprenadavtal: ”Bland de avtalstyper som berörs i denna framställning är entreprenad den i särklass viktigaste från samhällsekonomisk synpunkt.” Entreprenadavtal benämns också som en avtalstyp i t.ex. Hellner m.fl., 2019, s. 148 och Mellqvist, 2013, s. 236.

[120] Se avsnitt 1.6.2.

[121] Se t.ex. Lehrberg, 2020, s. 50 ff., Lundberg, 2019, s. 387 f. och Willborg, 2016, s. 864–877. Se även – mer övergripande – Bernitz, 2018, s. 88–120.

[122] NJA 2015 s. 862 p. 12.

[123] Vad HD har anfört om tolkning av Allmänna bestämmelser har beaktats av underrätter också vid tolkning av andra handlingar i entreprenadkontrakt, se t.ex. Hovrätten för Nedre Norrlands dom 2018-04-20 i mål nr T 734-17, Svea hovrätts dom 2017-02-16 i mål nr T 11041-15 och Stockholm tingsrätts dom 2018-05-24 i mål nr T 2968-17.

[124] NJA 2013 s. 271 p. 7, NJA 2014 s. 960 p. 24, NJA 2015 s. 862 p. 12 och NJA 2018 s. 653 p. 21.

[125] NJA 2018 s. 653 p. 40.

Ställningstagandet att entreprenadavtal bör betraktas som en avtalstyp påverkar inte det faktum att enbart ett fåtal speciella avtalsrättsliga normer hör till avtalstypen.

1.7.7 Fri utfyllning med stöd av analogier

En slutsats av vad som anförs i avsnitt 1.7.2–1.7.6 är att entreprenadavtal visserligen är en avtalstyp men att det i hög grad saknas direkt tillämpliga rättsregler som kan ligga till grund för bunden utfyllning. En domstol som ska fastställa innehållet i den dispositiva rätt som gäller för entreprenadavtal behöver därför ofta överväga om de aktuella rättsfrågorna bör besvaras med stöd av analogier eller allmänna principer.[126]

Vid fri utfyllning av entreprenadavtal är köplagens regler av särskilt intresse enligt HD.[127] Detta trots att entreprenadavtal enligt 2 § 2 men. köplagen uttryckligen undantas från lagens tillämpningsområde.

Som ett skäl för köplagens betydelse vid utfyllning av entreprenadavtal anger HD att köp är en närliggande avtalstyp till entreprenadavtal. Ett annat skäl är att köplagen i vissa fall ger uttryck för allmänna obligationsrättsliga principer.[128]

Lagregler bör enbart tillämpas analogt när det är lämpligt. Det gäller också köplagens regler. Ibland ger uttalanden i förarbeten eller HD:s domskäl anvisningar om när analogier är lämpliga.

På områden som inte är lagreglerad kan det, enligt HD, finnas anledning ”att analogt tillämpa lagfästa bestämmelser rörande likartade avtalsförhållanden”.[129] I det avtal som låg till grund för NJA 2007 s. 909 hade parterna ingått ett ensamåterförsäljaravtal. För sådana avtal saknas lagstiftning. Återförsäljaren hade hävt avtalet med leverantören. Underrätterna tillämpade 34 § handelsagenturlagen analogt. Enligt denna lagregel är part som underlåter att fullgöra sina skyldigheter enligt avtal eller lagen skadeståndsskyldig. Den skadelidande förlorar dock rätten till skadestånd om denne inte utan oskäligt uppehåll meddelar motparten efter att den skadelidande fick eller borde ha fått kännedom om de omständigheter som ligger till grund för kravet. HD övervägde om lagregeln skulle tillämpas analogt på ensamåterförsäljaravtalet. Domstolen konstaterade att sådana avtal i många avseenden liknar agenturavtal. Stöd för en analog tillämpning fanns i juridisk litteratur. Enligt HD var dock lagregeln ”i första hand avsedd som en reglering för ett löpande förhållande”. I det aktuella fallet hade käranden hävt avtalet. HD ansåg

[126] HD anför i NJA 2018 s. 653 p. 21 att ”[v]id utrönandet av tillämplig dispositiv rätt [för entreprenadavtal] får ledning sökas i allmänna obligationsrättsliga principer och vad som gäller för närliggande avtalstyper.”

[127] HD skriver i NJA 2014 s. 960 p. 24 att vid fastställande av innehållet i dispositiv rätt för entreprenadavtal får ledning sökas i bl.a. vad som gäller för närliggande avtalstyper, varvid ”[k]öplagens reglering har […] sitt särskilda intresse”.

[128] NJA 2013 s. 271 p. 7, NJA 2014 s. 960 p. 24 och NJA 2018 s. 653 p. 21.

[129] NJA 2007 s. 909.

att regeln inte var ”avpassad för en situation då avtalet har hävts” och att en analog tillämpning därför inte borde ske.

NJA 2009 s. 672 gällde ett avtal om försäljning och distribution av bröd. Återförsäljaren var den enda distributören inom ett visst geografiskt område men sålde också andra produkter. Parternas avtal var muntligt och det saknades en bestämd avtalstid. Efter sju år sade leverantören upp avtalet till omedelbart upphörande. HD fann att återförsäljaren inte hade visat att parterna hade ingått någon överenskommelse om uppsägningstid. Leverantören hade dock inte heller visat att parterna kommit överens om att avtalet fritt kunde sägas upp med omedelbar verkan. Frågan i målet var vad den utfyllande rätten stadgade om uppsägningstid för den aktuella avtalstypen.

Avtalet klassificerades av HD som ett återförsäljningsavtal. Det saknas lagstiftning om sådana avtal. HD anförde att ”[d]en utfyllande rätten får därför konstrueras med stöd av lagbestämmelser rörande jämförbara avtalsförhållanden och praxis.” Även om HD i domskälen hänvisar till lagregler i handelsagenturlagen framgår inte att domstolen tillämpar reglerna analogt. I stället betonar HD att det vid konstruktion av den utfyllande rätten för återförsäljaravtal bör tas särskild hänsyn till att sådana avtal ofta är internationella och lyfter fram DCFR. HD ansåg att part som säger upp ett återförsäljaravtal ska vara skyldig att iaktta skälig uppsägningstid. Till skillnad från vad som gäller enligt handelsagenturlagen skulle inte någon fixerad minimitid gälla. HD ansåg att det i stället bör göras en friare skälighetsbedömning.

Vid överväganden om huruvida en lagregel bör tillämpas analogt är det av betydelse om lagregeln bygger på eller ger uttryck för allmänna principer. Köplagens regler anses i vissa fall ge uttryck för allmänna obligationsrättsliga principer. Att så är fallet är ett av skälen till att köplagen särskilt bör beaktas vid utfyllning av entreprenadavtal.[130]

Även kontraktsrättsliga principer för avtal om utförande av tjänst är relevanta för entreprenadavtal. Sådana principer ligger till grund för vissa av reglerna i konsumenttjänstlagen. I propositionen till lagen anförs att den ”till stor del” bygger på ”oskriven rätt inom tjänsteområdet” och därför ofta torde ”kunna tillämpas analogt”.[131]

HD har i NJA 2013 s. 1174, som avsåg ett entreprenadavtal där parterna inte hade införlivat någon version av Allmänna bestämmelser, anfört att konsumenttjänstlagen kan ge vägledning ”i vart fall när den bygger på vad som kan antas ge uttryck för allmänna obligationsrättsliga principer tillämpliga inom tjänsteområdet”.[132]

---

[130] HD anför t.ex. i NJA 2013 s. 271 p. 7 att en del ”obligationsrättsliga principer för avtal av detta slag […] har kommit till uttryck i köplagen”.

[131] Prop. 1984/85:110 s. 142.

[132] NJA 2013 s. 1174 p. 9.

För att en analogi ska vara motiverad ska det förhandenvarande fallet (entreprenadavtalet) uppvisa tillräckliga likheter med det ursprungliga fallet (köp eller konsumenttjänst). Vid en jämförelse är det inte tillräckligt att beakta de yttre förhållandena. Analysen bör gå djupare än så.[133] I litteraturen har anförts att ”de funktionella sammanhangen” bör vara avgörande för när analogier ska ske.[134]

I avhandlingen beaktas reglerna i köplagen och konsumenttjänstlagen vid överväganden om fri utfyllning. Sådana analogier kan ske om (1) det saknas speciella avtalsrättsliga normer – eller andra direkt tillämpliga rättsnormer – som reglerar den aktuella frågan och (2) det är lämpligt. Vid bedömningen av om en analogi är lämplig beaktas skälen bakom den aktuella lagregeln och entreprenadavtalens karaktäristiska drag.[135]

1.7.8 Relevansen av allmänna principer vid fri utfyllning

Allmänna obligationsrättsliga principer utgör en del av den dispositiva rätten för entreprenadavtal.[136] Också andra principer kan vara relevanta, exempelvis principer som gäller för uppdragsavtal eller långvariga avtal. Den allmänna lojalitetsplikten är också ett exempel på en allmän princip.

Vad som närmare avses med en allmän princip är inte klart.[137] De principer som är relevanta för avhandlingens vidkommande är primärt sådana som avser parternas rättigheter och skyldigheter i ett avtalsförhållande. Sådana principer kan benämnas som avtalsrättsliga, kontraktsrättsliga eller obligationsrättsliga. Principerna kan komma till uttryck i lagregler, förarbeten eller prejudikat. Vissa regler i köplagen och konsumenttjänstlagen ger uttryck för allmänna principer.[138] Litteraturen kan vara ett hjälpmedel för att identifiera allmänna principer.

Allmänna principer kan rättfärdiga existensen av rättsregler, förklara hur rättsregler relaterar till varandra samt påverka tolkningen och tillämpningen av rättsregler. De kan vara relevanta vid fastställande av den dispositiva rätten för entreprenadavtal på så sätt att de kan påverka vilka regler i köplagen eller konsumenttjänstlagen som bör tillämpas analogt på entreprenadavtal.[139]

---

[133] Westberg, 2000a, s. 612.

[134] Hellner m.fl., 2019, s. 29.

[135] Se vidare om karaktäristiska drag för entreprenadavtal i kapitel 3.

[136] HD hänvisar till sådana principer i exempelvis NJA 2014 s. 960 p. 7 och NJA 2018 s. 653 p. 21.

[137] Enligt Norlén och Ramberg uttalar HD i NJA 2019 s. 23 p. 20 att en rättsprincip är en övergripande metanorm ”som ligger bakom och kan förklara olika regler i rättssystemet och som kan påverka rättstillämpningen på olika sätt, t.ex. som en faktor av betydelse när regler ska tolkas”.

[138] Se t.ex. prop. 1988/89:76 s. 23 f. och NJA 2015 s. 862 p. 12 respektive SOU 1979:36 s. 121, prop. 1984/85:110 s. 142 och NJA 2013 s. 1174.

[139] Se avsnitt 1.7.7. Att allmänna principer också kan beaktas vid tolkning av bestämmelserna i AB 04 har anförts i avsnitt 1.6.5.

I avhandlingen beaktas också allmänna principer inom ramen för argumentation om fri utfyllning av entreprenadavtal. Om en tänkbar utfyllande norm är väl anpassad till en allmän princip som är tillämplig på entreprenadavtal (t.ex. den allmänna lojalitetsplikten), är det ett stöd för att normen vore en lämplig utfyllande norm för entreprenadavtal. Vilken betydelse som bör ges principerna får bedömas mot bakgrund av entreprenadavtalens karaktäristiska drag.

1.7.9 Fri utfyllning med stöd av standardavtalslikheter

1.7.9.1 Källor som kan beaktas vid fri utfyllning

Om en domare ska besvara en rättsfråga i en entreprenadtvist och (1) parternas avtal inte ger något svar, (2) det inte existerar några direkt tillämpliga rättsregler (eller det finns övertygande sakskäl emot att tillämpa sådana) samt (3) det inte existerar några rättsregler som är lämpliga att tillämpa analogt på entreprenadavtal, uppkommer frågan hur domaren ska gå till väga för att besvara rättsfrågan. I en sådan situation kan domaren beakta normer i andra källor än rättskällor, exempelvis underrättsavgöranden, juridisk litteratur, utländsk rätt samt s.k. *soft law*.[140] Huruvida domaren vid fri utfyllning väljer att beakta en regel som kommer till uttryck i andra källor än rättskällor beror på regelns innehåll och de argument som kan anföras till stöd för att den bör tillämpas.[141]

Som exempel på hur HD har beaktat källor av det slag som anges ovan vid fri utfyllning, och därigenom skapat en ny dispositiv rättsregel, kan nämnas NJA 2009 s. 672.[142] Målet gällde vilken uppsägningstid som skulle gälla för ett avtal om återförsäljning av bröd. Det saknades en direkt tillämplig rättsregel om uppsägningstid för återförsäljningsavtal. Domstolen beaktade bl.a. vad som gällde enligt utländsk rätt och DCFR. HD följde dock inte på alla punkter DCFR utan tog ställning till hur utfyllningen borde ske. Den utländska rätten och DCFR kan betraktas som inspirationskällor vid domstolens självständiga ställningstagande om vad som var en lämplig utfyllande regel.

Innehållet i rättskällor kallas ibland för rättstillämpningsfakta, som är en benämning på fakta om innehållet i gällande rätt. Sådana fakta behöver inte åberopas av part för att kunna beaktas av en domstol, vilket hänger samman med principen *jura novit curia*. Samma regler gäller innehållet i källor som beaktas vid fri utfyllning. Domstolen kan alltså vid fri utfyllning beakta källor utan parts åberopande.[143] Av detta följer att det är viktigt att skilja mellan de fall då ett villkor

---

[140] Om begreppet *soft law*, se van der Sluijs, 2010, s. 296–303.

[141] Det är alltså sakskäl snarare än auktoritetsskäl som avgör vilken regel som bör tillämpas vid fri utfyllning. Se Dahlman, 2019, s. 65 om att skillnaden mellan auktoritetsskäl och sakskäl är att ”[a]uktoritetsskäl är handlingsskäl på grund av *härkomst* medan sakskäl är handlingsskäl på grund av *innehåll*.”

[142] Se om avgörandet i avsnitt 1.7.7.

[143] Nordh, 2019a, s. 15 och Nordh, 2019b, s. 50 ff.

i ett standardavtal utgör rättsfakta och de fall då villkoret beaktas vid fri utfyllning.[144]

1.7.9.2 NJA 2018 s. 653

Mot bakgrund av vad HD anfört i NJA 2018 s. 653 beaktas i avhandling vad som gäller enligt norska och danska regler för entreprenadavtal vid överväganden om fri utfyllning av entreprenadavtal. Direkt tillämpliga rättsregler samt regler i köplagen eller konsumenttjänstlagen som är lämpliga att tillämpa analogt har dock företräde. Fri utfyllning med stöd av norska och danska regler aktualiseras alltså först om det saknas direkt tillämpliga rättsregler eller regler i köplagen eller konsumenttjänstlagen som är lämpliga att tillämpa analogt.

NJA 2018 s. 653 gällde en entreprenad där entreprenören hade installerat avloppsrör, vilka sedan hade gjutits in i ett golv. Under garantitiden uppkom problem med rören. Mellan parterna gällde ABT 94. Tingsrätten hänsköt till HD att besvara frågan om entreprenören var skyldig att ersätta beställaren fullt ut för kostnader avseende åtkomst till rören och återställande efter utförda avhjälpandearbeten eller om ersättningsskyldigheten var begränsad till 15 % av kontraktssumman, vilket enligt ABT 94 gäller vissa typer av skadestånd.

HD konstaterade att varken ordalydelsen eller systematiken i ABT 94 gav tillräckligt underlag för att besvara frågan. Tolkning ska då ske i ljuset av den dispositiva entreprenadrätten. Vid utrönandet av vilken dispositiv rätt som är tillämplig får, enligt HD, ledning sökas i allmänna obligationsrättsliga principer och närliggande avtalstyper. HD redogjorde därefter för vad som gäller enligt den allmänna kontraktsrätten samt att det bör råda en rimlig balans mellan avtalsparternas rättigheter och skyldigheter.

HD anförde att när ABT 94 är tillämpligt är entreprenören alltid skyldig att avhjälpa väsentliga fel. Varken ABT 94 eller köplagens regler gav enligt HD någon vägledning när det gällde avhjälpandeskyldighetens omfattning. Under rubriken ”Entreprenadrättslig litteratur och standardavtal” redogjorde HD för litteratur om ABM 07, enligt vilken standardavtalet föreskriver att säljaren svarar för kostnader orsakade av åtkomst- och återställandearbeten vid felavhjälpande. HD anförde att denna uppfattning överensstämmer med vad som anges i motsvarande standardavtal i Norge och Danmark. Därefter redogjorde HD för uppfattningar i norsk och dansk entreprenadrättslig litteratur, såvitt avser reglerna i det norska standardavtalen NS 8405 och det danska standardavtalet AB 18.[145]

HD tog inte enbart fasta på de regler som stadgas i de norska och danska standardavtalen. Domstolen beaktade också den syn på standardavtalen som kommer till uttryck i litteraturen. Exempelvis konstaterade HD att det i danska AB

[144] Se NJA 1999 s. 629, som gällde domvilla. HD uttalade att domstolen i det mål som klagan avsåg hade fyllt ut det aktuella avtalet med allmänna principer av visst slag, vilka kom till uttryck i vissa standardvillkor. Omständigheter som beaktas vid utfyllning är enligt HD principiellt att hänföra till rättstillämpningsfakta och behöver inte åberopas.

[145] NJA 2018 s. 653 p. 37–39.

92 saknas ”ett närmare angivande av vad som innefattas i” entreprenörens avhjälpandeskyldighet. Domstolen tog dock fasta på ”den härskande meningen” i litteraturen.[146]

Det kan övervägas om HD, som stöd för sitt resonemang om vad som är en lämplig regel, hänvisar till vissa källor (litteraturen) eller regler (som kommer till uttryck i standardavtalen eller gäller enligt allmänna principer). Avhandlingen vilar på antagandet att det är reglerna i standardavtalen eller den dispositiva rätten som är av primärt intresse men att en svensk domstol för att identifiera och förstå relevanta regler kan beakta vad som står i norsk och dansk litteratur.

Att HD i avgörandet tog fasta på att vissa regler i de norska och danska standardavtalen anses ge uttryck för allmänna kontraktsrättsliga principer i Norge respektive Danmark bör inte förstås som att domstolen anser att standardavtalsförfattarna genom avtalsvillkoren har skapat allmänna kontraktsrättsliga principer, utan att avtalsvillkoren är i linje med vad som gäller enligt sådana principer.

Det fanns enligt HD skäl som talade för att entreprenören skulle svara för alla åtgärder som krävdes för att entreprenaden skulle bli avtalsenlig och anförde därefter följande.

> ”Den grundsyn som kommer till uttryck i Danmark och Norge ger i ljuset av den nordiska rättsgemenskapen på området också ett betydande stöd för att såväl avhjälpandeskyldigheten enligt ABT 94 som den dispositiva rätten får anses ha denna innebörd.”

Det är inte felavhjälpandefrågorna som är relevanta i detta sammanhang, utan att HD beaktar ”grundsynen” i norsk och dansk litteratur samt vad som föreskrivs i norska och danska standardavtal och gäller enligt allmänna principer i dessa länder. Detta beaktas såväl vid tolkning av villkoren i ABT 94 som fastställandet av den dispositiva rätt som gäller för entreprenadavtal.

Domskälen bör inte förstås som att HD direkt tillämpar norsk eller dansk entreprenadrätt – och än mindre norska eller danska standardavtal – utan att de norska och danska reglerna är inspirationskällor för domstolens självständiga ställningstagande om vad som är en lämplig utfyllande regel. Förekomsten av en viss reglering i Norge och Danmark används för att stärka HD:s argumentation om att en motsvarande regel vore en lämplig dispositiv regel för entreprenadavtal.

Möjligen kan NJA 2018 s. s. 653 förstås mot bakgrund av en artikel som författades av Herre (som var referent i målet) och publicerades samma år som HD:s slutliga beslut meddelades i målet. I artikeln går Herre igenom HD:s hänvisningar till utländsk rätt och utländska källor i mål på förmögenhetsrättens område. Han konstaterar att utländsk rätt används ”på det förmögenhetsrättsliga området och då särskilt på områden med tydlig internationell karaktär”, exempelvis transporträttens område. Herre avslutar artikeln med att anföra att i ”frågor som inte har ett klart svar

[146] NJA 2018 s. 653 p. 38.

i Sverige kan det här finnas skäl [för parter] att i ökad omfattning hänvisa till ett komparativt underlag och till de ändamålsskäl som ligger bakom lösningarna i främst våra nordiska grannländer men också andra länder".[147]

På entreprenadrättens område finns frågor som inte besvaras av den dispositiva rätten. Herres påtalande om värdet av komparationer är i linje med vad HD uttalade i NJA 2018 s. 653.[148] Möjligen anser HD att entreprenadjuridiken är ett område med tydlig internationell karaktär. Det framgår dock inte av domskälen. Det kan också ifrågasättas om entreprenadjuridiken är ett område med tydlig internationell karaktär, eftersom området präglas av nationella standardavtal och byggnormer (exempelvis sådana som kommer till uttryck i AMA och BBR). Domskälen kan förstås som att domstolen visserligen har identifierat en nordisk rättsgemenskap och att utblickar till nordiska (eller i vart fall norska och danska) regler är särskilt befogade med hänsyn till att den svenska dispositiva entreprenadrätten tillhandahåller få svar på rättsfrågor.

1.7.9.3 Nordisk rättsgemenskap på entreprenadrättens område

Det finns skäl att reflektera kring HD:s hänvisning till en nordisk rättsgemenskap på entreprenadrättens område som ett skäl för att beakta regler i norska och danska standardavtalsvillkor samt norska och danska kontraktsrättsliga principer vid fri utfyllning av entreprenadavtal.[149]

Intensiteten i det nordiska lagstiftningssamarbetet på förmögenhetsrättens område, och andra områden, har varierat över tid. Idag sker en stor del av samarbetet inom ramen för EU.[150] Vad HD uttalar sig om i NJA 2018 s. 653 är inte ett lagstiftningssamarbete, utan en rättsgemenskap. Uttalandet kan förstås som att HD anser att det finns ett samarbete länderna emellan när det gäller utformningen av regler för entreprenadavtal. Det kan också förstås som att entreprenadrätten i de nordiska länderna uppvisar vissa likheter, exempelvis att den grundas på gemensamma värden eller principer.

I norsk och dansk entreprenadrättslig litteratur går det att hitta exempel på resonemang där likheterna mellan reglerna i de skandinaviska standardavtalen ligger till grund för ett påstående om innehållet i den dispositiva entreprenadrätten. I ett resonemang om vilka regler om tidsförlängning som kan anses gälla enligt dansk dispositiv rätt anför Hørlyck att enhetligheten i de skandinaviska villkoren ("*[e]nsartetheden i de skandinaviske betingelser*") talar för en viss innebörd av den (danska) dispositiva rätten.[151] Barbo har i sin avhandling (om norsk

[147] Herre, 2018, s. 220 f.

[148] Hänvisningar till nordisk rätt eller nordiskt material förekommer också i t.ex. NJA 2019 s. 23, NJA 2019 s. 807 och NJA 2020 s. 951.

[149] Det kan noteras att HD nämner en nordisk rättsgemenskap men enbart hänvisar till norska och danska källor och regler.

[150] Danelius, 2016.

[151] Hørlyck, 2019, s. 389.

entreprenadjuridik) ansett det så självklart att beakta också de svenska och danska standardavtalen att det, enligt honom, är onödigt att närmare förklara varför så bör ske.[152]

Hansen menar att entreprenadavtal inte präglas av en internationalisering i samma grad som vissa andra avtalstyper. Enligt honom speglar den utbredda användningen av danska AB 92 (och tidigare editioner av standardavtalen) i Danmark en tradition av nationell reglering och tvistlösning, där skiljedomstolen VBA spelar en central roll. Samtidigt menar Hansen att det på sikt kan antas ske en ökad internationalisering på entreprenadjuridikens område. Han pekar särskilt på influenser från norsk men även tysk, engelsk och amerikansk entreprenadrätt. Svensk rätt nämns inte.[153]

I sammanhanget kan noteras att Sandvik på 1970-talet, på uppdrag av Nordiska Ministerrådet, upprättade ett utkast till gemensamma nordiska kontraktsvillkor för entreprenadavtal. Syftet var att på sikt uppnå större likhet mellan de olika nordiska standardavtalen för entreprenadavtal.[154]

Sandvik har i en övergripande anmärkning till utkastet anfört att standardavtalen i de nordiska länderna uppvisar stora likheter. Enligt honom råder i hela Norden en gemensam grundläggande uppfattning om parternas rättigheter och skyldigheter i entreprenadavtal. Olikheterna mellan standardavtalen består främst i deras form och uppbyggnad. Han anför: ”*Langt på vei kan en konstatere at det allerede består rettsenhet innen Norden på entrepriserettens område, og grunnlaget skulle være det beste for en videreføring av denne rettsenhet ved at en også får formelt overenstemmende bestemmelser.*”[155]

Sandviks utkast ledde inte till gemensamma nordiska standardavtal för entreprenadavtal.[156] Möjligen hade det betydelse att i vart fall det svenska intresset för nordiska lagstiftningssamarbeten vid den tidpunkten var svalt, även om utkastet inte avsåg ett förslag till lagstiftning utan standardavtalsbestämmelser.[157]

Genom NJA 2018 s. 653 har HD dock valt att betona likheterna mellan svensk, norsk och dansk entreprenadrätt och motiverat det med hänvisning till en nordisk rättsgemenskap, vilket leder tanken till Sandviks uttalande om ”*rettsenhet innen Norden på entrepriserettens område*”. Utöver eventuella politiska och ekonomiska skäl för att betona likheter mellan regleringarna i de nordiska länderna, finns

---

[152] I Barbo, 1997, s. 16 f. anförs följande: ”*Et annet spørsmål er hvilke lands kontrakter som bør trekkes inn. At de to kontrakter henholdsvis Sverige och Danmark som utgjør motstykkene til NS 3430 må anvendes, skulle det være unødvendig å begrunne nærmere*.”

[153] Hansen, 2008, s. 26 f. Det är intressant att det i dansk entreprenjuridisk litteratur oftare hänvisas till norsk litteratur och norska standardavtal än till svensk litteratur och svenska standardavtal. Den norska entreprenadjuridiska litteraturen hänvisar på motsvarande sätt oftare till dansk litteratur och danska standardavtal.

[154] NU 1976:22, s. 3.

[155] NU 1976:22, s. 20.

[156] Vagner och Iversen, 2005, s. 15.

[157] Lidbom, 1973.

praktiska fördelar för en domare att vid fri utfyllning beakta vad som gäller enligt norska och danska regler för entreprenadavtal.

1.7.9.4 Fri utfyllning med stöd av likartade regler

I avsaknad av direkt tillämplig lagstiftning kan en domare som ska fylla ut ett entreprenadavtal ställas inför en svår uppgift. Möjligen kan allmänna principer ge vägledning. Eventuellt kan köplagens eller konsumenttjänstlagens regler tillämpas analogt. Att beakta reglerna i Allmänna bestämmelser har svagt stöd i litteraturen men kan vara en möjlig utväg vid fri utfyllning.[158]

Genom NJA 2018 s. 653 drar HD upp riktlinjer för hur rättslig argumentation om fri utfyllning av entreprenadavtal kan utformas.[159] En part eller domare kan med hänvisning till rättsfallet peka på regleringen i norska och danska standardavtal samt innehållet i norsk och dansk dispositiv entreprenadrätt som stöd för hur fri utfyllning av entreprenadavtal bör ske.

Om en domare kan identifiera likheter mellan regleringarna i Allmänna bestämmelser samt norska och danska standardavtal kan det vara ett stöd för att den aktuella regleringen är rimlig för entreprenadavtal i allmänhet. Det gäller särskilt om reglerna i de norska och danska standardavtalen anses ge uttryck för den dispositiva entreprenadrätten i Norge respektive Danmark. Ytterligare stöd kan fås om den aktuella regleringen har sett likadan ut i flera editioner av Allmänna bestämmelser.

Att likheterna mellan de dominerande skandinaviska standardavtalen ger stöd för en viss lösning är inte detsamma som att likheterna ensamt är styrande för domstolens ställningstagande. Det är alltjämt domstolen som avgör vad som är en lämplig reglering med hänsyn till bl.a. entreprenadavtalens speciella drag. Att en viss regel finns i svenska, norska och danska standardavtal kan dock stärka domstolens rättsliga argumentation om vad som är en lämplig utfyllande regel, genom att visa att standardavtalsförfattarna i de tre länderna har ansett att regeln är lämplig för entreprenadavtal. Att regleringen i Allmänna bestämmelser har sett likadan ut i flera decennier skulle på samma sätt kunna ge stöd för en sådan rättslig argumentation, genom att visa att avtalsförfattarna till de olika editionerna av

[158] Det finns avgöranden från underrätterna och uttalanden i litteraturen som ger stöd för resonemang om att en domstol kan beakta villkoren i Allmänna bestämmelser vid sina rättsliga bedömningar. Svea hovrätt har i RH 2001:77 anfört att även om AB 92 inte var tillämpligt i det aktuella avtalsförhållandet kunde ändå principerna i standardavtalet ”tjäna som viss vägledning för bedömningen”. Hellner m.fl. har anfört att det inte är möjligt att kategoriskt uttala sig om huruvida en edition av Allmänna bestämmelser kan tillämpas i avsaknad av en överenskommelse parterna emellan om att så ska ske och att det inte finns något ”hinder mot att en domstol som söker efter en rättspolitiskt lämplig lösning tar hänsyn till vad som föreskrivs i AB 04”, se Hellner m.fl., 2019, s. 151.

[159] Att det är fråga om fri utfyllning ska betonas. Norska och danska regler är inte svenska rättsregler.

Allmänna bestämmelser under lång tid har ansett att en viss reglering är lämplig och rationell för entreprenadavtal.[160]

Att regleringen i Allmänna bestämmelser har varit densamma under lång tid innebär inte nödvändigtvis att det existerar rättsligt bindande sedvana med samma innehåll.[161]

HD:s hänvisning till norska och danska standardavtalsregler kan kritiseras. Det skulle kunna anföras att standardavtal är privata normer och inte bör ges sådan tyngd att de – även när det är fråga om *agreed documents* – bör ges någon avgörande vikt vid konstruktionen av utfyllande regler och än mindre dispositiva rättsregler.[162] Standardavtalens författare har exempelvis inte samma möjligheter som lagstiftare att överväga konsekvenserna av olika regler. När det gäller hänvisningen till norsk och dansk rätt, med motiveringen att det existerar en nordisk rättegemenskap, skulle kunna invändas att det saknas tillräckliga belägg för att det existerar en sådan rättsgemenskap på entreprenadrättens område.

Oavsett om det finns fog för invändningar av det slag som angetts ovan öppnar HD:s beaktande av norska och danska regler för en *pragmatisk* hantering av ett centralt entreprenadrättsligt problem, nämligen avsaknaden av dispositiva rättsregler som är anpassade för entreprenadavtal. Om lagstiftaren inte tillhandahåller lagregler som ger besked om hur entreprenadrättsliga frågor bör lösas, framstår det som en rimlig lösning att ta tillvara på de regler som faktiskt existerar, även om dessa inte är rättsregler. Hade lagstiftaren valt att skapa lagregler som är direkt tillämpliga på entreprenadavtal hade utrymmet för att vid utfyllning beakta privata normer, så som standardavtalsvillkor, varit mindre. Men så är nu inte fallet. Regler som återfinns i de tre standardavtalen AB 04, NS 8405 och AB 18 och dessutom har haft samma utformning i flera editioner av Allmänna bestämmelser kan som utgångspunkt antas vara lämpliga utfyllande regler för entreprenadavtal.

Vid jämförelser mellan standardavtalens regler kan det finnas skäl att ta hänsyn till den bakomliggande dispositiva rätten i Norge och Danmark. Det följer redan av HD:s domskäl i NJA 2018 s. 653 att domstolen beaktar huruvida reglerna är

---

[160] I ett resonemang om huruvida standardavtal bör kunna beaktas som en rättskälla anför Hagstrøm: ”*Selv om en kontraktspraksis ikke kan aksepteres som kutyme, kan den imidlertid være rettskilde på et alment grunnlag. Det vil særlig kunne være aktuelt på områder der en savner annen regulering. […] Også på lovbestemte områder kan imidlertid kontraktspraksis få betydning for spørsmål som ikke er regulert i loven. Når det legges vekt på de løsninger som følger av standardkontrakter, har dette flere årsaker. Dersom det dreier seg om en innarbeidet bransjepraksis, kan de regler det gjelder, sies å ha bestått «livets prøve» i praksis. Det må være mindre betenkelig at en domstol legger til grunn regler som har vist seg å fungere, framfor at domstolene, som presumptivt har lite sakkunnskap på det området det gjelder, på fritt grunnlag skal gjøre seg opp en mening om hva regelen skal være.*” Se Hagstrøm, 2011, s. 60.

[161] Jfr NJA 1999 s. 629 samt Karlgren, 1960, s. 86 ff. och Bernitz, 2018, 59 ff.

[162] Som framgått i avsnitt 1.7.3 behandlas prejudikat från de högsta domstolsinstanserna som rättskällor medan underrättsavgöranden inte gör det. Med detta synsätt skapar underrätterna inte en ny dispositiv rättsnorm när de vid fri utfyllning skapar en utfyllande regel. Möjligen avviker detta från HD:s synsätt, då domstolen i NJA 1994 s. 194 anför att det måste lämnas utrymme ”för domstolarnas rättsskapande verksamhet”.

förenliga med allmänna principer i dessa länder.[163] Därutöver kan standardavtalsvillkorens utformning vara ett resultat av innehållet i bakgrundsrätten.

Som anförts ovan kan HD:s uttalanden i NJA 2018 s. 653 förstås som att domstolen snarare beaktar den uppfattning om standardavtalen som kommer till uttryck i litteraturen än standardavtalens regler i sig. Mot bakgrund av att svensk juridisk litteratur inte betraktas som en rättskälla i avhandlingen kan inte heller norsk eller dansk litteratur göra det. Däremot kan uttalanden i litteraturen ha betydelse vid tolkning av bestämmelserna i NS 8405 och AB 18.[164]

Att en domstol har identifierat likheter mellan reglerna i de dominerande skandinaviska standardavtalen AB 04 (Sverige), NS 8405 (Norge) och AB 18 (Danmark) är inte i sig tillräckligt för att utfyllning bör ske i linje därmed. Den utfyllande regeln måste vara lämplig. En domstol bör vid fri utfyllning sträva efter att utfyllningen grundas på skäl som domstolen vore beredd att tillämpa också på andra fall. Den av domaren formulerade regel bör utformas så att den kan upphöjas till allmän lag.[165]

1.7.10 När underlaget inte längre ger vägledning

Alla rättsfrågor som aktualiseras vid besvaramdet av vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning regleras inte i AB 04, NS 8405 eller AB 18. Likheter mellan reglerna i standardavtalen kan inte alltid ge stöd för argument om hur fri utfyllning bör ske.

När det inte är möjligt att identifiera likheter mellan reglerna i AB 04, NS 8405 och AB 18 som kan ligga till grund för argument om hur fri utfyllning bör ske, ges i avhandlingen ändå förslag på vad som kunde vara en lämplig utfyllande norm. Ett alternativt tillvägagångssätt hade varit att inte gå vidare i undersökningen och analysen. Den bedömningen har dock gjorts att det kan vara berikande för framtida diskussioner och överväganden, om det i avhandlingen ändå tas ställning om vad som skulle kunna vara en lämplig utfyllande regel.

Ställningstaganden enligt ovan grundas på de principer för reglering av störningar som anges i avsnitt 3.3. Dessa principer avser effektivitet, avtalsbalans och lojal samverkan. Som anförts i avsnitt 1.6.6 prioriteras principen om lojal samverkan framför principerna om effektivitet och avtalsbalans.

[163] NJA 2018 s. 653 p. 38 och 39.

[164] Se avsnitt 1.6.9 om tolkning av villkoren i NS 8405 och AB 18.

[165] Se avsnitt 1.7.2 om riktlinjer för fri utfyllning.

1.7.11 Sammanfattning – metod för utfyllning

I avhandlingen tillämpas följande metod vid besvarandet av vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning, när parternas avtal inte ger något besked.

I ett första steg identifieras eventuella direkt tillämpliga rättsregler som reglerar den aktuella frågan. I avsaknad av sådana rättsregler kartläggs eventuella regler i köplagen och konsumenttjänstlagen som skulle kunna tillämpas analogt. Vid överväganden om huruvida en analogi är lämplig beaktas vad som anförts i avsnitt 1.7.7 samt vad som i övrigt uttalats i praxis, förarbeten och litteratur. Det övervägs också om allmänna principer av något slag kan bidra till att besvara frågan.

I den mån det existerar rättsregler som är direkt tillämpliga eller lämpliga att tillämpa analogt, men dessa inte ger tillräcklig vägledning tillhandahåller rättsreglerna ändå en ram för den fortsatta undersökningen. Exempelvis stadgas i 50 § 1 p. köplagen att köparen ska medverka till köpet på ett sådant sätt som skäligen kan förväntas av honom för att säljaren ska kunna fullgöra köpet. Denna regel kan antas vara analogt tillämplig på entreprenadavtal. Samtidigt ger regeln begränsad vägledning om vad som är en skälig medverkan av en beställare i ett entreprenadavtal. För att undersöka vad som i visst avseende bör anses vara en skälig medverkan kan likheter mellan reglerna i AB 04, NS 8405 och AB 18 beaktas.

Om det helt saknas rättsnormer som kan ge besked om hur den aktuella frågan ska besvaras, undersöks hur fri utfyllning grundad på standardavtalslikheter skulle kunna utformas.

En undersökning av hur fri utfyllning grundad på standardavtalslikheter kan utformas innefattar: (a) identifiering av principiella likheter mellan reglerna i AB 04, NS 8405 och AB 18 samt (b) bedömning av huruvida det vore lämpligt att fylla ut entreprenadavtal i linje med de identifierade likheterna. Som stöd för fri utfyllning i linje med en regel i AB 04 kan utöver likheter med reglerna i NS 8405 och AB 18 också vara att regeln haft en identisk eller likartad utformning genom flera editioner av Allmänna bestämmelser och således över lång tid.

Som framgår ovan är en central fråga vad som vore en lämplig utfyllande norm för entreprenadavtal. I avhandlingen diskuteras denna lämplighetsfråga med utgångspunkt i de tre principerna för reglering av störningar, nämligen effektivitet, avtalsbalans och lojal samverkan.[166]

[166] Se avsnitt 3.3 om de tre principerna.

1.8 Några särskilda metodfrågor

1.8.1 Inledning

Utöver frågor som avser tolkning och utfyllning av entreprenadavtal aktualiserar avhandlingen ytterligare några övergripande metodfrågor. De behandlas i detta avsnitt 1.8. Att frågorna är övergripande innebär att de är relevanta för framställningen i mer än ett kapitel. Metodfrågor som enbart är relevanta för ett kapitel diskuteras i det aktuella kapitlets inledande avsnitt.

De metodfrågor som behandlas här avser: (a) störningar som föremål för undersökningen, (b) utformningen av en modell för rättslig analys av störningar, (c) användningen av typfall samt (d) urvalet av underrättsavgöranden.

1.8.2 Störningar som föremål för undersökningen

Påståenden om ”störningar” är vanligt förekommande i entreprenadtvister.[167] Det kan dock vara oklart vad som närmare avses med ett sådant påstående. Detta försvårar för parterna att med precision kommunicera med varandra och domstolen om tvisten.

Avhandlingen syftar till att öka kunskapen om vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning.[168] För att kunna göra det måste – i avsaknad av ett etablerat störningsbegrepp – klargöras vad som i avhandlingen avses med störningar.

En utgångspunkt för avgränsningen av avhandlingens störningsbegrepp är vad som i entreprenadbranschen brukar benämnas som störningar och vad som kännetecknar dessa företeelser. Ambitionen är att begreppet ska omfatta de fall som betraktas som störningar enligt de flesta förekommande föreställningar om störningar i entreprenadbranschen. Förhållanden som inte enligt någon sådan

[167] Av de 37 underrättsdomar som redovisas i avsnitt 1.8.5 förekommer ordet ”störning” i 17 fall. I några av hovrättsdomarna förekom ordet enbart i tingsrättens dom, som lagts som en bilaga till hovrättens dom. De domar där ordet förekommer är: Svea hovrätts dom 2016-02-25 i mål nr T 10728-14, Svea hovrätts dom 2016-03-10 i mål nr T 10408-14, Solna tingsrätts dom 2016-07-08 i mål nr T 1436-15, Svea hovrätts dom 2016-07-07 i mål nr T 6274-15, Östersunds tingsrätts dom 2016-08-29 i mål nr T 3014-14, Stockholms tingsrätts dom 2017-06-27 i mål nr T 4929-16, Hovrätten för Nedre Norrlands dom 2017-07-18 i mål nr T 1036-16, Göteborgs tingsrätts dom 2017-10-20 i mål nr T 9052-16, Svea hovrätts dom 2017-11-24 i mål nr T 7136-16, Malmö tingsrätts dom 2018-04-04 i mål nr T 4792-15, Västmanlands tingsrätts dom 2018-05-03 i mål nr T 1065-17, Stockholms tingsrätts dom 2018-05-30 i mål nr T 10946-16, Svea hovrätts dom 2018-11-23 i mål nr T 6895-17, Hovrätten för Västra Sveriges dom 2019-04-12 i mål nr T 4889-17, Södertörns tingsrätts dom 2019-04-29 i mål nr T 14639-17, Attunda tingsrätts dom 2019-06-19 i mål nr T 3168-16 samt Göteborgs tingsrätts dom 2019-06-12 i mål nr T 6110-14 och T 2540-15.

[168] Se avsnitt 1.3.

föreställning är en störning bör inte omfattas av begreppet, såvida det inte finns goda skäl för det.

Det är inte möjligt att kartlägga alla existerande föreställningar om ”störningar” i entreprenadbranschen. I stället görs en kartläggning utifrån studier av entreprenadrättslig litteratur och påståenden om ”störningar” i underrättsavgöranden.[169]

Samtidigt som ambitionen är den ovan angivna måste accepteras att det inte är möjligt att uppställa en explicit definition av störningar som varken är för snäv eller vid. Det går inte att formulera en definition av störningar som är användbar i rättsliga analyser och samtidigt omfattar alla relevanta fall samtidigt som den utesluter alla inte relevanta fall. Detta behöver inte vara något problem. Störningsbegreppet kan vinna på en viss elasticitet.

Vad som är rättsligt relevant är inte vilka sakförhållanden som benämns som störningar, utan vilka sakförhållanden som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning (eller annan rättsföljd). För att kunna avgöra detta måste det göras en bedömning av det enskilda fallet.[170]

I kapitel 4 presenteras den arbetsdefinition av störningar som tillämpas i avhandlingen. Det är en för avhandlingen stipulativ definition. Det görs inga anspråk på att definitionen uppställer nödvändiga och tillräckliga villkor för att en företeelse ska vara en störning. Definitionen omfattar inte alla relevanta fall samtidigt som den utesluter alla irrelevanta fall. Den innebär dock en precisering av vad som är en störning, relativt språkbruket i entreprenadbranschen.

Störningar är enligt arbetsdefinitionen i avhandlingen *omständigheter som avviker från vad entreprenören förutsatt (antagit) senast vid avgivandet av sitt löfte (anbud) att ingå avtalet som gör att entreprenörens arbeten inte kan utföras som planerat och som orsakar tillkommande kostnader, en försening eller bådadera*. En störning kan delas upp i tre moment, nämligen: (1) avvikelse, (2) arbetspåverkan och (3) effekt.[171]

Störningsbegreppet tar sikte på sakförhållanden. Det är inte ett rättsligt begrepp. Det relaterar inte till rekvisit i någon rättsnorm. Det är inte heller ett villkor i någon för avhandlingen relevant bestämmelse i AB 04.[172] Kategoriseringen av ett förhållande som en störning är inte i sig tillräckligt för att dra några rättsliga slutsatser. Benämningen av ett sakförhållande som en störning ger inte i sig någon vägledning om huruvida förhållandet kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. Att *vissa* individuella störningar kan bestå av rättsfakta och ligga till grund för tidsförlängning är en annan sak.

---

[169] Se avsnitt 4.3 om föreställningar om störningar i entreprenadbranschen.

[170] Jfr Lindahl, 1985, s. 39 och 45.

[171] Se vidare i avsnitt 4.1.

[172] Ordet förekommer i AB 04 kap. 5 § 11 st. 2 som stadgar att part inte är skadeståndsskyldig för ”störning i industriell produktion”.

Störningar kan betraktas som en entreprenadrättslig variant av ändrade förhållanden. Både ändrade förhållanden och störningar avser sakförhållanden.[173] Gemensamt för ändrade förhållanden och störning är att klassificeringen av ett enskilt förhållande som det ena eller det andra inte kan ligga till grund för några rättsliga slutsatser. Ett sådant enskilt sakförhållande *kan* bestå av rättsfakta som innebär att en avtalspart inte behöver svara för samtliga negativa konsekvenser av att händelseutvecklingen (eller befintliga förhållanden) avviker från vad parten antog vid avtalets ingående.[174] En sådan rättslig konsekvens är dock inte ett villkor för att ett förhållande ska kunna klassificeras som ett ändrat förhållande eller en störning. En bedömning måste göras i varje enskilt fall.

Det ovan anförda innebär att klassificeringen av ett förhållande som en störning inte behöver föregås av en juridisk analys.[175] Benämningen av ett visst förhållande som en störning skiljs alltså från den juridiska analysen av vilka rättsföljder som störningen aktualiserar (om några).

Vissa störningar kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning – andra kan det inte. Syftet med avhandlingen är att klargöra *vilka* störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. För att kunna avgöra om en störning kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning måste analysen, med utgångspunkt i de omständigheter som störningen består av, ta sikte på om villkoren för tidsförlängning enligt tillämplig regler är uppfyllda.

I kapitel 4 utvecklas störningsbegreppet genom att det delas upp i de tre momenten avvikelse, arbetspåverkan och effekt. Genom uppdelningen tillhandahålls möjliga utgångspunkter för en undersökning av huruvida en individuell störning innefattar rättsfakta som ger entreprenören rätt till tidsförlängning (eller annan rättsföljd).[176]

Det kan ifrågasättas varför avhandlingen fokuserar på störningar i stället för ändrade förhållanden. Det finns flera skäl till detta.

Ordet störning används frekvent i entreprenadbranschen. Sannolikheten att avhandlingen får genomslag i branschen ökar om den anknyter till ett etablerat språkbruk. Genom att i avhandlingen utveckla och precisera vad som avses med störningar skapas också en möjlighet att bidra till ett tydligare språkbruk i entreprenadbranschen i allmänhet, vilket i sig skulle kunna bidra till ökad förutsebarhet. En precisering av vad som avses med störningar och distinktionen mellan de tre momenten i en störning (avvikelse, arbetspåverkan och effekt) skapar också nya möjligheter för analys av vilka sakförhållanden som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. Begreppsbildningen kan anpassas till entreprenadavtalets särdrag.

---

[173] Det kan dock hända att ny lagstiftning eller liknande skulle kunna hänföras till ändrade förhållanden.

[174] Se vidare i avsnitt 4.2 om den kontraktsrättsliga huvudregeln att part svarar för sina egna antaganden och dess undantag samt förhållandet mellan ändrade förhållanden och störningar.

[175] Jfr Gentele, 2019a, s. 11 där ”störningar” relaterar till specifika bestämmelser i AB 04.

[176] Se vidare i avsnitt 1.8.3.

Störningsbegreppet ringar in ett problemområde som aktualiserar rättsfrågor som är återkommande i och karaktäristiska för entreprenadavtal. Därtill tydliggör ordet störning att det är fråga om en företeelse som relaterar till just entreprenadavtal. En sådan precisering saknas vid användandet av termen ändrade förhållanden, som i stället kan referera till vilket förmögenhetsrättsligt avtal som helst.

1.8.3 Modell för juridisk analys av störningar

Den modell för juridisk analys av vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning består i uppdelningen av störningar i de tre momenten avvikelser, arbetspåverkan och effekt.

Uppdelningen möjliggör en analys som tar sikte på villkor om avvikelser, arbetspåverkan respektive effekt var för sig. Därigenom kan exempelvis tydliggöras att ett visst villkor för tidsförlängning tar sikte på vad entreprenören borde ha räknat med vid avgivandet av sitt anbud (villkoret tar då sikte på avvikelsen) medan ett annat villkor tar sikte på att entreprenörens arbeten ska påverkas på ett visst sätt (villkoret tar då sikte på arbetspåverkan). Detta möjliggör en ökad precision i analysen. Analysen kan också avvika från etablerade argumentationslinjer vad gäller tolkning av bestämmelserna i AB 04 och därmed bidra med ny förståelse av standardavtalets regler.

Störningar kan vara av vitt skilda slag. Det är inom ramen för avhandlingen inte möjligt att undersöka alla tänkbara fall av störningar. I stället konstrueras i avhandlingen ett antal typfall, varav tre undersöks närmare i syfte att besvara principiella frågor av betydelse för bedömningen av vilka störningar som kan ligga till grund för tidsförlängning.[177]

En undersökning av vilka typfall av avvikelser som kan ligga till grund för tidsförlängning kan ske utifrån olika juridiska perspektiv. I avhandlingen identifieras tre juridiska perspektiv som särskilt relevanta vid en rättslig analys av vilka avvikelser som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. Vart och ett av typfallen analyseras utifrån ett av dessa perspektiv.[178]

1.8.4 Utformning och användning av typfall

Utformningen av typfall avser inte störningar, utan avvikelser så som ett av tre moment i en störning. Analysen av huruvida en störning kan ge entreprenören rätt

[177] Jfr Krokeide, 1977, s. 582. Krokeide anför att vid en analys av fördelningen av vederlagsrisken i entreprenadavtal gäller att ”*man nærmest må sette opp en liste over de forskjellige begivenheter som hver av partene bærer risikoen for*”. Skälet för detta är att entreprenadavtalets komplexitet, bl.a. att genomförandet av en entreprenad förutsätter ett omfattande samarbete mellan parterna. I avhandlingen behandlas inte vederlagsriskens fördelning men däremot tidsriskens fördelning, se vidare i avsnitt 5.4.

[178] Se vidare i kapitel 5.

till tidsförlängning tar sin utgångspunkt i avvikelsen. Det finns mer än ett skäl för detta.

Ett skäl är att avvikelsen är det första ledet i en orsakskedja som består av de tre momenten i en störning (avvikelse, arbetspåverkan och effekt). Det faller sig därför intuitivt naturligt att en analys av vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning tar avstamp i just avvikelser.[179] Ett annat skäl är att den rättsliga bedömningen av vilka avvikelser som kan ligga till grund för tidsförlängning typiskt sett är mer komplicerad än vilka krav på typ av arbetspåverkan eller effekt som uppställs. Bedömningen kan exempelvis aktualisera frågor om vad entreprenören *borde* ha förutsatt i anbudsskedet och vilka medverkansförpliktelser som åligger beställaren.

Att undersöka typfall av avvikelser vinner stöd av vad Sandvik anfört om hur rättsliga undersökningar av riskfördelningen för omständigheter som hindrar entreprenadens utförande bör utformas. Entreprenadavtal skiljer sig från köp på så sätt att risken för sådana omständigheter inte bör knytas till en viss tidpunkt. Genomförandet av en entreprenad kräver nämligen omfattande samverkan mellan parterna. Det vore därför inte rimligt att entreprenören står vederlagsrisken (eller andra juridiska risker) för alla försvårande omständigheter som inträffar innan avlämnandet.[180] Risken för sådana omständigheter bör i stället fördelas mellan parterna med utgångspunkt i vad som orsakat omständigheterna.[181]

Vilka typfall av avvikelser som konstruerats i avhandlingen framgår i avsnitt 4.5.2. Typfallen har utformats mot bakgrund av entreprenadrättslig litteratur och underrättsavgöranden och med utgångspunkt i att entreprenören gör ett påstående om att det föreligger en avvikelse.[182] Det är nämligen sådana påståenden som ligger till grund för krav på tidsförlängning på grund av störningar.

Tre av typfallen ligger till grund för en närmare analys. Dessa är:

---

[179] Sandvik har anfört att en systematisk behandling av de rättsliga konsekvenserna av oförutsatta svårigheter i ett ömsesidigt avtal kan ske utifrån olika utgångspunkter. Grunden för systematiseringen kan t.ex. vara orsaken till den bristande uppfyllelsen av en förpliktelse. Se Sandvik, 1966, s. 99 f.

[180] Vanligen övergår dock risken för skador på entreprenaden från entreprenören till beställaren vid en viss tidpunkt, se t.ex. AB 04 kap. 5 § 1 st. 1 som föreskriver att entreprenören står risken för skador under entreprenadtiden på ej avlämnad del av entreprenaden. Entreprenadtid definieras i standardavtalets begreppsbestämningar som ”tid från entreprenadens påbörjande till och med den dag då entreprenaden är godkänd”. Att entreprenaden anses avlämnad efter godkännande vid slutbesiktning stadgas i kap. 7 § 12 st. 3.

[181] Jfr Sandvik, 1966, s. 104 om att innan avlämnandet av entreprenaden ”*må en for endringer som gjør seg gjeldende før dette tidspunkt* fordele *risikoen mellom partene, ved å ta for seg de enkelte* årsaker *til at byggeforetaket ikke blir fullført i samsvar med kontrakten*”.

[182] Typfallen har konstruerats mot bakgrund av den samlade entreprenadrättsliga litteratur som framgår av källförteckningen. Det kan nämnas att inspiration särskilt har hämtats från Furst och Ramsey, 2016, s. 252 ff., Burr, 2016, s. 12 samt Clay och Dennys, 2015, s. 804 f. Därutöver har de underrättsavgöranden som anges i avsnitt 1.8.5 beaktats.

- information lämnas för sent av beställaren,
- det förekommer oförutsedda väderförhållanden och
- markförhållandena avviker från vad entreprenören antagit.

Typfallen aktualiserar principiella frågor om entreprenörens rätt till tidsförlängning på grund av störningar. Analysen av typfallen är därför av intresse också för andra avvikelser än sådana som kan hänföras till typfallen.

I avhandlingen tillämpas tre juridiska perspektiv vid analysen av vilka avvikelser som kan ligga till grund för tidsförlängning.

Om beställarens sena uppgifter kan ligga till grund för tidsförlängning undersöks med utgångspunkt i frågan om det föreligger ett avtalsbrott och om entreprenören kan erhålla tidsförlängning med anledning av avtalsbrottet. Huruvida oförutsedda väderleksförhållanden kan ge rätt till tidsförlängning undersöks som en fråga om tidsriskens fördelning. Entreprenörens möjlighet att erhålla tidsförlängning på grund av oförutsedda markförhållanden analyseras som en fråga om felaktiga förutsättningar.[183]

Typfallen av avvikelser är utgångspunkter för den rättsliga analysen av vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning enligt reglerna i AB 04, NS 8405 eller AB 18. I ett första steg undersöks villkor relaterade till typfallen av avvikelser. I ett andra och tredje steg undersöks om det därutöver uppställs villkor vad gäller typen av arbetspåverkan respektive effekt, för att en störning ska kunna ge entreprenören rätt till tidsförlängning.[184]

Undersökningarna av standardavtalens regleringar ligger till grund för utformningen av argumentationslinjer om vilka störningar som bör kunna ge entreprenören rätt till tidsförlängning vid fri utfyllning.[185]

1.8.5 Urval av underrättsavgöranden

I avhandlingen hänvisas ibland till underrättsavgöranden om krav grundade på påståenden om störningar. En fullständig genomgång av underrättsavgöranden som behandlar krav grundade på påståenden om störningar har inte utförts. Det har därför skett ett urval enligt följande.

1) Domarna är meddelade under åren 2016–2019. HD har under åren 2012–2015 meddelat ett antal domar som avser tolkning och utfyllning av entreprenadavtal. Domarna har meddelats efter denna tidsperiod. Därigenom har underrätterna haft möjlighet att beakta den rättsutveckling som skett genom HD:s praxis.

[183] Se vidare i kapitel 5.

[184] Se kapitel 8–10.

[185] Se kapitel 11.

2) Domarna avser en tvist som grundar sig på ett entreprenadavtal.
3) Något av standardavtalen ABT 06, AB 04, ABT 94, AB 92, ABT 74 eller AB 72 har införlivats i parternas avtal. Det är få domar som bortsorterats enbart på grund av att ett av dessa standardavtal inte införlivats i det omtvistade entreprenadavtalet.
4) Beställaren är inte konsument.
5) Domarna innehåller krav som avser s.k. likställda ÄTA-arbeten (se t.ex. AB 04 kap. 2 § 4), hinder (se t.ex. AB 04 kap. 4 § 3) eller väsentlig rubbning (se t.ex. AB 04 kap. 6 § 5). Detta gäller oavsett om kravet avser ersättning, tidsförlängning eller bådadera. I de fall käranden inte uttryckligen har anfört vilka bestämmelser i den införlivade editionen av Allmänna bestämmelser som dennes talan hänför sig till, har en bedömning gjorts utifrån åberopade rättsfakta. Skälet för urvalskriteriet är att nämnda bestämmelser – mot bakgrund av praktiska erfarenheter – typiskt sett aktualiseras vid prövning av entreprenörers krav på ersättning eller tidsförlängning på grund av störningar.

Såvitt avser perioden 2016–2018 har sökningar, utifrån kriterierna ovan, gjorts i rättsdatabasen Karnov (nuvarande Juno) i februari och maj 2019. Databasen var vid denna tidpunkt fullständig såvitt avser domar från tingsrätter och hovrätter meddelade under 2016–2018. Det praktiska urvalet av domarna har skett på så sätt att det i tingsrätts- och hovrättsdomar som meddelats under 2016–2018 har gjorts sökningar på förkortningarna ”ABT 06”, ”AB 04”, ABT 94”, ”AB 92”, ”ABT 74” och ”AB 72”.[186] Efter en översiktlig genomgång av samtliga sökträffar har de rättsfall valts ut som uppfyllt urvalskriterierna. Antalet domar som uppfyller urvalskriterierna uppgår till 28 stycken.[187]

[186] Äldre editioner av Allmänna bestämmelser (så som AB 54) har bedömts som inte relevanta, då de inte införlivas i avtal idag. Det har vid sökning på ”AB 54” för den aktuella tidsperioden inte påträffats något fall där standardavtalet har införlivats i parternas avtal.

[187] I de tre fall där en tingsrätt och hovrätt under tidsperioden har meddelat varsin dom avseende samma tvist räknas detta som två olika domar. De domar som har uppfyllt urvalskriterierna är följande: Eskilstuna tingsrätts dom 2016-01-25 i mål nr T 2651-13, Svea hovrätts dom 2016-02-25 i mål nr T 10728-14, Svea hovrätts dom 2016-03-10 i mål nr T 10408-14, Attunda tingsrätts dom 2016-04-15 i mål nr T 1798-15 och T 2681-15, Helsingborgs tingsrätts dom 2016-05-11 i mål nr T 5803-14, Malmö tingsrätts dom 2016-05-27 i mål nr T 1288-14, Svea hovrätts dom 2016-07-07 i mål nr T 6274-15, Solna tingsrätts dom 2016-07-08 i mål nr T 1436-15, Östersunds tingsrätts dom 2016-08-29 i mål nr T 3014-14, Stockholms tingsrätts dom 2016-10-20 i mål nr T 11945-15, Svea hovrätts dom 2016-12-16 i mål nr T 1488-16, Stockholms tingsrätts dom 2017-01-18 i mål nr T 3346-16, Sundsvalls tingsrätts dom 2017-05-29 i mål nr T 1902-15, Stockholms tingsrätts dom 2017-06-27 i mål nr T 4929-16, Stockholms tingsrätts dom 2017-07-07 i mål nr T 9226-15, Hovrätten för Nedre Norrlands dom 2017-07-18 i mål nr T 1036-16, Göteborgs tingsrätts dom 2017-10-20 i mål nr T 9052-16, Svea hovrätts dom 2017-11-24 i mål nr T 7136-16, Malmö tingsrätts dom 2018-02-14 i mål nr T 724-17, Malmö tingsrätts dom 2018-04-04 i mål nr T 4792-15, Hovrätten över Nedre Norrlands dom 2018-04-20 i mål nr T 734-17, Västmanlands tingsrätts dom 2018-05-03 i mål nr T 1065-17, Stockholms tingsrätts dom 2018-05-24 i mål nr T 2968-17, Stockholms tingsrätts dom 2018-05-30 i mål nr T 10946-16, Uppsala tingsrätts dom

När det gäller domar från 2019 har en sökning, utifrån kriterierna ovan, gjorts i databasen Juno i juni 2020. Databasen var vid denna tidpunkt fullständig såvitt avser domar från tingsrätter och hovrätter meddelade under 2019. Det praktiska urvalet har skett på samma sätt som för domarna från 2016–2018. Antalet domar som uppfyller urvalskriterierna uppgår till nio stycken.[188]

Det kan inte uteslutas att enstaka domar som uppfyller urvalskriterierna av förbiseende inte har identifierats. Eftersom underrättsavgörandena enbart används som illustrativa exempel och grund för utformning av typfallen av avvikelser (jämte andra källor) bedöms sådana eventuella förbiseenden sakna betydelse.

I de fall underrättsavgörandena används som illustrativa exempel sker det genom kortfattade referat av utvalda delar av domarna. Referaten syftar inte till att ge en fullständig bild av parternas respektive talan eller domstolens domskäl. Enbart de delar av domarna som avser för kapitlet relevanta sakförhållanden och rättsfrågor återges. Det innebär bl.a. att käranden kan ha åberopat ytterligare grunder för sitt krav, vilka inte återges i referatet.

1.9 Forskningsläget och vad avhandlingen tillför

1.9.1 Ett problemorienterat fokus

Entreprenadrätten är ett relativt obeforskat rättsområde i Sverige. Ett rättsvetenskapligt verk som ändå har entreprenadavtal som sitt primära undersökningsobjekt är Samuelssons *Entreprenadavtalet – särskilt om ändrade förhållanden*, som behandlar ett likartat ämne som avhandlingen. Samuelssons framställning är koncentrerad till ”ändrade förhållanden [i entreprenadavtal], närmare bestämt den rättsliga betydelsen av att det sker avvikelser från vad som avtalats avseende tid och utförande”.[189]

Avhandlingen skiljer sig från Samuelssons framställning på flera sätt. Även om störningar kan betraktas som en typ av ändrade förhållanden utvecklas och preciseras i avhandlingen vad som avses med störningar samt visas hur en uppdelning av störningar i de tre momenten avvikelser, arbetspåverkan och effekt

2018-06-29 i mål nr T 7114-16, Hovrätten över Skåne och Blekinges dom 2018-11-15 i mål nr T 1255-18, Svea hovrätts dom 2018-11-23 i mål nr T 6895-17 samt Stockholms tingsrätts dom 2018-12-20 i mål nr T 5015-17.

[188] Malmö tingsrätts dom 2019-01-14 i mål nr T 560-16, Hovrätten för Västra Sveriges dom 2019-04-12 i mål nr T 4889-17, Södertörns tingsrätts dom 2019-04-29 i mål nr T 14639-17, Svea Hovrätts dom 2019-04-29 i mål nr T 6110-18, Göteborgs tingsrätts dom 2019-06-12 i mål nr T 6110-14 och T 2540-15, Attunda tingsrätts dom 2019-06-19 i mål nr T 3168-16, Halmstads tingsrätts dom 2019-06-28 i mål nr T 929-18, Örebro tingsrätts dom 2019-11-14 i mål nr T 3395-17 samt Hovrätten över Skåne och Blekinges dom 2019-12-19 i mål nr T 401-19.

[189] Samuelsson, 2011a, s. 25. I det citerade uttalandet använder inte Samuelsson ordet ”avvikelser” som benämning på ett moment i störningar.

kan ligga till grund för en rättslig analys av entreprenörens rätt till tidsförlängning på grund av störningar.[190] I avhandlingen visas också hur argumentationslinjer för fri utfyllning av entreprenadavtal, mot bakgrund av NJA 2018 s. 653, kan utgå från principiella likheter mellan de dominerande skandinaviska standardavtalen för entreprenadavtal.

Någon svensk rättsvetenskaplig avhandling som primärt undersöker parternas rättigheter och skyldigheter i entreprenadavtal finns i skrivande stund inte.[191] För över 100 år sedan skrev Wikander en avhandling om arbetsbeting, som vid den tiden betraktades som en avtalstyp som omfattade bl.a. entreprenadavtalet. Avhandlingen fokuserade på att utforska begreppet arbetsbeting och hur det relaterar till andra typer av förmögenhetsrättsliga avtal.[192] I Norge och Danmark finns flera avhandlingar om entreprenadavtal.[193]

Det finns många exempel på undersökningar av enskilda frågor i entreprenadavtal.[194] Litteraturen fokuserar på villkoren i Allmänna bestämmelser. Samuelssons kommentar av bestämmelserna i standardavtalet AB 04 är ett centralt entreprenadjuridiskt verk.[195] I övergriående kontraktsrättsliga böcker förekommer framställningar om entreprenadavtal.[196]

Det finns också entreprenadjuridisk litteratur som riktar sig till praktiker. Även denna litteratur fokuserar på villkoren i Allmänna bestämmelser.[197] Många av artiklarna och böckerna är skrivna av jurister som är eller har varit praktiskt verksamma i entreprenadbranschen.[198] Författarna har ofta ett branschperspektiv. Med det menas att de behandlar entreprenadjuridiken skilt från kontraktsrätten i

[190] Se om förhållandet mellan störningar och ändrade förhållanden i avsnitt 4.1 och 4.2.

[191] Det förekommer dock avhandlingar där entreprenadavtal behandlas utifrån ett visst perspektiv jämte andra avtalstyper eller som en del av en övergripande grupp av avtal, se t.ex. Munukka, 2007, s. 379–394 och Hultgren, 2019.

[192] Se Wikander, 1913. Avhandlingen följdes upp med Wikander, 1916. Se om framställningarna i avsnitt 2.5.5.

[193] Se t.ex. Sandvik, 1966, Barbo, 1997, Hansen, 2008 och Cavaleri, 2015. Exempel på andra rättsvetenskapliga framställningar är Hagstrøm och Bruserud, 2014 samt Iversen, 2016.

[194] Se t.ex. Håstad, 2019, Munukka, 2017a, Arvidsson och Samuelsson, 2015a, Arvidsson och Samuelsson, 2015b, Samuelsson, 2011b, Gorton, 2010 samt Håstad, 1991.

[195] Samuelsson, 2022.

[196] Se t.ex. Hellner m.fl., 2019, s. 140–161, Ramberg, 2005, s. 63–88 och Bengtsson, 1976, s. 103–135.

[197] Se t.ex. böckerna Olsson, 2020, Ingvarson och Utterström, 2020, Gentele 2019a, Deli, 2017, Liman m.fl., 2016, Andersson och Hedberg, 2013, Hedberg, 2010, samt Johansson, 2007. Det finns också en mängd artiklar som behandlar entreprenjuridiska frågor, se exempelvis Wallkvist och Willborg, 2020, Willborg, 2020, Gentele, 2019b, Stråth, 2018, Willborg, 2018, Ingvarson och Utterström, 2018, Willborg, 2017, Ingvarson och Utterström, 2016, Willborg, 2016, Nilsson, 2016 samt Ingvarson och Utterström, 2015b. Det finns också rättsfallssamlingar, t.ex. Degerfeldt, 2016 och Thunell, 1995.

[198] Författaren till denna avhandling är medförfattare till några av verken i föregående not och har skrivit dem i egenskap av praktiskt verksam jurist i entreprenadbranschen.

övrigt.[199] Det förekommer att författarna på bekostnad av ett vidare kontraktsrättsligt perspektiv ansluter till i branschen etablerade argumentationsmönster, vilka är präglade av entreprenörs- eller beställarintressen.

Att avhandlingen har ett problemorienterat fokus gör att den skiljer sig från existerande litteratur som tar sin huvudsakliga utgångspunkt i Allmänna bestämmelser. Det problemorienterade angreppssättet möjliggör en ny och friare behandling av reglerna i AB 04 och övriga standardavtal än vad som är fallet vid ett regelorienterat angreppssätt.[200] Villkoren i AB 04 har visserligen en central betydelse också i avhandlingen, men de analyseras med utgångspunkt i företeelsen störningar och den i avsnitt 1.8.3 beskrivna analysmodellen. Därigenom kan framställningen delvis frigöras från etablerade argumentationsmönster i entreprenadbranschen. Avhandlingen skiljer sig också från övrig litteratur genom sitt fokus på vad som bör gälla vid fri utfyllning av entreprenadavtal.

1.9.2 Ökad kunskap om hur störningar i entreprenadavtal kan analyseras rättsligt

I avhandlingen presenteras en modell för rättslig analys av vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning kan utformas. Modellen har beskrivit i avsnitt 1.8.3. Därigenom bidrar avhandlingen till ökad kunskap om hur störningar i entreprenadavtal kan analyseras rättsligt.

Det finns sedan tidigare en handfull böcker som handlar om störningar eller ändrade förhållanden i entreprenadavtal. Den enda som inte har ett praktiskt anslag är Samuelssons ovan nämnda bok från 2011 om ändrade förhållanden i entreprenadavtal.[201] I boken fokuseras på regleringen i AB 04. Flera av de andra

---

[199] För illustrativa exempel, se t.ex. Rådberg, 2013 och Hagman m.fl., 2017. Rådberg anför följande på s. 670, angående NJA 2013 s. 271: ”Det är svårt att komma ifrån intrycket att Högsta domstolen vill pressa in AB-reglerna i den ordning som gäller för köplagen. Eftersom köplagen inte gäller för entreprenader görs det under åberopande av icke preciserade allmänna obligationsrättsliga regler.” Rådberg anför vidare på s. 672: ”Genom HD:s köplagsinspirerade tolkning framstår de allmänna bestämmelserna som mer oklara än de faktiskt är tänkta att vara. AB:s systematik är inte densamma som köplagens. AB:s kapitel behandlar olika delar och olika aspekter av byggprocessen. Bestämmelserna är resultatet av förhandlingar mellan byggsektorns olika aktörer och kan ses som en minsta gemensamma nämnare av samstämmigheten i branschen.” Enligt Rådberg bör en analog tillämpning av köplagen ”endast komma ifråga när AB inte ger något klart besked och entreprenadsituationen är fullt jämförbar med köpsituationen”, se s. 672. I Hagman m.fl., 2017 redogörs för framväxten av Allmänna bestämmelser under 1900-talet. Författarna avslutar artikeln (s. 181) med att framhålla Allmänna bestämmelsers betydelse för fastställandet av dispositiv entreprenadrätt: ”Ett antal villkor i AB (numera AB 04 och ABT 06) får idag anses ge uttryck för inom entreprenadrätten gällande allmänna rättsgrundsatser, som sålunda torde gälla utan att vara särskilt åberopade i entreprenadavtalet. Andra villkor i AB får anses utgöra praxis i bygg- och anläggningsbranscherna (’handelsbruk, sedvänja’)”.

[200] Jfr Westberg, 1992, s. 423 ff. om regelorienterade respektive problemorienterade ansatser i rättsvetenskapliga arbeten.

[201] Samuelsson, 2011a.

böckerna är präglade av författarnas roller som ombud i entreprenadtvister och fokus läggs på hur domstolar och skiljenämnder har avgjort tvister som grundas på påståenden om störningar samt hur entreprenören kan utforma sin talan för att öka möjligheterna att erhålla ersättning för störningar.[202]

De företeelser som i avhandlingen benämns som störningar behandlas i norsk och dansk litteratur men utifrån andra utgångspunkter. Något begrepp som direkt motsvarar störningar har inte kunnat identifieras. I norsk – och i viss mån dansk – litteratur diskuteras motsvarande frågor ibland utifrån ett riskfördelningsperspektiv.[203] I Norge förekommer också en diskussion om *plunder og heft*, vilket kan sägas motsvara vad som i Storbritannien benämns som *global claims* och i Sverige som *hopklumpade anspråk*.[204] Den svenska debatten om detta processföringsupplägg relaterar i viss mån till störningar men fokuserar främst på processrättsliga frågor.[205]

Störningar kan betraktas som en typ av ändrade förhållanden. När ändrade förhållanden behandlas i doktrinen sker detta ibland utifrån ett allmänt kontraktsrättsligt eller obligationsrättsligt perspektiv och inte med utgångspunkt från en specifik avtalstyp.[206] Det grundläggande problemet med att förhållandena är andra än vad parterna har förutsatt behandlas ibland i samband med frågor om omförhandling av avtal och förutsättningsläran.[207]

Avslutningsvis kan nämnas att termen *avtalsstörningar* har använts av Taxell för de fall då ett avtal inte fullgörs och avvecklas enligt gällande handlingsnormer. Det föreligger då en ”bristande överensstämmelse mellan handlingsnorm och faktisk situation”. Avtalsförhållandet har då ”rubbats”. Avtalsstörning är en samlande benämning för sådana situationer. Begreppets värde är att det tillåter jämförelser mellan olika typer av avtalsstörningar. En omständighet som ”rubbar eller stör avtalsläget” är enligt Taxells terminologi en avtalsstörning. Taxell anför själv att termen avtalsstörning har ”en mycket vid innebörd”.[208] Störningar skiljer sig från avtalsstörningar bl.a. genom att inte relatera till handlingsnormer.

[202] Se Gentele, 2019a, Schedin och Sjöström, 2014 samt Johansson, 2008, s. 119–157.

[203] Se t.ex. Sandvik, 1966 samt Hagstrøm och Bruserud, 2014.

[204] Se om *global claims* i t.ex. Pettersson, 2010 och Brøndmo, 2021.

[205] Se Westberg, 2020, s. 414–418, Gentele, 2019a, Gentele 2019b, Westberg, 2018 samt Edling och Karlbom, 2018.

[206] Se t.ex. Hellner, 2020, s. 60–76, Ramberg och Ramberg, 2019, s. 220–235, Keskitalo, 2000, s. 13–47 samt Rodhe, 1952.

[207] Se t.ex. Grönfors, 1995 och Lehrberg, 2008 respektive Christensen, 1973a, Christensen, 1973b och Lehrberg, 1989.

[208] Taxell, 1972, s. 6 ff. Se också Krokeide, 1977, s. 623 som beskriver det som att Taxell framhåller värdet av flexibilitet i begreppsanvändningen.

1.9.3 Riktlinjer för fri utfyllning av entreprenadavtal

Framställningen skiljer sig från tidigare entreprenadrättslig litteratur genom att visa hur argumentationslinjer om fri utfyllning av entreprenadavtal kan utformas med grund i likheter mellan reglerna i de dominerande skandinaviska standardavtalen samt norsk och dansk dispositiv entreprenadrätt.

Metoden bygger på HD:s resonemang i NJA 2018 s. 652. Att beakta likheter mellan AB 04, NS 8405 och AB 18 är alltså inte i sig något nytt. Däremot är det nytt att i en framställning systematiskt tillämpa denna metod i syfte att identifiera argument för hur fri utfyllning av entreprenadavtal bör ske.[209]

Som anförts i avsnitt 1.5.3 har Hansen i sin avhandling från 2008 behandlat entreprenadavtalets rättskälleproblem (”*hjemmelsproblem*”). I avhandlingen betonar Hansen betydelsen av normer för parternas beteende (”*adfærd*”).[210]

Hansens undersökning och förevarande framställning tar delvis sikte på samma problematik, dvs. svårigheterna att klarlägga vad som i rättsligt hänseende gäller mellan parterna när deras avtal inte ger svar på tvistiga frågor. En skillnad är att de behandlar entreprenadavtal i olika jurisdiktioner. En annan skillnad är existensen av NJA 2018 s. 653. Genom detta avgörande kan HD sägas ha gett anvisningar om hur (svenska) domstolar kan argumentera vid fri utfyllning av entreprenadavtal. Den metod för fri utfyllning som tillämpas i avhandlingen skiljer sig från hur Hansen resonerar i sin avhandling.

1.10 Vissa terminologiska klargöranden

I detta avsnitt görs vissa terminologiska klargöranden, i syfte att underlätta för läsaren.

Med *avtal* avses i avhandlingen den rättsligt bindande överenskommelsen mellan avtalsparterna. Från avtalet ska skiljas *kontraktet*, med vilket avses de skriftliga handlingar som tillsammans utvisar hela eller delar av avtalet. Ett avtal kan ha ett innehåll utöver vad som föreskrivs i kontraktet. När det i avhandlingen hänvisas till *entreprenadkontrakt* avses de skriftliga handlingar som tillsammans reglerar hela eller delar av ett entreprenadavtal. Ett entreprenadkontrakt kan bestå av en stor mängd handlingar.[211]

Med entreprenadavtal kan avses ett individuellt avtalsförhållande. Termen kan också avse en avtalstyp eller den grupp av avtal som uppfyller villkoren för att höra

[209] Se dock Ingvarson och Lassing, 2022, s. 245 som mot bakgrund av NJA 2018 s. 653 beaktar reglerna i NS 8405 och AB 18 vid tolkning av AB 04 kap. 6 § 3 och som ”utgångspunkter för resonemang om för- och nackdelarna med regleringen i AB 04”.

[210] Hansen, 2008, s. 3 ff. och 433 ff.

[211] Genomgångar av typiska kontraktshandlingar finns i exempelvis Ingvarson och Utterström, 2020, s. 39–54 samt Deli, 2017, s. 30–36.

till avtalstypen. Vad som avses i texten framgår ibland av sammanhanget. I vissa fall har förtydligats om det är ett individuellt avtal, en grupp av avtal eller avtalstypen som avses. När entreprenadavtal skrivs i bestämd form singular (*entreprenadavtalet*) avses avtalstypen. När entreprenadavtal i stället skrivs i bestämd form plural (*entreprenadavtalen*) avses den grupp av avtal som uppfyller villkoren för att höra till entreprenadavtalet.

En i entreprenadjuridiken vanligt förekommande term är *försening*. I parternas kommunikation, t.ex. i byggmötesprotokoll, avses med försening ofta att arbetenas framdrift inte är i fas med gällande tidplan. En mer avgränsad betydelse, vilken bl.a. förespråkas av Johansson och Samuelsson, är att försening förbehålls överskridandet av avtalade tidsfrister.[212] Försening definieras inte i AB 04 men mot bakgrund av kap. 5 § 3 kan antas att en försening enligt standardavtalet innebär att hela eller delar av arbetsresultatet inte färdigställs enligt en avtalad tidsfrist.

Det är viktigt att skilja mellan förseningar som enbart relaterar till entreprenörens planering och sådana som också innebär ett överskridande av en avtalad tidsfrist. Med hänsyn till hur ordet försening ofta används av avtalsparterna och att det behövs en term också för de fall då arbetenas framdrift inte sker enligt entreprenörens tidsplanering, används termen försening i avhandlingen för båda fallen. Om det finns bestämmelser som villkorar rätten till tidsförlängning med överskridandet av en avtalad tidsfrist, innebär det att förekomsten av en försening i sig inte är tillräckligt för att entreprenören ska kunna erhålla tidsförlängning. Förseningen måste ha inneburit att en avtalad tidsfrist överskrids.

I de fall texten tar sikte på en försening som innebär att en avtalad tidsfrist överskrids, framgår detta uttryckligen.

Ett terminologiskt problem för framställningen är att AB 04 innehåller egna definitioner. Exempelvis har ”kontrakt” en särskild innebörd i standardavtalet. Denna innebörd avviker från den ovan angivna.[213] I en text som behandlar såväl dispositiv rätt som villkoren i AB 04 innebär terminologin i standardavtalet en utmaning.

I avhandlingen används Allmänna bestämmelsers terminologi när villkoren i standardavtalen behandlas. Om texten handlar om ett villkor i AB 04 används ordet kontrakt alltså med den innebörd som avses i AB 04. Annars används det med den ovan angivna innebörden. I oklara fall klargörs vad som avses.

Vissa termer används genomgående med den innebörd som anges i Allmänna bestämmelser. Så är fallet med de i entreprenadbranschen etablerade begreppen *arbetsområde*, *förfrågningsunderlag*, *utförandeentreprenad*, *totalentreprenad* och *ÄTA-arbete*.[214]

---

[212] Johansson, 2007, s. 232 f. och Samuelsson, 2011a, s. 194.

[213] Enligt begreppsbestämningarna i AB 04 avses med kontrakt en ”handling som undertecknats av parterna och som utvisar deras överenskommelse”.

[214] Se begreppsbestämningar med anmärkningar i AB 04.

Termen *arbete* är svårhanterlig. Den används ofta i entreprenadrättsliga texter (även denna). Vad som närmare avses varierar. Enligt AB 04 har arbete en vid betydelse, genom att utöver arbetsprestation också inkludera hjälpmedel (som har en särskild betydelse enligt standardavtalet), material och varor samt handhavande av material och varor.[215] Det är i denna vida bemärkelse som arbete används i avhandlingen.

Till skillnad från i AB 04 görs i avhandlingen en distinktion mellan arbete och arbetsresultat.[216] När termen arbete används avses entreprenörens utförande enligt definitionen i AB 04 (se ovan). Däremot avses inte det färdiga resultatet av arbetet eller det av beställaren föreskrivna arbetsresultatet. För det färdiga resultatet av arbetet används termen *arbetsresultat*. När det av beställaren föreskrivna arbetsresultatet avses framgår det uttryckligen av texten. Vad entreprenören åstadkommit och beställaren föreskrivit är inte alltid detsamma. Arbetsresultatetet kan alltså skilja sig från det av beställaren föreskrivna arbetsresultatet.

Distinktionen mellan arbete och arbetsresultat kan inte upprätthållas genomgående i texten. Distinktionen förekommer inte i Allmänna bestämmelser och vid hänvisningar till standardavtalets ordalydelse kan därför ordet arbete ha en annan innebörd än vad som anges ovan. Inte heller kan distinktionen upprätthållas i den rättshistoriska undersökningen i kapitel 2.

Med *entreprenad* avses i AB 04 dels de vid avtalets ingående föreskrivna arbetena (kontraktsarbetena), dels förekommande ÄTA-arbeten. Avhandlingen ansluter till denna definition. När entreprenad används görs inte någon åtskillnad mellan arbete och arbetsresultat. Begreppet omfattar entreprenörens fullständiga arbetsåtagande.

Med den närmast ovan beskrivna terminologin skulle exempelvis entreprenörens tapetsering av ett rum vara ett arbete medan det färdigtapetserade rummet är ett arbetsresultat. Huruvida arbetsresultatet överensstämmer med det av beställaren föreskrivna arbetsresultatet är något som får bedömas vid slutbesiktningen av entreprenaden.

I avhandlingen hänvisas till bestämmelser i flera standardavtal. När det enbart hänvisas till ett kapitel och en paragraf (t.ex. ”kap. 1 § 1”) avses en bestämmelse i AB 04. I samtliga övriga fall skrivs ut vilket standardavtal som avses (t.ex. ”AB 92 kap. 1 § 1”). För att undvika missförstånd skrivs ”AB 04” ut i vissa fall.

När termen *rättsföljd* används i avhandlingen avses rättsverkningar oavsett om dessa följer av en tillämpning av en rättsnorm eller ett avtalsvillkor. Exempelvis benämns tidsförlängning med stöd av AB 04 kap. 4 § 3 som en rättsföljd. Likaså benämns jämkning av ett oskäligt avtalsvillkor enligt 36 § avtalslagen som en rättsföljd.

---

[215] Se begreppsbestämningar med anmärkningar i AB 04.

[216] I Ingvarson och Utterström, 2020, s. 24 f. görs en distinktion mellan arbetsutförande och arbetsresultat.

Avslutningsvis ska tydliggöras vad som i avhandlingen avses med uttrycken *direkt tillämplig* och *analogt tillämplig*. En rättsnorm är direkt tillämplig om villkoren för dess tillämplighet är uppfyllda och det inte behöver ske någon lämplighetsprövning av huruvida normen ska tillämpas. Analogt tillämplig är rättsnormer som inte är direkt tillämpliga men som ändå tillämpas på det aktuella fallet, efter att det bedömts lämpligt.[217]

Någon lämplighetsprövning ska alltså inte göras när en rättsnorm är direkt tillämplig. Att det ändå i vissa fall kan finnas övervägande skäl mot att tillämpa en direkt tillämplig rättsnorm är en annan sak.[218]

1.11 Avgränsningar

1.11.1 Inledning

Ursprungligen var tanken att avhandlingen skulle omfatta om inte alla rättsföljder som kan aktualiseras vid störningar så i vart fall tilläggsvederlag, skadestånd och tidsförlängning. Vidare var planen att bevisfrågor, särskilt om orsakssamband, skulle behandlas. Det visade sig dock att en sådan undersökning skulle komma att bli alltför omfattande och det var därför nödvändigt att göra avgränsningar. En sådan var att enbart behandla rättsföljden tidsförlängning. Samtidigt möjliggör en undersökning om vilka störningar som kan ligga till grund för tidsförlängning att många frågor av principiell karaktär ändå kan behandlas.

En tanke under projektets gång var att fokusera på hur störningar regleras i olika standardavtal och hur skillnader mellan regleringarna kunde ligga till grund för resonemang om hur störningar lämpligen bör regleras i avtal (särskilt standardavtal). Skälet för denna inriktning var att regleringen i AB 04 i delar framstår som splittrad och att det därför kan finnas skäl att överväga alternativa sätt att reglera entreprenadavtal. Undersökningens tänkta riktning baserades också på den diskussion om entreprenörens svårigheter att föra bevisning om särskilt orsakssamband som förekommit under senare år.[219]

Att identifiera alternativa standardavtalsregleringar av störningar och jämföra dessa med varandra framstår alltjämt som ett intressant och relevant projekt. Det primära entreprenadjuridiska problemet är dock bristen på direkt tillämpliga rättsregler. Det var därför naturligt att undersökningen med tiden kom att riktas om från standardavtalsregleringarna till innehållet i den dispositiva rätten och vilka regler som bör gälla när parternas avtal inte ger något svar. Att klarlägga innehållet

[217] Se avsnitt 1.7.7 om analogier.

[218] Jfr avsnitt 1.7.3 och 1.7.4.

[219] Brøndmo, 2021, Gentele, 2019a, Gentele, 2019b, Westberg, 2018 samt Edling och Karlbom, 2018.

i bakgrundsrätten underlättar också en diskussion om vad som är en lämplig avtalsregel.

Nedan redovisas ytterligare avgränsningar för undersökningen och skälen för dessa.

1.11.2 Typ av entreprenadavtal

Avhandlingen avgränsas till entreprenadavtal där beställaren inte är konsument. Något anställningsförhållande finns inte mellan beställaren och entreprenören.[220] Avhandlingen avgränsas också till avtal som avser en entreprenad som utförs i Sverige och på vilket svensk rätt tillämpas. Det förutsätts att svensk domstol ska lösa tvister med anledning av avtalet.[221] Skiljedomar beaktas inte, med undantag för något illustrativt exempel.[222] Vad som anförs borde dock i många fall kunna vara relevant också för skiljeförfaranden.

Även om undersökningen avser svensk rätt och standardavtal som är avsedda att användas i Sverige, görs jämförelser med vad som gäller i norska och danska standardavtal samt enligt den dispositiva entreprenadrätten i Norge och Danmark. Med undantag för ett fåtal hänvisningar till brittisk litteratur görs i övrigt inga internationella utblickar, varken till nationella rättsordningar eller EU-rätten. Detta innebär inte att exempelvis brittisk litteratur är utan intresse. Tvärtom hade det kunnat vara berikande att beakta den brittiska litteraturen.[223] En komparativ undersökning förutsätter att vad som gäller enligt svensk entreprenadrätt tydliggörs, vilket denna undersökning vill bidra till.

Avhandlingen är en undersökning om svensk entreprenadjuridik. Norska och danska regler (oavsett om de föreskrivs i standardavtal eller gäller enligt dispositiv rätt) används endast som inspiration för argument om vad som bör gälla vid fri

---

[220] Jfr avsnitt 2.8 där det redogörs för den kontraktsrättsliga systematiken av arbetsavtal. Enligt denna är entreprenadavtalet ett materiellt uppdragsavtal. Kännetecknande för uppdragsavtal är att uppdragstagaren inte är anställd av uppdragsgivaren.

[221] Det kan i detta sammanhang noteras att AB 04 kap. 9 § 1 föreskriver att tvist på grund av avtalet som inte slutligt avgjorts genom förenklad tvistelösning enligt AB 04 kap. 10 ska avgöras av allmän domstol om det omtvistade värdet inte uppenbart överstiger 150 prisbasbelopp. I annat fall ska tvisten avgöras genom skiljeförfarande. Det förekommer att beställare i de administrativa föreskrifterna (med ändring av nämnda bestämmelse i AB 04) föreskriver att tvister ska avgöras i allmän domstol oavsett värde.

[222] Jfr Samuelsson, 2011a, s. 35 ff. om svårigheten att dra rättsvetenskapliga slutsatser av skiljedomar.

[223] I engelskspråkig entreprenadrättslig litteratur diskuteras *disruption*, vilket på många sätt motsvarar vad som i den svenska entreprenadbranschen benämns som störningar. Se t.ex. Burr, 2016, s. 12 och 763, Furst och Ramsey, 2016, s. 252 samt Delay and Disruption Protocol, 2017. I avhandlingen fokuseras dock på skandinaviska förhållanden. En närmare jämförelse mellan särskilt brittiska regler om *disruption* och svenska regler om störningar skulle kunna vara ett ämne för framtida undersökningar.

utfyllning i en svensk domstol. Avhandlingen ska inte betraktas som en komparativ undersökning.

För att inte belasta texten med alternativa resonemang som grundas på olika entreprenad-, ersättnings-, samordnings- och samverkansformer avgränsas framställning till en viss typ av entreprenadavtal, nämligen avtal som avser en utförandeentreprenad där entreprenören är generalentreprenör och parterna har avtalat om ett fast pris men inte om någon särskild samverkansform. Mycket av vad som behandlas i avhandlingen torde dock vara relevant också för andra former av entreprenadavtal.[224] Det förutsätts också att avtalsparterna är jämnstarka.

Det förutsätts vidare att administrativa föreskrifter och kontraktshandlingar av teknisk art anknyter till relevanta AMA-skrifter.[225] De standardiserade föreskrifterna i AMA-skrifterna undersöks dock inte.

Vissa entreprenadavtal ingås efter ett upphandlingsförfarande. Andra ingås efter individuella avtalsförhandlingar mellan två enskilda parter. I avhandlingen är utgångspunkten att avtalen har ingåtts genom ett upphandlingsförfarande. Det innebär i korthet att beställaren har tagit fram ett förfrågningsunderlag som ligger till grund för anbudsintressenters anbud. Skälet för denna avgränsning är att många av de större entreprenaderna i Sverige ingås genom ett sådant förfarande. Ett annat skäl är att vissa av de rättsliga problemen med störningar är intimt sammankopplade med upphandlingsförfarandet. Regler om offentlig upphandling behandlas inte.

Avslutningsvis kan nämnas att fokus för avhandlingen är entreprenadavtal som avser mer omfattande entreprenader. Detta kan i vissa fall påverka argumentationen, eftersom den bygger på antagandet att det avtalade fasta priset är betydande och att arbetena är omfattande. Det kan med anledning härav vara befogat att ställa höga krav på parterna vad gäller exempelvis kommunikation och dokumentation. En del resonemang kan inte utan vidare överföras till entreprenadavtal som avser entreprenader av mindre slag.

1.11.3 Kontraktsmedhjälpare

Det är avtalsförhållandet mellan beställaren och generalentreprenören som står i fokus i avhandlingen.

Att framställningen avgränsas till generalentreprenader har anförts ovan. I linje härmed förutsätts att det inte förekommer några sidoentreprenörer till entreprenören. Frågor som relaterar till sidoentreprenader behandlas inte.

---

[224] Angående olika former av entreprenadavtal, se t.ex. Samuelsson, 2022, s. 32 f. samt Ingvarson och Utterström, 2020, s. 31–38.

[225] AMA-systemet består av olika skrifter. AMA AF 21 innehåller standardiserade föreskrifter för administrativa föreskrifter. Därtill finns flera skrifter som avser standardiserade föreskrifter av teknisk natur, nämligen AMA Hus 21, AMA Anläggning 20, AMA EL 19 och AMA VVS & Kyla 19. Se om AMA-systemet i t.ex. Samuelsson, 2022, s. 33 ff., Ingvarson och Utterström, 2020, s. 45–52 samt Deli, 2017, s. 19.

För att renodla framställningen behandlas inte heller frågor som relaterar till eventuella underliggande kontraktsled. Generalentreprenörens ansvar för underentreprenörer och liknande behandlas inte.

1.11.4 Föreskrivna ändringar

I avhandlingen skiljs störningar från ändringar som har föreskrivits av beställaren (ÄTA-arbeten). Av beställaren föreskrivna ändringar omfattas inte av undersökningen.

En avgörande skillnad mellan föreskrivna ändringar och störningar är att föreskrivna ändringar är resultatet av beställarens aktiva beslut om en önskad förändring av arbetena eller det föreskrivna arbetsresultatet. Beställaren initierar självständigt sådana ändringar. Det medför att delvis andra frågor aktualiseras vid föreskrivna ändringar än störningar.[226]

Det kan vara svårt att i praktiken upprätthålla en skiljelinje mellan föreskrivna ändringar och störningar. Det beror bl.a. på att en störning kan få till följd att beställaren föreskriver en ändring. En föreskriven ändring kan också i sig vara en avvikelse som orsakar en arbetspåverkan, vars konsekvens är uppkomsten av tillkommande kostnader eller en försening. Sådana fall betraktas ändå inte som störningar i avhandlingen.

I gränsfall mellan föreskrivna ändringar och störningar kan det vara så att analysmodellen inte tillhandahåller tillräckliga utgångspunkter för sådan analys. För avhandlingens vidkommande är gränsfallen inte ett problem eftersom analysen av vilka störningar som kan ligga till grund för tidsförlängning tar sin utgångspunkt i typfall. Därigenom kan gränsfall undvikas.

1.11.5 Vissa avtalstolkningsfrågor

För att det ska föreligga en störning krävs att ett förhållande avviker från vad entreprenören antagit vid avtalets ingående. Entreprenörens antaganden i anbudsskedet påverkas bl.a. av innehållet i förfrågningsunderlaget, varför detta har indirekt betydelse för vad som är en störning. Förfrågningsunderlaget blir sedan typiskt sett en del av entreprenadkontraktet.

Avtalsinnehållet har direkt betydelse för vilka störningar som kan ligga till grund för tidsförlängning. Det är i första hand villkoren i avtalet som reglerar entreprenörens rätt till tidsförlängning. Därtill har avtalet betydelse på så sätt att de

[226] Som exempel kan nämnas att en tvistefråga som förekommer i anslutning till påstått föreskrivna ändringar är huruvida beställaren faktiskt har beställt ÄTA-arbete, se exempelvis Uppsala tingsrätts dom 2018-06-29 i mål nr T 7114-16, Svea hovrätts dom 2017-11-24 i mål nr T 7136-16, Göteborg tingsrätts dom 2017-10-20 i mål nr T 9052-16, Svea hovrätts dom 2016-07-07 i mål nr T 6274-15 samt Attunda tingsrätts dom 2016-04-15 i mål nr T 1798-15 och T 2681-15.

vid avtalets ingående föreskrivna arbetena inte kan ge rätt till tidsförlängning.[227] I avhandlingen behandlas dock inte avtalstolkning till utrönande av omfattningen av de arbeten som det vid avtalets ingående föreskrivs att entreprenören ska utföra.

Om entreprenören gör gällande att denne har rätt till tidsförlängning på grund av en påstådd störning men det av entreprenadkontraktet uttryckligen framgår att entreprenören ska hantera den påstådda avvikelsen, kan entreprenören inte erhålla tidsförlängning. Att hantera den påstådda avvikelsen är nämligen en del av dennes kontraktsåtagande.[228] Den enda möjligheten för entreprenören att undkomma sin skyldighet att hantera förhållandet vore om relevanta avtalsvillkor jämkades enligt 36 § avtalslagen.

En förutsättning för att de frågor som behandlas i avhandlingen ska bli aktuella, är att domaren inte kunnat avgöra parternas tvist genom att tolka avtalet och konstatera att det förhållande som entreprenören påstår är en avvikelse rätteligen är ett förhållande som denne uttryckligen ska hantera eller överkomma inom ramen för sitt kontraktsåtagande. Frågor relaterade till sådan tolkning undantas. Undersökningen vilar på den förutsättningen att tvisten inte kunnat lösas på det sättet.

Anta att det i avtalet föreskrivs att entreprenören ska förlägga en ny vattenledning på en sträcka om 500 meter. Mitt på sträckan finns en stor sten som försvårar eller rentav omöjliggör den föreskrivna dragningen av vattenledningen. Entreprenören påstår att stenen avviker från vad denne förutsatt och att denne har rätt till tidsförlängning på grund av stillestånd eller merarbete på grund av stenen.

Om en domare efter att ha tolkat avtalet konstaterar att den stora stenen redovisas i handlingarna är den omständighet som entreprenören påstår utgör en avvikelse (förekomsten av den stora stenen) rätteligen något som denne ska hantera inom ramen för de vid avtalets ingående föreskrivna arbetena. I en sådan situation aktualiseras inte de frågor som behandlas i avhandlingen.

Anta att förhållandena i exemplet ovan i stället är sådana att domaren efter tolkning av avtalet konstaterar att det inte föreskrivs i avtalet att det existerar en stor sten på den aktuella platsen. De för avhandlingens vidkommande relevanta frågorna är då om avvikelsen kan ligga till grund för tidsförlängning samt om den arbetspåverkan och effekt som orsakas av avvikelsen uppfyller eventuella villkor för tidsförlängning. En relevant fråga kan då vara om entreprenören borde ha räknat med stenen i anbudsskedet.

---

[227] Vad som avses är sådana arbeten som i AB 04 benämns ”kontraktsarbete” och i standardavtalets begreppsbestämningar definieras som ”arbete som enligt kontraktshandlingarna ingår i entreprenörens åtagande”.

[228] Det kan möjligen framstå som märkligt att entreprenören påstår att en omständighet avviker från vad denne förutsatt senast vid avgivandet av sin viljeförklaring att ingå avtalet samtidigt som det av entreprenadkontraktet uttryckligen framgår att omständigheten ska hanteras av entreprenören. Så kan dock bli fallet om entreprenören anser att avtalet ska tolkas på ett annat sätt än vad domstolen senare finner.

1.11.6 Skillnaden mellan tolkning och utfyllning

I avhandlingen undersöks vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning när parternas avtal inte ger något besked. Det är en fråga som handlar om vad som gäller vid utfyllning av entreprenadavtal.

Skillnaden mellan tolkning och utfyllning är omdiskuterad. Det har ifrågasatts hur klargörande gränsdragningen egentligen är.[229] Det har också anförts att när lämpligheten att skilja mellan tolkning och utfyllning har lyfts fram har det skett utifrån ett externt perspektiv och med avsiktlig naivitet samt att ”[t]anken att det skulle finnas ett gränsdragningsproblem som kan lösas genom att man inte drar någon gräns är en praktiskt sett fullständigt meningslös efterhandskonstruktion.”[230] Förhållandet mellan tolkning och utfyllning kan belysas på olika sätt.[231]

På vilket sätt avtalstolkning skiljer sig från avtalsutfyllning och hur de två begreppen kan eller bör skiljas från varandra behandlas inte i avhandlingen. Avhandlingen syftar inte till att bidra till en debatt om tolkning eller utfyllning i allmänhet.

När avtalstolkning diskuteras i avhandlingen är det i syfte att bidra till en ökad förståelse av bestämmelserna i AB 04. Tolkningen handlar om att utröna bestämmelsernas innebörd, för att därigenom klarlägga standardavtalets rättsverkningar. När avtalsutfyllning behandlas handlar det att klarlägga vad som gäller – eller bör gälla – när avtalet inte ger något besked om vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning.

I avhandlingen undersöks inte under vilka förutsättningar en domstol kan, bör eller ska fylla ut ett avtal. Den del av framställningen som avser vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning när parternas avtal inte ger något besked, vilar på premissen att AB 04 inte har införlivats, att avtalet inte ger någon vägledning om vad som gäller och att det uteslutande är utfyllande normer som avgör vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning.

1.11.7 Orsakssamband

En i praktiken viktig fråga vid en domstols prövning av entreprenörens rätt till tidsförlängning på grund av störningar är om entreprenören har styrkt relevanta orsakssamband.[232] Det finns i de undersökta underrättsavgörandena flera exempel på att entreprenörens krav på ersättning på grund av förseningar har ogillats för att

[229] I Adlercreutz och Gorton, 2010, s. 15 anförs att ”[d]et kan diskuteras att hur klargörande hur gränsdragningen mellan tolkning och utfyllning egentligen är, men åtskillnaden är etablerad”.

[230] Lehrberg, 2020, s. 30.

[231] Se exempelvis Samuelsson, 2008.

[232] Entreprenadtvister är tvistemål och styrkt är det för tvistemål normala beviskravet, se t.ex. NJA 1993 s. 764.

denne inte anses ha styrkt orsakssambandet mellan den omständighet som påstods ha orsakat en kostnad (t.ex. ett ÄTA-arbete) och den påstådda kostnaden i sig.[233]

Inledningsvis i avhandlingsarbetet fanns en ambition att undersökningen skulle omfatta bevisfrågor kopplade till orsakssamband. Det var rentav en central del av den tänkta undersökningen. Andra frågor kom dock att hamna i förgrunden.

En rättsvetenskaplig behandling av orsakssamband är något som kräver sitt utrymme. Det blev med tiden tydligt att avhandlingen inte jämte de teman som den nu kommit att omfatta också skulle kunna omfatta frågor om orsakssamband. Frågor om orsakssamband har därför avgränsats bort från avhandlingen. Detsamma gäller bevisfrågor i allmänhet.[234]

Därmed inte sagt att frågor om orsakssamband saknar betydelse vid prövning av om en störning kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. De har tvärtom stor praktisk betydelse och har också uppmärksammats i den entreprenadrättsliga litteraturen.[235]

1.11.8 Tidsplanering

I entreprenadtvister och entreprenadjuridisk litteratur hänvisas ibland till *kritiska linjen*.[236] Det kan variera vad som närmare avses därmed. En i litteraturen förekommande beskrivning av kritiska linjen är att det är ”den händelsekedja vilken tid varje tidpunkt bedöms ta mest tid i anspråk av flera parellellt pågående aktiviteter”.[237]

När det hänvisas till kritiska linjen i entreprenadtvister kan antas att vad som vanligen avses är den tidsmässigt längsta sekvensen av arbetsmoment för att entreprenaden i dess helhet ska vara färdigställd. Den kritiska linjen relaterar till den avtalade tidsfristen för slutförandet av entreprenaden i dess helhet (sluttiden). Det är dock också möjligt att fastställa en kritisk linje i förhållande till andra avtalade tidsfrister (deltider) eller egentligen vilket mål för arbetena som helst. Exempelvis vore det möjligt att fastställa den kritiska linjen för färdigställandet av arbetena med läggandet av ett tak för ett nytt hus, oberoende av om det finns en avtalad tidsfrist

---

[233] Se t.ex. Göteborgs tingsrätts dom 2019-06-12 i mål nr T 6110-14 och T 2540-15, Östersunds tingsrätts dom 2016-08-29 i mål nr T 3014-14 samt Malmö tingsrätts dom 2016-05-27 i mål nr T 1288-14.

[234] Se vidare om bevisfrågor m.m. i avsnitt 1.11.10.

[235] Se t.ex. Pettersson, 2010, s. 347. I Norges Høyesteretts dom HR-2019-1225-A behandlas frågor om orsakssamband. Domen har kommenterats i bl.a. Brøndmo, 2021 och Gentele, 2019b. Konkurrerande förseningsorsaker har undersökts i Cavaleri, 2015.

[236] I Göteborgs tingsrätts dom 2019-06-12 i mål nr T 6110-14 och T 2540-15 anförde en av parterna att ”[e]n kritisk linje utgör en teoretisk modell, där man identifierar vilka arbetsmoment som är tidskritiska, dvs. som vid en försening kommer att förskjuta färdigställandet av entreprenaden.” Parts påstående om kritiska linjen i Vänersborgs tingsrätts dom 2010-12-01 i mål nr T 806-07 verkar grundat på en liknande uppfattning: ”Arbetena vid kassunen låg inte i kritisk linje i tidplan med arbetet med råvattenledningen och påverkade således inte kontraktstiden.”

[237] Johansson, 2007, s. 226.

för färdigställandet av takläggningen eller inte. I entreprenadtvister avser krav om tidsförlängning primärt sluttiden. Resonemang om kritiska linjen brukar därför relatera till sluttiden.

När parterna i en entreprenadtvist hänvisar till kritiska linjen görs det vanligen som stöd för att det föreligger – eller inte föreligger – ett visst orsakssamband. En redovisning av entreprenadens kritiska linje är då ett bevis – eller motbevis – för förekomsten av orsakssambandet.

Eftersom kritiska linjen inom juridiken primärt relaterar till frågor om orsakssamband behandlas inte kritiska linjen i avhandlingen. En annan svårighet med att behandla kritiska linjen i en juridisk framställning är att kritiska linjen relaterar till tidsplanering och andra frågor om planering, uppföljning och styrning av en entreprenad. En diskussion om kritiska linjen behöver därför grundas i kunskaper om sådana praktiska aspekter av genomförandet av en entreprenad.

En med kritiska linjen sammanhängande fråga är vem av parterna som förfogar över *glapp* eller *slack* i tidplanen.[238]

Med glapp i tidplanen avses att entreprenören har tid till förfogande för arbetenas utförande.[239] I norsk litteratur har anförts att ”*slakk*” inte definieras i något av de vanligaste standardavtalen. Det har förenklat beskrivits som en ”*tidsmessig fleksibilitet i et tilvirkningsprosjekt*”.[240]

När det finns glapp i tidplanen finns det tid till förfogande för ett visst arbete i förhållande till entreprenörens planering. Ett sådant glapp kan uppstå för att arbetena kunnat uföras under mer gynnsamma förhållanden än entreprenören förutsatt och därför kunnat slutföras tidigare än planerat. Glapp kan också vara ett resultat av felaktig planering på entreprenörens sida, nämligen att denne planerat för att arbetena skulle ta längre tid att slutföra än vad som visade sig krävas. Entreprenören kan också medvetet ha planerat för ett längre utförande än vad som är nödvändigt, för att därigenom skaffa sig en ”buffert” i tidplanen.

Om entreprenören begär tidsförlängning kan beställaren invända att det finns tid till förfogande i tidplanen (glapp) och att entreprenören därför inte har behov av tidsförlängning för att undkomma ett avtalat förseningsvite. Entreprenören kan svara att det är denne som är behörig att planera och leda arbetena och att beställaren inte förfogar över tidsbuffertar som är ett resultat av entreprenörens tidsplanering. Frågan är vem av parterna som har rätt att disponera över glapp i tidplanen.[241]

En belysning av frågan om vem av parterna som förfogar över glapp i tidplanen hade innefattat frågor om orsakssamband. Glapp i tidplanen är inte heller något som

---

[238] Den engelska termen är *float*, se Samuelsson, 2011a, s. 185. Fortsättningsvis används här termen glapp.

[239] Samuelsson, 2022, s. 217.

[240] Hyldmo Bjørnvik och Johansen, 2021, s. 295 enligt följande: ”*Begreppet slakk er ikke definert i noen av de vanlige standardkontraktene for landbaserte entrepriser. Litt forenklet kan slakk beskrives som tidsmessig fleksibilitet i et tilvirkningsprosjekt*.”

[241] Samuelsson, 2011a, s. 184 ff.

relaterar specifikt till störningar utan i lika hög grad till entreprenörens möjlighet att erhålla tidsförlängning på grund av beställda ÄTA-arbeten.

Mot bakgrund av ovan adresseras inte heller frågan om vem av parterna som förfogar över eventuellt glapp i tidplanen i avhandlingen.[242]

1.11.9 Underrättelseregler

I de dominerande skandinaviska standardavtalen finns regler som ålägger parterna att inom viss tid underrätta varandra om omständigheter av olika slag, exempelvis störningar.[243] I avhandlingen behandlas inte rättidig underrättelse som självständigt villkor för att entreprenören ska kunna erhålla tidsförlängning. Däremot undersöks vissa underrättelseregler som uttryck för en del av beställarens medverkans-skyldighet.[244]

Av underrättspraxis framgår att underrättelseregler har stor betydelse när det gäller entreprenörens möjlighet att erhålla ersättning eller tidsförlängning på grund av störningar. Det finns flera exempel på fall där entreprenörens krav ogillades av det skälet att denne inte i rätt tid eller på rätt sätt hade underrättat beställaren om den aktuella omständigheten.[245]

Ett skäl för att avgränsa undersökningen på det ovan beskrivna sättet är underrättelsereglernas stora praktiska relevans och en strävan att renodla undersökningen. Underrättelsereglernas praktiska relevans gör att det framstår som befogat att i en samlad undersökning fokusera enbart på dem. Att inkludera underrättelsereglerna i denna undersökning hade riskerat att medföra att de inte hade fått det utrymme de förtjänar och även att framställningen hade blivit alltför splittrad.

1.11.10 Åberopsbörda och bevisbörda

Det är vanligt att det i kontraktsrättsliga texter görs påståenden om vem av parterna som har bevisbördan för åberopade rättsfakta. Det handlar sällan om en systematisk kartläggning av bevisbördans placering, utan om enskilda nedslag där författaren av något skäl anser sig ha grund för att påstå något om bevisbördans placering. Ibland

---

[242] Samuelsson har anfört att glapp är omdiskuterat i engelsk entreprenadrättslig litteratur men inte i svensk litteratur. Som förklaring till detta har han anfört följande: ”En anledning till att glapp (*float*) inte förekommit i den svenska debatten kan vara att företeelsen är starkt förknippad med olika slags projektstyrningsprogram som primärt används som hjälpmedel av entreprenören”, se Samuelsson, 2011a, s. 186.

[243] Såvitt avser AB 04 kan nämnas kap. 2 §§ 7 och 9 och kap. 4 § 4.

[244] Se kapitel 8.

[245] Se t.ex. Göteborgs tingsrätts dom 2019-06-12 i mål nr T 6110-14 och T 2540-15, Örebro tingsrätts dom 2019-11-14 i mål nr T 3395-17, Hovrätten för Västra Sveriges dom 2019-04-12 i mål nr T 4889-17 samt Malmö tingsrätts dom 2019-01-14 i mål nr T 560-16.

kan påståendet stödjas av ett prejudikat, ibland ett uttalande i juridisk litteratur och ibland är det oklart vad författaren stödjer sitt påstående på.

Från frågan om hur bevisbördan bör placeras mellan parterna ska skiljas vem av parterna som har åberopsbördan för ett rättsfaktum.

Den part som har åberopsbördan för en omständighet ”har nackdelen av att omständigheten icke ingår i processmaterialet” och kan ligga till grund för domen.[246] Den part som har bevisbördan får bära nackdelen av att ett rättsfaktums existens eller icke-existens inte har blivit utrett i tillräckligt hög grad.[247]

Att genomföra en fullständig kartläggning och självständig analys av samtliga frågor om bevisbördans placering som aktualiseras i ett kontraktsrättsligt verk är en grannlaga uppgift. Ett gott resultat skulle kräva goda kunskaper i bevisrätt, innefattande bl.a. de teorier som underbygger ställningstaganden om bevisbördans placering.[248] I avsaknad av tydliga prejudikat är det på inga sätt okomplicerat att klarlägga vem av parterna som bör bära åberopsbördan respektive bevisbördan.[249]

Förevarande avhandling är kontraktsrättslig. Frågor om placeringen av åberopsbördan och bevisbördan kan hanteras på i vart fall tre sätt.

1) Det ofullständiga sättet: Det görs i texten vissa enskilda påståenden om bevisbördans placering – och kanske rentav åberopsbördans placering – utan att det är fråga om någon systematisk kartläggning och analys.
2) Det systematiska sättet: Det görs en systematisk kartläggning och analys av åberops- respektive bevisbördans placering. Denna kan integreras i den materiella undersökningen eller redovisas separat.
3) Frågorna behandlas överhuvudtaget inte.

Det första alternativet vore möjligt men framstår som mindre lyckat i en avhandling. Att göra enstaka nedslag kan vara befogat i andra texter men kan i en avhandling framstå som fragmentariskt. Ett alternativ vore att ange kriterier för de fall då åberops- respektive bevisbördans placering behandlas. Sammantaget har dock den bedömningen gjorts att det ofullständiga sättet inte är att föredra i avhandlingen.

Det systematiska sättet vore berikande. Det skulle möjliggöra en mångsidig belysning av de frågor som behandlas i framställningen. Det vore av såväl teoretiskt som praktiskt intresse. Framställningen bör då avgränsas till ett relativt snävt problemområde.

I arbetet med avhandlingen har kunnat konstateras att finns många principiella frågor om entreprenadavtal och störningar som behöver belysas. Det har därför bedömts som lämpligt att i avhandlingen ge utrymme för vissa grundläggande

[246] Boman, 1960, s. 387 f.

[247] NJA 2016 s. 1011 p. 11 och NJA 2018 s. 617 p. 9.

[248] För en översikt av sådana teorier, se Heuman, 2005, s. 41–59.

[249] För diskussioner om vissa av de problem och frågor som aktualiseras vid placeringen av åberopsbördan och bevisbördan, se Hardenberger, 2018, Hardenberger, 2019, Hardenberger, 2020 och Westberg, 2020, s. 423–574.

redogörelser om entreprenadavtal, så som avtalstypens historiska bakgrund och entreprenadavtalens karaktäristiska drag. Därigenom har frågor om åberops- och bevisbörda valts bort.

Återstår gör då det tredje alternativet. Det är detta tillvägagångssätt som valts i avhandlingen. Det innebär att det genomgående saknas ställningstaganden om vilken part som bör bära åberopsbördan respektive bevisbördan.

Det ovan anförda innebär bl.a. att det i texten diskuteras olika villkor för en principiell rätt till tidsförlängning, utan att det nämns huruvida det möjligen kan vara *beställaren* som har åberopsbördan för rättsfakta som relaterar till villkoret. Det kan innebära att vissa av de villkor som behandlas i avhandlingen inte är sådana att de måste prövas för att entreprenören ska kunna erhålla tidsförlängning – en förutsättning för en prövning av huruvida villkoren är uppfyllda kan vara att beställaren gör vissa åberopanden.

1.12 Disposition

Avhandlingen består – utöver detta första kapitel – av elva kapitel, vilka kan delas in i fyra delar.

Den första delen består av kapitel 2 och 3. I kapitlen fokuseras på vissa grundläggande aspekter av entreprenadavtal, i syfte att öka förståelsen för entreprenadavtal och ge en bakgrund till företeelsen störningar.

En rättshistorisk undersökning av entreprenadavtalet finns i kapitel 2. Fokus ligger på att förklara entreprenadavtalets historiska bakgrund, särskilt hur entreprenadavtalet relaterar till arbetsbetinget och närliggande avtalstyper, så som köp.

Kapitel 3 innehåller en redogörelse av entreprenadavtalens karaktäristiska drag. Det handlar inte om karaktäristiska drag hos de speciella avtalsrättsliga normer som hör till entreprenadavtalet utan om faktiska förhållanden som är karaktäristiska för den grupp av avtal som kan hänföras till avtalstypen. I kapitlet argumenteras för att lojal samverkan, effektivitet och avtalsbalans bör gälla som principer för reglering av störningar i entreprenadavtal.

Avhandlingens andra del består av kapitel 4 och 5 och fokuserar på störningar. Företeelsen beskrivs i kapitel 4. I kapitlet förklaras hur störningar kan delas upp i de tre delarna (1) avvikelse, (2) arbetspåverkan och (3) effekt samt hur denna uppdelning kan ligga till grund för en analys av vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning.

Störningar kan betraktas som en entreprenadrättslig typ av ändrade förhållanden. En rättslig analys av vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning kan ske utifrån olika juridiska perspektiv. Vilka juridiska perspektiv som tillämpas i avhandlingen – och skälen för detta – förklaras i kapitel 5.

Avhandlingens tredje del består av kapitel 6–10. I kapitlen undersöks standardavtalsregleringar av störningar. Bestämmelserna i AB 04 står i fokus.

I kapitel 6 ges en översikt av de regler i AB 04 som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. Den s.k. hinderbestämmelsen i kap. 4 § 3 analyseras särskilt i kapitel 7.

För att undersöka vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning undersöks tre typfall. Kapitel 8 utgår från typfallet att beställaren tillhandahåller entreprenören information för sent. Utgångspunkten för kapitel 9 är oförutsedda väderförhållanden. Kapitel 10 handlar om avvikande markförhållanden. Avvikelserna analyseras utifrån varsitt juridiskt perspektiv, nämligen om avvikelsen är ett avtalsbrott (kapitel 8), vem av parterna som står tidsrisken för avvikelsen (kapitel 9) respektive om avvikelsen är en sådan felaktig förutsättning som kan ligga till grund för tidsförlängning (kapitel 10). I kapitlen undersöks också villkor om arbetspåverkan och effekt. Hänvisningar görs till vad som anförts i kapitel 6 och 7 om bestämmelserna om tidsförlängning i AB 04 och innebörden av hinderbestämmelsen.

Avhandlingens fjärde del består av kapitel 11 och 12. Den innehåller dels argument om vad som gäller när parternas avtal inte ger besked om vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning, dels en sammanfattning och avslutande reflektioner.

I det elfte kapitlet diskuteras vad som gäller om parternas avtal inte ger besked om vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. Eftersom det saknas direkt tillämplig lagstiftning och existerar få speciella avtalsrättsliga normer för entreprenadavtal, är en domare som ska fylla ut ett entreprenadavtal i hög grad hänvisad till fri utfyllning. Därför diskuteras i kapitlet tänkbara argumentationslinjer för fri utfyllning av entreprenadavtal, såvitt avser vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. Kapitlets disposition utgår från ett antal principiella frågor.

En sammanfattning och avslutande reflektioner finns i avhandlingens tolfte och sista kapitel.

2 Något om entreprenadavtalets historiska bakgrund

2.1 Inledning

2.1.1 Övergripande om den rättshistoriska undersökningen

Syftet med den rättshistoriska undersökningen i detta kapitel är dels att öka förståelsen av entreprenadavtalet i sig, dels att belysa vilka avtalstyper som historiskt har ansetts vara närliggande entreprenadavtalet och vad som har ansetts vara de avgörande skillnaderna mellan avtalstyperna.[250] Undersökningen ger också en bild av vad som över tid har ansetts vara utmärkande för entreprenadavtalet eller den övergripande avtalstyp som entreprenadavtalet hänförts till.[251]

Av undersökningen framgår att vad som idag kallas för entreprenadavtal kan hänföras till en särskild typ av avtal enligt romersk rätt. Därigenom kan sägas att avtal om uppförande och ändring av byggnadsverk redan i romersk rätt ingick i ett större rättsligt sammanhang. Också i svensk rätt har entreprenadavtalet innan 1900-talet behandlats i ett större rättsligt sammanhang. Under delar av 1900-talet har entreprenadavtalet dock behandlats fristående från den övriga kontraktsrätten.

Entreprenadavtal ansågs innan 1900-talet vara en typ av arbetsbeting. Vad som i den äldre litteraturen anförs om arbetsbeting kan inte utan vidare överföras till entreprenadavtal men flera av resonemangen är av intresse såvitt avser entreprenadavtalets förhållande till andra uppdragsavtal och köp.

I äldre juridisk litteratur har gränsdragningen mellan arbetsbeting och andra avtalstyper behandlats utförligt. Genom återgivande av delar av denna litteratur ges en bild av vad som i Sverige under den aktuella tidsperioden ansågs vara utmärkande för arbetsbeting.

I kapitlet ges en förklaring till hur den moderna arbetsrättens framväxt reducerade arbetsbetingets relevans. Denna avtalstyp kom att i praktiken utsorteras från kontraktsrätten. I stället för att skilja mellan tjänstelega och arbetsbeting kom den avgörande skiljelinjen att dras mellan anställningsavtal och uppdragsavtal. Denna

[250] Se avsnitt 1.6.2.

[251] Vad som i avhandlingen betraktas som entreprenadavtalens karaktäristiska drag framgår i kapitel 3.

förändring av den kontraktsrättsliga systematiken påverkade också entreprenadavtalet.

Undersökningen ger en historisk bakgrund till varför det saknas en lagreglering av entreprenadavtal. Avsaknaden av lagstiftning på området är en förklaring till varför entreprenadavtal under lång tid i stället har reglerats genom privata normer, primärt villkoren i Allmänna bestämmelser.

2.1.2 Kapitlets disposition

Kapitlets disposition utgår från olika tidsperioder. På grund av den romerska rättens inflytande på svensk rätt, direkt eller indirekt genom den tyska rätten, inleds kapitlet med en kort redogörelse av den romerskrättsliga avtalstypen *locatio conductio operis* och entreprenadavtalets ursprung i denna avtalstyp.

Därefter utgör den svenska rätten föremålet för undersökningen, med start i 1734 års lag och 1826 års förslag till civillag. Sedan följer en genomgång av vissa delar av doktrinen under perioden från 1870- till 1910-talet, med fokus på begreppsbestämningar och relationen mellan entreprenadavtalets föregångare arbetsbetinget och närbesläktade avtalstyper. Detta följs av en kortare redogörelse av vad som anförs i förarbetena till 1905 års köplag angående arbetsbetinget. Sedan behandlas arbetsbetingets utmönstring från den kontraktsrättsliga systematiken på grund av den moderna arbetsrättens framväxt. Avgränsningen i tid såvitt avser svensk rätt grundas på en avvägning mellan relevans och genomförbarhet.

Kapitlet avslutas dels med en redogörelse av vad som är den idag, i systematiskt hänseende, etablerade synen på entreprenadavtalet, dels med en redogörelse för hur avsaknaden av direkt tillämpliga lagregler har medfört att entreprenadavtalen kommit att i hög grad regleras genom privata normer. Det görs också en ansats att förklara hur rättsliga, samhälleliga och tekniska förändringar under det senaste seklet kan ha påverkat avtalsförhållandet mellan beställare och entreprenör.

2.1.3 Material och metod

Den rättshistoriska undersökningen gör inte anspråk på att vara fullständig. Förhoppningen är att nedslag i huvudsakligen förarbeten och doktrin ger en övergripande bild av entreprenadavtalets historiska utveckling. En mer omfattande och djupgående rättshistorisk undersökning hade varit av intresse men är inte nödvändig för avhandlingens vidkommande.

Att undersökningen primärt bygger på uttalanden i förarbeten och doktrin beror på att det i första hand är i dessa källor som det återfinns resonemang om entreprenadavtalets relation till närbesläktade avtalstyper. I en mer omfattande undersökning hade också praxis kunnat vara en givande källa.

Urvalet av källor har delvis utgått från införlivandet av nya lagar och förslag till lagar som inte kom att införas, så som 1734 års lag, 1826 års förslag till civillag och

1905 års köplag. Urvalet har också baserats på i vilken mån resonemang om entreprenadavtalets relation till närbesläktade avtalstyper och särdrag har kommit till uttryck i materialet. Eftersom förmögenhetsrättslig systematik och begreppsbestämningar gavs stort utrymme i doktrinen under perioden från 1870- till 1910-talet, bygger en stor del av kapitlet på material från denna tidsperiod. Såvitt avser 1900-talet i övrigt har urvalet skett utifrån vilka texter som beskriver den moderna arbetsrättens framväxt och hur den påverkade arbetsbetingets relevans som avtalstyp.

Materialet placeras i viss mån i en historisk kontext. Detta sker främst genom översiktliga beskrivningar av viktiga händelser för kontraktsrättens utveckling. Något kort sägs också om författarna av den undersökta litteraturen.

Mot slutet av kapitlet förklaras entreprenadavtalets nuvarande position inom kontraktsrätten. Det hänvisas då till texter av Bengtsson och Hellner. Dessa texter fungerar som en slags ”brygga” mellan dåtid och nutid. Skälen till att just dessa texter ges denna roll beror på att det i senare litteratur ofta hänvisas till de aktuella texterna när det gäller entreprenadavtalet.

Avslutningsvis ska nämnas att kapitlet genomsyras av ett friare förhållningssätt än vad som annars är fallet i rättshistoriska undersökningar. Kapitlet kan läsas som en berättelse om entreprenadavtalet, som ger en övergripande rättshistorisk bakgrund till avtalstypen.

2.2 Locatio conductio operis

Den romerska privaträtten (*ius privatum*) kan delas in i tre kategorier, grundat på om reglerna avser personer, handlingar eller saker.[252] Den kategori som avser personer reglerar frågor om personlig status medan kategorin som avser handlingar innefattar regler om sådana handlingar som en person kan vidta gentemot andra. Den tredje kategorin omfattar saker (*res*). Med detta avses såväl materiella ting som icke-materiella nyttigheter på vilka ett ekonomiskt värde kan appliceras. Med ting avses saker som kan beröras, t.ex. land, slavar, kläder, guld och silver. Med nyttigheter avses saker som inte kan beröras, exempelvis arv, nyttjanderätter, obligationer och servitut.[253]

Obligationer definieras i Justinianus *Institutiones* som ”*a legal tie which binds us to the necessity of making some performance in accordance with the laws of our*

[252] Indelningen i tre områden återfinns bl.a. i Justinianus *Institutiones*, som i många delar bygger på Gaius verk med samma namn. Justinianus *Institutiones* har historiskt haft stor betydelse för förståelsen av den romerska rätten, se Birks och McLeod, 1987, s. 18–26. Hänvisningar sker i det följande till Justinianus verk i översättning till engelska av Birks och McLeod. Angående indelningen i tre områden, se J.1.2.12 i Birks och McLeod, 1987, s. 39.

[253] J.2.2.1–J.2.2.3 i Birks och McLeod, 1987, s. 61 samt Birks, 2014, s. 5 ff., Zimmerman, 1990, s. 26 ff, och Buckland, 1939, s. 30 ff.

state."[254] Av definitionen följer att med obligationer endast avses prestationskrav som följer av rätten. Sociala handlingsnormer omfattas inte. Citatet kan läsas som en metafor för att en person är rättsligt förpliktad att prestera något och att en annan person har en motsvarande rättighet att kräva denna prestation.[255]

En typ av obligationer är sådana som uppstår genom avtal.[256] En typ av avtal enligt romersk rätt är konsensualavtal. Till skillnad från andra typer av avtal förutsätter konsensualavtal inte någon särskild form för att vara gällande. Ett rättsligt bindande avtal uppkommer i stället när det föreligger en slutlig och fullständig överenskommelse.[257]

Till konsensualavtal hör fyra kategorier av avtal, nämligen avtal rörande köp (*emptio venditio*), hyra (*locatio conductio*), bolag (*societas*) och uppdrag (*mandatum*).[258]

Enligt Zimmerman har särskilt den romerska avtalstypen *emptio venditio* haft betydelse för efterföljande rättsordningar och format juristers analys och förståelse av köpavtal.[259] Ett med *emptio venditio* närbesläktat avtal är *locatio conductio* (hyra).[260] Det kan i sin tur indelas i tre olika avtalstyper, nämligen *locatio conductio rei* (hyra av sak), *locatio conductio operarum* (hyra av arbete) och *locatio conductio operis* (hyra av arbete för utförande och slutförande av specifikt åtagande).[261]

De två parterna i ett romerskt hyresavtal (*locatio conductio*) benämns *locator* ("*placer out*") respektive *conductor* ("*leader with*"). Vilken part som är *locator* respektive *conductor* avgörs inte av vilken part som utger betalning (*merces*). Avgörande är i stället vilken part som tillhandahåller den sak som hyrs ut. Om en hyrbilsfirma hyr ut en bil till en privatperson, är hyrbilsfirman *locator* och privatpersonen *conductor*. Det är hyrbilsfirman som tillhandahåller och hyr ut bilen. Samtidigt är den som betalar för utförande av hantverkartjänster *locator* medan hantverkaren är *conductor*. Att så är fallet beror på att det är arbetsuppgiften som är den sak som tillhandahålls och hyrs ut. Hantverkaren mottager, så att säga, arbetsuppgiften och utför denna. Detta ska jämföras med att privatpersonen mottager hyrbilen och brukar denna.[262] I ett entreprenadavtal är beställaren *locator*, eftersom denne tillhandahåller arbetsuppgiften, och entreprenören är *conductor*.

---

[254] J.3.13 *pr*. i Birks och McLeod, 1987, s. 104 f.

[255] Birks, 2014, s. 2 ff. En särskild fråga är hur obligationer bör förstås i förhållande till andra nyttigheter. Se om denna fråga i Birks, 2014, s. 7 f.

[256] J.13.1 och J.13.2 i Birks och McLeod, 1987, s. 105.

[257] Birks, 2014, s. 65 och Zimmerman, 1990, s. 230.

[258] Birks, 2014, s. 65.

[259] Zimmerman, 1990, s. 230.

[260] J.3.24 *pr*. i Birks och McLeod, 1987, s. 115. Orden *locatio* och *conductio* kan till engelska översättas med "*letting and hiring*", se Buckland, 1939, s. 289 och Mousourakis, 2012, s. 229.

[261] Buckland, 1939, s. 289 och Birks, 2014, s. 98. Zimmerman betonar att denna uppdelning av *location conductio* inte gjordes av romarna utan skedde senare, se Zimmerman, 1990, s. 338.

[262] Birks, 2014, s. 97 ff.

Locatio conductio operis är en avtalstyp genom vilken en person åtar sig att mot betalning utföra och färdigställa ett specifikt arbete. Husbygge, godstransport och undervisning är exempel på arbetsuppgifter. Utföraren (*conductor*) är vanligen fri att själv välja metod för arbetets utförande och är typiskt sett inte bunden av instruktioner från beställaren (*locator*).[263] Avtalstypen kan betraktas som entreprenadavtalets romerskrättsliga föregångare.

Om utföraren tillhandahåller nödvändigt material för arbetets genomförande föreligger *emptio venditio* och inte *locatio conductio operis*. För att ett avtal ska klassificeras som *locatio conductio operis* ska, enligt huvudregeln, den som beställer arbetet också tillhandahålla merparten av materialet. Något sådant krav föreligger dock inte vid husbyggnad. Ett skäl för detta är att beställaren tillhandahåller marken där huset ska uppföras och att huset blir en del av platsen där det uppförs.[264] Avtal om husbyggnad skiljs därmed tydligare från *emptio venditio* än avtal i övrigt som insorteras under *locatio conductio operis*.

Mellan parterna gäller *bona fides*, vilket innebär att de ska agera i god anda (”*good faith*”).[265] Mousourakis förklarar *bona fides* på följande sätt.[266]

> ”*In the sphere of private law bona fides was perceived in two ways: (a) from an objective point of view, bona fides was associated with the general expectation that persons should behave honestly and fairly in legal transactions; (b) from a subjective point of view, bona fides pertained to a person's belief that his actions were just and lawful and did not violate another person's legitimate interest. Several general rules based on the concept of bona fides are included in the sources, e.g. 'bona fides requires that what has been agreed upon must be done' (D 19.2.21); 'bona fides demands equity in contracts' (D 16.3.31. pr).*”

Den primära förpliktelsen för beställaren i ett avtal som klassificeras som *locatio conductio operis* är att utge ersättning (*merces*) till utföraren och acceptera arbetena när de är färdiga. Ersättningen kan betalas i klump eller successivt allteftersom arbetet fortskrider och godkänns.[267] Utförarens primära förpliktelse är att utföra arbetena på utsatt tid eller (om tiden inte hade preciserats) inom skälig tid.[268]

Om det avtalade arbetet inte kan utföras på grund av omständigheter bortom parternas kontroll ligger risken enligt äldre romersk rätt på utföraren. Senare rätt föreskriver dock att utföraren endast ansvarar för hinder om dennes bristande möjlighet att utföra arbetena beror på en omständighet som faller inom utförarens

[263] Buckland, 1939, s. 292, Mousourakis, 2012, s. 323 f. och Zimmerman, 1990, s. 393 f.

[264] Birks, 2014, s. 100 f. och Buckland, 1939, s. 292 f.

[265] Mousourakis, 2012, s. 33 och s. 229.

[266] Mousourakis, 2012, s. 33, fotnot nr 44.

[267] Mousourakis, 2012, s. 234 och Buckland, 1939, s. 293.

[268] Mousourakis, 2012, s. 233.

aktivitetssfär. Om hindret för utförandet i stället beror på force majeure (*vis maior*) är det beställaren som står risken.[269]

Som framgår nedan hade avtalstypen *locatio conductio operis* betydelse för systematiken och förståelsen av vissa arbetsavtal i svensk rätt. Det kommer bl.a. till uttryck hos Ehrenstråle, även om denne ansåg att den romerska rättens inflytande skulle begränsas.[270]

2.3 Arbetslega enligt svensk rätt i tiden kring 1734 års lag

2.3.1 Handelsbalken i 1734 års lag

I Sverige ersattes de medeltida lands- och stadslagarna år 1734 av en för riket gemensam lagbok. Lagboken skulle vara en klar och begriplig ”kodifikation och bearbetad sammanfattning” av äldre regler.[271]

1734 års lag är uppdelad i balkar. En av dessa är handelsbalken.[272] Balken ersatte medeltidslagarnas köpmålabalkar. Trots sitt namn innehåller handelsbalken inte särskilt omfattande regler för handel, vilket enligt Nial beror på att den svenska rätten ”har vuxit fram i ett bondesamhälle, vari handeln icke spelade någon framträdande roll”. Utöver vissa regler för handel innehåller handelsbalken också regler om ”icke affärsmässiga förhållanden, exempelvis köp mellan privata personer”. Bland de rättsinstitut som behandlas i balken intar köpet en särställning.[273]

I handelsbalkens kap. 18 återfinns särskilda regler ”[o]m en speciell form av arbetsavtal, uppdrag, eller med lagens terminologi sysslomannaskap”.[274] I handelsbalken finns dock varken regler om *locatio conductio operis* eller arbetsavtal i allmänhet.

[269] Mousourakis, 2012, s. 234. Se även Buckland, 1939, s. 293 och Zimmerman, 1990, s. 401 ff.

[270] Se avsnitt 2.3.2.

[271] Jägerskiöld, 1984, s. 679.

[272] Holmbäck, 1934, s. 61.

[273] Nial, 1934, s. 294.

[274] Nial, 1934, s. 303 och 311.

2.3.2 Ehrenstråle om arbetslega

För att förstå den auktoritativa rättsuppfattningen i Sverige i tiden kring tillkomsten av 1734 års lag är Ehrenstråles (Nehrman innan dennes adlande) verk *Inledning Til Then Swenska Iurisprudentian Civilem* en central källa.[275]

Ehrenstråle var under lång tid verksam som professor i Lund. Hans rättsuppfattning var präglad av tiden som student i tyska Halle och den naturrättslära som förekom där. Liksom juristerna i Halle ansåg Ehrenstråle att den romerska rättens inflytande skulle begränsas och att romerskt rätt endast skulle nyttjas om den kunde bidra till förståelsen av den nationella rätten. Ehrenstråles verk utgick t.ex. inte från den romerska uppdelningen av privaträtten i regler som avsåg personer, saker och handlingar. Även om det enligt Ehrenstråle var nödvändigt att rättsvetenskapare hade en förståelse för den romerska rätten, var det enligt honom inte nödvändigt för studenter eller praktiskt verksamma jurister.[276]

Ehrenstråles texter präglas av att han var verksam under den tid då den svenska rätten gick från att regleras genom de medeltida lagarna till att regleras av 1734 års lagbok. I 1729 års utgåva av *Inledning Til Then Swenska Iurisprudentian Civilem* tillämpar Ehrenstråle en metod som av Modéer beskrivs som ”närmast historisk”, där Ehrenstråle ständigt återkommer ”till frågan, vilka lagbestämmelser som fortfarande är gällande rätt och vilka som är obsoleta”. Efter 1734 års lags ikraftträdande blir han dock ”mera bunden av lagbokens systematik så att framställningen får karaktär av en kommentar till de olika redovisade balkarnas stadganden”.[277]

Ehrenstråle har haft mycket stort inflytande över svensk rätt och ansågs länge vara en auktoritet. Ännu sent på 1800-talet förekom hänvisningar till Ehrenstråles verk i inte enbart rättshistoriskt syfte.[278]

I 1729 års utgåva av *Inledning Til Then Swenska Iurisprudentian Civilem* behandlar Ehrenstråle *locatio conductio operis* tillsammans med *locatio conductio operarum*.[279] Dessa två romerskrättsliga avtalstyper insorteras av Ehrenstråle under det svenska begreppet ”arbetslega”, vilket är rubriken på det kapitel i boken där avtalstyperna behandlas.[280] I kapitlet blandas uttalanden om vad som gäller för avtal

[275] Björne, 1995, s. 69 och 73 f. samt Svenskt biografiskt lexikon, 1949, s. 390. *Inledning Til Then Swenska Iurisprudentian Civilem* gavs först ut 1729 och sedan 1746, med tillägg och anmärkningar.

[276] Björne, 1995, s. 73 f., Modéer, 1979, s. xix och Svenskt biografiskt lexikon, 1949, s. 386.

[277] Modéer, 1979, s. xiii f.

[278] Björne, 1995, s. 79.

[279] Uthyrning av ting (*locatio conductio rei*) behandlar Ehrenstråle i ett annat kapitel.

[280] Att Ehrenstråle skrev – och undervisade – på svenska var en innovation. Att skrifter av akademiska lärare skulle publiceras på modersmålet förespråkades t.ex. av juristerna i Halle. Som skäl för att *Inledning Til Then Swenska Iurisprudentian Civilem* skrevs på svenska angav Ehrenstråle själv att han ville att också de som inte förstod latin skulle kunna ta del av verket. Se Modéer, 1979, s. xvii f.

om legohjon med uttalanden om *locatio conductio operis*. De olika typerna av arbetsavtal förenades av att de reglerade uthyrning av arbetskraft.

Ehrenstråle förklarar *locatio conductio operis* som ett avtal där det arbete som ska utföras är tydligt och uttryckligt betingat, t.ex. att en hantverkare tillverkar något av en annans material. Därutöver anför Ehrenstråle om *locatio conductio operis* bl.a. följande. Av utföraren fordras att han fullgör vad han utfäst, dvs. ”förfärdiga thet betingade arbetet”. Beställaren ska å sin sida på överenskommen dag betala den utfästa lönen samt i övrigt fullgöra allt vad han åtagit sig att göra. Angående konsekvenserna av hinder för arbetenas utförande drar Ehrenstråle en parallell till vad som gäller för legohjon. Ett legohjon som på grund av ”hinder på husbondens sida” inte har något arbete att utföra, har rätt till sin lön. Detsamma gäller som huvudregel för *locatio conductio operis*.[281] Sammantaget är det inte fråga om några utförliga kommentarer om *locatio conductio operis*.

Såväl i 1734 års lag som i Ehrenstråles verk synes köpeavtalet vara den avtalstyp som tilldrar sig störst intresse. Även om det förekommer svenska begrepp så som ”sysslomannaskap” och ”arbetslega”, framstår det som att de olika typerna av arbetsavtal alltjämt knyts till sina romerskrättsliga motsvarigheter. Samtidigt ansåg Ehrenstråle alltså att den romerska rätten borde ha begränsat inflytande i svensk rätt.

2.4 Byggnads- eller annat arbetsbeting enligt 1826 års förslag till ny civillag

1734 års lag kom att successivt kompletteras genom diverse provisorisk lagstiftning. Det resulterade med tiden i ett omfattande regelmaterial. Redan på 1770-talet framfördes kritik mot regelverkets stora omfattning.[282]

I samband med statsvälvningen 1809 väcktes i riksdagen fråga om en omarbetning av 1734 års lag. En lagkommitté tillsattes för att ta fram ett förslag till ny lag. Kommitténs arbete kom att utvecklas till ett omfattande projekt som resulterade i ett förslag som närmast kan liknas vid en kodifikation av den svenska rätten. Även om indelningen i balkar behölls hade förslaget, som presenterades 1826, tydliga likheter med franska *code civil*. Detta gäller t.ex. handelsbalkens kapitel om byggnads- eller annat arbetsbeting.[283]

1826 års förslag till allmän civillag realiserades aldrig. Det förekom bl.a. kritik mot att göra en så genomgripande reform av den svenska rätten.[284] Även om lagförslaget aldrig resulterade i lagstiftning, hade det stor betydelse för den

[281] Ehrenstråle, 1729, s. 241 ff. §§ 9, 12, 15, 17 och 18.

[282] Peterson, 2004, s. 245 ff.

[283] Würtemberg, 1934, s. 163 f.

[284] Würtemberg, 1934, s. 167.

rättspolitiska debatten.[285] En genomgång av förslaget till kapitel om byggnads- eller annat arbetsbeting i handelsbalken kan därför vara belysande för den tidens syn på avtalstypen arbetsbeting.

I 1826 års förslag till allmän civillag behandlas byggnads- eller annat arbetsbeting i handelsbalkens tolfte kapitel. Enligt lagkommitténs motiv ska från vanligt arbets- och dagsverkslega, dvs. uthyrning av arbetskraft, skiljas sådana avtal varigenom någon ger annan i uppdrag att mot visst pris färdigställa ett bestämt arbete. Sådana avtal – som vanligen benämns som entreprenade, accord och beting – avser ofta arbeten med byggnader eller hantverksarbeten. Lagkommittén anförde att det hittills hade saknats allmänna regler för dessa avtal, trots att erfarenheten hade visat att de ofta blev föremål för tvist.[286] Att det saknas svensk lagstiftning för entreprenadavtal är således inget nytt.

Enligt lagkommittén kan det orsaka beställaren stora bekymmer om utföraren inte ”börjar, fortsätter eller fullbordar” sitt arbete i enlighet med överenskomna tider. Vid sådana förseningar bör det därför stå beställaren fritt att anlita någon annan för att utföra arbetena. Utföraren ska då ersätta beställaren dennes skada på grund av förseningen. Skulle å andra sidan utföraren hindras att utföra arbetena på grund av beställarens bristande betalning eller anskaffning av material har utföraren rätt till ersättning för sin skada. Däremot har utföraren inte rätt att vid sådant hinder genast häva avtalet. Genom sin rätt att erhålla fullt skadestånd, bl.a. avseende tidsspillan, lider utföraren ingen förlust vid hinder som orsakats av beställaren. Det vore därför inte rimligt om utföraren kunde avbryta arbetena, eftersom det kan inträffa att beställaren – utan egen förskyllan – saknat möjlighet att på bestämda tider skaffa material eller fullgöra annat åtagande.[287]

Kapitel 12 i förslaget till handelsbalk är relativt utförligt i jämförelse med stadgandena i 1734 års lag. I den föreslagna lagtexten hänvisas återkommande till husbyggnad och det anges uttryckligen i motiven att arbetsbeting ofta avser arbeten med husbyggnad och andra hantverksarbeten. Flera av reglerna i kapitlet tar sikte på förhållanden som är typiska för husbyggnad, t.ex. skada på arbetet under utförandet, fel i byggnadsarbetena och förseningar.

Metoderna för husbyggnad vid tiden för 1826 års förslag till allmän civillag skiljer sig väsentligt från dagens metoder. Den tidens byggnation var ett hantverk medan det idag – i vart fall i större projekt – är fråga om en arbetsprocess med inslag av industriell produktion.[288] Mot den bakgrunden är det intressant att notera att lagkommittén anför att husbyggnads- och hantverksarbeten ofta blir föremål för tvist. Detta tycks alltså inte vara någon ny företeelse, trots de stora skillnaderna i hur byggnadsarbeten utförs idag och för två sekel sedan.

---

[285] Peterson, 2004, s. 261 ff.

[286] Förslag till allmän civillag, 1826, s. 197.

[287] Förslag till allmän civillag, 1826, s. 198.

[288] Lidelöw m.fl., 2015, s. 40 ff. och Nordstrand, 2008, s. 27 ff.

2.5 Rättsvetenskapens sökande efter arbetsbetingets gränser

2.5.1 Inledning – om den konstruktiva riktningen i nordisk rättsvetenskap

Under 1800-talet påverkades nordisk rättsvetenskap i hög grad av den tyska rättsvetenskapen. Björne beskriver den nordiska rättsvetenskapen under perioden från 1870-tal till 1910-tal med uttryck som t.ex. ”tysk dominans”, ”positivism” och ”konstruktiv metod”. Den tyska påverkan var märkbar kring 1870-talet. Samtidigt skedde ett skifte i Tyskland, från den äldre historiska skolan till den yngre historiska skolan. Den senare kallas ibland för den konstruktiva riktningen och förknippas med begreppsjurisprudens. Detta var också en tid som i hög grad präglades av liberalismen.[289]

Den konstruktiva riktningen (eller metoden) uppkom i Tyskland under 1840-talet. Den fick mindre inflytande efter 1890-talets arbete med *Bürgerliches Gesetzbuch*. Anhängarna till den konstruktiva riktningen såg sig som en del av den historiska skolan. Ett historiskt perspektiv var dock inte framträdande i de rättsliga undersökningarna. I det senare skedet av den konstruktiva riktningen var en rättsvetenskaplig positivism accepterad. Denna positivism beskrivs av Björne som ”en metod, som härledde och tolkade rättsregler enbart med hjälp av rättsvetenskapens system, begrepp och lärosatser och som avvisade alla religiösa, etiska, sociala och politiska argument som icke-juridiska och irrelevanta”.[290]

Björne har övergripande beskrivit de centrala gestalterna inom den konstruktiva riktningen, som Jhering och Windscheid, samt vad som kännetecknade deras metoder och hur de skiljde sig från varandra. Centralt för riktningen var en systematisk syn på rätten som fokuserade på de rättsliga begreppen.[291]

Den konstruktiva riktningen fick så småningom motta stark kritik. Den beskrevs 1908 av en anhängare till den s.k. frirättsskolan som en ”psykopatisk företeelse”. Mindre aggressiv kritik kom från Castberg när han 1921 anförde att anhängarna till den konstruktiva riktningen konstruerade ”frågor utan praktiskt eller vetenskapligt värde” samt att de var ”fjärmade från verkligheten och besvarade rättsliga frågor utan användbarhet eller relevans för det praktiska rättslivet”. Kritiken mot den konstruktiva riktningen hade enligt Castberg medfört tre framsteg, nämligen: (1) att rättsvetenskapen blivit mindre världsfrånvänd, (2) att det hade accepterats att det fanns rättsliga problem som inte kunde lösas med hjälp av deduktioner och (3) att rättsvetenskapen ansågs ha en plikt att bidra till den allmänna rättsutvecklingen.[292]

[289] Björne, 2002, s. 2 ff. och 208 samt Björne, 1998, s. 1 f.

[290] Björne, 2002, s. 208 ff.

[291] Björne, 2002, s. 208 ff. och 258.

[292] Björne, 2002, s. 213 f.

De texter som behandlas nedan är hämtade från den period då det fanns en stark tysk påverkan på den svenska rättsvetenskapen. Texterna är i olika grad präglade av den konstruktiva riktningen.

2.5.2 Winroth om arbetsbetingets position i systematiskt hänseende

I sin avhandling om tjänstehjonsförhållandet från 1878 diskuterar Winroth hur arbetsbetinget relaterar till närliggande avtalstyper.[293] Winroth var verksam som professor vid de juridiska fakulteterna i Uppsala, Lund och Stockholm. Han har beskrivits som influerad av Windscheid och en anhängare ”av en ’realistisk’ konstruktiv metod”. Han uttalade sig varmt om den romerska rättens betydelse och ansåg att den borde ges stor betydelse i svensk rätt. Han har samtidigt beskrivits som en ”empiriker och utan intresse för rättsfilosofiska och dogmatisk-konstruktiva uppgifter”. Hans omfattande rättsvetenskapliga produktion har ansetts vara ”kvalitativt ojämn”.[294]

Enligt Winroth själv var hans avhandling om tjänstehjonsförhållandet ett rättshistoriskt verk. I detta ställer han upp ett schema över olika typer av tjänsteavtal. Arbetsbetinget är ett av dessa. Winroth ansåg att en ”nationell samt modern indelning” av tjänsteavtal skulle bortse från avtalens rättsverkningar och i stället huvudsakligen utgå ifrån ”det ändamål, som den berättigade ytterst afser med præstationen, hvilken han tingat sig af medkontrahenten”. Som indelningsgrund för schemat över tjänsteavtal anges avtalens ”uppgift för den berättigade i fråga om det rättsförhållande, som ska ordnas”.[295]

En första uppdelning av tjänsteavtal görs mellan tjänstelega och fullmaktsavtal. Med tjänstelega avser Winroths ett avtal där det endast är tjänsteprestationerna som ”ordna ett rättsförhållande mellan kontrahenterne”. Detta kan kontrasteras mot fullmaktsavtal, där tjänsteprestationernas syfte är att skapa ett rättsförhållande mellan den berättigade och tredje man.[296]

Bland tjänstelega kan en uppdelning göras mellan tjänstelega i mer inskränkt bemärkelse och arbetslega. Indelningsgrund är avtalets uppgift för den berättigade ”i fråga om det förvärf, som dermed afses”. Med arbetslega avses ett avtal ”[d]er det särskilda objekt, hvaråt tjenstepræstationerna egnas, betraktas, försatt i ett visst tillstånd, såsom det egentliga föremålet för den berättigades fordran”.[297]

---

[293] Enligt Sundell var tjänstehjonsförhållandet innan Winroths avhandling ”helt obearbetat av svenska jurister”, se Sundell, 1987, s. 169. Winroths verk publicerades innan Sverige omvandlades till ett industrisamhälle, se Björne, 2007, s. 180 f.

[294] Björne, 2002, s. 124, 136, 229, 297 och 441. Se även Modéer, 1980, s. 33 samt Svenska män och kvinnor, 1955, s. 402.

[295] Winroth, 1878, s. I f. Se även Björne, 2002, s. 144. Enligt Sundell är schemat ”ett ovanligt klarläggande exempel på influensen från den tyska rättsdogmatiska metoden”, Sundell, 1987, s. 172 ff.

[296] Winroth, 1878, s. I f.

[297] Winroth, 1878, s. II.

Arbetslega kan i sin tur delas upp i inlagsavtal och arbetsbeting, utifrån ”[a]ftalets uppgift för den berättigade i fråga om det tillstånd, hvari det objekt, som är föremål för tjenstepræstationerna, skall försättas”. Arbetsbeting förklaras som ett avtal ”der tjenstepræstationerna skola gifva objektet ett annat skick”. Som exempel anges ”en vara, som skall transporteras; ett fält som skall rödjas; ett dike, som skall gräfvas; en möbel, som skall lagas; ett menskligt väsende, som skall utbildas; ett menskligt väsende, som skall botas och läkas”.[298]

Enligt Winroth är arbetsbetinget alltså ett avtal om hyra av arbete enligt vilket utföraren ska ge ett visst objekt ett förändrat skick. Förpliktelsen att färdigställa ett arbetsresultat avser således ett objekts förändring. Som följer av Winroths exempel kan detta objekt vara såväl ett dike som en människa och den förändring som ska ske kan avse såväl röjning (av diket) eller utbildning (av människan). Enligt denna indelning inrymmer arbetsbetinget en mängd olika typer av arbeten. För en nutida läsare framstår det som svårt att uppställa regler som är gemensamma och lämpliga för alla dessa typer av arbeten.

2.5.3 Hammarskjöld om gränsdragningen mellan arbetsbeting och närliggande avtalstyper

Hammarskjöld behandlar i viss mån arbetsbetinget i sin avhandling om fraktavtalet från 1886.[299] Hammarskjöld var verksam inom en rad områden, t.ex. som professor i internationell privaträtt och landshövding. Han verkade också vid den internationella skiljedomstolen i Haag och var i början av 1900-talet justitieminister respektive ecklesiastikminister. Under åren 1914–1917 var han statsminister. Som rättsvetenskapare har han beskrivits som mångfacetterad.[300]

I sin avhandling anför Hammarskjöld att fraktavtal är en typ av arbetsavtal där den som utför transporten har ett mått av självständighet vad gäller själva transporten. Som fraktavtal anses således inte avtal där utföraren av transporten står under kontroll och ledning av beställaren. Fraktavtalet kan definieras som ett arbetsbeting varigenom en person åtar sig att fortskaffa och vårda en sak.[301]

Enligt Hammarskjöld är den avgörande skillnaden mellan arbetsbeting och tjänstelega att vid arbetsbeting garanterar utföraren att det åsyftade resultatet med arbetet verkligen uppnås. Om utföraren vid arbetsbeting inte åstadkommer det åsyftade resultatet bryter denne mot den avtalade förpliktelsen. Innehållet och omfattningen av utförarens förpliktelse i detta hänseende kan variera. Utföraren kan vara mer eller mindre självständig vad gäller t.ex. val av metod.[302]

---

[298] Winroth, 1878, s. II.

[299] Hammarskjölds avhandling fick ”kritik för det nära beroendet av tysk rätt”, se Björne, 2002, s. 142.

[300] Svenskt biografiskt lexikon, 1971, s. 175–185.

[301] Hammarskjöld, 1886, s. 1 ff.

[302] Hammarskjöld, 1886, s. 24 ff.

Utföraren kan vid arbetsbeting vara förpliktad att under alla omständigheter fullgöra resultatet eller att fullgöra resultatet endast givet vissa förutsättningar. I det senare fallet kan vissa typer av hinder verka befriande för utförararens skyldighet att färdigställa det avtalade resultatet, nämligen om arbetet hindras av omständigheter som utföraren inte varit skyldig att förutse eller förebygga. Denna typ av avtal kallas av Hammarskjöld för arbetsbeting i egentlig bemärkelse. Utföraren har vanligen rätt att själv leda arbetet och välja arbetsmetod.[303]

I motsats till ovan ska ställas den typ av arbetsbeting som kan kallas arbetsbeting i vidsträckt bemärkelse eller entreprise. I detta fall föreligger för utföraren en ovillkorad förpliktelse att färdigställa resultatet. Utföraren blir alltså inte befriad från sin skyldighet av det skälet att det inträffar oförutsedda och exceptionella händelser som hindrar arbetets utförande, såvida det inte är fråga om faktisk och objektiv eller rättslig omöjlighet. Utföraren har fullständig frihet att välja medel och metod för att uppnå resultatet samt även frihet att påbörja arbetena när så önskas. Beställaren kan inte kräva att utföraren ska utföra arbetena i viss takt. Först om utföraren inte förmår prestera resultatet i avtalad tid har beställaren möjlighet att ställa krav mot utföraren. Detta gäller även om utföraren dröjer med igångsättandet av arbetet i sådan grad att det framstår som omöjligt att det avtalade resultatet kommer att kunna slutföras till avtalad färdigställandetidpunkt.[304]

I en recension av Wilhelm Chydenius avhandling om leveransavtalet återkommer Hammarskjöld till arbetsbetinget och diskuterar hur det förhåller sig till köp och leveransavtal.

Enligt Chydenius innebär köp en överlåtelse av en individuellt bestämd sak. Karaktäristiskt för leveransavtal är i stället leverantörens förpliktelse att överlåta en sak som i avtalet är generiskt bestämd. Skillnaden mellan leveransavtal och arbetsbeting består i att den som presterar arbetet vid leveransavtal även tillhandahåller materialet, medan så inte är fallet vid arbetsbeting.[305] Hammarskjöld ser på saken på ett annat sätt.

Hammarskjöld menar att det är mycket svårt att skilja mellan rättsinstitut inom obligationsrätten. Samtidigt får denna svårighet, enligt honom, inte leda till att lagstiftaren och rättsvetenskapen upphör att söka klassificera och systematisera rättsnormer. Hur olika rättigheter och avtal skiljs från varandra måste förändras över tid och baseras ”på verklighetens grund”. En begreppsmässig olikhet mellan två avtalstyper är inte tillräckligt för att skilja mellan dem. Om rättsföljderna och de ekonomiska funktionerna är i huvudsak desamma hos två avtal saknas anledning att definiera dem som olika typer av avtal, även om det föreligger begreppsmässiga olikheter. Därför bör t.ex. inte skillnad göras mellan å ena sidan fallet då en

[303] Hammarskjöld, 1886, s. 25 ff.
[304] Hammarskjöld, 1886, s. 27 f.
[305] Hammarskjöld, 1893, s. 104.

författare skriver en artikel på tidningsredaktionens papper, och å andra sidan fallet då samme författare skriver en artikel på eget papper.[306]

Enligt Hammarskjöld kan arbetsbeting avse antingen skapande av en ny sak eller förändring av en befintlig sak. Det är endast arbetsbeting som avser skapande av en ny sak som är närliggande med köp och leveransavtal. Det är nämligen enbart i de fallen som beställaren erhåller en ny äganderätt. Det kan dock förekomma kombinationer av köp och arbetsbeting som avser förändring av en befintlig sak. Som exempel kan nämnas ett avtal om överlåtelse av en stol som säljaren innan överlämnande ska måla om i en viss färg. Vid kombinationer av köp och arbetsbeting som avser skapande av en ny sak, dvs. ett avtal genom vilket den köpta saken ska förvandlas till en ny sak, är det ofta fråga om arbetsbeting. Som exempel kan nämnas avtal om överlåtelse av ett marmorblock som säljaren ska hugga fram en staty ur.[307]

Vid avtal om skapande av en ny sak är skillnaden mellan arbetsbeting och leveransavtal att vid det förra förbinder sig utföraren att prestera arbete och vid det senare att prestera resultat. Vid arbetsbeting åtar sig utföraren ett till kvantitet och kvalitet ”så bestämdt arbetande, som rimligen kan förutsättas vara erforderligt för åstadkommande af det önskade resultatet”. Vid leveransavtal förbinder sig part ”till ansvarighet för resultatets vinnande, men till ingenting mera, således icke till att använda lämpliga medel och till ingenting mindre, hvadan användandet af lämpliga medel icke i och för sig är tillräckligt”. Utrymmet för att klassificera ett avtal som ett arbetsbeting ökar ju mer individualiserat resultatet är.[308]

Enligt Hammarskjöld har det för avtalets karaktär ingen avgörande eller självständig betydelse vilken part som tillhandahåller material. När motsatsen påstås beror det sannolikt på att det inte har skiljts mellan arbetsbeting om skapande av ny sak respektive förändring av en befintlig sak.[309]

Den huvudsakliga skillnaden mellan köp/leverans och arbetsbeting är att de förra är avtal om resultat och det senare om medel. Skillnaden kan också beskrivas som att köp och leverans är avtal om saker medan arbetsbeting är avtal om arbete.[310]

Vid arbetsbeting som avser skapande av en ny sak har beställaren rätt att kräva att saken avlämnas i färdigställt skick vid den avtalade tidpunkten. Därtill har beställaren rätt att kräva att arbetet påbörjas i rätt tid och utförs med ”behörig drift”.[311]

Sammanfattningsvis kan sägas att karaktäristiskt för arbetsbetinget, enligt Hammarskjöld, är att det är ett avtal om arbete där utföraren åtar sig att inom viss tid färdigställa ett arbetsresultat. En distinktion mellan olika typer av arbetsbeting

[306] Hammarskjöld, 1893, s. 102 f.
[307] Hammarskjöld, 1893, s. 116 f.
[308] Hammarskjöld, 1893, s. 117 f.
[309] Hammarskjöld, 1893, s. 118.
[310] Hammarskjöld, 1893, s. 122 f.
[311] Hammarskjöld, 1893, s. 121.

kan grundas på vilka förutsättningar utföraren har att befrias från sin skyldighet att färdigställa arbetsresultatet på grund av hinder. Eftersom den rättsliga verkan av hinder utgör grund för en distinktion mellan två olika typer av arbetsbeting kan antas att Hammarskjöld ansåg att regleringen av hinder var en för arbetsbeting central fråga.

2.5.4 Hasselrot om att arbetsbeting avser en materiell arbetsprodukt

Hasselrot var justitieminister i Hammarskjölds regering 1914–1917 och dessförinnan verksam som bl.a. justitieombudsman och president i Hovrätten över Skåne och Blekinge. Under hans tid som justitieminister tillkom bl.a. avtalslagen. Vid sidan av sina yrkesuppdrag var Hasselrot en flitig författare av juridiska skrifter, främst sådana som berörde förmögenhetsrätten. I sitt omfattande och inflytelserika verk om handelsbalken kommenterade han stora delar av handelsrätten och obligationsrätten, ofta grundat på sin kunskap om rättspraxis. Samtidigt som Hasselrots juridiska författarskap har beskrivits som skarpsinnigt har han kritiserats för att det i hans skrifter saknats ”stora eller bärande grundtankar”.[312]

I nionde delen av Hasselrots verk om handelsbalken återfinns en utförlig behandling av arbetsbetinget i åtta avsnitt. Nedan fokuseras på vad han där anför om arbetsbetingets karaktäristiska drag och hur arbetsbetinget förhåller sig till närliggande avtalstyper.

Med arbetsbeting avser Hasselrot ”det aftal, hvarigenom en person (tillverkaren, arbetstagaren) förbinder sig att åt en annan (beställaren, arbetsgifvaren) mot vederlag åstadkomma en arbetsprodukt.” De viktigaste prestationerna i avtalsförhållandet är tillverkarens åstadkommande av ett arbetsresultat respektive beställarens utgivande av ersättning.[313]

För att det ska vara fråga om ett arbetsbeting får det arbetsresultat som ska uppnås inte vara av enbart ”andlig effekt”, som är fallet vid t.ex. uppförande av ett skådespel. Skälet för detta är att de regler som är nödvändiga eller lämpliga för ett avtal som avser en materiell arbetsprodukt inte lämpar sig för avtal som avser andliga ting. Från arbetsbeting bör också särskiljas avtal om transporter av saker och personer eftersom denna typ av avtal är såväl självständig som säregen. Vilken slags materiell sak som ett arbetsbeting avser saknar dock betydelse. Det kan alltså röra sig om allt från byggande av vägar till tillverkning av kläder. Arbetsbeting kan avse såväl tillverkning av en ny sak som förändring, förbättring eller förstörande av en befintlig sak.[314]

Det kan ibland vara svårt att avgöra huruvida ett individuellt avtal avser arbetsbeting eller tjänstelega eftersom dessa typer av avtal kan reglera samma slags prestationer. Det avgörande kännetecknet för arbetsbeting är att arbetets resultat är

[312] Svenskt biografiskt lexikon, 1971, s. 338 ff. Citatet på s. 340.

[313] Hasselrot, 1905, s. 1797.

[314] Hasselrot, 1905, s. 1799 f.

föremål för utförarens förpliktelse medan det vid tjänstelega i stället är arbetsprestationen i sig som är föremål för förpliktelsen. Som belysande exempel nämner Hasselrot att den målare som åtar sig att måla en byggnad utför ett arbetsbeting. Så är dock inte fallet om målaren endast åtar sig att under en viss tidsperiod delta i ett pågående målningsarbete på en byggnad. I det senare fallet är det i stället fråga om tjänstelega.[315]

Hasselrot anför att kriteriet ovan sällan är tillräckligt för att avgöra om ett individuellt avtal ska klassificeras som arbetsbeting eller tjänstelega. I första hand bör då utredas vad som varit parternas uppfattning i frågan. Går det inte att klargöra, bör antas att det är fråga om tjänstelega. Skälet för detta är att utföraren vid arbetsbeting, till skillnad från vid tjänstelega, står risken för att under vissa omständigheter förlora sin rätt till ersättning för utfört arbete (nämligen när arbete visserligen utförts men resultatet inte uppnåtts). Sådan avsägelse av rätten till ersättning bör inte förekomma om det inte kommit till klart uttryck i parternas avtal.[316]

När det gäller skiljelinjen mellan arbetsbeting och sysslomannaskap anför Hasselrot att ett kännetecken för arbetsbeting är att det avser ”åstadkommandet af en materiell arbetsprodukt” och en skyldighet för arbetstagaren att åstadkomma det avtalade resultatet. Arbetsbeting kan inte avse ”rättshandlingar eller immateriella arbetsprodukter”. När det avslutningsvis gäller gränsdragningen mellan arbetsbeting och köp hänvisar Hasselrot till 2 § i 1905 års köplag och lagens förarbeten.[317]

Hasselrots text framstår som mer rättfram och pragmatisk än Winroths och Hammarskjölds texter. Hasselrots betonande av att arbetsbeting avser en *materiell* arbetsprodukt skiljer sig från vad som anförts av Winroth. Den senare ansåg att arbetsbeting även kunde avse exempelvis utbildande av ”ett mensklig väsende”. Att Hasselrot är av annan uppfattning beror på att han anser att olika regler var nödvändiga eller lämpliga för materiella respektive immateriella arbetsprodukter.

2.5.5 Wikander om arbetsbetingets särskiljande från närliggande avtalstyper och parternas huvudsakliga förpliktelser

Det mått av pragmatism som kom till uttryck i Hasselrots text om arbetsbeting återfinns inte i Wikanders två verk om arbetsbeting från 1913 respektive 1916.[318]

---

[315] Hasselrot, 1905, s. 1802 f.

[316] Hasselrot, 1905, s. 1804.

[317] Hasselrot, 1905, s. 1805 ff. Se vidare om 1905 års köplag i avsnitt 2.6.

[318] I boken från 1913 drar Wikander upp gränserna mellan arbetsbeting och närliggande avtalstyper, huvudsakligen köp, uppdragsavtal och tjänsteavtal. I den senare skriften undersöker Wikander vilka de viktigaste rättsföljderna är av arbetsbetinget.

Wikander var verksam som professor i Uppsala och domare i Svea hovrätt samt deltog i flera utredningsuppdrag inom transportsektorn.[319]

Wikanders undersökning av skiljelinjerna mellan arbetsbeting och närliggande avtalstyper är djupgående. Nedan återges endast huvuddragen i hans resonemang.

När det gäller gränslinjen mellan arbetsbeting och köp anser Wikander att frågan om vilken part som tillhandahåller material är av underordnad betydelse och endast en av flera omständigheter som kan ha betydelse vid klassificeringen av ett avtal som köp eller arbetsbeting. En annan omständighet av betydelse är om avtalet avser skapande av en ny sak eller bearbetning av en befintlig sak.[320]

Arbetsbeting är en underkategori till arbetsavtal. Wikander konstaterar att det bland svenska rättsvetenskapare råder oenighet om gränsdragningen mellan arbetsavtal och sysslomannaavtal. Enligt honom är sysslomannaavtal ett avtal genom vilket någon åtar sig att å annans vägnar bevaka dennes angelägenheter. Huvudsakligen rör det sig om att sysslomannen företar rättshandlingar för huvudmannen (antingen i eget eller huvudmannens namn) eller förvaltar dennes förmögenhet. Från arbetsavtalen ska enligt Wikander undantas de fall då någon uppträder som sysslоman.[321]

Vid tiden för Wikanders verk förekom enligt honom ”starka röster” som motsatte sig en indelning av arbetsavtal i tjänstelega respektive arbetsbeting. Även om Wikander ser visst fog i kritiken värjer han sig inte desto mindre mot densamma. Enligt Wikander är det ”uppenbart” att det finns ett behov av att skilja mellan de två typerna.[322]

Wikander behandlar en mängd kriterier för att skilja mellan arbetsbeting och tjänstelega som framhållits i litteraturen. Enligt honom bör gränsen mellan tjänstelega och arbetsbeting dras på så sätt att vid tjänstelega är arbetet som sådant avtalets föremål, medan arbetets resultat är det huvudsakliga föremålet vid arbetsbeting. Det avgörande och yttersta kriteriet för skiljelinjen mellan tjänstelega och arbetsbeting är att vid tjänstelega har arbetstagaren ”endast ställt sin arbetskraft till förfogande”. Vid arbetsbeting har arbetstagaren ”utfäst – garanterat – visst arbetsresultat”. Med anledning av den svårighet som kan uppstå vid särskiljande av tjänstelega och arbetsbeting lyfter Wikander ”en gammal berömd […] dogmatisk formel”, nämligen att arbetsbeting föreligger om arbetstagaren gentemot arbetsgivaren garanterar att resultatet uppnås. I avsaknad av en sådan garanti föreligger tjänstelega.[323]

Med hänvisning till bl.a. Hammarskjölds framställning om fraktavtalet konstaterar Wikander att omfattningen av arbetstagarens garanti att resultatet uppnås har använts som kriterium för skiljande mellan egentligt arbetsbeting och

[319] Björne, 2007, s. 181 och 640 samt Svenska män och kvinnor, 1955, s. 372.

[320] Wikander, 1913, s. 52 ff.

[321] Wikander, 1913, s. 144 ff. och 163 f.

[322] Wikander, 1913, s. 193 och 196 ff.

[323] Wikander, 1913, s. 213 ff. och 228–271.

entreprise. Wikander anser dock att det saknas skäl att från arbetsbeting utbryta sådana avtal där det är resultatet och inget annat som är utförarens förpliktelse, eftersom det oavsett garanti är fråga om att utföraren ska prestera ett arbetsresultat. Några tydliga gränser låter sig inte heller dras mellan de två föreslagna typerna av avtal och en sådan uppdelning är därför inte ”ur systematisk synpunkt väl grundad”.[324]

Även om det inte är ett kriterium för arbetsbeting är ett utmärkande drag för avtalstypen att arbetstagaren har en viss självständighet gentemot beställaren. Av denna självständighet följer att arbetstagaren har ett mått av frihet att själv välja arbetsmetod för att uppnå arbetsresultatet.[325]

Wikander har invändningar mot Hasselrots uppfattning att det vid svårigheter att avgöra om ett visst avtal ska klassificeras som ett avtal om tjänstelega eller arbetsbeting ska tas hänsyn till vilket rättsinstituts regler som parterna har eftersträvat. Wikander anser i stället att det avgörande är om avtalets föremål utgörs av arbetet som sådant eller dess resultat. Det är visserligen inte möjligt att utifrån en viss rättsföljd dra slutsatsen att den ena eller andra avtalstypen föreligger. Däremot kan en i avtalet karaktäristisk rättsföljd ge vägledning om huruvida parterna avsett att avtalets föremål är arbetet i sig (tjänstelega) eller arbetets resultat (arbetsbeting). Därför är det viktigt att utifrån avtalets hela karaktär göra en bedömning av vad parterna åsyftat med avtalet.[326]

> ”Det kan således här efter vår mening icke vara tal om att skjuta den teoretiska konstruktionsfrågan i bakgrunden under hänvisning till omständigheterna i det särskilda fallet.”

Wikander medger dock att det ”möjligen någon gång” kan föreligga tveksamheter för en domstol om hur ett individuellt avtal bör klassificeras. Wikander anser visserligen att en presumtion om tjänstelega kan verka rimlig vid första anblick, eftersom utföraren i ett sådant fall inte står risken att förlora sin rätt till ersättning när avtalat resultat inte uppnås. Wikander anser dock att motsvarande resonemang också kan tillämpas i relation till beställaren, då denne vid tjänstelega under vissa förutsättningar tvingas avstå sin rätt till motprestation. Wikander anser att någon presumtion inte kan uppställas utan att bevisbörderegler bör tillämpas för att lösa svåra fall.[327]

Wikander behandlar i en fotnot en rent terminologisk fråga, nämligen att det avtal som han benämner arbetsbeting ofta kallas entreprenad. Han anser dock att termen arbetsbeting är att föredra eftersom entreprenad i vanligt språkbruk ofta används för sådana avtal då det inte är fråga om arbetsbeting.[328]

---

[324] Wikander, 1913, s. 219–226.

[325] Wikander, 1913, s. 253 och 263–268.

[326] Wikander, 1913, s. 271 f.

[327] Wikander, 1913, s. 282–288.

[328] Wikander, 1913, s. 289, not 2.

Enligt Wikander är den rådande uppfattningen enligt svensk rättsåskådning ”att tjänstelegan jämte arbetsbetinget omfattar samtliga arbetsaftal”. Wikander anser dock att det finns ”ett starkt framträdande behof af en fortgående differentiering af självständiga arter på detta område”.[329] Det råder enligt Wikander ingen tvekan om att ”de aftal, som oftast tagit lagskiparens uppmärksamhet i anspråk, gällt uppförande af hus, vattenverk och andra byggnader eller transportaftal af en eller annan art”. Enligt Wikanders uppfattning utgör sådana fall ett ”imponerande procenttal” av de mål som når HD. Därtill förekommer i rättspraxis avtal som avser utförande av täckdikning, vägomläggning, väglagning, torrläggning av mark, trummomläggning, reglering av vattendrag, plöjning, bortpumpning av vatten, sprängning av sten, renhållning, flyttande av byggnad, utförande av målningsarbete, införande av vattenledning, malning av säd, sågning av virke, kolningsarbete, boktryckning, intagande av annonser, avmätning av instrument, uträkning av arealer, utförande av ritningar, åstadkommande av utredningar, upprätthållande av telefonförbindelse med viss ort samt även arbetsbeting med negativt ändamål. Att fastställa gemensamma grundsatser för en sådan variation av avtal är enligt Wikander en svår uppgift.[330]

När det gäller parternas huvudsakliga förpliktelser i arbetsbeting anför Wikander i sitt verk från 1916 i huvudsak följande.[331]

Utförarens huvudsakliga förpliktelse är att åstadkomma en sådan materiell arbetsprodukt som avtalats mellan parterna. Denne har också en skyldighet att utföra ändrings- och tilläggsarbeten som är en följd av ett ändrat sätt att utföra huvudarbetet. Utföraren har vidare en skyldighet att ställa sin fackkunskap till beställarens förfogande och har bl.a. en skyldighet att underrätta beställaren om denne upptäcker brister i det av beställaren tillhandahållna materialet eller givna föreskrifter.[332]

Beställarens huvudsakliga förpliktelse är att utge avtalat vederlag. Vid ändrings- och tilläggsarbete ska särskild ersättning utgå till utföraren. Wikander uppmärksammar att det i praktiken ofta uppstår tveksamheter om huruvida ett visst arbete är ändrings- och tilläggsarbete eller sådant arbete som omfattas av avtalet. Det finns enligt Wikander ”visst fog för att anse arbetstagaren vara skyldig att styrka arbetets karaktär av öfverarbete, för hvilket särskildt vederlag skall utgå”. Som exempel på beställarens ytterligare förpliktelser kan nämnas dennes skyldighet att lämna nödvändiga anvisningar för arbetets utförande.[333]

---

[329] Wikander, 1913, s. 293 f. Det ”område” som avses synes vara arbetsbetinget – inte arbetsavtalet, se Wikander, 1916, s. 1 f.

[330] Wikander, 1913, s. 301 f.

[331] Wikanders bok från 1916 recenserades två år senare av Kôersner i SvJT, som överlag var positiv och särskilt lyfte fram den rikhaltiga rättspraxis som noggrant refererades av Wikander, se Kôersner, 1918, s. 346–350.

[332] Wikander, 1916, s. 21 och 45–59.

[333] Wikander 1916, s. 199, 228–235 och 256 ff.

Det är av Wikanders text tydligt att han anser att det är eftersträvansvärt att tydliggöra arbetsbetingets skiljelinjer i förhållande till andra avtalstyper. Den avgörande skillnaden mellan tjänstelega och arbetsbeting är huruvida det är arbetet som sådant eller arbetsresultatet som är avtalets föremål. Endast motvilligt medger Wikander att det i vissa fall kan vara svårt för en domstol att avgöra om ett avtal ska klassificeras som tjänstelega eller arbetsbeting. Som kommer att framgå nedan får denna syn på arbetsbetinget hård kritik senare under 1900-talet.

2.6 Arbetsbetinget och 1905 års köplag

Förslaget till allmän civillag 1826 ledde inte till lagstiftning. Ett förslag till handels- och utsökningsbalk presenterades 1850 men resulterade inte heller i lagstiftning. Vissa civilrättsliga frågor behandlades särskilt men någon genomgripande civilrättslig reform kom inte att genomföras. Förslagen till civila balkar avskrevs från vidare behandling 1872. Under samma årtionde inrättade dock riksdagen ”nya lagberedningen” som fick i uppgift att ta fram lagförslag inom olika områden. Våren 1893 fick nya lagberedningen i uppdrag att göra en översyn av handelsbalken och året därpå presenterades ett förslag till lag om köp och byte. Förslaget innehåller inte någon definition av köp och inte heller något klargörande om gränsdragningen mellan köp och andra avtalstyper, så som arbetsbeting.[334]

Förslaget möttes av vissa principiella invändningar från HD och i riksdagen väcktes frågan om det inte vore lämpligt med ett nordiskt lagstiftningssamarbete inom det obligationsrättsliga området. Ett sådant samarbete inleddes och under 1901 tillsattes en kommitté vars uppdrag var att utarbeta ett förslag till bl.a. ändrad lagstiftning om köp och byte av lös egendom. Ett lagförslag presenterades två år senare.[335]

I såväl lagförslaget som den senare antagna lagen undantas arbetsbeting från lagens tillämplighetsområde. I 2 § stadgas att ”[b]etingar man sig av annan, att han skall mot vederlag i penningar något förfärdiga och ämnet därtill bestå, den beställning vare såsom köp av lös egendom ansedd, dock ej där fråga är om uppförande av hus, vattenverk eller annan byggnad.” I förslaget anges att det ur rättslig synpunkt är svårt att skilja mellan arbetsbeting och köp om utföraren själv tillhandahåller materialet till det föremål som denne åtagit sig att färdigställa. Svårigheten gör sig särskilt gällande när det är fråga om varor som inte ska anpassas till köparens specifika önskemål. Ofta är det dock likgiltigt för köparen om föremålet redan finns tillgängligt på en lagerhylla eller om det måste tillverkas. Det saknas också skäl för lagstiftaren att skilja mellan dessa två fall. Lagen omfattar

[334] Würtemberg, 1934, s. 168–194 samt Nya lagberedningens förslag till lag om köp och byte, 1895, s. 23 ff.

[335] Förslag till lag om köp och byte af lös egendom, 1903, s. 36 ff.

därför de fall då utföraren tillhandahåller materialet och det även när tillverkningen avser ett mer egenartat föremål.[336]

Angående undantaget om uppförande av hus, vattenverk eller annan byggnad anförs att ”[s]ärskilda, från reglerna om köp i åtskilliga hänseenden afvikande föreskrifter äro här af nöden, på sätt framgår såväl af äldre svenska lagförslag som af främmande lagar.”[337] Det avgörande skälet för att undanta arbetsbeting från köplagens regler är alltså att arbetsbeting kräver en annan reglering än köp.

Wikander har utförligt kommenterat undantaget i 2 § i 1905 års köplag och anser varken att paragrafens ordalydelse eller uttalandena i förarbetena innebär något klart ställningstagande när det gäller begreppen arbetsbeting respektive köp. Nämnda paragraf innehåller enligt Wikander endast en ”rent neutral” formulering om förutsättningarna för de aktuella rättsreglernas tillämpning.[338] Wikander anser alltså att 1905 års köplag endast tydliggör när lagreglerna är tillämpliga och att det utifrån detta inte är möjligt att definiera begreppet arbetsbeting.

Almén har i sin kommentar till 1905 års köplag behandlat gränsdragningen mellan arbetsbeting och köp. Han anför att om avtalets fokus är ”förbindelsen att avlämna den färdiga produkten, framstår avtalet såsom köp av en res futura; fäster man sig vid vederbörandes skyldighet att prestera det arbete, som erfordras för produktens åstadkommande, ligger det närmare till hands att betrakta avtalet såsom arbetsbeting”. Almén menar att i stort sett samma rättsgrundsatser gör sig gällande för såväl köp som arbetsbeting, men att det ändå är ”ingalunda opraktiskt” att avgöra vilken avtalstyp det är fråga om. Vissa av reglerna i 1905 års köplag är inte lämpliga att tillämpa analogt på arbetsbeting.[339]

Av 1905 års köplag framgår att lagstiftaren anser att andra regler bör gälla för avtal om uppförande av hus, vattenverk eller annan byggnad än för köp. Sådana avtal lämnades fortsatt oreglerade av lagstiftaren.

2.7 Den moderna arbetsrättens framväxt

2.7.1 Historisk bakgrund

Den moderna arbetsrättens framväxt förändrade på ett genomgripande sätt den kontraktsrättsliga systematiken av arbetsavtal. Ett resultat av denna förändring var att arbetsbetingets betydelse reducerades. Schmidt (och sedermera också

[336] Förslag till lag om köp och byte af lös egendom, 1903, s. 50 f.

[337] Angående vilka äldre svenska lagförslag och vilken utländsk rätt som sannolikt avses, se Wikander, 1913, s. 64.

[338] Wikander, 1913, s. 43 f.

[339] Almén, 1917, s. 58. Se även Björling, 1910, s. 149.

Adlercreutz) har beskrivit den historiska bakgrunden till denna förändring av arbetsavtalen i *Kollektiv arbetsrätt*.[340]

Innan industrialismens genomslag i Sverige under 1800-talet var Sverige ett jordbrukssamhälle i vilket de flesta människor livnärde sig som bönder eller tjänstehjon hos storgodsägare.[341]

Stadganden om tjänstehjonsförhållandet fanns redan i de äldre landskaps- och stadslagarna. Den sista legostadgan utfärdades 1833 och reglerade okvalificerad arbetskraft. Enligt stadgan gällde ett tjänstetvång som innebar en plikt för varje arbetsför person som inte kunde försörja sig på annat sätt att ta tjänst enligt legostadgan och utföra exempelvis hushållsarbete, lantbruksarbete eller bergshantering. Syftet med tjänstetvånget var ursprungligen att tillgodose storgodsen med billig arbetskraft. Under 1800-talet framhölls särskilt rättssäkerhet och förhindrande av sysslolöshet som skäl för ordningen.[342]

Relationen mellan husbonde och tjänstehjon hade en patriarkal prägel där sedvanan var av stor betydelse. Utrymmet för individuella avtal var begränsat. Tjänstehjonet var ofta en del av arbetsgivarens hushåll och fick kost och logi av denne. En liknande relation förekom mellan mästare, gesäll och lärling inom hantverksnäringen.[343]

Med stöd av upplysningstidens frihetsidéer och liberalismen uppluckrades under 1800-talet de äldre regleringarna av arbete. Till exempel fick varje svensk man och kvinna 1864 rätt att bedriva hantverks- och fabriksrörelse. Drygt två decennier senare avskaffades arbetstvånget enligt legostadgan och stadgan upphävdes sedan 1926.[344]

Genom industrialismen kom jordbruksarbete som tidigare utförts av torpare att i högre grad utföras av statare och andra löntagare. Industriarbetarna blev allt fler. Kort sagt växte arbetarklassen. De sociala förhållandena var svåra och den ökade friheten inom näringslivet kom primärt näringsidkare och kapitalägare till del. Många av de äldre reglerna levde kvar i form av traditioner. Det ansågs t.ex. som självklart att det var arbetsgivaren som bestämde villkoren för anställningen av en arbetare. Arbetstagaren var tydligt underordnad sin arbetsgivare och var rentav på vissa sätt mer utlämnad åt arbetsgivarens godtycke än vad som tidigare varit fallet mellan tjänstehjon och husbonde.[345]

Den första arbetarskyddsförfattningen tillkom 1881 och enligt den förbjöds bl.a. att använda barn yngre än tolv år som arbetskraft. Ytterligare lagstiftning tillkom för att förbättra arbetarnas anställningsförhållanden. Med tiden fick

[340] Bergström, 1951, s. 617. Björne benämner Schmidts *Kollektiv arbetsrätt* som ”den första moderna läroboken i arbetsrätt”, se Björne, 2007, s. 180.

[341] Schmidt och Adlercreutz, 1962, s. 13 f.

[342] Schmidt och Adlercreutz, 1962, s. 14 f.

[343] Schmidt och Adlercreutz, 1962, s. 16 f. samt Adlercreutz, 1964, s. 8.

[344] Schmidt och Adlercreutz, 1962, s. 19 ff.

[345] Schmidt och Adlercreutz, 1962, s. 13 f. och 21 f.

fackföreningsrörelsen allt större inflytande och samhällsförändringar i samband med första världskriget ledde till politiska framgångar för arbetarklassen, bl.a. genom arbetstidsreglering.[346]

Enligt Schmidt präglas den moderna arbetsrätten av fackföreningsrörelsen och förhandlingarna mellan arbetarrörelsens och arbetsgivarnas respektive organisationer. Detta kommer till uttryck genom kollektivavtalets betydelse.[347] Som kommer att framgå nedan fick anställningsavtalet och kollektivavtalet stor påverkan för systematiseringen av arbetsavtal.

2.7.2 Begreppet arbetsbetings lämplighet i den moderna arbetsrätten

I sin avhandling om kollektivavtalslagen från 1948 diskuterar Bergström arbetsavtalet och redogör för en systematik som skiljer sig från den som bl.a. Wikander förespråkat.[348]

Med arbetsavtal avser Bergström ett avtal enligt vilket vederlagstagaren ska utföra en arbetsprestation för vederlagsgivaren. Han avfärdar Wikanders uppfattning att arbetsavtalet kräver att det utgår ersättning eftersom detta av praktiska skäl vore olämpligt, då det finns lagstiftning (t.ex. arbetarskyddslagen och olycksfallsförsäkringslagen) som omfattar personer som utför arbete men inte erhåller någon ersättning (t.ex. praktikanter). Det finns inte heller något som hindrar att avtalsförhållanden för oavlönade personer regleras i kollektivavtal.[349] Bergströms resonemang visar hur tillkommande lagstiftning och kollektivavtalens betydelse medförde att ett tidigare förespråkat kriterium för arbetsbetinget inte längre ansågs lämpligt.

Eftersom det saknades en systematisk reglering av arbetsavtal i 1734 års lag söktes rättsliga lösningar för arbetsavtal i den tyska rätten, vilken utgick från uppdelningen mellan *locatio conductio operis* (utförarens förpliktelse avser arbetsresultatet) och *locatio conductio operarum* (utförarens förpliktelse avser arbetet i sig). Den sistnämnda avtalstypen inrymde såväl arbetsavtal där utföraren var självständig företagare som anställd arbetare. Det moderna samhället krävde dock att det gjordes en distinktion mellan självständiga företagare och anställda. Med hänvisning till bl.a. Winroth, Hasselrot och Wikander anför Bergström att den tidigare sedvanliga indelningen av arbetsavtal var att i ett första steg skilja mellan

---

[346] Schmidt och Adlercreutz, 1962, s. 23 ff.

[347] Schmidt och Adlercreutz, 1962, s. 27–38.

[348] Enligt Adlercreutz var Bergström den förste i svensk doktrin ”som helt bröt med den gamla indelningen av arbetsavtalet och lade grunden för den systematik som sedan accepterats i svensk doktrin”, även om han menade att Schmidt redan i 1946 års upplaga av *Kollektiv arbetsrätt* ”i realiteten frigjort sig från den gamla systematiken”, se Adlercreutz, 1964, s. 11. Se även SOU 1975:1, s. 692.

[349] Bergström, 1948, s. 29, särskilt not 2.

sysslomannaavtal (uppdrag) och de egentliga arbetsavtalen. Bland de senare gjordes en distinktion mellan arbetsbeting och tjänstelega (det senare ibland benämnt som anställningsavtal).[350]

Bergström reflekterar över i vilken mån det är möjligt att förena den ”klassiska indelningen av arbetsavtalen med den moderna arbetsrättens olika arbetstagarbegrepp”. När det gäller distinktionen mellan tjänstelega och arbetsbeting anser han att denna är meningslös eftersom vederlagsgivaren i ett tjänstelegoavtal också är inriktad på arbetsresultatet, medan vederlagstagaren också vid arbetsbeting måste ställa viss mängd arbetskraft till förfogande. Bergström antar att detta skulle bemötas av t.ex. Wikander ”med en precisering av den ursprungliga formeln som går ut på att i ena fallet arbetsresultatet, i andra fallet arbetskraften är vad som främst är föremålet för parternas intresse”. Givet detta har Bergström då svårt att förstå varför ackordsarbete inom industrin – där arbetsresultatet är det väsentliga – skulle anses vara tjänstelega och inte arbetsbeting, vilket anförts av bl.a. Wikander och Hasselrot. Bergström spekulerar i att detta inpass skulle ”mötas med nya preciseringar, och så kan det fortgå till dess den ursprungliga formeln blir så urvattnad, att begreppen arbetsresultat och arbetskraft blott är tomma ord, som inte kan ge någon praktisk hjälp vid gränsdragningen”.[351]

Distinktionen mellan avtalsföremålen arbetsresultat och arbetskraft är enligt Bergström inte förenlig med det moderna arbetstagarbegreppet, eftersom en person kan anställas också för att utföra en klart definierad och bestämd arbetsuppgift. Distinktionen mellan arbetsbeting och tjänstelega är av ”en annan karaktär än distinktionen mellan självständig företagare och anställd”. När det gäller arbetsbeting och tjänstelega ska skiljelinjen dras genom en enkel formel. Huruvida fråga är om en anställd eller en självständig företagare beror dock på en mängd olika faktorer. Wikander har mot en ”gränsdragningsteknik” där något klart definierat begrepp inte uppnås, invänt att en tydligare gräns hade kunnat uppnås vid en djupare inträngning i problemen. Termerna självständig företagare respektive anställd är dock hämtade från det allmänna språkbruket och används där som ”beteckningar för vissa sociala realiteter”. Någon klar skiljegräns går inte att dra upp, eftersom det finns ett helt spektrum av förhållanden som befinner sig mellan de tydligaste ytterligheterna. Någonstans måste ändå en gräns dras. Det vore dock olämpligt att göra det med hjälp av ”enstaka kännetecken”. I stället måste en helhetsbedömning göras. Den rättsvetenskapare som söker teckna en skiljelinje befinner sig, enligt Bergström, ”på flykt från den sociala verkligheten till den juridiska konstruktionens konstlade värld”. Om det trots allt vore möjligt att uppställa en formel som kan ge vägledning vid gränsfall skulle den bli väldigt lång och riskera att snabbt bli inaktuell. I stället bör rättsvetenskapen ”inskränka sig till att diskutera

[350] Bergström, 1948, s. 30 f.

[351] Bergström, 1948, s. 35.

gränsdragningsteknik och terminologi samt att ange de viktigaste av de faktorer som kan vara relevanta vid en helhetsbedömning av ett enskilt fall".[352]

Sammanfattningsvis anser Bergström att en distinktion mellan arbetsbeting och tjänstelega, när en sådan sker med "en enkel formel", inte är möjlig att förena med den moderna arbetsrätten. Det saknas vidare skäl att anpassa den äldre distinktionen till moderna förhållanden eftersom den endast kan ha betydelse om de för avtalstyperna typiska rättsföljderna kan tillämpas också efter en sådan anpassning. Vilka rättsföljder som hör till respektive avtalstyp är dock högst oklart. Det kan enligt Bergström ifrågasättas om det överhuvudtaget finns några rättsföljder som är gemensamma för alla arbetsbeting eller alla avtal om tjänstelega. Därtill kommer att skyddslagstiftningen och arbetsfredslagarnas arbetstagarbegrepp bryter mot den klassiska indelningen av arbetsavtal. Genom lagarna sker ett fokusskifte från privaträttsliga rättsföljder till offentligrättsliga eller kollektiva intressen. De olika arbetstagarbegreppen blir då av stort intresse, av vilket följer "starka skäl för en indelning av arbetsavtalen i anslutning till dessa begrepp".[353]

Bergström förespråkar en indelning av arbetsavtal som utgår från arbetstagarbegreppet. Enligt honom bör i ett första steg skiljas mellan anställningsavtal och uppdragsavtal. Uppdragsavtal är alla arbetsavtal som inte är anställningsavtal. En vidare indelning av uppdragsavtalen kan utgå från speciella avtalstyper, där det är rättsföljderna i avtalsförhållandet mellan avtalsparterna som kommer i förgrunden. Exempel på en sådan indelning är kommissionsavtal, fraktavtal och entreprenadavtal.[354]

En kort anmärkning om terminologin är att Schmidt anser att den mångtydiga termen arbetsavtal bör användas så att den omfattar alla avtal om arbetsprestationer. Som term för avtalsförhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagare förespråkar han tjänsteavtal. Sådana arbetsavtal som inte är tjänsteavtal benämns enligt honom lämpligen uppdragsavtal.[355] Schmidts och Bergströms terminologier överensstämmer i hög grad.[356]

Rodhe har för sin del anfört att med arbetsavtal bör avses avtal varigenom någon åtar sig att utföra eller låta utföra arbete. Arbetsavtal kan enligt honom indelas i tjänsteavtal och uppdragsavtal. Utmärkande för tjänsteavtal är att det föreligger ett anställningsförhållande mellan parterna. Arbetsavtal som inte är tjänsteavtal är i stället uppdragsavtal. Till uppdragsavtalen hör bl.a. sysslomannaavtal, befordringsavtal samt tillverkningsavtal. Vissa av tillverkningsavtalen brukar kallas

[352] Bergström, 1948, s. 35 ff. Jfr Wikander, 1913, s. 211.

[353] Bergström, 1948, s. 37 ff.

[354] Bergström, 1948, s. 39.

[355] Schmidt och Adlercreutz, 1962, s. 42 f.

[356] I en recension av Schmidts bok anför Bergström att Schmidts terminologi i stort kan accepteras men att han föredrar termen anställningsavtal (före tjänsteavtal) för avtalsförhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagare, se Bergström, 1951, s. 617 f. Schmidt motiverar sin terminologi ytterligare i Schmidt, 1968, s. 28 ff.

entreprenadavtal. Rodhe menar dock att begreppet entreprenadavtal har ”rätt vaga gränser”.[357]

Om arbetsbeting anför Rodhe att avtalstypen bygger på en annan indelningsgrund av arbetsavtal än den systematik som förespråkas av honom. Arbetsbetinget vore visserligen möjligt att infoga i det förespråkade systemet men begreppet framstår enligt Rodhe som överflödigt.[358]

2.8 Entreprenadavtalet – ett materiellt uppdragsavtal

Efter den ovan beskrivna utvecklingen inom arbetsrätten synes det ha skett en förändring i synen på entreprenadavtalet. Även om avtalet understundom har benämnts som arbetsbeting har det dock främst beskrivits som ett materiellt uppdragsavtal. Detta kommer bl.a. till utryck hos Bengtsson, i hans bok om särskilda avtalstyper.[359]

Bengtsson anför att arbetsbeting har ansetts omfatta såväl entreprenadavtal som exempelvis avtal om reparation, utförande av teknisk utredning och transportavtal. Det har dock rått delade meningar om arbetsbetingets exakta omfattning. Enligt Bengtsson har begreppsbildningen orsakat många problem. Han anser att det är ”otillfredsställande” att i samma kategori hantera såväl avtal om uppförande av ett hus som lagning av en sko och för dessa avtal tillämpa samma rättsregler.[360]

Enligt Bengtsson kan arbetsavtal som inte är tjänsteavtal samt inte heller hör till sådana särskilda avtalsformer som transportavtal, förvaring eller beställningsköp, samlas under det gemensamma begreppet uppdrag. Detta begrepp kan i sin tur delas upp i materiella uppdrag (t.ex. entreprenadavtal) och immateriella uppdrag (t.ex. sysslomannaavtal). Också inom dessa två grupper av avtal finns behov av ytterligare differentiering mellan olika typer av avtal.[361] Systematiken kan i urval (ytterligare avtalstyper hade kunnat anges) illustreras enligt följande.[362]

[357] Rodhe, 1951, s. 610 f.

[358] Rodhe, 1951, s. 611.

[359] Bengtsson, 1976. Första utgåvan gavs ut 1971.

[360] Bengtsson, 1976, s. 103.

[361] Bengtsson, 1976, s. 104.

[362] Bengtsson använder termen tjänsteavtal för sådana avtal där den som ska utföra tjänsten är anställd hos uppdragsgivaren, se Bengtsson, 1976, s. 103. I figur 4 används dock termen anställningsavtal för sådana avtalsförhållanden.

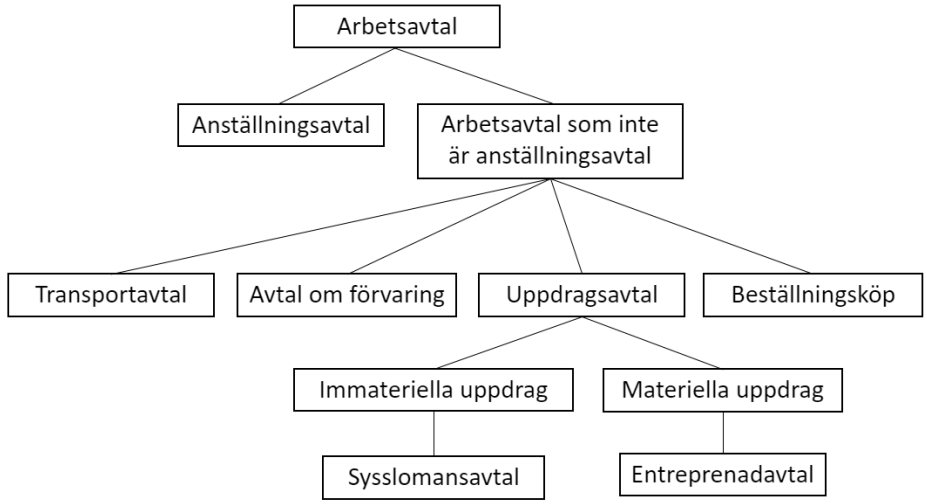

Figur 1.

Bengtsson anser att entreprenadavtal är en praktiskt viktig ”avtalsform som avser uppförande eller ändring (reparation, ombyggnad) av byggnad eller annan anläggning på fast egendom”. Avtalet reglerar visserligen en arbetsprestation men till skillnad från vid tjänsteavtal är den som ska utföra arbetet (entreprenören) inte anställd av beställaren. Entreprenörens ersättning baseras inte på att denne utför arbete under en viss tid utan på att denne presterar ett föreskrivit arbetsresultat (senast vid en viss tidpunkt). Entreprenören är självständig gentemot beställaren på så sätt att entreprenören inte är underordnad beställaren utan i stället verkar som självständig näringsidkare. Det är ett materiellt uppdragsavtal.[363]

Bengtsson konstaterar att entreprenadavtal i princip inte är reglerade i lag, trots att avtalet har mycket stor samhällsekonomisk betydelse. Han anser dock inte att bristen på lagregler är något problem, eftersom entreprenadavtal ofta regleras genom standardavtal som tas fram inom entreprenadbranschen.[364]

När det gäller relationen mellan köp och entreprenad menar Bengtsson att ”analogier böra tillgripas från regler om närliggande avtalstyper, framför allt naturligtvis från köplagens bestämmelser” men att ”[l]ika litet som i andra fall får man emellertid okritiskt tillämpa köprättsliga principer i situationer som påtagligt avviker från normalfallen av köp.” Entreprenadavtal skiljer sig enligt Bengtsson i viktiga hänseenden från köp, t.ex. genom att ofta avse arbeten som är omfattande, komplicerade, pågår under lång tid, utförs utomhus med okända markförhållanden

[363] Bengtsson, 1976, s. 103.

[364] Bengtsson, 1976, s. 104.

samt berör fler parter än enbart entreprenören och beställaren. En central utgångspunkt är också att det vid entreprenad är särskilt viktigt ”att arbetets jämna gång inte i onödan rubbas och att avtalsförhållandet inte lättvindigt kan upplösas med stora omställningssvårigheter som följd”.[365]

Att arbetena i en entreprenad ofta är komplicerade har inte (enbart) att göra med tekniska aspekter utan också att parterna åtar sig en mängd förpliktelser av olika slag. Entreprenören har, förutom den grundläggande förpliktelsen att färdigställa det avtalade resultatet på utsatt tid, även en skyldighet att t.ex. tillhandahålla material och redskap för arbetets utförande, vårda det redan utförda arbetet samt anlita och samordna underentreprenörer. Beställarens grundläggande förpliktelse är att utge ersättning för arbetena. Därutöver är beställaren skyldig att på olika sätt medverka vid genomförandet av entreprenaden, t.ex. genom att lämna instruktioner till entreprenören. Beställaren ska också tillse att arbetsområdet står till entreprenörens förfogande under entreprenadtiden och löpande utöva tillsyn över arbetena.[366]

Entreprenadavtalens speciella drag måste enligt Bengtsson beaktas vid tillämpning av allmänna kontraktsrättsliga principer. En viktig fråga är huruvida de speciella dragen motiverar avsteg från köplagens grundläggande principer.[367] Detta är alltjämt en central fråga när det gäller fastställandet av den för entreprenadavtal tillämpliga dispositiva rätten, vilket framgår av HD:s praxis.[368]

Medan Bengtsson i sin diskussion utgår från att entreprenadavtalet historiskt har betraktats som ett arbetsbeting har Hellner anfört att det är en relativt ny avtalstyp som inte förekommer i romersk-rättsligt influerad systematik. Han anser att begreppet entreprenad kan ges såväl en vidare som snävare betydelse. ”I en vid betydelse omfattar entreprenad allt arbete på byggnad eller mark. […] I en snäv betydelse är entreprenad byggnadsindustrins särskilda kontrakt.”[369]

Hellners definitioner av entreprenadavtalet tillför inte mycket när det gäller avtalets position i en förmögenhetsrättslig systematik. Hans definitioner är pragmatiska och praktiskt betonade. Bengtssons systematiska inplacering av entreprenadavtalet ansluter i stort till vad som anförts av Bergström, Schmidt och Rodhe. Enligt dessa är entreprenadavtalet ett materiellt uppdragsavtal.

---

[365] Bengtsson, 1976, s. 104 f. Det kan noteras att vad Bengtsson anför ligger nära hur HD uttryckt sig i 2010-talets praxis om tolkning av bestämmelser i entreprenadavtal, nämligen att köplagens regler är av särskilt intresse vid fastställande av den dispositiva rätt som gäller för entreprenadavtal men att det måste beaktas att det är fråga om två skilda avtalstyper och att entreprenadavtal ”som regel avser ett omfattande, komplicerat och långsiktigt arbete med flera inblandade parter”, se t.ex. NJA 2015 s. 862 p. 12.

[366] Bengtsson, 1976, s. 105 f.

[367] Bengtsson, 1976, s. 106 f.

[368] Se t.ex. NJA 2014 s. 960 p. 24 och NJA 2015 s. 862 p. 12.

[369] Hellner, 1983, s. 100. I Hellner m.fl., 2020, s. 147 avses med entreprenad ”de större byggnadsarbeten, inklusive anläggningsarbeten, som regleras genom utförliga standardavtal”. Det är en uttalat pragmatisk definition.

2.9 Entreprenadjuridiken – ett område för privat normgivning

Det finns i Sverige en lång historia av att avstå från att lagstifta om parternas förpliktelser i entreprenadavtal. I 1734 års lag finns regler om köp och sysslomannaskap men inte om arbetsbeting eller arbetsavtal i allmänhet. I 1826 års förslag till allmän civillag finns ett kapitel som avser byggnads- eller annat arbetsbeting. Lagförslaget kom dock aldrig att antas. Uppförande av hus, vattenverk eller annan byggnad undantas uttryckligen från 1905 års köplag. Från köplagen undantas avtal om uppförande av byggnad eller annan fast anläggning på mark eller i vatten.[370] Entreprenadavtal där beställaren är konsument regleras dock genom konsumenttjänstlagen, i vilken det finns särskilda regler för småhusentreprenader.[371]

I avsaknad av direkt tillämpliga lagregler (när beställaren inte är konsument) har entreprenadavtal i stället i hög grad reglerats genom de standardavtal som utformats inom entreprenadbranschen samt genom olika upphandlingsregler för entreprenader när beställaren är en offentlig aktör. Tidiga standardavtal för entreprenadavtal togs fram av Svenska Teknologföreningen.[372] De standardavtal som följer efter ABT 74 har tagits fram av BKK, som är en förening med medlemmar som företräder byggherrar, entreprenörer och konsulter.[373] Bestämmelserna i dessa standardavtal är resultatet av förhandlingar i BKK:s styrelse. Standardavtalen är alltså inte ensidigt upprättade av en intresseorganisation eller liknande. De standardavtal som framförhandlats inom BKK är s.k. *agreed documents*.

Sedan 1970-talet förekommer två versioner av Allmänna bestämmelser, nämligen AB och ABT. AB är avsett för entreprenader där beställaren ansvarar för projekteringen (utförandeentreprenader) och ABT är avsett för entreprenader där i stället entreprenören ansvarar för projekteringen (totalentreprenader). I övrigt tillämpas samma standardavtal oavsett ersättnings- eller upphandlingsform.[374] Det är också samma standardavtal som tillämpas oberoende av det fasta prisets storlek, entreprenadens omfattning och arbetenas tekniska komplexitet. Det medför sammantaget att bestämmelserna i AB 04 inte alltid är anpassade eller lämpliga för det enskilda entreprenadavtalet. Därtill kommer att utformningen av vissa bestämmelser bygger på kompromisser mellan olika intressen i entreprenadbranschen, vilket ibland kan leda till medvetet otydliga formuleringar i

[370] Köplagen 2 § 1 st. 2 men. och prop.1988/89:76, s. 63.

[371] Konsumenttjänstlagen 1 § samt prop. 1984/85:110 s. 142 ff. och prop. 2003/04:45 s. 24 och 35 f.

[372] Hagman m.fl., 2017, s. 173–181, Motiv AB 65, 1969, s. 11 och Nordisk familjebok, 1918, s. 1070.

[373] Det är således BKK som har gett ut AB 04 och ABT 06.

[374] Angående ersättningsformer och upphandlingsformer, se t.ex. Samuelsson, 2022, s. 33, Ingvarson och Utterström, 2020, s. 34–38, Deli, 2017, s. 20 f. och 114–119, Liman m.fl., 2016, s. 42 ff. och 51–60 samt Hedberg, 2010, s. 10 ff.

avtalstexten.[375] Allt detta kan försvåra såväl tolkning som tillämpning av standardvillkoren.

Till standardavtalen AB 65 och AB 72 gavs ut motiv.[376] I den kommitté som tog fram föregångaren AB 54 diskuterades om det skulle ges ut motiv. Idén avvisades dock. I stället fick Källenius, som var sekreterare i kommittén, i uppdrag att ta fram kommentarer till de enskilda bestämmelserna i standardavtalet. Syftet med kommentarerna var att återge de tankegångar inom kommittén som legat till grund för utformningen av bestämmelserna och även att belysa bestämmelserna från ett allmänt avtalsrättsligt perspektiv.[377]

I sin kommentar till AB 54 behandlar Källenius inte enbart de enskilda bestämmelserna utan gör också vissa uttalanden om entreprenadavtalet som en särskild avtalstyp samt dess förhållande till köp, arbetsbeting och den dispositiva rätten.

Källenius konstaterar att trots att byggnads- och anläggningsindustrin är en av de största industrierna i svenskt näringsliv saknas det lagstiftning rörande entreprenadavtal. Tidigare har principerna för det materiella arbetsbetinget tillämpats jämte en analogisk tillämpning av reglerna i 1905 års köplag. Sedan slutet av 1800-talet har det dock utarbetats olika omgångar av föreskrifter rörande såväl entreprenader åt staten som privata beställare, nämligen upphandlingsföreskrifter respektive Allmänna bestämmelser. På så sätt har såväl staten som Svenska Teknologföreningen ”ömsevis fört utvecklingen framåt på entreprenadavtalets område”.[378]

Källenius anser att entreprenadavtalet har utvecklats till en egen avtalstyp som på många och avgörande sätt skiljer sig från såväl arbetsbeting som köp. De allmänna obligationsrättsliga principer som gäller för arbetsbeting och köp ”bör därför [inte] längre tillämpas beträffande entreprenaden”.[379]

Om det skulle vara så att varken det individuella avtalet eller Allmänna bestämmelser ger besked i en specifik fråga kan Källenius dock tänka sig ”att vissa grundprinciper i Köplagen rent supplerande kan komma till användning”. Skulle det vara så att det saknas ett entreprenadkontrakt och parterna inte har kommit överens om att en edition av Allmänna bestämmelser ska gälla, bör dock – enligt Källenius – principerna i Allmänna bestämmelser och upphandlingskungörelsen vara i första hand gällande, så som uttryck för branschpraxis. Källenius betonar att det genom Allmänna bestämmelser har fastslagits ”normer för vad som genomsnittligt bör gälla på området” och att Allmänna bestämmelser ”utgör så att säga byggnads- och

[375] Hedberg, 2010, s. 15. Jfr Lehrberg, 2020, s. 120, not 138 om att det allmänt förekommer att avtalsparter ”medvetet kommer överens om en otydlig avtalsklausul för att på så vis bringa en för avtalsförhandlingarna betungande tvistefråga ur världen”.

[376] Motiv AB 65, 1969 och Motiv AB 72, 1973.

[377] Källenius, 1960, s. 9 f.

[378] Källenius, 1960, s. 12 f.

[379] Källenius, 1960, s. 13.

anläggningsindustrins lagbok".[380] Källenius uppfattning är alltså att allmänna förmögenhetsrättsliga regler endast undantagsvis bör tillämpas på entreprenadavtal, eftersom det finns en etablerad uppfattning i branschen om vilka regler som bör gälla för entreprenadavtal.

Allmänna bestämmelser syftar enligt Källenius till "att bringa ordning och reda i de tidigare kaotiska förhållandena på kontraktsområdet". Bestämmelserna i AB 54 är utformade för att motsvara en rättvis avvägning mellan beställarens och entreprenörens rättigheter och skyldigheter. Enligt Källenius "torde icke råda någon tvekan om att kommittén åstadkommit en sådan avvägning av partsintressena". Mot den bakgrunden anser Källenius att AB 54 ska "tolkas allsidigt och icke restriktivt".[381]

Källenius kan svårligen förstås på annat sätt än att han anser att Allmänna bestämmelser – och upphandlingskungörelserna – bör ges en särställning när det gäller fastställande av rättsverkningarna mellan avtalsparterna i ett entreprenadavtal. Normer som gäller för köp och arbetsbeting samt allmänna rättsprinciper bör endast tillämpas i undantagsfall och då med stor försiktighet på grund av de säregna förhållanden som gäller för entreprenadavtal.

Källenius ståndpunkt är förståelig mot bakgrund av bristen på lagregler som är anpassade för och direkt tillämpliga på entreprenadavtal. Lagstiftaren har avstått från att lagstifta på entreprenadrättens område (undantaget de fall då beställaren är konsument), trots att det är fråga om en samhällsekonomiskt viktig typ av avtal. I stället har branschen fått lösa regleringen på egen hand genom att utarbeta standardavtal. I avsaknad av initiativ från lagstiftaren har aktörer som verkar i entreprenadbranschen alltså klivit fram och skapat regler på ett samhällsekonomiskt viktigt men oreglerat område.

Idag regleras ett typiskt entreprenadavtal av dels ett individuellt entreprenadkontrakt, dels standardiserade föreskrifter som följer av Allmänna bestämmelser och AMA. Vid mängdreglerade entreprenader tillkommer vanligen standardiserade regler enligt MER.[382] Därtill finns också en mängd olika standarder inom bygg- och anläggningsbranschen samt inom olika fackområden, exempelvis om hur en ritning ska upprättas eller hur olika typer av arbetsresultat ska kontrolleras. Även om lagstiftaren inte reglerat parternas rättigheter och skyldigheter i ett entreprenadavtal uppställer det allmänna vissa krav på arbetena och arbetsresultatet, exempelvis genom föreskrifter i BBR.

Även om det alltså i hög grad saknas direkt tillämplig lagstiftning för parternas rättigheter och skyldigheter i entreprenadavtal och avtalen i stället i hög utsträckning har reglerats genom privata normer, har HD genom att antal avgöranden under

[380] Källenius, 1960, s. 13 f.

[381] Källenius, 1960, s. 15.

[382] Se om MER i t.ex. Ingvarson och Utterström, 2020, s. 52 f.

2010-talet betonat den dispositiva rättens betydelse vid tolkning av Allmänna bestämmelser. Detta har setts som att HD ”skriver om” AB-avtalen.[383]

Det går inte att bortse från att Allmänna bestämmelser har haft – och alltjämt har – mycket stor betydelse för regleringen av entreprenadavtal. Det går dock inte heller att bortse från att entreprenadavtal är en avtalstyp med lång historia och likheter med många andra avtalstyper, varav vissa är lagreglerade. Det finns skäl att i högre grad än vad som gjorts under delar av 1900-talet betona entreprenadavtalets relation till kontraktsrätten i övrigt. Det handlar inte enbart om att entreprenadavtalet bör influeras av köplagens regler eller allmänna principer, utan också om att entreprenadavtalet kan aktualisera diskussioner om rättsfrågor som är av relevans också för andra avtalstyper.

2.10 Entreprenadavtal – förr och nu

När Winroth, Hammarskjöld, Hasselrot och Wikander resonerar om vad som skiljer arbetsbeting från närliggande avtalstyper betonas att utförarens huvudsakliga förpliktelse består i att denne ska åstadkomma ett visst arbetsresultat.[384] Tjänstelega och arbetsbeting är två typer av arbetsavtal. Skillnaden är huruvida det är tillhandahållandet av viss arbetskraft under en period (tjänstelega) eller åstadkommandet av ett bestämt arbetsresultat (arbetsbeting) som är avtalets huvudsakliga föremål.[385]

I mitten av 1900-talet sker en omstrukturering av arbetsavtalen. I stället för att skilja mellan tjänstelega och arbetsbeting systematiseras arbetsavtalen genom en distinktion mellan anställningsavtal och uppdragsavtal. Arbetsbeting anses inte ha någon plats i den nya systematiken.[386] I stället hänförs arbetsbetinget till uppdragsavtalen. Utmärkande för uppdragsavtal är inte huruvida det huvudsakliga föremålet för avtalet är tillhandahållandet av arbetskraft eller åstadkommandet av ett bestämt arbetsresultat. Det är istället relationen mellan naturaborgenären (arbetsgivaren eller uppdragsgivaren) och naturagäldenären (arbetstagaren eller uppdragstagaren) som avgör om ett avtal ska klassificeras som ett anställningsavtal eller uppdragsavtal. Avtal som inte är anställningsavtal (och inte heller hör till

[383] Rådberg, 2013.

[384] Se avsnitt 2.5.

[385] I Adlercreutz, 1964, s. 9 anförs: ”Den systematik som under 1900-talets första årtionden präglade svensk rättslitteratur […] var närmast hämtad från BGB men härstammade från den romerska rätten. Avtalen om arbetsprestation hänfördes till förmögenhetsrätten och indelades i första hand i *tjänstelega* och *arbetsbeting*. […] Indelningsgrunden var huruvida avtalet gick ut på att utföra tjänster, dvs ställa en viss myckenhet arbetskraft till förfogande, eller på ett bestämt arbetsresultat.”

[386] Se avsnitt 2.7.2. Enligt Rodhe vore det visserligen möjligt att infoga arbetsbetinget i den nya systematiseringen av arbetsavtal men begreppet framstår enligt honom som överflödigt, se Rodhe, 1951, s. 611.

avtalstyper som exempelvis transportavtal och avtal om förvaring) är enligt Bengtsson uppdragsavtal. Uppdragsavtalen kan sedan delas upp i materiella och immateriella uppdragsavtal. Entreprenadavtal är ett materiellt uppdragsavtal, nämligen ett avtal som avser uppförande eller ändring av byggnadsverk.[387]

Omstruktureringen av arbetsavtalen berodde på ett ökat fokus på arbetstagarbegreppet. Ett skäl för detta var tillkomsten av lagstiftning som anknöt till anställningsförhållandet och som bl.a. syftade till att förbättra förhållandena för arbetarklassen. Förändringen av systematiken och det ökade fokuset på anställningsförhållandet medförde enligt Bergström ett skifte från privaträttsliga till offentligrättsliga rättsföljder.[388] Det kan också beskrivas som att det sker ett skifte från det enskilda avtalsförhållandet till kollektiva intressen.[389]

Möjligen återspeglas skiftet från det individuella till det kollektiva också i synen på entreprenören. Det kan antas att avtalsförhållandet mellan beställaren och entreprenören (”byggmästaren”) i högre grad präglades av en social relation mellan parterna förr än vad det gör idag.[390] Idag utförs större entreprenader vanligen av bolag som i sin tur anlitar andra bolag för att utföra (stora) delar av arbetena. De anlitade bolagen blir då underentreprenörer.[391] Dessa kan bytas ut om det visar sig nödvändigt.

Arbetena har också standardiserats. Numera föreskrivs för entreprenadbranschen gemensamma kvalitetskrav i AMA, som gavs ut första gången 1950.[392] Det har sedan 1960-talet också skett en industrialisering av arbetsprocesserna.[393]

---

[387] Se avsnitt 2.8.

[388] Bergström, 1948, s. 38, där följande anförs: ”Slutligen tar den klassiska indelningen [mellan arbetsbeting och tjänstelega] främst sikte på de rent privaträttsliga rättsföljderna i förhållandet mellan enskilda parter. I modern arbetsrätt har dessa rättsföljder, åtminstone på stora områden, fått en mer undanskymd plats, medan i stället rättsföljder av intresse utöver det enskilda förhållandet kommit i förgrunden.”

[389] Jfr Schmidt och Adlercreutz, 1962, s. 27 och uppfattningen att ”[v]ad som ger den moderna arbetsrätten dess prägel är framför annat den fackliga rörelsen”.

[390] Nordstrand har anfört följande om hur det kunde gå till när en tomtägare under perioden 1850–1900 anlitade en byggmästare för att uppföra en ny byggnad: ”Byggmästaren tjänstgjorde själv som arkitekt och framställde de plan- och fasadritningar som behövdes. Möjligen kunde en ’riktig’ arkitekt anlitas för gatufasaden. Konstruktionsritningar gjordes sällan – man byggde på erfarenhet.” Se Nordstrand, 2008, s. 30.

[391] Nordstrand förklarar uppkomsten av underentreprenörer som att de ökade kraven på teknisk kompetens, exempelvis vad gällde centralvärme och elbelysning, medförde att byggmästarna inte kunde upprätthålla tillräcklig kompetens för alla arbeten. Han anför vidare: ”De kunde inte heller få de speciella behörigheterna för installationsarbeten, som myndigheterna krävde. Därför började rör- och elentreprenörer uppträda på byggmarknaden.” Se Nordstrand, 2008, s. 34 f.

[392] Nordstrand, 2008, s. 45.

[393] Enligt Nordstrand började det talas om en industrialisering av entreprenadbranschen på 1960-talet. Han anför: ”Byggprojekten utformades för serieproduktion av likartade byggnader. Tillverkning av betongelement för stommar och fasader skedde i ett flertal nybyggda fabriker. […] Många byggnadsarbetare blev montörer av färdiga byggelement.” Se Nordstrand, 2008, s. 43.

Utvecklingen mot ökad standardisering och mer industrialiserade processer kan ha medfört en högre kvalitet i byggandet och ökad effektivitet. Den kan också ha bidragit till en anonymisering och att genomförandet av entreprenadavtal inte längre underlättas av etablerade sociala relationer.[394]

Anonymiseringen kan antas vara förstärkt i entreprenadavtal som ingås efter ett upphandlingsförfarande. Om beställaren är en offentlig aktör finns upphandlingsregler som begränsar dennes möjlighet att beakta tidigare samarbeten mellan parterna. Det är ofta anbudssumman som är utslagsgivande för vilken entreprenör som upphandlas. Det innebär att beställaren kan upphandla en entreprenör som denne aldrig tidigare har samarbetat med (för att entreprenören erbjöd den lägsta anbudssumman), trots att beställaren tidigare haft flera och goda samarbeten med en annan anbudsgivare.

En följd av ovan kan vara att parternas samverkan i entreprenaden inte kan bygga på tidigare samarbeten eller upparbetade relationer mellan parternas personal. Även om parterna har samarbetat i tidigare entreprenader kan de av olika anledningar välja att för den nu aktuella entreprenaden anlita andra konsulter och underentreprenörer. Det innebär att tidigare samarbeten inte kan ligga till grund för samverkan i den nu aktuella entreprenaden.

Som kommer att framhållas i kapitel 3 är vissa av entreprenadavtalens karaktäristiska drag sådana att ett effektivt genomförande av arbetena förutsätter ett gott samarbete mellan parterna. En lojal samverkan underlättas av goda sociala relationer mellan parternas anställda. En anonymisering av avtalsförhållandet kan försvåra en lojal samverkan.[395] En konsekvens av detta kan vara att det finns ett behov av att i entreprenadkontraktet i detalj reglera parternas samarbete, exempelvis vad gäller informationsutbyte. Det kan också vara en förklaring till övergripande uttalanden om betydelsen av den allmänna lojalitetsplikten i entreprenadavtal.[396]

---

[394] Denna anonymisering gör sig nog inte i lika hög grad gällande i entreprenadavtal där beställaren är konsument. Det kan antas att konsumenter värderar en god social kontakt med den anlitade entreprenören och att detta påverkar konsumentens val av vilken entreprenör som ska anlitas.

[395] Det kan också finnas motstående ekonomiska intressen som kan försvåra en lojal samverkan. Entreprenören kan i vissa fall ha ett ekonomiskt intresse av att arbetena blir så kostsamma som möjligt medan beställaren har ett intresse av att de blir så billiga som möjligt. Så kan vara fallet vid ersättning som utgår på löpande räkning, exempelvis enligt självkostnadsprincipen i AB 04 som regleras i standardavtalets sjätte kapitel.

[396] I förordet till AB 04 står följande: ”Med hänsyn till den komplexitet som ofta sammanhänger med genomförandet av entreprenader är en god kommunikation och samverkan nödvändig för ett gott resultat. Parterna bör därför finna former för en fortlöpande dialog samt inom ramen för den allmänna lojalitetsplikten visa varandra förtroende och öppenhet.”

3 Karaktäristiska drag för entreprenadavtal

3.1 Inledning

I kapitel 2 har beskrivits hur avtalstypen arbetsbeting historiskt har skiljts från närliggande avtalstyper. De resonemang om den kontraktsrättsliga systematiken som går att hitta hos Bergström, Schmidt och Adlercreutz har sin grund i ett ökat fokus på anställningsavtalet. Det saknas stöd för att hanteringen av frågor om störningar och tidsförlängning har varit en drivkraft för att insortera entreprenadavtalet under materiella uppdragsavtal snarare än arbetsbeting. Att entreprenadavtalet hänförs till materiella uppdragsavtal i stället för arbetsbeting har ingen omedelbar betydelse för vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning.

Vad som däremot har betydelse vid utrönandet av vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning är vilka förhållanden som typiskt sett påverkar arbetena i ett entreprenadavtal och vilka överväganden dessa förhållanden föranleder i utformningen och tolkningen av regler om störningar.

I detta kapitel ska fokuseras på entreprenadavtalens karaktäristiska förhållanden. Det är förhållanden som medför att avtalen skiljer sig från andra avtal.

Termen entreprenadavtal kan avse en avtalstyp och en grupp av avtal. När det i detta kapitel 3 hänvisas till entreprenadavtal avses den grupp av avtal som gäller uppförande eller ändring av byggnadsverk.[397]

När entreprenadavtalens karaktäristiska drag diskuteras i litteraturen förekommer det att olika typer av utmärkande drag behandlas samtidigt. Entreprenadkontraktens typiska struktur och avtalsvillkor, branschfenomen samt faktiska förhållanden på arbetsområdet kan diskuteras utan att det görs någon tydlig distinktion mellan de olika typerna av särdrag. Det finns dock en poäng i att skilja mellan olika typer av karaktäristiska drag, då deras rättsliga relevans skiljer sig åt.

En grupp av karaktäristiska drag skulle kunna avse entreprenadkontraktens utformning och innehåll. Det skulle då handla om t.ex. typiska kontraktshandlingar, hur handlingarna är strukturerade och relaterar till varandra, vanliga avtalsvillkor

[397] Se avsnitt 1.10 om den skillnad som i avhandlingen görs mellan termerna entreprenadavtalet och entreprenadavtalen.

samt kopplingar mellan entreprenadkontraktets handlingar och normsystem som AMA.

En annan grupp av karaktäristiska drag skulle kunna fokusera på förhållanden som är utmärkande för entreprenadbranschen. Det skulle exempelvis handla om att entreprenadavtal vanligen upphandlas i priskonkurrens och på villkor som är ensidigt upprättade av beställaren samt att den dagliga hanteringen av entreprenadavtal sköts av andra än jurister.[398]

I närmast följande avsnitt 3.2 fokuseras på faktiska förhållanden som är karaktäristiska för entreprenadavtalen och som typiskt sett har en direkt påverkan på arbetena. Det är förhållanden som påverkar förutsättningarna för entreprenörens centrala förpliktelse, dvs. att åstadkomma det av beställaren föreskrivna arbetsresultatet.[399] Det är också förhållanden som har ett samband med förekomsten av störningar.

Det är inte möjligt att dra en skarp gräns mellan förhållanden med direkt påverkan på arbetena och andra karaktäristiska drag för entreprenadavtal. Vilka typiska förhållanden som behandlas i avsnitt 3.2 grundas därför i viss mån på ett skönsmässigt urval, mot bakgrund av vad som framkommer i relevanta källor.

Framställningen bygger primärt på HD:s praxis, juridisk litteratur samt standardavtalen AB 04, NS 8405 och AB 18. En inventering har gjorts av vad som i svensk, norsk och dansk entreprenadrättslig litteratur har anförts vara utmärkande faktiska förhållanden för entreprenadavtal.

De förhållanden som beskrivs i avsnitt 3.2 är inte var för sig unika för entreprenadavtal. Däremot finns det ingen annan grupp av avtal där dessa drag typiskt sett uppträder samtidigt i ett och samma avtalsförhållande samt har så stor betydelse för kostnaden och tidsutdräkten för naturagäldenärens uppfyllelse av sina huvudsakliga förpliktelser (dvs. att i avtalad tid åstadkomma det föreskrivna arbetsresultatet).[400]

De förhållanden som anges i avsnitt 3.2 förekommer inte i alla entreprenadavtal. Exempelvis är arbetena inte alltid omfattande. Vilken typ av entreprenadavtal som står i fokus i avhandlingen har klargjorts i avsnitt 1.11.2. För denna typ av entreprenadavtal är förhållandena i avsnitt 3.2 relevanta.

Det följer redan av HD:s praxis att entreprenadavtalens ”speciella drag” kan ges betydelse vid såväl tolkning som utfyllning av entreprenadavtal. Domstolen lyfter därvid fram de förhållanden som behandlas i avsnitt 3.2.1–3.2.3, nämligen att arbetena är långsiktiga, omfattande och komplicerade samt berör många parter.[401] Också övriga karaktäristiska förhållanden som behandlas i avsnitt 3.2 beaktas i avhandlingen vid överväganden om tolkning och utfyllning av entreprenadavtal.

---

[398] Exemplen är hämtade från Nilsson, 2016, s. 176 ff.

[399] Hansen, 2008, s. 61 anser att problem hänförliga till entreprenadavtal i hög grad är ”*en konsekvens af entrepriseaftalernes* faktiske kendetegn *set i lyset av aftalernes traditionelle retlige forankring*”.

[400] Hansen, 2008, s. 68.

[401] Se hänvisningar till HD:s praxis i nämnda avsnitt.

Mot bakgrund av de typiska förhållanden som redovisas i avsnitt 3.2 samt entreprenadrättslig litteratur, HD:s praxis och vad som anges i AB 04 redovisas i avsnitt 3.3 tre principer som bör vara vägledande vid utformning och tolkning av regler om störningar. De tre principerna tar sikte på (1) resurseffektivitet, (2) balans mellan parternas rättigheter och skyldigheter och (3) lojal samverkan mellan parterna.

Principerna beaktas vid tolkning av de bestämmelser i AB 04 som aktualiseras i avhandlingen och som är relevanta vid bedömningen av vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. Det är visserligen så att vissa av de bestämmelser i AB 04 som tolkas i avhandlingen inte enbart reglerar störningar.[402] En invändning mot att låta principerna få betydelse vid tolkningen av sådana bestämmelser skulle kunna bemötas med att principerna är sådana att det skulle kunna övervägas om de bör gälla vid tolkning och reglering av entreprenadavtal i allmänhet. Det finns stöd i HD:s praxis, förordet till AB 04 och litteraturen för att principerna bör kunna ges en större betydelse än att enbart beaktas vid behandling av regler om störningar.[403] Den bedömningen har därför gjorts att principerna kan beaktas också vid tolkning av bestämmelser som inte enbart eller ens primärt reglerar störningar.

Principerna beaktas också vid överväganden om analogier är lämpliga och om allmänna principer är lämplig vägledning vid utfyllning samt vid utformningen av argumentationslinjer för fri utfyllning.

3.2 Typiska förhållanden som påverkar arbetena

3.2.1 Arbetena är långvariga

Enligt HD skiljer sig entreprenadavtal från köp bl.a. genom att entreprenadavtal i regel avser långsiktigt arbete.[404] Att entreprenörens arbeten typiskt sett utförs under lång tid är ett särdrag för entreprenadavtal som också nämns i entreprenadrättslig litteratur.[405]

Digitalisering och annan teknisk utveckling har möjliggjort att entreprenader kan slutföras snabbare än vad som annars hade varit fallet. Det är dock alltjämt ett centralt kännetecken för entreprenadavtal att utförandetiden är lång.[406]

---

[402] Se t.ex. AB 04 kap. 2 § 10 och kap. 4 § 2.

[403] Se hänvisningar till nämnda källor i avsnitt 3.3. Lojalitet betonas också i NS 8405 och AB 18, som innehåller särskilda regler om att parterna ska agera lojalt, se avsnitt 3.3.4.

[404] NJA 2013 s. 271 p. 7 och NJA 2014 s. 960 p. 12.

[405] Se t.ex. Hagstrøm, 1997, s. 10, Hagstrøm och Bruserud, 2014, s. 21 samt Hellner m.fl., 2020, s. 27 f.

[406] Hansen, 2008, s. 70.

Under den tid som arbetena utförs behöver entreprenören tillhandahålla resurser av olika slag, t.ex. personal, maskiner och material. Beställaren behöver under samma tid löpande medverka till entreprenadens genomförande, bl.a. genom att svara på frågor och ge anvisningar om hur uppkomna problem ska hanteras. Den långa genomförandetiden kräver betydande investeringar av såväl entreprenören som beställaren och innebär ett långvarigt samarbete dem emellan.[407]

Det finns ett samband mellan arbetenas långvarighet och förekomsten av oförutsedda händelser samt entreprenörens möjligheter att förutse sådana händelser.

I litteraturen lyfts fram att i en entreprenad som utförs under lång tid (t.ex. 36 månader) kan det inträffa fler oförutsedda händelser som försvårar arbetenas utförande relativt en entreprenad som utförs under kortare tid (t.ex. 6 månader), allt annat lika.[408] Exempel på sådana händelser är osedvanliga väderleksförhållanden och arbetsmarknadskonflikter.

Utförandetidens längd har ett samband med vad entreprenören bör förutsätta vid avgivandet av sitt anbud. Arbeten som utförs utomhus och under minst ett år kommer att påverkas av årstidernas skiftningar. Så är inte fallet med arbeten som utförs under enbart en månads tid. I entreprenader som utförs under flera års tid kan förhållandena i omvärlden komma att förändras på ett sådant sätt att det exempelvis blir svårare eller tar längre tid att få leveranser av erforderliga material och varor. Hur internationella förhållanden kommer att utvecklas på några års sikt är svårt att avgöra. Exempelvis kan internationella relationer samt tillgången till och priset för råvaror förändras med kort varsel och utan att entreprenören haft någon reell möjlighet att förutse ändringarna. Detsamma gäller uppkomsten av epidemier eller pandemier, som kan påverka möjligheten att tillsätta tillräckliga resurser för entreprenadens planenliga utförande.

3.2.2 Arbetena är omfattande och komplicerade

Till entreprenadavtalens speciella drag hör enligt HD att de i regel avser omfattande och komplicerade arbeten.[409] Det är i linje med vad som anförs i litteraturen. Vad HD menar med att arbetena är omfattande och komplicerade kan förstås på olika sätt.

Entreprenader kan vara omfattande i olika hänseenden. För att det föreskrivna arbetsresultatet ska uppnås kan krävas stora resurser i form av exempelvis personal, maskiner och material. Entreprenader kan också vara omfattande i den bemärkelsen

[407] Hørlyck, 2019, s. 46, Iversen, 2016, s. 30 och Hagstrøm, 1997, s. 10 f. Se också Hansen, 2011, s. 446 om att en konsekvens av långvariga avtal i allmänhet är att det ”*etableres en tættere kontakt imellem aftalens parter*” samt Nilsson, 2016, s. 166 om att entreprenadavtals varaktighet är ”ett argument för att lojalitetsplikten mot motparten kan vara större i entreprenadavtal än i köpavtalet, i vart fall under själva entreprenadtiden”.

[408] Hagstrøm och Bruserud, 2014, s. 21, Vasegaard Andreasen, 2010, s. 7 samt Hagstrøm, 1997, s. 11.

[409] NJA 2013 s. 271 p. 7 och NJA 2014 s. 960 p. 12.

att olika fackkompetenser är nödvändiga för att utförandet ska vara fackmässigt och i övrigt avtalsenligt. Därtill kan entreprenader vara omfattande på så sätt att kostnaden för utförandet uppgår till ett högt belopp.[410]

Att entreprenader avser komplicerade arbeten kan förstås på olika sätt. Vissa arbeten är tekniskt komplicerade och för att de ska kunna utföras fackmässigt kan särskild expertis behöva anlitas.[411] Även vid sedvanliga arbeten för en anläggnings- eller husentreprenad behövs olika fackkompetenser. Sådan kan erhållas genom att olika underentreprenörer upphandlas, som är specialiserade inom olika fackområden. Oaktat hur entreprenören tillser att det finns erforderlig fackmässig kompetens för entreprenadens genomförande ställs krav på samordning mellan olika fackområden. Detta skapar en komplexitet i projektet. Därutöver kan behövas en samordning av exempelvis materialleveranser och underentreprenörer. Entreprenören har därtill också ett ansvar att skydda arbetsresultatet från skador och stölder.[412]

3.2.3 Många aktörer är inblandade

Som ett speciellt drag för entreprenadavtal har HD – utöver att arbetena i regel är omfattande, komplicerade och långsiktiga – pekat på att det ofta är ”flera inblandade parter”.[413]

I det avtalsförhållande som står i fokus för avhandlingen, dvs. det mellan en slutbeställare och generalentreprenör, finns bara två avtalsparter. Många entreprenadprojekt aktualiserar dock en mängd avtalsförhållanden därutöver. För projekteringen av en utförandeentreprenad kan beställaren anlita konsulter för att bistå med att ta fram ett förfrågningsunderlag. Det kan exempelvis handla om arkitekter och konstruktörer. Entreprenören kan för sin del anlita leverantörer och underentreprenörer samt konsulter av olika slag.[414] Vissa entreprenader aktualiserar på detta sätt flera fristående men ändå sammanhängande avtalsförhållanden. Det är sannolikt vad som avses med HD:s uttalande.

Att det är många aktörer inblandade i genomförandet av en entreprenad ställer krav på samordning. Information kan behöva överföras i flera led.[415]

Enligt Nilsson är det faktum att flera aktörer arbetar tillsammans för att uppnå ett gemensamt mål, en omständighet som i högre grad än exempelvis arbetenas

---

[410] Jfr Bengtsson, 1976, s. 105, Hagstrøm, 1997, s. 11, Hagstrøm och Bruserud, 2014, s. 21, Nilsson, 2016, s. 165 f. samt Ingvarson och Utterström, 2020, s. 114.

[411] Det är en allmän princip för uppdragsavtal att arbetena ska utföras fackmässigt, se SOU 1979:36 s. 186 och 189, RH 1998:60, Bengtsson, 1976, s. 119 samt Arvidsson och Samuelsson, 2018, s. 109.

[412] Bengtsson, 1976, s. 105, Hagstrøm, 1997, s. 11, Hagstrøm och Bruserud, 2014, s. 21 samt Hansen, 2008, s. 70.

[413] NJA 2013 s. 271 p. 7 och NJA 2014 s. 960 p. 12.

[414] Ingvarson och Utterström, 2020, s. 115, Nilsson, 2016, s. 166 samt Johansson, 2007, s. 14 f.

[415] Ingvarson och Utterström, 2020, s. 115 f.

långvarighet och omfattning ”medför samverkansförpliktelser för parterna under entreprenadtiden, och ett behov av lojalitet”.[416] Det framstår som särskilt angeläget att beställaren och entreprenören medverkar till en ständigt pågående kommunikation om arbetenas framdrift.

Det kan också nämnas att en entreprenad kan påverka personer utöver de som är parter i ett avtalsförhållande med anledning av entreprenaden. Som exempel kan nämnas grannar och trafikanter.[417] Dessa kan i sin tur ha en direkt påverkan på förutsättningarna för arbetenas utförande, exempelvis genom krav på bullerbegränsningar eller trafikflöden.

3.2.4 Arbetena utförs på en anvisad plats

Det föreskrivna arbetsresultatet realiseras på en plats som anvisas av beställaren.[418] Den plats som beställaren anvisar för arbetsresultatets realiserande kallas för arbetsområde.[419]

Att arbetena huvudsakligen utförs på arbetsområdet innebär att i vart fall stora delar av entreprenörens produktion inte sker på ett fast driftställe.[420] Entreprenören måste därför skapa en för entreprenadens vidkommande särskild etablering på en plats som denne typiskt sett saknar närmare kännedom om.[421]

En konsekvens av att alla eller delar av arbetena utförs på arbetsområdet är att produktionen ”inte kan ske med samma precision som vid tillverkning i en fabrik”.[422]

Det kan förekomma att delar av arbetena inte utförs på arbetsområdet. Så är exempelvis fallet vid användning av prefabricerade byggelement. Dessa tillverkas i en fabrik och transporteras sedan till arbetsområdet, för att där monteras. Även i dessa fall sker dock de avslutande arbetsmomenten på arbetsområdet.[423]

Förhållandena på arbetsområdet påverkar entreprenörens arbeten på flera sätt. Hur arbetena kan bedrivas påverkas bl.a. av möjligheterna att transportera maskiner, material och andra resurser till och från arbetsområdet samt tillgången till el och vatten.[424]

---

[416] Nilsson, 2016, s. 167.

[417] Bengtsson, 1976, s. 105.

[418] Samuelsson, 2011a, s. 153.

[419] Arbetsområde definieras i begreppsbestämningarna i AB 04 enligt följande: ”område som under entreprenadtiden står till entreprenörens disposition för entreprenadens utförande”. Detta är också vas som avses i avhandlingen, se avsnitt 1.10.

[420] Motiv AB 65, 1969, s. 11, Motiv AB 72, 1973, s. 19 och Johansson, 2007, s. 15.

[421] Bech, 1962, s. 8.

[422] Nilsson, 2016, s. 171.

[423] En särskild fråga, som inte behandlas vidare här, är var gränsen för entreprenaden ska dras. Definitionen av arbete i AB 04 är vid.

[424] Samuelsson, 2011a, s. 153.

Markförhållandena på arbetsområdet kan ha en direkt påverkan på arbetena. Hur markförhållandena är beskaffade är förknippat med osäkerheter. Det gäller även om beställaren (eller entreprenören) har utfört markundersökningar. Sådana undersökningar kan inte eliminera de osäkerheter som är förenade med markförhållandenas beskaffenhet.[425]

Problematiken med oförutsedda markförhållanden har beskrivits av Hansen enligt följande.[426]

> ”*Jordlag, det skal graves eller støbes i, kan f.eks. vise sig blødere eller mere vandholdige, end de udførte undersøgelser har givet anledning til at forvente. Der kan under gravningen stødes på stenansamlinger, fundamenter fra tidligere byggerier, affald eller anden forurening, ledninger eller rørføringer, fortidsminder etc. Sådanne forhold indebærer som regel, at det skal ofres ekstra ressourcer på at gennemføre arbejdet i overensstemmelse med projektet: Det kan være behov for anvendelse af særligt materiel til udgravning, til etablering af sikring imod udskridning eller sammenstyrtninger, til oprettelse af pumpesystemer eller anvendelse af ekstra materialer og særlige fremgangsmåder ved fundering. Der kan vise sig behov for standsning af arbejdet med henblik på myndighedsbesigtigelser og registreringer, sikring af arbejdsmiljøet, særlige bortskaffelseprocedurer, osv.*”

3.2.5 Arbetena påverkas av väderförhållanden

Många entreprenader innefattar arbetsmoment som utförs utomhus. De påverkas då av väderförhållanden.[427]

Vissa entreprenader utförs i sin helhet utomhus. Så kan t.ex. vara fallet med vissa anläggningsentreprenader, så som anläggning av nya – eller renovering av befintliga – vägar och järnvägar. Andra entreprenader utförs delvis utomhus, exempelvis sådana som avser uppförandet av nya byggnader.

Arbeten som utförs utomhus påverkas naturligtvis av extrema väderförhållanden, så som stormar och översvämningar. Också sedvanliga vädervariationer kan ha betydelse för vilka arbetsmetoder som är lämpliga eller vilka arbeten som överhuvudtaget är möjliga att utföra.

Olika arbetsmoment kan vara mer eller mindre känsliga för skiftningar i temperatur, luftfuktighet, vattenstånd, nederbörd och vindhastighet.[428] Exempel på väderpåverkan kan vara att vissa arbeten inte får utföras om vindhastigheterna överstiger en viss gräns. Ett annat exempel är att temperaturen kan vara avgörande för om ett visst material är lämpligt att använda.

---

[425] Hagstrøm, 1997, s. 11, Hansen, 2008, s. 367 samt Hagstrøm och Bruserud, 2014, s. 21 f.

[426] Hansen, 2008, s. 367.

[427] Hørlyck, 2002, s. 3. Att entreprenörens arbeten i högre grad påverkas av väderförhållanden än säljarens leverans av en vara framhålls i Hagstrøm, 1997, s. 11 samt Hagstrøm och Bruserud, 2014, s. 21.

[428] Hansen, 2008, s. 71 och Nilsson, 2016, s. 172.

Att förutse vädret är svårt. Historisk väderdata och metereologiska prognoser kan ge viss vägledning. Metereologiska prognoser är dock inte alltid korrekta. I avsaknad av alltid korrekta prognoser är osäkerheter om framtida väderförhållanden inte möjliga att eliminera.[429]

3.2.6 Arbetena präglas av en spänning mellan improvisation och industrialisering

När entreprenören har färdigställt arbetsresultatet har denne skapat ett nytt byggnadsverk eller förändrat ett befintligt sådant. Kärnan i entreprenörens åtagande är att åstadkomma en materiell förändring av något slag. Entreprenader kan beskrivas som processer för skapande eller förändring.

I litteraturen har anförts att entreprenader är ”*i selve sit væsen præget af forandring og dynamik*”.[430] Att så är fallet följer av att entreprenader är processer för skapande eller förändring samt de förhållanden som beskrivits i avsnitt 3.2.1–3.2.5. Oförutsedda händelser eller förhållanden som avviker från vad som har förutsatts kan medföra att redan komplexa samt långvariga och omfattande arbeten blir oväntat betungande att genomföra för entreprenören.

Varje entreprenad är unik. Det byggnadsverk som ska färdigställas eller förändras kan vara ensamt i sitt slag. I vart fall är platsen unik. Även om flera identiska radhus uppförs inom ett och samma område kan förhållandena på respektive tomt variera. Det gör att det alltid finns ett mått av osäkerhet om vilka förutsättningar som gäller för arbetena.

Vad som anförts ovan innebär att entreprenören bör ha beredskap för improvisation. Denne bör ha förmåga att med kort varsel kunna lösa oförutsedda problem som uppkommer på arbetsområdet. Entreprenadavtalens särdrag är sådana att det ställs krav på flexibilitet, särskilt hos entreprenören men också beställaren.[431]

Inom bygg- och anläggningsbranschen har skett en omfattande teknisk utveckling. Entreprenadverksamhet på 1920-talet var av helt annat slag än den är på 2020-talet. Det handlar bl.a. om digitalisering av ritningar och andra handlingar samt en ökad industrialisering, exempelvis genom användning av prefabricerade byggelement.[432]

Den teknologiska utvecklingen i entreprenadbranschen har lett till ökad produktivitet. Det industriella byggandet har samtidigt ökat byggprocessens

[429] Hansen har om naturförhållanden i allmänhet anfört att ”*det er et fundamentalt vilkår for entrepriseaftalerne, at disse væsentlige omstændigheder, hvorunder aftalen skal afvikelse, vil være mere eller mindre uberegnelige*”, se Hansen, 2008, s. 72.

[430] Iversen, 2016, s. 29 f.

[431] Samuelsson, 2022, s. 120 f., Iversen, 2016, s. 30, Hagstrøm och Bruserud, 2014, s. 21, Hansen, 2008, s. 73 samt Hagstrøm, 1997, s. 11.

[432] Hansen, 2008, s. 70 f.

känslighet för störningar. Marginalerna – såväl de ekonomiska som de tidsmässiga – i den moderna byggprocessen är ofta små.[433]

De ökade inslagen av industriellt byggande (och den därmed sammanhängande känsligheten för störningar) samt behovet av flexibilitet och improvisation skapar en spänning i entreprenörens åtagande. Å ena sidan kan ett kostnadseffektivt genomförande av entreprenader kräva industrialiserade arbetsprocesser. Å andra sidan är det redan på förhand givet att avtalsförhållandet kan komma att påverkas av oförutsedda omständigheter. Det senare innebär att entreprenören behöver ha en viss beredskap och flexibilitet för att kunna hantera sådana omständigheter.[434]

3.2.7 Parterna har olika information av betydelse för entreprenaden

Flera av de typiska förhållanden som angetts ovan är sådana att de skapar ett behov av ett kontinuerligt informationsutbyte mellan beställare och entreprenör. Att arbetena är långvariga, omfattande och komplicerade är exempel på sådana förhållanden. Därtill kommer att parterna var och en för sig har kunskap om omständigheter som är relevanta för motparten.

Innan entreprenadavtalet ingås gör beställaren typiskt sett undersökningar om arbetsområdet och andra förhållanden av betydelse för entreprenadens utförande samt fattar beslut om vilket arbetsresultat som ska föreskrivas. Detta arbetsresultat projekteras sedan. Förutsättningarna för arbetenas utförande och det föreskrivna arbetsresultatet redovisas i förfrågningsunderlaget, vilket ligger till grund för anbudsgivarnas kalkyler och anbud. I detta inledande skede, dvs. innan avtalets ingående, har beställaren typiskt sett bäst kunskap om arbetsområdet och andra förhållanden av betydelse för entreprenaden samt det föreskrivna arbetsresultatet.

Efter att ha tagit del av beställarens förfrågningsunderlag och gjort de överväganden som är nödvändiga för att kunna lämna ett anbud, har entreprenören en uppfattning om vilka arbetsmetoder som är lämpliga för att utföra entreprenaden. Det är denne som typiskt sett besitter den kunskapen som är nödvändig för att arbetena ska kunna utföras fackmässigt. Efter att entreprenören har etablerat sig på arbetsområdet och påbörjat arbetena får denne successivt bättre kännedom om förhållandena på arbetsområdet. Det är entreprenörens personal som dagligen befinner sig på arbetsområdet och som kan iaktta de faktiska förhållandena och hur de eventuellt avviker från vad beställaren föreskrivit i förfrågningsunderlaget. Över tid får entreprenören bättre kunskap om arbetsområdet än beställaren, särskilt relaterat till arbetsområdet och vad som förekommer där. Det är dock alltjämt beställaren som avgör vilket arbetsresultat som ska åstadkommas och som under utförandetiden kan föreskrivna ÄTA-arbeten.

Att parterna har olika information av relevans för entreprenadens utförande innebär att det finns ett behov av löpande kommunikation dem emellan. Det kan

[433] Schedin och Sjöström, 2014, s. 8 ff. samt Hansen, 2008, s. 71.

[434] Jfr Lidelöw m.fl., 2015, s. 15 ff.

exempelvis handla om att entreprenören, efter att denne fått insikter om förhållandena på arbetsområdet och hur de kommer att påverka arbetena, behöver besked från beställaren om hur arbetena ska utföras.[435]

Entreprenadavtalens karaktäristiska förhållanden medför ett behov av kontinuerlig kommunikation under utförandetiden. Ett strukturerat och planenligt informationsutbyte kan underlätta utförandet av komplexa arbeten med många aktörer. Oförutsedda förhållanden kan förebyggas och bättre hanteras genom snabb och tydlig kommunikation.

En kontinuerlig kommunikation mellan beställaren och entreprenören förekommer också vanligen, exempelvis vid byggmöten och andra möten samt genom utbyte av skriftliga underrättelser, ritningar och andra handlingar som utgör grund för arbetenas utförande samt e-postmeddelanden. Därigenom kan parterna få ganska goda insikter om varandras arbetsprocesser och grunderna för motpartens beslut under utförandetiden.[436]

3.3 Principer för regler om störningar

3.3.1 Inledande om de tre principerna

I avsnitt 3.2 har redovisats vissa karaktäristiska förhållanden för entreprenadavtal som har en direkt påverkan på arbetenas utförande och som har ett samband med förekomsten av störningar. I detta avsnitt 3.3 argumenteras för att dessa förhållanden ger att regleringar av störningar bör präglas av tre principer, nämligen principer om effektivitet, avtalsbalans och lojal samverkan.

Som framgått ovan kan entreprenader avse omfattande och tekniskt komplicerade arbeten. Kostnaden för att utföra en entreprenad kan vara hög. De materiella resurser som åtgår för att uppföra eller förändra byggnadsverk kan vara stora.

Störningar är en företeelse som kan medföra att tiden för utförandet av entreprenaden ökar. Om färdigställandet av entreprenaden försenas krävs typiskt sett mer resurser än om entreprenaden hade kunnat färdigställas i planerad tid. Det beror bl.a. på att etableringen på arbetsområdet behöver förlängas och att maskiner behöver användas under längre tid.

Det finns ett samhällsintresse i att så lite (ändliga) resurser som möjligt används för att åstadkomma det föreskrivna arbetsresultatet. Regleringen av störningar i entreprenadavtal bör därför präglas av effektivitet.

Med effektivitet avses i avhandlingen att så lite resurser som möjligt åtgår för att åstadkomma det avtalade arbetsresultatet. Att de regler som gäller störningar bör

[435] Behovet av god kommunikation mellan parterna betonas i litteraturen, se t.ex. Samuelsson, 2022, s. 23 ff. och Hansen, 2008, s. 72 f.

[436] Hansen, 2008, s. 73.

främja effektivitet innebär att de bör syfta till att optimera resursanvändningen i entreprenaden.

Att uppnå en optimal resursanvändning är inte alltid möjligt. Båda parter bör vid avtalets ingående räkna med att viss ineffektivitet förekommer vid genomförandet av en entreprenad.[437]

Regler om störningar i entreprenadavtal bör också präglas av att parternas rättigheter och skyldigheter är balanserade. Reglerna bör vara utformade på ett sådant sätt att den ena parten inte osakligt gynnas på den andra partens bekostnad.

Det finns måhända ett egenvärde i att rättigheterna och skyldigheter i alla avtal – oavsett om det är entreprenadavtal eller en annan typ av avtal – är balanserade. En sådan ordning kan helt allmänt framstå som rättvis. Det kan antas att parterna, om de uppfattar avtalet som balanserat, är mindre benägna att aktivt söka efter grunder för krav för att tillgodogöra sig fördelar i avtalet än om avtalet enligt deras uppfattning är obalanserat. Balanserade avtalsvillkor kan också antas minska risken för att villkoren kan komma att jämkas.

Värdet av att parternas rättigheter och skyldigheter är balanserade, såvitt avser regleringen av störningar, förstärks av de karaktäristiska förhållanden som redovisas i avsnitt 3.2. Förhållandena är nämligen sådana att ett obalanserat avtal kan medföra att oförutsedda omständigheter gör entreprenörens åtagande betydligt mer betungande än vad denne kalkylerat med och planerat för.[438] Det kan i så fall medföra att entreprenören finner det rationellt att aktivt söka efter tvistefrågor som kan ligga till grund för argumentation om rätt till ytterligare ersättning eller tidsförlängning på grund av störningar.

Som framgått i avsnitt 3.2 kan arbetena vara komplexa och påverkas av oförutsedda förhållanden av olika slag. Det innebär inte enbart att det ställs höga krav på entreprenören. Även beställaren behöver på olika sätt medverka till att entreprenaden genomförs på ett bra sätt. De för entreprenadavtal karaktäristiska förhållandena ger att partsrelationen mellan beställaren och entreprenören bör präglas av lojal samverkan.[439]

För att parterna ska kunna hantera störningar på ett effektivt sätt krävs typiskt sett en lojal samverkan dem emellan. Principen om lojal samverkan har ett nära samband med principen om effektivitet.

I avsnitt 3.3.2–3.3.4 behandlas var och en av principerna. I respektive avsnitt formuleras, med utgångspunkt i respektive princip, vissa förslag till riktlinjer för regleringar av störningar.[440]

---

[437] Johansson, 2008, s. 126 f. Jfr Gentele, 2019a, s. 26 ff.

[438] Se avsnitt 4.5 om avvikelser som ett moment i störningar.

[439] Samuelsson, 2011a, s. 89 och Samuelsson, 2022, s. 23 ff.

[440] Hur principerna beaktas i senare kapitel i avhandlingen förklaras i avsnitt 1.6.6 och 1.6.8 samt 1.7.10 och 1.7.11.

Nedan hänvisas till ”risker”. Med risker avses i detta kapitel typiskt sett negativa konsekvenser av att en viss omständighet realiseras. Senare i avhandlingen ges risk en mer preciserad innebörd.[441]

3.3.2 Effektivitet

Med effektivitet avses i avhandlingen att så lite resurser som möjligt används för att åstadkomma det föreskrivna arbetsresultatet. Med resurser menas inte enbart pengar utan också arbetskraft, maskiner, material och liknande.

Effektivitet kan hänga samman med tidsåtgången för entreprenören att färdigställa det av beställaren föreskrivna arbetsresultatet. Det råder inte alltid ett direkt samband mellan tidsåtgång och resursåtgång. Typiskt sett krävs dock mer resurser ju längre tid det tar för entreprenören att uppnå arbetsresultatet. Det finns flera skäl för detta. En längre genomförandetid kan medföra att bodar och annan etablering behöver finnas på arbetsplatsen under längre tid. Detsamma gäller personal samt maskiner och andra hjälpmedel. Maskiner och hjälpmedel som är inhyrda kan behöva hyras under en längre tid. Åtgången på el, drivmedel, verktyg och förbrukningsvaror kan antas öka generellt.

Att entreprenader genomförs på ett effektivt sätt är av intresse för båda parter. Beställaren har ett intresse av att entreprenaden utförs till ett så lågt pris som möjligt. Regler som möjliggör att så lite resurser som möjligt används för att åstadkomma det avtalade resultatet bör således typiskt sett vara till beställarens fördel. Entreprenören har å sin sida ett intresse av att det inte uppstår onödig ineffektivitet. Därigenom kan entreprenören bespara sig kostnader och möjliggöra en vinst i projektet.[442]

Det finns ett samhällsintresse i att entreprenader utförs effektivt. Höga kostnader i utförandefasen kan medföra högre kostnader för den eller de som ska nyttja byggnadsverket. Det är ett ändamål i sig att kostnaderna för byggande hålls nere, exempelvis så att hyresnivåerna för hyreslägenheter kan vara så låga som möjligt och att nyttan av det allmännas resurser blir så stor som möjligt. Det finns därtill ett miljö- och klimatrelaterat intresse i att så få materiella resurser används som möjligt.

Såväl BKK som HD har på olika sätt betonat betydelsen av effektivitet. Vad BKK och HD avser med effektivitet behöver dock inte överensstämma med vad som menas med effektivitet i avhandlingen. Möjligen avser BKK och HD med effektivitet enbart att en viss mängd arbete ska utföras för en så låg kostnad som

[441] Se kapitel 5.

[442] Resonemanget förutsätter att ersättningsformen är fast pris. Det kan förhålla sig på motsatt sätt i entreprenader som i dess helhet ersätts på löpande räkning. I sådana entreprenader kan entreprenören i stället ha ett ekonomiskt incitament i att så mycket resurser som möjligt åtgår, eftersom denne erhåller vinst genom ett procentuellt påslag (entreprenörarvode) på samtliga faktiska kostnader denne haft för att åstadkomma det föreskrivna arbetsresultatet.

möjligt. Effektivitet i den bemärkelse som avses i avhandlingen har en vidare innebörd och kan innefatta vad BKK och HD möjligen avser.

I förordet till AB 04 står att utformningen av parternas rättigheter och skyldigheter enligt standardavtalet ”syftar till en ekonomiskt optimal riskfördelning” dem emellan. Ekonomisk optimering är en form av effektivitet. I ett yttrande till HD i NJA 2015 s. 3 har BKK anfört att regleringen i AB 04 syftar ”till ett rationellt och kostnadseffektivt genomförande av byggprojekt”.[443]

I NJA 2018 s. 653 anför HD att det ”[s]å långt möjligt ska […] eftersträvas att risker som är förknippade med entreprenadverksamheten fördelas mellan parterna på ett sätt som är effektivt och förutsebart.”[444] HD:s uttalande kan förstås som att effektivitetssträvan bör ges central betydelse vid såväl fastställandet av den dispositiva entreprenadrätten som tolkning av villkor i entreprenadavtal. Det kan tolkas som att domstolen formulerar en för entreprenadavtal allmänt gällande princip, nämligen att risker i entreprenadavtal bör fördelas mellan parterna på ett sätt som bidrar till ett effektivt genomförande av entreprenaden. Därav följer inte att HD har uttalat att effektivitet alltid ska sättas före andra värden.

Förutsebarhet kan gynna effektivitet. Risker för störningar bör därför fördelas på ett sätt som bidrar till förutsebarhet för parterna. HD har också lyft fram förutsebarhet som något som särskilt bör beaktas vid riskfördelning i entreprenadavtal.[445]

En viktig faktor för att möjliggöra ett ekonomiskt effektivt genomförande av en entreprenad är att beställarens förfrågningsunderlag är kalkylerbart. Detta är enligt HD en förutsättning för att anbudsgivare ska kunna konkurrera på lika villkor och beställaren ska få jämförbara anbud.[446] I linje med detta bör regler om entreprenadavtal utformas så att de bidrar till kalkylerbara förfrågningsunderlag.

Ett effektivt genomförande av en entreprenad förutsätter att parterna kan förlita sig på information som lämnas av motparten. I annat fall uppstår en ordning där mottagaren av en uppgift kan känna sig nödgad att kontrollera uppgiftens riktighet, vilket medför dubbelarbete. Detta talar för att ansvaret för att uppgifter som lämnats av parterna är korrekta bör vara strängt. Samtidigt är det en effektiv ordning att det åligger mottagaren att i vissa fall granska en uppgift. Så kan vara fallet om mottagaren har insett att uppgiften är felaktig eller om det finns en tydlig indikation om att så är fallet.[447]

Om det förekommer störningar i en entreprenad är det av resursskäl viktigt att dessa hanteras så fort som möjlig. Det talar för att parterna bör åläggas att utan dröjsmål underrätta varandra om upptäckta avvikelser och även hålla varandra underrättade om arbetspåverkan och effekter.

---

[443] NJA 2015 s. 3 p. 13.

[444] NJA 2018 s. 653 p. 25.

[445] NJA 2018 s. 653 p. 25.

[446] NJA 2015 s. 3.

[447] NJA 2013 s. 1174 p. 14 och 17.

Tvister om störningar mellan parterna under utförandetiden kan reducera effektiviteten eftersom parterna använder resurser för att driva tvisten mot varandra. Regler som underlättar för parterna att så fort som möjligt finna lösningar på tvister dem emellan kan reducera de resurser som läggs på tvister. Underrättelseregler av det slag som angetts ovan bidrar till att problem identifieras på ett tidigt stadium. För sent lämnade underrättelser bör kunna leda till att part förlorar rätten att göra gällande påföljder.

Det är typiskt sett en effektiv ordning att den part som har bäst kunskap om ett visst förhållande och hur detta bör hanteras, står risken för förhållandet. Effektivitetsskäl talar också för att den part som har – eller bör ha – det bästa professionella kunnandet för att förebygga och överkomma en störning, bör stå risken för denna.

Av effektivitetsprincipen följer således sammanfattningsvis att regler om störningar bör bidra till förutsebarhet och kalkylerbara förfrågningsunderlag, att det bör gälla ett strängt ansvar för lämnade uppgifters riktighet, att det bör åligga parterna att utan dröjsmål underrätta varandra om störningar samt att den part som har bäst möjligheter att förebygga och överkomma en viss typ av störningar bör stå risken för sådana störningar.

3.3.3 Avtalsbalans

I förordet till AB 04 står att standardavtalen ”bygger på en rimlig balans mellan rättigheter och skyldigheter som syftar till en ekonomiskt optimal riskfördelning mellan parterna”. Vad som närmare avses med en ”rimlig balans” framgår inte av förordet. Att standardavtalsförfattaren vill lyfta fram att avtalet är balanserat är kanske naturligt med tanke på att det är ett *agreed document* som har framförhandlats av intressegrupper i entreprenadbranschen. Själva syftet med denna ordning kan antas vara att åstadkomma en standardavtalsreglering som kan accepteras av alla verksamma aktörer i branschen och av dem uppfattas som i någon bemärkelse balanserad.

HD anför i NJA 2018 s. 653 att vid såväl fastställandet av den dispositiva entreprenadrätten som tolkning av individuella entreprenadavtal ”finns det anledning att beakta behovet av en rimlig balans mellan rättigheter och skyldigheter”.[448]

Vad HD anfört skulle kunna förstås som att en domstol i valet mellan olika tolkningsalternativ eller tänkbara utfyllande normer bör välja det tolkningsalternativ eller den norm som bäst undviker att den ena parten gynnas på den andra partens bekostnad.[449] Att balansera parternas samtliga rättigheter och skyldigheter enligt

[448] NJA 2018 s. 653 p. 25.

[449] Här kan en jämförelse göras med vad Grönfors anfört om att avtal ”skall genomföras och avvecklas på ett ur allmän synpunkt rimligt sätt”, se Grönfors, 1995, s. 22.

avtalet vore svårt. Förmodligen avser HD att det ska råda en balans mellan rättigheter och skyldigheter som har ett funktionellt samband med varandra.

Typiskt sett är det beställaren som upprättar entreprenadkontraktet.[450] Genom att införliva en edition av Allmänna bestämmelser samt knyta vissa kontraktshandlingar till standardiserade föreskrifter i AMA och MER uppkommer dock en grad av standardisering i många entreprenadkontrakt. I övrigt åligger det primärt beställaren att tillse att avtalsvillkoren i entreprenadkontraktet är balanserade.

I strävan efter en balanserad reglering om störningar bör särskilt beaktas att det typiskt sett är svårt för entreprenören att häva entreprenadavtal på grund av störningar.[451] Det ligger i kärnan av entreprenörens åtagande att hantera och överkomma oförutsedda svårigheter av olika slag.[452]

Att överkomma störningar kan vara betungande för entreprenören. Störningar kan medföra ökade kostnader och förseningar av entreprenadens färdigställande. För att det ska råda en balans mellan parternas rättigheter och skyldigheter bör entreprenadavtal därför präglas av flexibilitet, exempelvis genom att innehålla regler varigenom entreprenören kan erhålla tilläggsvederlag eller tidsförlängning på grund av försvårande omständigheter av vissa slag.[453]

3.3.4 Lojal samverkan

I avsnitt 3.3.2 anförs att parterna utan dröjsmål bör underrätta varandra om upptäckta störningar och i avsnitt 3.3.3 att det finns ett behov av flexibilitet i entreprenadavtal. Båda dessa riktlinjer för utformningen och tolkningen av regler om störningar pekar mot behovet av regler som bidrar till god kommunikation mellan parterna. Regler som ålägger parterna att snabbt underrätta varandra om störningar är i sig regler som gynnar god kommunikation. Att entreprenadavtal bör präglas av flexibilitet ställer också krav på god kommunikation. Om parternas förpliktelser ändras under utförandetiden kan det uppkomma nya frågor och problem som behöver hanteras av parterna. Exempelvis kan en överenskommen tidsförlängning under entreprenadtiden som förskjuter arbetena in i vintertid väcka frågor om hur berörda arbeten lämpligen bör utföras under vinterperioden.

---

[450] Detta kan illustreras genom AB 04 kap. 1 § 3, där tolv kategorier av typiska kontraktshandlingar anges (utöver kategorin ”övriga handlingar”). Av dessa kategorier av handlingar är det enbart en (1) som typiskt sett upprättas av entreprenören, nämligen anbudet. Övriga upprättas typiskt sett ensidigt av beställaren, med undantag för AB 04.

[451] Bengtsson, 1976, s. 111 om att det inte bör tillåtas ”hävning i samma utsträckning som vid köp”. Det gäller inte enbart hävning varigenom parternas prestationer återgår utan också ”hävning *för framtiden*”. Enligt Bengtsson bör ”[k]ravet att kontraktsbrott skall vara väsentligt för att medföra hävning […] särskilt betonas.”

[452] Iversen, 2016, s. 29 f. och Sandvik, 1966, s. 106 ff.

[453] Jfr Hansen, 2011, s. 444 som resonerar om flexibilitet i långvariga avtal som ett sätt att uppnå stabilitet i avtalsförhållandena.

Också annat talar för att regler om störningar bör utformas så att de gynnar en lojal samverkan mellan parterna.

I entreprenadavtal är parternas prestationer ömsesidigt beroende av varandra. Entreprenören kan inte uppfylla sin huvudsakliga förpliktelse att i avtalad tid åstadkomma det föreskrivna arbetsresultatet utan medverkan från beställaren. Grundläggande förutsättningar för att entreprenören ska kunna uppfylla sina åtaganden är att beställaren föreskriver vilket arbetsresultat som entreprenören ska åstadkomma samt anvisar och tillgängliggör arbetsområdet.

Allmänna bestämmelser bygger på att parterna ska samverka lojalt för att möjliggöra ett effektivt genomförande av entreprenaden. I förordet till AB 04 stadgas följande.

> ”Med hänsyn till den komplexitet som ofta sammanhänger med genomförandet av entreprenader är en god kommunikation och samverkan nödvändig för ett gott resultat. Parterna bör finna former för en fortlöpande dialog samt inom ramen för den allmänna lojalitetsplikten visa varandra förtroende och öppenhet.”

I standardavtalen NS 8405 och AB 18 finns uttryckliga bestämmelser om parternas plikt att visa lojalitet mot varandra. I NS 8405 p. 5 stadgas att ”*[p]artene er forpliktet til å samarbeide og vise lojalitet under gjennomføringen av kontrakten.*” I AB 18 § 33 föreskrivs, under rubriken ”*Samarbejds- og loyalitetspligt*”, att parterna utöver vad som följer av andra bestämmelser i standardkontraktet också ska ”*samarbejde loyalt, således at fejl, forsinkelser og fordyrelser undgås*”. Bestämmelserna anses vara kodifieringar av vad som annars ändå hade gällt mellan parterna.[454]

Att lojalitet betonas i förordet till AB 04 är alltså inte uttryck för något som är unikt för svenska entreprenadavtal. Att en lojal samverkan bör gälla mellan parterna bör i stället förklaras med hänvisning till entreprenadavtalens karaktäristiska förhållanden.[455]

I förordet till AB 04 hänvisas till den allmänna lojalitetsplikten. Det varierar hur lojalitetsplikten förklaras i litteraturen.[456] I grunden handlar det om att samarbete mellan parterna betonas.[457] För entreprenadavtalens del är en löpande och god kommunikation mellan parterna en central del av ett gott samarbete.

En förklaring till att den allmänna lojalitetsplikten betonas på det sätt som beskrivs ovan skulle kunna vara att det är ett sätt att hantera anonymiseringen av partsförhållandet. I takt med att personliga relationer har fått en mindre roll i entreprenadavtal behöver parternas samarbete grundas på något annat än sociala

---

[454] Hørlyck, 2019, s. 341 och Marthinussen m.fl., 2016, s. 79.

[455] I Munukka, 2007, s. 390 f. anförs att ”entreprenadavtal vanligen är relativt långvariga och att de fordrar mer eller mindre ingående samarbete under avtalets bestånd”. Munukka anför därtill att parterna i ett entreprenadavtal typiskt sett har ”svårt att vid avtalsingåendet förutse hur rättsförhållandet kommer att utvecklas” bl.a. på grund av oförutsedda svårigheter hänförliga till mark- och väderförhållanden.

[456] Jfr Votinius, 2004 och Munukka, 2007.

[457] Samuelsson, 2022, s. 24.

relationer.[458] Hänvisningar till den allmänna lojalitetsplikten kan då förstås som ett sätt att försöka fylla ett tomrum som uppstått genom avsaknaden av personliga relationer med en plikt att i viss mån beakta motpartens intressen.

I AB 04 finns en mängd regler som ålägger parterna en plikt att underrätta varandra om omständigheter av betydelse för arbetenas utförande.[459] Det finns också bestämmelser som på olika sätt syftar till att bidra till en fortlöpande kommunikation mellan parterna.[460]

HD har i NJA 2021 s. 943 anfört att ett uttryckligt stöd i lag eller avtal inte är ett villkor för att en lojalitetsplikt ska gälla mellan avtalsparter. Den närmare innebörden av en sådan plikt varierar och är beroende av ”en helhetsbedömning av omständigheterna i det enskilda fallet”. I lojalitetsplikten ligger att parterna ska avhålla sig från sådant agerande som riskerar att orsaka motparten skada. Det gäller särskilt ”i situationer där en part har ett rättsligt, kunskapsmässigt eller ekonomiskt övertag”. Samtidigt ”får godtas att en part vidtar för parten ekonomiskt rationella dispositioner, även om det kan få vissa negativa effekter för motparten”.[461]

HD har i flera fall betonat betydelsen av att parterna, särskilt i långvariga avtalsförhållanden, underrättar varandra om omständigheter av betydelse för avtalsförhållandet. I NJA 2017 s. 203 anförde HD att särskilt långvariga avtal ”förutsätter en lojal samverkan mellan parterna under avtalstiden”, vari ligger bl.a. ”en skyldighet att i vissa för avtalet väsentliga delar lämna varandra upplysningar eller klargöra sin uppfattning i olika avseenden”.[462]

Att part ska klargöra sin uppfattning kan t.ex. gälla huruvida parten avser att göra gällande påföljder på grund av motpartens avtalsbrott. HD:s uttalande bör också kunna avse en plikt att vid upptäckt av en för avtalsförhållandet relevant omständighet underrätta motparten, i syfte att undvika framtida kostnader eller förseningar.[463]

Ett centralt moment i en lojal samverkan mellan parterna i entreprenadavtal är att de fortlöpande kommunicerar med varandra om omständigheter av betydelse för entreprenadens genomförande. I linje med detta bör de regler som gäller för störningar i entreprenadavtal vara sådana att en part som är noggrann med att fortlöpande informera sin motpart om misstänkta framtida problem och svårigheter samt agerar för att reducera uppkomna problem gynnas framför en part som förhåller sig passiv.

---

[458] Se avsnitt 2.10.

[459] Se t.ex. AB 04 kap. 2 §§ 7 och 9 samt kap. 4 § 4.

[460] Se t.ex. AB 04 kap. 3 § 3 om byggmöten och kap. 3 § 13 om dagbok.

[461] NJA 2021 s. 943 p. 13–16.

[462] NJA 2017 s. 203 p. 8. Se också NJA 2017 s. 1195 och NJA 2018 s. 171.

[463] Jfr NJA 2013 s. 1174 p. 14, om att säljaren som utgångspunkt inte är skyldig att granska eller bedöma om en anvisning från köparen är korrekt. Annorlunda förhåller det sig dock om säljaren ”har insett att anvisningen eller uppgiften är felaktig eller om det finns en tydlig indikation på att så är fallet”.

Kärnan i en lojal samverkan för utförandet av entreprenaden – och i slutändan realiserandet av det föreskrivna arbetsresultatet – är att parterna tillsammans verkar för ett effektivt genomförande av arbetena och projektet i stort. Som en följd av detta åligger det parterna att på olika sätt söka begränsa den arbetspåverkan och de effekter som orsakas av avvikelser. En plikt att begränsa störningars negativa inverkan på entreprenaden gäller båda parter och oavsett vem av dem som i slutändan får bära de negativa tids- och kostnadskonsekvenserna av störningarna.

3.4 Sammanfattning

Det finns vissa faktiska förhållanden som är karaktäristiska för entreprenadavtalen samt har en direkt påverkan på arbetenas utförande och ett samband med förekomsten av störningar. Dessa förhållanden är att:

- arbetena är långvariga,
- arbetena är omfattande och komplicerade,
- många aktörer är inblandade i genomförandet av en entreprenad,
- arbetena utförs på en anvisad plats,
- arbetena påverkas av väderförhållanden,
- arbetena präglas av en spänning mellan improvisation och industrialisering samt
- parterna har olika information av betydelse för entreprenaden.

Dessa typiska förhållanden ger att regler om störningar i entreprenadavtal bör utformas och tolkas så att de gynnar (1) ett effektivt utförande av entreprenaden, (2) en balans mellan parternas rättigheter och skyldigheter samt (3) en lojal samverkan mellan parterna. Att principerna bör beaktas vid utformningen och tolkningen av villkor i entreprenadavtal har stöd i rättskällor och litteratur samt standardavtalen AB 04, NS 8405 och AB 18.

Principerna beaktas i kapitel 6–10 vid tolkningen av relevanta bestämmelser i AB 04. De beaktas också i utformningen av argumentationslinjer för fri utfyllning av entreprenadavtal i kapitel 11.[464]

Innan det ska undersökas vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning enligt bestämmelserna i AB 04 och utfyllande normer, ska vissa klargöranden göras i kapitel 4 och 5. I det fjärde kapitlet ska klargöras vad som i avhandlingen närmare avses med störningar. I det femte kapitlet redovisas vilka juridiska perspektiv som anläggs i avhandlingen vid besvarandet av vilka störningar som kan ligga till grund för tidsförlängning.

[464] Hur principerna beaktas i nämnda kapitel har behandlats i avsnitt 1.6.6 och 1.6.8 samt 1.7.10 och 1.7.11.

4 Störningar

4.1 Inledning

När entreprenadavtal ingås genom ett upphandlingsförfarande tar beställaren fram ett förfrågningsunderlag som typiskt sett innehåller en beskrivning av det arbetsresultat som ska åstadkommas och en redogörelse av förutsättningarna för arbetenas utförande. Uppgifterna i förfrågningsunderlaget ligger till grund för anbudsgivarnas antaganden om entreprenadens utförande och deras anbud.[465]

Om ett förhållande avviker från vad entreprenören antagit i anbudsskedet kan det få till följd att arbetena inte kan utföras på planerat sätt.[466] Om detta i sin tur orsakar tillkommande kostnader, en försening eller bådadera, föreligger en störning.[467]

En störning består av tre moment: (1) avvikelse, (2) arbetspåverkan och (3) effekt. Hur de tre momenten relaterar till varandra kan illustreras enligt följande.

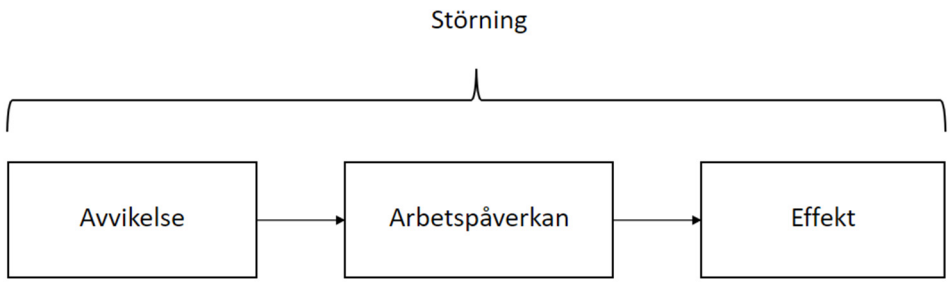

Figur 2.

[465] Också annan information än sådan som framgår av förfrågningsunderlaget kan vara relevant. Enligt AB 04 kap. 1 § 7 förutsätts entreprenören innan avgivandet av sitt anbud ”ha skaffat sig den kännedom om arbetsområdet och andra förhållanden av betydelse för bedömningen av vad som erfordras för kontraktsarbetenas utförande och som kan erhållas genom besök på platsen”.

[466] Vissa av de typiska förhållanden som anges i avsnitt 3.2 är sådana att de kan försvåra för anbudsgivarna att göra korrekta antaganden i anbudsskedet.

[467] Som angetts i avsnitt 1.1 avses med störning *en omständighet som avviker från vad entreprenören förutsatt (antagit) senast vid avgivandet av sitt löfte (anbud) att ingå avtalet som gör att entreprenörens arbeten inte kan utföras som planerat och som orsakar tillkommande kostnader, en försening eller bådadera*.

Följande exempel illustrerar förhållandet mellan avvikelse, arbetspåverkan och effekt.

> Entreprenören E har upphandlats av beställaren B för att uppföra en förrådsbyggnad till ett fast pris.
>
> Halvvägs in i entreprenaden blåser det oväntat upp till storm och arbetena måste avbrytas i två dagar. När E återvänder till arbetsområdet visar det sig att flera träd har blåst omkull. Dessa måste avlägsnas från området för att arbetena ska kunna återupptas. Det tar E tre dagar att forsla bort de nedblåsta träden.
>
> Som en följd av stormen och bortforslingen av träden färdigställs arbetsresultatet fem dagar senare än avtalat. För E tillkommer kostnader för hanteringen av träden och förlängd etablering på arbetsområdet, som denne inte räknat med.

I exemplet ovan är stormen en avvikelse, eftersom E inte hade förutsatt den vid avgivandet av sitt anbud. Arbetspåverkan består i dels att E:s arbeten behövde avbrytas i två dagar, dels att det tillkom arbetsmoment med att borttransportera nedblåsta träd. Effekten är E:s tillkommande kostnader och förseningen av arbetenas färdigställande. Tillsammans är avvikelsen, arbetspåverkan och effekten en störning.

Av redogörelsen ovan går inte att dra några rättsliga slutsatser. Det går inte att fastställa om entreprenören har rätt till tidsförlängning (eller någon annan rättsföljd) enbart genom konstaterandet att det har förekommit en störning. Huruvida entreprenören har rätt till tidsförlängning beror på villkoren i parternas avtal eller – om avtalsvillkoren inte ger något besked – utfyllande normer.

Störningar kan betraktas som en entreprenadrättslig variant av ändrade förhållanden. Vad som skrivits om ändrade förhållanden i den svenska kontraktsrättsliga doktrinen är därför en naturlig bakgrund och ingång till en diskussion om eventuella juridiska konsekvenser av störningar.

4.2 Allmänt om ändrade förhållanden

4.2.1 Inledning

Den gängse uppfattningen av vad som kännetecknar ändrade förhållanden är att förhållanden av betydelse för avtalsförhållandet visar sig vara andra än vad parterna förväntade sig vid avtalets ingående.

Termen ”ändrade förhållanden” indikerar att det ska ske en förändring efter att parterna har ingått avtalet. Ändrade förhållanden kan dock också avse förhållanden som inte har förändrats efter avtalets ingående men som efter avtalets ingående visar sig avvika från vad en av parterna – eller båda – antog vid avtalsslutet. Till ändrade

förhållanden kan också hänföras att en antagen förändring uteblir.[468] En förekommande uppfattning är att ändrade förhållanden ska avse ändringar av förväntade förhållanden ”som härrör från *oväntade eller extraordinära händelser*, som naturkatastrofer, eldsvådor, krig, ny lagstiftning, statliga ingripanden, arbetskonflikter, stark inflation och dylikt”.[469]

Ändrade förhållanden är inte detsamma som *force majeure*, med vilket kan ”avses alla händelser, oavsett deras karaktär, som utgör befrielsegrund (utan att vara motpartens kontraktsbrott)”.[470] Enligt Rodhe är den gängse uppfattningen (på 1950-talet) att *force majeure* är ”en utifrån kommande, omfattande och sällan inträffande tilldragelse, som medför ett oöverstigligt hinder för gäldenären att prestera”.[471] *Force majeure* kan betraktas som en underkategori till ändrade förhållanden.[472]

Ett synsätt är att ”de flesta kontraktsbrott betraktas som en ändring av de förhållanden från vilka parterna utgått vid avtalsslutet”.[473] Respektive part kan antas förutsätta att motparten kommer att uppfylla sina avtalade förpliktelser. Motpartens underlåtenhet att göra så (varigenom denne gör sig skyldig till avtalsbrott) är således ett ändrat förhållande utifrån vad parten förutsatte vid avtalsslutet.

Störningar kan betraktas som en typ av ändrade förhållanden, som villkoras av att det sker en påverkan på entreprenörens arbeten som innebär att arbetena inte kan utföras på det sätt som entreprenören planerat för samt att denna påverkan får konsekvenser av ett visst slag . Anta att en väpnad konflikt i ett annat land orsakar brist på ett material som behövs i entreprenaden och att priset för materialet därför ökar kraftigt. Leveranser av materialet sker i planerad tid men entreprenörens kostnader för materialet överstiger kraftigt vad denne räknat med. En sådan händelseutveckling skulle kunna klassificeras som ett ändrat förhållande men inte som en störning.[474] En störning skulle däremot föreligga om en konsekvens av den väpnade konflikten vore att materialet överhuvudtaget inte kunde levereras och att entreprenören med anledning därav inte kunde utföra planerade arbeten. Skillnaden mellan de två exemplen är att det inte föreligger någon arbetspåverkan i det förra fallet (endast en prispåverkan) medan en arbetspåverkan föreligger i det senare fallet.

Det finns flera skäl till att undersökningen fokuserar på störningar snarare än ändrade förhållanden.

---

[468] Samuelsson, 2011a, s. 25 f. och Lehrberg, 2008, s. 17.

[469] Hellner m.fl., 2020, s. 60.

[470] Hellner m.fl., 2020, s. 60.

[471] Rodhe, 1956, s. 355.

[472] Algård avser med ändrade förhållanden ”omständigheter som parterna, eller i vart fall den förpliktade avtalsparten (gäldenären), inte räknat med när avtalet slöts” och betraktar *force majeure* som ”en viss typ av ändrade förhållanden”, se Algård, 2022, s. 80.

[473] Hellner m.fl., 2020, s. 60.

[474] I Hellner m.fl., 2020, s. 75 anges prisförändringsklausuler som ett exempel på avtalsvillkor för justering av långvariga avtal på grund av ändrade förhållanden.

Förekomsten av en störning är villkorad av existensen av en arbetspåverkan. Därigenom har förekomsten av störningar direkt betydelse för utförandet av entreprenaden. En undersökning om ändrade förhållanden hade också innefattat vissa förhållanden som inte har sådan påverkan. Förekomsten av störningar har också ett samband med förhållanden som är typiska för entreprenadavtalen och som påverkar arbetenas utförande.[475] Störningar är på detta sätt nära förknippat med genomförandet av entreprenader och aktualiserar svåra rättsliga frågor.

Genom att utveckla och precisera vad som avses med störningar kan en modell för rättslig analys skapas, som kan användas för att klarlägga vilka störningar som kan ligga till grund för tidsförlängning. Denna modell består i uppdelningen av störningar i de tre delarna avvikelse, arbetspåverkan och effekt samt konstruktionen av typfall av avvikelser.

Att avhandlingen fokuserar på störningar snarare än ändrade förhållanden gör också att undersökningen anknyter till föreställningar och etablerat språkbruk i entreprenadbranschen.

Vinsterna med att använda sig av den etablerade begreppsbildningen om ändrade förhållanden hade varit få. Ändrade förhållanden är ett problemkomplex med vaga konturer som förklaras på olika sätt i litteraturen. Vad som möjligen hade uppnåtts genom att utgå från ändrade förhållanden är att knyta entreprenadrätten närmare den övriga kontraktsrätten.

Sammanfattningsvis har bedömts att det finns övervägande skäl för att utveckla och precisera vad som avses med störningar snarare än att låta analysen ta sin utgångspunkt i ändrade förhållanden.[476]

4.2.2 Huvudregeln

Eftersom störningar är en entreprenadrättslig typ av ändrade förhållanden kan störningar och deras rättsliga relevans förklaras mot bakgrund av vad som gäller för ändrade förhållanden. Den grundläggande frågeställningen är densamma för ändrade förhållanden och störningar, nämligen när det finns grund att göra undantag från den kontraktsrättsliga huvudregeln att respektive part står risken för sina egna förutsättningar.

Huvudregeln kommer till uttryck i NJA 1981 s. 269 och NJA 1985 s. 178. Den innebär att respektive avtalspart själv får bära de negativa konsekvenser som drabbar parten på grund av att händelseutvecklingen efter avtalets ingående avviker från vad denne antagit.

Från huvudregeln finns flera undantag. Juridiska undersökningar om ändrade förhållanden syftar vanligen till att reda ut i vilka fall undantag bör medges från huvudregeln.

---

[475] Se avsnitt 3.2 om typiska förhållanden som påverkar arbetena.

[476] Se också avsnitt 1.8.2, där störningar som föremål för undersökningen behandlas.

Problematiken med ändrade förhållanden och störningar är densamma, nämligen att avtalsförhållandet inte utvecklas på det sätt som i vart fall en av parterna antog vid avtalets ingående är densamma. En gemensam rättsfråga är om part med framgång kan göra gällande ett sådant förhållande för att befrias från sina avtalade förpliktelser eller undslippa avtalsbrottspåföljder.

4.2.3 Undantag från huvudregeln

4.2.3.1 Inledning

Som redan anförts är huvudregeln i svensk rätt att respektive part får bära de negativa konsekvenserna av en (för parten) oförmånlig händelseutveckling. Om ändrade förhållanden medför att det krävs större insatser från naturagäldenären för att prestera enligt avtalet, föreligger alltjämt (enligt huvudregeln) en skyldighet för denne att prestera i avtalad tid. De ändrade förhållandena kan inte med framgång göras gällande av gäldenären som grund för befrielse från förpliktelsen. Överskrids den avtalade tiden för prestationen föreligger ett dröjsmål. Motparten kan då göra gällande avtalsbrottspåföljder.

Från huvudregeln finns flera undantag.[477] Vissa undantag gäller kontraktsrätten i dess helhet. Andra följer av speciella avtalsrättsliga normer och är därmed enbart direkt tillämpliga på de avtal som kan hänföras till den avtalstyp som de speciella avtalsrättsliga normerna hör till.[478]

I avsnitt 4.2.3.2–4.2.3.5 redogörs för de för avhandlingens vidkommande viktigaste undantagsreglerna i den dispositiva rätten. I avsnitt 4.2.3.6 behandlas avtalsvillkor om *force majeure*, som också är regler som tillhandahåller undantag från huvudregeln.

4.2.3.2 Den avtalsrättsliga generalklausulen

Ett för förmögenhetsrätten allmänt tillämpligt undantag från den kontraktsrättsliga huvudregeln tillhandahålls genom 36 § avtalslagen. Ändrade förhållanden kan ligga till grund för en tillämpning av generalklausulen och jämkning av avtalsvillkor. Resultatet av en sådan jämkning skulle kunna vara att det avtalsvillkor som anger

[477] I Lehrberg, 2008, s. 147 anförs att undantag (på grund av oförutsedda förhållanden) från huvudregeln att avtal ska stå fast endast bör göras när det är nödvändigt för att skydda parterna från omfattande förluster eller andra kvalificerade konsekvenser i kontraktsförhållanden. Enligt Rodhe var det innan 1914 sällan som det gjordes avsteg från principen om *pacta sunt servanda*, dvs. ”att den som en gång bundit sig för en avtalsförpliktelse icke senare kan komma undan denna därför att han missräknat sig på framtiden”, se Rodhe, 1952, s. 6. Votinius betonar att det sedan dess har skett en utveckling i kontraktsrätten som ger uttryck för en rättvisesyn där ”avtal ska bygga på verklig frivillighet” och ”[i]ngen ska kunna utnyttja andras underläge eller skaffa sig otillbörliga förmåner som innebär att det uppstår obalans mellan parternas prestationer”, se Votinius, 2022, s. 125.

[478] Se avsnitt 1.7.5 om avtalstyper och speciella avtalsrättsliga normer.

vid vilken tidpunkt naturagäldenären senast ska uppfylla en förpliktelse ändras genom att tidpunkten senareläggs.

Det påstås ibland att betydelsen av 36 § avtalslagen har ökat i svensk förmögenhetsrätt.[479] För detta talar exempelvis att HD i NJA 2017 s. 113 valde att pröva en ansvarsbegränsning i ett konsumentförhållande utifrån 36 § avtalslagen snarare än en rättsprincip om att part inte kan friskriva sig från grov vårdslöshet.[480]

En uppfattning är att utrymmet för att jämka avtalsvillkor i långvariga avtal, så som entreprenadavtal, är mindre än i andra avtal. Ett skäl för detta vore att parterna i långvariga avtal är medvetna om att förhållanden av betydelse kan komma att ändras under avtalstiden. De har därför möjlighet att på olika sätt hantera sannolikheten för sådana förändringar, exempelvis genom avtalsvillkor eller riskpåslag.[481]

Vid övervägande om ett avtalsvillkor ska jämkas med stöd av 36 § avtalslagen ska särskilt beaktas om den ena parten intar en underlägsen ställning. Det omöjliggör dock inte en tillämpning mellan två jämnstarka parter.[482]

Den förhärskande uppfattningen är att utrymmet för att jämka entreprenadavtal är begränsat.[483] Generalklausulen är dock tillämplig också på entreprenadavtal och det kan inte uteslutas att ett avtalsvillkor i ett entreprenadavtal skulle kunna bedömas som oskäligt och jämkas. Det gäller även bestämmelserna i AB 04.

Förhållanden som skulle kunna tala för jämkning av ett avtalsvillkor i ett entreprenadavtal mellan jämnstarka avtalsparter är om villkoret inte är förenligt med gott affärsskick eller annan sedvana i entreprenadbranschen.[484] Med tanke på de krav på lojal samverkan som ställs för ett effektivt genomförande av en entreprenad skulle också parts illojala beteende kunna vara en särskilt relevant faktor vid överväganden om jämkning av avtalsvillkor i entreprenadavtal.[485]

---

[479] Dotevall uttryckte för 20 år sedan att det finns en tydlig tendens ”att avtalsrätten håller på att utvecklas från att vara formellt präglad till att bli mer materiellt inriktad där frågan om avtalsinnehållets skälighet skjuts i förgrunden”, se Dotevall, 2002, s. 441.

[480] Se också den skiljaktiga meningen i HD:s dom 2022-05-11 i mål nr T 3131-21, där två justitieråd argumenterar för att en ansvarsbegränsning i ett avtal om skatterådgivning skulle jämkas enligt 36 § avtalslagen så att konsultfirman blev fullt ersättningsskyldig gentemot sin klient.

[481] Ramberg och Ramberg, 2019, s. 222.

[482] Lindskog, 2015 och Adlercreutz m.fl., 2016, s. 333. Texterna hänvisar till Svea hovrätts dom 2011-09-27 i mål nr T 1085-11, som gällde en klandrad skiljedom i vilken skiljenämnden hade jämkat en friskrivningsklausul i ett avtal ”mellan två mycket stora företag”. Jfr HD:s dom 2022-05-11 i mål nr T 3131-21 p. 33 där HD anför att 36 § avtalslagen ”huvudsakligen är avsedd för konsumentförhållanden” och att det allmänt sett bör ”krävas väsentligt mer för att ett avtalsvillkor ska anses som oskäligt i ett kommersiellt förhållande, i vart fall mellan jämnstarka parter”.

[483] Prop. 1975/76:81 s. 104 och 126 f., Bengtsson, 1976, s. 109 f., Barbo, 1997, s. 319–328, Hagstrøm och Bruserud, 2014, s. 257 f., Bernitz, 2018, s. 206 f. samt Samuelsson, 2022, s. 258 ff.

[484] Bernitz, 2018, s. 186 f., Grönfors och Dotevall, 2016, s. 291 samt Samuelsson, 2011a, s. 248.

[485] Ramberg och Ramberg, 2019, s. 212 om att parts illojala agerande är en faktor vid oskälighetsbedömningen enligt 36 § avtalslagen.

4.2.3.3 Förutsättningsläran

Ett annat undantag från huvudregeln om att part står risken för sina egna förutsättningar följer av förutsättningsläran.[486]

Det råder i doktrinen oenighet om vilka rättsföljder som kan aktualiseras vid en tillämpning av förutsättningsläran. En uppfattning är att den enda tillgängliga rättsföljden är avtals ogiltighet.[487] En annan uppfattning är att domstolarna bör kunna vara mer flexibla än så vid en tillämpning av förutsättningsläran.[488]

Också förutsättningslärans rättsliga relevans i allmänhet är omdiskuterad. Regelns ställning var starkare under första hälften av 1900-talet.[489] Därefter har HD visserligen i vissa fall tillämpat förutsättningsläran men också uttalat att den bör tillämpas restriktivt.[490]

Lehrberg har framhållit betydelsen av förutsättningsläran, särskilt i det praktiska rättslivet.[491] Enligt Hellner har förutsättningsläran som huvudregel inte tillämpats vid ändrade förhållanden. Han utesluter dock inte att det i långvariga avtal kan uppstå situationer när förutsättningsläran kan ge stöd för att ett avtal ska upphöra på

---

[486] Enligt Lehrberg kan förutsättningsläran avse ett rättsområde, en tanke eller förklaringsmodell med utgångspunkt i förutsättningsbegreppet, speciella förutsättningsregler (vilka återfinns i lagstiftning eller utvecklats i praxis eller doktrin) eller en självständig regel, se Lehrberg, 1989, s. 24 f. I avhandlingen avses med förutsättningsläran en självständig regel. Även Christensen anser att det bör göras skillnad mellan förutsättningsläran som rättsgrundsats respektive rättsregel, se Christensen, 1973b, s. 482. Christensen använder termen ”förutsättningsregeln” för rättsregeln och ”förutsättningsläran” för rättsgrundsatsen, se Christensen, 1973a, s. 316.

[487] Med hänvisning till NJA 1989 s. 614 har Ramberg och Ramberg anfört att den enda rättsföljd som förutsättningsläran kan medföra är ogiltighet, se Ramberg och Ramberg, 2019, s. 233. I Hellner m.fl., 2020, s. 63 hänvisas till rättsfallet och anförs att förutsättningsläran också kan medföra att ett avtal modifieras.

[488] Vahlén har anfört att ogiltighet är den normala rättsföljden vid tillämpning av förutsättningsläran men att det inte är uteslutet att domstolar kan finna smidigare lösningar, se Vahlén, 1951, s. 220. Bengtsson har anfört att avtals overksamhet, helt eller delvis, är huvudregeln men att också jämkning i undantagsfall kan aktualiseras, se Bengtsson, 1967, s. 110. Lehrberg anser att andra rättsföljder än enbart ogiltighet kan komma ifråga, se Lehrberg, 1989, s. 567 ff.

[489] I början av 1950-talet ansåg Rodhe ”att förutsättningsläran så småningom fått ett ganska starkt grepp om domstolarna i Sverige, om än åtskilliga domar ställt sig avvisande”, se Rodhe, 1952, s. 18 f. med hänvisning till Wiberg, 1943, s. 773, där det hänvisas till en mängd rättsfall från 1900-talets första decennier. Det har anförts att HD under andra hälften av 1900-talet ”föredragit metoden att antingen beakta förutsättningen vid fastställande av avtalets innehåll eller tillämpa 36 § avtalslagen” samt att förutsättningsläran numera har en ”synnerligen begränsad praktisk betydelse”, se Ramberg och Ramberg, 2019, s. 234.

[490] Enligt Hellner råder det ingen tvekan om att HD i NJA 1981 s. 269 och NJA 1985 s. 178 tillämpade just förutsättningsläran, se Hellner, 1987, s. 153 f. I det senare avgörandet NJA 1996 s. 410 anförde HD ”att ogiltighet av ett avtal enligt reglerna i en allmän förutsättningslära kommer i fråga först om för en bedömning relevanta villkor, uttryckliga eller tolkningsvis fastställda, särskilda regler beträffande avtalstypen eller i övrigt tillämpliga lagbestämmelser saknas”.

[491] I Lehrberg, 2020, s. 309 anförs att ”[f]örutsättningsläran är av stor betydelse i det praktiska rättslivet, där den till största delen utvecklats, men inte sällan missförstådd i den juridiska doktrinen”.

grund av ändrade förhållanden.[492] Votinius har anfört att rättsutvecklingen att förutsättningsläran mot bakgrund av konsumentlagstiftning och införandet av 36 § avtalslagen är ett systemfrämmande element i avtalsrätten och att den bör ”ingå som en självständig del i 1976 års generalklausul i 36 § avtalslagen”.[493]

I NJA 1970 s. 72 tillämpade HD förutsättningsläran på ett entreprenadavtal. Entreprenören hade åtagit sig att gräva en brunn. Under arbetenas gång framkom att markförhållandena var andra än vad entreprenören ostridigt hade rätt att förutsätta. Förhållandena var inte sådana att det var omöjligt för entreprenören att utföra arbetena. Däremot medförde förhållandena väsentligt ökade problem. HD ansåg att avtalade regler om tidsförlängning och tilläggsvederlag inte var uttömmande, utan att också rättsföljder enligt allmänna rättsgrundsatser kunde aktualiseras. Domstolen ansåg att entreprenören hade rätt att häva avtalet i fråga om brunnsgrävningen och erhålla skadestånd från beställaren.

4.2.3.4 Förhållandet mellan generalklausulen och förutsättningsläran

Det kan övervägas hur 36 § avtalslagen och förutsättningsläran relaterar till varandra.

I NJA 1985 s. 178 anförde HD att det ligger ”närmast till hands att först pröva om ogiltighet föreligger enligt förutsättningsläran” när part gör ”gällande att avtalet som sådant är ogiltigt på grund av felaktiga förutsättningar vid avtalets ingående”.

Några år senare resonerade HD i NJA 1989 s. 614 om vilka rättsverkningar som kan bli aktuella vid en tillämpning av förutsättningsläran, särskilt mot bakgrund av 36 § avtalslagen. Domstolen fann att det var ändamålsenligt och bäst överensstämde med lagstiftarens intentioner om 36 § avtalslagen är den regel som ger domstolen frihet att välja den lösning som ter sig mest praktisk, medan de rättsverkningar som kan aktualiseras av förutsättningsläran är mer begränsade. Domstolen uttalade sig dock inte om vilken av de två reglerna som bör tillämpas i första hand vid felaktiga förutsättningar.

Som anförts ovan uttalade HD i NJA 1996 s. 410 att ”ogiltighet av ett avtal enligt reglerna i en allmän förutsättningslära kommer i fråga först om för en bedömning relevanta villkor, uttryckliga eller tolkningsvis fastställda, särskilda regler beträffande avtalstypen eller i övrigt tillämpliga lagbestämmelser saknas”. Domstolen ansåg att förutsättningsläran främst bör ses som ett komplement till avtalstolkning och ogiltighetsgrunderna i avtalslagen.

Att det finns olika uppfattning om förutsättningslärans betydelse i svensk förmögenhetsrätt har framgått ovan. När det gäller förhållandet mellan 36 § avtalslagen och förutsättningsläran är en uppfattning att generalklausulen bör tillämpas i första hand och att förutsättningsläran endast aktualiseras i

[492] Hellner, 1987, s. 139 ff. Förutsättningslärans betydelse vid långvariga avtalsförhållanden har behandlats särskilt i Krokeide, 1977. För diverse resonemang om förutsättningsläran och entreprenadavtal, se Johansson, 2008, s. 39–61.

[493] Votinius, 2022, s. 112 f.

undantagsfall.[494] Ett annat synsätt är att förutsättningsläran inte helt kan inordnas under 36 § avtalslagen eftersom det skulle ”förutsätta att begreppet ’oskäligt avtalsvillkor’ ges en vidsträckt tolkning som omfattar även sådana fall där det med hänsyn till en felaktig förutsättning framstår som oskäligt att *ett avtal* är bindande, oavsett om oskäligheten låter sig hänföras till något specifikt avtalsvillkor eller ej” och så har inte begreppet ”oskäligt avtalsvillkor” tolkats.[495]

4.2.3.5 Det köprättsliga kontrollansvaret

Kontrollansvarsregeln i 27 § 1 st. köplagen är en undantagsregel från huvudregeln om att part får bära de negativa konsekvenserna av ändrade förhållanden. Genom regeln kan säljaren undkomma skadeståndsansvar för dröjsmål.

Om säljaren är i dröjsmål med leverans av varan och detta inte beror på köparen eller något förhållande på köparens sida kan köparen göra gällande påföljder, exempelvis kräva skadestånd.[496] Säljaren har ett skadeståndsansvar för dröjsmål oaktat vårdslöshet, såvitt avser direkta förluster. Däremot undkommer säljaren skadeståndsansvar för dröjsmål om säljaren visar att dröjsmålet beror på ett hinder utanför säljarens kontroll som säljaren inte skäligen kunde förväntas ha räknat med vid köpet och vars följder säljaren inte heller skäligen kunde ha undvikit eller övervunnit.[497] Denna undantagsregel kan aktualiseras vid ändrade förhållanden i köp. Vid förekomsten av störningar i entreprenadavtal kan övervägas om kontrollansvaret är analogt tillämplig.

Det är omdiskuterat huruvida kontrollansvaret bör betraktas som en allmän kontraktsrättslig princip och i vilken utsträckning den bör tillämpas analogt.[498] För entreprenadavtalets del kan konstateras att HD har betonat betydelsen av köplagens regler vid tolkning och utfyllning av entreprenadavtal.[499]

I kapitel 7 tolkas den s.k. hinderbestämmelsen i AB 04 kap. 4 § 3 (genom vilken entreprenören kan erhålla tidsförlängning) i ljuset av den köprättsliga kontrollansvarsregeln.

4.2.3.6 Avtalsvillkor om force majeure

Det är möjligt för parterna att avtala om ytterligare undantag från den kontraktsrättsliga huvudregeln. Klausuler om *force majeure* är ett exempel på en vanligt förekommande typ av avtalsvillkor som tar sikte på ändrade förhållanden.[500]

---

[494] Ramberg och Ramberg, 2019, s. 234 f.

[495] Lehrberg, 2020, s. 335.

[496] 22 § köplagen.

[497] 27 § 1 st. köplagen. Se motsvarande regel i 31 § 1 st. konsumenttjänstlagen.

[498] Se avsnitt 7.2.8.

[499] NJA 2013 s. 271 p. 7, NJA 2014 s. 960 p. 24, NJA 2015 s. 862 p. 12 och NJA 2018 s. 862 p. 12.

[500] Hellner m.fl., 2020, s. 70 f.

Force majeure är en samlingsbeteckning för vissa typer av utifrån kommande händelser.[501] Klausuler om *force majeure* kan medföra att part befrias från ansvar om dennes avtalsbrott beror på en händelse av visst slag. Vilka händelser som i det enskilda fallet är ansvarsbefriande måste bedömas med utgångspunkt i det individuella avtalet. Det är inte ovanligt att de händelser som anges i *force majeure*-klausuler är av ”mindre ingripande karaktär” än sådana som omfattas av *force majeure*-begreppet.[502]

Som exempel på händelser som är vanligt förekommande i *force majeure*-klausuler i allmänhet kan nämnas krig och naturkatastrofer.[503] Det har anförts att det entreprenadrättsliga *force majeure*-begreppet är mer vidsträckt och vardagsbetonat än inom kontraktsrätten i övrigt.[504]

I ett avtalsvillkor om *force majeure* bör parterna klargöra: (1) vilka händelser som omfattas av villkoret, (2) vilka krav som ställs på naturagäldenärens möjlighet att förutse händelsernas realiserande, (3) vilken påverkan på naturagäldenärens prestation som krävs och (4) vilken rättsföljd som en tillämpning av villkoret aktualiserar.[505]

Behovet av att klargöra vilken rättsföljd som en klausul aktualiserar beror på att rättsföljderna kan variera mellan olika klausuler. Tänkbara rättsföljder är att gäldenärens förpliktelse bortfaller, att gäldenärens avtalsbrott inte kan ligga till grund för skadestånd eller avtalsbrottspåföljder i allmänhet, att gäldenären har rätt att häva avtalet eller att gäldenären har rätt till en senareläggning av tidsfristen för prestationens fullgörande.[506]

Som exempel på andra villkor som tar sikte på ändrade förhållanden kan nämnas omförhandlingsklausuler och prisjusteringsklausuler.[507] Ytterligare ett exempel är s.k. *hardship*-klausuler. De aktualiseras av särskilda händelser som innebär att den ena partens prestation blir betungande. Verkan av händelserna är att avtalen ska omförhandlas eller ändras för att ”återställa den ursprungliga balansen” mellan parterna.[508]

I entreprenadavtal är avtalsvillkor om tidsförlängning exempel på bestämmelser som föreskriver undantag från den kontraktsrättsliga huvudregeln.

---

[501] Se avsnitt 4.2.1.

[502] Ramberg och Herre, 2019, s. 215.

[503] Enligt 24 § i 1905 års köplag undkom säljaren skadeståndsansvar vid dröjsmål bl.a. vid ”krig, införselförbud eller därmed jämförlig händelse”.

[504] Samuelsson, 2022, s. 206, Hagstrøm, 1997, s. 37 och Sandvik, 1966, s. 286.

[505] Ramberg och Ramberg, 2019, s. 227.

[506] Hellner m.fl., 2020, s. 73 f.

[507] Ramberg och Ramberg, 2019, s. 228 ff. Omförhandling av avtal behandlas i exempelvis Lehrberg, 2008 och Grönfors, 1995.

[508] Hellner m.fl., 2020, s. 75.

4.2.4 Sammanfattning – ändrade förhållanden och störningar

Störningar är en typ av ändrade förhållanden. Det gemensamma problemet vid ändrade förhållanden och störningar är att avtalsförhållandet inte utvecklas på det sätt som i vart fall en av parterna antog vid avtalets ingående.

Enligt den kontraktsrättsliga huvudregeln svarar respektive part för sina egna förutsättningar och får bära de negativa konsekvenserna av att förhållandena avviker från vad parten antog vid avtalets ingående. Den grundläggande rättsfrågan vid ändrade förhållanden och störningar är om det finns grund att göra undantag från nämnda huvudregel.

Vissa undantag från huvudregeln tillhandahålls genom den dispositiva rätten, exempelvis 36 § avtalslagen. Parterna kan också avtala om undantag. *Force majeure*-klausuler är en typ av avtalsvillkor som föreskriver undantag från den kontraktsrättsliga huvudregeln. I entreprenadavtal finns vanligen villkor varigenom entreprenören kan erhålla tidsförlängning på grund av omständigheter av *force majeure*-karaktär. AB 04 kap. 4 § 3 är en sådan bestämmelse.

4.3 Föreställningar om störningar

4.3.1 Inledning

Det förekommer att en part i en entreprenadtvist påstår att det har förekommit ”störningar” i entreprenaden. Eftersom det i entreprenadbranschen saknas en allmänt accepterad definition av störningar är parts påstående om att det har förekommit ”störningar” – i avsaknad av förtydligande – oklart.[509]

Typiskt sett är det entreprenören som i egenskap av kärande har ett intresse av att påstå att det har förekommit ”störningar”.[510]

Ett påstående om ”störningar” kan ta sikte på omständigheter som entreprenören anser har haft en negativ påverkan på arbetena. Det kan också avse en konkret påverkan på arbetena eller konsekvenserna därav. I litteraturen används ordet ”störning” på ytterligare andra sätt, exempelvis som samlingsterm för förhållanden som regleras av vissa bestämmelser i AB 04.[511]

I detta avsnitt ska undersökas vilka föreställningar om ”störningar” som förekommer i entreprenadbranschen. Detta sker genom en redovisning av dels förklaringar om ”störningar” i litteraturen, dels påståenden om ”störningar” i

[509] I Schedin och Sjöström, 2014, s. 7 ff. anförs att ”entreprenörer genom åren har fyllt ut begreppet [störning] genom att använda det för situationer av mycket skilda slag”.

[510] I undantagsfall förekommer det att beställaren påstår att det har förelegat en ”störning” i entreprenaden som entreprenören ansvarar för, se t.ex. Svea hovrätts dom 2016-03-10 i mål nr T 10408-14.

[511] Gentele, 2019a, s. 11.

entreprenadtvister. Av framställningen framgår att det finns ett behov av att förtydliga språkbruket.

I avsnitt 4.3.2 redovisas vilka föreställningar om ”störningar” som kommer till uttryck i den entreprenadrättsliga litteraturen. Därefter behandlas i avsnitt 4.3.3 vilka påståenden om ”störningar” som förekommer i underrätterna. Sammanfattande reflektioner finns i avsnitt 4.3.4.

I detta avsnitt 4.3 avses inte med ”störning” sådana förhållanden som angetts i avsnitt 1.1. Vad som närmare avses med påståenden om ”störningar” i litteraturen eller i entreprenadtvister varierar, enligt vad som framgår av texten.

4.3.2 Entreprenadrättslig litteratur om störningar

Det finns en handfull texter i vilka det görs ansatser att tydliggöra vad som enligt författaren eller författarna utgör en störning. Texterna är skrivna av Johansson, Schedin och Sjöström, Gentele respektive Olsson och behandlas här.[512]

Författarna har olika uppfattningar om vad som är en störning. Johansson avser med störningar ”varje företeelse som medför att planerat utförande av entreprenadavtalet inte kan genomföras utan förändring”.[513] Schedin och Sjöström menar att det kan förekomma en stor mängd situationer då entreprenören ”upplever sig störd” och att den gemensamma nämnaren för dessa situationer ”är att det rör sig om förutsättningsförändringar i entreprenaden, som kort sagt innebär att entreprenören inte kan bedriva sina kontraktsarbeten på det sätt som var planerat”.[514] Gemensamt för Johansson samt Schedin och Sjöström är dels att störningar är företeelser som inte överensstämmer med vad entreprenörens förutsatt, dels att effekten av störningar är att entreprenören inte kan utföra sina arbeten på planerat sätt.

Olsson anser att störningar vanligen används som beteckning på antingen vissa preciserade händelser eller en självständig företeelse, vilken inte definieras i AB 04 eller ABT 06. Enligt honom är den ”numera gängse synen” att en ”störning är en självständig händelse”, med vilket han avser att det är ett eget fenomen och inte enbart en retorisk samlingsbeteckning för en grupp händelser. Han förklarar störning som ”allt det som uppstår som indirekt konsekvens av det som utgör ÄTA-arbete eller hinder eller väsentlig rubbning; såsom omställningstider, omdisponeringar av maskiner och personal, löpande effektivitetsförluster, produktionsbortfall etc. som en konsekvens av något på beställarens sida som ändrat förutsättningarna för arbetenas utförande men inte passar in under någon förekommande definition eller reglering”. Störningar kan också vara ”omständigheter som uppstår i entreprenaden men i sig inte passar in i någon

[512] Johansson, 2008, Schedin och Sjöström, 2014, Gentele, 2019a samt Olsson, 2020.

[513] Johansson, 2008, s. 126.

[514] Schedin och Sjöström, 2014, s. 7.

förekommande definition överhuvudtaget, men påverkar arbetet". Det är inte fråga om "någon enskild konkret händelse i sig".[515]

Med Olssons synsätt är störningar konsekvenser av ÄTA-arbete, hinder och väsentlig rubbning som inte definieras eller regleras i AB 04 eller ABT 06. Vad som avses synes vara indirekta konsekvenser som består i att entreprenörens arbete inte kan utföras som planerat och som i förlängningen orsakar effektivitetsförluster.[516]

Samtidigt som Gentele anser att störningar normalt avser "olika förutsättningsförändringar i en entreprenad som beställaren svarar för och som kan leda till att en entreprenör drabbas av effektivitetsförluster" har han använt störningar som "en samlingsterm för att beteckna 1) ÄTA-arbeten (beställda såväl som likställda; se 2:3 AB 04 och 2:4 AB 04), 2) hinder orsakade av beställaren (4:3 p. 1 AB 04 och 5:4 AB 04), 3) förtida ibruktagande (5:2 AB 04), och 4) forcering (beställd forcering såväl som forcering föranledd av att beställaren inte medgett berättigad tidsförlängning, 4:6 AB 04)".[517]

Såväl Olssons som Genteles synsätt medför att vad som är en störning är direkt beroende av innebörden av bestämmelserna i AB 04. Olsson menar att störningar är indirekta konsekvenser av vissa omständigheter, vilka inte omfattas av någon reglering (inte heller AB 04). Gentele anser i stället att störningar är omständigheter som regleras av vissa specifika bestämmelser i AB 04.

Johansson redogör relativt utförligt för hur störningar kan uppkomma. Han betonar att störningar hänger samman med entreprenörens planering av entreprenaden, eftersom det är fråga om företeelser som orsakar ändringar av planerat utförande. Planeringen av en entreprenad sker vanligen löpande under entreprenadens gång och blir successivt allt fastare. Om det sker en påverkan på entreprenörens planering ska denna bedömas utifrån den planering som föreligger vid tidpunkten för påverkan.[518]

Enligt Schedin och Sjöström medför störningar typiskt sett att entreprenören drabbas av effektivitetsförluster.[519] Något som uppmärksammas av såväl Johansson som Gentele är att optimal effektivitet aldrig kan uppnås på en arbetsplats. Att exempelvis fikaraster drar ut på tiden, personal förflyttar sig mellan olika platser eller datorer startas upp vid dagens början medför att det alltid föreligger viss mängd "arbetsplatstillskottstid". Detta är känt för entreprenören och något som denne bör ta hänsyn till i sin planering, genom beaktande av olika erfarenhetsvärden.[520] De effektivitetsförluster som orsakas av störningar är andra än de som alltid förekommer i ett projekt (relaterat till en fiktiv optimal effektivitet).

---

[515] Olsson, 2020, s. 110 f.

[516] Olsson, 2020, s. 111.

[517] Gentele, 2019a, s. 11.

[518] Johansson, 2008, s. 123 ff.

[519] Schedin och Sjöström, 2014, s. 7.

[520] Johansson, 2008, s. 126 f. och Gentele, 2019a, s. 27 f.

Typiska effektivitetsförluster som orsakas av störningar är enligt Schedin och Sjöström sådana som uppkommer som ett resultat av att yrkesarbetare måste avbryta sina arbeten, invänta nya besked från arbetsledningen och sedan återuppta arbetet, fast med nya metoder. Sådan påverkan på arbetena förhindrar effektivitetsvinster som uppstår när ett enskilt arbetsmoment utförs upprepade gånger.[521] Med detta synsätt omöjliggör alltså en störning effektivitetsvinster som annars hade uppkommit.

Schedin och Sjöström anser att kostnader på grund av störningar kan bero på en stor mängd ÄTA-arbeten eller avvikande kontraktsförutsättningar.[522] Kostnader som orsakas av störningar kallas av Johansson för störningskostnader. Störningskostnader är merkostnader, dvs. tillkommande kostnader för att utföra föreskrivet arbete.[523] Gentele delar upp kostnader som orsakas av en störning i direkta kostnader och följdkostnader. Med direkta kostnader avses kostnader ”som en störning under alla förhållanden åtminstone måste innebära”. Följdkostnaden är den totala kostnaden med anledning av störningen, med avdrag för direkta kostnader.[524] Bedömningen av vilka kostnader som är direkta kostnader blir således avgörande för vilka kostnader som är följdkostnader.[525] Syftet med distinktionen mellan de två kostnadsslagen tycks vara att möjliggöra argument för ett sänkt beviskrav för orsakssamband och existensen av följdkostnader.

Enligt Johansson leder krav på ersättning grundade på påståenden om störningar ofta till tvist mellan parterna. Ett skäl till detta kan vara att entreprenörens beräkning av kravet är schematisk. En schematisk beräkning kan exempelvis bestå i en jämförelse mellan faktisk kostnad och kalkylerad kostnad för utförandet av entreprenaden. Det kan också vara fråga om beräkningar som utgår från schabloner av olika slag. Beställaren är ofta skeptisk till denna typ av beräkningar eftersom ”[d]e ger intryck av att vara ett sätt för entreprenören, att justera ett dåligt ekonomiskt utfall för entreprenaden till ett vinstgivande sådant.” Ett annat skäl till att det uppstår tvist kan vara att entreprenörens krav på ersättning är högt.[526] Motsvarande kan antas gälla också krav på tidsförlängning.

Gemensamt för de föreställningar om störningar som förekommer i den undersökta entreprenadrättsliga litteraturen är (på ett övergripande plan) att störningar är oförutsedda omständigheter som medför att entreprenören inte kan utföra sina arbeten på planerat sätt.

[521] Schedin och Sjöström, 2014, s. 8 ff.

[522] Schedin och Sjöström, 2014, s. 7 och 23.

[523] Johansson, 2008, s. 120, 140 och 143.

[524] Gentele, 2019a, s. 5.

[525] Det handlar om en bedömning om vilka ”kostnader som en störning under alla förhållanden *måste föranleda*”, se Gentele, 2019a, s. 30.

[526] Johansson, 2008, s. 119 f. Jfr Schedin och Sjöström, 2014, s. 7 och 11.

4.3.3 Påståenden om störningar i entreprenadtvister

Påståenden om störningar i entreprenadtvister kan vara av olika slag. Entreprenören kan ange förekomsten av störningar som grund för krav på tillkommande ersättning eller tidsförlängning. Om entreprenören inte preciserar vilka faktiska omständigheter denne hänför till sitt påstående om störningar, kan det ifrågasättas om denne med tillräcklig tydlighet har åberopat vilka rättsfakta som ligger till grund för kravet.[527] Om entreprenören preciserar vilka omständigheter som ligger till grund för kravet och benämner dessa som ”störningar”, är benämningen antingen en klassificering eller ett retoriskt grepp.[528] Påståenden om störningar kan också vara en del av en parts övergripande narrativ om genomförandet av entreprenaden, utan att de omständigheter som benämns som störningar åberopas som rättsfakta.

Eftersom det saknas en etablerad definition av störningar kan det i avsaknad av förtydliganden vara svårt att förstå den närmare innebörden av ett påstående om störningar i entreprenadtvister. Det kan antas att ordet ibland används just för att det saknar en bestämd innebörd. Parten kan då själv välja vilken innebörd denne lägger i ett påstående om störningar, utan att detta nödvändigtvis klargörs gentemot motparten eller domstolen.

För att ge en bild av hur parter och domstolar refererar till störningar ges nedan en översikt av vad som anförs om störningar i vissa underrättsdomar.

Som anförts i avsnitt 1.8.2 förekommer ordet ”störning” i 17 av de 37 underrättsdomar som anges i avsnitt 1.8.5. I tabellen nedan redovisas kortfattat vad som i 13 av de 17 fallen har benämnts som en störning.[529]

I kolumnen ”Nummer” anges ett löpnummer. I kolumnen ”Mål” anges domstol, målnummer och domsdatum för den dom där referensen till ”störningar” återfinns.[530] I kolumnen ”Beskrivning” redovisas kortfattat vad som benämnts som en ”störning”.

---

[527] Jfr Westberg, 2018, s. 315 f. om allmänt hållna åberopanden vid s.k. ”*global claims*”.

[528] Det finns inget i entreprenadbranschen etablerat och allmänt accepterat störningsbegrepp. Om parts påstående om störningar är en klassificering behöver parten, för att klassificeringen inte ska ha en oklar innebörd för motparten och domstolen, klargöra vad klassificeringen grundar sig på och har för betydelse.

[529] Att det inte är samtliga 17 fall som redovisas beror på följande. I fyra av hovrättsdomarna förekommer ordet ”störning” enbart i tingsrättens dom, som lagts som en bilaga till hovrättens dom. I de fall den bilagda tingsrättsdomen är en av de tingsrättsdomar som anges i tabellen och ordet ”störning” inte förekommer i hovrättsdomen anges inte hovrättsdomen i tabellen. Detta gäller Hovrätten för Nedre Norrlands dom 2017-07-18 i mål nr T 1036-16, Svea hovrätts dom 2017-11-24 i mål nr T 7136-16, Svea hovrätts dom 2018-11-23 i mål nr T 6895-17 och Hovrätten för Västra Sveriges dom 2019-04-12 i mål nr T 4889-17.

[530] I de fall ordet ”störning” enbart förekommer i den tingsrättsdom som bilagts hovrättsdomen redovisas vad som i tingsrättsdomen anförts om störningar. Tingsrättsdomen anges då inom parentes i tabellen. Detta gäller tingsrättsdomar som inte omfattas av kriterierna i avsnitt 1.8.5 (men däremot hovrättsdomen gör det).

Nr	Mål	Beskrivning
1	Svea hovrätts dom 2016-02-25 i mål nr T 10728-14	Samtliga hänvisningar till störningar sker med hänvisning till vad som antecknats i byggmötesprotokoll. I dessa har sammanfattningsvis följande antecknats: ”Tömning av livrustkammarens förråd kommer innebära en störning för att klara sluttiden.” Innan det kan fastställas att en eventuell störning har uppstått bör entreprenören ta sig tid att planera arbetena utifrån de vid tidpunkten kända förutsättningarna. Om tömning av förråd sker enligt ny planering ”kommer ej tömningen av förråden utgöra en störning som påverkar sluttiden”. Att demontage av kvadersten har stoppats är en störning. Problem med fönster anförs vara en störning ”som är en del av byggprocessen som entreprenören skall kunna hantera”.
2	Svea hovrätts dom 2016-03-10 i mål nr T 10408-14 (Stockholms tingsrätts dom 2014-10-17 i mål nr T 17237-12)	I detta fall var det beställaren som gjorde påståenden om ”störningar”. Enligt beställaren medförde entreprenörens platschefs frånvaro ”hinder och störningar för produktionen eftersom det då inte fanns någon tjänsteman på plats som kunde leda produktionen och lämna besked i alla de frågor som dagligen uppkommer i en entreprenad”. Entreprenörens sena projektering ledde till störningar. Beställaren ansåg att entreprenören borde ha gett in en ”störningsutredning”. Entreprenören hade visserligen gett in handlingar där det fanns noteringar om störningar men av dessa framgick inte vilka arbeten som hade påverkats eller vilken konsekvenser störningarna hade haft på avtalade färdigställandetider.
3	Svea hovrätts dom 2016-07-07 i mål nr T 6274-15 (Solna tingsrätts dom 2015-06-16 i mål nr T 915-12)	I domen finns en mängd referenser till ”störningar”. Sådana görs av såväl parterna som domstolen. Nedan är inte en fullständig uppräkning av vad som anförs i domen. Entreprenören ansåg att det förekommit stillestånd som beställaren svarade för. Beställaren invände dock ”att det förehållandet att en container stod i vägen och det var revision i reaktorbassängen inte utgjort hinder utan tillfälliga störningar som [entreprenören] haft att räkna med”. Entreprenören anförde ”att fyra femtedelar av parternas gemensamma aktiviteter inte hade gått planenligt och att dessa störningar hade medfört sänkt produktivitet och omöjliggjort [entreprenörens] planering, vilket resulterat i betydande kostnadsökningar”. Beställaren anförde att vissa arbeten som tvisten avsåg var helt oberoende av varandra och att eventuella störningar av några av dessa arbeten därför inte påverkade genomförandet av andra arbeten. Beställaren medgav att ”vissa störningar” hade uppkommit vid utförandet av ÄTA-arbeten. Enligt beställaren hade dessa störningar endast förekommit under kortare stunder och medfört ställtider som varit kontraktsförutsättningar. Beställaren ansåg att ”[s]törningar av sådant slag ska därmed inte betraktas som hinder vilka har påverkat [entreprenörens] möjlighet att färdigställa entreprenaden inom kontraktstiden.” Beställaren ansåg att entreprenören i anbudsskedet skulle ha förutsatt vissa störningar. Beställaren anförde att i de fall det hade förekommit störningar hade entreprenören kunnat utföra andra arbeten. Entreprenören hade enligt beställaren en skyldighet att vid störningar omfördela sina resurser. Tingsrätten ansåg att en entreprenör som ska utföra arbeten på ett kärnkraftverk måste vara beredd på att det kan förekomma ”störningar i arbetet”. Sådana störningar ingår i kontraktsförutsättningarna och eventuella stillestånd med anledning därav kan inte ge rätt till ersättning. Om arbeten inte kan utföras på grund av att sidoentreprenörer inte har utfört nödvändiga förberedande arbeten är det dock inte fråga om förutsebara störningar som ingått i kontraktsförutsättningarna.

4	Solna tingsrätts dom 2016-07-08 i mål nr T 1436-15	Entreprenören anmälde ”hinder och störningar” med anledning av frågor relaterade till vattenmätare, telefonabonnemang och elservis.
5	Östersunds tingsrätts dom 2016-08-29 i mål nr T 3014-14	Beställaren anförde att parterna under entreprenadtiden hade träffat en överenskommelse enligt vilken entreprenören skulle kompenseras för ”hinder och störningar”.
6	Stockholms tingsrätts dom 2017-06-27 i mål nr T 4929-16	Enligt entreprenören var ”frågan om hinder och störningar […] en ständigt uppkommande fråga” under entreprenadtiden.
7	Göteborgs tingsrätts dom 2017-10-20 i mål nr T 9052-16	I byggmötesprotokollen fanns en återkommande rubrik med lydelsen ”Hinder och störningar”. Enligt entreprenören kände beställaren till de omständigheter som enligt entreprenören ”orsakade störningar och merarbete”. Beställaren anförde att denne hade personal på plats dagligen och ”fick uppfattningen att arbetena fortgick som planerat utan några egentliga hinder, störningar eller avbrott”. Enligt beställaren gjorde entreprenören inte gällande några ”hinder, störningar eller andra avvikelser” utöver två avbrott i arbetena.
8	Malmö tingsrätts dom 2018-04-04 i mål nr T 4792-15	Entreprenören ansåg att det i byggmötesprotokoll framgick att denne hade anmält ”hinder och störningar orsakat av kablar i gångväg”.
9	Västmanlands tingsrätts dom 2018-05-03 i mål nr T 1065-17	Entreprenörens anförde att de delar och arbeten som hade förändrats i entreprenaden bl.a. var ”störningar i entreprenaden”. Konkursboet menade att det hade förekommit störningar i arbetet på grund av att beställaren hade bedrivit verksamhet på arbetsområdet under entreprenadtiden. Beställaren hade vid flera tillfällen upplåtit delar av arbetsområdet för olika arrangemang, t.ex. utställningar. Detta medförde störningar i entreprenaden. Beställaren invände att det inte hade uppkommit några ”störningar” för entreprenören och att ”störning” inte är ett begrepp som återfinns i ABT 06. En sakkunnig angav i ett förhör att dennes kalkyler hade baserats ”på en störningsfri entreprenad” och att han inte visste något om huruvida den aktuella entreprenaden hade varit ”störningsfri”. Han anförde också att ”[s]törningar påverkar en entreprenörs kostnader, men behöver inte påverka byggherrens kostnader eftersom ansvaret för störningen måste härledas.”
10	Stockholms tingsrätts dom 2018-05-30 i mål nr T 10946-16	Entreprenören ansåg att denne hade ”drabbats av hinder och störningar”. Att bostadsrättsinnehavare hade gjort tillval utöver en avtalad tillvalslista orsakade ”störningar i framdriften av entreprenaden”. Entreprenören anförde att förlängd entreprenadtid ”till följda av ÄTA, hinder och störningar” hade medfört merkostnader.
11	Södertörns tingsrätts dom 2019-04-29 i mål nr T 14639-17	Ett vittne uppgav i ett förhör att parterna hade haft ett felfritt samarbete under 15 års tid men att det aktuella projektet inte gick bra och att ”det var hinder och störningar”.

12	Attunda tingsrätts dom 2019-06-19 i mål nr T 3168-16	Entreprenören anförde att schaktningen tog längre tid än planerat på grund av mer kablar och rör än vad som redovisats. ”Störning” skulle redovisas på ett byggmöte. Beställaren anförde att entreprenören hade valt att överlämna en ”störningsrapport” avseende enbart en viss fråga. Enligt beställaren överlämnas en sådan rapport ”av entreprenören för att beställaren ska underrättas om att det föreligger hinder eller störning som inverkar på entreprenörens möjlighet att färdigställa kontraktsarbetena i tid”.
13	Göteborgs tingsrätts dom 2019-06-12 i mål nr T 6110-14 och T 2540-15	Entreprenören ansåg att det hade uppstått ”en störning av entreprenaden” på grund av ÄTA-arbeten, sena besked från beställaren samt förskjutning av vissa arbeten in i vinterperiod. Entreprenören gjorde gällande att en väsentlig rubbning hade medfört att entreprenören inte kunde utföra kontraktsarbetena som planerat. Detta eftersom bl.a. ”störningar som [beställaren] svarat för” inneburit att arbetena fått utföras under andra förutsättningar än entreprenören hade anledning att räkna med när denne lämnade sitt anbud. Entreprenören anförde att ”[e]ntreprenadprojekt är i starten särskilt känsligt för störningar och förseningar.” När arbetena väl har påbörjats har entreprenören ”större möjligheter att omplanera arbetet samt att parera för störningar och förseningar”. Enligt entreprenören kom parterna vid ett tillfälle överens om ersättning för merkostnader avseende vissa arbeten. Överenskommelsen ”avsåg arbetet men inte störningen”. Entreprenören ansåg att ”[e]n störning eller väsentlig rubbning är en ineffektivitetsfråga som innebär att entreprenören inte kan utföra kontraktsarbetet så effektivt som planerat.” I en fråga om golvbeläggning anförde beställaren att dennes personal redan tidigt i projekteringsskedet förklarade för entreprenörens projekteringsledare hur golvet skulle utföras. Enligt beställaren ”hade arbetet kunnat utföras utan störningar” om entreprenören redan från början hade accepterat beställarens anvisningar. Domstolen redogjorde för entreprenörens krav avseende forcering och anförde att entreprenören hade gjort gällande ”att den forcering som har ägt rum, har haft en störning i form av ineffektivitet av kontraktsarbetena ’eftersom det har varit personer som har trampat varandra på fötterna’”. Enligt entreprenören var störningarna därmed ”uppkomna antingen som en följd av väsentlig rubbning eller alternativt genom forcering”.

Som framgår av beskrivningarna i tabellen förekommer uttrycket ”hinder och störningar” flera gånger. Det kan bero på att detta tycks vara en vanligt förekommande rubrik i byggmötesprotokoll och att parterna (eller domstolen) hänför sig till vad som angetts under denna rubrik i protokollen. Det kan också vara så att parternas språkbruk påverkas av förekomsten av rubriken och att ”hinder och störningar” därmed blir ett uttryck som används även i andra sammanhang än på byggmöten.

I vissa domar refererar ”störningar” till faktiska förhållanden som i vissa fall kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning (eller någon annan rättsföljd). I andra domar kan det i påståendet om störningar ligga ett implicit ställningstagande om att beställaren ska svara för störningarnas konsekvenser. Utifrån de undersökta

domarna finns inte stöd för uppfattningen att störningar alltid eller ofta är en benämning av förhållanden som beställaren ansvarar för.[531]

Av beskrivningarna i tabellen går att utläsa att påståenden om störningar kan ta sikte på olika typer av omständigheter. Nedan redovisas tre av fallen från tabellen där entreprenören påstod att det hade förekommit störningar. Exemplen syftar till att illustrera att påståenden om störningar i entreprenadtvister kan ta sikte på olika typer av omständigheter.

> **Svea hovrätts dom 2016-02-25 i mål nr T 10728-14.** Entreprenaden avsåg restaurering av fasader på Stockholms slott. Entreprenören gjorde gällande att det hade förekommit hinder för dennes arbeten. Hovrätten redovisade i sina domskälen vad som hade antecknats om hinder i byggmötesprotokoll. I ett sådant protokoll var noterat att entreprenören hade anfört att ”[t]ömning av livrustkammarens förråd kommer innebära en störning för att klara sluttiden.” I ett senare byggmötesprotokoll var antecknat att ”[o]m den nya planeringen av förrådstömningen följer punkt 1.14.2 [Tidplan] kommer ej tömningen av förråden utgöra en störning som påverkar sluttiden.” I ett annat byggmötesprotokoll var antecknat att det var ”en störning att demontage av kvadersten nivå B har stoppats”. Förrådstömning som inte skedde enligt plan och stopp av demontage av kvadersten var två separata störningar. Det var dessa förhållanden i sig som benämndes som störningar, inte tids- eller kostnadskonsekvenserna av dem.
>
> **Malmö tingsrätts dom 2018-04-04 i mål nr T 4792-15.** Den entreprenad som låg till grund för tvisten gällde förläggning av en ny överföringsledning för vatten mellan två orter. I målet prövades om entreprenören hade rätt till ersättning eftersom ”ledningar som var inritade på de ritningar entreprenören hade tillhandahållits av [beställaren] inte var förlagda där de skulle vara förlagda samt att det också fanns ledningar som inte var inritade”. En fråga i målet var om entreprenören hade underrättat beställaren om dessa förhållanden. Entreprenören anförde bl.a. att det av byggmötesprotokoll framgick ”att entreprenören anmält hinder och störning orsakat av kablar i gångväg”. Det var alltså inte förekomsten av kablar i viss position som benämndes som en störning. I stället användes ordet störning som benämning på en typ av konsekvens av kablarnas position.
>
> **Stockholms tingsrätt dom 2018-05-30 i mål nr T 10946-16.** Beställaren (en bostadsrättsförening) hade anlitat entreprenören för ett stambyte. Entreprenören begärde ersättning och förlängning av kontraktstiden på grund av ”hinder och störningar”, vilka enligt entreprenören hade orsakats av att bostadsrättsinnehavare hade gjort tillval utanför den tillvalslista som hade överenskommits mellan entreprenören och beställaren. Sådana tillval hade enligt entreprenören orsakat ”störningar i framdriften av entreprenaden, vilka medförde att [entreprenören] tvingades utföra delar av tillvalen i en lägenhet vid ett tillfälle för att vid ett senare tillfälle komma tillbaka och slutföra arbetet i samma lägenhet, dvs. tillvalen

[531] Jfr Gentele, 2019a, s. 11 som menar att ”störningar” normalt används ”för att beteckna olika förutsättningsförändringar i en entreprenad som beställaren svarar för”.

resulterade i onödigt merarbete". Entreprenören menade alltså att de tillval som gjorts utöver tillvalslistan hade orsakat störningar, vilka i sin tur hade orsakat merarbete.

I de tre fallen ovan gjorde entreprenörerna (och tillika kärandena) gällande omständigheter som kan klassificeras som avvikelser.[532] Omständigheterna var: förrådstömning, stopp av demontage av sten, förekomst och placering av kablar under mark samt bostadsrättsinnehavares tillval utöver en avtalad tillvalslista.

I fallet från Svea hovrätt benämndes avvikelserna som störningar. I fallet från Malmö tingsrätt användes i stället störning som benämning på konsekvenserna av en avvikelse. I det tredje fallet, från Stockholms tingsrätt, var störning en benämning på en konsekvens av en avvikelse, vilken i sin tur orsakade merarbete. Det varierar alltså om störningar används som benämning för (1) avvikelser eller (2) konsekvenserna av avvikelser.

Gemensamt för de tre exemplen är att entreprenören menade att störningen var något som beställaren ansvarade för och som hade haft en negativ påverkan på utförandet av entreprenaden. Det är inte i samtliga fall klart vad den negativa påverkan närmare bestod av, men det kan förstås som stillestånd, tillkommande arbetsmoment och reducerad produktivitet.

4.3.4 Sammanfattande reflektioner

Ordet störning används på ett skiftande sätt i den entreprenadrättsliga litteraturen och i entreprenadtvister. Det finns ingen allmänt accepterad definition av störningar. När en part påstår att det har förekommit en störning är påståendet därför – i avsaknad av ett förtydligande – förenat med oklarheter.

Det vore till gagn för såväl avtalsparter som domstolar (och andra tvistelösare) om ett preciserat och utvecklat störningsbegrepp kunde bli allmänt accepterat. Det vore då tydligare vad som avses med ett påstående om störningar. Den part som påstår att det har förekommit en störning skulle alltjämt behöva precisera vilka konkreta omständigheter som i det enskilda fallet utgör en störning.

För att underlätta att en mer preciserad bestämning av vad som avses med störningar ska etableras i entreprenadbranschen bör den ansluta till existerande föreställningar om störningar i branschen.

[532] Se vidare om avvikelser i avsnitt 4.4 och 4.5.

4.4 De tre störningsmomenten

4.4.1 Avvikelser, arbetspåverkan och effekter

Med störning avses i avhandlingen *en omständighet som avviker från vad entreprenören förutsatt (antagit) senast vid avgivandet av sitt löfte (anbud) att ingå avtalet som gör att entreprenörens arbeten inte kan utföras som planerat och som orsakar tillkommande kostnader, en försening eller bådadera*.

En störning består av tre moment:

1. en omständighet som avviker från vad entreprenören förutsatt (antagit) senast vid avgivandet av sitt löfte (anbud) att ingå avtalet,
2. en påverkan på arbetena som medför att de inte kan utföras som planerat samt
3. tillkommande kostnader för arbetena, en försening av arbetenas utförande eller bådadera.

En omständighet som avviker från vad entreprenören förutsatt (antagit) senast vid avgivandet av sitt löfte (anbud) att ingå avtalet kallas för en *avvikelse*. Avvikelsens påverkan på arbetena som medför att de inte kan utföras som planerat är en *arbetspåverkan*. Tillkommande kostnader för arbetena och förseningar av arbetenas utförande kallas tillsammans för *effekt*.[533] Var för sig kan tillkommande kostnader för arbetena kallas *kostnadseffekt* och förseningar för arbetenas utförande kallas *tidseffekt*.

Det ovan anförda skiljer sig inte i någon hög grad från förekommande föreställningar om störningar i entreprenadbranschen.[534] Att dela upp störningar i tre moment möjliggör dock en ökad precision i rättsliga analyser av vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. Vad som närmare avses med respektive moment utvecklas i avsnitt 4.5–4.7 nedan.

Syftet med att dela upp störningar i tre moment är att underlätta rättsliga analyser av dels påståenden om störningar, dels normer som kan vara tillämpliga vid prövning av krav som grundas på påståenden om störningar. Exempelvis kan de tre momenten användas för att dela upp grunden för ett krav och de bifallsvillkor som enligt tillämpliga regler ska vara uppfyllda för att entreprenören ska kunna ges rätt till yrkad rättsföljd. Genom en sådan uppdelning kan bl.a. tydliggöras vad som har åberopats (eller inte åberopats) respektive styrkts (eller inte styrkts) inom respektive moment. Uppdelningen av störningar i tre moment möjliggör för parter och domstolar att med större precision samtala om vilka avtalsvillkor eller utfyllande

[533] Jfr Johansson, 2008, s. 136 f. som sökt klargöra orsakssamband vid störningar genom en analysstege i fyra steg. De fyra stegen består av (1) omständighet, (2) effekt, (3) konsekvens och (4) störningsersättning.

[534] Se avsnitt 4.3.

normer som aktualiseras samt hur de relaterar till partens påståenden om konkreta omständigheter.

Att skilja mellan de tre momenten i en störning kan också bidra till att klargöra hur parterna i ett entreprenadavtal har fördelat risken (i vid bemärkelse) för avvikelser.[535] Uppdelningen av störningar i tre moment kan också underlätta jämförelser mellan regleringar av störningar i olika avtal.

Med avhandlingens terminologi är reducerad produktivitet en viss typ av arbetspåverkan. Det kan alltså vara ett moment i en störning. Förekomsten av en störning är dock inte villkorad av att arbetspåverkan består i just reducerad produktivitet.[536] Som exempel på andra typer av arbetspåverkan kan nämnas tillkommande arbetsmoment och ändrade arbetsmetoder.

Det är viktigt att skilja mellan störningar och de avtalsnormer eller rättsnormer som eventuellt är tillämpliga på sådana företeelser. Störning är en benämning på en viss typ av faktisk företeelse. Förhållandet mellan störningar samt avtalsnormer och rättsnormer är att förekomsten av en störning kan medföra att en sådan norm blir tillämplig.

Omständigheter som utgör del av en störning *kan* vara rättsfakta i förhållande till en rättsföljd. Om så är fallet beror på de villkor som uppställts i de relevanta avtalsvillkor som gäller mellan parterna eller de rekvisit som ska vara uppfyllda för tillämpningen av utfyllande rättsnormer. Att benämna en företeelse som en störning säger i sig ingenting om huruvida en viss bestämmelse i AB 04, ett annat avtalsvillkor eller en rättsnorm är tillämplig.

Det förekommer att omständigheter som utgör moment i en störning sammanblandas med villkor som reglerar vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. Exempelvis kan frågan om vilka hinder som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning förstås på olika sätt. Med ”hinder” kan avses en konkret avvikelse (t.ex. en stenbumling) eller arbetspåverkan (t.ex. att arbetena inte kan utföras under en viss tidsperiod). Med ”hinder” kan också avses en avtalsbestämmelse (t.ex. AB 04 kap. 4 § 3) eller ett villkor i en bestämmelse (t.ex. villkoret att entreprenörens arbeten ska ”hindras” enligt AB 04 kap. 4 § 3).

Mot bakgrund av ovan kan det krävas att parternas utsagor i entreprenadtvister är tydliga för att missförstånd ska undvikas.

4.4.2 Tillämpning av begreppsapparaten – ett exempel

För att klargöra hur begreppsapparaten relaterar till faktiska omständigheter kan följande fiktiva exempel vara belysande.

---

[535] I senare kapitel i avhandlingen används ordet risk i en snävare bemärkelse än här, vilket förklaras i kapitel 5.

[536] I vissa sammanhang avgränsas ”störningar” eller ”*disruption*” till situationer då entreprenören drabbas av en produktivitetsförlust. Så sker alltså inte här.

> Beställaren B anlitar entreprenören E för att förlägga en ny vattenledning på en sträcka om 200 m. Parterna har avtalat att B ska överlämna nödvändiga ritningar för arbetets utförande senast måndagen vecka 22. B överlämnar dock ritningarna först måndagen vecka 23. Detta orsakar enligt E att dennes arbeten står stilla i en vecka. Stilleståndet orsakar i sin tur att entreprenadens färdigställande försenas med en vecka och att det tillkommer kostnader om 50 000 kr för förlängd etablering.

Avvikelse, arbetspåverkan och effekt kan kopplas samman med omständigheterna i exemplet ovan enligt följande.[537]

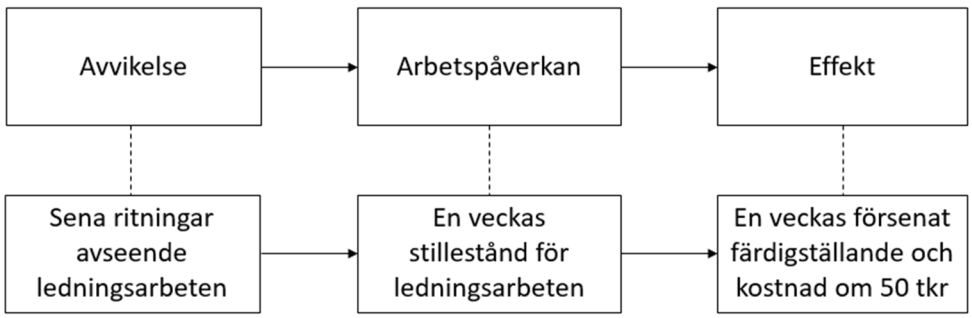

Figur 3.

Den sena leveransen av ritningarna är en avvikelse, dvs. en omständighet som avviker från vad entreprenören förutsatt. Detta kan konstateras genom en jämförelse mellan den tidpunkt då ritningarna skulle ha överlämnats enligt avtalet (senast måndagen vecka 22) och den tidpunkt då ritningarna faktiskt överlämnades (måndagen vecka 23). Av jämförelsen framkommer att överlämnandet skedde en vecka senare än vad parterna kommit överens om.

Arbetspåverkan består i att entreprenörens arbeten stod stilla i en vecka i väntan på ritningarna. Stilleståndet orsakade såväl kostnads- som tidskonsekvenser, nämligen en veckas försenat färdigställande av entreprenaden och tillkommande kostnader om 50 000 kr avseende förlängd etablering. Kostnaderna och förseningen är effekter.

I figur 3 sammanbinds vissa rutor av pilar. Pilarna illustrerar att avvikelsen orsakar arbetspåverkan och att arbetspåverkan orsakar effekten. Mellan de olika momenten föreligger således ett orsakssamband. Detta kan illustreras av det fiktiva exemplet, där (enligt entreprenörens uppfattning) de sena ritningarna orsakade en veckas stillestånd och stilleståndet orsakade tillkommande kostnader och ett försenat färdigställande av entreprenaden.[538]

[537] Jfr figurerna i Johansson, 2008, s. 137 och Brøndmo, 2021, s. 330.

[538] Att frågor om orsakssamband inte behandlas i avhandlingen har klargjorts i avsnitt 1.11.6.

4.5 Avvikelser

4.5.1 Entreprenörens antaganden

Med avvikelse avses att en omständighet avviker från vad entreprenören förutsatt (antagit) senast vid avgivandet av sitt löfte (anbud) att ingå avtalet. Typiskt sett är det fråga om antaganden som görs i anbudsskedet, efter att entreprenören tagit del av förfrågningsunderlaget för entreprenaden.[539]

Entreprenörens antaganden innan avgivandet av sitt anbud ligger till grund för dennes anbudssumma. Planeringen av arbetena och kalkyleringen av kostnaden för att utföra dessa görs mot bakgrund av den information som tillhandahålls av beställaren i förfrågningsunderlaget men också nyckeltal, erfarenheter och interna förhållanden, så som gällande avtal med leverantörer och underentreprenörer samt tillgängliga resurser (exempelvis personal och maskiner m.m.).[540]

I förfrågningsunderlaget redovisas det arbetsresultat som entreprenören ska åstadkomma samt information om arbetsområdet och annat som är relevant för utförandet av entreprenaden. Det är inte möjligt för beställaren att redovisa all information som kan vara relevant för genomförandet av entreprenaden. En entreprenör måste därför, i någon mån, göra egna antaganden utifrån tillgängligt underlag.[541]

En avvikelse kan också bestå i en omständighet som avviker från vad parterna har överenskommit efter ingåendet av entreprenadavtalet. I undantagsfall skulle nämligen en störning kunna grunda sig på avvikelser i förhållande till antaganden som görs med anledning av tilläggsavtal till entreprenadavtalet. Typfallet är dock att avvikelser relaterar till entreprenörens antaganden i anbudsskedet.

Avvikelser kan vara av olika slag. I sin avhandling om förutsättningsläran skiljer Lehrberg mellan förutsättningar som var felaktiga redan då löftet gavs och sådana som blir felaktiga först i ett senare skede genom att en händelse inträffar eller uteblir. Det förra fallet kallar han *oriktiga förutsättningar* och det senare *bristande förutsättningar*.[542] Distinktionen är relevant också för avvikelser.

Vissa av entreprenörens antaganden är felaktiga redan vid avtalets ingående. Det handlar då om att befintliga förhållanden avviker från antagandena och är fråga om oriktiga förutsättningar. Som exempel kan nämnas att markförhållandena på arbetsområdet är av annan beskaffenhet än vad entreprenören antagit, t.ex. att berg under marknivån befinner sig på ett annat djup än vad entreprenören förutsatt.

---

[539] Lehrberg poängterar, såvitt avser förutsättningsläran, att den relevanta tidpunkten är när parterna avger sina viljeförklaringar– inte när avtalet ingås, se Lehrberg, 1989, s. 79, not 18.

[540] Liman m.fl., 2016, s. 23 ff.

[541] I AB 04 regleras detta i kap. 1 §§ 6–8. Se vidare om bestämmelserna i kapitel 10.

[542] Lehrberg, 1989, s. 79 f. I doktrinen förekommer också andra indelningar av omständigheter som kan inträffa efter ett avtals ingående och påverka ett avtals genomförande, se t.ex. Taxell, 1972, s. 6 ff. och Krokeide, 1977, s. 575.

I exemplet nedan påstod entreprenören att befintliga förhållanden avvek från vad denne hade förutsatt.

> **Malmö tingsrätts dom 2018-04-04 i mål nr T 4792-15.** Enligt entreprenörens uppfattning hade beställaren i förfrågningsunderlaget föreskrivit att kablar i gångväg skulle vara dragna på visst sätt. Entreprenören hade förutsatt att kablarna var förlagda på detta sätt och lagt detta till grund för sitt anbud. Det visade sig sedan att kablarna var förlagda i andra positioner och att det förekom kablar som överhuvudtaget inte var markerade på ritning (avvikelser).

Andra antaganden avser en händelseutveckling. Om händelseutvecklingen blir en annan än entreprenören antagit är det fråga om bristande förutsättningar eller antaganden. Det kan handla både om att en händelse inträffar eller uteblir. Ett exempel kan vara att det inträffar en storm som entreprenören inte förutsatt.

Nedan är ett exempel på en påstådd avvikelse som bestod i att en händelse inträffade som entreprenören inte hade räknat med, nämligen att en sidoentreprenör lade upp massor på en viss plats.

> **Stockholms tingsrätts dom 2018-12-20 i mål nr T 5015-17.** Entreprenören påstod att en sidoentreprenörs upplag av massor (avvikelse) innebar att entreprenören inte kom fram för att kunna utföra sina arbeten (arbetspåverkan) och orsakade två dagars försening (effekt).

I exemplet nedan menade entreprenören att vissa förutsatta händelser uteblev (vid en viss tidpunkt), nämligen att beställaren inte i rätt tid lämnade vissa besked om entreprenaden.

> **Attunda tingsrätts dom 2016-04-15 i mål nr T 1798-15 och T 2681-15.** Entreprenaden avsåg renovering av en byggnad för restaurang. Entreprenören ansåg att beställaren inte i rätt tid hade meddelat val av kakel/klinker, färgsättning, jalusier och köksutrustning (avvikelser).

Huruvida en avvikelse är sådan att den kan ligga till grund för tidsförlängning är sällan beroende av vad entreprenören *faktiskt* har förutsatt. Det är i stället – typiskt sett – vad entreprenören haft rätt att förutsätta eller borde ha förutsatt som är relevant.

Vad entreprenören faktiskt har antagit är en bevisfråga. Bedömningen av vad entreprenören haft rätt att förutsätta eller borde ha förutsatt. En sådan bedömning kan komma att göras med utgångspunkt i vad en entreprenör på fackmässiga grunder har skäl att anta om de relevanta förhållandena.

4.5.2 Typfall av avvikelser

Avvikelser kan vara av olika slag. Ett lämpligt sätt att undersöka vilka störningar som kan ligga till grund för tidsförlängning är att utgå från typfall av avvikelser. I avhandlingen konstrueras sådana typfall.[543]

De tio typfallen nedan är inte heltäckande i den meningen att alla tänkbara avvikelser kan hänföras till något av typfallen.[544] Däremot fångar de upp många avvikelser som förekommer i praktiken. De aktualiserar principiella frågor som är relevanta också för avvikelser som inte ryms inom något av typfallen.

Typfallen kan indelas i olika grupper beroende på om de beror på någon av parterna eller inte. Med *partsberoende avvikelser* avses att förekomsten av avvikelserna beror på en parts agerande eller underlåtenhet. *Partsoberoende avvikelser* är andra avvikelser.

Ytterligare indelningar kan göras. Partsberoende avvikelser kan delas in i grupperna *beställarens bristande informationsgivning* respektive *annan otillräcklig medverkan från beställaren*. Partsoberoende avvikelser kan för sin del delas upp i grupperna *vådahändelser* respektive *avvikande befintliga förhållanden*.

De tio typfallen är följande:

- PARTSBEROENDE AVVIKELSER
  - *Beställarens bristande informationsgivning*
    1. Beställaren underlåter att lämna information
    2. Beställaren lämnar ofullständig information
    3. Beställaren lämnar information för sent
    4. Beställaren lämnar felaktig information
  - *Annan otillräcklig medverkan från beställaren*
    5. Beställaren tillhandahåller otillräckliga resurser
    6. Beställaren brister i samordningen
    7. Beställaren tillser inte att erforderliga myndighetsbeslut har fattats
- PARTSOBEROENDE AVVIKELSER
  - *Vådahändelser*
    8. Väderförhållanden
    9. Händelser av *force majeure*-karaktär
  - *Avvikande befintliga förhållanden*
    10. Avvikande markförhållanden

Skälet till att typfallet avvikande markförhållanden (nr 10) klassificeras som en partsoberoende avvikelse är att det är just förekomsten av avvikande markförhållanden som utgör typfallet. Hur markförhållandena är beskaffade är

[543] Se avsnitt 1.8.4.

[544] Exempel på ytterligare typfall skulle kunna vara skador på arbetsresultatet och stölder från arbetsområdet.

(typiskt sett) oberoende av parterna. Att markförhållandena avviker från vad entreprenören förutsatt kan bero på att beställaren har lämnat ofullständiga eller oriktiga uppgifter om markförhållandena i förfrågningsunderlaget. Om så är fallet är de ofullständiga eller oriktiga uppgifterna i sig egna typfall (se nr 2 och 4 i listan). Markförhållandena kan avvika från entreprenörens antaganden också utan att beställaren lämnat ofullständig information eller felaktig information.[545]

Det är viktigt att notera att det här är fråga om typfall. I praktiken måste naturligtvis göras en helhetsbedömning av alla relevanta omständigheter. Det kan mycket väl vara så att ett och samma händelseförlopp aktualiserar flera av typfallen.[546]

Typfallen kan analyseras från olika juridiska perspektiv. Vilka perspektiv som anläggs i avhandlingen, och skälen härför, anges i kapitel 5. Rättsliga analyser av tre av typfallen (närmare bestämt nr 3, 8 och 10 i listan) återfinns i kapitel 8–10.

4.6 Arbetspåverkan

4.6.1 Med arbetspåverkan avses en påverkan på arbetenas utförande

Med arbetspåverkan avses en påverkan på arbetena som medför att de inte kan utföras som entreprenören har planerat. Arbetspåverkan avser arbetena – inte arbetsresultatet.[547]

Påverkan på arbetena kan vara av olika slag. Det kan exempelvis handla om att arbete (1) tillkommer, (2) ändras eller (3) inte kan utföras.[548] Det kan också vara fråga om (4) att arbete utgår, dvs. att avvikelsen medför att ett visst arbetsmoment inte längre är nödvändigt för att åstadkomma det föreskrivna arbetsresultatet. Det torde dock vara ovanligt och typiskt sett inte orsaka någon effekt (dvs. tillkommande kostnad eller försening). Sådana förändringar av planerat utförande kommer inte att behandlas vidare.

I avsnitt 4.6.2–4.6.4 ges exempel på olika påståenden om arbetspåverkan, sorterat under de typer som angetts ovan (med undantag för arbete som avgår). Det ska redan

[545] Huruvida beställaren har en skyldighet att tillhandahålla entreprenören viss information om markförhållanden, och i så fall vilken, beror på parternas avtal eller utfyllande normer. Det är således avtalsvillkoren och utfyllande normer som avgör vad som är ”ofullständig” information.

[546] Exempelvis kan alltså markförhållanden som avviker från vad entreprenören antagit aktualisera typfallen nr 2, 4 och 10 (med flera).

[547] Se om distinktionen mellan arbete och arbetsresultat i avsnitt 1.10.

[548] Arbetspåverkan som består i att arbete ändras ska inte sammanblandas med av beställaren föreskrivna ändringar (ÄTA-arbeten, enligt terminologin i AB 04). Vad som avses här är en ändring av utförandet av arbetena på grund av en avvikelse – inte en föreskriven ändring.

nu framhållas att det i praktiken är svårt att skilja mellan olika typer av arbetspåverkan. Detta framgår av exemplen i sig och utvecklas i avsnitt 4.6.5.

4.6.2 Arbete tillkommer

Att arbete tillkommer kan innebära att oplanerade arbetsmoment behöver utföras för att det föreskrivna arbetsresultatet ska kunna åstadkommas. Det kan också handla om att arbetsmomenten är desamma men att ytterligare resurser, t.ex. material eller personal, krävs för att momenten ska kunna utföras.

Följande två domar utgör exempel på fall där entreprenören ansåg att det hade förekommit arbetspåverkan som bestod i tillkommande arbete.

> **Malmö tingsrätts dom 2018-04-04 i mål nr T 4792-15.** Entreprenaden avsåg förläggning av en överföringsledning för vatten. Entreprenören anförde att befintliga ledningar inom arbetsområdet inte var förlagda där de angavs på ritning samt att det förekom ledningar som inte alls redovisades på ritning (avvikelser). Detta orsakade ”en utökning av det arbete och de åtgärder som skulle utföras” som bestod ”i att entreprenören har fått frilägga ledningarna och flytta dem i sidled samt därefter hänga upp dem medan ledningsarbetet med den nya ledningen pågick” (arbetspåverkan).
>
> **Stockholms tingsrätts dom 2016-10-20 i mål nr T 11945-15.** Entreprenören skulle utföra putsarbeten på en mur. Entreprenören gjorde gällande att det efter att befintlig puts hade avlägsnats framkom att underlaget var mycket ojämnt (avvikelse) och att det skulle krävas en mycket större mängd puts än vad entreprenören hade räknat med för ett fackmannamässigt utförande (arbetspåverkan).

4.6.3 Arbete ändras

En ändring av arbete kan bestå i att arbetsmetoder behöver ändras. Det kan också handla om att arbete behöver utföras i en annan sekvens än entreprenören planerat för.

I exemplen nedan ansåg entreprenörerna att avvikelser medförde ändringar av arbetena.

> **Göteborgs tingsrätts dom 2017-10-20 i mål nr T 9052-16.** Entreprenaden avsåg utförande av ledningsarbeten i ett villaområde. Entreprenören menade att uppgifter om befintliga ledningar i förfrågningsunderlaget var felaktiga och att det fanns en stor mängd oredovisade kablar (avvikelser). Enligt entreprenören medförde detta att entreprenören ”för att undvika att förstöra befintliga ledningar [fick] utföra arbetena försiktigare och därmed långsammare än vad [entreprenören] hade räknat med.” Vidare anförde entreprenören att varje gång en okänd kabel upptäcktes måste entreprenören ”utföra ytterligare undersökningar, bland annat att kontrollera om den aktuella ledningen var i drift. Detta innebar att grävmaskinen inte kunnat användas lika effektivt som [entreprenören] hade räknat med när anbud lämnades” (arbetspåverkan). Entreprenören anförde också att det hade saknats kringfyllning runt

befintliga kablar (avvikelse), vilket bl.a. medförde att ”arbetet delvis utföras för hand. Maskiner fick därför stå och vänta” (arbetspåverkan).

Stockholms tingsrätts dom 2018-05-30 i mål nr T 10946-16. Entreprenaden avsåg stambyte för en bostadsrättsförening. Bostadsrättsinnehavarna hade möjlighet att göra egna tillval enligt en tillvalslista. Sådana tillval gjordes utöver den mellan entreprenören och bostadsrättsföreningen avtalade tillvalslistan (avvikelse), vilket medförde ”störningar i framdriften av entreprenören, vilket medförde att [entreprenören] tvingades utföra delar av tillvalen i en lägenhet vid ett tillfälle för att vid ett senare tillfälle komma tillbaka och slutföra arbetet i samma lägenhet, dvs. tillvalen resulterade i onödigt merarbete” (arbetspåverkan).

4.6.4 Arbete kan inte utföras

En tredje typ av arbetspåverkan är att arbetena – tillfälligt eller permanent – inte kan utföras överhuvudtaget. En konsekvens härav kan vara att det uppstår stillestånd för hela eller delar av arbetena i entreprenaden.

Nedan följer två exempel på fall där entreprenören gjorde gällande arbetspåverkan i form av stillestånd.

Östersunds tingsrätts dom 2016-08-29 i mål nr T 3014-14. Entreprenaden avsåg utförande av arbeten på en kraftstation. Entreprenören anförde att denne enligt entreprenadavtalet skulle kunna påbörja sina arbeten den 1 oktober 2012 men att detta omöjliggjordes på grund av förseningar hos sidoentreprenörer (avvikelse). Byggstart kunde därför ske först den 18 februari 2013 (arbetspåverkan). Enligt entreprenören skedde denna förskjutning av byggstarten ”med kort varsel och [entreprenören] hade inte möjlighet att sysselsätta den personal som engagerats genom att använda dem för andra projekt”.

Stockholms tingsrätts dom 2018-12-20 i mål nr T 5015-17. Entreprenören gjorde gällande att bygglov inte hade lämnats enligt plan (avvikelse), vilket medförde att schaktningsarbeten inte kunde påbörjas som planerat utan först elva veckor senare än vad som följde av tidplan (arbetspåverkan). Tidsförskjutningen innebar enligt entreprenören att arbeten utfördes under höst och vinter i stället för under sommarmånader (arbetspåverkan). Entreprenören menade att det också hade förekommit stillestånd för schaktningsarbetena efter att bygglov hade beviljats. Detta eftersom en annan entreprenör hade placerat sitt upplag (avvikelse) så att entreprenören inte kom fram med sina resurser (arbetspåverkan). Entreprenören gjorde också gällande att det hade förelegat hinder på grund av ”att den deponi där schaktmassor skulle deponeras nått sin kvot” (avvikelse) och att avsaknaden av en plats för deponering av massorna medförde att entreprenören tvingades avbryta schaktningen (arbetspåverkan).

4.6.5 Svårigheten att skilja mellan olika typer av arbetspåverkan

Det är svårt att skilja mellan olika typer av arbetspåverkan. En avvikelse kan orsaka mer än en typ av arbetspåverkan. En arbetspåverkan kan också orsaka en annan arbetspåverkan. Det är även svårt att upprätthålla en skiljelinje mellan tillkommande och ändrat arbete.[549]

Att försöka konstruera kategorier av arbetspåverkan som inte överlappar varandra och i vilka konkreta fall av arbetspåverkan kan insorteras framstår inte som möjligt. Några typfall av arbetspåverkan kommer inte heller att konstrueras i avhandlingen.

De typfall som konstrueras i avhandlingen avser avvikelser. Dessa ligger till grund för undersökningarna i kapitel 8–10. Vilka villkor som gäller för att typfallen (avvikelserna) ska kunna ge entreprenören rätt till tidsförlängning undersöks i ett första steg. I ett andra steg undersöks om det existerar avtalsnormer eller utfyllande normer som uppställer villkor på viss typ av arbetspåverkan. I denna del av undersökningen är det de identifierade villkoren som är i fokus – inte typfall av arbetspåverkan.

Det förekommer att juridiska resonemang om entreprenörens rätt till ersättning eller tidsförlängning på grund av oförutsedda förhållanden tar avstamp i arbetspåverkan.

Sådana resonemang kan börja med en redogörelse av hur entreprenörens arbeten har förändrats eller vilka kostnader eller förseningar som har uppstått i entreprenaden.

Resonemang som tar avstamp i arbetspåverkan eller effekten tycks ha en tendens att bli svåra att reda ut. Krav som grundas på hopklumpade anspråk kan vara uppbyggda på detta sätt.[550] Det förefaller bidra till tydlighet och klarhet i analysen om denna i stället börjar med att klarlägga vilka konkreta omständigheter som påstås ha påverkat arbetena och därefter undersöka om dessa omständigheter är sådana som beställaren svarar för, dvs. om omständigheterna kan ligga till grund för tidsförlängning eller annan rättsföljd. När detta har utretts kan i ett andra steg undersökas om de omständigheter som har klarlagts och som beställaren svarar för har haft en sådan påverkan på arbetena – och i förlängningen en sådan effekt – som kan aktualisera den relevanta rättsföljden, givet tillämpliga normer.

4.7 Tidseffekter

En tänkbar effekt av arbetspåverkan är att entreprenörens arbeten försenas. Med försening avses att arbetena inte har utförts i den takt som följer av entreprenörens

[549] Jfr Malmö tingsrätts dom 2018-04-04 i mål nr T 4792-15 och Göteborgs tingsrätts dom 2017-10-20 i mål nr T 9052-16 om hantering av oförutsedda ledningar och kablar.

[550] Jfr Westberg, 2018, s. 305 ff.

tidsplanering, oavsett om detta innebär ett överskridande av en avtalad tidsfrist eller inte.[551] Om en arbetspåverkan orsakar en försening föreligger en tidseffekt.

Undersökningen gäller vilka störningar kan som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. I avhandlingen fokuseras därför på störningar som har tidseffekter.[552]

En försening kan föreligga i förhållande till ett planerat utförande av en avgränsad del av entreprenaden. En försening av ett specifikt arbetsmoment påverkar inte nödvändigtvis entreprenörens möjligheter att färdigställa hela eller delar av arbetsresultatet i avtalad tid. Ett överskridande av en avtalad tid för färdigställandet av hela eller delar av arbetsresultatet är vanligen en förutsättning för att entreprenören ska ha rätt till tidsförlängning. Tidsförlängning är nämligen ett sätt för entreprenören att undkomma avtalsbrottspåföljder på grund av dröjsmål, exempelvis förseningsvite. Ett behov av tidsförlängning föreligger typiskt sett enbart om störningen medför att entreprenaden (helt eller delvis) inte kan färdigställas i avtalad tid.

Huruvida det föreligger en försening är vanligen relativt enkelt att fastställa. Om parterna tvistar om störningar i domstol är en vanlig tvistefråga i stället om entreprenören har visat att förseningen verkligen är ett moment (en tidseffekt) i den störning som entreprenören gör gällande. Typisk bevisning i detta sammanhang är dagboksblad, fakturor, tidssedlar och annan dokumentation från entreprenadtiden samt även vittnesförhör med personer som arbetat med entreprenaden.

I litteraturen har betydelsen av god dokumentation betonats för entreprenörens möjlighet att styrka förekomsten av en effekt och vad som har orsakat denna.[553] Detta kommer också till uttryck i underrättspraxis, genom att entreprenörens krav inte sällan ogillas av det skälet att entreprenören inte anses ha styrkt den påstådda effekten eller vad som har orsakat den.

Nedan redogörs för vissa avgöranden om effekter. Fler av fallen avser kostnadseffekter. Resonemangen är dock generellt tillämpliga också för tidseffekter, exempelvis vad gäller krav på styrkta orsakssamband. I flera av exemplen är bevisfrågor centrala. Även om sådana frågor faller utanför undersökningen återges vissa av domstolarnas resonemang om bevisningen. Skälet för detta är att resonemangen kan vara belysande för vad som kännetecknar

[551] Se om terminologin i avsnitt 1.10.

[552] Förekomsten av en viss tidseffekt är vanligen ett villkor för att entreprenören ska kunna erhålla tidsförlängning.

[553] Se Samuelsson, 2022, s. 189 om dagbokens betydelse som bevismedel. Hedberg anför att ombud och skiljemän ”konstaterar ofta en katastrofal brist på förståelse för nödvändigheten av dokumentation” och att utan noteringar om störning och hinder m.m. i dagboken ”är det ytterst svårt” för entreprenören att erhålla ersättning enligt kap. 5 § 4 och kap. 6 § 5, se Hedberg, 2010, s. 63. Hagstrøm och Bruserud menar att det är viktigt att beställaren får ta del av tillfredsställande dokumentation om vad som utförts eftersom beställarens utgivande av vederlaget ofta sker tätt inpå utförandet av de arbeten som betalningen avser, se Hagstrøm och Bruserud, 2014, s. 332. Se även i avsnitt 3.2.7 om behovet av ett kontinuerligt informationsutbyte mellan parterna.

tvistefrågor om effekter och därigenom öka förståelsen för störningar i allmänhet. Vad som anges nedan kan dock ändå betraktas som något av en exkurs.

Följande domar är exempel där domstolarna ogillade entreprenörens krav av det skälet att entreprenören inte lyckades visa att begärd ersättning hade orsakats av de åberopade störningarna.

> **Östersunds tingsrätts dom 2016-08-29 i mål nr T 3014-14.** Entreprenören begärde ersättning för kostnader som uppstått på grund av ”förlängning av entreprenadtiden” (effekt). Till styrkande av påstådda ”förlängningskostnader” hade entreprenören gett in fakturor från underentreprenörer.
>
> Tingsrätten ansåg inte att det av fakturorna framgick att kostnaderna hade orsakats av en förlängning av entreprenadtiden. Exempelvis framgick av en faktura att en underentreprenör hade gjort en ”avetableringsresa”. Domstolen menade att det av fakturan inte framgick att underentreprenören ”skulle ha gjort dubbla etableringar till följd av förlängningen så att någon kostnad uppstått för [entreprenören]”. Av en annan faktura framgick det att en underentreprenör ”fått betalt för utfört arbete, men inte att kostnaden på något sätt ökat på grund av förlängningen”. Sammantaget fann domstolen ”att [entreprenören] inte presenterat någon utredning som talar för att förlängningen medfört ökade kostnader”.
>
> **Svea hovrätts dom 2016-07-07 i mål nr T 6274-15.** Entreprenören begärde ersättning för yrkesarbetare på grund av hinder. Ett kostnadsslag avsåg mat och husrum. Beställaren bestred att entreprenören hade rätt till sådan ersättning (utöver vitsordat traktamente).
>
> Hovrätten ansåg att ersättning för hinder ska ”motsvara den kostnad som stilleståndet orsakar” och att entreprenören ”inte ens gjort gällande att bolagets kostnader för mat och logi har orsakats av de stillestånd som bolaget begär ersättning för”. Entreprenören begärde även ersättning för en mängd andra stillestånd. Vid sin bedömning av de olika stilleståndens framgår av domskälen att hovrätten lät det få stor betydelse huruvida stilleståndet hade dokumenterats i entreprenörens dagbok eller inte. Att det i dagboken framgick att det inte hade utförts arbete men inte framgick under hur lång tid arbetet hade legat nere, ansågs av hovrätten inte som tillräckligt för att det skulle anses visat att stillestånd förekommit i den omfattning som entreprenören påstod. Däremot ansåg domstolen att anteckningen ”borrade ingenting” i dagbok tillsammans med uppgift i vittnesförhör om varför borrning inte kunde utföras var tillräcklig bevisning för att ersättning skulle kunna utgå.

I följande dom ansåg domstolen att entreprenören hade rätt till förlängning av kontraktstiden men saknade rätt till ersättning med anledning av förseningen.

> **Malmö tingsrätts dom 2016-05-27 i mål nr T 1288-14.** Det var mellan parterna ostridigt att entreprenören hade utfört arbeten efter att kontraktstiden hade löpt ut. Därtill ansåg tingsrätten det visat att det hade funnits felaktigheter i bygghandlingar som beställaren hade tillhandahållit entreprenören (avvikelser). Frågan var om dessa felaktigheter gav entreprenören rätt till förlängning av kontraktstiden.

Tingsrätten ansåg att felaktigheterna i bygghandlingarna gav entreprenören rätt till tidsförlängning. Detta mot bakgrund av att det i vittnesförhör hade framkommit att felaktigheterna hade medfört att entreprenörens ”arbete fick avbrytas och skjutas framåt i tiden” (arbetspåverkan), att det under entreprenadtiden hade förekommit en mängd underrättelser om hinder och oklarheter i handlingarna, att entreprenörens hindersanmälningar utgjort underlag för beställarens egna hindersanmälningar gentemot slutbeställaren, att beställarens projektledare i e-postmeddelande hade uttryckt ”oro över projektets färdigställande med anledning av samordningsproblem och felaktigheter i bygghandlingarna” samt att något krav på förseningsvite inte hade framställts av beställaren på grund av förseningen.

Entreprenören krävde också ersättning för ”tidsmässiga merkostnader m.m.” med anledning av att entreprenadtiden hade förlängts på grund av de felaktiga bygghandlingarna. De kostnader entreprenören begärde ersättning för avsåg bl.a. kostnader för montörer och kontorspersonal samt traktamenten, boende och resor (effekt).

Tingsrätten ansåg inte att entreprenören hade styrkt påstådda kostnader för montörer eftersom det av den skriftliga bevisningen framgick att entreprenören hade kalkylerat med en arbetsomfattning om 13 790 timmar men att den verkliga tidsåtgången enbart uppgick till 12 777 timmar. Inte heller påstådda kostnader för kontorspersonal m.m. ansågs styrkta, då entreprenören inte hade åberopat någon bevisning till styrkande av dessa. När det gällde traktamenten, boende och resor m.m. ansåg domstolen det i och för sig klarlagt att entreprenören under en viss tidsperiod hade använt sig av personal från Blekinge, vilket enligt domstolen sannolikt hade medfört kostnader av aktuellt slag. Det var däremot inte visat ”att det varit nödvändigt för bolaget att ta in personalen från Blekinge på grund av felaktigheter i bygghandlingarna”. Sammantaget ansåg tingsrätten att entreprenören inte hade rätt till någon ersättning avseende ”tidsmässiga merkostnader m.m.” med anledning av felaktigheter i bygghandlingarna.

I exemplet närmast ovan tycks tingsrättens slutsats avseende tidsförlängning i hög grad vara grundad på vad som hade förekommit under entreprenadtiden och hur parterna hade agerat. Att förhållandena under entreprenadtiden har stor betydelse vid domstolarnas prövning indikeras också av följande dom.

Svea hovrätts dom 2017-11-24 i mål nr T 7136-16. Entreprenören gjorde gällande att entreprenaden inte hade kunnat påbörjas förrän fyra månader för sent och begärde med anledning därav ersättning på grund av hinder.

Hovrätten anförde att entreprenörens krav förutsatte att entreprenören hade rätt till tidsförlängning på grund av hinder enligt AB 04 kap. 4 § 3 p. 1. Domstolen ansåg att nämnda bestämmelse innebar ”att entreprenören ska visa att han har hindrats att färdigställa kontraktsarbetena inom kontraktstiden”. Enligt hovrätten hade entreprenören ”gjort gällande att bolaget till följd av den åberopade fördröjningen i början av entreprenadtiden hindrades att färdigställa kontraktsarbetena inom kontraktstiden”. Samtidigt hade entreprenören i e-postmeddelande under entreprenadtiden anfört att denne skulle ”klara sluttiden”. Först när entreprenadtiden

närmade sig sitt slut hade entreprenören anmält hinder (denna anmälan ansågs också ha sin grund i andra omständigheter). Hovrätten ansåg att entreprenören ”inte har visat fog för sitt påstående att bolaget har en på hinder grundad rätt till ersättning”.

I domen nedan resonerade domstolen om bevislättnad men konstaterade att även vid sådan lättnad var entreprenörens utredning otillräcklig. Av domen framgår också att beställaren gjorde gällande en alternativ förklaring till uppkomsten av de kostnader som entreprenören begärde ersättning för. Det är inte ovanligt att den centrala tvistefrågan om en försening är vad som har orsakat denna.

Hovrätten för Nedre Norrlands dom 2017-07-18 i mål nr T 1036-16. Entreprenören anförde att parterna hade kommit överens om att entreprenaden skulle påbörjas den 1 oktober 2012 men att beställaren hade flyttat fram starttiden till den 18 februari 2013. Entreprenören ansåg att det under tidsperioden mellan den 1 oktober 2012 och den 18 februari 2013 hade förelegat ett hinder och att entreprenören hade rätt till ersättning för kostnader som därigenom orsakats. Entreprenören begärde bl.a. ersättning för personalkostnader under tidsperioden.

Domstolen tyckte att det i och för sig var naturligt att entreprenören hade haft personalkostnader under den aktuella tidsperioden men ansåg ”att [entreprenören] skulle ha haft dessa kostnader även utan en försenad entreprenadstart”. Eftersom parterna hade avtalat om ett fast pris hade entreprenören därigenom erhållit ersättning för aktuella personalkostnader. Hovrätten ansåg att det därför inte rörde sig ”om sådana utökade kostnader som ger rätt till ersättning”. Däremot kunde, enligt domstolen, ”en försenad entreprenadstart […] leda till att arbetet senare måste forceras eller förlängas”. Kostnader med anledning därav kunde ge rätt till ersättning. Det var dock inte sådana kostnader som entreprenören nu begärde ersättning för.

Entreprenören begärde också ersättning för förlängd montagetid på grund av den försenade entreprenadstarten. Kostnaden avsåg nio montörer och fem provare/idrifttagare. Det var mellan parterna ostridigt att åtminstone viss av entreprenörens anlitad personal fanns på plats under den förlängda entreprenadtiden. Som bevisning åberopade entreprenören tidssedlar och utdrag ur sitt datasystem. Bevisningen visade att ett visst antal personer hade arbetat på platsen under den aktuella tidsperioden. Beställaren invände att personalen delvis hade arbetat med ÄTA-arbeten som redan hade betalts.

Domstolen ansåg att det fanns oklarheter i utredningen och att entreprenören saknade rätt till ersättning för förlängd montagetid.

Entreprenören begärde också ersättning för distanskostnader för personal som arbetat under den förlängda entreprenadtiden.

Domstolen ansåg att åberopat underlag visade att det var troligt att entreprenören hade haft vissa distanskostnader. Däremot gav underlaget ”inte tillräckligt besked om vilka personer som avses, vilket slags arbete som utfördes eller om personerna rest till [den ort där entreprenaden utfördes] eller inte”. Domstolen ansåg att det var ”rimligt med en viss bevislättnad för [entreprenören] i en situation när det handlar

om ett omfattande och komplicerat arbete, ett stort antal personer på plats och krav på en skyndsam hantering" men att underlaget var "så knapphändigt att det inte kan ligga till grund för slutsatsen att samtliga belopp ska dömas ut". Domstolen fann att entreprenören inte hade rätt till begärd ersättning för distanskostnader.

I domen nedan åberopades två olika avvikelser till grund för rätt till tidsförlängning. I det ena fallet ogillade tingsrätten entreprenörens krav (utöver vad som vitsordats av beställaren) och i det andra fallet biföll domstolen kravet.

Stockholms tingsrätts dom 2018-12-20 i mål nr T 5015-17. Det var i målet utrett att bygglov meddelades ca 14 veckor för sent (avvikelse). Domstolen ansåg det utrett att det försenade bygglovet inte utgjorde hinder för de första veckornas arbeten i entreprenaden, utan först för schaktarbeten (arbetspåverkan). Tidsperioden mellan planerad start av schaktarbetena och meddelat bygglov uppgick till 11 veckor. Entreprenören begärde dock tidsförlängning med mer än 11 veckor eftersom förskjutningen av entreprenaden hade medfört att vissa arbeten försköts in i höst och vinter, vilket medförde att dessa arbeten tog längre tid att utföra (arbetspåverkan).

Tingsrätten ansåg, med hänvisning till kommentarstexten till ABT 06 kap. 4 § 3 (om entreprenörens skyldighet att inom ramen för den allmänna lojalitetsplikten begränsa tidsförlängningar genom en rationell användning av sina resurser) att entreprenören inte hade rätt till tidsförlängning utöver tio veckor, som beställaren vitsordat.

Entreprenören begärde också tidsförlängning för att pålar hade placerats för tätt och var för höga (avvikelse). Detta hade medfört att entreprenören hade behövt utföra byggvägar (arbetspåverkan).

Tingsrätten ansåg det utrett att pålarnas placering och höjd hade hindrat entreprenörens arbete i schaktgropen och att detta hinder överkoms genom anläggande av byggvägar. Entreprenören ansågs därför ha rätt till tidsförlängning motsvarande den tid det hade tagit att anlägga vägarna. Vid bedömning av hur lång tidsförlängning entreprenören skulle tillerkännas tog domstolen fasta på att arbete med nedslagning av pålar för ett hus blev klart först den 9 september i stället för planerade 2 september och för ett annat hus först den 5 oktober i stället för planerade 23 september. Mot den bakgrunden ansåg domstolen det utrett att det hade tagit två veckor att färdigställa byggvägarna, varför entreprenören hade rätt till förlängning av kontraktstiden med 14 dagar.

Det är av domarna ovan svårt att dra några övergripande slutsatser om hur entreprenörens utredning ska vara beskaffad för att denne ska anses ha styrkt förekomsten av påstådd effekt och att denna orsakats av åberopad störning. Större klarhet i detta avseende hade sannolikt bidragit till ökad förutsebarhet för parterna.

4.8 Sammanfattning

Störningar är sakförhållanden och kan betraktas som en typ av ändrade förhållanden. Den grundläggande rättsfrågan är vilka störningar som ger entreprenören rätt till tidsförlängning (eller annan rättsföljd).

En störning kan delas upp i tre moment, nämligen avvikelse, arbetspåverkan och effekt. Uppdelningen kan ligga till grund för en analys av vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning.

Det förekommer att juridiska resonemang om störningar tar sin utgångspunkt i arbetspåverkan eller effekten. Sådana resonemang tycks dock ha svårt att klargöra vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning eller tilläggsvederlag. Analysen underlättas om den i stället utgår från avvikelsen.

I avhandlingen konstrueras typfall av avvikelser. Tre av dessa undersöks särskilt. Det handlar om (1) att beställaren lämnar information för sent, (2) oförutsedda väderförhållanden och (3) avvikande markförhållanden. I kapitel 8–10 undersöks vad som krävs för att typfallen ska kunna ge entreprenören rätt till tidsförlängning. I kapitlen undersöks också villkor som relaterar till arbetspåverkan och tidseffekten.

Olika juridiska perspektiv kan anläggas vid analys av vilka avvikelser som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. Vilka perspektiv som anläggs i avhandlingen behandlas i kapitel 5.

5 Juridiska perspektiv på avvikelser

5.1 Inledning

Störning är en benämning på en viss typ av faktiska företeelser. Det är inte en rättslig figur. Påståendet att det har förekommit en störning i en entreprenad är inte en rättslig utsaga. Förekomsten av en störning säger i sig ingenting om entreprenörens rätt till tidsförlängning (eller annan rättsföljd).

I vissa fall är de omständigheter som tillsammans utgör en störning sådana att entreprenören har rätt till tidsförlängning. Huruvida en störning kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning beror på de faktiska omständigheterna i det enskilda fallet samt innehållet i parternas avtal och eventuellt utfyllande normer.

Det gäller generellt att de rättsliga konsekvenserna av en händelse eller omständighet kan bedömas utifrån olika juridiska perspektiv. Exempelvis kan en ekonomisk transaktion ha obligationsrättsliga, sakrättsliga och skatterättsliga konsekvenser.[554] I avhandlingen anläggs ett kontraktsrättsligt perspektiv, dvs. att det är avtalsparternas rättigheter och skyldigheter i en viss typ av avtal (entreprenadavtal) som undersöks. Även inom ramen för en kontraktsrättslig undersökning kan olika angreppssätt anläggas i en undersökning av vilka störningar som kan vara tidsförlängningsgrundande.

I viss norsk entreprenadrättslig litteratur tillämpas ett riskfördelningsperspektiv vid undersökningar av de rättsliga konsekvenserna av oförutsedda omständigheter som försvårar utförandet av en entreprenad. Detta riskperspektiv har också fått genomslag i viss dansk entreprenadrättslig litteratur. Det överensstämmer dock inte med hur risk vanligen diskuteras i svensk kontraktsrättslig litteratur. Inte heller i svensk entreprenadrättslig litteratur används det riskperspektiv som förekommer i norsk och dansk litteratur.

Avhandlingen ansluter inte till det riskperspektiv som förekommer i norsk och dansk entreprenadrättslig litteratur. I detta kapitel 5 klargörs vilka juridiska perspektiv som i stället används i avhandlingen.

Framställningen i kapitlet fokuserar på avvikelser, dvs. ett visst moment av störningar. Som redan anförts är det tre typfall av avvikelser som utgör utgångspunkt för analyserna i kapitel 8–10. De klargöranden om avhandlingens

[554] I Hellner m.fl., 2020, s. 61 anförs följande: ”Det är sällan som ett rättsområde eller en problemkrets kan bedömas uteslutande enligt en enda regel eller princip. Tvärtom korsar principerna varandra.”

juridiska perspektiv som görs i detta kapitel handlar om vilka juridiska perspektiv som anläggs i respektive kapitel.

Dispositionen i detta kapitel 5 är enligt följande. I avsnitt 5.2 motiveras de juridiska perspektiv som används i avhandling samt hur och varför angreppssättet i avhandlingen skiljer sig från det riskperspektiv som genomsyrar viss norsk och dansk entreprenadrättslig litteratur. Där anförs att störningar visserligen kan ligga till grund för jämkning enligt 36 § avtalslagen men att utrymmet för att jämka ett entreprenadavtal där beställaren inte är konsument torde vara begränsat. Det klargörs också att entreprenörens möjlighet att erhålla tidsförlängning genom jämkning enligt 36 § avtalslagen inte undersöks närmare i avhandlingen.

Frågan om en partsberoende avvikelse kan ligga till grund för tidsförlängning bör i första hand besvaras genom att undersöka om avvikelsen är ett avtalsbrott på beställarens sida och om tidsförlängning i så fall är en tillgänglig påföljd. Vad som i avhandlingen avses med avtalsbrott förklaras i avsnitt 5.3.

Partsoberoende avvikelser kan relatera till händelseutvecklingen efter avtalets ingående eller avse befintliga förhållandens beskaffenhet. De förra bör undersökas genom att klarlägga hur relevanta juridiska risker för händelseutvecklingen har fördelats mellan parterna.[555] Att det är fördelningen av tidsrisken som är relevant för avhandlingens vidkommande utvecklas i avsnitt 5.4.

Varför avvikelser som är hänförliga till befintliga förhållanden undersöks så som felaktiga förutsättningar förklaras i avsnitt 5.5.

Kapitlet sammanfattas i avsnitt 5.6. Där klargörs också hur ställningstagandena i kapitlet ligger till grund för undersökningarna i kapitel 8–10.

5.2 Tänkbara juridiska perspektiv

5.2.1 Inledning

Störningar kan betraktas som en entreprenadrättslig variant av ändrade förhållanden. Likt ändrade förhållanden kan en undersökning av de rättsliga konsekvenserna av en störning undersökas med utgångspunkt i 36 § avtalslagen eller förutsättningsläran. Även andra dispositiva rättsregler kan aktualiseras, exempelvis det köprättsliga kontrollansvaret.[556] Det gör att en analys av vilka avvikelser som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning kan ske utifrån olika juridiska perspektiv.

I viss skandinavisk litteratur, särskilt norsk sådan, förklaras vilken part som ska bära konsekvenserna av försvårande omständigheter utifrån olika riskbegrepp. Att

[555] Risk är en flertydig term. Vad som i avhandlingen närmare avses med risk i analysen av avvikelser klargörs nedan.

[556] Se avsnitt 4.1 och 4.2.

använda sig av ett av dessa begrepp är ett möjligt tillvägagångssätt vid analys av vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. Andra alternativ är att undersöka om en avvikelse är ett avtalsbrott eller att betrakta avvikelser som felaktiga förutsättningar.

Med hänsyn till den betydelse som ges vissa riskbegrepp i norsk och dansk litteratur ska i avsnitt 5.2.2 redogöras för denna begreppsbildning och den kritik som framförts mot densamma. Därefter förklaras och motiveras i avsnitt 5.2.3 de juridiska perspektiv som anläggs i avhandlingen. Varför avhandlingen inte omfattar en undersökning av i vilka fall störningar kan aktualisera en tillämpning av 36 § avtalslagen motiveras i avsnitt 5.2.4.

5.2.2 Risk i norsk och dansk entreprenadrättslig litteratur

I norsk entreprenadrättslig litteratur förekommer att entreprenadavtal analyseras med utgångspunkt i riskbegrepp av olika slag. Det handlar inte enbart om kontraktsrättsligt etablerade begrepp som exempelvis vederlagsrisken (”*vederlagsrisikoen*”), utan också om specifika entreprenadrättsliga riskbegrepp. Dessa kan ta sikte på ett praktiskt problemkomplex. Som exempel på detta kan nämnas projekteringsrisken (”*projekteringsrisikoen*”) och risken för markförhållandenas beskaffenhet (”*risikoen for grunnforholdenes beskaffenhet*”). Det är inte bara den entreprenadrättsliga litteraturen som är präglad av en risk-orienterad terminologi, utan också praxis och de norska standardavtalen.[557]

Att den norska entreprenadrätten är i så hög grad risk-orienterad beror förmodligen på den stora betydelse som Sandviks avhandling *Entreprenørrisikoen* från 1966 har haft på norsk entreprenadrätt.

Sandvik anser att entreprenadavtal skiljer sig från köp på så sätt att vilken part som ska bära konsekvenserna av försvårande omständigheter innan entreprenadens avlämnande inte kan knytas till en viss tidpunkt. Vid köp övergår risken för sådana omständigheter från köparen till säljaren vid avlämnandet. Det är möjligt eftersom säljarens prestation (typiskt sett) är självständig i förhållande till köparen. Genomförandet av ett entreprenadavtal kräver däremot att beställaren medverkar på olika sätt, exempelvis genom att tillhandahålla arbetsområdet, projektera arbetsresultatet och utöva tillsyn samt löpande kommunicera med entreprenören om frågor av betydelse för entreprenadens utförande. Detta medför att det inte är lämpligt att besvara frågan om vem av parterna som ska bära de negativa konsekvenserna av en viss försvårande omständighet som inträffar innan entreprenadens avlämnande genom att hänvisa till riskens övergång vid en viss tidpunkt. En mer nyanserad reglering behövs för entreprenadavtal. I entreprenadavtal är det enligt Sandvik orsakerna bakom de försvårande

[557] Hagstrøm och Bruserud, 2014, s. 189 f.

omständigheterna som bör avgöra vilken part som ska bära konsekvenserna av omständigheterna.[558]

Omständigheter som försvårar entreprenadens genomförande kan bero på någon av parterna men också förhållanden som inte kan hänföras till någon av dem. Traditionellt anses, enligt Sandvik, frågan om riskfördelning vara en fråga om vem av parterna som ska stå vederlagsrisken för händelser som inte kan hänföras till någon av parternas förhållanden. Sandvik anser dock inte att det är befogat att skilja mellan omständigheter som kan respektive inte kan hänföras till parternas egna förhållanden. Det är nämligen oklart hur två fall i så fall bör betraktas, nämligen: (1) när en orsak till bristande uppfyllelse kan hänföras till parts förhållande men inte beror på dennes vållande och (2) när en orsak till bristande uppfyllelse kan hänföras till parts rådighetssfär, så som kontraktsmedhjälpare eller tillhandahållet material. Eftersom Sandvik inte anser att det är befogat att skilja mellan omständigheter som kan respektive inte kan hänföras till parternas egna förhållanden, menar han att ”*risiko*” inte behöver begränsas enbart till omständigheter som inte kan hänföras till parternas egna förhållanden. I stället använder han ordet ”*for å indikere hvilken betydning den forstyrrende faktor skal ha på plikten å yte byggesummen*”. ”*Risiko*” innefattar alltså, så som det används av Sandvik, även förhållanden på parternas sida. Implicit ligger att part står risken för sin egen *culpa*, sina avtalsbrott och sina egna förhållanden.[559]

Hagstrøm har drygt 30 år efter Sandviks avhandling anfört att entreprenadavtal i förhållande till köp ”*oppviser et mere mangeartet risikobilde*”. Det är många olika typer av oväntade händelser som kan inträffa under tiden för utförandet av en entreprenad. Enligt Hagstrøm används i entreprenadrätten ett riskbegrepp ”*når det er spørsmål om fordeling av risikoen mellom byggherre og entreprenør for forstyrrelser eller hindring av byggeforetaket*”. Frågan om riskens fördelning är en fråga om en riskfördelning avseende svårigheter och hinder för entreprenadens genomförande.[560]

Hagstrøm och Bruserud motiverar risk-terminologin primärt med att NS 8405 och andra norska standardavtal är ”*svært preget av en terminologi som er «risiko»-orientert*”. Som exempel på detta kan nämnas att entreprenören enligt NS 8405 p. 24.1 lit. c har rätt till tidsförlängning när framdriften hindras som en följd av ”*hindringer for entreprenørens oppfyllelse som byggherren har risikoen for*”. Samtidigt påpekar Hagstrøm och Bruserud att det bör hållas i minnet att riskterminologin ”*først og fremst er et pedagogiskt verktøy, og at løsningen av enkelt spørsmål selvfølgelig må avgjøres konkret med utgangspunkt i de anvendelige rettsreglene*”.[561]

---

[558] Sandvik, 1966, s. 102 ff. Att riskfördelningen i entreprenadavtal inte kan knytas till en viss tidpunkt gäller inte utan undantag. Utgångspunkten är nämligen att entreprenören innan avlämnandet står risken för skador på entreprenaden, se Sandvik, 1966, s. 104.

[559] Sandvik, 1966, s. 100 ff.

[560] Hagstrøm, 1997, s. 12.

[561] Hagstrøm och Bruserud, 2014, s. 189 f.

Hagstrøm och Bruserud opererar med tre kategorier av risker, nämligen (1) entreprenörrisk, (2) beställarrisk och (3) risk för utifrånkommande förhållanden. Enkelt uttryckt får entreprenören ensam bära konsekvenserna av förhållanden som faller inom entreprenörrisken medan entreprenören har rätt till ”*(full) kompensasjon*” för konsekvenserna av förhållanden inom beställarrisken. När det gäller risken för utifrånkommande förhållanden så delas denna normalt mellan parterna, på så sätt att entreprenören har rätt till tidsförlängning men inte ekonomisk kompensation.[562]

I norsk entreprenadrättslig litteratur förekommer en mängd olika riskbegrepp.[563] Det stora antalet riskbegrepp i entreprenadrättslig litteratur har kritiserats av Iversen. Han anser att det under andra hälften av 1900-talet rådde en inflation i användandet av ordet *risiko*. En följd av detta är att ordet ges skiftande betydelser och i förlängningen blir innehållslöst. En möjlig lösning på ett sådant språkligt problem är att sluta använda ordet. En annan är att precisera vad som avses. Iversen förespråkar det senare och anför att ”*[r]isiko angår udefrakommende, hændelige begivenheder*”. Han betonar att risk ska skiljas från ansvar, som handlar om ”*ansvarspådragende adfærd udvist af en af kontrahenterne*”.[564]

Även i annan entreprenadrättslig litteratur finns en diskussion om vilken riskterminologi som bör tillämpas. Hørlyck och Hansen har olika uppfattning om huruvida frågan om oförutsedda och försvårande markförhållanden bör betraktas som en riskfördelningsfråga eller en fråga om beställarens upplysningsplikt.

Enligt Hørlyck är frågan om vilka markförhållanden som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning en fråga om riskfördelningen för oförutsatta förhållanden. Om beställaren står risken för de oväntat svåra markförhållandena kan entreprenören erhålla tidsförlängning. Annars måste entreprenören bemästra svårigheterna utan rätt till tidsförlängning.[565]

Hansen har kritiserat Hørlycks perspektiv. Han menar att Hørlyck har influerats av Sandviks risk-terminologi, vilken avviker från den sedvanliga kontraktsrättsliga terminologin genom att risk inte enbart omfattar händelser som inträffar oberoende av parternas vållande. Det får enligt Hansen till följd att resonemang om riskfördelning innefattar en mängd olika rättsliga resonemang, vilket kan bidra till otydligheter. Han betonar särskilt att risk, så som begreppet används av Hørlyck, inte är skuldneutralt.[566]

---

[562] Hagstrøm och Bruserud, 2014, s. 191 f.

[563] Som exempel kan nämnas *byggherrerisiko*, *entreprenørrisiko*, *prosjekteringsrisiko*, *risikoen for grunnforholdenes beskaffenhet*, *vederlagsrisiko* och *oppfyllelserisiko*, se Hagstrøm och Bruserud, 2014, s. 189. Det kan noteras att riskbegreppen opererar i olika ”dimensioner”.

[564] Iversen, 2010, s. 259 f.

[565] Hørlyck, 2019, s. 287. Hørlyck anser att frågan om oförutsedda markförhållanden också kan betraktas som ett förutsättningsproblem.

[566] Hansen, 2008, s. 372–383. Angående Sanviks riskbegrepp anför Hansen följande: ”*Sandviks risikobegrep bliver hermed nærmest blot en begrepsmæssig ramme for behandling af en række*

Hansen anser att frågan om vilka markförhållanden som kan ligga till grund för tidsförlängning inte bör besvaras utifrån ett riskperspektiv. Den bör i stället besvaras med utgångspunkt i beställarens upplysningsplikt.[567]

I svensk kontraktsrättslig litteratur diskuteras risk vanligen i samband med köplagens regler om riskens övergång i samband med varans avlämnande eller om risken för skada på en vara eller resultatet av en utförd tjänst. I svensk entreprenadrättslig litteratur förekommer vanligen inte sådana riskbegrepp som figurerar i viss norsk och dansk litteratur. Det är överlag sällan det i litteraturen hänvisas till risk, med undantag för resonemang om risken för skada på entreprenaden och övergripande uttalanden om riskfördelningen i entreprenadavtal.

I en undersökning av förevarande slag vore det möjligt att influeras av de riskbegrepp som förekommer i norsk litteratur. Det skulle innebära ett för svenskt vidkommande nytt angreppssätt vid undersökningar av entreprenadavtal.

Ett skäl för att tillämpa riskperspektivet vid behandling av reglerna i NS 8405 är att standardavtalet är präglat av en riskterminologi. Så är dock inte fallet med AB 04.[568] Det skälet gör sig alltså inte gällande vid behandling av det svenska standardavtalet. Ett skäl emot att tillämpa de entreprenadrättsliga riskbegreppen är att vissa av dem avviker från de i svensk kontraktsrätt etablerade riskbegreppen vederlagsrisk och prestationsrisk.

Att analysera riskfördelningen i avtal med utgångspunkt i enskilda juridiska risker, så som vederlagsrisken och prestationsrisken, har den fördelen av riskerna tar sikte på olika typer av rättsliga konsekvenser. Det tydliggör att parterna kan bära olika rättsliga konsekvenser av en och samma omständighet. Den ena parten kan stå vederlagsrisken medan den andra står prestationsrisken.[569]

I avhandlingen undersöks vilka störningar som kan ligga till grund för tidsförlängning. Det aktualiserar frågan om hur en viss juridisk risk fördelas i entreprenadavtal, nämligen den som nedan benämns som *tidsrisken*.

5.2.3 De juridiska perspektiven i avhandlingen

Besvarandet av avhandlingens övergripande fråga om vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning besvaras med utgångspunkt i typfall av avvikelser.[570] För typfallen är olika juridiska perspektiv lämpliga att anlägga i första hand.

---

klassiske entrepriseretlige spørgsmål og – forekommer det – begrepet risiko blot et udtryk for, til hvis fordel en konkret tvist er afgjort." Citatet från s. 375.

[567] Hansen, 2008, s. 395.

[568] Att BKK i förordet har skrivit att avtalet syftar till en "ekonomiskt optimal riskfördelning mellan parterna" är en annan sak.

[569] För ett illustrativt exempel, se Iversen, 2010, s. 261 om hästen "Hurtigkarl".

[570] Se avsnitt 4.5.2.

Huruvida de partsberoende typfallen av avvikelser kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning bör i första hand undersökas med sikte på om typfallen utgör avtalsbrott och om tidsförlängning i så fall är en tillgänglig påföljd.[571] Partsberoende avvikelser som inte är avtalsbrott kan visserligen också ligga till grund för tidsförlängning. Så kan vara fallet om avvikelsen är ett förhållande som beror på beställaren eller något förhållandena på dennes sida, utan att utgöra ett avtalsbrott. Entreprenörens rätt till tidsförlängning följer i så fall av fördelningen av tidsrisken.

När det gäller partsoberoende avvikelser kan dessa relatera till händelseutvecklingen efter anbudets avgivande eller beskaffenheten hos befintliga förhållanden.

Vem av parterna som står tidsrisken för en händelseutveckling som inte kan hänföras till parts avtalsbrott beror på den riskfördelning som gäller mellan parterna. Med det synsätt som anläggs i avhandlingen fördelas risker avseende händelser som beror på dels förhållanden som beror på part eller något förhållande på dennes sida men som inte utgör ett avtalsbrott, dels utifrånkommande förhållanden.

Befintliga förhållanden som avviker från vad entreprenören antagit är inte avtalsbrott. En uppgift om befintliga förhållanden som är felaktig kan däremot utgöra ett avtalsbrott. Däremot kan inte förhållandet i sig göra det.

Vilka avvikande befintliga förhållanden som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning skulle kunna undersökas som en fråga om fördelningen av tidsrisken. I AB 04 (och tidigare editioner av Allmänna bestämmelser) regleras dock sådana avvikelser som en förutsättningsfråga. Avgörande är vilka förhållanden entreprenören borde ha förutsatt i anbudsskedet. Det ligger därför nära till hands att angripa problemet med avvikande befintliga förhållanden utifrån ett förutsättningsperspektiv. Så sker i avhandlingen.

Det är sammanfattningsvis tre olika juridiska perspektiv som anläggs i avhandlingen vid besvarandet av huruvida ett typfall av avvikelse (så som ett moment i en störning) kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. Perspektiven kan uttryckas i följande frågor.

1) Vilka avvikelser är avtalsbrott på beställarens sida och är tidsförlängning en tillgänglig påföljd?
2) Vilken händelser står beställaren tidsrisken för?
3) Vilka felaktiga förutsättningar om befintliga förhållanden kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning?

De tre juridiska perspektiven som anläggs i avhandlingen är alltså sådana som tar sikte på avtalsbrott, riskfördelning respektive felaktiga förutsättningar.[572]

---

[571] Se uppdelningen mellan partsberoende och partsoberoende typfall av avvikelser i avsnitt 4.5.2.

[572] Att regler om avtalsbrott, riskfördelning och felaktiga förutsättningar är delvis överlappande har framhållits i doktrinen. Hagstrøm har anfört att gränsen mellan ”*hva som utgjør en* relevant bristende forutsetning […] *og hva som utgjør et* kontraktsbrudd, *vil kunne være diskutabel og tvilsom*”, se Hagstrøm, 2011, s. 336.

Det ovan anförda ska inte förstås som att frågan om vilka avvikelser som kan ligga till grund för tidsförlängning i praktiken alltid kan eller bör undersökas utifrån frågorna ovan. Frågorna är utformade mot bakgrund av avhandlingens syften och frågeställningar samt avgränsningar. En domare eller ett juridiskt ombud som ska göra en rättslig analys av ett enskilt fall måste ha ett bredare angreppssätt.

5.2.4 Särskilt om 36 § avtalslagen

En avvikelse (eller en störning i dess helhet) skulle kunna ligga till grund för jämkning av avtalsvillkor i entreprenadavtal enligt 36 § avtalslagen. Jämkningen skulle kunna avse villkor om vid vilken tidpunkt entreprenaden ska vara färdigställd. Följden av en sådan jämkning skulle kunna vara att den avtalade tidsfristen för färdigställandet av hela eller delar av arbetsresultatet senareläggs.

Utrymmet för att jämka ett avtalsvillkor i ett entreprenadavtal antas vara begränsat, även om det inte är uteslutet att jämkning skulle kunna ske.[573] Parterna i ett entreprenadavtal är vid avtalets ingående medvetna om att det kan uppkomma oförutsedda försvårande omständigheter för entreprenadens utförande. Att entreprenören ska bemästra oförutsedda försvårande omständigheter hör rentav till kärnan i entreprenörens åtagande. I gengäld kan denne erhålla tilläggsvederlag eller tidsförlängning. Om det i entreprenadavtal finns villkor som reglerar entreprenörens rätt till tidsförlängning har parterna identifierat att entreprenadens färdigställande kan komma att försenas på grund av försvårande omständigheter och skapat en flexibilitet i avtalet för att tillse att entreprenörens åtagande inte blir orimligt betungande på grund av sådana omständigheter. Utrymmet för att då, genom en tillämpning av 36 § avtalslagen, jämka avtalet så att tidsfristen för entreprenadens färdigställande senareläggs torde då vara litet.[574]

Villkor om tidsförlängning är en del av parternas avtal om en edition av Allmänna bestämmelser har införlivats. Bestämmelsernas utformning beslutas i BKK:s styrelse, som består av representanter från olika intressegrupper i den svenska entreprenadbranschen. Standardavtalen är *agreed documents*. Genom att införliva en edition av Allmänna bestämmelser har parterna avtalat att den i BKK överenskomna regleringen om tidsförlängning ska gälla dem emellan. Utrymmet att genom en tillämpning av 36 § avtalslagen jämka avtalsvillkor och därigenom uppnå en senareläggning av avtalade tidsfrister borde därför vara ännu mindre i entreprenadavtal där en edition av Allmänna bestämmelser har införlivats än i andra entreprenadavtal.[575]

---

[573] Se avsnitt 4.2.3.2.

[574] Jfr dock NJA 1970 s. 72, där HD anförde att de avtalade reglerna om tidsförlängning och tilläggsvederlag i ett entreprenadavtal inte var uttömmande, utan att också rättsföljder enligt allmänna rättsgrundsatser kunde aktualiseras.

[575] Jfr dock NJA 1994 s. 712 III där HD lämnade ett villkor i en försäkringsbestämmelse utan avseende med stöd av 36 § avtalslagen, ”trots att detta [villkor] förhandlats fram av jämbördiga

Mot bakgrund av ovan undersöks i avhandlingen inte i vilka undantagsfall avtalade tidsfrister i entreprenadavtal skulle kunna jämkas på grund av störningar. Det är i stället mer angeläget att undersöka vilka störningar som kan till grund för tidsförlängning utifrån andra juridiska perspektiv.

5.3 Avtalsbrott

5.3.1 Avtalsbrottsbegreppet

Det finns olika uppfattningar om vad som är ett avtalsbrott. Ett synsätt är att det föreligger ett avtalsbrott när en avtalspart inte har uppfyllt en av sina förpliktelser i avtalsförhållandet. Ett annat synsätt är att det föreligger ett avtalsbrott när motparten kan göra gällande en påföljd.[576]

Ett påstående om att det har förekommit en störning säger ingenting om några – och i så fall vilka – rättsföljder (exempelvis avtalsbrottspåföljder) som skulle kunna aktualiseras på grund av störningen. Att förbehålla avtalsbrottsbegreppet till de fall då en avtalspart inte uppfyllt en förpliktelse möjliggör en tydligare prövning av vilka avvikelser som kan ligga till grund för tidsförlängning än om avtalsbrott förutsätter att motparten kan göra gällande avtalsbrottspåföljder. I ett första steg kan utredas om det föreligger ett avtalsbrott, dvs. om den förhandenvarande avvikelsen innebär att beställaren inte har uppfyllt en förpliktelse. I ett andra steg kan undersökas om tidsförlängning är en tillgänglig påföljd för avtalsbrottet. Det är på detta sätt undersökningen i avhandlingen genomförs.

5.3.2 Avtalsförpliktelser

För att kunna avgöra om en beställare har gjort sig skyldig till ett avtalsbrott måste avtalsinnehållet fastställas. När den i sammanhanget relevanta bestämmelsen har identifierats och tolkats, behöver beställarens agerande eller underlåtenhet jämföras med den förpliktelse som följer av den regel som kommer till uttryck i

parter i det gemensamma syftet att åstadkomma en snabb, enkel och billig reglering av försäkringsfallen som möjligt".

[576] Krokeide, 1977, s. 623 f. och Hagstrøm, 2011, s. 336. Enligt Hagstrøm är det förra synsättet dominerande i Norge och det senare i Danmark. Han anser att det senare synsättet är att föredra men använder ändå det förra i sin bok, eftersom framställningen annars i för hög grad skulle avvika från etablerat juridiskt språkbruk i Norge. I Hellner m.fl., 2020, s. 101 anförs att "[d]et primära innehållet av en förpliktelse [vanligen kan] utläsas av det 'minimum' som fordras för att rättsföljder av kontraktsbrottet ska kunna inträda." I Ramberg och Ramberg, 2019, s. 243 anförs att avtalsbrott föreligger när part inte presterat enligt parternas överenskommelse.

bestämmelsen.[577] Avtalet kan också behöva fyllas ut. Förpliktelser kan följa av såväl avtalsvillkor som utfyllande normer. För bedömningen av huruvida det föreligger ett avtalsbrott saknar det betydelse om förpliktelsen kan härledas till ett avtalsvillkor eller en utfyllande norm.

Vad som krävs för att en förpliktelse ska anses uppfylld beror på förpliktelsens art. En vanligt förekommande indelning av förpliktelser är mellan *resultatförpliktelser* och *omsorgsförpliktelser*. En resultatförpliktelse ålägger part att åstadkomma ett visst resultat. Ett avtalsbrott föreligger om parten inte åstadkommer detta resultat. En omsorgsförpliktelse ålägger i stället part att med omsorg eftersträva att åstadkomma ett preciserat resultat eller bästa möjliga resultat. Avtalsbrott förutsätter då att parten varit vållande och att det preciserade eller bästa möjliga resultatet inte har uppnåtts.[578] En annan distinktion mellan olika typer av förpliktelser är mellan *förpliktelser till uppfyllelse* och *ansvarsförpliktelser*. Enligt den förra typen av förpliktelser är parten skyldig att göra eller underlåta något. Enligt den senare typen ansvarar parten för att viss fakta föreligger, utan någon förpliktelse till uppfyllelse.[579] I litteraturen har gjorts ytterligare distinktioner mellan olika förpliktelser.[580]

För att det ska föreligga avtalsbrott i förhållande till en omsorgsförpliktelse krävs vållande.[581] Vårdslöshet föreligger (förenklat uttryckt) när någon har agerat på ett sätt som inte är förenligt med en aktsamhetsstandard.[582] I entreprenadavtal kan antas att denna aktsamhetsnorm i vissa fall bestäms med utgångspunkt i vad som är fackmässigt. Vårdslöshet kan också grundas på ett agerande eller en underlåtenhet som avviker från andra aktsamhetsnormer än sådana professionsnormer som avgör vad som är fackmässigt.

Innebörden av ett krav på fackmässighet är att en prestation ska uppfylla ”de krav som gäller enligt en professionell standard för en viss kategori av yrkesutövare”.[583] I ett entreprenadavtal kan det förekomma olika kategorier av yrkesutövare, för vilka gäller olika professionella standarder. Ett sätt att försöka klargöra vad som är

[577] Alla förpliktelser följer inte av bestämmelser utan kan också grundas på exempelvis muntliga överenskommelser eller konkludent handlande.

[578] NJA 2013 s. 1174 p. 10 och Rodhe, 1956, s. 20.

[579] Rodhe, 1975, s. 21 f. Vad Rodhe i läroboken kallar för ansvarsförpliktelser kallar han i Rodhe, 1956 för garantiförpliktelser, se Rodhe, 1975, s. 22.

[580] Ett par exempel kan ges. En indelning är mellan *huvudförpliktelser* och *biförpliktelser*, se Munukka, 2007, s. 139. En annan indelning är mellan *gäldenärsförpliktelser* och (*självständiga* respektive *osjälvständiga*) *borgenärsförpliktelser*, se Hellner m.fl., 2020, s. 35. Se även distinktioner i Adestam och Arvidsson, 2021.

[581] Med vållande avses uppsåtliga eller vårdslösa handlingar, se Rodhe, 1956, s. 310.

[582] Hellner och Radetzki, 2021, s. 126.

[583] Arvidsson och Samuelsson, 2015a, s. 8. Artikeln behandlar NJA 2015 s. 3, där HD tolkade uttrycket ”fackmässig bedömning” i AB 04 kap. 1 § 8.

fackmässigt inom en viss kategori yrkesutövare i entreprenadbranschen kan vara att beakta vad som står i de tekniska AMA-skrifterna.[584]

Part ansvarar för vållande hos anställda samt anlitade personer och företag.[585] Regeln har stor praktisk betydelse i entreprenadavtal. Det är nämligen vanligt att båda parter anlitar andra för att kunna prestera enligt avtalet, så som konsulter, leverantörer och underentreprenörer.[586] I avhandlingen undersöks dock inte frågor om kontraktsmedhjälpare särskilt.[587]

5.3.3 Avtalsbrottspåföljder

Om part gör sig skyldig till ett avtalsbrott kan motparten göra gällande avtalsbrottspåföljder. Vilka påföljder som aktualiseras beror på parternas avtal och utfyllande normer.

Någon avtalsbrottspåföljd kan inte göras gällande av motparten om partens bristande prestation beror på motparten själv eller något förhållande på dennes sida.[588] Denna regel aktualiseras i första hand om motpartens handlande eller underlåtenhet inte är förenligt med en skyldighet att agera eller avstå från att agera. Även i vissa andra fall kan partens bristande prestation anses bero på motparten. Till motpartens förhållande hänförs dennes anställda samt av motparten anlitade personer och företag.[589]

Den rättsliga konsekvensen av att partens bristande prestation beror på motparten kan vara (a) att det inte anses föreligga något avtalsbrott eller (b) att det anses föreligga ett avtalsbrott men detta inte ger motparten rätt till någon avtalsbrottspåföljd.[590]

I avhandlingen anses – i linje med vad som anförts i avsnitt 5.3.1 om begreppet avtalsbrott – ett avtalsbrott föreligga redan om parten inte har presterat enligt en avtalsförpliktelse. Något ytterligare villkor uppställs inte. Om partens avtalsbrott

---

[584] HD anför i NJA 1997 s. 44 att vid en bedömning av om arbeten har utförts fackmässigt kan innehållet i AMA vara av betydelse. De tekniska AMA-skrifterna består av AMA Hus, AMA Anläggning, AMA El samt AMA VVS & Kyl. I prop. 1984/85:110 s. 157 anförs att kravet i 4 § KtjL om att näringsidkaren ska utföra tjänsten på ett fackmässigt tillfredsställande sätt är ”en objektiv måttstock” och att ”[i] många branscher kan vägledning hämtas i allmänna eller särskilda beskrivningar eller anvisningar avseende material och metoder m.m.”

[585] Hellner m.fl., 2020, s. 127.

[586] Se avsnitt 3.2.3.

[587] Se avsnitt 1.11.3.

[588] Jfr 22, 30 och 51 §§ köplagen samt 16 och 24 §§ konsumenttjänstlagen.

[589] Hellner m.fl., 2020, s. 104 f.

[590] Hellner m.fl., 2020, s. 103, med hänvisning till 16 respektive 24 §§ konsumenttjänstlagen, som exempel på olika utformningar i lagtext. Författarna antar att ”valet av terminologi [i lagtexten] bara beror på stilistiska överväganden” och att det inte bör ”medföra några praktiska konsekvenser” vilken terminologi som används.

beror på motparten omöjliggör detta dock att parten med framgång kan göra gällande en påföljd, förutsatt att inte annat följer av parternas avtal.[591]

5.3.4 Avvikelser kan vara avtalsbrott

En avtalspart kan antas förutsätta att motparten kommer att uppfylla sina förpliktelser enligt avtalet. Beställarens avtalsbrott torde därför regelmässigt vara en avvikelse från vad entreprenören antagit i anbudsskedet.

En tänkbar avtalsbrottspåföljd i ett entreprenadavtal är att entreprenören tillerkänns tidsförlängning.

Det är alltså på ett principiellt plan möjligt att en avvikelse är ett avtalsbrott och att tidsförlängning är en tillgänglig påföljd. För att påföljden ska kunna göras gällande kan uppställas villkor som relaterar till typen av avvikelse, arbetspåverkan respektive tidseffekt.

I kapitel 8 undersöks i vilka fall för sent lämnad information utgör ett avtalsbrott på beställarens sida och vilka villkor som ska vara uppfyllda för att entreprenören ska kunna erhålla tidsförlängning på grund av en störning där avvikelsen består i för sent lämnad information.

5.4 Fördelning av tidsrisken

5.4.1 Riskfördelning

För att undvika oklarheter såvitt avser ordet risk ska klargöras vad som i avhandlingen avses med riskfördelning samt hur riskfördelning skiljer sig från ansvar för avtalsbrott.

I avhandlingen avses med riskfördelning vem av parterna som ska bära de typiskt sett oförmånliga juridiska konsekvenserna av en händelseutveckling som inte utgör avtalsbrott. Detta innefattar (1) händelser som inte kan hänföras till parts förhållanden och (2) händelser som kan hänföras till parts förhållanden men som inte utgör avtalsbrott.[592]

Riskfördelningen i ett avtal kan analyseras utifrån olika riskbegrepp. De i svensk kontraktsrätten etablerade riskbegreppen är vederlagsrisk och prestationsrisk. I avhandlingen är det dock tidsrisken som står i fokus. Vad som avses med tidsrisk utvecklas i avsnitt 5.4.2.

---

[591] Jfr 22 § köplagen. Enligt propositionen är ett krav för att det ska föreligga ett dröjsmål på säljarens sida ”att det försenade eller uteblivna avlämnandet inte beror på köparen eller något förhållande på dennes sida”, se prop. 1988/89:76, s. 97.

[592] Riskfördelningen avser händelseutvecklingen efter avtalets ingående och omfattar således också frånvaron av händelser. För att underlätta framställningen hänvisas dock till händelser.

I vissa fall kan det finnas skäl att referera till riskfördelningen i ett entreprenadavtal på ett mer övergripande plan. Termen *riskfördelning i vidsträckt bemärkelse* skulle då kunna användas. Utöver riskfördelning av det slag som angetts ovan skulle riskfördelning i vidsträckt bemärkelse också innefatta parternas avtalade förpliktelser och avtalsbrottspåföljder samt regler om förutsättningar. Riskfördelning i vidsträckt bemärkelse skulle alltså omfatta såväl omständigheter som kan hänföras till parterna – innefattande avtalsbrott – som sådana som inte kan det. Till riskfördelning i vidsträckt bemärkelse skulle också kunna hänföras regler om bevisbördans placering, underrättelser, preskription och preklusion.

Om inget annat framgår av texten avser påståenden om riskfördelning vem av parterna som ska bära de typiskt sett oförmånliga juridiska konsekvenserna av händelser som inte utgör avtalsbrott. Som redan anförts är det fördelningen av tidsrisken står i fokus i avhandlingen.

5.4.2 Tidsrisken

Av en händelse kan följa mer än en oförmånlig juridisk konsekvens. Det finns därför skäl att skilja mellan olika juridiska risker. Vedertagna risker i svensk kontraktsrätt är *vederlagsrisken* och *prestationsrisken*.[593]

Vederlagsrisken handlar om vilken part som på grund av den aktuella omständigheten förlorar rätten till vederlaget. Om naturagäldenären står vederlagsrisken för en viss omständighet och inte kan prestera enligt avtalet på grund av omständigheten, saknar denne rätt att erhålla det avtalade vederlaget. Om i stället naturaborgenären står vederlagsrisken måste denne utge det avtalade vederlaget trots att naturagäldenären, på grund av den relevanta omständigheten, inte har presterat enligt avtalet.[594] När naturaborgenären står vederlagsrisken och förlorar rätten till vederlaget innebär det alltså att denne är skyldig att utge vederlaget även om denne inte erhåller en avtalsenlig prestation från naturagäldenären.

Enligt Sandvik skiljer sig frågan om vederlagsriskens fördelning i entreprenadavtal från frågan om vederlagsriskens fördelning i köp bl.a. genom hur den i praktiken hanteras. I entreprenadavtal är det i praktiken en fråga om huruvida entreprenören har rätt till *tilläggsvederlag*, dvs. vederlag utöver det avtalade vederlaget. I entreprenadavtal har beställaren ofta ett starkt intresse av att det arbetsresultat som beställaren har föreskrivit också realiseras, även om det inträffar händelser som fördyrar eller försenar utförandet. Att entreprenaden ska anses färdigställd trots att den inte motsvarar vad parterna kommit överens om är sällan lyckat för parterna eller utifrån ett samhällsperspektiv. Beställaren behöver därför inte acceptera att arbetsresultatet – på grund av en händelse som denne står

[593] Se t.ex. Karlgren, 1976, s. 49.

[594] Iversen, 2016, s. 222 f., Hagstrøm och Bruserud, 2014, s. 186, Hagstrøm, 2011, s. 40 samt Krokeide, 1977, s. 579.

vederlagsrisken för – blir ett annat än parterna avtalat om. I stället har beställaren rätt att, i gengäld mot utgivande av tilläggsvederlag, kräva att entreprenören övervinner de försvårande omständigheterna och åstadkommer det föreskrivna arbetsresultatet.[595]

Sandviks beskrivning av vederlagsrisken i entreprenadavtal tydliggör att en central del av entreprenörens åtagande är att bemästra oförutsedda problem av olika slag. Att uppföra eller förändra ett byggnadsverk kan ”*arte seg som en brytekamp mellom […] menneske og natur*”. Den ersättning som beställaren utger avser just att entreprenören ska behärska naturkrafterna och åstadkomma ”*den forandring av den ytre virkelighet som det ferdige bygg eller anlegg representerer*”.[596]

Mot bakgrund av ovan finns det skäl att betrakta vederlagsriskens fördelning i entreprenadavtal som främst en fråga om vilka försvårande omständigheter som kan ge entreprenören rätt till tilläggsvederlag.

Prestationsrisken tar sikte på naturagäldenärens (entreprenörens) prestation. Om naturagäldenären står prestationsrisken för en omständighet som omöjliggör leverans är denne skadeståndsskyldig på grund av den uteblivna leveransen.[597] Om i stället naturaborgenären (beställaren) står prestationsrisken saknar denne rätt till skadestånd på grund av utebliven leverans som beror på den relevanta omständigheten.

Prestationsriskens fördelning handlar om vem av parterna som ska bära de typiskt sett ofördelaktiga rättsliga konsekvenserna av att naturagäldenärens prestation uteblir. Till prestationsrisken kan också hänföras att naturagäldenärens prestation visserligen inte helt uteblir men fullföljs vid en senare tidpunkt än vad som avtalats. För prestationsrisken i denna inskränkta bemärkelse kan termen *tidsrisken* användas. Det är fördelningen av denna risk i entreprenadavtal som är av intresse i avhandlingen.[598]

Om entreprenören står tidsrisken för en händelse som medför att hela eller delar av entreprenaden färdigställs senare än avtalat, innebär det att entreprenören ansvarar för det avtalsbrott (dröjsmål) som förseningen utgör. Den avtalsbrottspåföljd som då typiskt sett aktualiseras är skadestånd eller förseningsvite. För att undkomma avtalsbrottspåföljd behöver entreprenören arbeta in den uppkomna förseningen för att därigenom undvika att färdigställandet sker efter den avtalade tidsfristen. Om entreprenören lyckas arbeta in förseningen uppkommer aldrig något dröjsmål.

---

[595] Sandvik, 1966, s. 106 ff. Barbo har kritiserat Sandviks synsätt för att vara alltför pragmatiskt. Enligt Barbo är det olämpligt att innebörden av vedertagna rättsliga begrepp, så som vederlagsrisk, ändras beroende på avtalstyp, se Barbo, 1997, s. 295 ff. Krokeide uttalar sig inte lika kritiskt men har anfört att Sandviks synsätt ”*representerer […] en klar utvidgelse av vederlagsrisikobegrepet*”, se Krokeide, 1977, s. 582.

[596] Sandvik, 1966, s. 106 ff.

[597] Karlgren, 1976, s. 49 och Iversen, 2010, s. 261.

[598] Det är inte särskilt vanligt att det i köprättslig litteratur hänvisas till tidsrisken. Det förekommer dock, se t.ex. Karlgren, 1976, s. 53 om ”förseningsrisken” i ett köprättsligt sammanhang.

Om i stället beställaren står tidsrisken för en händelse som försenar arbetena kan entreprenören ha rätt till tidsförlängning. Rätten till tidsförlängning kan vara villkorad av att förseningen innebär att en avtalad tidsfrist överskrids (för det fall att det inte sker en tidsförlängning). Om entreprenören har rätt till tidsförlängning senareläggs den avtalade tidsfristen för entreprenadens färdigställande. På så sätt kan entreprenören undkomma avtalsbrottspåföljder genom att något dröjsmål aldrig uppkommer.

I den entreprenadrättsliga litteraturen förekommer hänvisningar till tidsrelaterade riskbegrepp.[599] När Iversen hänvisar till tidsrisken är det med anledning av ödeläggelse av utförda arbeten och frågan om entreprenören har rätt till tidsförlängning när delar av arbetet måste göras om.[600] I avhandlingen avgränsas inte tidsrisk på det sättet. Tidsrisken fördelas för alla händelser som inte är avtalsbrott.

5.4.3 Tidsriskens fördelning i entreprenadavtal

Om köparen står tidsrisken för den händelse som orsakar en försenad eller utebliven leverans föreligger enligt köplagen inget avtalsbrott på säljarens sida. Säljarens prestation anses i stället som fullgjord.[601] Ett avtalsbrott föreligger däremot om säljaren står tidsrisken för händelsen.

Systematiken i entreprenadavtal skiljer sig vanligen från den i köplagen.[602] Om beställaren står tidsrisken för den händelse som orsakar ett försenat färdigställande av entreprenaden kan den avtalade tidpunkten för färdigställandet senareläggas. En tidsförlängning kan betraktas som en justering av ett villkor i parternas avtal genom att entreprenörens förpliktelse att färdigställa entreprenaden vid en viss tidpunkt senareläggs. Därigenom måste beställaren acceptera ett senare färdigställande av entreprenaden än avtalat, utan rätt till skadestånd eller annan kompensation. Genom ett senareläggande av den tidpunkt då entreprenaden ska vara färdigställd undviker entreprenören dröjsmål, förutsatt att färdigställandet sker innan den senarelagda tidsfristen.

Om entreprenören står tidsrisken för en omständighet kan omständigheten inte ligga till grund för tidsförlängning.

Tidsriskens fördelning i entreprenadavtal handlar inte om huruvida entreprenören kan undkomma skadeståndsansvar. Den handlar om huruvida en omständighet kan ligga till grund för tidsförlängning. Rätten till tidsförlängning kan ha omedelbar betydelse för huruvida entreprenören anses ha åstadkommit det föreskrivna arbetsresultatet i avtalad tid eller inte. Det kan finnas ett direkt samband mellan

---

[599] Exempelvis nämns ”*den tidsmæssige risiko*” i Vasegaard Andreasen, 2010, s. 7.

[600] Iversen skriver om ”*den tidsmæssige risiko i forbindelse med en ødelæggelse af arbejdet*”, se Iversen, 2016, s. 229.

[601] Jfr Munukka, 2017b, s. 145 f.

[602] Se t.ex. Allmänna bestämmelser.

rätten till tidsförlängning och beställarens möjlighet att med framgång göra gällande skadeståndsansvar – eller annan rättsföljd, så som förseningsvite – på grund av dröjsmål eller inte. Det är dock inte eventuellt skadeståndsansvar som tidsrisken omedelbart tar sikte på.

Huvudregeln är att entreprenören står tidsrisken.[603] För att en avvikelse ska kunna ge entreprenören rätt till tidsförlängning måste avtalsinnehållet eller utfyllande normer ge uttryck för en undantagsregel, dvs. stadga att vissa förhållanden kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning.[604]

Frågan om tidsriskens fördelning för avvikelser kan mot bakgrund av ovan preciseras som en fråga om vilka avvikelser som enligt parternas avtal eller utfyllande normer kan ligga till grund för tidsförlängning.

I kapitel 9 undersöks i vilka fall beställaren står tidsrisken för oförutsedda väderförhållanden och vilka villkor som ska vara uppfyllda för att entreprenören ska kunna erhålla tidsförlängning på grund av en störning där avvikelsen består i oförutsedda väderförhållanden.

5.5 Felaktiga förutsättningar

5.5.1 Förutsättningar och antaganden

En avvikelse, så som ett moment i en störning, består i att en omständighet inte överensstämmer med vad entreprenören förutsatt.[605] Frågan om avvikelser som relaterar till befintliga förhållanden kan ligga till grund för tidsförlängning besvaras i avhandlingen utifrån ett förutsättningsperspektiv.

Det är en avtalsrättslig princip att respektive part svarar för sina egna antaganden (förutsättningar). Om det visar sig att den framtida händelseutvecklingen avviker från vad en part har antagit, är huvudregeln att parten inte kan göra gällande avvikelsen som grund för att inte prestera enligt avtalet. Denna huvudregel gäller också entreprenadavtal.[606] Från huvudregeln finns undantag.[607]

---

[603] Detta följer av den kontraktsrättsliga huvudregeln om att part svarar för sina egna antaganden, se avsnitt 4.2.2.

[604] Det har anförts att en distinktion bör göras mellan *riskallokering* (som följer av avtal) och *riskfördelning* (som följer av dispositiv rätt), se Keskitalo, 2000, s. 72. Någon sådan distinktion görs inte här, utan termen riskfördelning används för båda fallen.

[605] Se avsnitt 4.5.

[606] Angående entreprenadavtal, se t.ex. i Bengtsson, 1976, s. 108 enligt följande: ”Som huvudregel kan alltså en entreprenör lika litet som andra anbudsgivare återkalla sin viljeförklaring på den grund att ett misstag påverkat dess innehåll, så att beloppet blivit för lågt. Har han räknat fel, får han normalt skylla sig själv, om inte motparten uppmärksammat felräkningen. För denna typ av oriktiga förutsättningar brukar ju den som avgett viljeförklaringen själv få stå risken.”

[607] Se avsnitt 4.2.3.

Utrymmet är litet för att genom en tillämpning av förutsättningsläran eller 36 § avtalslagen tillhandahålla ett undantag från huvudregeln enligt vilket entreprenören kan erhålla tidsförlängning på grund av felaktiga förutsättningar. Om det antas att den rättsföljd som enligt svensk rätt kan följa av en tillämpning av förutsättningsläran enbart är avtals ogiltighet, saknar rättsregeln betydelse vid en undersökning av vilka avvikelser som kan ligga till grund för tidsförlängning. Om ett mer försiktigt antagande görs, nämligen att det är osäkert om andra rättsföljder än ogiltighet kan följa av en tillämpning av förutsättningsläran, framstår ändå dess betydelse – på grund av den föreliggande osäkerheten – som begränsad i denna undersökning.[608] De begränsade möjligheterna för entreprenören att genom jämkning av avtalsvillkor med stöd av 36 § senarelägga en avtalad tidfrist för färdigställandet av hela eller delar av det föreskrivna arbetsresultatet har kommenterats i avsnitt 5.2.4.

Om entreprenören önskar erhålla tidsförlängning på grund av ett felaktigt antagande om befintliga förhållanden är det i princip villkoren i parternas avtal eller en utfyllande norm som skapas genom fri utfyllning som kan ge denne rätt till tidsförlängning. Om entreprenören har gjort ett felaktigt antagande om befintliga förhållanden, exempelvis markförhållandena på arbetsområdet, är den primära frågan för entreprenörens rätt till tidsförlängning vad denne hade rätt att förutsätta enligt parternas avtal.[609]

5.5.2 Öppna och dolda förutsättningar

Entreprenörens antaganden i anbudsskedet grundas i första hand på beställarens uppgifter. Parterna kan också träffa tilläggsavtal om att entreprenören har rätt att utgå från att de befintliga förhållandena på arbetsområdet är av visst slag. Därutöver gör entreprenören egna antaganden.[610]

Vid en närmare analys av vilka felaktiga förutsättningar som kan ligga till grund för tidsförlängning är det lämpligt att skilja mellan *redovisade förutsättningar*, som

---

[608] Enligt Hagstrøm och Bruserud har förutsättningsläran traditionellt haft stor betydelse vid analyser av entreprenadavtal i norsk litteratur. De hänvisar i Hagstrøm och Bruserud, 2014, s. 251 till ett referat från ett föredrag av Bech från 1962. Bech anför inledningsvis i referatet att det fält han ska behandla är ”*upløyet mark i norsk litteratur*”. När det gället betydelsen av entreprenörens förutsättningar anför Bech, med hänvisning till ett exempel om ett tunnelarbete där berget enligt entreprenörens personal ”*er det «jævligste» de noen gang har møtt*”, att entreprenören har rätt att förutsätta normala förhållanden och att väsentliga avvikelser från detta ger entreprenören rätt till justering av avtalet. Se Bech, 1962, s. 7–13. Citatet på s. 11 i angiven källa. Berge anför i diskussionsinlägg i direkt anslutning till Bechs föredrag att han anser att villkoren för att entreprenören ska ha rätt till tillkommande ersättning är högre ställda (”*åpenbart upåregnelige*”), se s. 20 ff. i senast angivna källa.

[609] Att problemet med felaktiga förutsättningar i entreprenadrätten har karaktären av en fråga om avtalskorrektion (exempelvis genom tidsförlängning) snarare än tillbakaträdande har anförts av Hørlyck, 2019, s. 46.

[610] Se avsnitt 4.5.1 om entreprenörens antaganden i anbudsskedet.

grundas på beställaren uppgifter eller parternas avtal, och *dolda förutsättningar*, som är entreprenörens antaganden därutöver.[611]

Redovisade förutsättningar grundas typiskt sett på uppgifter i beställarens förfrågningsunderlag eller kompletterande promemorior som tillhandahålls anbudsintressenterna i anbudsskedet. Det är vanligt att avvikelser i förhållande till redovisade förutsättningar kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. Det är typiskt sett svårare för entreprenören att erhålla tidsförlängning på grund av avvikelser i förhållande till dolda förutsättningar.

I kapitel 10 undersöks i vilka fall entreprenörens felaktiga antaganden om markförhållanden kan ligga till grund för tidsförlängning och vilka villkor om arbetspåverkan och effekt som ska vara uppfyllda för att entreprenören ska kunna erhålla tidsförlängning på grund av en störning där avvikelsen består i oförutsedda väderförhållanden.

5.6 Sammanfattning och utgångspunkter för den vidare undersökningen

Ett sätt att undersöka vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning är att konstruera typfall av avvikelser och på vart och ett av dessa applicera alla tänkbara relevanta standardavtalsvillkor och rättsnormer som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. I avhandlingen tillämpas ett annat angreppssätt.

I kapitel 8–10 analyseras under vilka förutsättningar störningar som består i tre olika typfall av avvikelser kan ligga till grund för tidsförlängning enligt bestämmelserna i AB 04, NS 8405 och AB 18.

Det typfall av partsoberoende avvikelser som undersöks i avhandlingen är att beställaren inte har tillhandahållit entreprenören information i rätt tid. I kapitel 8 analyseras under vilka villkor typfallet utgör ett avtalsbrott på beställarens sida och vad som krävs för att entreprenören ska kunna erhålla tidsförlängning.

I kapitel 9 undersöks i vilka fall beställaren står tidsrisken för oförutsedda väderleksförhållanden.

Ett typfall av avvikelse som relaterar till befintliga förhållanden är markförhållandena på arbetsområdet. I kapitel 10 undersöks villkoren för att typfallet kan ligga till grund för tidsförlängning.

Entreprenörens antaganden i anbudsskedet om markförhållandena kan grundas på uppgifter som lämnas av beställaren. Om dessa är felaktiga kan det föreligga ett avtalsbrott på beställarens sida. Entreprenörens antaganden om markförhållandena grundar sig dock inte enbart på beställarens uppgifter. Antagandena kan vara felaktiga av andra skäl än att beställarens uppgifter inte överensstämmer med de

[611] Se vidare i avsnitt 10.3.

faktiska förhållandena på arbetsområdet. Att undersöka entreprenörens möjlighet till tidsförlängning på grund av avvikande markförhållanden utifrån ett avtalsbrottsperspektiv skulle därför inte ge en fullständig bild av entreprenörens möjlighet att erhålla tidsförlängning. Med ett förutsättningsperspektiv möjliggörs en bredare undersökning. En förutsättning utifrån ett förutsättningsperspektiv innefattar såväl de fall då entreprenörens antaganden är oriktiga på grund av att uppgifter som beställaren har lämnat är oriktiga som andra fall av felaktiga förutsättningar.

De tre typfallen aktualiserar alla en tillämpning av den s.k. hinderbestämmelsen i AB 04 kap. 4 § 3. Det är en bestämmelse som föreskriver i vilka fall entreprenören kan erhålla tidsförlängning på grund av att dennes arbeten hindras. Innan det kan undersökas i vilka fall de tre typfallen av avvikelser kan ligga till grund för tidsförlängning behöver först den närmare betydelse av kap. 4 § 3 klarläggas. Detta sker i kapitel 7. Dessförinnan ska i kapitel 6 något kort och övergripande sägas om bestämmelserna om tidsförlängning i AB 04.

6 Bestämmelser om tidsförlängning i AB 04

6.1 Inledning

I kapitel 8–10 undersöks i vilka fall för sent lämnad information, osedvanliga väderleksförhållanden respektive avvikande markförhållanden, så som typfall av avvikelser, kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. I kapitlen undersöks vilka villkor om arbetspåverkan och effekt som därutöver ska vara uppfyllda för att entreprenören ska kunna ges rätt till tidsförlängning.

Undersökningarna i kapitel 8–10 handlar primärt om entreprenörens rätt till tidsförlängning enligt bestämmelserna i AB 04. Reglerna i AB 04 jämförs med reglerna i NS 8405 och AB 18, i syfte att identifiera likheter mellan standardavtalen. Likheterna ligger i kapitel 11 till grund för utformningen av argumentationslinjer om vilka störningar som vid fri utfyllning bör kunna ge entreprenören rätt till tidsförlängning.

För att underlätta för läsaren redogörs i detta kapitel för de bestämmelser i AB 04 som aktualiseras vid prövningen av om en störning kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. Fokus i kapitlet är inte att i detalj utreda den närmare innebörden av de enskilda villkoren utan att presentera bestämmelserna på ett övergripande plan och beskriva standardavtalets systematik såvitt avser regleringen av tidsförlängning.

De tre typfallen av avvikelser kan alla aktualisera en tillämpning av den s.k. hinderbestämmelsen i AB 04 kap. 4 § 3. Denna analyseras därför särskilt i kapitel 7. I efterföljande kapitel 8–10 hänvisas sedan i relevanta delar tillbaka till vad som anförts om bestämmelsen i kapitel 7.

Dispositionen i detta kapitel 6 är följande. Ett sätt att förklara systematiken i AB 04 såvitt avser entreprenörens möjligheter att erhålla tidsförlängning är att beskriva två separata ”spår” för tidsförlängning. Vad som avses med detta förklaras i avsnitt 6.2. Därefter beskrivs respektive spår för tidsförlängning i avsnitt 6.3 och 6.4. Först beskrivs entreprenörens möjlighet att erhålla tidsförlängning för likställda ÄTA-arbeten enligt kap. 4 § 2. Därefter beskrivs hur tidsförlängning kan utgå enligt kap. 4 § 3. Kapitlet sammanfattas i avsnitt 6.5.

6.2 De två spåren för tidsförlängning

De handlingar som vid entreprenadavtalets ingående gäller för entreprenaden kallas i AB 04 för *kontraktshandlingar*. De består av det undertecknade kontraktet ”jämte handlingar som är fogade till detta eller som i någon av dessa är angivna som gällande för kontraktsarbetena”.[612] Kontraktshandlingarna är enkelt uttryckt de handlingar som reglerar entreprenörens åtagande vid tidpunkten för avtalets ingående.

I AB 04 kallas ”arbete som enligt kontraktshandlingarna ingår i entreprenörens åtagande” för *kontraktsarbete*. Arbete har en vidsträckt definition i AB 04, nämligen ”arbetsprestation, hjälpmedel, material och varor”.[613]

Ett sätt att förklara kontraktsarbete är att det utgör det arbete som entreprenören behöver utföra för att åstadkomma det arbetsresultat som föreskrivs i kontraktshandlingarna.[614]

Den i kontraktshandlingarna angivna tiden ”för utförande av kontraktsarbetena eller huvuddel därav” kallas för *kontraktstid*.[615] Kontraktstiden kan förklaras som den mellan parterna – vid tidpunkten för avtalets ingående – överenskomna tidsfristen för färdigställandet av hela eller delar av det föreskrivna arbetsresultatet.[616]

I entreprenadkontraktet kan som kontraktstid anges perioden från det att entreprenören får påbörja arbetena till den tidpunkt vid vilken entreprenaden ska vara färdigställd och tillgänglig för slutbesiktning. Den tidpunkt vid vilken entreprenaden i dess helhet ska vara färdigställd och tillgänglig för slutbesiktning kallas ibland för sluttid. Det förekommer också att beställaren föreskriver tidsfrister för när delar av kontraktsarbetena ska vara färdigställda. Sådana tidsfrister kan kallas för deltider.

Vanligen avtalar parterna om att entreprenören ska utge vite om arbetsresultatet inte färdigställs inom kontraktstiden. Ett sådant förseningsvite kan gälla i förhållande till såväl sluttiden som deltider. AB 04 förutsätter att parterna har avtalat om ett förseningsvite. Vitet beräknas för varje vecka varmed kontraktstiden överskrids.[617]

Entreprenören ska ”planera kontraktsarbetenas utförande så att de kan färdigställas inom kontraktstiden”.[618] Om kontraktsarbetena inte färdigställs inom kontraktstiden föreligger en försening och ett dröjsmål.

---

[612] Se begreppsbestämningarna i AB 04.

[613] Se avsnitt 1.10.

[614] Det arbetsresultatet som föreskrivs i kontraktshandlingarna kan sedan förändras efter avtalets ingående, genom att beställaren föreskriver ÄTA-arbete.

[615] Se begreppsbestämningarna i AB 04.

[616] Kontraktstiden kan sedan komma att jämkas eller förlängas efter avtalets ingående.

[617] AB 04 kap. 5 § 3 st. 1.

[618] AB 04 kap. 4 § 1 st. 1 men. 1.

Under tiden för utförandet av entreprenaden kan det inträffa händelser och upptäckas förhållanden som försvårar arbetenas utförande. Det kan medföra att det tar längre tid att färdigställa det föreskrivna arbetsresultatet än vad som annars hade varit fallet. Därigenom kan uppkomma en försening som medför att kontraktsarbetena inte kan färdigställas inom kontraktstiden, varvid entreprenören blir skyldig att utge förseningsvite till beställaren.

Vissa händelser och förhållanden kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. I AB 04 finns två bestämmelser enligt vilka entreprenören kan ges sådan rätt. Den ena är kap. 4 § 2 och den andra är kap. 4 § 3.

För att tidsförlängning ska kunna utgå enligt kap. 4 § 2 krävs att det har förekommit ÄTA-arbete eller mängdförändringar. Enkelt uttryckt är det i båda fallen fråga om att det tillkommit arbete eller att arbete ändrats, vilket är villkor om arbetspåverkan.

Tidsförlängning enligt kap. 4 § 3 uppställer som villkor för tidsförlängning att entreprenören ”hindras att färdigställa kontraktsarbetena inom kontraktstiden” på grund av vissa typer av omständigheter. Bestämmelsen går att tolka olika sätt, vilket behandlas vidare i kapitel 7.

Reglerna om tidsförlängning i AB 04 kan förklaras som två spår. Enligt det ena spåret (kap. 4 § 2) kan entreprenören ha rätt till tidsförlängning om ÄTA-arbete eller mängdförändringar påverkar entreprenörens möjlighet att hålla kontraktstiden. Enligt det andra spåret (kap. 4 § 3) kan entreprenören ha rätt till tidsförlängning om förhållanden av visst slag hindrar entreprenören att färdigställa kontraktsarbetena inom kontraktstiden.

Till respektive spår hör underrättelseregler som i vissa fall är desamma och i andra fall specifika för det aktuella spåret.[619] En viktig skillnad mellan spåren är i vilka fall ersättning kan utgå och om ersättningen i så fall utgör tilläggsvederlag eller skadestånd.[620] Underrättelsereglerna och reglerna om ersättning behandlas inte i avhandlingen.

I vilken mån bestämmelserna överlappar varandra när det gäller entreprenörens rätt till tidsförlängning är beroende av hur de tolkas. Det är redan av standardavtalets ordalydelse klart att det för de två spåren gäller olika villkor om typen av avvikelse. Hur de två spårens villkor om typen av arbetspåverkan och effekt förhåller sig till varandra är dock inte lika klart.

---

[619] AB 04 kap. 4 § 4 gäller båda spåren. Se dock Willborg, 2018, där oklarheter hänförliga till bestämmelsens tillämpningsområde diskuteras. För likställda ÄTA-arbete gäller en särskild underrättelseskyldighet enligt kap. 2 § 7.

[620] Vid tidsförlängningsgrundande ÄTA-arbete kan entreprenören erhålla ersättning enligt kap. 6. Sådan ersättning innefattar vinst, antingen genom tillämpning av avtalad debiteringsnorm (t.ex. à-pris) eller självkostnadsprincipen, se kap. 6 §§ 9 och 10. När entreprenören hindras på grund av en sådan omständighet som anges i kap. 4 § 3 p. 1–5 har entreprenören enbart rätt till ersättning när förhållandet kan hänföras till bestämmelsens första punkt. Ersättning utgår då enligt kap. 5 § 4, med den begränsning som framgår av paragrafens andra mening. Sådan ersättning brukar betraktas som ett skadestånd.

Enligt ett tolkningsalternativ är villkoren för tidsförlängning i kap. 4 §§ 2 och 3 sådana att en och samma störning aldrig kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning enligt båda spåren för tidsförlängning. Enligt ett annat tolkningsalternativ vore det tvärtom möjligt att en och samma störning kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning enligt båda bestämmelserna.[621]

Hur bestämmelserna relaterar till varandra behandlas inte i detta kapitel. I följande två avsnitt ges i stället en översiktlig bild av de två spåren för tidsförlängning. Tolkningsfrågor vad gäller den s.k. hinderbestämmelsen i kap. 4 § 3 behandlas sedan i kapitel 7, varvid också diskuteras hur bestämmelsen relaterar till kap. 4 § 2.

6.3 Likställda ÄTA-arbeten och tidsförlängning enligt kap. 4 § 2

Entreprenören kan enligt kap. 4 § 2 st. 1 erhålla tidsförlängning på grund av ÄTA-arbeten eller mängdförändringar. Bestämmelsen har följande lydelse.

> ”Kontraktsarbetena skall vara färdigställda och tillgängliga för slutbesiktning eller avlämnade på annat sätt vid kontraktstidens utgång. Kontraktstiden skall förlängas eller avkortas i den utsträckning ÄTA-arbete eller förändringar i förhållande till angiven mängd i kontraktshandlingarna påverkar möjligheten att hålla kontraktstiden. Entreprenaden får avlämnas före kontraktstidens utgång endast om parterna kommer överens om det.”

Den i detta sammanhang relevanta regeln återfinns i styckets andra mening. Enligt denna kan entreprenören erhålla tidsförlängning i den mån ÄTA-arbete påverkar entreprenörens möjlighet att hålla kontraktstiden. Eftersom avhandlingen är avgränsad till entreprenader som ersätts på fast pris bortses här från tidsförlängning på grund av mängdförändringar.[622]

ÄTA-arbeten kan föreskrivas av beställaren.[623] Sådana föreskrivna ÄTA-arbeten skiljs från störningar. Tidsförlängning på grund av föreskrivna ÄTA-arbeten behandlas inte i avhandlingen.[624]

ÄTA-arbeten kan också uppkomma på annat sätt än genom att beställaren föreskriver dem. Enligt kap. 2 § 4 ska arbeten som föranleds av vissa omständigheter likställas med föreskrivna ÄTA-arbeten. Bestämmelsen har följande lydelse.

---

[621] Resonemanget tar inte sikte på omfattningen av den tidsförlängning som entreprenören kan ha rätt till, utan om omfånget av bestämmelserna tillämpningsområde är delvis överlappande.

[622] Se t.ex. Ingvarson och Utterström, 2020, s. 35 ff., 52 f. och 192–206 samt Deli, 2017, s. 117 f. om mängdreglerade entreprenadavtal.

[623] AB 04 kap. 2 § 3.

[624] Se avsnitt 1.11.4.

”Med ÄTA-arbeten föreskrivna av beställaren likställs arbeten som föranleds av
att uppgifter m.m. enligt kapitel 1 § 6 för vilka beställaren svarar, inte är riktiga,
att arbetsområdet eller andra förhållanden av betydelse avviker från vad som skall förutsättas enligt kapitel 1 § 7 eller
att förhållande som avses i kapitel 1 § 8 inte är sådant som det skall förutsättas vara.”

Arbete som föranleds av a) oriktiga uppgifter som lämnats av beställaren eller b) förhållanden som är andra än vad entreprenören haft att förutsätta enligt kap. 1 §§ 7 och 8 ska alltså klassificeras som ÄTA-arbete. Ibland används termen *likställda ÄTA-arbeten* för sådana ÄTA-arbeten. För likställda ÄTA-arbeten gäller samma regler som för föreskrivna ÄTA-arbeten. Det innebär att likställda ÄTA-arbeten kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning enligt kap. 4 § 2.

För att förstå vilka arbeten som enligt kap. 2 § 4 ska likställas med ÄTA-arbeten behöver kap. 1 §§ 6–8 beaktas. Nedan följer en övergripande beskrivning av de tre bestämmelserna.

I kap. 1 § 6 regleras parternas ansvar för riktigheten av lämnade uppgifter. Bestämmelsen har följande lydelse.

> ”För riktigheten av uppgifter, undersökningsmaterial och tekniska lösningar svarar den part som tillhandahållit dem. Detsamma gället utsättning som en part tillhandahållit.
>
> Motpartens godkännande inskränker inte ansvaret enligt föregående stycke.
>
> Beställaren förutsätts i förfrågningsunderlaget ha lämnat de uppgifter som kan erhållas vid en fackmässig undersökning av den fastighet eller del av fastighet som berörs av kontraktsarbetena.”

Om kap. 1 § 6 och kap. 2 § 4 läses tillsammans framgår att om beställaren lämnar uppgifter, undersökningsmaterial eller tekniska lösningar som är oriktiga och oriktigheten föranleder arbete, ska arbetet likställas med ÄTA-arbete.

Den andra bestämmelsen som behöver beaktas för att förstå vilka arbeten som ska likställas med ÄTA-arbeten enligt kap. 2 § 4 är kap. 1 § 7. Den föreskriver att entreprenören innan avgivande av sitt anbud ska förutsättas ha besökt arbetsområdet. Bestämmelsen har följande lydelse.

> ”Entreprenören förutsätts innan anbud lämnas ha skaffat sig den kännedom om arbetsområdet och andra förhållanden av betydelse för bedömningen av vad som erfordras för kontraktsarbetenas utförande och som kan erhållas genom besök på platsen. Härigenom inskränks inte beställarens ansvar enligt § 6 i detta kapitel.”

Om arbetsområdet eller andra förhållanden av betydelse avviker från vad entreprenören ska förutsätta enligt kap. 1 § 7 och detta föranleder arbete, ska arbetet likställas med ÄTA-arbete.

Kap. 1 § 8 föreskriver vad som gäller om det vid tidpunkten för entreprenörens avgivande av anbud saknas uppgifter om arbetsområdet eller det område som berörs av entreprenaden. Enligt bestämmelsen ska förhållandena då antas vara sådana som entreprenören kunnat förutsätta vid en fackmässig bedömning. Bestämmelsen har följande lydelse.

> ”Saknas vid tiden för avgivande av anbud uppgifter som avser arbetsområdet eller det område som berörs av entreprenaden skall förhållandena antas vara sådana som kunnat förutsättas vid en fackmässig bedömning.”

Om förhållandena på arbetsområdet eller det område som berörs av entreprenaden inte är sådana som kunnat förutsättas vid en fackmässig bedömning enligt kap. 1 § 8 och detta föranleder arbete, ska arbetet likställas med ÄTA-arbete.

Sammanfattningsvis gäller följande. Arbete som föranleds av beställarens oriktiga uppgifter m.m. eller att förhållanden av visst slag är av andra än vad entreprenören har att förutsätta enligt kap. 1 §§ 7 och 8 ska likställas med ÄTA-arbete. Det innebär att sådant arbete kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning enligt kap. 4 § 2, om arbetet påverkar entreprenörens möjlighet att hålla kontraktstiden.

6.4 Hinder och tidsförlängning enligt kap. 4 § 3

Hinderbestämmelsen i kap. 4 § 3 har följande lydelse.

> ”Entreprenören har rätt till erforderlig förlängning av kontraktstiden om han hindras att färdigställa kontraktsarbetena inom kontraktstiden på grund av:
> 1 omständighet som beror på beställaren eller något förhållande på hans sida
> 2 myndighetsbeslut som medför allmän brist på hjälpmedel, material eller vara eller begränsning av arbetskraft
> 3 krig, försvarsberedskap, epidemi, strejk, blockad eller lockout, dock inte strejk eller blockad till följd av att entreprenören eller någon av hans underentreprenörer inte fullgjort sina skyldigheter gentemot anställd
> 4 väderleks- eller vattenståndsförhållande som är osedvanliga för byggnadsorten och inverkar särskilt ogynnsamt på arbetena
> 5 annat av entreprenören ej vållat förhållande, som entreprenören inte bort räkna med och vars menliga inverkan han inte rimligen kunnat undanröja.”

Till bestämmelsen hör en kommentarstext som införlivats i AB 04. Den har följande lydelse.

> ”***Kommentar till kapitel 4 § 3***
>
> *Vid bedömningen av vad som utgör ’erforderlig förlängning av kontraktstiden’ i det enskilda fallet skall, inom ramen för den allmänna lojalitetsplikt som råder mellan*

parterna, beaktas entreprenörens möjlighet att begränsa tidsförlängningen genom en rationell användning av de resurser han avsatt för berörd del.

Vid tolkning av p. 1 kan vägledning hämtas från den praxis som utvecklats inom köprätten beträffande kontrollansvar."

För att entreprenören ska kunna erhålla tidsförlängning enligt kap. 4 § 3 krävs att det har förekommit en omständighet som kan insorteras under någon av punkterna 1–5. Därtill krävs att omständigheten ska ha hindrat entreprenören att färdigställa kontraktsarbetena inom kontraktstiden.

Hinderbestämmelsen aktualiserar flera tolkningsfrågor. Hur bestämmelsen bör tolkas diskuteras i kapitel 7.

6.5 Sammanfattning

Entreprenören kan erhålla tidsförlängning enligt två bestämmelser i AB 04, nämligen kap. 4 §§ 2 och 3. Båda bestämmelserna kan aktualiseras vid störningar.

Enligt kap. 4 § 2 kan kontraktstiden förlängas på grund av ÄTA-arbeten. Sådana arbeten kan enligt kap. 2 § 4 vara arbeten som föranletts av att beställaren lämnat oriktiga uppgifter eller att förhållanden av visst slag avviker från vad entreprenören haft att förutsätta.

Tidsförlängning enligt kap. 4 § 3 tar i stället sikte på att entreprenören har hindrats att färdigställa kontraktsarbetena inom kontraktstiden på grund av omständigheter av visst slag. Det handlar om omständigheter som beror på beställaren eller något förhållande på beställarens sida, omständigheter av *force majeure*-karaktär samt omständigheter som inte vållats av entreprenören och som beställaren inte bort räkna med och vars menliga inverkan denne inte rimligen kunnat undanröja.

De två bestämmelserna kan sägas ge uttryck för två spår för tidsförlängning i AB 04. Det ena spåret kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning om det har tillkommit *arbete* på visst sätt. Det andra spåret villkorar tidsförlängning av att entreprenörens arbeten har *hindras* på visst sätt. Detta är villkor om viss typ av arbetspåverkan.

Hur de två spåren relaterar till varandra beror på hur kap. 4 §§ 2 och 3 tolkas. Särskilt kap. 4 § 3 aktualiserar flera tolkningsfrågor. Detta är också en bestämmelse som är relevant för alla tre typfall av avvikelser som behandlas i avhandlingen.[625] I kapitel 7 ska därför hinderbestämmelsen undersökas särskilt. Därigenom tydliggörs också hur de två spåren för tidsförlängning relaterar till varandra. I efterföljande kapitel 8–10 hänvisas sedan i relevanta delar till vad som anförts om kap. 4 § 3 i kapitel 7.

[625] Kap. 4 § 2 aktualiseras däremot enbart vid fråga om avvikande markförhållanden, se kapitel 10.

7 Hinderbestämmelsen i AB 04

7.1 Inledning

De tre typfall av avvikelser som undersöks i kapitel 8–10 kan alla aktualisera tidsförlängning enligt AB 04 kap. 4 § 3. Enligt bestämmelsen kan entreprenören erhålla tidsförlängning om denne hindras att färdigställa kontraktsarbetena inom kontraktstiden på grund av vissa typer av omständigheter.

Det är vissa frågor om tolkning av hinderbestämmelsen som är gemensamma för de tre typfallen. För att undvika upprepningar behandlas vissa gemensamma tolkningsfrågor samlat i detta kapitel. De tolkningsfrågor som behandlas är sådana som aktualiseras vid en tolkning av bestämmelsen i ljuset av det köprättsliga kontrollansvaret.

Hur hinderbestämmelsen relaterar till respektive typfall behandlas i kapitel 8–10, varvid det också hänvisas tillbaka till vad som anförts i detta kapitel.

Hinderbestämmelsen är svårtolkad. Det är oklart vilka rekvisit den ger uttryck för. Eftersom avtalstexten i delar ansluter till ordalydelsen i kontrollansvarsregeln i 27 § 1 st. köplagen är en fråga i vilken mån bestämmelsen bör tolkas i ljuset av köplagsregeln.[626]

Bestämmelsen uppvisar likheter med vissa *force majeure*-klausuler. Enligt Samuelsson berör p. 2–4 ”partsoberoende omständigheter av karaktären force majeure”. Med detta avses att det är ”utifrån kommande förhållanden som är utom parts kontroll och omöjliga att undvika genom normal aktsamhet”.[627]

När det gäller tolkning av *force majeure*-klausuler har anförts att de generellt bör tolkas restriktivt. En utgångspunkt kan vara att friskrivningar på i vart fall köprättens område ska vara klara och tydliga för att få genomslag.[628] Det gäller särskilt i avtalsförhållanden där den part som inte kan göra gällande påföljd på grund av friskrivningen har en underlägsen ställning.[629] Av betydelse för tillämpningen av en friskrivningsklausul kan vara om regleringen är etablerad i branschen.[630] Om

[626] Jfr Ingvarson och Utterström, 2015a för en diskussion om tolkningen av AB 04 kap. 4 § 3 p. 1 i ljuset av ett avgörande från Svea hovrätt.

[627] Samuelsson, 2022, s. 204 och 206.

[628] NJA 2016 s. 237 p. 28.

[629] NJA 1985 s. 397 II, där HD anförde att om en entreprenör helt eller delvis vill friskriva sig från ansvar krävs, i vart fall om beställaren är konsument, att detta kommer till tydligt uttryck.

[630] NJA 1985 s. 397 II.

friskrivningen förekommer i ett standardavtal har det betydelse om standardavtalet är ensidigt upprättat eller har utarbetats av företrädare för olika intressen.[631] Det har också betydelse om klausulen avviker från vad som annars hade gällt mellan parterna.[632]

Huruvida AB 04 kap. 4 § 3 är en klar och tydlig klausul kan diskuteras. Av betydelse för tolkningen är att bestämmelsen förekommer i ett s.k. *agreed document* som tagits fram av representanter från olika intressegrupper i den svenska entreprenadbranschen. Standardavtalet är etablerat i branschen och har en synnerligen stor utbredning. Det finns sammantaget flera skäl som talar för att ett mindre mått av restriktivitet bör gälla vid tolkningen av kap. 4 § 3 än vid tolkning av *force majeure*-klausuler i allmänhet.

Det har i litteraturen anförts att det kan ligga nära till hands att tolka *force majeure*-klausuler mot bakgrund av det köprättsliga kontrollansvaret. Det gäller särskilt om ordalydelsen ansluter till utformningen av kontrollansvaret i köplagen. Samtidigt bör hänsyn tas till om villkoret syftar till att exkludera en tillämpning av kontrollansvaret. Det har anförts att en branschinriktad tolkning kan vara att föredra framför en tolkning i ljuset av kontrollansvaret.[633]

När hinderbestämmelsen betraktas i ljuset av det köprättsliga kontrollansvaret väcks flera tolkningsfrågor.

En fråga gäller betydelsen av ordet ”hindras”. Enligt ett tolkningsalternativ ska ordet läsas som en del av skrivningen om att entreprenören inte kan färdigställa kontraktsarbetena inom kontraktstiden. Ordet ger med den tolkningen inte uttryck för ett självständigt villkor för tidsförlängning. Enligt ett annat tolkningsalternativ ger ordet uttryck för ett självständigt villkor om att arbetspåverkan ska vara av visst slag. Om så är fallet, är innebörden av detta villkor en tolkningsfråga i sig.

En annan tolkningsfråga är om entreprenörens rätt till tidsförlängning är villkorad av att entreprenören inte borde ha räknat med ett sådant förhållande som anges i p. 1–5 eller konsekvenserna av ett sådant förhållande. En tredje fråga är om det är ett villkor för tidsförlängning att entreprenören inte rimligen kunnat undanröja påverkan på arbetena eller konsekvenserna härav. Villkor av detta slag skulle kunna följa av en tolkning med stöd av bestämmelsens systematik (se p. 5) men även genom en tolkning i ljuset av kontrollansvaret.

Ytterligare en tolkningsfråga är om entreprenörens rätt till tidsförlängning är villkorad av att vissa förhållandena ska ha varit utom entreprenörens kontroll.

---

[631] NJA 1979 s. 483. Den i målet aktuella friskrivningsklausulens ansågs ”representera en av säljar- och köparintressenter godtagen avtalsreglering med synnerligen stor spridning, nationellt och internationellt”. HD ansåg att friskrivningsklausulen inte på ett obilligt eller otillbörligt sätt gynnade säljaren.

[632] Hellner m.fl., 2020, s. 73, Bernitz, 2018, s. 113, Adlercreutz och Gorton, 2010, s. 116 samt Grönfors, 1989, s. 82 ff. Att friskrivningsklausuler i allmänhet bör tolkas ”snävt” anfördes av HD i NJA 1954 s. 573.

[633] Hellner m.fl., 2020, s. 73 samt Svensson, 2017a, s. 287 och 311.

Besvarandet av tolkningsfrågorna aktualiserar överväganden om vilken betydelse som bör ges det köprättsliga kontrollansvaret vid tolkning och tillämpning av hinderbestämmelsen. Därför ska i avsnitt 7.2 något generellt sägas om kontrollansvarsregeln och hur den passar in i köplagens systematik såvitt avser regler om dröjsmål på säljarens sida. Därefter följer i avsnitt 7.3–7.6 en diskussion om de ovan nämnda tolkningsfrågorna, dvs. dels innebörden av ordet ”hindras”, dels eventuella villkor om kontroll, förutseende och aktivitet. Kapitlet sammanfattas i avsnitt 7.7.

7.2 Köplagens kontrollansvar

7.2.1 Inledning

Detta avsnitt 7.2 har följande disposition. I avsnitt 7.2.2 förklaras kontrollansvarsregelns plats i köplagens systematik avseende säljarens skadeståndsansvar för dröjsmål.

I avsnitt 7.2.3 redovisas kontrollansvarsregeln i sig och dess fyra rekvisit. De fyra rekvisiten beskrivs närmare i avsnitt 7.2.4–7.2.7.

Det är omdiskuterat i doktrinen huruvida kontrollansvaret är en allmän kontraktsrättslig princip. Något kort om vad som har anförts i litteraturen redovisas i avsnitt 7.2.8.

Avslutningsvis sägs i avsnitt 7.2.9 något om kontrollansvarets betydelse vid tolkning av hinderbestämmelsen.

7.2.2 Säljarens skadeståndsansvar för dröjsmål

7.2.2.1 Dröjsmål som beror på köparen eller något förhållande på dennes sida

Med säljarens dröjsmål avses enligt köplagen att varan inte avlämnas alls eller att den avlämnas för sent. För att köparen ska kunna göra gällande påföljder vid säljarens dröjsmål krävs enligt 22 § köplagen att dröjsmålet inte beror på köparen eller något förhållande på köparens sida.[634]

Enligt propositionen är förekomsten av ett dröjsmål villkorat av ”att det försenade eller uteblivna avlämnandet inte beror på köparen eller något förhållande på dennes sida”.[635] Det är enligt Håstad ”felaktigt” att på detta sätt inkludera ansvarsfrågan i dröjsmålsdefinitionen.[636] Den allmänna uppfattningen i doktrinen är också att existensen av ett dröjsmål inte är villkorat på detta sätt, utan att ett dröjsmål

[634] Motsvarande bestämmelse för dröjsmål på köparens sida finns i 51 § köplagen.

[635] Prop. 1988/89:76, s. 97.

[636] Håstad, 2009, s. 44, fotnot 1.

föreligger när varan inte avlämnas alls eller den avlämnas för sent.[637] Detta synsätt anläggs också i avhandlingen.

Att dröjsmålet inte ska bero på köparen eller något förhållande på köparens sida är alltså inte ett villkor för existensen av ett dröjsmål utan ett villkor för att köparen ska kunna göra gällande en påföljd på grund av dröjsmålet.[638] För att köparen ska ha rätt till skadestånd (eller annan påföljd enligt 22 § köplagen) ska dröjsmålet alltså inte bero på köparen eller något förhållande på dennes sida.[639]

HD har anfört att ”[m]ed ’beror på’ avses enligt gängse juridiskt språkbruk ett faktiskt orsakssamband utan något krav på klandervärt handlande.”[640] Mot den bakgrunden kan säljarens ansvar för dröjsmål bortfalla om dröjsmålet har orsakats av köparen eller något annat förhållande på dennes sida. Något krav på vållande på köparens sida uppställs inte.

Avtalsbrott på köparens sida kan föreligga om denne inte har betalat eller medverkat till köpet på ett erforderligt sätt. Köparen ska medverka till köpet så att det kan fullgöras av säljaren. Köparen ska hämta eller ta emot varan. Vid tillverkningsköp kan bristande medverkan på köparens sida också bestå i att denne exempelvis inte har tillhandahållit ritningar på det sätt som parterna avtalat om.[641]

Det är svårare att bedöma vad som i övrigt ska anses vara ett annat förhållande på köparens sida. I propositionen anförs att ett förhållande på köparens sida kan vara ”en omständighet som visserligen inte direkt beror på köparens förfarande men som ändå bör hänföras till hans risksfär”. Som exempel nämns bl.a. ”att varans avlämnande försenas på grund av att köparen till följd av en olyckshändelse eller annat hinder som drabbat honom inte kan ta emot varan i rätt tid” eller ”att köparen inte får erforderligt importtillstånd”.[642]

I propositionen saknas närmare klargöranden om hur säljarens ”risksfär” enligt 22 § köplagen ska avgränsas. Enligt Svensson är ”den bakomliggande tanken […] att om dröjsmålet kan hänföras till en omständighet som i någon mening ligger närmare köparen än säljaren så är det fråga om ett förhållande på köparens sida”.[643]

---

[637] Se exempelvis Herre, 1996, s. 51, Ramberg och Herre, 2019, s. 147 samt Svensson, 2017a, s. 235 ff.

[638] Ramberg och Herre, 2019, s. 147 och Håstad, 2009, s. 44. Jfr NJA 2012 s. 597 p. 7 där HD, med hänvisning till avgöranden under perioden 1914–1945, anförde att det ”i ett antal avgöranden funnit att en köpare inte har rätt till förseningsvite i den utsträckning eller till den del som förseningen beror på köparen”.

[639] Enligt HD följer det av allmänna obligationsrättsliga principer ”att påföljder inte kan göras gällande av köparen om det som annars skulle ha varit ett kontraktsbrott beror på köparen”, se NJA 2013 s. 1174 p. 12.

[640] NJA 2013 s. 271 p. 9. Uttalandet gjordes med anledning AB 92 kap. 5 § 4 st. 2 där det stadgas att entreprenören inte ansvarar för ”skada på entreprenaden som beror på beställaren”.

[641] Prop. 1988/89:76, s. 97 samt Håstad, 2009, s. 45, Ramberg och Herre, 2019, s. 153 f. och Svensson, 2017a, s. 237.

[642] Prop. 1988:89:76, s. 97.

[643] Svensson, 2017a, s. 238.

7.2.2.2 Säljarens kontrollansvar

Om dröjsmålet inte beror på köparen eller något förhållande på köparens sida kan köparen kräva skadestånd enligt 27 § köplagen. Av paragrafen framgår att säljaren undkommer skadeståndsansvar om denne visar att dröjsmålet beror på ett hinder utanför säljarens kontroll som säljaren inte skäligen kunde förväntas ha räknat med vid köpet och vars följder säljaren inte heller skäligen kunde ha undvikit eller övervunnit. Skadeståndsansvaret är ett kontrollansvar.[644]

Kontrollansvarsregeln i 27 § 1 st. köplagen aktualiseras alltså enbart om dröjsmålet inte beror på köparen eller något förhållande på köparens sida. Om dröjsmålet beror på köparen eller något förhållande på köparens sida kan säljaren enligt 22 § köplagen inte göra gällande någon påföljd. I en sådan situation aktualiseras aldrig kontrollansvarsregeln.

Kontrollansvaret är strängare än ett vårdslöshetsansvar. Säljaren kan vara skadeståndsskyldig enligt 27 § 1 st. köplagen även om denne inte varit vårdslös. Det innebär dock inte att säljaren blir skadeståndsansvarig för alla köparens förluster. Kontrollansvaret gäller nämligen enbart s.k. direkta förluster. För att säljaren också ska ha ett skadeståndsansvar för köparens indirekta förluster enligt 67 § 2 st. köplagen krävs att säljaren har agerat försumligt.[645] För indirekta förluster gäller alltså ett vårdslöshetsansvar.

I standardavtal är det vanligt att säljarens (eller annan naturagäldenärs) ansvar för dröjsmål är reglerat på ett annat sätt än i köplagen. Enligt köplagen föreligger ett dröjsmål även om dröjsmålet beror på en omständighet som säljaren inte kunnat råda över, exempelvis en naturkatastrof. Det innebär att köparen kan häva avtalet vid dröjsmål som orsakats av sådana omständigheter, även om denne saknar rätt till skadestånd på grund av dröjsmålet.[646] I standardavtal är det i stället ofta så att den avtalade tidsfristen för leverans senareläggs när leveransen försenas på grund av omständigheter som säljaren inte kunnat råda över. Därigenom uppstår inget dröjsmål och köparen saknar rätt att häva avtalet.[647] Sådan är också regleringen i AB 04.[648]

Någon regel om tidsförlängning finns inte i köplagen. Konsekvenserna av att ett dröjsmål beror på köparen eller något förhållande på dennes sida, enligt 22 § köplagen, är dock i stort desamma som vid tidsförlängning. I båda fallen saknar köparen (eller beställaren) möjlighet att göra gällande påföljder för det försenade

[644] Också köparens skadeståndsansvar för dröjsmål är ett kontrollansvar. Det framgår av 57 § 2 st. köplagen, där det hänvisas till 27 § 1 och 2 st.

[645] Ramberg och Herre, 2019, s. 148 f.

[646] Som redan anförts är enligt 22 § köplagen en allmän förutsättning för att köparen ska kunna göra gällande påföljd att dröjsmålet inte beror på köparen eller något förhållande på köparens sida.

[647] Håstad, 2009, s. 44 f.

[648] Se kapitel 6.

avlämnandet.[649] En skillnad är att en tillämpning av 22 § köplagen inte förändrar avtalsvillkoret om när leverans ska ske, vilket är fallet vid tidsförlängning.

7.2.2.3 Sammanfattande reflektioner

Den köprättsliga systematiken såvitt avser säljarens skadeståndsansvar för dröjsmål kan i nu relevanta delar sammanfattas enligt följande.

Om ett dröjsmål beror på köparen eller något förhållande på köparens sida saknar köparen enligt 22 § köplagen rätt att göra gällande påföljder, exempelvis skadestånd. I en sådan situation blir kontrollansvarsregeln i 27 § 1 st. köplagen aldrig relevant. Om dröjsmålet däremot *inte* beror på köparen eller något förhållande på köparens sida, har säljaren ett skadeståndsansvar enligt 27 § 1 st. Det innebär att säljaren har ett skadeståndsansvar för dröjsmålet – såvida inte dröjsmålet beror på ett hinder utanför säljarens kontroll som säljaren inte skäligen kunde förväntas ha räknat med vid köpet och vars följder säljaren inte heller skäligen kunde ha undvikit eller övervunnit. Frågan om ett dröjsmål beror på köparen eller något förhållande på köparens sida är alltså en annan prövning än frågan om dröjsmålet beror på ett hinder utanför säljarens kontroll som säljaren inte skäligen kunde förväntas ha räknat med vid köpet och vars följder säljaren inte heller skäligen kunde ha undvikit eller övervunnit.

Det ovan anförda förhindrar inte att det kan övervägas hur köparens ”risksfär” enligt 22 § köplagen förhåller sig till köparens ”kontrollsfär” enligt kontrollansvaret.[650]

Som framgår i avsnitt 6.4 innehåller AB 04 kap. 4 § 3 hänvisningar till ”omständighet som beror på beställaren eller något förhållande på hans sida” (p. 1), omständigheter av *force majeure*-karaktär (p. 2–4) och ”annat av entreprenören ej vållat förhållande, som entreprenören inte bort räkna med och vars menliga inverkan han inte rimligen kunnat undanröja” (p. 5). Därigenom innefattar bestämmelsen sådana förhållanden som i köplagen regleras i dels 22 § köplagen, dels kontrollansvarsregeln i 27 § köplagen. Som kommer att framgå nedan, kan detta ha betydelse vid tolkning av hinderbestämmelsen.[651]

---

[649] Jfr NJA 2012 s. 567 p. 7 om att 22 § köplagen är den köprättsliga motsvarigheten till AB 92 kap. 4 § 3 p. 1 och 2 samt AB 04 kap. 4 § 3 p. 1.

[650] Enligt 57 § 2 st. köplagen har säljaren inte rätt till skadestånd på grund av köparens bristande medverkan ”om köparen visar att det har funnits ett hinder av det slag som anges i 27 § 1 eller 2 st. för att medverka till köpet eller för att hämta eller ta emot varan”.

[651] Som också kommer att framgå nedan skiljer sig systematiken i NS 8405 från den i AB 04, då förhållanden som beror på beställaren eller något förhållande på dennes sida regleras i en bestämmelse (p. 24.1) medan förhållanden av *force majeure*-karaktär regleras i en annan bestämmelse (p. 24.3).

7.2.3 Kontrollansvarsregeln

Ordalydelsen i 27 § 1 st. köplagen är följande.

> ”Köparen har rätt till ersättning för den skada han lider genom säljarens dröjsmål, om inte säljaren visar att dröjsmålet beror på ett hinder utanför hans kontroll som han inte skäligen kunde förväntas ha räknat med vid köpet och vars följder han inte heller skäligen kunde ha undvikit eller övervunnit.”

En tillämpning av 27 § 1 st. köplagen kan inte medföra att säljaren erhåller tidsförlängning, utan enbart att dennes skadeståndsansvar för dröjsmål bortfaller. Dröjsmål föreligger alltjämt. Det är en grundläggande skillnad mellan hinderbestämmelsen i AB 04 och kontrollansvaret i 27 § 1 st. köplagen att hinderbestämmelsen innebär en justering av det avtalsvillkor där den aktuella tidsfristen föreskrivs – varigenom entreprenören kan undkomma dröjsmål – medan kontrollansvarsregeln enbart innebär att säljaren undkommer skadeståndsansvar.

Köplagsparagrafen uppställer fyra kumulativa rekvisit för att säljaren ska undkomma skadeståndsansvar för dröjsmål: (1) hinderrekvisitet, (2) kontrollrekvisitet, (3) oförutsebarhetsrekvisitet och (4) aktivitetsrekvisitet. Nedan behandlas vart och ett av dessa.

7.2.4 Hinderrekvisitet

För att säljaren ska undkomma skadeståndsansvar enligt 27 § 1 st. köplagen krävs att dröjsmålet beror på ett hinder.

Enligt köplagens proposition tar hinderrekvisitet inte sikte på den omständighet som orsakat att säljaren inte kan prestera i rätt tid. I stället avses med hinder omständighetens ”inverkan på säljarens rent faktiska möjligheter att fullgöra köpet”.[652] I propositionen skiljs alltså mellan hindret och dess orsaker.

I propositionen ges flera exempel på orsaker till hinder, nämligen naturkatastrof, eldsvåda, explosion och strejk. Som exempel på hinder som kan orsakas av en naturkatastrof anges ”hinder för transporter” och ”elavbrott”. Det är alltså denna typ av mer direkt påverkan som avses med hinder.[653]

Om det ovan anförda ska jämföras med avhandlingens störningsterminologi skulle såväl naturkatastrofer somt elavbrott vara avvikelser. Inverkan på säljarens möjligheter att fullgöra köpet skulle motsvara arbetspåverkan. Exempelvis skulle stillestånd till följd av ett elavbrott vara en arbetspåverkan.[654]

Hinderrekvisitet är inte uppfyllt redan genom att säljarens prestation försvåras eller fördyras. Samtidigt uppställs inte ett så högt krav att det ska föreligga en

---

[652] Prop. 1988/89:76 s. 110.

[653] Prop. 1988/89:76 s. 109.

[654] Med arbetspåverkan avses i avhandlingen en påverkan på arbetena som medför att de inte kan utföras som entreprenören har planerat, se avsnitt 4.6.

absolut omöjlighet för säljaren att prestera. Den vägledning som ges i propositionen är att ”[d]et kan föreligga sådana extraordinärt betungande omständigheter att de enligt en objektiv bedömning rent faktiskt måste anses utgöra hinder.”[655]

Svensson har anfört att bedömningen av huruvida en omständighet är tillräckligt betungande för att anses som ett hinder hänger samman med aktivitetsrekvisitet. Det beror på att ”anledningen till att en extraordinärt betungande omständighet uppfattas som ett faktiskt hinder är att det inte skäligen kan krävas att säljaren ska fullgöra köpet i ett sådant fall”. Hinderrekvisitet är enligt Svensson ”uppfyllt redan när en fullgörelse av köpet har blivit oskäligt betungande för säljaren”.[656]

I propositionen betonas att bedömningen av huruvida hinderrekvisitet är uppfyllt beror på avtalsinnehållet i det enskilda fallet. Om köpet gäller potatis av viss kvalitet, utan att detta är preciserat till potatis från säljarens egen skörd eller liknande, är förstörelse av potatisen under leveransen inte ett hinder, om säljaren kan få tag på avtalsenlig potatis som ersätter den förstörda potatisen. Om säljarens åtagande hade varit mer preciserat genom att avse potatis från dennes egen skörd och det inte finns mer sådan potatis att tillgå, hade bedömningen i stället kunnat resultera i motsatt slutsats, dvs. att den förstörda potatisen är ett hinder.[657]

Ett hinder kan vara av såväl övergående som permanent art. Om en transportväg är tillfälligt blockerad upphör hindret när vägen återigen är farbar. Om i stället hindret består i att en unik vara har förstörts är det av permanent art.[658]

7.2.5 Kontrollrekvisitet

Av ordalydelsen i 27 § 1 st. köplagen följer att ett villkor för att säljaren ska kunna undkomma skadeståndsansvar är att dröjsmålet beror på ett hinder utanför säljarens kontroll.

Omständigheter som kan hänföras till säljarens kontrollsfär medför aldrig ansvarsbefrielse. Säljarens eventuella vårdslöshet saknar härvid betydelse. Det är i stället ”tillräckligt att hindret beror på omständigheter som i princip är kontrollerbara för säljaren”.[659] Att säljaren ansvarar för omständigheter inom dennes kontrollsfär, oaktat vårdslöshet, har ansetts vara ett uttryck för ”[d]en rättspolitiska grundtanken” i kontrollansvarsregeln.[660]

Till säljarens kontrollsfär hänförs enligt propositionen ”[f]örhållanden som direkt eller indirekt kan hänföras till säljarens egna åtgärder eller hans eget handlande”.

---

[655] Prop. 1988/89:76 s. 108 f. Se också Hellner och Ramberg, 1991, s. 142 f. om att ordet ”hinder” för somliga jurister kan föra tankarna till omöjlighetsläran men att det, av skäl som redovisas av författarna, är ”hög tid att nu förbigå omöjlighetsläran i rättstillämpningen”.

[656] Svensson, 2017a, s. 288.

[657] Prop. 1988/89:76 s. 109 f.

[658] Svensson, 2017a, s. 289.

[659] Prop. 1988/89:76 s. 110.

[660] Håstad, 2009, s. 60.

Till kontrollsfären hör ”omständigheter som kan kontrolleras eller påverkas genom planeringen, organisationen, styrningen eller övervakningen av den egna verksamheten”. Säljaren ansvarar för dröjsmål som beror på ”det sätt på vilket hans verksamhet drivs”. Det kan exempelvis vara fråga om ”bristande omsorg eller planering i fråga om fullgörelsen av det enskilda avtalet eller mera allmänt i företagets organisation, administration, resurser eller effektivitet”. Säljaren kan inte med framgång ”åberopa ett prestationshinder som beror på att hans beräkningar av produktivitetskapaciteten slår fel eller att det förekommer tekniska störningar i tillverkningsmaskineriet”.[661]

Ett exempel som det ibland hänvisas till för att illustrera gränsen för säljarens kontrollsfär är att en brand på grund av kortslutning i det elektriska systemet är inom säljarens kontrollsfär medan en brand antänd av en pyroman inte är det.[662]

En fråga som inställer sig är om kontrollrekvisitet tar sikte på förhållanden som i det enskilda fallet är utom säljarens kontroll eller om det i stället handlar om förhållanden som typiskt sett är utom en säljares kontroll. Enligt Hellner och Ramberg ska propositionen förstås så att den aktuella ”händelsen *till sin typ* är sådan att den faller utanför säljarens ’kontrollsfär’”. Förhållanden som är i princip kontrollerbara för säljaren kan enligt dem aldrig ligga till grund för befrielse från skadeståndsskyldighet. Enligt Hellner och Ramberg ger propositionen uttryck för att det vid kvalificeringen av typhändelser också ska tas hänsyn till säljarens uppträdande i det enskilda fallet. En bättre ordning hade enligt dem varit att vissa händelser generellt bedöms som omständigheter utom säljarens kontroll men att säljaren ändå i vissa fall kan hållas ansvarig på grund av att denne i det enskilda fallet brustit i förutseende eller aktivitet.[663]

Enligt paragrafens ordalydelse är det hindret som ska vara utom säljarens kontroll för att denne ska kunna undkomma skadeståndsansvar. Det ska skiljas mellan hindret och dess orsak.[664] Kontrollrekvisitet bör dock förstås som att också hinderorsaken ska vara utom säljarens kontroll. Det innebär att det inte är tillräckligt att hindret i sig är utom säljarens kontroll. Också om det förhållande som orsakar ett hinder är inom säljarens kontroll saknar denne möjlighet att undkomma skadeståndsansvar.[665]

---

[661] Prop. 1988/89:76 s. 111.

[662] Prop. 1988/89:76 s. 111.

[663] Hellner och Ramberg, 1991, s. 144 med hänvisningar till prop. 1988/89:76 s. 111.

[664] Se avsnitt 7.2.4.

[665] Jfr prop. 1988/89:76 s. 112 om att det ”följer redan av att det ska föreligga ett hinder utanför säljarens kontoll” att säljaren ”självfallet inte [blir] befriad från skadeståndsskyldighet om han kunde ha undanröjt själva den omständighet som utgör orsaken till avtalsbrottet”.

7.2.6 Oförutsebarhetsrekvisitet

Det tredje villkoret för skadeståndsbefrielse enligt 27 § 1 st. köplagen är att säljaren inte skäligen kunde förväntas ha räknat med hindret vid avtalets ingående.

Rekvisitet tar inte sikte på vad säljaren *kunnat* förutse. Som anförts i litteraturen är ju de flesta hinder ”i och för sig förutsebara, om säljaren bara har en tillräckligt livlig fantasi”. Avgörande är i stället vad säljaren *borde* ha förutsett.[666]

Vilka hinder säljaren bör räkna med vid avtalets ingående är i hög grad beroende av omständigheterna i det enskilda fallet, exempelvis vilka svårigheter och problem som är vanligt förekommande för den aktuella verksamheten. Väderförhållanden är ett exempel på omständigheter som kan vara försvårande och som typiskt sett påverkar vissa verksamheter. Naturliga vädervariationer och dåligt väder är något som säljaren bör räkna med vid avtalets ingående. Däremot kan ”[e]xceptionellt dåliga väderleksförhållanden” vara sådana förhållanden som säljaren inte skäligen kan förväntas räkna med. Mer ovanliga förhållanden bör säljaren svara för ”endast om det kan anses föreligga en aktuell risk för att en sådan händelse kommer att inträffa och medföra prestationshinder”.[667]

Oförutsebarhetsrekvisitet tar enligt ordalydelsen i 27 § 1 st. köplagen sikte på hindret – inte dess orsak. Om orsaken till hindret (t.ex. en naturkatastrof) är ett förhållande som säljaren inte skäligen kunde förväntas ha räknat med, är rekvisitet uppfyllt. Det är nämligen inte möjligt att säljaren inte skäligen kunde ha räknat med orsaken till hindret (t.ex. en storm) men däremot hindret i sig (t.ex. omkullblåsta träd som gör de enda transportvägarna oframkomliga). Om säljaren borde ha räknat med orsaken till hindret (stormen) kan rekvisitet ändå vara uppfyllt om hindret (de oframkomliga transportvägarna) inte var sådant att säljaren borde ha räknat med det. För att rekvisitet ska vara uppfyllt är det alltså tillräckligt att säljaren inte skäligen kunde ha räknat med antingen orsaken till hindret eller hindret i sig.

I propositionen till köplagen kommenteras särskilt att vissa hinder inte kan förutses vid avtalets ingående men däremot vid en senare tidpunkt innan avlämnandet av varan. Att säljaren då har en skyldighet att efter förutseendet av hindret ”inrätta sig efter vad som kan antas hända” följer av kontrollansvarets fjärde rekvisit, dvs. aktivitetsrekvisitet.[668]

7.2.7 Aktivitetsrekvisitet

Kontrollansvarets fjärde rekvisit är att säljaren inte skäligen kunde ha undvikit eller övervunnit hindret eller dess följder.[669]

---

[666] Håstad, 2009, s. 62.

[667] Prop. 1988/89:76 s. 112.

[668] Prop. 1988/89:76 s. 112.

[669] Prop. 1988/89:76 s. 112.

Ett hinder eller följderna av detsamma kan undvikas eller övervinnas såväl med åtgärder som vidtas innan som efter hinderorsakens realiserande. Innan omständighetens realiserande kan säljaren t.ex. bygga upp ett lager, så att tillfälliga leveransproblem kan övervinnas. Efter omständighetens realiserande kan säljaren exempelvis nyttja alternativa transportörer eller transportvägar.[670]

Säljaren har en skyldighet att undvika eller övervinna hindret eller följderna av detsamma även om åtgärderna medför kostnader. En bortre gräns finns dock. Säljaren behöver inte vidta åtgärder som skulle göra fullgörelsen ”så extraordinärt betungande att det objektivt sett är orimligt att kräva en sådan insats som skulle vara nödvändig för att fullgöra köpet”.[671]

Av uttalandena i propositionen följer att det åligger säljaren en skyldighet att vidta nödvändiga åtgärder för att undvika eller övervinna hindret eller dess följder. I litteraturen anförs att aktivitetsrekvisitet enbart ”fyller en självständig funktion i förhållande till oförutsebarhetsrekvisitet när det är fråga om hinder som säljaren inte skäligen kunde förväntas ha räknat med vid tiden för köpet”. Om det är fråga om ett hinder som säljaren skäligen kunde ha förväntas räknat med är ansvarsbefrielse uteslutet enligt oförutsebarhetsrekvisitet. I litteraturen ställs frågan om det mot den bakgrunden är rimligt att uppställa ”alltför stränga krav” på säljaren såvitt avser aktivitet.[672]

7.2.8 Kontrollansvaret som allmän kontraktsrättslig princip

Huruvida kontrollansvaret bör betraktas som en allmän kontraktsrättslig princip för inomobligatoriskt skadeståndsansvar är omdiskuterat i doktrinen.

Enligt Bengtsson är vårdslöshet, enligt en klar huvudregel, ett nödvändigt villkor för utomobligatoriskt skadeståndsansvar medan bilden för skadeståndsansvar i avtalsförhållanden är mer splittrad. Rättsnormerna ger för skadeståndsansvar i avtalsförhållanden exempel på presumtionsansvar, kontrollansvar och strikt ansvar. Huvudregeln är ändå, enligt Bengtsson, ett vårdslöshetsansvar. För många avtalstyper gäller dock ett strängare ansvar och även om kontrollansvaret inte är någon allmän princip tillämpas det i många fall analogt.[673]

Herre har anfört att mycket talar för att kontrollansvaret gäller också för andra avtalstyper än köp av lös egendom ”och att det därför inte längre generellt skall anses krävas att parten har agerat vårdslöst” för att skadeståndsansvar ska föreligga. Samtidigt framhåller Herre att det faktum att vårdslöshet behållits som ansvarsgrund för skadeståndsskyldighet vid fastighetsköp möjligen talar emot hans uppfattning.[674]

---

[670] Prop. 1988/89:76 s. 112 f.

[671] Prop. 1988/89:76 s. 113.

[672] Svensson, 2017a, s. 295.

[673] Bengtsson, 2019, s. 26, Bengtsson, 2017, s. 267, Bengtsson, 2014, s. 261, Bengtsson, 2012, s. 432 f. och Bengtsson, 2007, s. 26 ff.

[674] Herre, 2016, s. 57 f.

Håstad menar att det råder ”[b]etydande ovisshet” om det köprättsliga kontrollansvaret ”slår igenom i den oreglerade kontraktsrätten”.[675]

Flodgren har anfört att kontrollansvaret i framtiden ”kan förväntas komma att ligga till grund för analogier och därmed medverka till att luckra upp den gamla regeln om culpa som krav för skadeståndsansvar för den kontraktsbrytande parten”.[676]

Oaktat huruvida kontrollansvaret bör betraktas som en allmän princip för inomobligatoriskt skadeståndsansvar kan det för entreprenadavtalets del konstateras att HD i flera fall har betonat köplagens betydelse vid tolkning och utfyllning av entreprenadavtal.[677]

7.2.9 Kontrollansvarets betydelse vid tolkning av hinderbestämmelsen

Vilken betydelse det köprättsliga kontrollansvaret bör ha vid tolkning av AB 04 kap. 4 § 3 är en grundläggande fråga vid tolkning av bestämmelsen. Ställningstagandet kan ges betydelse för vilka villkor som uppställs för att entreprenören ska kunna erhålla tidsförlängning enligt bestämmelsen och vad som är den närmare innebörden av villkoren.

Ordalydelsen i AB 04 kap. 4 § 3 ansluter till det köprättsliga kontrollansvaret.[678] I en kommentarstext till bestämmelsen hänvisas också uttryckligen till kontrollansvaret.[679] Det talar för att kontrollansvaret bör ges betydelse vid tolkning av bestämmelsen.

Samtidigt har AB 04 kap. 4 § 3 sitt ursprung i AB 65 kap. 4 § 3. De två bestämmelserna är inte identiska men liknar varandra.[680] När avtalstexten i AB 65 författades gällde 1905 års köplag, i vilken det inte föreskrevs något kontrollansvar. Den historiska bakgrunden till AB 04 kap. 4 § 3 kan alltså inte förankras i en

---

675 Håstad, 2009, s. 36.

676 Flodgren, 2016, s. 29.

677 Se särskilt avsnitt 1.6.

678 I bestämmelsens första mening stadgas att entreprenören ska ”hindras”. I bestämmelsens femte punkt stadgas att entreprenören har rätt till tidsförlängning om entreprenören hindras att färdigställa kontraktsarbetena inom kontraktstiden på grund av ”annat av entreprenören ej vållat förhållande, som entreprenören inte bort räkna med och vars menliga inverkan han inte rimligen kunnat undanröja”.

679 Denna hänvisning avser enbart AB 04 kap. 4 § 3 p. 1. Hänvisningen indikerar dock att standardavtalsförfattaren identifierat en principiell likhet mellan kap. 4 § 3 och kontrollansvaret också på ett mer övergripande plan. Se mer om hänvisningen nedan.

680 AB 65 kap. 4 § 3 har inledningsvis följande lydelse: ”Entreprenören äger rätt till erforderlig tidsförlängning, om han hindras att färdigställa kontraktsarbetena eller huvuddel därav inom kontraktstiden på grund av någon av här nedan angivna omständigheter”. Därefter följer sex punkter som motsvarar och liknar de fem punkterna i AB 04 kap. 4 § 3.

köprättslig kontrollansvarsregel.[681] Samuelsson har anfört att ordalydelsen i hinderbestämmelsens femte punkt visserligen erinrar om kontrollansvaret i 27 § 1 st. köplagen men betonat att reglerna skiljer sig åt genom att femte punkten föreskriver ”ett vållanderekvisit, medan köplagsbestämmelsen bygger på ett kontrollrekvisit och anses innebära ett strikt ansvar”.[682]

Även om ordalydelsen i kap. 4 § 3 leder tankarna till kontrollansvaret i 27 § 1 st. köplagen, skiljer sig hinderbestämmelsen och kontrollansvarsregeln från varandra på flera sätt.

Kontrollansvarsregeln i 27 § 1 st. köplagen består av fyra kumulativa och abstrakta rekvisit, medan hinderbestämmelsen i fem punkter utpekar alternativa hinderorsaker som villkor för regelns tillämplighet. Hinderbestämmelsens struktur påminner om traditionella *force majeure*-klausuler.[683] Kontrollansvarsregeln och hinderbestämmelsen skiljer sig också åt vad gäller rättsföljd. Hinderbestämmelsen aktualiserar tidsförlängning medan kontrollansvaret enbart möjliggör för säljaren att undkomma skadeståndsansvar. Resultatet av en tidsförlängning kan vara att entreprenören inte gjort sig skyldig till dröjsmål. En tillämpning av kontrollansvarsregeln påverkar däremot inte huruvida det föreligger ett dröjsmål och inte heller om köparen kan häva avtalet på grund av dröjsmål. Regeln tar enbart sikte på säljarens skadeståndsansvar.

Det ovan anförda betonas i norsk litteratur som en väsentlig skillnad mellan reglerna om tidsförlängning i NS 3430 (en föregångare till NS 8405) och kontrollansvaret i den norska köplagen.[684]

Mot bakgrund av HD:s praxis om tolkning av bestämmelserna i AB 04, i vilken domstolen hänvisar till köplagens regler, samt att ordalydelsen i bestämmelsen anknyter till kontrollansvaret och att det finns en uttrycklig hänvisning till kontrollansvaret, stipuleras i avhandlingen att kap. 4 § 3 bör tolkas i ljuset av det köprättsliga kontrollansvaret. Den köprättsliga regelns genomslag måste dock prövas mot entreprenadavtalets karaktäristiska drag.[685]

I avsnitt 7.3–7.6 tolkas hinderbestämmelsen i ljuset av kontrollansvarets fyra rekvisit. I avsnitten diskuteras huruvida ”hindras” ger uttryck för ett självständigt rekvisit och vad det i så fall innebär samt om det vid tillämpning av kap. 4 § 3 uppställs villkor motsvarande kontrollansvarets kontrollrekvisit, oförutsebarhetsrekvisit och aktivitetsrekvisit för att entreprenören ska kunna erhålla tidsförlängning.

---

[681] I Motiv AB 65 hänvisas inte till något kontrollansvar. Vad som däremot anförs är att bestämmelsens utformning ”har skett med utgångspunkt från den allmänt tillämpade principen, att regelsystemet i möjlig utsträckning bör byggas på objektivt konstaterbara fakta”, se Motiv AB 65, 1969, s. 93.

[682] Samuelsson, 2022, s. 214.

[683] Jfr Hellner och Ramberg, 1991, s. 143 f.

[684] Hagstrøm, 1997, s. 36.

[685] Se t.ex. NJA 2014 s. 960 p. 23 och 24.

7.3 Förhållanden som orsakar att entreprenören hindras

Kontrollansvarets utformning vilar på det rättspolitiska ställningstagandet att säljaren ska svara för förhållanden som inte är utom dennes kontroll.[686] Lagregeln 27 § 1 st. köplagen är abstrakt utformad. Hinderbestämmelsen är skriven på ett annat sätt, med utpekande av omständigheter som beror på beställaren eller något förhållande på dennes sida (p. 1), tre kategorier av mer konkreta typer av omständigheter (p. 2–4) och en kategori omständigheter av uppsamlingskaraktär (p. 5).[687]

Hinderbestämmelsen innehåller inget villkor om att det förhållande som orsakar att entreprenören hindras ska vara utom entreprenörens kontroll. I bestämmelsens första mening står enbart att entreprenören ska ”hindras”. I p. 1–4 anges olika typer av omständigheter som, om de medför att entreprenörens arbeten hindras, kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. I femte punkten finns en regel av uppsamlingskaraktär, vilken är mer abstrakt utformad och leder tankarna till kontrollansvaret. Inte heller i femte punkten står det något om förhållanden utom entreprenörens kontroll. I stället stadgas att förhållandet som orsakar att entreprenören hindras inte ska vara vållat av entreprenören och inte heller något som entreprenören bort räkna med.

Det finns inget i ordalydelsen eller systematiken i kap. 4 § 3 som ger stöd för att det förhållande som orsakar att entreprenören hindras – eller arbetspåverkan i sig – ska vara utom entreprenörens kontroll. Det kan övervägas om ett sådant villkor ändå bör tolkas in i bestämmelsen som ett implicit villkor, i ljuset av det köprättsliga kontrollansvaret.

I hinderbestämmelsen anges flera kategorier av avvikelser som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. Det talar för att avtalsförfattarna medvetet valt att avpassa bestämmelsens tillämpningsområde på detta sätt, snarare än genom att föreskriva ett mer abstrakt krav om att förhållandena ska vara utom entreprenörens kontroll. De förhållanden som anges i p. 1–4 är sådana som typiskt sett är utom entreprenörens kontroll. Bestämmelsen har varit snarlikt utformad sedan AB 65, dvs. innan kontrollansvaret infördes i köplagen.

Det är entreprenören som planerar och leder arbetena.[688] Beställaren kan genom entreprenadkontraktet ställa upp ramar för entreprenörens planering, exempelvis genom deltider. Inom dessa ramar är entreprenören dock fri att själv bestämma hur arbetena ska planeras och utföras.[689] Arbetena påverkas i högre grad av yttre och oförutsedda förhållanden än säljarens prestation i ett köpavtal. Det ingår i entreprenörens åtagande att hantera sådana förhållanden. Detta kan rentav sägas

[686] Håstad, 2009, s. 60.

[687] Samuelsson, 2022, s. 204 ff.

[688] AB 04 kap. 3 § 4 och kap. 4 § 1 st. 1 men. 1.

[689] Ett generellt fackmässighetskrav gäller, se AB 04 kap. 2 § 1 st. 2 men. 1.

ligga i kärnan av entreprenörens förpliktelse att färdigställa entreprenaden.[690] Ett sätt att uttrycka detta är att det – som utgångspunkt – ligger i entreprenörens åtagande enligt avtalet att hantera förhållanden som är utom dennes kontroll. Ett exempel på oförutsedda förhållanden som ska hanteras av entreprenören är väderförhållanden.

Mot bakgrund av ovan framstår ett kontrollrekvisit inte som tillräckligt nyanserat för att reglera entreprenörens rätt till tidsförlängning.[691]

Sammanfattningsvis finns det – mot bakgrund av entreprenadavtalens karaktäristiska drag – inte tillräckliga skäl för att i ljuset av det köprättsliga kontrollansvaret tolka in ett villkor om att de förhållanden som orsakar att entreprenören hindras ska vara utom entreprenörens kontroll. Fortsättningsvis stipuleras att entreprenörens rätt till tidsförlängning enligt kap. 4 § 3 inte är villkorad av att något förhållande ska ha varit utom entreprenörens kontroll.

7.4 Entreprenören ska ”hindras”

7.4.1 Två alternativa tolkningar av ”hindras”

Som anförts i avsnitt 7.1 finns det två alternativa tolkningar av kap. 4 § 3, såvitt avser huruvida ordet ”hindras” ger uttryck för ett självständigt rekvisit eller inte. Vilket av tolkningsalternativen som ges företräde får direkt betydelse för vilka krav som ställs för att entreprenören ska kunna erhålla tidsförlängning enligt bestämmelsen.

Skillnaden mellan tolkningsalternativen kan illustreras med följande två figurer.[692]

[690] Sandvik har anfört att ”*et bygge- og anleggsarbeid vil alltid måtte arte seg som en brytekamp mellom entreprenøren og ulike vansker og hindringer, mellom menneske og natur*”, se Sandvik, 1966, s. 107.

[691] Se dock NS 8405 p. 24.3 st. 1. om att part har rätt till tidsförlängning när framdriften hindras av förhållanden utom parternas kontroll. Enligt Marthinussen m.fl., 2016, s. 351 ska bestämmelsen tolkas strängt.

[692] Figurerna bygger på ordalydelsen i AB 04 kap. 4 § 3 och är inspirerade av figuren i Heuman och Westberg, 1995, s. 47.

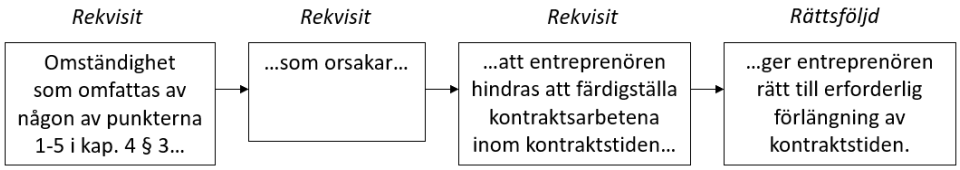

Figur 4.

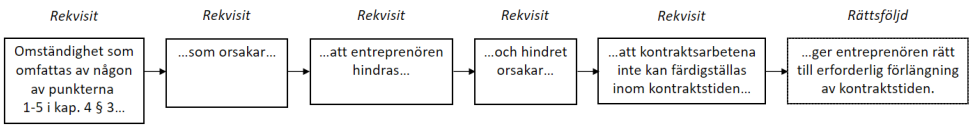

Figur 5.

Enligt båda tolkningsalternativen ska det föreligga ett orsakssamband mellan avvikelsen (som det första rekvisitet i båda figurerna tar sikte på) och tidseffekten (som det sista rekvisitet i båda figurerna tar sikte på).

Skillnaden mellan alternativen är att enligt det ena tolkningsalternativet (figur 5) krävs att ett moment i orsakskedjan är av visst slag, nämligen att arbetspåverkan består i att entreprenörens arbeten hindras. Något sådant villkor om viss typ av arbetspåverkan uppställs inte enligt tolkningsalternativet i figur 4. För att entreprenören ska kunna erhålla tidsförlängning är det enligt detta tolkningsalternativ tillräckligt att det föreligger en sådan avvikelse som omfattas av någon av de fem punkterna i paragrafen och att avvikelsen har orsakat att entreprenören inte kan färdigställa kontraktsarbetena inom kontraktstiden. Det senare är ett villkor om tidseffekt.

Ordet ”hindras” förekommer inte i kap. 4 § 2. Där används i stället ordet ”påverkar”. Om standardavtalsförfattaren inte avsett något specifikt med ordet ”hindras” hade samma lydelse som i kap. 4 § 2 kunnat användas också i första meningen i kap. 4 § 3.[693] Det bör vid tolkningen ges betydelse att standardavtalsförfattaren i stället har valt att använda ett ord som leder tankarna till det köprättsliga kontrollansvaret och dess hinderrekvisit.[694]

[693] Jfr NJA 1990 s. 24. Parterna tvistade om från vilken tidpunkt ränta skulle löpa. Enligt villkor i de aktuella entreprenadkontrakten skulle ränta löpa från en viss dag ”efter det att samtliga arbeten enligt detta avtal utförts”. En av parterna ansåg att ”samtliga arbeten” skulle anses utförda den dag då entreprenaderna godkändes vid slutbesiktning. I de administrativa föreskrifterna stadgades att slutbetalning skulle ske ”sedan entreprenaden godkänts”. HD anförde: ”Om parterna avsett att samma tidpunkt skulle vara avgörande också för de nu ifrågavarande räntebetalningarna, hade det varit naturligt att använda en liknande formulering. Att så inte skett utgör därför i viss mån ett stöd för att en annan tidpunkt åsyftats.”

[694] En alternativ utformning av kap. 4 § 3 hade kunnat ha följande lydelse: ”Kontraktstiden ska förlängas i den utsträckning entreprenörens möjlighet att hålla kontraktstiden påverkas av:”.

Ordalydelsen i kap. 4 § 3, tolkad i ljuset av det köprättsliga kontrollansvaret, och standardavtalets systematik (att olika ord används i kap. 4 §§ 2 och 3) talar för att ”hindras” ger uttryck för ett självständigt rekvisit. Villkoret tar enligt denna tolkning sikte på att typen av arbetspåverkan ska vara av visst slag. Hinderbestämmelsen tolkas i avhandlingen på detta sätt.

7.4.2 Systematisk tolkning

7.4.2.1 Inledning

Givet att ordet ”hindras” ger uttryck för ett självständigt rekvisit, uppkommer fråga om den närmare innebörden av detta villkor.

Den allmänspråkliga betydelsen av ordet ”hindras” kan antas vara att arbetena försvåras eller omöjliggörs. Svensson har om begreppet ”hinder” i artikel 79 i CISG anfört att det utifrån en språklig tolkning kan ”hävdas att prestationen måste ha blivit omöjlig och att alltså endast force majeure i genuin mening omfattas, men inte hardship” samtidigt som det i vardagligt tal förekommer ”att vi talar om ett hinder även när något enbart blivit extraordinärt betungande”.[695]

7.4.2.2 Relationen mellan de två spåren för tidsförlängning

Vid tolkning av ”hindras” i kap. 4 § 3 finns det skäl att beakta systematiken i AB 04.

Det finns två spår för tidsförlängning i AB 04. Enligt det ena spåret kan entreprenören erhålla tidsförlängning för ÄTA-arbeten eller mängdförändringar. Enligt det andra spåret kan entreprenören erhålla tidsförlängning om vissa omständigheter hindrar denne från att färdigställa kontraktsarbetena inom kontraktstiden.[696]

Vissa avvikelser kan aktualisera en tillämpning av såväl kap. 4 §§ 2 som 3. Så är exempelvis fallet när beställaren lämnar en oriktig uppgift. Det är en avvikelse som kan ligga till grund för likställt ÄTA-arbete enligt kap. 2 § 4 och i förlängningen tidsförlängning enligt kap. 4 § 2. En oriktig uppgift som lämnats av beställaren är också ett förhållande som beror på beställaren enligt kap. 4 § 3 p. 1.

Det är mer oklart hur villkoren om arbetspåverkan och tidseffekt i kap. 4 §§ 2 och 3 förhåller sig till varandra. Antingen är villkoren sådana att en och samma störning inte samtidigt kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning enligt båda spåren. Eller så är villkoren sådana att vissa störningar kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning enligt båda spåren för tidsförlängning.[697]

---

[695] Svensson, 2022, s. 202 f.

[696] Se avsnitt 6.2 sant AB 04 kap. 4 §§ 2 och 3.

[697] Om entreprenören kan erhålla tidsförlängning enligt båda spåren för tidsförlängning innebär det inte att entreprenören kan erhålla ”dubbel” tidsförlängning, utan enbart att båda spåren för tidsförlängning kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning.

I avhandlingen antas att villkoren om tidseffekt i kap. 4 §§ 2 och 3 i allt väsentligt är desamma. En avgörande fråga för hur de två spåren för tidsförlängning relaterar till varandra är hur villkoren om arbetspåverkan (”arbete” respektive ”hindras”) förhåller sig till varandra. Det är denna fråga som behandlas nedan, med fokus på innebörden av villkoret ”hindras”.

7.4.2.3 ”Arbete” som villkor om arbetspåverkan

För att en störningar ska kunna ligga till grund för ett likställt ÄTA-arbete krävs enligt AB 04 kap. 2 § 4 att avvikelsen föranleder arbete. ”Arbete” enligt kap. 2 § 4 är ett villkor om viss typ av arbetspåverkan. För att en störning ska kunna ge entreprenören rätt till tidsförlängning enligt kap. 2 § 4 och kap. 4 § 2 krävs alltså att arbetspåverkan är av visst slag.

Arbete definieras i begreppsbestämningarna i AB 04.[698] Till arbete kan hänföras de flesta åtgärder som entreprenören vidtar i syfte att färdigställa entreprenaden.

Även om arbete har en vid definition i AB 04 innefattas inte alla tänkbara typer av arbetspåverkan. Det är exempelvis inte givet att stillestånd omfattas av arbetsbegreppet. Med ett synsätt är stillestånd en typ av arbetspåverkan som inte är arbete, enligt definitionen i AB 04. Med ett annat synsätt är ett oplanerat stillestånd en ändring av ett arbete och något som kan hänföras till begreppet arbete i AB 04.

Ett skäl för att tolka ”arbete” i kap. 2 § 4 så att det exkluderar stillestånd hänger samman med entreprenörens rätt till ersättning. Likställda ÄTA-arbeten kan ge entreprenören rätt till ersättning enligt självkostnadsprincipen.[699] Entreprenören har då rätt till ett avtalat procentuellt påslag på faktiska kostnader, vilket innefattar vinst.[700] Enligt hinderbestämmelsen har entreprenören i stället enbart rätt till ersättning om avvikelsen är ett förhållande som beror på beställaren eller något förhållande på dennes sida.[701] Sådan ersättning betraktas vanligen som ett skadestånd som enbart avser entreprenörens faktiska kostnader.[702] Denna ordning kan motiveras med att hinderbestämmelsen tar sikte på de fall då entreprenören inte kan utföra något arbete alls. Denne har då rätt till täckning för sina kostnader men däremot inte till ersättning som innefattar vinst. Det kan framstå som en balanserad reglering att entreprenören har rätt till påslag för vinst på kostnader som avser ändrat och tillkommande arbete men däremot inte för kostnader som beror på stillestånd.

7.4.2.4 ”Hindras” tolkat i motsats till ”arbete”

Även kap. 4 § 3 innehåller ett krav på arbetspåverkan. I bestämmelsen står att entreprenörens arbeten ska ”hindras”.

---

[698] Enligt begreppsbestämningarna i AB 04 definieras arbete som ”arbetsprestation, hjälpmedel, material och varor”. Se avsnitt 1.10.

[699] AB 04 kap. 6 §§ 9–10.

[700] Se AB 04 kap. 6 § 10 p. 2.

[701] Se AB 04 kap. 5 § 4 och kap. 4 § 3 p. 1.

[702] Hedberg, 2010, s. 90 och Samuelsson, 2022, s. 265.

Villkoret ”hindras” kan tolkas motsatsvis i förhållande till ”arbete” i kap. 2 § 4. Om ”arbete” och ”hindras” tolkas motsatsvis uppställer de två spåren för tidsförlängning villkor om arbetspåverkan som sorterar störningar till antingen det ena spåren eller det andra. ”Hindras” skulle då omfatta stillestånd men däremot inte ändrat eller tillkommande arbete, medan ”arbete” skulle omfatta ändrat och tillkommande arbete men inte stillestånd.[703]

En tolkning enligt vilken ”hindras” i kap. 4 § 3 omfattar stillestånd men inte tillkommande arbete vore i linje med vissa avgöranden från underrätterna.

> **Svea hovrätts dom 2016-02-25 i mål nr T 10728-14.** Hovrätten prövade om ”bakmurens skick, omstafflingen och den ändrade utformningen av kramlor har utgjort hinder i den mening som avses i AB 04 kap. 4 § 3 p. 1”. Hovrätten fann att hinder inte förelåg, med följande motivering: ”För det första har [entreprenören] inte gjort gällande att de påstådda hindren orsakade något avbrott i arbetet, i den meningen att entreprenaden helt avstannade, utan bara att dessa förhållanden orsakade mer arbete – vilket för övrigt ersattes av [beställaren] inom ramen för den rörliga delen av ersättningen. Redan därför har de tre förhållandena inte, vare sig enskilt eller sammantagna, utgjort hinder i den mening som avses i AB 04 kap. 4 § 3 p. 1.”
>
> **Västmanlands tingsrätts dom 2018-05-03 i mål nr T 1065-17.** Domstolen anförde att kostnader på grund av hinder i första hand är kostnader avseende ”ställtider mm”.

Samtidigt finns exempel på underrättsdomar där det i domskälen överhuvudtaget inte redovisas någon prövning av om en avvikelse har orsakat en arbetspåverkan.

> **Attunda tingsrätts dom 2016-04-15 i mål nr T 1798-15 och T 2681-15.** Domstolen konstaterade att den åberopade avvikelsen hade ”berott på förhållande som [entreprenören] inte kan lastas för” och att entreprenören därför hade rätt till tidsförlängning enligt ABT 06 kap. 4 § 3.
>
> **Stockholms tingsrätts dom 2018-05-24 i mål nr T 2968-17.** Domstolen fann att beställaren inte hade fattat beslut och projekterat entreprenaden (som var en utförandeentreprenad) på det sätt som kan krävas samt att en representant för beställaren hade flyttat in i den lägenhet som entreprenaden avsåg. Detta hade enligt tingsrätten fördröjt entreprenadens färdigställande och entreprenören hade rätt till tidsförlängning enligt AB 04 kap. 4 § 3.

Hinderbestämmelsen tycks ha förståtts på olika sätt av underrätterna.

7.4.2.5 Invändning mot motsatstolkning – en tvistedrivande systematik

En invändning med att tolka ”arbete” och ”hindras” motsatsvis är att entreprenören då – i vissa fall – skulle behöva framställa två krav på tidsförlängning grundade på samma händelseförlopp för att undkomma förseningsvite. Det ena kravet skulle

[703] I Johansson, 2007, s. 274 argumenteras för att ”hinder” ska förstås som ”icke-arbete”.

grundas på de regler som gäller för tidsförlängning enligt kap. 4 § 2 och det andra kravet skulle grundas på de regler för tidsförlängning som gäller enligt kap. 4 § 3.

Följande fiktiva exempel kan vara belysande.[704]

> Entreprenören ska anlägga grunden för ett hus. När marken börjar schaktas upptäcks berg under markytan. Entreprenören anser att det av förfrågningsunderlaget följer att det inte ska förekomma något berg på den aktuella platsen (och det aktuella djupet). Entreprenören ställer en fråga till beställaren om hur denne önskar att berget ska hanteras. Efter en vecka svarar beställaren att entreprenören ska utföra arbetena enligt förfrågningsunderlaget. Parterna har olika uppfattning om huruvida entreprenören borde ha räknat med berg på den aktuella platsen eller inte. Entreprenören utför sprängningsarbeten för att komma vidare med entreprenaden. Sprängningsarbetena förskjuter entreprenadens färdigställande med fyra veckor. Totalt blir entreprenaden färdigställd fem veckor senare än avtalat.

Givet att ”arbete” i kap. 4 § 2 och ”hindras” i kap. 4 § 3 tolkas motsatsvis, kan entreprenören i det fiktiva exemplet ovan inte erhålla tidsförlängning motsvarande den fulla förseningen (dvs. fem veckor) genom att enbart hänvisa till kap. 4 § 2 eller kap. 4 § 3. Av den totala förseningen om fem veckor är fyra veckor hänförliga till ändrat arbete medan en vecka beror på stillestånd. Ändrat arbete innebär inte att entreprenören ”hindras” och stillestånd är inte ”arbete”. Det innebär att entreprenören måste använda sig av båda spåren för tidsförlängning i AB 04 för att kunna erhålla fem veckors tidsförlängning.

Att entreprenören måste använda sig av båda spåren för tidsförlängning kan framstå som en marginell sak. För de olika spåren gäller dock olika regler, exempelvis vad gäller underrättelser. Det är också i övrigt olika rekvisit som ska uppfyllas för att entreprenören ska kunna erhålla tidsförlängning. Därmed aktualiseras olika rättsfakta. När fler bestämmelser i AB 04 aktualiseras och mängden relevanta rättsfakta blir större, ökar också antalet potentiella bevis-, tolknings- och tillämpningsfrågor som parterna kan ha olika uppfattning om.

7.4.2.6 Invändning mot motsatstolkning – entreprenörens rätt till tidsförlängning vid beställarens avtalsbrott

En annan invändning kan göras mot att ”hindras” i kap. 4 § 3 tolkas motsatsvis till ”arbete” i kap. 4 § 2. Om ”hindras” tolkas som att rätten till tidsförlängning är villkorad av att arbete inte kan utföras, kan entreprenören i vissa fall sakna rätt till tidsförlängning trots att avvikelsen består i beställarens avtalsbrott.

Följande fiktiva exempel kan vara belysande.

> Beställaren B har inte tillhandahållit entreprenören E uppgiften X i tid. Parterna har inte avtalat om att X ska tillhandahållas E i viss tid. Inte heller har B gjort någon utfästelse om att X ska tillhandahållas i viss tid. B har alltså inte lämnat någon oriktig uppgift (om tillhandahållande av X). Plikten att tillhandahålla X i viss tid grundas i

[704] I exemplet bortses från underrättelseregler och frågor om orsakssamband.

stället på utfyllande regler. Konsekvensen av att B inte lämnar X i tid är att de arbeten som E ska utföras ändras. Det uppstår inte något stillestånd.

I exemplet ovan är det inte fråga om en avvikelsen (för sent lämnad information) som kan ligga till grund för likställt ÄTA-arbete enligt kap. 2 § 4. Tidsförlängning kan således inte utgå enligt kap. 4 § 2. Däremot är avvikelsen ett förhållande som beror på beställaren. Det är alltså ett förhållande som kan insorteras under kap. 4 § 3 p. 1. Om ”hindras” i kap. 4 § 3 tolkas som att rätten till tidsförlängning är villkorad av att arbete inte kan utföras kan E dock inte erhålla tidsförlängning enligt hinderbestämmelsen, eftersom arbetspåverkan består i ändrat arbete. E kan alltså varken ges rätt till tidsförlängning enligt kap. 4 § 2 (på grund av typen av avvikelse) eller kap. 4 § 3 (på grund av typen av arbetspåverkan).

Exemplet ovan talar emot att ”hindras” och ”arbete” ska tolkas motsatsvis. Något av villkoren om arbetspåverkan – eller båda – bör tolkas mer extensivt än vad som följer av en motsatstolkning.

Som anförts i avsnitt 7.4.2.3 finns skäl emot att tolka ”arbete” i kap. 2 § 4 extensivt. En sådan tolkning hade inte heller medfört att problemet med exemplet ovan hade hanterats, eftersom många avtalsbrott på beställarens sida är avvikelser av sådant slag att de inte kan ligga till grund för likställt ÄTA-arbete enligt kap. 2 § 4.

Det är i stället villkoret ”hindras” i kap. 4 § 3 som bör tolkas så att det omfattar fler typer av arbetspåverkan än enbart att arbete inte kan utföras.

Det kan avslutningsvis noteras att frågan om motsatstolkning förutsätter att ”hindras” tolkas som ett uttryck för ett självständigt rekvisit om viss arbetspåverkan. Om ”hindras” tolkas enligt figur 4 i avsnitt 7.4.1 föreligger inget villkor om viss typ av arbetspåverkan i kap. 4 § 3.

7.4.2.7 Sammanfattande slutsats

I avhandlingen tolkas ”hindras” i kap. 4 § 3 inte motsatsvis i förhållande till definitionen av arbete i AB 04. För att entreprenören ska ha rätt till tidsförlängning enligt kap. 4 § 3 krävs inte att arbete inte kunnat utföras. Också andra typer av arbetspåverkan än stillestånd kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning enligt kap. 4 § 3.

För att klarlägga den närmare innebörden av villkoret ”hindras” i kap. 4 § 3 kan tolkningen ske i ljuset av det köprättsliga kontrollansvaret.

7.4.3 Tolkning i ljuset av köplagens kontrollansvar

7.4.3.1 Tolkningsalternativ

Redan inledningsvis ska noteras att när det i propositionen till köplagen hänvisas till hinder, så avses ”inverkan på säljarens rent faktiska möjligheter att fullgöra köpet”.

Som ett exempel på ett hinder anges ”elavbrott”.[705] I AB 04 kap. 4 § 3 men. 1 står ”hindras” – inte ”hinder”. Det stipuleras att härmed avses den faktiska påverkan på arbetena, inte en omständighet så som elavbrott. Den faktiska påverkan på arbetena på grund av elavbrott skulle exempelvis kunna vara stillestånd eller ändrade arbetsmetoder.

Om ”hindras” i AB 04 kap. 4 § 3 anses ge uttryck för ett villkor som motsvarar hinderrekvisitet i det köprättsliga kontrollansvaret, krävs enligt bestämmelsen att arbetspåverkan ska vara av allvarligt slag för att entreprenören ska kunna erhålla tidsförlängning. Det vore inte tillräckligt att arbetenas utförande försvåras eller blir mer tidskrävande än vad entreprenören räknat med.[706]

I den entreprenadrättsliga litteraturen har villkoret tolkats på annat sätt. Hedberg menar att ”[e]ntreprenören har en absolut rätt till tidsförlängning om något av de förhållanden som nämns i paragrafen inträffar.”[707] Johansson har för sin del anfört att det föreligger ett hinder om entreprenören har ”behov av mer tid”.[708] Författarna ger inte uttryck för att kap. 4 § 3 innehåller ett högt ställt krav på arbetspåverkan. Tvärtom verkar de närmast tolka hinderbestämmelsen som att det inte föreligger något villkor om viss typ av arbetspåverkan överhuvudtaget.

Ett sätt att tolka ”hindras” är att det ger uttryck för ett villkor om arbetspåverkan som i linje med det köprättsliga kontrollansvarets hinderrekvisit ställer höga krav på typen av arbetspåverkan. Ett annat tolkningsalternativ är att kravet på arbetspåverkan är lägre ställt än så.

7.4.3.2 Betydelsen av vilken typ av omständighet som har orsakat hindret

En aspekt att beakta är att det i kap. 4 § 3 p. 1 hänvisas till omständigheter som beror på beställaren eller något förhållande på dennes sida. Detta motsvarar sådana förhållanden som i köplagen regleras i 22 § köplagen och således aktualiseras i den prövning som föregriper överväganden om kontrollansvaret i 27 § köplagen.[709]

I kap. 4 § 3 p. 2–5 hänvisas dock till sådana omständigheter som skulle kunna aktualiseras vid en prövning av kontrollansvarsregeln i 27 § köplagen. Det väcker frågan om det vid tolkning av hinderbestämmelsen bör göras en skillnad mellan de fall då entreprenören har hindrats på grund av en omständighet enligt kap. 4 § 3 p. 1 respektive kap. 4 § 3 p. 2–5. Det vore exempelvis möjligt att argumentera för att ”hindras” enbart ska tolkas i ljuset av kontrollansvaret när det gäller en tillämpning av p. 2–5. Ett högre krav på arbetspåverkan skulle då kunna gälla för arbetspåverkan som orsakats av avvikelser enligt p. 2–5 än arbetspåverkan som orsakats av avvikelser enligt p. 1.

---

[705] Prop. 1988/89:76 s. 109 f.

[706] Jfr prop. 1988/89:76 s. 108 där det anförs att det inte är ”tillräckligt att fullgörelsen försvåras eller blir mer kostsam än säljaren räknat med”.

[707] Hedberg, 2010, s. 72.

[708] Johansson, 2007, s. 228.

[709] Se avsnitt 7.2.2.

I norsk litteratur argumenteras för att de bestämmelser i NS 8405 som reglerar entreprenörens rätt till tidsförlängning ska tolkas på ett sådant differentierat sätt. Ordet ”*hindres*” i NS 8405 p. 24.1 respektive p. 24.3 ska, enligt denna argumentation, anses ge uttryck för olika villkor. Ett högre krav, tolkat i ljuset av det köprättsliga kontrollansvaret, skulle gälla enligt den senare bestämmelsen medan ett lägre krav skulle gälla enligt den förra bestämmelsen.[710] En skillnad mellan systematiken i NS 8405 och AB 04 är att det i NS 8405 har gjorts en åtskillnad mellan de fall då entreprenören ”*hindres*” på grund av beställaren eller något förhållande på dennes sida (p. 24.1) och de fall då entreprenören ”*hindres*” på grund av omständigheter av *force majeure*-karaktär (p. 24.3). De två fallen regleras i olika bestämmelser. I AB 04 samlas sådana omständigheter i stället i en och samma bestämmelse. Ytterligare något att beakta i detta sammanhang är att det i kommentarstexten till kap. 4 § 3 uttryckligen anges att det vid tolkning av *första punkten* i kap. 4 § 3 kan hämtas vägledning ”från den praxis som utvecklats inom köprätten beträffande kontrollansvar”. Enligt kommentarstexten synes kontrollansvaret alltså ha en särskild betydelse när det gäller tolkning av just den punkt i kap. 4 § 3 som avser förhållanden som motsvarar en prövning enligt 22 § köplagen snarare än 27 § 1 st. köplagen.

Mot bakgrund av ordalydelsen i kap. 4 § 3 vore det att gå för långt att låta den köprättsliga systematiken få sådant genomslag vid tolkningen av bestämmelsen att ordet ”hindras” ska ges olika innebörd beroende på vilken punkt i bestämmelsen som en omständighet (avvikelse) som orsakar att entreprenören hindras kan hänföras till. Bestämmelsens ordalydelse och systematiken i AB 04 ger inte stöd för en sådan ordning. I stället talar hinderbestämmelsens utformning för att samma villkor för arbetspåverkan ska gälla oaktat vilken punkt i bestämmelsen som är tillämplig. Om standardavtalsförfattaren hade eftersträvat en annan ordning hade detta kunnat åstadkommas genom att bestämmelsen delades upp i två bestämmelser, vilket är fallet i NS 8405.

Fortsättningsvis stipuleras att det rekvisit som kommer till uttryck i ordet ”hindras” i AB 04 kap. 4 § 3 ska ges samma innebörd oavsett vilken punkt i bestämmelsen som är tillämplig.

7.4.3.3 Innebörden av villkoret

Det finns skäl att inte ställa alltför höga krav på arbetspåverkan för att den ska kunna ligga till grund för tidsförlängning. I entreprenörens åtagande ligger att övervinna oförutsedda och försvårande omständigheter. Denne har, i relation till närliggande avtalstyper så som köp, begränsade möjligheter att häva avtalet på grund av sådana omständigheter. För att skapa en balans i avtalsförhållandet behövs en flexibilitet, varigenom entreprenören kan erhålla tilläggsvederlag och tidsförlängning. Reglerna om tidsförlängning bidrar till att balansera entreprenörens skyldighet att trots

[710] Hagstrøm och Bruserud, 2014, s. 263 och 220 f.

oförutsedda och betungande omständigheter åstadkomma det föreskrivna arbetsresultatet.[711]

Givet entreprenörens skyldighet att trots försvårande omständigheter färdigställa det föreskrivna arbetsresultatet och principen om avtalsbalans bör inte kravet på viss typ av arbetspåverkan ställas för högt. Det bör inte krävas att det ska vara fråga om ”sådana extraordinärt betungande omständigheter att de enligt en objektiv bedömning rent faktiskt måste anses utgöra hinder”.[712] En sådan ordning hade medfört att entreprenören i många fall inte hade kunnat erhålla tidsförlängning, även om arbetena försenas på grund av förhållanden som beror på beställaren eller omständigheter av *force majeure*-karaktär. Det hade motverkat den flexibilitet som är nödvändig i entreprenadavtal för att det ska råda balans mellan parternas rättigheter och skyldigheter.

Det bör dock inte vara tillräckligt att det sker *någon* arbetspåverkan. En sådan tolkning hade varit svårförenlig med ordalydelsen i hinderbestämmelsen. Arbetena ska i någon mån försvåras. Var den närmare gränsen bör gå är svårt att uttala sig om.

Möjligen bör villkoret förstås i ljuset av aktivitetsrekvisitet i den köprättsliga kontrollansvarsregeln. Det skulle då kunna tolkas som att entreprenören anses hindrad om denne inte med skäliga åtgärder kan överkomma eller undvika arbetspåverkan.[713]

I många fall är det möjligt för entreprenören att undvika eller överkomma en arbetspåverkan. Det kan dock vara förenat med kostnader. Frågan är vilka åtgärder som det är rimligt att ålägga entreprenören.

En faktor att beakta är vilka kostnader det skulle medföra för entreprenören att överkomma eller undvika arbetspåverkan. En annan faktor är om det påverkar entreprenaden i övrigt på ett negativt sätt, exempelvis genom ökad tidsutdräkt för att färdigställa andra arbetsmoment än de som träffas av arbetspåverkan. Ytterligare en faktor skulle kunna vara huruvida entreprenören är resursstark.

Det skulle kunna argumenteras för att det åligger en resursstark entreprenör större skyldigheter att utan rätt till tidsförlängning hantera uppkomna svårigheter, i förhållande till en mindre resursstark entreprenör. Det skulle i så fall innebära att innebörden av kap. 4 § 3 påverkades av partsförhållandena i det enskilda fallet. Det skulle måhända kunna ge resultat som i varje enskild situation framstod som rimligt men skulle samtidigt kunna reducera förutsebarheten för avtalsparterna.

I avhandlingen stipuleras att villkoret om att entreprenören ska ”hindras” innebär att arbetspåverkan ska vara av sådant slag att arbetena försvåras och entreprenören inte med skäliga åtgärder kan undvika eller överkomma arbetspåverkan. Det är ett lägre ställt krav än enligt hinderrekvisitet i den köprättsliga kontrollansvarsregeln.

---

[711] Se liknande övergripande resonemang i Hørlyck, 2019, s. 384 om behovet av en balanserad reglering avseende oförutsedda omständigheter i entreprenadavtal.

[712] Prop. 1988/89:76 s. 108 f.

[713] Jfr avsnitt 7.6 om att ett villkor för tidsförlängning enligt kap. 4 § 3 stipuleras vara att entreprenören inte med skäliga åtgärder kan begränsa eller undanröja förseningen.

Vad som är skäliga åtgärder beror på förhållandena i det enskilda fallet. Möjligen skulle skälighetsbedömningen kunna påverkas av huruvida avvikelsen beror på beställaren eller något förhållande på dennes sida, eller ett utifrånkommande förhållande.

7.5 Krav på entreprenörens förutseende

7.5.1 Inledning

Enligt kontrollansvarets oförutsebarhetsrekvisit är en förutsättning för att säljaren ska undkomma skadeståndsansvar att säljaren inte skäligen kunde förväntas ha räknat med hindret vid köpet. Något motsvarande villkor med generell tillämplighet finns inte i kap. 4 § 3. Däremot finns i paragrafens femte punkt en regel av uppsamlingskaraktär med ett villkor som påminner om kontrollansvarets oförutsebarhetsrekvisit.[714] Femte punkten har följande lydelse.

> ”5 annat av entreprenören ej vållat förhållande, som entreprenören inte bort räkna med och vars menliga inverkan han inte rimligen kunnat undanröja.”

Det är möjligt att tolka villkoret om förutseende (”som entreprenören inte bort räkna med”) som refererande enbart till ”annat av entreprenören ej vållat förhållande”. En alternativ tolkning är att det är ett villkor som gäller också för de andra punkterna i kap. 4 § 3. En tolkning enbart med beaktande av bestämmelsens ordalydelse och systematik ger stöd för uppfattningen att villkoret endast tar sikte på femte punkten.[715]

Av det ovan anförda följer inte att det är uteslutet att entreprenören rätt till tidsförlängning enligt kap. 4 § 3 är villkorad av krav om förutsebarhet eller aktivitet. Sådana villkor kan följa av implicita villkor eller utfyllning.[716]

---

[714] Punkten innefattar också ett rekvisit som påminner om kontrollansvarets aktivitetsrekvisit. Det behandlas i avsnitt 7.6.

[715] Jfr Hedberg, 2010, s. 72 och Samuelsson, 2022, s. 213 ff.

[716] Jfr Svensson, 2005, s. 468 ff. om normformuleringars finhet och grovhet. Svensson förklarar grovhet och finhet som ett begreppspar som beskriver ”huruvida en reglering på ett explicit sätt särskiljer olika fall eller snarare drar olika fall ’över en kam’”. Han menar (på s. 478) att vi har en ”benägenhet att läsa en avtalstext utifrån våra antagande om att den som författat texten avsett att tillkännage en reglering som uppfyller vissa minimikrav på fullständighet, är relevant i sitt sammanhang, är genomförbar, fyller ett vettigt syfte samt i övrigt har ett visst mått av rimlighet”. Svensson skriver vidare: ”Om den rent bokstavliga innebörden står i strid mot dessa förväntningar så omtolkar vi texten så att den överensstämmer med våra förväntningar. Det finns dock vissa gränser för en sådan omtolkning: om texten ges en tillräckligt fin formulering kan den omöjliggöra en tolkning i överensstämmelse med vad vi uppfattar som en rimlig reglering m.m.”

7.5.2 Entreprenörens faktiska förutseende

På frågan om entreprenören ska kunna erhålla tidsförlängning på grund av en omständighet som denne förutsåg (t.ex. en strejk) svarar Håstad: ”knappast” (med utropstecken).[717] Som stöd för sin uppfattning hänvisar Håstad till bl.a. kontrollansvaret.

Reglerna i AB 04 är utformade för att möjliggöra för anbudsgivare att i anbudsskedet kalkylera en anbudssumma.[718] Anbudsgivare bör därför kunna förlita sig på de uppgifter som beställaren har lämnat i förfrågningsunderlaget. Det talar för att beställaren bör svara strikt för lämnade uppgifters riktighet. Samtidigt ska entreprenören i anbudsskedet beakta förhållanden som beställaren inte lämnat uppgifter om men som kan komma att påverka arbetenas utförande.[719] Det gäller dock inte alla tänkbara förhållanden.

Förhållanden som entreprenören faktiskt har kännedom om och som kan komma att påverka arbetenas utförande bör denne beakta i anbudsskedet. Det är en balanserad ordning att entreprenören inte kan erhålla tidsförlängning om sådana förhållanden försenar arbetenas framdrift. Den är också förenligt med en lojal samverkan mellan parterna.

Det kan övervägas om ett undantag från ovan bör gälla när entreprenörens hindras på grund av ett förhållande som beror på beställaren eller något förhållande på dennes sida, enligt kap. 4 § 3 p. 1. En uppfattning är att tidsförlängning inte bör vara uteslutet om arbetspåverkan beror på beställarens avtalsbrott, även om entreprenören förutsett avtalsbrottet.[720] Att parterna fullt ut bör ansvara för sina avtalsbrott (dvs. även om motparten förutsett avtalsbrottet) framstår som en balanserad ordning som också kan antas bidra till avtalsuppfyllelse.

Samtidigt skulle det i vissa fall kunna bedömas som klandervärt att part förhåller sig passivt efter att denne har insett att motparten inte kommer att uppfylla sina avtalsförpliktelser. Av dispositiva rättsregler, grundade på lojalitetsskäl, skulle rättsverkan av sådan passivitet kunna vara att parten – helt eller delvis – förlorar rätten att göra gällande avtalsbrottspåföljder.[721] Se vidare i avsnitt 7.6 om entreprenörens aktivitetsskyldighet.

---

[717] Håstad, 1990, s. 81, angående AB 72 kap. 4 § 3.

[718] NJA 2015 s. 3 p. 13.

[719] Jfr AB 04 kap. 1 §§ 7 och 8 samt Svea hovrätts dom 2016-02-25 i mål nr T 10728-14 där domstolen ansåg att det inte förelåg hinder enligt kap. 4 § 3 p. 1 eftersom den påstådda arbetspåverkan ”förutsågs i och omfattades av [entreprenörens] arbetsåtagande enligt […] förfrågningsunderlaget”.

[720] Håstad, 1990, s. 79 f.

[721] NJA 2017 s. 203, NJA 2018 s. 171 och NJA 2021 s. 943. Se även avsnitt 3.3.4 om lojal samverkan.

7.5.3 Antaganden som entreprenören borde göra

Vad som anförts ovan gäller om entreprenören faktiskt haft kännedom om ett visst förhållande. En annan fråga är vad entreprenören *borde* ha antagit i anbudsskedet.

I kontrollansvaret saken som att säljaren ”inte skäligen kunde förväntas ha räknat med” hindret. I kap. 4 § 3 p. 5 ska det i stället vara fråga om ett ”förhållande, som entreprenören inte bort räkna med”. En skillnad mellan reglerna alltså är att kontrollansvaret hänvisar till skälighet medan hinderbestämmelsens femte punkt hänvisar till vad entreprenören inte borde ha räknat med.

I avhandlingen stipuleras att det för entreprenörens rätt till tidsförlängning enligt AB 04 kap. 4 § 3 gäller ett allmänt krav om att entreprenören inte borde ha förutsett avvikelsen. En sådan ordning framstår som balanserad. De avvikelser som omfattas av kap. 4 § 3 p. 1–4 kan i många fall antas vara sådana som entreprenören inte borde ha förutsett.

7.5.4 Förutseendevillkoret tar sikte på arbetspåverkan

Det följer av ordalydelsen i kap. 4 § 3 p. 5 att det är förhållandet som har orsakat att entreprenören hindras som entreprenören inte bort räkna med. Ett sådant förutseendevillkor bör inte gälla i förhållande till övriga punkter i hinderbestämmelsen. Huruvida entreprenören borde ha förutsett t.ex. en pandemi eller storm bör inte ha någon avgörande betydelse. Däremot bör entreprenören inte kunna erhålla tidsförlängning om denne förutsett att pandemin eller stormen skulle medföra att denne hindras att färdigställa kontraktsarbetena inom kontraktstiden. Det är påverkan på arbetena som är relevant för parterna. Ett förutseendevillkor bör ta sikte på arbetspåverkan i sig, inte den omständighet som har orsakat arbetspåverkan.

I avhandlingen stipuleras att förutseendevillkoret i kap. 4 § 3 tar sikte på hindrandet av arbetena (arbetspåverkan).[722] Det innebär att entreprenören inte kan erhålla tidsförlängning om denne vid avtalets ingående borde ha räknat med att arbetena skulle hindras på aktuellt sätt. Även om villkoret tar sikte på arbetspåverkan har det betydelse om entreprenören inte borde ha räknat med avvikelsen som orsakat arbetspåverkan. Om entreprenören inte borde ha räknat med avvikelsen som orsakat arbetspåverkan kan denna nämligen knappast anses ha bort räkna med arbetspåverkan i sig.

Vad som utgör en avvikelse kan ha betydelse för vad entreprenören borde ha räknat med för arbetspåverkan. Det gäller särskilt för arbetspåverkan som är typisk för en viss typ av avvikelse. Om entreprenören förutsett eller borde ha förutsett en avvikelse ligger det nära till hands att denne också borde ha förutsett sådan arbetspåverkan som är typisk för avvikelsen.

[722] Hinderbestämmelsens femte punkt utgör då ett undantag från denna allmänna regel, då tillämpningen av punkten kräver att entreprenören inte borde ha räknat med avvikelsen.

Vad entreprenören borde ha räknat med kan i vissa fall avgöras med utgångspunkt i vad som är fackmässigt.[723] Vad som är vanligt förekommande svårigheter och problem för de arbeten som ingår i entreprenaden bör ges betydelse vid en bedömning av vad entreprenören borde ha förutsett.[724] Möjligen kan högre krav ställas på en entreprenör som har lång erfarenhet av relevant slag och tillgång till relevant expertis än den entreprenör som inte har det. Det skulle dock innebära att olika höga krav ställs beroende på omständigheterna i det enskilda fallet och kunna reducera förutsebarheten för parterna.[725]

7.6 Krav på entreprenörens aktivitet

Enligt kontrollansvarets aktivitetsrekvisit är säljarens befrielse från skadeståndsansvar villkorad av att säljaren inte skäligen kunde ha undvikit eller övervunnit följderna av hindret. Något motsvarande generellt tillämpligt villkor framgår inte av ordalydelsen i kap. 4 § 3. Däremot finns i paragrafens femte punkt ett villkor som påminner om aktivitetsrekvisitet. Som anförts i avsnitt 7.5 ger inte ordalydelsen och systematiken i kap. 4 § 3 stöd för att villkoren i femte punkten gäller generellt för hinderbestämmelsen. Ett sådant villkor kan dock ändå gälla för entreprenörens rätt till tidsförlängning enligt bestämmelsen.

När det gäller entreprenörens möjligheter att undvika eller övervinna arbetspåverkan i sig är det något som beaktas vid bedömningen av huruvida arbetspåverkan är sådan att entreprenörens arbeten hindras. Som anförts i avsnitt 7.4.3.3 stipuleras i avhandlingen att villkoret om att entreprenören ska ”hindras” innebär att arbetspåverkan ska vara av sådant slag att entreprenören inte med skäliga åtgärder kan undvika eller överkomma arbetspåverkan.

Vad som behandlas i detta avsnitt är om det uppställs något krav på entreprenören såvitt avser konsekvenserna av arbetspåverkan och vad som i så fall är innebörden av ett sådant krav. Eftersom avhandlingen är avgränsad till entreprenörens rätt till tidsförlängning är det entreprenörens möjlighet att hantera tidskonsekvenserna av arbetspåverkan som är av intresse.

Att entreprenören har en skyldighet att i viss mån försöka begränsa en försening framgår av kommentarstexten till kap. 4 § 3. Där står att ”[v]id bedömningen av vad som utgör ’erforderlig förlängning av kontraktstiden’ i det enskilda fallet skall, inom ramen för den allmänna lojalitetsplikt som råder mellan parterna, beaktas entreprenörens möjlighet att begränsa tidsförlängningen genom en rationell användning av de resurser han avsatt för berörd del.”

---

[723] Se vidare i kapitel 10 om NJA 2015 s. 3 och vad HD anfört om entreprenörens fackmässiga bedömning enligt kap. 1 § 8.

[724] Jfr prop. 1988/89:76 s. 112.

[725] Jfr motsvarande resonemang i 7.4.3.3.

Kommentarstexten kan inte rimligen förstås som att entreprenören ska agera på ett sådant sätt att tidsförlängningen begränsas, utan på ett sådant sätt att *behovet* av tidsförlängning begränsas. Entreprenören ska alltså begränsa den tidsförlängningsgrundande förseningen. Villkoret innebär att en försening inte kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning till den del som entreprenören borde ha begränsat förseningen. Det är ett villkor som tar sikte på tidseffekten.

I litteraturen förekommer uppfattningen att entreprenören helt saknar skyldighet att vidta åtgärder för att begränsa en försening. Hedberg anser att ”[e]ntreprenören har en absolut rätt till tidsförlängning om något av de förhållanden som anges i paragrafen inträffar” och att entreprenören saknar ”skyldighet att utan beställarens uppmaning och utan ersättning vidta åtgärder för att undanröja hindret eller eliminera eller minska tidsförlängningen”.[726] Påståendet är svårt att förena med kommentarstexten till kap. 4 § 3, som ålägger entreprenören att begränsa behovet av tidsförlängning, och den allmänna skadebegränsningsplikten enligt dispositiv rätt.[727]

Kommentarstexten till kap. 4 § 3 uppställer vissa ramar för entreprenörens skyldighet att begränsa förseningen. Vad som anförs i kommentarstexten om den allmänna lojalitetsplikten ger ingen närmare vägledning om innebörden av entreprenörens plikt att begränsa förseningen. Däremot står i kommentarstexten att förseningen ska begränsas ”genom en rationell användning av de resurser [entreprenören] avsatt för berörd del”.

Johansson menar att det visserligen åligger entreprenören att ”genom en effektivare samordning” försöka arbeta in en försening men att beställaren i övrigt måste ”finna sig i att entreprenören använder sina resurser som han planerat”.[728]

Kommentarstexten till kap. 4 § 3 är enligt Munukka det klaraste exemplet i AB 04 på en skadebegränsningsplikt. Det huvudsakliga syftet med kommentarstexten är enligt honom att förhindra rättsmissbruk. Entreprenören ska endast ha rätt till tidsförlängning i den mån det är motiverat.[729]

En allmän skadebegränsningsplikt följer av allmänna skadeståndsrättsliga principer. Den gäller såväl utom- som inomobligatoriska förhållanden. Av plikten följer att skadelidanden ska ”aktivt vidta skadebegränsande åtgärder” och ”underlåta att vidta åtgärder som kan förvärra skadan”.[730] Skadegränsningsplikten kommer till uttryck i såväl 70 § 1 st. köplagen som 50 a § konsumenttjänstlagen. Enligt båda reglerna gäller att den skadelidande ska vidta skäliga åtgärder för att begränsa skadan. Det ligger nära till hands att detsamma bör gälla entreprenadavtal och även förseningar. En sådan ordning är också förenlig med de tre principerna för reglering

[726] Hedberg, 2010, s. 72.

[727] En plikt att begränsa sin skada kan hänföras till den allmänna lojalitetsplikten, se Munukka, 2007, s. 167 ff. Någon principiell skillnad borde inte föreligga mellan en skyldighet att begränsa en skada och att begränsa en försening.

[728] Johansson, 2007, s. 227.

[729] Munukka, 2007, s. 393 f.

[730] Munukka, 2007, s. 167 f.

av störningar. En fråga är om kommentarstexten till kap. 4 § 3 innebär någon inskränkning eller utvidgning av den dispositiva skadebegränsningsplikten.

I entreprenörens förpliktelse att prestera arbetsresultatet ligger en skyldighet att hantera oförutsedda problem. Att minsta påverkan på entreprenörens planering skulle ge denne rätt till tidsförlängning skulle kunna medföra en för parterna omfattande hantering av tidsrelaterade krav, med tillhörande betungande administration. En reglering som bättre gynnar effektivitet, och som också är förenlig med en lojal samverkan mellan parterna, är att entreprenören i sitt anbud och sin tidsplanering ska ta viss höjd för hantering av oförutsedda förhållanden. Frågan blir då vilka förhållanden som denne ska kunna hantera inom ramen för sin planering och vilka som kan ge rätt till tidsförlängning.

Skrivningen om rationell användning av entreprenörens resurser skulle kunna betraktas som en precisering av vad som är skäliga förseningsbegränsande åtgärder. Entreprenören vore i så fall inte skyldig att vidta åtgärder som förhindrar en rationell användning av dennes resurser. Vad som är en rationell användning av resurserna får bedömas med utgångspunkt i den enskilda entreprenaden och entreprenörens planering enligt gällande tidplan.

Möjligen bör skrivningen om rationell användning av resurser förstås så att entreprenören ska använda resurserna på ett sådant sätt att behovet av tidsförlängning reduceras, givet att detta inte orsakar entreprenören märkbara merkostnader eller andra betungande förseningar.[731] Om entreprenören exempelvis kan planera om sina arbeten på ett sådant sätt att de utförs i en annan ordningsföljd än planerat och detta medför att behovet av tidsförlängning reduceras eller helt försvinner samtidigt som omplaneringen inte medför några tillkommande kostnader, åligger det entreprenören att göra en sådan omplanering.[732]

Entreprenören behöver enligt kommentarstexten inte omdisponera resurser annat än inom den del av entreprenaden som är berörd av den tidsförlängningsgrundande förseningen. Vad som avses med en ”del” av entreprenaden är oklart och får bedömas utifrån omständigheterna i det enskilda fallet. Att det räcker med att en del av entreprenaden är ”berörd” kan tolkas som ett lägre ställt krav än att det ska föreligga en direkt påverkan.

Håstad har avseende AB 72 kap. 4 § 3 anfört att när beställaren har orsakat ett hinder på grund av avtalsbrott är det inte ett villkor för tidsförlängning att

[731] Det skulle kunna hävdas att *alla* omdisponeringar av planerat arbete medför en merkostnad för entreprenören, genom att det uppstår merarbete för i vart fall den resurs som planerar om arbetena (t.ex. arbetsledare, blockchef, tjänsteman eller dylikt). Ordet ”märkbara” avser att signalera att mindre kostnader för den typen av begränsat omplaneringsarbete inte kan utesluta en skyldighet för entreprenören att vidta förseningsbegränsande åtgärder, eftersom regeln då skulle sakna praktisk relevans.

[732] I Samuelsson, 2022, s. 205 f. anförs följande: ”Utifrån beställarens berättigade förväntan om lojalt handlande ska entreprenören sträva efter att använda tillgängliga resurser på ett rationellt sätt, så att behovet av tidsförlängning eventuellt kan bli mindre.”

entreprenören inte rimligen kunnat undanröja hindrets verkan.[733] Här stipuleras dock att det motsatta gäller för AB 04 kap. 4 § 3, dvs. att entreprenören har en skyldighet att med skäliga åtgärder begränsa förseningen även när denne hindras på grund av beställarens avtalsbrott.[734] Följden av att beställaren inte vidtar åtgärder som hade begränsat förseningen är att denne saknar rätt till tidsförlängning motsvarande den del av förseningen som hade kunnat undvikas genom åtgärderna.[735] Kommentarstexten till kap. 4 § 3 ger stöd för en sådan ordning, vilken också är förenlig med principerna om lojal samverkan, effektivitet och avtalsbalans.

Vid bedömningen av vad som är skäliga åtgärder på entreprenörens sida finns möjlighet att beakta typen av avvikelse. Det skulle kunna argumenteras för att det ställs lägre krav på entreprenören om avvikelsen består i ett avtalsbrott på beställarens sida.

Sammanfattningsvis stipuleras i avhandlingen att det för samtliga punkter i kap. 4 § 3 gäller att entreprenören ska vidta skäliga åtgärder för att undvika eller begränsa den tidsförlängningsgrundande förseningen. Den del av en försening som hade kunnat undanröjas av entreprenörens skäliga åtgärder kan inte ligga till grund för tidsförlängning. Vid bedömningen av vad som är skäliga åtgärder kan vägledning hämtas från kommentarstexten till hinderbestämmelsen, enligt vilken entreprenören ska söka undvika eller begränsa förseningen genom en rationell användning av berörda resurser. Möjligen ska detta förstås som att entreprenören inte har en skyldighet att vidta åtgärder som medför att det uppstår märkbara merkostnader eller andra betungande förseningar.

7.7 Sammanfattning

I AB 04 finns två spår för tidsförlängning. Det ena bygger på hinderbestämmelsen i kap. 4 § 3. Enligt denna kan entreprenören ha rätt till tidsförlängning om entreprenören hindras att färdigställa kontraktsarbetena inom kontraktstiden på grund av en omständighet som kan hänföras till någon av de fem punkterna i bestämmelsen.

HD har i flera rättsfall lyft fram betydelsen av köplagens regler vid tolkning och utfyllning av entreprenadavtal. Ordalydelsen i AB 04 ansluter till

[733] Håstad, 1990, s. 79 f. Som exempel anför Håstad att om beställaren underlåtit att ta fram en ritning kan det inte åligga entreprenören att undanröja hindret ”genom att själv ta fram ritningen”. I avhandlingen vore detta en fråga om entreprenörens möjlighet att med skäliga åtgärder undvika eller överkomma hindret (arbetspåverkan). Vad som behandlas nu är i stället entreprenörens skyldighet att begränsa förseningen (tidseffekten) som orsakats av hindret.

[734] Jfr 70 § 1 st. köplagen om begränsning av skada och nedsättning av skadestånd på grund av avtalsbrott. I stycket stadgas att ”[d]en skadelidande parten skall vidta skäliga åtgärder för att begränsa sin skada.” Om parten försummar att vidta sådana åtgärder ”får han själv bära en motsvarande del av förlusten”.

[735] Samuelsson, 2022, s. 206.

kontrollansvarsregeln i 27 § 1 st. köplagen. I standardavtalet finns också en kommentarstext i direkt anslutning till hinderbestämmelsen, enligt vilken det vid tolkning av kap. 4 § 3 p. 1 kan hämtas vägledning ”från den praxis som utvecklats inom köprätten beträffande kontrollansvar”. Sammantaget finns skäl att klarlägga villkoren för entreprenörens rätt till tidsförlängning enligt kap. 4 § 3 i ljuset av kontrollansvarsregeln i köplagen.

I avhandlingen stipuleras att entreprenörens rätt till tidsförlängning enligt kap. 4 § 3 är villkorad på följande sätt.[736]

Det uppställs inget krav på att avvikelsen eller arbetspåverkan ska ha varit utom entreprenörens kontroll. I stället ska den omständighet som har orsakat att entreprenören hindrats vara sådan att den kan insorteras under någon av de fem punkterna i kap. 4 § 3.

Ett villkor för rätten till tidsförlängning är att entreprenören ska ”hindras”. Ordet ger uttryck för ett självständigt rekvisit. Villkoret ska inte tolkas som ett krav om att arbetspåverkan ska bestå i att arbete inte kan utföras. Bedömningen är friare än så. Kravet innebär att arbetspåverkan ska bestå i att arbetena försvåras och entreprenören inte med skäliga åtgärder kan undvika eller överkomma arbetspåverkan. Det är ett lägre ställt krav än enligt hinderrekvisitet i den köprättsliga kontrollansvarsregeln.

För att entreprenören ska kunna erhålla tidsförlängning enligt kap. 4 § 3 krävs att entreprenören inte borde ha räknat med arbetspåverkan vid avtalets ingående. För tidsförlängning enligt femte punkten krävs dock att entreprenören inte borde ha räknat med avvikelsen.

Entreprenören saknar rätt till tidsförlängning i den mån denne med skäliga åtgärder hade kunnat undvika eller begränsa den tidsförlängningsgrundande försening som orsakats av arbetspåverkan.

[736] Att detta kapitel 7 enbart avser vissa gemensamma tolkningsfrågor för de tre typfallen har anförts i avsnitt 7.1. Vad som anges här ska alltså inte förstås som en fullständig genomgång av villkoren för entreprenörens rätt till tidsförlängning enligt kap. 4 § 3.

8 För sent lämnad information

8.1 Inledning

Beställaren ska medverka till entreprenadens genomförande. Medverkan kan bestå i att beställaren tillhandahåller entreprenören information. Om entreprenören inte tillhandahåller beställaren information enligt avtalet (eller vad entreprenören förutsatt i övrigt) föreligger en avvikelse.

I detta kapitel undersöks i vilka fall för sent lämnad information kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning enligt AB 04.

Som framgår i avsnitt 5.6 anläggs i kapitlet ett avtalsbrottsperspektiv. I ett första steg klarläggs beställarens informationsförpliktelser enligt vissa bestämmelser i AB 04. I fokus är inte vilken information som ska tillhandahållas entreprenören utan *när* informationen senast ska vara entreprenören tillhanda. I ett andra steg undersöks om tidsförlängning är en tillgänglig rättsföljd vid beställarens avtalsbrott.

Undersökningen omfattar inte enbart villkor som relaterar till avvikelsen, utan också villkor om arbetspåverkan och effekt.

Typfallet avser information som inte har lämnats i rätt tid av beställaren efter avtalets ingående. I fokus är information som beställaren ska tillhandahålla entreprenören under tiden för utförandet av arbetena.[737]

Beställaren tillhandahåller också entreprenören information innan avtalets ingående. Huruvida brister hänförliga till information som lämnats av beställaren innan avtalets ingående kan ge entrepenören rätt till tidsförlängning analyseras lämpligen utifrån ett förutsättningsperspektiv.[738]

Kapitlet behandlar enbart för sent lämnad information som är ett moment i en störning. Det innebär att det enbart är för sent lämnad information som orsakar en arbetspåverkan och effekt som är relevant. I kapitlet behandlas därför inte regler om informationsgivning som typiskt sett inte har någon påverkan på arbetenas utförande. Undersökningen omfattar inte bestämmelser som tar sikte på underrättelser om fel, besiktning, betalning eller säkerhet. Inte heller behandlas

[737] Denna tid kallas i AB 04 för ”entreprenadtid”, vilket enligt begreppsbestämningarna i standardavtalet definieras som ”tid från entreprenadens påbörjande till och med den dag då entreprenaden är godkänd”.

[738] Se kapitel 10 om felaktiga uppgifter i förfrågningsunderlaget som avser markförhållandena på arbetsområdet.

tidsfrister för framställande av anspråk på tidsförlängning, tilläggsvederlag eller annan rättsföljd.[739]

Kapitlet har följande disposition. I avsnitt 8.2 beskrivs fenomenet med för sent lämnad information och vilka problem en sådan avvikelse kan orsaka. I efterföljande avsnitt 8.3 klargörs terminologin i kapitlet, såvitt avser informationsförpliktelser och informationsgivning. Avsnitt 8.4–8.6 innehåller en kartläggning och analys av relevanta bestämmelser i AB 04, där varje avsnitt tar sikte på varsitt störningsmoment (avvikelse, arbetspåverkan och tidseffekt). I avsnitt 8.7 redovisas identifierade principiella likheter mellan reglerna i AB 04 samt NS 8405 och AB 18. Kapitlet sammanfattas i avsnitt 8.8.

8.2 Fenomenet och problemet

Typfallet avser att beställaren inte tillhandahåller entreprenören information i tid. Det saknar betydelse om informationen lämnas av beställaren vid en senare tidpunkt än avtalat eller om informationen inte lämnas alls. Eventuella aspekter av att information inte lämnas överhuvudtaget behandlas inte. I fokus för undersökningen är dels vilka tidsfrister som gäller för entreprenörens informationsförpliktelser, dels om överskridandet av sådana tidsfrister kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning.

Information kan lämnas av beställaren på olika sätt. Några exempel kan ges. När information lämnas muntligen kan det ske vid möten, exempelvis byggmöten, eller i direkt anslutning till utförandet av ett arbetsmoment på arbetsområdet. Information kan lämnas skriftligen genom tillhandahållande av byggmötesprotokoll eller minnesanteckningar. Skriftlig information kan också lämnas genom översändande av e-postmeddelanden eller underrättelser. Det senare sker ibland inom ramen för ett särskilt underrättelsesystem.

Följderna av för sent lämnad information kan vara att entreprenören behöver avbryta arbetena i väntan på att informationen lämnas av beställaren. Andra konsekvenser av för sent lämnad information kan vara att arbetena behöver planeras om eller att de inte kan utföras i den takt som entreprenören förutsatt.

Om arbetena behöver avbrytas, omplaneras eller går långsamt att utföra kan det uppstå en försening. Om förseningen innebär att en avtalad tidsfrist för hela eller delar av arbetsresultatets färdigställande överskrids, kan det ligga nära till hands för entreprenören att kräva tidsförlängning.

Följande exempel från underrätterna illustrerar hur påståenden om för sent lämnad information kan ligga till grund för entreprenadtvister.

[739] Meddelanden som part behöver ge motparten ”för att bibehålla sina rättigheter eller för att kunna göra gällande krav mot motparten” omfattas inte, jfr NJA 2022 s. 3 p. 9 och 10.

Attunda tingsrätts dom 2016-04-15 i mål nr T 1798-15 och T 2681-15. Entreprenaden avsåg renovering av en källare och nyckelfärdig enplansbyggnad för restaurang m.m. samt anläggning av mark, asfalt och trall för uteservering. Entreprenören gjorde gällande att beställaren inte i rätt tid hade meddelat val av kakel/klinker, färgsättning, jalusier och köksutrustning (avvikelse).

När det gällde val av kakel/klinker fann tingsrätten att entreprenörens begäran om besked senast visst datum inte hade förenats med något meddelande om att sent besked skulle medföra en försening av entreprenaden. Först i ett senare skede hade entreprenören påtalat att underlåtenhet att lämna besked skulle medföra tidsförlängning, varpå beställaren i vart fall dagen därpå återkom med besked om val av kakel/klinker. Tingsrätten ansåg att entreprenören mot denna bakgrund inte hade visat att det förelegat något hinder som berättigade till tidsförlängning. Angående val av färgsättning, jalusier och köksutrustning anförde tingsrätten att entreprenören inte hade presenterat någon utredning om varför sent besked hade medfört hinder eller vad tidspåverkan hade uppgått till. Entreprenören ansågs därför inte ha visat att denne hade rätt till tidsförlängning.

Stockholms tingsrätts dom 2018-05-24 i mål nr T 2968-17. Entreprenaden avsåg totalrenovering av en bostadsrättslägenhet. Entreprenören gjorde gällande rätt till ersättning bl.a. på den grunden att beställaren inte hade ”uppfyllt sina beställaråtaganden om att tillhandahålla ritningar, beskrivningar och projektering”. Beställaren hade exempelvis inte tillhandahållit ritningar vid entreprenadens start. Beställaren hade ”skickat ritningar som benämnts som preliminära varvid [entreprenören] har aviserat att slutligt beslut krävs innan arbete kan fortskrida”. Något sådant beslut hade dock inte lämnats i rätt tid, enligt entreprenören (avvikelse). Tingsrätten ansåg det visat att beställaren inte hade levt upp till sina åtaganden som beställare i en utförandeentreprenad vad gäller beslutsfattande och projektering. Entreprenören hade rätt till tidsförlängning.

8.3 Informationsförpliktelser och informationsgivning

I detta avsnitt redogörs för den terminologi som fortsättningsvis används för (a) avtalsvillkor som ålägger beställaren informationsförpliktelser i ett entreprenadavtal och (b) beställarens tillhandahållande av information till entreprenören efter avtalets ingående. Med informationsförpliktelse avses en förpliktelse som ålägger part att tillhandahålla motparten viss information.

Avtalsvillkor som ålägger beställaren en informationsförpliktelse kan delas upp i två grupper:

1. avtalsvillkor för föranledd informationsgivning och
2. avtalsvillkor för planerad informationsgivning.

Avtalsvillkor för föranledd informationsgivning ålägger beställaren en skyldighet att rättidigt uppfylla en informationsförpliktelse villkorat av förekomsten av en viss händelse eller omständighet eller frånvaron av sådana. Är villkoret inte uppfyllt föreligger ingen informationsförpliktelse. Att en viss tidpunkt inträder är inte ett sådant villkor för informationsgivning som avses här. Att en informationsförpliktelse är förenad med en tidsfrist innebär alltså inte att det är fråga om ett villkor för planerad informationsgivning.

Ett exempel på ett avtalsvillkor för föranledd informationsgivning i AB 04 är att beställaren har en skyldighet att lämna entreprenören upplysning om beställaren upptäcker felaktiga uppgifter i förfrågningsunderlaget.[740] Beställarens upptäckt av en felaktighet av aktuellt slag är den omständighet som villkorar informationsförpliktelsen.

Avtalsvillkor för planerad informationsgivning ålägger beställaren en skyldighet att i rätt tid uppfylla en informationsförpliktelse, utan krav på förekomsten (eller frånvaron) av en viss händelse eller omständighet. Informationsförpliktelsen är alltså inte villkorad av en viss händelse eller omständighet eller frånvaron av sådana.

Som exempel på ett avtalsvillkor för planerad informationsgivning kan nämnas att beställaren senast ett visst datum ska informera entreprenören om vilket material som ska användas i vissa arbeten. Informationsförpliktelsen är då inte villkorad av någon händelse eller omständighet.

Samma distinktion mellan avtalsvillkor för villkorad och planerad informationsgivning som görs ovan kan användas för utfyllande normer som ålägger beställaren informationsförpliktelser.

Om beställaren lämnar entreprenören information som regleras av ett avtalsvillkor eller en utfyllande norm för föranledd informationsgivning föreligger *föranledd informationsgivning*. Om beställaren i stället lämnar information som regleras av ett avtalsvillkor eller en utfyllande norm för planerad informationsgivning benämns informationsgivningen som *planerad informationsgivning*.

Information som beställaren lämnar entreprenören och som inte omfattas av en informationsförpliktelse kallas för *spontan informationsgivning*. Det är alltså information som tillhandahålls av beställaren utan att det föreligger en informationsförpliktelse för parten att lämna informationen.

Frånvaron av rättidig informationsgivning enligt avtalsvillkor eller utfyllande normer är ett avtalsbrott. Frånvaron av spontan informationsgivning är däremot inte ett avtalsbrott. Oaktat detta, kan spontan informationsgivning ibland gynna ett effektivt genomförande av arbetena och en lojal samverkan mellan parterna.

[740] AB 04 kap. 2 § 9.

8.4 Reglering av typfallet (avvikelsen) i AB 04

8.4.1 Inledning

Det finns flera bestämmelser i AB 04 som föreskriver att beställaren senast vid en viss tidpunkt ska tillhandahålla entreprenören information av visst slag. Att behandla dem alla är inte nödvändigt för att undersöka typfallet. Ett urval har därför gjorts. De bestämmelser som behandlats i kapitlet är sådana som bedöms ha ett nära samband med entreprenörens planering eller utförande av arbetena. En behandling av dessa är tillräcklig för att kunna belysa principiella frågor som typfallet aktualiserar.

Det villkor för planerad informationsgivning som undersöks är följande.

- Beställaren ska tillställa entreprenören uppgifter och handlingar så att entreprenaden kan utföras och färdigställas planenligt (kap. 2 § 10 st. 1).

De villkor för föranledd informationsgivning som ska undersökas är följande.

- Beställaren ska lämna synpunkter med anledning av att det enligt entreprenörens uppfattning föreligger sådana omständigheter som avses i kap. 2 § 4 (kap. 2 § 7 st. 1).
- Beställaren ska underrätta entreprenören om upptäckta brister i kontraktshandlingarna, att lämnade uppgifter avviker från kontraktshandlingarna eller att omständigheter av betydelse för entreprenaden ändras eller tillkommer (kap. 2 § 9).
- Beställaren ska underrätta entreprenören om förhållande som kan medföra rubbning av tidplan eller försening av entreprenaden (kap. 4 § 4 st. 1).

Bestämmelserna behandlas nedan i tur och ordning.

8.4.2 Uppgifter och handlingar ska tillställas entreprenören så att entreprenaden kan utföras och färdigställas planenligt

8.4.2.1 Övergripande om bestämmelsen

I kap. 2 § 10 st. 1 stadgas en huvudregel om vid vilken tidpunkt information ska tillhandahållas entreprenören. Bestämmelsen föreskriver inget om *vilken* information som beställaren ska lämna till entreprenören, utan tar endast sikte på

vid vilken tidpunkt information senast ska tillhandahållas entreprenören.[741] Den har följande lydelse.

> ”Uppgifter och handlingar som en part skall tillhandahålla skall tillställas motparten i avtalad tid. Om tid inte avtalats skall tillhandahållande ske i sådan tid att entreprenaden kan utföras och färdigställas planenligt.”

Inledningsvis kan noteras att bestämmelsen tar sikte på ”uppgifter och handlingar”. Vad som är en uppgift definieras inte i AB 04. Det kan antas att vad som avses är i linje med den allmänspråkliga innebörden av ordet, dvs. att en uppgift är en avgränsad mängd information.[742] Stycket stipuleras vara tillämpligt på all form av information oavsett om den lämnas i en handling eller på annat sätt och oavsett vad den avser. För att underlätta framställningen hänvisas fortsättningsvis enbart till uppgifter.

8.4.2.2 Uppgifter ska tillhandahållas i sådan tid att entreprenaden kan utföras och färdigställas planenligt

En förutsättning för att reglerna i kap. 2 § 10 st. 1 ska aktualiseras är att en annan regel föreskriver att beställaren har en informationsförpliktelse. Det finns inget i ordalydelsen som ger stöd för att den enbart tar sikte på informationsförpliktelser som föreskrivs i avtalsvillkor. Bestämmelsen antas gälla informationsförpliktelser som stadgas i såväl avtalsvillkor som utfyllande normer.[743]

AB 04 kap. 4 § 1 st. 2 är ett exempel på ett avtalsvillkor som föreskriver en informationsförpliktelse utan att förena denna med en tidsfrist. Enligt bestämmelsen ska beställaren ”tillhandahålla tillgängligt underlag för entreprenörens planering”. Någon tidsfrist för när underlaget ska tillhandahållas entreprenören anges inte.

Den första meningen i kap. 2 § 10 st. 1 stadgar något självklart, nämligen att uppgifter ska tillställas entreprenören i avtalad tid. Det föreligger ett avtalsbrott om parterna har avtalat att beställaren senast vid en viss tidpunkt ska tillhandahålla entreprenören en uppgift och så inte sker.

I den andra meningen i kap. 2 § 10 st. 1 föreskrivs vad som gäller om parterna inte har kommit överens om någon tidpunkt för tillhandahållande av uppgifter.

---

[741] Bestämmelsen är ömsesidigt förpliktande. Här behandlas dock bestämmelsen enbart med avseende på beställarens informationsförpliktelser.

[742] Jfr NJA 1990 s. 24 om tolkning av uttrycket ”samtliga arbeten” i ett entreprenadavtal. Som argument emot den stipulerade tolkningen av ”uppgifter” skulle kunna anföras att det i AB 04 kap. 1 § 6 st. 1 görs en skillnad mellan uppgifter, undersökningsmaterial och tekniska lösningar. Att tekniska lösningar särskiljs från uppgifter skulle kunna tas till intäkt för att uppgifter inte ska ges den vida innebörd som följer av den i avhandlingen förespråkade tolkningen.

[743] Samuelsson anser att en förutsättning för regelns tillämplighet är ”att det finns en avtalad skyldighet att tillhandahålla en uppgift eller handling”, se Samuelsson, 2022, s. 141. Det är oklart om detta ska förstås som att bestämmelsen enbart är tillämplig när informationsförpliktelsen grundar sig på avtalsvillkor eller om den också gäller informationsförpliktelser som följer av utfyllande normer. Hedberg skriver att det ska vara fråga ”om ett tillhandahållande som följer av parternas avtal”, se Hedberg, 2010, s. 51.

Beställaren ska då tillhandahålla entreprenören informationen ”i sådan tid att entreprenaden kan utföras och färdigställas planenligt”. En fråga är vad som avses med ”planenligt”.

Det kan övervägas vems planering av entreprenaden som avses. I första hand bör gälla en mellan parterna överenskommen planering. I annat fall bör det vara entreprenörens planering som avses. Det är nämligen entreprenören som, inom de ramar som beställaren har uppställt i avtalet, är behörig att leda entreprenadens utförande.[744] Det åligger också entreprenören att upprätta en kvalitets- och miljöplan samt tidplan för entreprenaden.[745] Därtill har entreprenören ett ansvar för att arbetena utförs fackmässigt.[746] Det är sammantaget entreprenörens planering som är styrande för entreprenadens utförande. Det torde därför vara dennes planering som är avgörande för när information ska tillhandahållas motparten.

Av ordalydelsen framgår inte om det är någon särskild planering som avses. Eftersom regeln syftar till att undvika förseningar av arbetena bör det primärt vara entreprenörens *tidsplanering* som är relevant. I äldre editioner av Allmänna bestämmelser var det i första hand en mellan parterna särskilt upprättad tidplan som avgjorde när beställaren senast skulle tillhandahålla uppgifter, undersökningsmaterial och handlingar.[747] Detta ger visst stöd för tolkningen.

Att entreprenören har en skyldighet att upprätta en tidplan stadgas i kap. 4 § 1 st. 1 men. 2. Denna ska redovisas för beställaren.[748] Om entreprenören har upprättat en tidplan och beställaren har getts möjlighet att ta del av denna, bör tidplanen ges avgörande betydelse vid bedömningen av vid vilken tidpunkt en uppgift senast ska tillhandahållas entreprenören. En detaljerad tidplan ger möjlighet till mer välgrundade och precisa bedömningar än en övergripande tidplan.

8.4.2.3 Beställarens aktivitet vid otydligheter i tidplanen eller frånvaron av en tidplan

Det kan argumenteras för att entreprenören bör bära eventuella negativa konsekvenser av brister hänförliga till dennes tidplan. Det skulle tala för att tidplanen vid otydligheter ska tolkas till beställarens fördel vid bedömningen av huruvida beställaren har lämnat information i sådan tid att entreprenaden kan utföras och färdigställas planenligt. Med en sådan ordning skapas incitament för entreprenören att upprätta en korrekt och detaljerad tidplan av vilken det exempelvis går att utläsa relevanta samband mellan olika arbetsmoment.

---

[744] AB 04 kap. 3 § 4.

[745] AB 04 kap. 2 § 2 st. 1 och kap. 4 § 1 st. 1 men. 2.

[746] AB 04 kap. 2 § 1 st. 2 men. 1.

[747] AB 92 kap. 2 § 7 st. 1, AB 72 kap. 1 § 7 och AB 65 kap. 1 § 7. Bestämmelserna i AB 72 och AB 65 är ensidigt riktade till beställaren medan regeln är ömsesidig i AB 92 och AB 04. Motsvarande bestämmelse i AB 54 hänvisar inte till någon tidplan men Källenius kommentar om bestämmelsen kretsar ändå kring entreprenörens tidplan, se Källenius, 1960, s. 72 f.

[748] På beställarens begäran ska entreprenören också lämna uppgift om arbetenas fortskridande i relation till tidplanen, se kap. 4 § 1 st. 3.

Samtidigt bör regler om störningar främja effektivitet och en lojal samverkan mellan parterna.[749] Om entreprenörens tidplan är otydlig vore det en effektiv ordning som är förenlig med en lojal samverkan mellan parterna att beställaren i god tid frågar entreprenören när viss information behöver vara entreprenören tillhanda för att arbetena ska kunna utföras planenligt. Det gäller särskilt om beställaren vet att informationen har betydelse för arbetenas framdrift. Som utgångspunkt åligger det entreprenören att klargöra om viss information är av särskild betydelse för framdriften av entreprenaden.[750]

8.4.2.4 Tidsförlängning enligt kap. 4 § 3

Om beställaren inte tillhandahåller entreprenören information senast vid den tidpunkt som följer av kap. 2 § 10 st. 1 föreligger ett avtalsbrott. Avvikelsen kan då ge entreprenören rätt till tidsförlängning enligt kap. 4 § 3 p. 1 och 5.[751]

Beställarens sena informationsgivning kan inte ge entreprenören rätt till tidsförlängning enligt kap. 4 § 2 eftersom det inte är en sådan avvikelse som kan ligga till grund för förekomsten av likställt ÄTA-arbete enligt kap. 2 § 4.[752]

För att entreprenören ska kunna erhålla tidsförlängning enligt kap. 4 § 3 p. 1 krävs att avvikelsen beror på beställaren eller något förhållande på beställarens sida. Entreprenören kan alltså inte ges rätt till tidsförlängning om det beror på entreprenören att beställaren lämnar information vid en sådan tidpunkt att entreprenaden inte kan utföras eller färdigställas planenligt. Så skulle kunna vara fallet om orsaken till att informationen lämnas för sent är att entreprenören inte har tagit fram en tidplan, inte har överlämnat tidplanen till beställaren eller tidplanen är otydlig. Detsamma skulle kunna gälla om beställaren ställer en fråga till entreprenören om när denne behöver uppgiften och entreprenören underlåter att lämna ett svar eller lämnar ett otydligt besked.

Eftersom ”beror på” ger uttryck för ett orsakssamband utan krav på klander, får bedömningen av om den sena informationsgivningen beror på beställaren eller entreprenören grundas på vem av parterna som den sena informationsgivningen kan hänföras till.[753]

För att tidsförlängning ska kunna utgå enligt kap. 4 § 3 p. 5 krävs att den sena informationsgivningen inte beror på entreprenörens vållande och att entreprenören inte bort räkna med den sena informationsgivningen. Om entreprenören inte har uppfyllt sin skyldighet enligt kap. 4 § 1 st. 1 men. 1 att tillhandahålla en tidplan och

---

[749] Se avsnitt 3.3.4.

[750] Motsvarande bestämmelser i äldre editioner stadgar att i avsaknad av tidplan ska entreprenören i god tid meddela beställaren när viss uppgift behövs, se AB 92 kap. 2 § 7 st. 1, AB 72 kap. 1 § 7 och AB 65 kap. 1 § 7.

[751] Jfr Samuelsson, 2022, s. 142.

[752] Se avsnitt 6.3.

[753] HD har i NJA 2013 s. 271 p. 9 anfört att ”[m]ed ’beror på’ avses enligt gängse juridiskt språkbruk ett faktiskt orsakssamband utan något krav på klandervärt handlande.” Uttalandet gjordes med anledning av tolkning av AB 92 kap. 5 § 4 st. 2.

detta har orsakat den sena informationsgivningen bör tidsförlängning som utgångspunkt inte kunna utgå enligt femte punkten. Detsamma bör gälla om tidplanen är så bristfälligt upprättad att den inte anses vara fackmässig. Som utgångspunkt bör inte heller entreprenören kunna erhålla tidsförlängning om den sena informationsgivningen beror på att entreprenören inte ger ett klargörande svar på beställarens fråga om när informationen behöver vara entreprenören tillhanda.

Om båda parter kan anses ha agerat klandervärt (exempelvis genom att entreprenören inte har tillhandahållit en tidplan och beställaren har förhållit sig passivt) och det är svårt att reda ut vilken omständighet som har orsakat den sena informationsgivningen, uppkommer problem vid tillämpningen av kap. 4 § 3. Hur sådana situationer ska lösas ger AB 04 inte besked om.

8.4.3 Beställaren ska tillhandahålla synpunkter med anledning av sådana omständigheter som avses i kap. 2 § 4

8.4.3.1 Övergripande om bestämmelsen

Arbeten som föranleds av oriktiga uppgifter eller att omständigheter avviker från entreprenörens befogade förutsättningar ska enligt kap. 2 § 4 klassificeras som ÄTA-arbeten.[754] Det innebär att arbetena kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning.

Om entreprenören gör bedömningen att det föreligger oriktiga uppgifter eller avvikande omständigheter ska denne utan dröjsmål inhämta beställarens synpunkter. Det stadgas i kap. 2 § 7 st. 1, som har följande ordalydelse.

> ”Entreprenören skall utan dröjsmål inhämta beställarens synpunkter om han gör bedömningen att omständighet som avses i § 4 i detta kapitel föreligger och att kostnaden för det ÄTA-arbete som omständigheten medför kommer att överstiga gränsbeloppet. Gränsbeloppet är ett halvt prisbasbelopp, om inte annat föreskrivits i kontraktshandlingarna.”

Enligt paragrafens andra stycke har entreprenören rätt att omgående påbörja arbetet (dvs. utan att inhämta beställarens synpunkter) om entreprenören gör bedömningen att kostnaden för ÄTA-arbetet kommer att understiga gränsbeloppet. Den fortsatta framställningen utgår från att denna undantagsregel inte är tillämplig.

AB 04 kap. 2 § 7 st. 1 hänger samman med kap. 2 § 8 men. 1, som har följande lydelse.

> ”ÄTA-arbete enligt § 3 i detta kapitel som har utförts utan skriftlig beställning eller enligt § 4 i detta kapitel som har utförts utan att beställarens synpunkter har inhämtats,

[754] Se avsnitt 6.3.

> trots att kostnaden för arbetet bedömts överstiga gränsbeloppet, berättigar inte till ersättning utöver kontraktssumman, om inte sådan påföljd skulle vara oskälig.”

Om entreprenören utför likställt ÄTA-arbete utan att dessförinnan ha inhämtat beställarens synpunkter saknar entreprenören alltså rätt till ersättning utöver kontraktssumman. Enligt en undantagsregel har entreprenören dock rätt till ersättning om det vore oskäligt att denne inte erhåller ersättning för arbetet.

I kommentarstexten till kap. 2 §§ 7 och 8 står att undantagsregeln exempelvis blir ”tillämplig om beställaren inte lämnar besked utan dröjsmål”.

8.4.3.2 Beställarens synpunkter

Det framgår inte av ordalydelsen i kap. 2 § 7 st. 1 vad som närmare avses med ”synpunkter”. Beställaren kan naturligtvis ha synpunkter på huruvida entreprenörens bedömning om förekomsten av en oriktig uppgift eller avvikande omständigheter är korrekt eller inte. Av större relevans för arbetenas framdrift är dock beställarens besked om huruvida denne, med anledning av entreprenörens bedömning, önskar föreskriva ett ÄTA-arbete.[755]

Det framgår inte av ordalydelsen att beställaren har en skyldighet att lämna synpunkter. En tolkning enbart utifrån ordalydelsen ger stöd för att det åligger entreprenören en skyldighet att *inhämta* beställarens synpunkter. Det vore dock detsamma som att ålägga entreprenören en förpliktelse som det inte är inom dennes kontroll att uppfylla. En sådan ordning vore inte rimlig. Bestämmelsen kan tolkas på i vart fall två andra sätt.

Ett sätt att tolka kap. 2 § 7 st. 1 är att bestämmelsen inte föreskriver någon annan förpliktelse än att entreprenören ska underrätta beställaren om att entreprenören gör en sådan bedömning som anges i stycket och möjliggöra för beställaren att lämna synpunkter med anledning därav. Bestämmelsen föreskriver då en underrättelseskyldighet för entreprenören.

Ett annat sätt att tolka kap. 2 § 7 st. 1 är att det visserligen åligger entreprenören en underrättelseskyldighetr men att beställaren också har en skyldighet att lämna sina synpunkter. Tolkningsalternativet innebär att bestämmelsen styr parterna mot en lojal samverkan i högre grad än vad som är fallet med föregående tolkningsalternativ. Det framstår allmänt som en rimlig ordning att det åligger beställaren att i frågor av detta slag klargöra sin uppfattning. Det vore också i linje med vad HD uttalat om parternas ”skyldighet att i vissa för avtalet väsentliga delar lämna varandra upplysningar eller klargöra sin uppfattning i olika avseenden ”.[756]

Båda tolkningsalternativen är i linje med bestämmelsens syfte, nämligen att ändringar av kontraktsarbetena ska vara kända för beställaren.[757] Det är denne som

[755] Samuelsson, 2022, s. 128 f.

[756] NJA 2017 s. 203 p. 8.

[757] Samuelsson, 2022, s. 128.

fattar beslut om ändringar och tillägg (ÄTA-arbeten).[758] Genom entreprenörens underrättelse ges beställaren möjlighet att fatta beslut om huruvida den upptäckta omständigheten föranleder en ändring av arbetena eller det föreskrivna arbetsresultatet.

Vid tolkning av kap. 2 § 7 st. 1 bör kap. 2 § 8 beaktas. I den senare bestämmelsen stadgas att arbete som föranleds av sådana omständigheter som anges i kap. 2 § 4 och som utförs utan att beställarens synpunkter har inhämtats inte berättigar entreprenören till ersättning utöver kontraktssumman, såvida det inte vore oskäligt. Att beställaren har lämnat synpunkter är alltså – som utgångspunkt – en förutsättning för att entreprenören ska kunna erhålla tilläggsvederlag för arbetena.

I kommentarstexten till kap. 2 §§ 7 och 8 står att oskälighetsundantaget i kap. 2 § 8 aktualiseras bl.a. ”om beställaren inte lämnar besked utan dröjsmål”. Av detta följer att beställarens underlåtenhet att lämna synpunkter utan dröjsmål medför att entreprenören kan utföra arbete som föranleds av den aktuella omständigheten utan att förlora rätten till tilläggsvederlag. Därigenom har beställaren ett incitament att lämna synpunkter utan dröjsmål. Frågan i detta sammanhang är dock om beställaren har en avtalad skyldighet att lämna sådana synpunkter utan dröjsmål.

Vad som gäller enligt motsvarande villkor i äldre editioner av Allmänna bestämmelser kan vara relevant vid tolkning av kap. 2 § 7. Bestämmelserna i de äldre editionerna är något annorlunda utformade. I AB 92 stadgas att beställaren ”snarast möjligt [ska] lämna entreprenören besked, om han vill få ändringar eller tilläggsarbeten utförda”. Av ordalydelsen framgår uttryckligen att ”dröjsmål härvidlag” kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. Också enligt AB 72 och AB 65 kap. 2 § 4 ska beställaren ”i god tid” lämna besked om ändringar och tilläggsarbeten. Samma uttryck återfinns i AB 54 § 3 mom. 3, där det stadgas att beställaren ”i god tid” ska lämna besked om ändringar. Uttrycket ”i god tid” innebär, enligt Källenius, att besked ska lämnas i sådan tid ”att entreprenören hinner modifiera sin arbetsplan” innan ändringarna ska utföras.[759]

Att det i de äldre editionerna tydligt framgår att beställaren *ska* lämna besked om denne vill få ÄTA-arbeten utförda och att underlåtenhet härvidlag kan ligga till grund för tidsförlängning talar i viss mån för att kap. 2 § 7 bör tolkas på samma sätt.[760]

Sammanfattningsvis är det inte givet om kap. 2 § 7 st. 1 ger uttryck för en förpliktelse för beställaren att utan dröjsmål lämna synpunkter på entreprenörens underrättelse om att denne gjort en sådan bedömning som anges i stycket. En samlad bedömning, särskilt givet behovet av en lojal samverkan mellan parterna, ger dock att det framstår som mer övertygande än motsatsen att bestämmelsen ger uttryck för en sådan förpliktelse.

---

[758] AB 04 kap. 2 § 3.

[759] Källenius, 1960, s. 50 f.

[760] Bestämmelsernas ordalydelser är dock inte identiska.

I avhandlingen stipuleras att kap. 2 § 7 st. 1 är ett avtalsvillkor för föranledd informationsgivning som ålägger båda parter informationsförpliktelser. Entreprenören ska underrätta beställaren utan dröjsmål efter att entreprenören har gjort bedömningen att omständighet som avses i kap. 2 § 4 föreligger och att kostnaden för det ÄTA-arbete som omständigheten medför kommer att överstiga gränsbeloppet (ett halvt prisbasbelopp). När beställaren har tagit del av underrättelsen ska denne lämna sina synpunkter. Om beställaren inte lämnar synpunkter föreligger ett avtalsbrott.

8.4.3.3 Tidsfristen ”utan dröjsmål”

Det står inte i kap. 2 § 7 st. 1 vilken tidsfrist som gäller för beställarens skyldighet att lämna synpunkter. I kommentarstexten till kap. 2 §§ 7 och 8 står dock att undantagsregeln i kap. 2 § 8 blir ”tillämplig om beställaren inte lämnar besked utan dörjsmål”. Denna tidsfrist stipuleras gälla för beställarens skyldighet att lämna synpunkter på entreprenörens underrättelse.

Uttrycket ”utan dröjsmål” förekommer i flera bestämmelser i AB 04.[761] Det är den tidsfrist som vanligen föreskrivs för föranledd informationsgivning. Vad som närmare avses med ”utan dröjsmål” i standardavtalet framgår inte. Den allmänspråkliga innebörden av ”utan dröjsmål” kan antas vara att något ska ske skyndsamt.

Såväl i köplagen som konsumenttjänstlagen finns regler som ålägger köparen respektive konsumenten att medverka till avtalets genomförande. Enligt 50 § 1 p. köplagen ska köparen medverka till köpet på ett sätt som skäligen kan förväntas av honom för att säljaren ska kunna fullgöra köpet. Medverkansskyldighetens närmare innebörd är beroende av vilken typ av köp det är fråga om.[762] Också i konsumenttjänstlagen föreskrivs en medverkansskyldighet för naturaborgenären, dvs. konsumenten. Enligt 45 § 1 st. konsumenttjänstlagen får näringsidkaren inställa arbetet om konsumenten underlåter att i rätt tid lämna den medverkan som är nödvändig för att tjänsten ska kunna utföras. Om det saknas en överenskommelse mellan parterna om tidpunkten för konsumentens medverkan till tjänstens utförande, är det oklart vad som närmare avses med ”i rätt tid”.[763] Reglerna om medverkan ger ingen vägledning om innebörden av tidsfristen ”utan dröjsmål”.

I 54 § konsumenttjänstlagen stadgas att konsumenten, vid småhusentreprenad, utan dröjsmål ska underrätta näringsidkaren om konsumenten begär besiktning och

[761] Se t.ex. kap. 2 § 7 st. 2, kap. 3 § 7 st. 1 och kap. 3 § 7 st. 2.

[762] Prop. 1988/89:76, s. 158.

[763] Uttalandena i förarbetena ger ingen vägledning, jfr prop. 1984/85:110, s. 320 ff. och SOU 1979:36 s. 405 ff. I konsumenttjänstutredningens betänkande anförs att det kan vara svårt för näringsidkaren att veta vad ”konsumentens underlåtelse att lämna medverkan i avtalad tid beror på” och att konsumenten bör få möjlighet ”att medverka inom skälig tid efter påminnelse”. Se s. 407 i betänkandet.

i så fall utse en besiktningsman. I propositionen anförs att med utan dröjsmål avses ”den tid som normalt åtgår för att vidtala och anlita en lämplig besiktningsman”.[764]

De för entreprenadavtal karaktäristiska förhållandena är sådana att oförutsedda förhållanden med kort varsel kan få betydande påverkan på entreprenörens arbeten. Effektivitetsskäl och vikten av lojal samverkan talar för att part som upptäcker en sådan händelse eller omständighet skyndsamt bör informera sin motpart. Det saknas som utgångspunkt skäl till varför en längre tidsfrist ska gälla än att part ska underrätta sin motpart så fort som det är praktiskt möjligt. E-postsystem och digitaliserade underrättelsesystem har möjliggjort för parterna att snabbt underrätta varandra om omständigheter av betydelse för avtalsförhållandet.

I avhandlingen stipuleras att ”utan dröjsmål” i AB 04 innebär att något ska ske så fort som praktiskt möjligt. Det innebär att något ska ske omgående, om det inte föreligger betydande svårigheter härför. Den närmare innebörden av tidsfristen beror på omständigheterna i det enskilda fallet.

8.4.3.4 Tidsförlängning enligt kap. 4 § 3

Beställarens underlåtenhet att utan dröjsmål lämna entreprenören synpunkter enligt kap. 2 § 7 är ett avtalsbrott. Det är en avvikelse som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning enligt kap. 4 § 3 p. 1, eftersom den sena informationsgivningen beror på beställaren.

Anta att kap. 2 § 7 i stället tolkas som att det inte åligger beställaren någon skyldighet att lämna synpunkter. Avsaknaden av en sådan förpliktelse utesluter inte att underlåtenhet att lämna synpunkter kan vara tidsförlängningsgrundande. Något krav på vållande på beställarens sida uppställs inte i kap. 4 § 3 p. 1. Det är tillräckligt att det förhållande som orsakar att entreprenören hindras beror på beställaren eller något förhållande på dennes sida.[765] Om arbetena försenas och det beror på att beställaren inte har lämnat synpunkter utan dröjsmål kan detta alltså ge entreprenören rätt till tidsförlängning enligt kap. 4 § 3 p. 1 även om den sena informationsgivningen inte är ett avtalsbrott.

I sammanhanget kan noteras att det i kommentarstexten till kap. 2 §§ 7 och 8 står att tidsförlängningsfrågor på grund av ”att beställarens synpunkter måste inhämtas regleras i kapitel 4 § 3 p. 1”. Detta talar för att tidsförlängning kan utgå oaktat om beställarens underlåtenhet att lämna synpunkter är ett avtalsbrott eller inte. Skrivningen i kommentarstexten är dock svårtolkad.

Om beställaren inte lämnar synpunkter utan dröjsmål och detta orsakar en försening kan entreprenören också ha rätt till tidsförlängning enligt kap. 4 § 3 p. 5. Det krävs då att de sena synpunkterna inte anses vara ett av entreprenören vållat förhållande och att entreprenören inte bort räkna med detta. Att den ovan citerade kommentarstexten till kap. 2 §§ 7 och 8 hänvisar till kap. 4 § 3 p. 1 omöjliggör inte att tidsförlängning kan utgå också med stöd av kap. 4 § 3 p. 5. Det är villkoren i

[764] Prop. 2003/04:45 s. 138.

[765] Se NJA 2013 s. 271 p. 9 om ”beror på”.

nämnda punkt som avgör om entreprenören har rätt till tidsförlängning, inte vad som anges i kommentarstexten.

Beställarens sena synpunkter kan inte ge entreprenören rätt till tidsförlängning enligt kap. 4 § 2 eftersom det inte är en sådan avvikelse som kan ligga till grund för förekomsten av likställt ÄTA-arbete enligt kap. 2 § 4.[766]

8.4.4 Beställaren ska underrätta om upptäckta brister i kontraktshandlingarna m.m.

8.4.4.1 Övergripande om bestämmelsen

AB 04 kap. 2 § 9 är ett avtalsvillkor om föranledd informationsgivning.[767] Bestämmelsen har följande ordalydelse.

> ”Part skall, utöver vad som föreskrivs i § 7 i detta kapitel, utan dröjsmål underrätta motparten, om han upptäcker
>
> att uppgifter eller föreskrifter i kontraktshandlingarna inte överensstämmer med varandra,
> att uppgifter i kontraktshandlingarna i väsentligt avseende avviker från verkliga förhållanden,
> att kontraktshandlingarna på annat sätt är så bristfälliga eller så utformade att det skulle medföra olägenheter eller vara olämpligt att utföra kontraktsarbetena enligt dessa,
> att under entreprenadtiden lämnade handlingar eller uppgifter eller meddelade föreskrifter avviker från kontraktshandlingarna eller
> att omständigheter av betydelse för entreprenaden ändras eller tillkommer.”

Bestämmelsen täcker många förhållanden som entreprenören typiskt sett kan ha ett befogat intresse av att bli informerad om under entreprenadtiden. Ett villkor som begränsar beställarens informationsförpliktelser är att beställaren faktiskt ska ha upptäckt det aktuella förhållandet. Bestämmelsen föreskriver ingen undersökningsplikt.[768]

Det gynnar ett effektivt genomförande av entreprenaden att beställaren underrättar entreprenören om sådana förhållanden som anges i bestämmelsen. En sådan ordning är också i linje med en lojal samverkan mellan parterna.

Det kan övervägas om inte bestämmelsen bör tolkas extensivt mot bakgrund av HD:s avgöranden om att parterna ska underrätta varandra om omständigheter av betydelse för avtalsförhållandet.[769] En sådan tolkning skulle kunna innebära att det

[766] Se avsnitt 6.3.

[767] Bestämmelsen är ömsesidigt förpliktande. Här behandlas dock bestämmelsen enbart med avseende på beställarens informationsförpliktelser.

[768] Samuelsson, 2022, s. 135 och Hedberg, 2010, s. 50.

[769] Se t.ex. NJA 2017 s. 203 och NJA 2018 s. 171.

åligger parterna att underrätta varandra också om andra omständigheter av relevans för motparten men som inte som omfattas av någon av att-satserna i kap. 2 § 9.

Bestämmelsen kap. 2 § 9 har förutom vissa mindre justeringar haft samma lydelse sedan AB 65.[770]

8.4.4.2 Beställarens skyldighet att granska mottagna handlingar

Avsaknaden av en undersökningsplikt i kap. 2 § 9 kan ge intrycket att bestämmelsen har begränsad praktisk relevans. För att förstå dess betydelse behöver den läsas tillsammans med kap. 2 § 10 st. 2.

Enligt kap. 2 § 10 st. 2 är part skyldig att utan dröjsmål granska mottagna handlingar. Bestämmelsen ger uttryck för en granskningsskyldighet medan kap. 2 § 9 föreskriver en underrättelseskyldighet. Den senare är villkorad av att visst förhållande faktiskt har upptäckts.

Att beställaren har en skyldighet att granska mottagna handlingar gäller sedan AB 54.[771]

En central fråga för tillämpningen av de två bestämmelserna är om beställarens granskning av mottagna handlingar måste uppfylla en viss miniminivå av omsorgsfullhet och noggrannhet. Några särskilda krav på aktsamhet eller liknande föreskrivs inte i kap. 2 § 10 st. 2. I litteraturen finns den uppfattningen att granskningsplikten inte är förknippad med något aktsamhetskrav.[772]

Mellan avtalsparter gäller ett generellt krav att de inte ska agera vårdslöst. Mot den bakgrunden åligger det beställaren att vid granskning av mottagna handlingarna i vart fall iaktta en sådan omsorgsfullhet och noggrannhet att denne inte har agerat vårdslöst i sin granskning. Vid en sådan vårdslöshetsbedömning kan fackmässighetsstandarder ges betydelse.

Av betydelse vid vårdslöshetsbedömningen skulle också kunna vara att parterna avtalat om ett i det närmaste strikt ansvar för lämnade uppgifters riktighet.[773] Det skulle kunna argumenteras för att detta innebär att part bör kunna förlita sig på att lämnade uppgifter är korrekta och att tröskeln för vad som är en vårdslös granskning av mottagna handlingar är högre än vad som annars hade varit fallet.[774]

---

[770] AB 92 kap. 1 § 10, AB 72 kap. 1 § 13 och AB 65 kap. 1 § 12. Se även Motiv AB 72, 1973, s. 71 om att skillnaden mellan ordalydelserna i sista att-satsen i bestämmelserna i AB 72 och AB 65 inte medför någon skillnad i sak. Motsvarande bestämmelser i AB 54 skiljer sig från de senare editionerna av Allmänna bestämmelser genom att enbart avse motstridigheter och felaktigheter (innefattande att föreskrivet utförande vore olämpligt) i entreprenadhandlingarna, se AB 54 § 1 mom. 3 och § 5 mom. 4 st. 1.

[771] AB 92 kap. 2 § 7 st. 2, AB 72 kap. 1 § 8 st. 2, AB 65 kap. 1 § 8 st. 2 och AB 54 kap. § 5 mom. 3.

[772] Samuelsson, 2022, s. 143 f.

[773] AB 04 kap. 1 § 6 st. 1.

[774] Jfr NJA 2013 s. 1174 p. 14 om att säljare – när köparen lämnat anvisningar om hur en tjänst ska utföras – normalt inte är skyldig ”att närmare granska eller bedöma anvisningen eller uppgiften” och att ”[e]n sådan skyldighet föreligger bara när säljaren har insett att anvisningen eller uppgiften är felaktig eller om det finns en tydlig indikation på att så är fallet”.

Om beställaren har granskat mottagna handlingar på ett vårdslöst sätt kan detta leda till att denne inte upptäcker ett sådant förhållande som anges i kap. 2 § 9 men som hade upptäckts vid en granskning som varit erforderligt omsorgsfull och noggrann. Eftersom beställaren i ett sådant fall inte har upptäckt ett relevant förhållande uppkommer ingen informationsförpliktelse enligt kap. 2 § 9. Informationsförpliktelsen att underrätta är villkorad av att ett visst förhållande har upptäckts och någon sådan upptäckt har inte förekommit. Något avtalsbrott i förhållande till informationsförpliktelsen föreligger inte. Däremot är den vårdslösa granskningen i sig ett avtalsbrott.

Även om kap. 2 § 9 bör förstås i ljuset av kap. 2 § 10 st. 2 kan det naturligtvis vara så att en informationsförpliktelse enligt den förra bestämmelsen kan inträda även oaktat den senare bestämmelsen. Beställaren kan upptäcka sådana i kap. 2 § 9 angivna förhållanden utan att ha granskat mottagna handlingar. Det finns inget villkor om att förhållandena ska ha upptäckts på ett visst sätt.

8.4.4.3 Tidsfristen ”utan dröjsmål”

I kap. 2 § 9 föreskrivs tidsfristen ”utan dröjsmål”.[775] Tidsfristen räknas från det att beställaren upptäcker det aktuella förhållandet. Samma krav gäller enligt motsvarande villkor i de äldre editionerna av Allmänna bestämmelser.[776] I Motiv AB 65 och Motiv AB 72 förklaras innebörden av ”utan dröjsmål” som att ”part så snart han överhuvudtaget erhåller möjlighet skall lämna honom åvilande underrättelse”.[777] I AB 54 förekommer tidsangivelserna ”utan tidsutdräkt” och ”snarast möjligt”.[778]

Hedberg anför i sin kommentar till AB 04 att uttrycket ”utan dröjsmål” innebär att åtgärd ska ”vidtas så snart det är praktiskt möjligt”.[779]

Som anförts i avsnitt 8.4.3.3 stipuleras ”utan dröjsmål” i AB 04 innebära att något ska ske så fort som praktiskt möjligt.

8.4.4.4 Tidsförlängning enligt kap. 4 § 3

Om beställaren inte utan dröjsmål lämnar underrättelse om ett sådant upptäckt förhållande som anges i kap. 2 § 9 föreligger ett avtalsbrott. Den sena informationsgivningen är ett sådant förhållande som omfattas av kap. 4 § 3 § p. 1, eftersom förhållandet beror på beställaren. Entreprenören kan alltså ha rätt till tidsförlängning enligt nämnda bestämmelse.

---

[775] Det kan noteras att detsamma gäller enligt kap. 2 § 10 st. 2. Enligt bestämmelsen ska granskning av mottagna handlingar ske utan dröjsmål.

[776] AB 92 kap. 1 § 10 och kap. 2 § 7, AB 72 kap. 1 §§ 8 och 13, AB 65 kap. 1 §§ 8 och 12 samt AB 54 § 1 mom. 3

[777] Motiv AB 65, 1969, s. 50 och Motiv AB 72, 1973, s. 72.

[778] AB 54 § 5 mom. 4 st. 1 respektive kap. § 5 mom. 3.

[779] Hedberg, 2010, s. 52.

Tidsförlängning kan också utgå enligt kap. 4 § 3 p. 5. Det krävs då att den sena underrättelsen inte anses vara ett av entreprenören vållat förhållande och att entreprenören inte bort räkna med detta.

Beställarens sena underrättelse kan inte ge entreprenören rätt till tidsförlängning enligt kap. 4 § 2 eftersom det inte är en sådan avvikelse som kan ligga till grund för förekomsten av likställt ÄTA-arbete enligt kap. 2 § 4.[780]

I kap. 2 § 9 föreskrivs skadestånd som påföljd vid utebliven underrättelse. Det framgår inte av ordalydelsen att påföljden är exklusiv. Inte heller standardavtalets systematik ger stöd för en sådan ordning. Regler om tidsförlängning och regler om tilläggsvederlag, skadestånd eller annan ersättning har olika funktioner och bör skiljas från varandra. Rättsföljden tidsförlängning bör mot den bakgrunden inte uteslutas vid utebliven underrättelse enligt kap. 2 § 9 enbart av det skälet att det i bestämmelsen anges att underlåten underrättelse är skadeståndsgrundande.[781]

8.4.5 Beställaren ska underrätta entreprenören om förhållande som kan rubba tidplan eller försena entreprenaden

8.4.5.1 Övergripande om bestämmelsen

Enligt AB 04 kap. 4 § 4 st. 1 ska beställaren underrätta entreprenören om förhållande som parten insett eller bort inse skulle medföra rubbning av tidplan eller försening av entreprenaden.[782] Stycket har följande ordalydelse.

> ”Part skall utan dröjsmål underrätta motparten om förhållande som parten insett eller bort inse skulle medföra rubbning av tidplan eller försening av entreprenaden. Om part underlåter att lämna motparten sådan underrättelse, får parten inte åberopa förhållandet annat än om motparten insett eller bort inse detsamma och att förhållandet inverkar på tidplanen.”

Styckets första mening ger uttryck för ett avtalsvillkor om föranledd informationsgivning. För att det ska åligga beställaren en förpliktelse att lämna underrättelse enligt bestämmelsen ska följande kumulativa villkor vara uppfyllda.

1. Ett förhållande som skulle medföra rubbning av tidplan eller försening av entreprenaden
2. som beställaren har insett eller bort inse.

---

[780] Se avsnitt 6.3.

[781] Jfr NJA 2014 s. 960 p. 31 om att en förutsättning för att en avtalad påföljd ska vara exklusiv i förhållande till *rättsregler* är att det av avtalet (eller på annat sätt) framgår att så är fallet. Jfr även AD 1990 nr 44 om att påföljden vid brott mot en konkurrensklausul inte enbart var i klausulen föreskrivet skadeståndsansvar utan att klausulen också ligga till grund för ett förbud att utöva verksamhet i strid mot konkurrensklausulen.

[782] Bestämmelsen är ömsesidig. Här behandlas dock bestämmelsen enbart med avseende på beställarens informationsförpliktelser.

8.4.5.2 Huruvida ”förhållande” omfattar ÄTA-arbete och mängdförändringar

En första tolkningsfråga är vad som omfattas av ”förhållande”. En uppfattning är att någon underrättelseförpliktelse inte gäller för ÄTA-arbete eller mängdförändringar. Som skäl för detta har lyfts att bestämmelsens rubrik i standardavtalets marginal är ”Underrättelse om hinder”, att det i AB 04 finns andra aviseringsbestämmelser om ÄTA-arbeten och att tolkningen av kap. 4 § 4 bör vara restriktiv eftersom det är en preklusionsbestämmelse.[783]

Mot denna tolkning kan anföras att det i ordalydelsen anges ”förhållande”, vilket är ett uttryck som innefattar mer än enbart ÄTA-arbete, mängdförändringar och sådana omständigheter som anges i kap. 4 § 3 p. 1–5. Det finns visserligen regler om aviseringar kopplade till ÄTA-arbeten i kapitel 2. Dessa tar dock inte sikte på entreprenörens rätt till tidsförlängning, utan tilläggsvederlag.[784]

I Motiv AB 65 och Motiv AB 72 understryks, såvitt avser de bestämmelser i AB 65 och AB 72 som motsvarar AB 04 kap. 4 § 4 (i vilka det hänvisas till ”omständighet eller förhållande”), att bestämmelserna har ”utformats helt generellt och således omfattar varje slag av omständighet eller förhållande, som kan medföra rubbning av tidplan eller försening av kontraktsarbetena”. Påföljden vid underlåten eller för sen underrättelse enligt AB 65 och AB 72 var dock enligt motiven inte preklusion, utan skadeståndsansvar (och att part utsatte sig ”för risken av senare bevissvårighet”).[785] Bestämmelserna i AB 65 och AB 72 skiljer sig således i detta hänseende från AB 04 kap. 4 § 4.

Mot tolkningsalternativet att AB 04 kap. 4 § 4 enbart avser sådana förhållanden som omfattas av kap. 4 § 3 kan också anföras att underrättelseregeln är ömsesidigt förpliktande för beställare och entreprenör. Om part lämnar underrättelse för sent är påföljden att parten inte får ”åberopa förhållandet”, såvida inte motparten insett eller borde ha insett förhållandets förekomst och inverkan på tidplanen. Att underrättelseskyldigheten gäller såväl entreprenören som beställaren talar emot en tolkning enligt vilken bestämmelsen enbart avser tidplanerubbande förhållanden som omfattas av kap. 4 § 3. Det är nämligen enbart entreprenören som kan erhålla tidsförlängning enligt denna bestämmelse.

AB 04 kap. 4 § 2 avser jämkning av kontraktstiden, vilket kan innebära såväl tidsförkortning som tidsförlängning. Det förra aktualiseras vid avgående arbeten och minskade mängder och ligger i beställarens intresse, medan det senare aktualiseras vid ändringar och tillägg samt mängdökningar och är i entreprenörens intresse. Om beställaren underlåter att lämna en underrättelse om ett ÄTA-arbete eller minskade mängder i enlighet med kap. 4 § 4 skulle det alltså medföra att beställaren inte kan åberopa förhållandet som grund för en tidsförkortning enligt

[783] Se Willborg, 2018, s. 832–843 för en utförlig behandling av bestämmelsen med angivande av argument för och emot att kap. 4 § 4 utöver förhållanden enligt kap. 4 § 3 även omfattar förhållanden enligt kap. 4 § 2.

[784] Se AB 04 kap. 2 § 8.

[785] Se Motiv AB 65, 1969, s. 97 och Motiv AB 72, 1973, s. 123 om AB 65 kap. 4 § 4 respektive AB 72 kap. 4 § 4.

jämkningsregeln i kap. 4 § 2. Att kap. 4 § 4 omfattar ÄTA-arbeten och mängdförändringar (och inte enbart förhållanden enligt kap. 4 § 3 p. 1–5) är således förenligt med att den gäller båda parter.[786]

En vidsträckt tillämplighet av underrättelseregeln ligger också i linje med principen om lojal samverkan.

HD har anfört att särskilt i långvariga avtal som rymmer ömsesidiga rättigheter och skyldigheter krävs en lojal samverkan mellan parterna, vilket bl.a. innefattar ”att parterna har en skyldighet att i vissa för avtalet väsentliga delar lämna varandra upplysningar eller klargöra sin uppfattning i olika avseenden”.[787] Att entreprenaden färdigställs i avtalad tid är utan tvekan en väsentlig del av entreprenadavtal. Det bör därför föreligga en allmän kontraktsrättslig skyldighet för parterna i entreprenadavtal att underrätta varandra om förhållanden med tidspåverkan.

I NJA 2015 s. 862, som gällde tolkning av en preskriptionsbestämmelse i entreprenadavtal, anförde HD att preskriptionsbestämmelser endast bör tolkas i ljuset av dispositiv rätt ”om det finns klara hållpunkter för det”.[788] Detsamma torde gälla preklusionsbestämmelser. Både preskriptions- och preklusionsregler är en slags tidsregler som uppställer en bortre tidsgräns för parts möjlighet att med framgång och grund i vissa omständigheter hävda sin rätt.[789] Detta talar emot att ge kap. 4 § 4 ett vidsträckt tillämpningsområde.

Även med detta i beaktande talar dock övervägande skäl för att bestämmelsen bör tolkas så att den ålägger part underrättelseskyldighet också vid tidspåverkande ÄTA-arbeten och mängdförändringar. Övervägande skäl talar rentav för att alla förhållanden (alltså inte enbart sådana som regleras av kap. 4 §§ 2 och 3) bör omfattas av underrättelseskyldigheten. Störst praktisk relevans har dock sannolikt bestämmelsen när det gäller förhållanden som anges i kap. 4 §§ 2 och 3 eftersom det är sådana som kan ge entreprenören rätt tidsförlängning.

I avhandlingen stipuleras att kap. 4 § 4 föreskriver en underrättelseskyldighet inte enbart för sådana förhållanden som anges i kap. 4 § 3 utan också för ÄTA-arbeten och mängdförändringar samt andra förhållanden som ”skulle medföra en rubbning av tidplan eller försening av entreprenaden”.

Avslutningsvis ska nämnas att bestämmelsen inte enbart gäller förhållanden som faktiskt föreligger. Ordalydelsen (”skulle medföra”) talar för att det också kan vara fråga om framtida förhållanden.[790] Det vore också i linje med principen om effektivitet. Ett effektivt genomförande av entreprenader påkallar att parterna redan

---

[786] Jfr Samuelsson, 2022, s. 220, där det anförs att kap. 4 § 4 inte ska uppfattas ”som uteslutande en reglering av parts underrättelseskyldighet i det fall någon av förlängningsgrunderna i 4:3 har aktualiserats – den ålägger båda parter en underrättelseskyldighet avseende såväl tidplanerubbningar som förseningar”.

[787] NJA 2017 s. 203 p. 8.

[788] NJA 2015 s. 862 p. 22.

[789] Se Willborg, 2018, s. 839 f. om att HD:s uttalanden i NJA 2015 s. 862 p. 22 och 24 talar för en restriktiv tolkning av kap. 4 § 4.

[790] Hedberg, 2010, s. 73.

innan ett tidplanerubbande förhållande har realiserats försöker undvika förhållandet eller dess negativa konsekvenser.

8.4.5.3 Rubbning av tidplan

Informationsförpliktelsen i kap. 4 § 4 är villkorad av att förhållandet ”skulle medföra rubbning av tidplan eller försening av entreprenaden”.

Med ”rubbning av tidplan” torde avses att arbetena inte kan utföras enligt entreprenörens tidplan. Det framgår inte av ordalydelsen att det är någon särskild tidplan som avses, exempelvis en avtalad kontraktstidplan eller entreprenörens produktionstidplan. I begreppsbestämningarna definieras *tidplan* som ”handling med uppgifter om tider”. Villkoret om rubbning av tidplan bör därför vara uppfyllt om ett förhållande medför eller kan komma att medföra att arbetena inte kan utföras enligt någon av entreprenörens tidplaner.

Med ”försening av entreprenaden” torde avses att hela eller delar av arbetsresultatet inte kan färdigställas i avtalad tid.[791]

Bestämmelsen föreskriver alltså en underrättelseskyldighet när ett förhållande medför eller kan komma att medföra att arbetena inte kan utföras enligt någon av entreprenörens tidplaner eller att arbetsresultatet inte kan färdigställas i avtalad tid.

8.4.5.4 Vad beställaren insett eller bort inse

Ett villkor för att underrättelseskyldigheten ska inträda är att beställaren har insett eller bort inse att förhållandet medför eller skulle medföra en rubbning av tidplanen eller försening av entreprenaden.

I vilken mån beställaren har insett eller borde ha insett en rubbning av en tidplan är beroende av utformningen av entreprenörens tidplaner och huruvida beställaren har tagit del av dessa.

Om entreprenören har tillhandahållit beställaren en tidplan har beställaren en skyldighet att granska den mottagna handlingen.[792] Om beställaren inte har granskat en mottagen tidplan utan dröjsmål är detta ett avtalsbrott.

En tidplan som är detaljerad ökar möjligheten för beställaren att inse ett förhållandes påverkan på den planerade framdriften. Även om beställaren faktiskt inte insett att ett förhållande kan komma att rubba tidplanen ökar en detaljerad tidplan omfånget av vilka insikter beställaren borde ha fått om ett visst förhållandes tidspåverkan. Detta är ett (av flera) incitament för entreprenören att upprätta och tillhandahålla beställaren en detaljerad tidplan över arbetenas utförande.

Entreprenörens tillhandahållna tidplaner bör också påverka bedömningen av vad beställaren borde ha insett såvitt avser en försening av entreprenaden. Även andra

[791] Tolkningen vinner stöd av kap. 5 § 3 eftersom den bestämmelsen indikerar att med ”försening” i AB 04 avses överskridande av kontraktstiden. Med kontraktstid kan avses såväl avtalad deltid som sluttid.

[792] AB 04 kap. 2 § 10 st. 2.

omständigheter kan vara relavanta, exempelvis vad som diskuterats på byggmöten och parternas kommunikation i övrigt.

8.4.5.5 Tidsfristen ”utan dröjsmål”

Underrättelse enligt AB 04 kap. 4 § 4 ska ske utan dröjsmål. Detta innebär att part ska underrätta sin motpart så fort som det är praktiskt möjligt.[793]

8.4.5.6 Tidsförlängning enligt kap. 4 § 3

I kap. 4 § 4 föreskrivs en påföljd vid utebliven underrättelse, nämligen att det aktuella förhållandet inte får åberopas av parten. Även om bestämmelsen är ömsesidigt förpliktande är påföljden primärt relevant för entreprenören. Den huvudsakliga betydelsen av att ett förhållande som har försenat arbetena inte får åberopas är nämligen att detta inte med framgång kan göras gällande som grund för tidsförlängning enligt kap. 4 §§ 2 eller 3.

Den föreskrivna påföljden bör inte förstås som exklusiv. Bestämmelsen är ömsesidigt förpliktande. Beställarens underlåtenhet att utan dröjsmål lämna en underrättelse enligt bestämmelsen skulle visserligen kunna medföra att denne inte kan åberopa ÄTA-arbete eller mängdförändring som grund för tidsförkortning enligt kap. 4 § 2. Av större praktisk betydelse torde dock vara att en utebliven underrättelse i sig kan orsaka en försening av arbetena och då bör detta kunna göras gällande av entreprenören som grund för tidsförlängning. En sådan tolkning är förenlig med principen om avtalsbalans.[794]

I avhandlingen stipuleras att beställarens underlåtenhet att lämna entreprenören en underrättelse enligt kap. 4 § 4 är ett avtalsbrott som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning.

Den sena informationsgivningen är ett sådant förhållande som omfattas av kap. 4 § 3 § p. 1, eftersom förhållandet beror på beställaren. Entreprenören kan alltså ha rätt till tidsförlängning enligt nämnda bestämmelse.

Tidsförlängning kan också utgå enligt kap. 4 § 3 p. 5. Det krävs då att den sena underrättelsen inte anses vara ett av entreprenören vållat förhållande och att entreprenören inte bort räkna med detta.

Beställarens sena underrättelse kan inte ge entreprenören rätt till tidsförlängning enligt kap. 4 § 2 eftersom det inte är en sådan avvikelse som kan ligga till grund för förekomsten av likställt ÄTA-arbete enligt kap. 2 § 4.[795]

---

[793] Se avsnitt 8.4.3.3.

[794] Jfr liknande resonemang i avsnitt 8.4.4.4 om kap. 2 § 9 och den i bestämmelsen angivna skadeståndspåföljden.

[795] Se avsnitt 6.3.

8.4.6 Sammanfattning

Syftet med avsnitt 8.4 är att klarlägga i vilka fall för sent lämnad information av beställaren kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. Eftersom det är många bestämmelser i AB 04 som ålägger beställaren en skyldighet att tillhandahålla entreprenören viss information, har ett urval gjorts.

Även om undersökningen bygger på ett urval av bestämmelser kan vissa generella slutsatser dras, såvitt avser villkoren i AB 04 för att för sent lämnad information ska kunna ge entreprenören rätt till tidsförlängning.

En huvudregel om vilken tidsfrist som gäller för informationsgivning finns i kap. 2 § 10 st. 1. I första hand gäller avtalade tidsfrister. I avsaknad av avtalade tidsfrister ska beställaren tillhandahålla entreprenören information i sådan tid att arbetenas utförande och arbetsresultatets färdigställande kan ske planenligt. I avsaknad av avtalsvillkor som föreskriver en annan tidsfrist är detta huvudregeln i AB 04, som gäller såväl villkor om föranledd som planerad informationsgivning.

Ordalydelsen i kap. 2 § 10 st. 1 föreskriver att huvudregeln gäller ”uppgifter och handlingar”. Eftersom regeln överensstämmer med de principer om effektivitet, avtalsbalans och lojal samverkan som bör genomsyra entreprenadavtal bör bestämmelsen tolkas extensivt.

Vad som är ett planenligt utförande och färdigställande av entreprenaden avgörs i första hand av entreprenörens tidplan. Att det åligger entreprenören att ta fram en tidplan stadgas i kap. 4 § 1 st. 1. Det ligger i entreprenörens intresse att ta fram en tidplan eftersom det underlättar för denne att visa att viss information har lämnats för sent av beställaren. Underlåtenhet att ta fram och redovisa en sådan tidplan är ett avtalsbrott.

Huvudregelns praktiska relevans för föranledd informationsgivning enligt AB 04 är begränsad. Många av standardavtalets avtalsvillkor om föranledd informationsgivning innehåller särskilda tidsfrister, vilka har företräde framför huvudregeln i kap. 2 § 10 st. 1 men. 2.

Tre bestämmelser om föranledd informationsgivning har undersökts. I samtliga fall gäller tidsfristen ”utan dröjsmål”. I ett av fallen är det visserligen i någon mån oklart om det föreligger en informationsförpliktelse för beställaren men om en sådan föreligger gäller att informationen ska tillhandahållas entreprenören utan dröjsmål.

Uttrycket utan dröjsmål har ingen fastslagen betydelse. Innebörden skulle kunna variera mellan olika bestämmelser i AB 04, beroende på vilken information som tidsfristen tar sikte på och vad informationen har för relevans för arbetenas framdrift.[796] Standardavtalet blir dock mer lättillämpat och förutsebart om uttrycket ges samma innebörd i alla bestämmelser.

[796] Jfr NJA 2015 s. 3 p. 12 där HD anförde följande: ”Uttrycket ’fackmässig’ förekommer i flera bestämmelser i AB 04 och behandlar olika situationer. Begreppet kan därför inte ges en enhetlig innebörd, utan vad som är fackmässigt måste avgöras mot bakgrund av den aktuella bestämmelsen syfte och de krav som kan ställas på den berörda parten.”

AB 04 ger ingen vägledning om den närmare innebörden av ”utan dröjsmål”. Vissa uttalanden finns i litteraturen. En tolkning som vinner stöd av uttalandena i litteraturen samt bidrar till effektivitet och lojal samverkan mellan parterna är att ”utan dröjsmål” innebär att något ska ske så fort det är praktiskt möjligt. Det är en kort tidsfrist.

8.5 Villkor om arbetspåverkan i AB 04

Om beställaren underlåter att i rätt tid tillhandahålla entreprenören information gör sig beställaren skyldig till ett avtalsbrott. Avtalsbrottet är en avvikelse som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning enligt kap. 4 § 3 p. 1 eller 5.

För att entreprenören ska ha rätt till tidsförlängning enligt kap. 4 § 3 krävs att två villkor om arbetspåverkan är uppfyllda.

Det första villkoret om arbetspåverkan är att entreprenörens arbeten ska ”hindras”. Innebörden av villkoret har behandlats i avsnitt 7.4.

Det andra villkoret om arbetspåverkan är att entreprenören inte borde ha räknat med arbetspåverkan vid avtalets ingående.[797]

Arbetspåverkan beror på ett avtalsbrott, nämligen att beställaren har tillhandahållit entreprenören information för sent. Part har rätt att utgå från att motparten kommer att uppfylla sina förpliktelser enligt avtalet. Det bör därför inte åläggas entreprenören att räkna med att beställaren ska göra sig skyldig till avtalsbrott, även om entreprenören har skäl att anta att så kan bli fallet.

Att beställaren lämnar information för sent är alltså inte något entreprenören borde ha räknat med vid avtalets ingående. Av detta följer att entreprenören inte heller borde ha räknat med att arbetena hindras på grund av för sent lämnad information.

8.6 Villkor om tidseffekt i AB 04

En förutsättning för att entreprenören ska kunna erhålla tidsförlängning enligt kap. 4 § 3 är att denne inte kan färdigställa kontraktsarbetena inom kontraktstiden. Det är ett villkor om viss typ av tidseffekt.

För att entreprenören ska kunna erhålla tidsförlängning enligt kap. 4 § 3 krävs att arbetsresultatet inte kan färdigställas i enlighet med en avtalad tidsfrist för hela eller del av det föreskrivna arbetsresultatet. Det ska föreligga ett preliminärt överskridande av en avtalad tidsfrist för färdigställandet av hela eller delar av

[797] Se avsnitt 7.5.

arbetsresultatet. Att överskridandet är preliminärt beror på att det i ett senare skede kan elimineras genom tidsförlängning.[798]

Anta att arbetena försenas på grund av störning. Avvikelsen och arbetspåverkan är sådan att entreprenören kan erhålla tidsförlängning enligt kap. 4 § 3. Förseningen av ett arbetsmoment uppgår till en vecka. Kontraktsarbetena färdigställs dock i avtalad tid. Entreprenören saknar då rätt till tidsförlängning enligt AB 04.[799] Resonemanget aktualiserar dock frågan om vem av parterna som förfogar över glapp i tidplanen, vilken inte behandlas i avhandlingen.[800]

Ett skäl för denna ordning är att entreprenören vid en försening som inte orsakar överskridandet av en avtalad tidsfrist saknar behov av tidsförlängning. Tidsförlängningens funktion är att entreprenören inte ska göra sig skyldig till avtalsbrott och påföljder på grund av dröjsmål.[801]

Det ovan anförda förhindrar inte att det kan uppkomma frågor om orsakssamband. Sådana frågor behandlas dock inte i avhandlingen.

Ytterligare ett villkor för att entreprenören ska kunna erhålla tidsförlängning enligt kap. 4 § 3 är att entreprenören har vidtagit skäliga åtgärder för att undvika eller begränsa den tidsförlängningsgrundande förseningen.[802]

8.7 Likheter mellan de skandinaviska standardavtalens regleringar

8.7.1 Regleringen i NS 8405

8.7.1.1 Villkor om typfallet (avvikelsen)

Likt AB 04 innehåller NS 8405 flera bestämmelser som ålägger beställaren informationsförpliktelser. Alla sådana bestämmelser kan inte behandlas här. Ett urval har därför gjorts. De bestämmelser som behandlas i kapitlet är sådana som bedöms ha ett nära samband med entreprenörens planering eller utförande av arbetena.

De bestämmelser som behandlas är följande.

---

[798] Alla överskridna tidsfrister som avser arbetsresultatets färdigställande är preliminära till dess att entreprenörens samtliga rättidigt framställda krav på tidsförlängning är avgjorda.

[799] Att entreprenören kan ha rätt till tidsförlängning för att parterna under entreprenadtiden har träffat en överenskommelse om en tidsförlängning är en annan sak.

[800] Se avsnitt 1.11.8.

[801] Entreprenörens rätt till tidsförlängning på grund av en störning ska inte sammablandas med frågan om huruvida entreprenören har rätt till tilläggsvederlag eller skadestånd med anledning av samma störning.

[802] Se avsnitt 7.6.

- Beställaren ska tillhandahålla entreprenören information i avtalad tid och med beaktande av justeringar av entreprenörens framdriftsplan (p. 20.1 och 20.2).
- Beställaren ska utan ogrundat uppehåll underrätta entreprenören om det uppstår betydande avvikelse i förhållande till en upprättad plan för beställarens medverkan (p. 20.3).[803]
- Beställaren ska utan ogrundat uppehåll svara på en underrättelse från entreprenören om brister i beställarens medverkan och i svaret ge besked om hur entreprenören ska förhålla sig (p. 21.2).

Om parterna har avtalat om tidsfrister för beställarens informationsförpliktelser gäller dessa tidsfrister.[804] I annat fall gäller en allmän samordningsplikt för beställarens medverkan enligt NS 8405 p. 20.2. Den ger uttryck för en huvudregel för beställarens medverkan och reglerar bl.a. när beställaren senast ska tillhandahålla entreprenören information.

I avsaknad av särskilt avtalade tidsfrister ska beställarens medverkan ske i sådan tid att entreprenörens planering och framdrift inte hindras eller försenas i förhållande till entreprenörens produktionsupplägg.[805] Med produktionsupplägg avses alla förutsättningar som behöver vara för handen för att entreprenören ska kunna prestera enligt avtalet. Det innefattar bl.a. ”*entreprenørens planlegging, bestillingstid og utførelse for egne tjenster samt bestillingstid og utførelse for entreprenørens underleveranser*”.[806]

Beställaren ska alltså tillhandahålla entreprenören information enligt avtalet i sådan tid att entreprenörens planering och framdrift inte hindras eller försenas i förhållande till entreprenörens produktionsupplägg. Vid bedömningen av när beställarens medverkan ska ske är entreprenörens framdriftsplan (”*fremdriftsplan*”) av betydelse.[807] Framdriftsplanen är ofta en grafisk framställning som utvisar olika arbetsmoment i entreprenaden och hur dessa relaterar till varandra.[808] En sådan ska presenteras av entreprenören senast sex veckor efter avtalets ingående.[809] Om entreprenörens framdriftsplan justeras ska beställarens medverkan anpassas i enlighet därmed.[810]

[803] I detta avsnitt 8.7.1.1 används avvikelse inte som benämning på ett moment i en störning, utan är en översättning av ordet ”*avvik*” i NS 8405 p. 20.3.

[804] NS 8405 p. 20.1.

[805] NS 8405 p. 20.1 och 20.2.

[806] Marthinussen m.fl., 2016, s. 287.

[807] Marthinussen m.fl., 2016, s. 254.

[808] Marthinussen m.fl., 2016, s. 251.

[809] NS 8405 p. 18.1.

[810] NS 8405 p. 20.1. Förutsättningarna för ändringar av framdriftsplanen regleras i NS 8405 p. 18.

Entreprenören ska i god tid underrätta beställaren om entreprenören har behov av beställarens medverkan tidigare än beställaren har grund att anta.[811] Så vore exempelvis fallet om medverkan krävs tidigare än vad som följer av framdriftsplanen. Om entreprenören underlåter att i god underrätta beställaren enligt ovan får entreprenören bära de negativa konsekvenserna (”*bærer risikoen*”) av underlåtenheten.[812]

Beställaren har inte en obegränsad skyldighet att anpassa sin medverkan till entreprenörens framdrift. Beställaren behöver inte anpassa sin medverkan i högre grad än vad entreprenören hade grund att förvänta sig utifrån ”*kontraktens angivelse av arbeidets art, omfang og fremdrift, samt kontraktens opplysninger om sideentreprisenes antall, art, omfang og framdrift*”.[813] Enligt litteraturen är syftet med bestämmelsen att klargöra att entreprenören inte på egen hand kan diktera i vilken takt beställarens medverkan ska ske.[814]

När parterna inte har avtalat särskilt om någon tidsfrist för beställarens informationsförpliktelser är alltså huvudregeln enligt NS 8405 att informationen ska tillhandahållas i sådan tid att entreprenörens planering och framdrift inte hindras eller försenas i förhållande till entreprenörens produktionsupplägg. Entreprenörens framdriftsplan har särskild betydelse vid bedömningen av när informationen ska vara entreprenören tillhanda. Entreprenören ska i god tid underrätta beställaren om entreprenören har behov av beställarens medverkan tidigare än beställaren har grund att anta. Beställaren har dock inte en skyldighet att anpassa informationsgivningen utöver vad entreprenören haft grund att förvänta sig utifrån arbetenas art, omfattning och framdrift samt vad som i entreprenadkontraktet anges om sidoentreprenörers antal, art, omfång och framdrift.

Entreprenören kan enligt NS 8405 p. 20.3 st. 1 kräva att beställaren upprättar en tidplan för sin medverkan. Om det uppstår betydande avvikelser från en sådan tidplan ska beställaren underrätta entreprenören. Detta är ett avtalsvillkor om föranledd informationsgivning. Informationsförpliktelsen uppkommer inte enbart när det faktiskt föreligger en avvikelse utan redan när en sådan kan komma att uppstå. Underrättelsen ska ske utan ogrundat uppehåll (”*uten ugrunnet opphold*”).[815]

Om entreprenören upptäcker att handlingar eller beräkningar som beställaren har tillhandahållit är felaktiga, bristfälliga eller motstridiga ska entreprenören utan dröjsmål underrätta beställaren om detta. Detsamma gäller om entreprenören upptäcker att markförhållandena inte stämmer med vad entreprenören anser sig ha haft anledning att förutsätta.[816] När beställaren mottar en sådan underrättelse ska beställaren i sin tur utan ogrundat uppehåll (”*uten ugrunnet opphold*”) ge besked om

[811] NS 8405 p. 20.2.

[812] Marthinussen m.fl., 2016, s. 288.

[813] NS 8405 p. 20.2.

[814] Kolrud m.fl., 2004, s. 207. Kommentaren avser standardavtalets lydelse innan revideringen 2008.

[815] NS 8405 p. 20.3 st. 2 och Marthinussen m.fl., 2016, s. 290 f.

[816] NS 8405 p. 21.1

hur entreprenören i produktionshänseende ska förhålla sig till handlingen eller beräkningen. Det kan exempelvis handla om att beställaren föreskriver en ändring av arbetena eller lämnar besked om att arbetena ska utföras i enlighet med den av entreprenören utpekade handlingen.[817] Detta är ett avtalsvillkor om föranledd informationsgivning.

Den huvudregel som reglerar när beställaren senast ska tillhandahålla entreprenören information har beskrivits ovan. Därefter har två avtalsvillkor om föranledd informationsgivning behandlats. Båda dessa bestämmelser föreskriver tidsfristen utan ogrundat uppehåll.

Enligt Marthinussen m.fl. innebär tidsfristen utan ogrundat uppehåll att underrättelse ska lämnas inom dagar, inte veckor (”*må være gitt innen dager og ikke uker*”).[818]

8.7.1.2 Villkor om arbetspåverkan

Entreprenören kan enligt NS 8405 p. 24.1 lit. b erhålla tidsförlängning på grund av bristande medverkan från beställarens sida enligt p. 19 och 20. Bestämmelsen har följande ordalydelse (i nu relevanta delar).

> ”*Entreprenøren har krav på fristforlengelse dersom fremdriften hindres som følge av […]*
> *b) forsinkelse eller svikt ved byggherrens leveranser eller annen medvirkning etter bestemmelsene i punktene 19 og 20*”

För att tidsförlängning ska kunna utgå på grund av att beställaren har lämnat information för sent krävs enligt NS 8405 p. 24.1 lit. b att framdriften hindras (”*fremdriften hindres*”). Villkoret om att framdriften hindras är ett villkor om arbetspåverkan.

I litteraturen har anförts att det inte är tillräckligt att framdriften av entreprenörens arbeten försvåras. Det ställs dock inte ett så högt krav att arbetena har varit omöjliga att utföra.[819]

Hagstrøm har om villkoret ”*fremdriften hindres*” (i motsvarande bestämmelse i en föregångare till NS 8405) anfört att de flesta svårigheter som uppkommer i en entreprenad kan hanteras med utökade resurser, t.ex. större maskiner eller mer personal. Frågan är vilka åtgärder entreprenören måste vidta för att försöka överkomma en svårighet utan att ha rätt till tidsförlängning. Enligt Hagstrøm bör höga krav ställas på entreprenören.[820]

Hagstrøm och Bruserud anser att frågan om huruvida framdriften har hindrats bör besvaras utifrån om det skett en reell påverkan på framdriften, inte utifrån en tolkning i ljuset av dispositiv rätt. Skälet för detta är att ”*hindres*” i den dispositiva

[817] Marthinussen m.fl., 2016, s. 299 och Kolrud m.fl., 2004, s. 259.

[818] Marthinussen m.fl., 2016, s. 299.

[819] Marthinussen m.fl., 2016, s. 347, Kolrud m.fl., 2004, s. 306 och Hagstrøm, 1997, s. 37.

[820] Hagstrøm, 1997, s. 37.

rätten ofta används i kontrollansvarsregler eller som ett villkor som begränsar naturagäldenärens skyldighet att prestera. När ett hinderrekvisit förekommer i sådana regler är det fråga om en reglering av naturagäldenärens offergräns. Regeln om tidsförlängning i NS 8405 är dock av annat slag. Den reglerar i vilka fall entreprenören har rätt till tidsförlängning på grund av förhållanden som beställaren som utgångspunkt ”*har risikoen for*”. Det är någonting annat än att reglera en offergräns. Hagstrøm och Bruserud menar att ordalydelsen i NS 3430 (p. 17.1) var mer adekvat då motsvarande villkor formulerades som att att entreprenören skulle bli försenad (”*forsinket*”).[821]

8.7.1.3 Villkor om tidseffekt

Det verkar i litteraturen råda enighet om att NS 8405 p. 24.1 innehåller villkor om tidseffekt.

Marthinussen m.fl. diskuterar villkoret om hindrad framdrift som att det kräver en påverkan på entreprenörens möjlighet att hålla en avtalad tidsfrist. För att ett hinder ska påverka framdriften ska det orsaka en tidsförskjutning av arbetena på den kritiska linjen.[822]

Hagstrøm och Bruserud menar att kravet om hindrad framdriften som minst innebär att det föreligger en påverkan på den nödvändiga utförandetiden. För att entreprenören ska ha rätt till tidsförlängning är det alltså inte tillräckligt att det föreligger ett sådant förhållande som anges i NS 8405 p. 24.1, utan förhållandet ska ha haft tidsmässiga konsekvenser.[823] Det framgår inte om det är tillräckligt att utförandetiden ökar för ett enskilt arbetsmoment eller om det är färdigställandet av entreprenaden i dess helhet som avses.

Av litteraturen är det inte klart om ett villkor för tidsförlängning enligt NS 8405 är att tidseffekten är sådan att en avtalad tidsfrist kommer att överskridas.

För tidsförlängningsgrundande förhållanden av *force majeure*-karaktär finns i NS 8405 p. 24.3 ett villkor om att entreprenören eller dennes kontraktsmedhjälpare inte rimligen kunde väntas ha undvikit eller övervunnit följderna av hindret. Något motsvarande villkor finns inte i p. 24.1. Marthinussen m.fl. anser dock att entreprenören inom rimliga gränser har en allmän skyldighet att omdisponera sina resurser för att undkomma och övervinna de tidsmässiga följderna av en tidsförlängningsgrundande avvikelse.[824]

---

[821] Hagstrøm och Bruserud, 2014, s. 263 f.

[822] Marthinussen m.fl., 2016, s. 339 f.

[823] Hagstrøm och Bruserud skriver, med anledning av villkoret ”*fremdriften hindres*” i NS 8405 p. 24.1: ”*Det som i det minste må ligge i dette, er at forholdet faktisk må påvirke den nødvendige utførelsestiden*”, se Hagstrøm och Bruserud, 2014, s. 262 f.

[824] Marthinussen m.fl., 2016, s. 340.

8.7.2 Regleringen i AB 18

8.7.2.1 Villkor om typfallet (avvikelsen)

AB 18 innehåller ingen huvudregel om tidsfrister för beställarens tillhandahållande av uppgifter eller medverkan.[825] Däremot finns i § 33 en bestämmelse som ålägger parterna en samarbets- och lojalitetsplikt. Enligt bestämmelsen ska parterna samarbeta lojalt så att förseningar undviks. I litteraturen betonas att en allmän lojalitetsplikt hade gällt mellan parterna oaktat § 33 och att flera bestämmelser i AB 18 är grundade på lojalitetsskäl.[826]

AB 18 innehåller flera bestämmelser som ålägger beställaren att vid en viss tidpunkt tillhandahålla entreprenören information. Ett urval har därför gjorts. De bestämmelser som behandlas i kapitlet är sådana som bedöms ha ett nära samband med entreprenörens planering eller utförande av arbetena.

En nyhet i AB 18 i förhållande till tidigare editioner är att standardavtalet innehåller flera regler med anledning av projektering som utförs av entreprenören.[827] Eftersom avhandlingen är avgränsad till entreprenader där beställaren har projekteringsansvaret behandlas inte underrättelseregler i AB 18 som relaterar till entreprenörens projektering.

De bestämmelser som behandlas är följande.

- Beställaren ska meddela entreprenören om upptäckta brister vid projektgenomgången och sammanställa en redogörelse över genomgången (§ 19).
- Entreprenören ska inhämta beställarens synpunkter när entreprenadkontraktet inte ger tillräcklig vägledning eller entreprenören upptäcker att arbetena inte kan utföras enligt avtalet (§ 22 st. 2 och § 26 st. 1).
- Beställaren ska meddela entreprenören om förseningar (§ 42 st. 3).

Innan entreprenaden påbörjas ska det genomföras en projektgenomgång.[828] Vid denna ska bl.a. beställaren och entreprenören uppnå en gemensam förståelse för projektet. Entreprenören ges också möjlighet att lämna synpunkter. Beställaren ska (liksom de andra deltagarna vid projektgenomgången) snarast möjligt (”*snarest muligt*”) meddela övriga deltagare om upptäckta olämpligheter, oklarheter och otillräckligheter (”*uhinsigtsmæssigheder, uklarheder og utilstrækkeligheder*”).[829] Detta är ett avtalsvillkor om föranledd informationsgivning.

---

[825] Jfr Hansen, 2018, s. 351 som med anledning av ett utkast till AB 18 anförde att det borde övervägas att samla regler om kommunikation mellan parterna i ett färre antal allmänna regler.

[826] Hørlyck, 2019, s. 341 och Jost Buch m.fl., 2020, s. 437.

[827] Hansen, 2018, s. 351.

[828] AB 18 § 19 st. 1.

[829] AB 18 § 19 st. 5.

Beställaren ska också snarast möjligt utarbeta en redogörelse av projektgenomgången med en beskrivning av vad som behandlats och hur mycket tid som är planerat att åtgå för de olika delarna av entreprenaden. Redogörelsen ska innefatta en beskrivning av upptäckta olämpligheter, oklarheter och otillräckligheter och hur de ska hanteras.[830]

Angående tidsfristen snarast möjligt (”*snarest muligt*”) anförs i betänkandet till AB 18 att det är ett allmänspråkligt uttryck, till skillnad från det juridiska uttrycket utan ogrundat uppehåll (”*uden ugrundet ophold*”). Enligt betänkande är det oklart om det föreligger någon skillnad mellan vilka tidsfrister som följer av de två uttrycken. I AB 18 har, till skillnad från föregångaren danska AB 92, valts att använda uttrycket ”*snarest muligt*”, bortsett från de fall då det finns en motsvarande tidsfrist i lagstiftning och denna uttrycks som ”*uden ugrundet ophold*”.[831]

När entreprenören anser att entreprenadkontraktet och annat underlag inte ger tillräcklig vägledning för arbetenas utförande ska entreprenören inhämta beslut från beställaren.[832] Entreprenören ska också snarast möjligt meddela beställaren om denne upptäcker att arbetena inte kan utföras i överensstämmelse med entreprenadavtalet och följa beställarens anvisningar.[833] Vilka tidsfrister som gäller för beställarens beslut respektive anvisning föreskrivs inte.

I litteraturen anförs att beställaren inte är förpliktad att besvara varje förfrågan från entreprenören. Så är exempelvis fallet om tillhandahållet underlag är klart och fullständigt men entreprenörens kompetens inte är tillräcklig. I sådana fall får i stället entreprenören söka egen teknisk rådgivning. Om entreprenörens förfrågan är berättigad och beställaren nekar att lämna anvisningar kan entreprenören välja att stoppa arbetena och kan ha rätt till tidsförlängning motsvarande den tid som arbetena står stilla i väntan på besked från beställaren.[834]

Om beställaren inser att det kommer att uppstå en försening av dennes förpliktelser ska denne snarast möjligt (”*snarest muligt*”) lämna ett skriftlig meddelande till entreprenören.[835] Detta är ett avtalsvillkor om föranledd informationsgivning. Regeln är ett uttryck för den lojalitetsplikt som gäller mellan parterna.[836]

8.7.2.2 Villkor om arbetspåverkan

Entreprenörens rätt till tidsförlängning regleras i AB 18 § 39, som har följande lydelse (i nu relevanta delar).

---

[830] AB 18 § 19 st. 6.

[831] Betänkande AB 18, 2018, s. 93 f.

[832] AB 18 § 22 st. 2.

[833] AB 18 § 26 st. 1.

[834] Jost Buch m.fl., 2020, s. 331 f., med anledning av § 22 st. 2.

[835] AB 18 § 42 st. 3.

[836] Jost Buch m.fl., 2020, s. 548 f.

> ”*Entreprenøren har ret til forlængelse af tidsfrister, når arbejdets udførelse forsinkes som følge af:*
> *[…]*
> *b) bygherrens forhold eller anden entreprenørs forsinkelse*
> *[…]*
> Stk. 2. *Entreprenøren skal søge forsinkelsen undgået eller begrænset ved sådanne dispositioner, som med rimelighed kan kræves.*”

Förhållanden som kan hänföras till beställaren (”*bygherrens forhold*”) kan alltså ge entreprenören rätt till tidsförlängning. I litteraturen har ”*bygherrens forhold*” tolkats vidsträckt. Det har anförts ”*at der kan tages hensyn til alle bygherreforårsagade forsinkelser, hvad enten disse udtryckeligt er nævnt i § 39 eller ej*”.[837] Det talar för att för sent lämnad information från beställaren är ett förhållande som kan ligga till grund för tidsförlängning enligt AB 18 § 39 st. 1 p. b.

Samtidigt har Hansen anfört att det i flera fall är oklart vad som blir rättsverkan av att part inte har uppfyllt en underrättelseskyldighet enligt AB 18.[838]

Entreprenörens rätt till tidsförlängning enligt AB 18 § 39 är villkorad av att arbetenas utförande har försenats (”*arbejdets udførelse forsinkes*”).[839] Vad som närmare avses med försening framgår inte av standardavtalet.

I danska AB 92, föregångaren till AB 18, fanns en definition av försening. Enligt denna föreligger en försening när entreprenören inte har presterat i avtalad tid. Det är av praktisk betydelse om parterna har avtalat om en bindande kontraktstidplan av vilken det framgår när enskilda arbetsmoment ska vara färdigställda.[840]

Om definitionen ovan gäller också för AB 18 innebär det att standardavtalet inte uppställer något krav om arbetspåverkan men däremot ett krav om tidseffekt. Ett villkor om att arbetena försenas så att en avtalad tidsfrist överskrids är ett villkor om tidseffekt.[841]

I betänkandet till AB 18 anförs att det ska föreligga ett orsakssamband mellan den relevanta omständigheten och ett försenat färdigställande av entreprenaden. Enligt betänkandet kallas detta orsakssamband för kritiska linjen (”*kritisk vej*”). I betänkandet finns inget skrivet om att arbetspåverkan i sig ska vara av visst slag.[842]

Enligt Hørlyck aktualiseras tidsförlängning när förseningen avser ett arbetsmoment på kritiska linjen. Samtidigt menar han att det inte uppställs något krav på att tidspåverkan avser ett arbete på kritiska linjen. Ett avslutande arbete i entreprenaden kan enligt Hørlyck uppenbart inte vara på kritiska linjen men ett försenat färdigställande av ett sådant arbete kan ändå vara

[837] Hørlyck, 2019, s. 392.
[838] Hansen, 2018, s. 351 ff.
[839] AB 18 § 39.
[840] Iversen, 2016, s. 446 och Hansen, 2008, s. 312.
[841] Se vidare i avsnitt 8.7.2.3.
[842] Betänkande AB 18, 2018, s. 149 f.

tidsförlängningsgrundande.[843] Hørlyck verkar mena att förekomsten av en kritisk linje förutsätter att det direkt påverkade arbetsmomentet följs av andra arbetsmoment. Det borde dock vara möjligt att se det som att entreprenadens allra sista arbetsmoment *alltid* befinner sig på kritiska linjen.[844] Poängen med kritiska linjen är att identifiera arbeten vars försenade färdigställande påverkar entreprenörens möjlighet att färdigställa hela eller delar av entreprenaden inom en avtalad tidsfrist. Det allra sista arbetsmomentet i entreprenaden måste av nödvändighet befinna sig på den kritiska linjen om parterna har avtalat om en tidsfrist för entreprenadens färdigställande.

Varken ordalydelsen i AB 18 § 39 eller uttalanden i betänkandet eller litteraturen ger stöd för att det finns något villkor för tidsförlängning som tar sikte på arbetspåverkan i sig. Resonemangen om kritisk linje enligt ovan tar sikte på orsakssambandet mellan den tidsförlängningsgrundande omständigheten och överskridandet av en avtalad tidsfrist för arbetsresultatets färdigställande.

8.7.2.3 Villkor om tidseffekt

Som anförts ovan är entreprenörens rätt till tidsförlängning enligt AB 18 § 39 st. 1 villkorad av att arbetenas utförande försenas. Detta är enligt betänkandet till AB 18 ett villkor om att en avtalad tidsfrist överskrids.[845] Det är ett villkor om tidseffekt.

Jost Buch m.fl. relaterar kravet på försening i AB 18 § 39 till avtalade frister. Enligt författarna har villkoret i skiljedomspraxis (”*voldgiftspraksis*”) tolkats som att förseningen ska avse ett arbetsmoment på kritiska linjen.[846]

Utgångspunkten är att entreprenören har rätt till en tidsförlängning som svarar mot förseningen.[847] Detta gäller dock inte villkorslöst.

AB 18 § 39 st. 2 stadgar att entreprenören ska försöka undvika eller begränsa förseningen med sådana dispositioner som rimligen kan krävas. Bestämmelsen ålägger entreprenören en – enligt Hørlyck självklar – plikt att ta rimlig hänsyn till sin motparts intressen. Regeln innebär enligt Hørlyck att entreprenören, i den mån det är möjligt utan att det uppstår merkostnader eller orimliga besvär, ska omplanera (”*tilrettelægge*”) arbetena så att de inte försenas på grund av den förseningsorsakande omständigheten. I den mån entreprenören inte gör detta saknar entreprenören rätt till tidsförlängning.[848]

Iversen menar att entreprenörens skyldighet att försöka undvika eller begränsa förseningen följer av allmänna obligationsrättsliga regler. Skyldigheten hade gällt

---

[843] Hørlyck, 2019, s. 387.

[844] Jfr Jost Buch m.fl., 2020, s. 554 f. om olika definitioner av kritiska linjen. Författarna anför att begreppet ursprungligen hade följande betydelse (men ibland definieras på andra sätt i juridisk litteratur): ”*Begrebet kritisk vej dækker over den korteste vej mellem starten af et projekts første aktivitet og slutningen af projektets sidste aktivitet*”.

[845] Betänkande AB 18, 2018, s. 149 f.

[846] Jost Buch m.fl., 2020, s. 554 ff.

[847] Jost Buch m.fl., 2020, s. 547.

[848] Hørlyck, 2019, s. 401.

även utan att föreskrivas i standardavtalet. Enligt Iversen kan entreprenören ha en skyldighet att vidta åtgärder även om dessa förorsakar entreprenören merkostnader.[849]

Jost Buch m.fl. tycks ansluta till Hørlycks uppfattning att entreprenörens skyldighet att vidta åtgärder är begränsad till sådana åtgärder som kan ske utan att det uppstår merkostnader eller andra besvär för entreprenören. Det kan exempelvis åligga entreprenören att omplanera sina arbeten så att andra arbeten utförs under den tidsperiod då de förseningspåverkade arbetena annars hade utförts.[850]

Att entreprenören har en plikt att vidta åtgärder för att begränsa en försening innebär inte att denne har en skyldighet att utan ersättning vidta en forcering. Var den exakta gränsen går mellan förseningsbegränsande åtgärder och en forcering är inte givet.[851]

I litteraturen anförs att reglerna om tidsförlängning i AB 18 är så grundläggande för en rimlig balans mellan parternas rättigheter och skyldigheter, att individuellt utformade avtalsvillkor om tidsförlängning typiskt sett tolkas i ljuset av reglerna i AB 18.[852] Det har anförts att reglerna om tidsförlängning i danska AB 92 ger uttryck för den dispositiva entreprenadrätten.[853]

8.7.3 Identifierade principiella likheter

8.7.3.1 Villkor om typfallet (avvikelsen)

Reglerna i AB 04 och NS 8405 uppvisar flera principiella likheter. I båda standardavtalen finns en huvudregel om när beställaren ska tillhandahålla entreprenören information.[854] Huvudreglerna gäller om parterna inte har avtalat om särskilda tidsfrister för beställarens informationsförpliktelser. Regeln i NS 8405 tar sikte på all beställarens medverkan medan tillämpningsomfånget av regeln i AB 04 är snävare genom att enbart avse tillhandahållande av information.

Båda huvudreglerna stadgar att information ska tillhandahållas så att den planerade framdriften inte försenas. Detaljerna skiljer sig åt. I NS 8405 hänvisas till framdriftsplanen medan det i AB 04 i stället hänvisas till vad som är planenligt, även om entreprenörens tidplan torde ha avgörande betydelse vid bedömningen av vad som är planenligt.

I princip alla undersökta avtalsvillkor om föranledd informationsgivning i AB 04, NS 8405 och AB 18 föreskriver en snävare tidsfrist än de ovan beskrivna

[849] Iversen, 2016, s. 470, som uttalar sig om danska AB 92 § 24 st. 2. Att AB 92 § 24 st. 2 motsvarar AB 18 § 39 st. 2 framgår i Betänkande AB 18, 2018, s. 150.

[850] Jost Buch m.fl., 2020, s. 547 f.

[851] Iversen, 2016, s. 470 och Jost Buch m.fl., 2020, s. 626.

[852] Hørlyck, 2019, s. 385.

[853] Iversen, 2016, s. 447.

[854] AB 04 kap. 2 § 10 st. 1 och NS 8405 p. 20.

huvudreglerna. I AB 04 gäller att information ska tillhandahållas utan dröjsmål, medan information enligt NS 8405 och AB 18 ska lämnas utan ogrundat uppehåll eller snarast möjligt. Även om det kan finnas en skillnad mellan innebörden av uttrycken, är det på ett principiellt plan fråga om likartade regler. Reglerna innebär att part ska vidta en åtgärd skyndsamt.

8.7.3.2 Villkor om arbetspåverkan

För att entreprenören ska ha rätt till tidsförlängning enligt AB 04 på grund beställarens för sent lämnade uppgifter krävs att entreprenörens arbeten hindras. Detsamma gäller enligt NS 8405. I AB 18 uppställs inget krav på viss typ av arbetspåverkan.

Vad som närmare avses med villkoren om arbetspåverkan i AB 04 och NS 8405 är inte givet. I svensk litteratur förekommer olika uppfattningar om innebörden av hindras-rekvisitet i AB 04 kap. 4 § 3. En tolkning är att inte varje hindrande av entreprenörens arbeten kan ge rätt till tidsförlängning. Det vore enligt denna tolkning inte tillräckligt att entreprenörens arbeten försvåras. Ett så högt krav som att arbetena omöjliggörs ställs dock inte.

I norsk litteratur tycks det råda större samsyn om att det inte uppställs ett särskilt högt krav på arbetspåverkan för att entreprenören ska anses hindrad. Somliga författare menar att det handlar om ett villkor om faktisk påverkan snarare än om ett rekvisit som ska tolkas i ljuset av dispositiv rätt.

En likhet mellan regleringarna i AB 04 och NS 8405 är att kravet på att entreprenörens arbeten eller framdrift ska hindras inte är lika högt ställt som enligt hinderrekvisitet i det köprättsliga kontrollansvaret.

8.7.3.3 Villkor om tidseffekt

Gemensamt för alla tre standardavtal är, även om det uttrycks på olika sätt och mer eller mindre tydligt framgår av ordalydelsen, att tidseffekten ska bestå i en försening av arbetena. Det är oklart om alla standardavtal kräver att förseningen medför att en avtalad tidsfrist kommer att överskridas. Klart är dock att i vart fall något arbetsmoment ska försenas.

Enligt AB 04 och AB 18 ska entreprenören söka undvika eller begränsa förseningen. Huruvida detta gäller också enligt NS 8405 är oklart.

När det gäller vilka åtgärder entreprenören är skyldig att vidta enligt AB 04 och AB 18 tycks en återkommande uppfattning vara att entreprenören har en viss skyldighet att i vart fall planera om arbetena och omdisponera sina resurser, om det kan ske utan merkostnader. Det tycks råda samstämmighet om att entreprenören inte har en skyldighet att på egen bekostnad tillsätta extra resurser.

8.8 Sammanfattning

Om beställaren har en skyldighet att tillhandahålla entreprenören information och det sker för sent föreligger ett avtalsbrott. Den sena informationsgivningen kan enligt AB 04 ge entreprenören rätt till tidsförlängning. I kapitlet undersöks vilka tidsfrister som gäller för beställarens tillhandahållande av information enligt AB 04.

I AB 04 finns flera bestämmelser som ålägger beställaren att tillhandahålla entreprenören viss information. Det kan skiljas mellan avtalsvillkor för föranledd informationsgivning och avtalsvillkor för planerad informationsgivning. Enligt de förra avtalsvillkoren är beställarens informationsförpliktelse villkorad av förekomsten av en viss händelse eller omständighet eller frånvaron av sådana. Enligt de senare avtalsvillkoren är beställarens informationsförpliktelse inte villkorad på sådant sätt.

Om parterna har kommit överens om särskilda tidsfrister gäller dessa. Annars gäller huvudregeln i kap. 2 § 10 st. 1, enligt vilken beställaren ska tillhandahålla informationen i sådan tid att entreprenaden kan utföras och färdigställas planenligt.

Vad som är ett planenligt utförande och färdigställande av entreprenaden styrs i hög grad av entreprenörens tidplan. Entreprenören har en skyldighet att upprätta en tidplan. Om så inte har skett eller om tidplanen inte ger tillräckligt besked om när beställaren ska tillhandahålla viss information åligger det beställaren att efterfråga när entreprenören behöver informationen.

I avtalsvillkor för föranledd informationsgivning föreskrivs generellt att beställaren ska tillhandahålla entreprenören information utan dröjsmål. Det är en kort tidsfrist som innebär att beställaren ska tillhandahålla entreprenören informationen så fort som praktiskt möjligt.

Tidsförlängning på grund av för sent lämnad information kan enbart utgå med stöd av AB 04 kap. 4 § 3. För att entreprenören ska ha rätt till tidsförlängning enligt bestämmelsen är det inte tillräckligt att beställaren har lämnat information för sent. Enligt denna bestämmelse krävs att arbetspåverkan ska vara sådan att entreprenörens arbeten ”hindras”.

För att entreprenören ska kunna erhålla tidsförlängning krävs att en avtalad tidsfrist överskrids. Det är ett villkor om tidseffekt.

Ytterligare ett villkor om tidseffekt är att entreprenören ska vidta skäliga åtgärder för att söka undvika eller begränsa förseningen. Entreprenören saknar rätt till tidsförlängning i den mån entreprenören hade kunnat undvika eller begränsa den tidsförlängningsgrundande förseningen genom skäliga åtgärder.

Det finns flera principiella likheter mellan reglerna i AB 04, NS 8405 och AB 18. Huvudreglerna i AB 04 och NS 8405 liknar varandra på så sätt att de båda föreskriver att beställaren ska tillhandahålla information utifrån entreprenörens tidsplanering.

En annan likhet mellan standardavtalens regler är att de alla föreskriver korta tidsfrister för föranledd informationsgivning. Beställaren ska enligt standardavtalen skyndsamt tillhandahålla entreprenören den aktuella informationen.

Gemensamt för standardavtalen är också att det föreskrivs ett villkor om att arbetena ska försenas och att det åligger entreprenören en skyldighet att vidta åtgärder för att undvika eller begränsa förseningen, även om det är oklart huruvida det senare gäller NS 8405.

9 Oförutsedda väderförhållanden

9.1 Inledning

Vissa entreprenader utförs helt eller delvis utomhus. Arbeten som utförs utomhus påverkas av väderförhållanden, så som temperatur, nederbörd och vindhastighet. Väderförhållanden kan ha avgörande betydelse för vilka arbeten som är tekniskt möjliga eller lämpliga att utföra. Vädret kan påverka vilken tid som krävs för att färdigställa enskilda arbetsmoment. Om väderförhållandena avviker från vad entreprenören förutsatt kan det orsaka en försening av arbetena.

Tidsrisken för väderförhållanden måste på något sätt fördelas mellan parterna. Någon av dem står tidsrisken för förekommande väderförhållanden. Antingen kan ett väderförhållande ligga till grund för tidsförlängning – eller så kan det inte det. I det förra fallet står beställaren tidsrisken och i det senare fallet står entreprenören tidsrisken.

I detta kapitel ska undersökas i vilka fall beställaren står tidsrisken för oförutsedda väderförhållanden.[855] Det handlar om att klarlägga i vilka fall oförutsedda väderförhållanden kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning.

I avsnitt 9.2 nedan beskrivs fenomenet och problemet med oförutsedda väderförhållanden. Därefter följer i avsnitt 9.3 en analys av tidsriskens fördelning för oförutsedda väderförhållanden i AB 04. Villkor i standardavtalet som tar sikte på arbetspåverkan och tidseffekt behandlas i avsnitt 9.4 och 9.5. Identifierade principiella likheter mellan regleringarna i AB 04 samt NS 8405 och AB 18 redovisas i avsnitt 9.6. Kapitlet sammanfattas i avsnitt 9.7.

9.2 Fenomenet och problemet

Att vissa arbeten påverkas av vädret är en känd förutsättning för entreprenören. Det är också givet att väderförhållandena varierar över året. Vissa vädervariationer är normala eller sedvanliga, medan andra inte är det. Variationerna kan avse exempelvis temperatur, nederbörd, luftfuktighet och vindhastighet.

[855] Att typfallet avser oförutsedda väderförhållanden och inte väderförhållanden i allmänhet beror på att förutsedda väderförhållanden inte är avvikelser och därmed inte ett moment i en störning.

Med hjälp av väderprognoser och -statistik kan entreprenören göra antaganden om väderförhållandena under tiden för entreprenadens utförande. Att förutspå vädret är dock erkänt svårt. Det är inte möjligt att förutse exempelvis om en vinter kommer att bli ovanligt kall, en höst ovanligt nederbördsrik eller om det i maj nästföljande år kommer att inträffa en storm.

Att vädret avviker från entreprenörens antaganden i anbudsskedet är ett av parterna ej vållat förhållande som de genom avtalsvillkor kan fördela juridiska risker för. Genom sådana villkor bestämmer de vem som dem emellan ska bära de typiskt sett negativa juridiska konsekvenserna av att ett visst väderförhållande uppstår. Om parterna inte kommer överens om några sådana avtalsvillkor fördelas risken enligt utfyllande normer.

Någon av parterna måste bära tidsrisken för varje väderförhållande. Att en av parterna står tidsrisken för ett förhållande säger ingenting om vem av dem som står andra risker (t.ex. vederlagsrisken) för förhållandet.

Om entreprenören står tidsrisken för ett oförutsett väderförhållande kan denne inte erhålla tidsförlängning på grund av avvikelsen. Entreprenören kan då behöva inarbeta de förseningar som förhållandet orsakar för att undvika att avtalade tidsfrister överskrids. Huruvida förseningen behöver inarbetas eller inte för att entreprenören ska undkomma dröjsmål beror på om förseningen annars hade inneburit ett överskridande av den avtalade tidsfristen eller inte.[856]

9.3 Reglering av typfallet (avvikelsen) i AB 04

9.3.1 Inledning

Huvudregeln i AB 04 är att entreprenören står tidsrisken för oförutsedda väderförhållanden. Beställaren står dock tidsrisken för vissa väderleksförhållanden. Enligt kap. 4 § 3 p. 4 kan entreprenören ha rätt till tidsförlängning när osedvanliga väderleksföråhllanden inverkar särskilt ogynnsamt på arbetena.

Bestämmelsen har följande lydelse.

> ”Entreprenören har rätt till erforderlig förlängning av kontraktstiden om han hindras att färdigställa kontraktsarbetena inom kontraktstiden på grund av:
> […]
> 4 väderleks- eller vattenståndsförhållande som är osedvanliga för byggnadsorten och inverkar särskilt ogynnsamt på arbetena”

[856] Det är inte alla förseningar som innebär att en avtalad tidsfrist överskrids, se avsnitt 1.10.

AB 04 kap. 4 § 3 p. 4 är en bestämmelse som kan liknas vid ett avtalsvillkor om *force majeure*.[857] Som anförts i avsnitt 4.2.3.6 bör det i ett avtalsvillkor om *force majeure* klargöras vilken rättsföljd som en tillämpning av villkoret aktualiserar. Den rättsföljd som föreskrivs i kap. 4 § 3 är förlängning av kontraktstiden.

Hinderbestämmelsens fjärde punkt innehåller två villkor som tar sikte på typen av avvikelse. Det är dessa som behandas i detta avsnitt 9.3. I avsnitt 9.3.2 diskuteras innebörden av villkoret om *väderleksförhållande*. Därefter behandlas i avsnitt 9.3.3 villkoret om att förhållandena ska vara *osedvanliga för byggnadsorten*.[858]

9.3.2 Väderleksförhållande

Enligt kap. 4 § 3 p. 4 kan osedvanliga väderleksförhållanden vara tidsförlängningsgrundande. Tidsriskens fördelning har varit densamma i Allmänna bestämmelser sedan AB 65.[859]

Med ”hindras” i kap. 4 § 3 avses en typ av arbetspåverkan.[860] Ett osedvanligt väderleksförhållande är inte en sådan typ av arbetspåverkan (eller någon annan typ av arbetspåverkan) men kan däremot vara en avvikelse (om entreprenören inte förutsett förhållandet).

Anta att en storm medför att tillfartsvägarna till arbetsområdet blockeras på grund av omkullblåsta träd. Stormen – och de omkullblåsta träden – är avvikelser. Om transporter inte kan ske till arbetsområdet på grund av de omkullblåsta träden är de hindrade transporterna en arbetspåverkan. Stormen är alltså en avvikelse som orsakar en arbetspåverkan.

Ordalydelsen i kap. 4 § 3 p. 4 refererar till väderlek. Med väderlek brukar vanligen avses väderförhållanden under en längre tidsperiod medan väder tar sikte på förhållandena vid en mer begränsad tidpunkt. Samtidigt ska nog inte betydelseskillnaden överdrivas, när det gäller tolkningen av kap. 4 § 3 p. 4.

Att entreprenören skulle kunna erhålla tidsförlängning på grund av väderförhållanden enbart när det är fråga om osedvanlig *väderlek* är svårmotiverat, särskilt mot bakgrund av behovet av en balanserad avtalsreglering. Bestämmelsen innehåller flera kumulativa villkor, vilka tillsammans gör att det endast är i undantagsfall entreprenören kan erhålla tidsförlängning på grund av väderförhållanden. Redan detta ger skäl att tolka bestämmelsen som att ordet

---

[857] Samuelsson menar att AB 04 kap. 4 § 3 p. 2–4 tar sikte på sådana omständigheter som ”är systematiskt hemmahörande inom begreppet *force majeure*”, se Samuelsson, 2022, s. 204.

[858] Villkoret om särskilt ogynnsam inverkan på arbetena avser arbetspåverkan och behandlas därför i avsnitt 9.4.

[859] AB 92 kap. 4 § 3 p. 5, AB 72 kap. 4 § 3 p. 5 och AB 65 kap. 4 § 3 p. 5. Den språkliga skillnaden mellan AB 04 kap. 4 § 3 p. 3 och motsvarande bestämmelser i de tre tidigare editionerna av Allmänna bestämmelser har ingen innebördsmässig betydelse. Regleringen i AB 54 § 17 mom. 3 skiljer sig från de senare editionerna genom att utpeka vissa särskilda väderförhållanden som beställaren står tidsrisken för.

[860] Se avsnitt 7.4.

väderlek inte ska förstås som att det är fråga om väderförhållanden under en längre tidsperiod. Det är också svårt att se skäl varför det vore ”en rimlig balans mellan rättigheter och skyldigheter” eller gynnande av ”en ekonomiskt optimal riskfördelning mellan parterna” att entreprenören kan erhålla tidsförlängning på grund av exempelvis långvariga låga temperaturer men inte en kortvarig storm.[861]

Sammanfattningsvis finns det skäl att – trots ordalydelsen – tolka kap. 4 § 3 p. 4 så att entreprenören kan erhålla tidsförlängning inte enbart på grund av osedvanliga väderleksförhållanden utan också osedvanliga väderförhållanden, innefattande tillfälliga väderfenomen.[862] Fortsättningsvis stipuleras att bestämmelsen ska tolkas på det sättet.

9.3.3 Osedvanlighet

Inte alla väderförhållanden är tidsförlängningsgrundande. För att kap. 4 § 3 p. 4 ska vara tillämplig krävs att det är fråga om för byggnadsorten *osedvanliga* väderförhållanden.

För att bedöma om ett förhållande är osedvanligt måste en jämförelse göras mot det sedvanliga eller normala. När det gäller väderlek är plats och årstid av avgörande betydelse vid en sådan jämförelse. Vad som är sedvanligt väder varierar mellan årstiderna och olika geografiska platser.

Att platsen för arbetenas utförande ska ges betydelse vid bedömningen av vad som är osedvanliga väderleksförhållanden framgår av ordalydelsen i kap. 4 § 3 p. 4, eftersom det stadgas att det ska vara fråga om väderleksförhållanden som är osedvanliga *för byggnadsorten*.

Ordet byggnadsort förekom redan i AB 54 § 17 mom. 3. Källenius kommenterar inte ordvalet närmare.[863] Att en hänvisning görs till byggnadsorten innebär att den geografiska hänvisningen blir mindre exakt än om det i stället hade hänvisats till arbetsområdet.

Genom väderstatistik är det möjligt att utläsa historisk väderdata på en viss plats. Av statistiken kan exempelvis utläsas nederbördsmängd, temperatur och vindhastighet. Sådan väderstatistik samlas in från observationsstationer och kan vara relevant även om det inte finns någon observationsstation i arbetsområdets omedelbara närhet.

Den bedömning som är relevant vid tillämpningen av kap. 4 § 3 p. 4 är huruvida väderförhållandena under entreprenadtiden har varit osedvanliga. Utifrån väderstatistik är det visserligen möjligt att jämföra vädret under entreprenadtiden med historisk väderdata. Det är dock inte möjligt att enbart utifrån jämförelsen dra en slutsats om huruvida väderförhållandena under entreprenadtiden varit

[861] Citaten är hämtade från förordet till AB 04.

[862] Frågan kan antas ha begränsad praktisk betydelse, eftersom tillfälliga väderfenomen i många fall omfattas av kap. 4 § 3 p. 5.

[863] Källenius, 1960, s. 187 ff.

osedvanliga. Det måste göras ett ställningstagande om väderförhållandena är sådana att de ska anses vara osedvanliga, i bestämmelsens mening.

Av ordalydelsen i kap. 4 § 3 p. 4 framgår inte vad som krävs för att väderförhållandena under entreprenadtiden ska anses ha varit osedvanliga. Minsta skillnad från ett medelvärde eller en median innebär inte att det varit fråga om osedvanliga väderleksförhållanden.[864] Många vädermässiga variationer från medelvärden och medianer är sedvanliga.

Den gängse betydelsen av ordet ”osedvanlig” kan beaktas vid tolkningen.[865] Med osedvanligt avses enligt Svensk ordbok något som är mycket ovanligt. Detta talar för att det inte är tillräckligt att väderförhållanden avviker från det sedvanliga utan att det krävs att avvikelsen är av kvalificerat slag.

Sveriges byggindustrier (numera Byggföretagen) kommenterade 2011 innebörden av AB 04 kap. 4 § 3 p. 4 i två cirkulär som havs ut av organisationen. Av dessa framgår att organisationen anser att väderförhållandena är osedvanliga om ”om månadsnederbörden överstiger det normala med minst 50 %” och ”om månadstemperaturen avviker minst tre grader i förhållande till den normala månadsmedeltemperaturen”. Organisationen menar inte att detta ”definierar gränserna för det osedvanliga” utan att väderförhållandena kan vara osedvanliga ”även om dessa gränsvärden inte uppnåtts”.[866] Det saknas dock stöd i avtalets ordalydelse, systematik och dispositiv rätt för att bestämmelsen ska tolkas på detta sätt. Tydligare gränser för vad som ska betraktas som osedvanliga väderförhållanden hade visserligen ökat förutsebarheten för parterna men inte nödvändigtvis medfört att regleringen bidragit till lojal samverkan, effektivitet och avtalsbalans. Vad som anförs i cirkulären är ett uttryck för hur Sveriges byggindustrier 2011 ansåg att villkoret om osedvanlighet i AB 04 kap. 4 § 3 p. 4 borde tolkas.

När det gäller bedömningen av vad som är osedvanliga väderförhållanden bör beaktas att förekomsten av extremväder ökar i takt med klimatförändringarna. Vad som var osedvanliga väderförhållanden på 1990-talet behöver därför inte nödvändigtvis vara det på 2020-talet och än mindre på 2050-talet.

Om det varken utifrån ordalydelsen och avtalets systematik går att reda ut vad som närmare avses med osedvanligt i kap. 4 § 3 p. 4 kan den dispositiva rätten beaktas.

I propositionen till köplagen görs uttalanden om väderförhållanden. Uttalandena tar inte sikte på vad som är osedvanligt utan avser vilka sådana väderförhållanden säljaren skäligen kan förväntas räkna med vid avtalets ingående. Med anledning av oförutsebarhetsrekvisitet i 27 § 1 st. köplagen anförs att det beror på ”de föreliggande omständigheterna”. Därefter anförs följande.[867]

---

[864] Samuelsson, 2022, s. 212.

[865] NJA 2018 s. 834 p. 12.

[866] Cirkulär 1/2011 och Cirkulär 2/2011. Citaten är från det senare cirkuläret.

[867] Prop. 1988/89:76, s. 112.

> ”Det kan finnas risker som är ofta förekommande och typiska för den aktuella verksamheten så att säljaren regelmässigt bör räkna med dem, medan mera ovanliga och avlägsna händelser bör betraktas endast om det kan anses föreligga en aktuell risk för att en sådan händelse kommer att inträffa och medföra prestationshinder. Som exempel på en typisk risk vilken säljaren bör beakta kan nämnas den situationen att möjligheterna att fullgöra ett avtal av ett visst slag är beroende av väderleksförhållandena. Säljaren bör då räkna med förekomsten av olämpligt väder och beakta detta vid avtalets utformning, t.ex. genom att förbehålla sig en tillräckligt långt leveranstid som lämnar skäligt utrymme även för väderlekshinder. Exceptionellt dåliga väderleksförhållanden kan däremot tänkas utgöra ett hinder som säljaren inte skäligen kan förväntas räkna med och som således kan medföra befrielse från skadeståndsansvar.”

Citatet ovan görs med anledning av kontrollansvarsregeln i köplagen och tar sikte på vilka händelser säljaren bör beakta vid avtalets ingående. Villkoret om osedvanlighet i kap. 4 § 3 p. 4 tar dock inte sikte på vad entreprenören borde ha förutsett eller räknat med. Ordvalet indikerar att bedömningen ska vara objektivt grundad.

Det finns ett annat villkor som tar sikte på arbetspåverkan (”inverkar särskilt ogynnsamt på arbetena”). Det stödjer att osedvanlighet inte relaterar till väderförhållandenas inverkan på arbetena, utan enbart avser att förhållandena ska avvika från det normala eller sedvanliga.

Det är naturligtvis möjligt för parterna att i det individuella entreprenadkontraktet klargöra vad som avses med osedvanliga väderleksförhållanden. Givet den osäkerhet som är förknippat med innebörden av osedvanlighetsvillkoret kan detta vara något parterna bör överväga om arbetena i entreprenaden är särskilt utsatta eller känsliga för vissa väderförhållanden.

9.4 Villkor om arbetspåverkan i AB 04

9.4.1 Inledning

Enligt kap. 4 § 3 p. 4 gäller tre krav på arbetspåverkan för att oförutsedda väderförhållanden ska kunna ge entreprenören rätt till tidsförlängning.

Av ordalydelsen i kap. 4 § 3 p. 4 gäller ett krav om särskilt ogynnsam inverkan på arbetena. Villkoret diskuteras i avsnitt 9.4.2.

Enligt kap. 4 § 3 men. 1 ska entreprenörens arbeten ”hindras”. Innebörden av villkoret behandlas i avsnitt 7.4.

För att entreprenören ska ha rätt till tidsförlängning krävs också att denne inte borde ha räknat med arbetspåverkan. Vid bedömningen av vad entreprenören borde ha räknat med är det relevant vad som har orsakat att arbetena hindras. Villkoret

analyseras därför i avsnitt 9.4.3, med utgångspunkt i att den avvikelse som orsakar arbetspåverkan är ett osedvanligt väderförhållande.[868]

9.4.2 Särskilt ogynnsam inverkan

För att entreprenören ska kunna erhålla tidsförlängning enligt kap. 4 § 3 p. 4 krävs att förhållandena har en *särskilt ogynnsam inverkan* på entreprenörens arbeten.

Vad som närmare avses med att inverkan ska vara *särskilt* ogynnsam är inte givet. Källenius anför, angående motsvarande bestämmelse i AB 54, att väderleksförhållandena ska ha varit osedvanliga och ”särskilt ogynnsamt inverkande, vilket får bli föremål för bedömande med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet”.[869]

Kravet på särskilt ogynnsam inverkan är kumulativt till kravet på att entreprenören ska ”hindras”. Det kan övervägas i vilken mån kraven överlappar och konsumerar varandra.

Om entreprenörens arbeten bedöms som hindrade skulle det därigenom också kunna anses föreligga en särskilt ogynnsam inverkan på arbetena. Detta mot bakgrund av att villkoret ”hindras” innebär att arbetspåverkan ska vara av sådant slag att arbetena försvåras och entreprenören inte med skäliga åtgärder kan undvika eller överkomma arbetspåverkan.[870]

Samtidigt vore det svårmotiverat att för osedvanliga väderförhållanden uppställa ett särskilt villkor om arbetspåverkan som konsumeras av ett villkor om arbetspåverkan som gäller generellt för hinderbestämmelsen. Det talar för att kravet om särskilt ogynnsam inverkan ska tolkas så att det inte konsumeras av villkoret ”hindras”.

Samtidigt uppkommer tolkningsproblematiken endast om ”hindras” tolkas som ett uttryck för ett självständigt rekvisit om viss arbetspåverkan. Förekomsten av villkoret om särskilt ogynnsam inverkan i kap. 4 § 3 p. 4 skulle därför kunna ligga till grund för en argumentation om att ”hindras” inte ger uttryck för ett självständigt rekvisit om arbetspåverkan.[871]

Möjligen är syftet med villkoret om särskilt ogynnsam inverkan att uppställa ett högre krav på arbetspåverkan än vad som gäller enligt de andra punkterna i kap. 4 § 3. Ett tolkningsalternativ vore att det inte är tillräckligt att arbetena försvåras och entreprenören inte med skäliga åtgärder kan undvika eller överkomma arbetspåverkan. Det ska i stället handla om en arbetspåverkan som gör det påtagligt svårare för entreprenören att utföra arbetena.

---

[868] Se även avsnitt 7.5.

[869] Källenius, 1960, s. 188.

[870] Se avsnitt 7.4.

[871] Jfr avsnitt 7.1–7.4 om innebörden av ”hindras” i kap. 4 § 3 men. 1.

9.4.3 Krav på entreprenörens förutseende

Ett villkor för att entreprenören ska kunna erhålla tidsförlängning enligt kap. 4 § 3 p. 4 är att entreprenören inte borde ha räknat med att arbetena skulle komma att hindras på grund av osedvanliga väderförhållanden.[872] Om villkoret om särskilt ogynnsam inverkan ska förstås som en skärpning av kravet på arbetspåverkan (i förhållande till vad som gäller enligt de övriga punkterna i kap. 4 § 3) ligger det nära till hands att kravet om förutseende gäller denna typ av arbetspåverkan.

Om entreprenören inte borde ha räknat med de osedvanliga väderförhållanden följer att denne inte heller borde ha räknat med arbetspåverkan som orsakas av sådana förhållanden. Det kan också vara så att entreprenören visserligen borde ha räknat med de osedvanliga väderförhållandena men däremot inte att arbetena skulle hindras eller drabbas av en särskilt ogynnsam inverkan.

Att ett väderförhållande är osedvanligt innebär inte per automatik att entreprenören inte borde ha räknat med det. Det kan tänkas att ett väderförhållande visserligen är osedvanligt men att omständigheter vid avtalets ingående gav entreprenören anledning att räkna med väderförhållandet.

Utgångspunkten kan ändå vara att ett osedvanligt väderförhållande inte är något som entreprenören borde ha räknat med. Med hänvisningen till propositionen till köplagen kan hävdas att entreprenören enbart behöver räkna med osedvanliga väderförhållanden om det i det enskilda fallet finns en särskild ”risk” för att en sådan väderhändelse kommer att inträffa.[873]

Väderprognoser och väderstatistik kan ge visst underlag för vad entreprenören borde räkna med såvitt avser väderförhållanden i allmänhet. Däremot ger statistiken ingen direkt vägledning vid bedömningen av huruvida entreprenören borde ha räknat med ett specifikt osedvanligt väderförhållande.

Att förutspå vädret är svårt. Fjärde punkten i kap. 4 § 3 är en riskfördelningsregel som genom sina kumulativa villkor ålägger entreprenören den mesta av tidsrisken för väderförhållanden. Det kan därför sammantaget finnas skäl att inte ställa alltför höga krav på entreprenören vad gäller förutseende av osedvanliga väderförhållanden.

En situation då entreprenören möjligen borde ha räknat med osedvanligt väder är om arbetena ska påbörjas kort tid efter avtalets ingående och det redan vid tidpunkten för avtalsingåendet finns tydliga indikationer på att det kommer att inträffa ett visst osedvanligt väderförhållande, exempelvis en storm eller mycket varm sommar.

Diskussionen ovan har avsett förekomsten av de osedvanliga väderförhållandena i sig. Den egentliga frågan är dock huruvida entreprenören borde ha räknat med att arbetena skulle hindras eller drabbas av en särskilt ogynnsam inverkan på grund av de osedvanliga väderförhållandena. Även om entreprenören borde ha förutsett ett

[872] Se avsnitt 7.5.

[873] Prop. 1988/89:76, s. 112.

väderförhållande, kan entreprenören ha rätt till tidsförlängning om denne inte borde ha räknat med arbetspåverkan.

Vid bedömningen av huruvida entreprenören borde ha räknat med att arbetena hindras eller drabbas av en särskilt ogynnsam inverkan är det kopplingen mellan det specifika väderförhållandet och arbetena i entreprenaden som hamnar i centrum. Olika arbeten är känsliga för olika väderförhållanden. Vissa arbeten kan vara känsliga för starka vinder medan andra är känsliga för låga temperaturer eller nederbörd.

Vilka arbeten som ingår i entreprenaden är känt för entreprenören vid avtalets ingående. En fackman har också kunskap om vilka arbeten som är känsliga för olika typer av väderförhållanden. Det är således typiskt sett möjligt för entreprenören att vid avtalets ingående göra en bedömning av arbetenas känslighet för vädervariationer.

Om entreprenören borde ha räknat med ett visst väderleksförhållande borde denne också ha räknat med arbetspåverkan som är vanligt förekommande med anledning av den aktuella typen av väderförhållande.[874] Däremot borde entreprenören inte ha räknat med arbetspåverkan som är en ovanlig konsekvens av den aktuella typen av väderförhållande.

9.5 Villkor om tidseffekt i AB 04

Ett villkor för att entreprenören ska kunna erhålla tidsförlängning enligt kap. 4 § 3 är att denne inte kan färdigställa kontraktsarbetena inom kontraktstiden. Det är ett villkor om viss typ av tidseffekt. Villkoret har behandlats i avsnitt 8.6.

För att entreprenören ska ha rätt till tidsförlängning krävs också att förseningen inte hade kunnat begränsas genom skäliga åtgärder.[875]

[874] Jfr prop. 1988/89:76, s. 112.

[875] Se avsnitt 7.6.

9.6 Likheter mellan de skandinaviska standardavtalens regleringar

9.6.1 Regleringen i NS 8405

9.6.1.1 Villkor om typfallet (avvikelsen)

Huvudregeln i NS 8405 är att entreprenören står tidsrisken för väderförhållanden. Undantaget regleras i p. 24.3 st. 1 som har följande lydelse.[876]

> ”*Partene har krav på fristforlengelse dersom framdriften av deres forliktelser hindres av forhold utenfor deres kontroll, så som ekstraordinære værforhold, offentlige påbud og forbud, streik, lockout og overenskomstbestemmelser.*”

Av ordalydelsen framgår att det är förhållanden utanför entreprenörens kontroll som kan ligga till grund för tidsförlängning och att extraordinära väderförhållanden betraktas som sådana förhållanden. Villkoret tar sikte på avvikelsen.

De exempel på förhållanden utanför entreprenörens kontroll som anges i stycket ska enligt Marthinussen m.fl. tolkas strängt, eftersom de alla kan ”*beskrives som ekstraordinære og helt utenfor partenes innflytelse*”.[877]

Kravet på att väderförhållandena ska vara extraordinära innebär, enligt Kolrud m.fl., att förhållandena ska vara av särskilt ovanlig karaktär (”*helt uvanlig karakter*”).[878] Hinder som orsakas av andra väderförhållanden måste entreprenören alltså överkomma utan rätt till tidsförlängning. Sådana väderförhållanden ska entreprenören, enligt Marthinussen m.fl., räkna med vid avtalets ingående.[879]

Besvärliga väderförhållanden är typiskt sett något som ska beaktas av entreprenören vid ingåendet av avtalet. Köld och snö ger som huvudregel inte rätt till tidsförlängning. En tidig vinter är inte tidsförlängningsgrundande. Entreprenören ska räkna med att vintrarna i Norge är kalla och att det kan snöa mycket. Denne ska tåla naturliga vädervariationer, även om de är långvariga. I litteraturen förekommer uppfattningen att väderförhållanden sällan kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning.[880]

Som exempel på väderförhållanden som skulle kunna vara tidsförlängningsgrundande anges i litteraturen extraordinär och långvarig köld, extraordinärt snöväder, ovanliga former av höstregn och extraordinärt stark vind. Bedömningen av vilka väderförhållanden som är tidsförlängningsgrundande ”*må*

[876] Regeln är ömsesidig men här behandlas den enbart med avseende på entreprenörens rätt till tidsförlängning.

[877] Marthinussen m.fl., 2016, s. 351.

[878] Kolrud m.fl., 2004, s. 307.

[879] Marthinussen m.fl., 2016, s. 351.

[880] Marthinussen m.fl., 2016, s. 351 f., Kolrud m.fl., 2004, s. 307 och Hagstrøm, 1997, s. 50.

bero på et konkret skjønn, der kriteriene kan tenkes forskjellig ut fra f.eks. de geografiske forutsetninger der bygge- eller anleggsplassen ligger".[881]

9.6.1.2 Villkor om arbetspåverkan

Ett villkor för rätt till tidsförlängning är enligt NS 8405 p. 24.3 st. 1 att entreprenörens förpliktelser (t.ex. att utföra arbetena) har hindrats. Att bestämmelsen hänvisar till förpliktelser snarare än arbetenas framdrift (som i p. 24.1) beror troligen på att bestämmelsen gäller båda parter, dvs. att såväl entreprenören som beställaren kan erhålla "*fristforlengelse*" enligt bestämmelsen.[882]

Hagstrøm och Bruserud gör skillnad mellan kravet på att entreprenörens arbeten ska hindras enligt p. 24.1 respektive 24.3. När det tidsförlängningsgrundande förhållandet är hänförligt till förhållanden utanför parternas kontroll (p. 24.3) drar författarna paralleller till kontrollansvaret i den norska köplagen. När förhållandet i stället kan hänföras till beställaren (p. 24.1) är frågan om hinderrekvisitet enligt dem av annan karaktär.[883]

Angående innebörden av hinderrekvisitet i p. 24.3 anför Hagstrøm och Bruserud att det inte krävs att arbetena omöjliggörs men inte är tillräckligt att de enbart försvåras. Enligt författarna bör "offergränsen" läggas tämligen högt ("*temmelig høyt*") och ses tillsammans med villkoret om att entreprenören inte rimligen kan väntas undgå eller övervinna följderna av hindret. Det ska enligt dem inte anses föreligga ett hinder i bestämmelsens mening om entreprenören rimligen kan förväntas övervinna följderna av det.[884] Omständigheter som försvårar arbetenas utförande men vars arbetspåverkan entreprenören rimligen kan övervinna är alltså, enligt Hagstrøm och Bruserud, inte ett hinder i bestämmelsens mening.

Om entreprenören vid ingåendet av avtalet borde ha beaktat hindret saknar denne enligt NS 8405 p. 24.3 st. 3 rätt till tidsförlängning. Bestämmelsen har följande lydelse.

> "*En part har ikke krav på fristforlengelse for hindring han eller hans kontraktsmedhjelpere burde ha tatt i betraktning ved inngåelsen av sine respektive kontrakter, eller med rimelighet kunne ventes å unngå eller overvinne følgene av.*"

Avgörande för vad entreprenören borde ha beaktat vid avtalets ingående är inte sannolikheten för hindrets realiserande. Bedömningen ska i stället ta sikte på om entreprenören vid avtalsingåendet hade skäl att beakta hindret och vidta eventuella åtgärder med anledning därav. Om entreprenören borde ha beaktat hindret har denne

[881] Marthinussen m.fl., 2016, s. 351 f. och Kolrud m.fl., 2004, s. 307. Citatet är hämtat från den senare källan.

[882] Marthinussen m.fl., 2016, s. 346.

[883] Hagstrøm och Bruserud, 2014, s. 218 ff. och 263. Jfr avsnitt 7.4.3.

[884] Hagstrøm och Bruserud, 2014, s. 220.

tagit på sig risken för hindret, även om det visar sig vara närmast omöjligt att överkomma effekterna av detsamma.[885]

9.6.1.3 Villkor om tidseffekt

Den tidseffekt som ska vara för handen för att tidsförlängning ska kunna aktualiseras är att framdriften av entreprenörens förpliktelse hindras. Att ordalydelsen i p. 24.3 skiljer sig något från vad som föreskrivs i NS 8405 p. 24.1 har anförts i avsnittet närmast ovan.

Vad gäller innebörden av kravet om påverkan på framdriften hänvisas till avsnitt 8.7.1.3. Den skillnad mellan p. 24.1 och 24.3 som angetts ovan antas sakna betydelse för villkorets närmare innebörd, såvitt avser förseningar.

I NS 8405 p. 24.3 st. 3 föreskrivs att rätt till tidsförlängning saknas om entreprenören rimligen kunnat undgå eller övervinna följderna av hindret.[886] Den följd av ett hinder som kan ligga till grund för tidsförlängning är alltså en påverkan på framdriften avseende entreprenörens förpliktelser.

Följderna av de flesta hinder kan bemästras genom att ytterligare resurser tillsätts. Entreprenören har dock ingen skyldighet att med vilka medel som helst försöka undgå eller övervinna följderna av ett hinder, utan rätt till kompensation. Av ordalydelsen framgår att det ska ske en rimlighetsbedömning av vilka åtgärder som ska vidtas i det enskilda fallet.

Enligt Marthinussen m.fl. är det omständigheterna i det enskilda fallet som avgör vilka krav som kan ställas på entreprenören. Exempelvis bör det, enligt författarna, ställas högre krav på entreprenören att överkomma hinder ”*i en stor og viktig kontrakt enn for en kontrakt med lav kontraktssum*”. Det bör alltså enligt författarna finnas ett samband mellan det avtalade priset och de åtgärder som det rimligen åligger entreprenören att vidta.[887]

I litteraturen anförs att entreprenören inte bör vara skyldig att öka sin bemanning för att inarbeta en försening. Om följderna av ett hinder däremot kan undvikas eller övervinnas genom en okomplicerad omplanering eller enkla åtgärder som inte innebär stora kostnader, ligger det nära till hands att följderna av avvikelsen rimligen hade kunnat undgås eller övervinnas. Entreprenören bör också ha en skyldighet att undvika eller övervinna följderna av avvikelsen genom att köpa material från en annan leverantör än vad denne planerat.[888]

[885] Marthinussen m.fl., 2016, s. 349 f.

[886] Detta villkor finns inte i NS 8405 p. 24.1.

[887] Marthinussen m.fl., 2016, s. 347 f.

[888] Marthinussen m.fl., 2016, s. 348 och Kolrud m.fl., 2004, s. 309.

9.6.2 Regleringen i AB 18

9.6.2.1 Villkor om typfallet (avvikelsen)

Huvudregeln i AB 18 är att entreprenören står tidsrisken för väderleksförhållanden. Beställaren står dock tidsrisken för väderleksförhållanden som förekommer i väsentligt större omfattning än vad som är sedvanligt för den aktuella årstiden eller platsen och som hindrar eller försenar entreprenörens arbeten. Detta stadgas i AB 18 § 39 st. 1 lit. d, som har följande lydelse.

> ”*Entreprenøren har rett il forlængelse af tidsfrister, når arbejdets udførelse forsinkes som følge af:*
> *[…]*
> *nedbør, lav temperatur, stærk vind eller andet vejrlig, som hindrer eller forsinker arbejdet, når sådant vejrlig forekommer i væsentligt større omfang, end det er sædvanligt for den pågældende årstid og egn*”

De krav som ställs på väderförhållanden för att de ska kunna ligga till grund för tidsförlängning är alltså: (1) att det är fråga om nederbörd, låg temperatur, stark vind eller annan väderlek samt (2) att väderleken förekommer i väsentligt större omfång än vad som är sedvanligt för den aktuella årstiden och platsen.

Regeln om tidsförlängning på grund av väder relaterar till en i AB 18 fastslagen ordning om spilldagar (”*spilddage*”). Enligt AB 18 § 4 st. 4 lit. c ska beställaren i förfrågningsunderlaget ange hur många väderlekksspilldagar som är inräknade i huvudtidplanen. Med spilldagar avses dagar då det är omöjligt för entreprenören att på grund av väderleken utföra sina arbeten. Rätt till tidsförlängning föreligger först när det antal dagar som arbetena försenas på grund av väderförhållanden överskrider antalet spilldagar enligt huvudtidplanen.[889]

Enligt Hørlyck är det inte ovanligt att det i Danmark förekommer dagar när det på grund av vädret inte kan utföras några arbeten överhuvudtaget. Stillestånd under en eller flera arbetsdagar på grund av nederbörd, låg temperatur, stark vind eller annan väderlek är inte nödvändigtvis tillräckligt för tidsförlängning. Det är inte heller tillräckligt att entreprenören visar att det förekommer en skillnad från ett statistiskt genomsnitt avseende historisk väderdata.[890]

Även om exempelvis vinterväder eller stark nederbörd inte i sig är osedvanligt kan sådana väderförhållanden ändå vara tidsförlängningsgrundande, om de resulterat i osedvanligt många väderspilldagar.[891]

[889] Hørlyck, 2019, s. 398.
[890] Hørlyck, 2019, s. 398.
[891] Hørlyck, 2019, s. 399.

9.6.2.2 Villkor om arbetspåverkan

Något villkor om arbetspåverkan stadgas inte i AB 18 § 39. Att arbetenas utförande ska ha försenats (”*forsinkes*”) är ett villkor om tidseffekt. Detta har behandlats i avsnitt 8.7.2.2.

9.6.2.3 Villkor om tidseffekt

Innebörden av villkoret om att arbetena ska försenas har behandlats i avsnitt 8.7.2.3. I avsnittet har också AB 18 § 39 st. 2 behandlats, som föreskriver att entreprenören ska försöka undgå och begränsa förseningen med sådana dispositioner som rimligen kan krävas.

9.6.3 Identifierade principiella likheter

9.6.3.1 Villkor om typfallet (avvikelsen)

Huvudregeln i de tre standardavtalen är att entreprenören står tidsrisken för väderförhållanden. Sedvanligt väder som försenar arbetena kan inte ge rätt till tidsförlängning. I varje standardavtal finns dock en regel som stadgar att väderförhållanden i undantagsfall kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning.

Ordalydelsen i standardavtalen skiljer sig åt. Enligt AB 04 kap. 4 § 3 p. 4 är det ”osedvanliga väderleksförhållanden” som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. I NS 8405 p. 24.3 st. 1 är det i stället ”*ekstraordinære værforhold*” och i AB 18 18 § 39 st. 1 lit. d ”*nedbør, lav temperatur, stærk vind eller andet vejrlig* […] *når sådant vejrlig forekommer i væsentligt større omfang, end det er sædvanligt for den pågældende årstid og egn*”. Även om ordalydelserna ger uttryck för villkor med något varierande innebörd finns ändå en grundläggande och principiell likhet, nämligen att beställaren enbart står tidsrisken för ovanliga väderförhållanden av särskilt slag.

Fördelningen av tidsrisken för väderförhållanden kan förstås mot bakgrund av de högt ställda krav som gäller för att en händelse ska bedömas som *force majeure*. AB 04 och NS 8405 möjliggör för entreprenören att erhålla tidsförlängning vid sådana extrema väderfenomen som omfattas av det kontraktsrättsliga *force majeure*-begreppet. Det kan exempelvis handla om stormar och översvämningar.

I AB 18 är det i stället huruvida det förekommer nederbörd, låg temperatur, stark vind eller annan väderlek i väsentligt större omfattning än sedvanligt som är relevant. Också AB 04 och NS 8405 möjliggör för tidsförlängning i andra fall än vid väderförhållanden av *force majeure*-karaktär.

De bestämmelser som fördelar tidsrisken för oförutsedda väderförhållanden kan framstå som stränga gentemot entreprenören. Om bestämmelserna betraktas som *force majeure*-klausuler kan dock konstateras att det är fler väderleksförhållanden än enbart sådana som traditionellt hänförs till *force majeure* som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. Naturkatastrofer så som översvämningar,

stormar och jordbävningar kan hänföras till *force majeure* och även ligga till grund för tidsförlängning, i vart fall enligt AB 04 och NS 8405. Därtill ger standardavtalen alltså entreprenören möjlighet att erhålla tidsförlängning för andra särskilt ovanliga eller besvärliga väderförhållanden, så som ovanligt låga temperaturer eller liknande.

Så som de riskfördelande reglerna är utformade bör alla anbudsgivare i sina anbud ta höjd för besvärliga väderförhållanden. Reglerna om tidsförlängning på grund av oförutsedda väderleksförhållanden kan betraktas som en slags säkerhetsventil som endast är tillämpliga i undantagsfall.

9.6.3.2 Villkor om arbetspåverkan

Likheter mellan standardavtalens villkor om arbetspåverkan har behandlats i avsnitt 8.7.3.2. Även om en del av vad som anförs i avsnittet är relevant också här, föreligger också ett par skillnad.

Att det i AB 04 kap. 4 § 3 p. 4 uppställs ett särskilt villkor om arbetspåverkan (särskilt ogynnsam inverkan på arbetena) medför att likheterna mellan standardavtalens villkor om arbetspåverkan vid oförutsedda väderförhållanden är mindre än motsvarande villkor vid för sent lämnad information.

En likhet mellan AB 04 och NS 8405 som inte föreligger vid typfallet för sent lämnad information är att det enligt båda standardavtalen krävs att entreprenören inte borde ha förutsett arbetspåverkan.

9.6.3.3 Villkor om tidseffekt

Vad som anförts i avsnitt 8.7.3.3 gäller också villkor om tidseffekter vid oförutsedda väderförhållanden, med följande tillägg.

Vid typfallet för sent lämnad information gäller enligt i vart fall AB 04 och AB 18 att entreprenören ska vidta skäliga eller rimliga åtgärder för att undvika eller begränsa den försening som orsakats av de oförutsedda väderförhållandena. Vid oförutsedda väderleksförhållanden råder ingen oklarhet om huruvida en sådan skyldighet gäller också enligt NS 8405. Det framgår nämligen uttryckligen av standardavtalet att entreprenören saknar rätt till tidsförlängning för förseningar som denne rimligen kunnat undgå eller övervinna.[892]

9.7 Sammanfattning

Huruvida entreprenören har rätt till tidsförlängning vid oförutsedda väderförhållanden beror på tidsriskens fördelning i parternas avtal.

Huvudregeln i AB 04 är att entreprenören står tidsrisken för väderförhållanden. Det innebär att väderförhållanden inte kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. Från denna huvudregel finns dock ett undantag i kap. 4 § 3 p. 4. Enligt bestämmelsen

[892] NS 8405 p. 24.3 st. 3.

har entreprenören rätt till tidsförlängning om denne ”hindras att färdigställa kontraktsarbetena inom kontraktstiden på grund av […] väderleks- eller vattenståndsförhållanden som är osedvanliga för byggnadsorten och inverkar särskilt ogynnsamt på arbetena”.

Att väderförhållandena ska vara osedvanliga betyder att de på ett kvalificerat sätt ska avvika från det normala eller sedvanliga. Det är inte tillräckligt att det föreligger minsta avvikelse från ett medel- eller medianvärde.

Enligt kap. 4 § 3 krävs att arbetspåverkan ska vara sådan att entreprenörens arbeten ”hindras”. I hinderbestämmelsens fjärde punkt uppställs också som villkor för rätten till tidsförlängning att väderförhållandena ska ha haft en särskilt ogynnsam inverkan på arbetena. Hur detta ska förstås i relation till villkoret i kap. 4 § 3 men. 1 om att arbetena ska ”hindras” är inte klart. Möjligen ska villkoret om särskilt ogynnsam inverkan förstås som en skärpning av villkoret om arbetspåverkan.

För att entreprenören ska ha rätt till tidsförlängning ska den typ av arbetspåverkan som är ett villkor för rätten till tidsförlängning vara sådan att entreprenören inte borde ha räknat med den.

Rätten till tidsförlängning är också villkorad av att en avtalad tidsfrist överskrids. Detta är ett villkor om tidseffekt.

Ytterligare ett villkor om tidseffekt är att entreprenören ska vidta skäliga åtgärder för att söka undvika eller begränsa förseningen. Entreprenören saknar rätt till tidsförlängning i den mån entreprenören hade kunnat undvika eller begränsa den tidsförlängningsgrundande förseningen genom skäliga åtgärder.

Tidsriskens fördelning avseende oförutsedda väderförhållanden i AB 04, NS 8405 och AB 18 uppvisar stora likheter. Huvudregeln i standardavtalen är att entreprenören står tidsrisken för väderförhållanden. Enligt standardavtalen står dock beställaren tidsrisken för ovanliga väderförhållanden av särskilt slag.

Standardavtalen uppvisar mindre likheter när det gäller villkor om arbetspåverkan.

Gemensamt för standardavtalen är att det föreskrivs ett villkor om att arbetena ska försenas och att det åligger entreprenören en skyldighet att i viss mån söka undvika eller begränsa förseningen.

10 Avvikande markförhållanden

10.1 Inledning

Detta kapitel handlar om vilka avvikelser från entreprenörens antaganden om markförhållandena på arbetsområdet som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning.[893] Även villkor om arbetspåverkan och tidseffekt behandlas.

Huvudregeln i svensk kontraktsrätt är att parterna svarar för sina egna antaganden. De kan enligt huvudregeln inte med framgång åberopa felaktiga förutsättningar som grund för befrielse från en avtalad förpliktelse. Från huvudregeln finns undantag.[894] I detta kapitel ska undersökas i vilken mån reglerna i AB 04 tillhandahåller undantag från huvudregeln, såvitt avser markförhållanden som avviker från entreprenörens antaganden. Reglerna jämförs med motsvarande regler i NS 8405 och AB 18, i syfte att identifiera principiella likheter mellan standardavtalens regleringar.

I avsnitt 10.2 förklaras fenomenet avvikande markförhållanden och vilka konsekvenserna kan bli av att entreprenören gjort felaktiga antaganden om markförhållandenas beskaffenhet. Därefter klargörs i avsnitt 10.3 skillnaden mellan redovisade och dolda förutsättningar. Regleringen i AB 04 behandlas i avsnitt 10.4–10.6. Först undersöks villkor relaterade till typfallet (avvikelsen) och därefter villkor om arbetspåverkan och tidseffekt. Principiella likheter mellan reglerna i AB 04, NS 8405 och AB 18 kartläggs i avsnitt 10.7. Kapitlet sammanfattas i avsnitt 10.8.

10.2 Fenomenet och problemet

Vissa entreprenader består enbart av arbeten med mark. Markarbeten kan gälla t.ex. röjning av vegetation, schakt av jord och sprängning av berg. I andra entreprenader är markarbeten en av flera typer av arbeten som ska utföras. Så kan exempelvis vara fallet vid uppförandet av nya byggnader samt entreprenader som avser vägar,

[893] Som anförts i avsnitt 1.10 avses med arbetsområde detsamma som i AB 04, där det definieras som ”område som under entreprenadtiden står till entreprenörens disposition för entreprenadens utförande”.

[894] Se avsnitt 4.2.3.

järnvägar och andra anläggningar.[895] Det vore möjligt att ge många fler exempel på entreprenader som kan innefatta markarbeten. Enkelt uttryckt är markarbeten en vanligt förekommande typ av arbeten i entreprenader.

Om markförhållandena avviker från vad entreprenören antagit kan färdigställandet av markarbetena försenas. En försening av markarbetena kan i sin tur försena efterföljande arbeten i entreprenaden och färdigställandet av entreprenaden. Det gäller även om markarbetena utförs tidigt under entreprenadtiden. Det kan nämligen vara så att färdigställandet av markarbetena är en förutsättning för att efterföljande arbeten ska kunna påbörjas. Exempelvis kan schaktarbeten behöva slutföras innan grundläggning för ett nytt hus kan utföras. Husets grund behöver i sin tur vara på plats innan väggar kan resas, tak läggas och installationer utföras. På så sätt kan en försening av markarbeten som ska utföras i början av entreprenadtiden försena färdigställandet av entreprenaden i dess helhet.[896]

För anbudsgivare är bedömningen av markförhållandena på arbetsområdet förenad med osäkerheter.[897] Skälet för detta är att förhållandena under markytan inte kan observeras okulärt. Det är visserligen möjligt att göra tekniska undersökningar av förhållandena under markytan. Det förefaller dock vara en utbredd uppfattning i entreprenadbranschen att sådana undersökningar inte kan ge en fullständig bild av förhållandena.[898] Osäkerheter som är förknippade med markförhållandenas beskaffenhet har lyfts fram som något som skiljer entreprenadavtal från köp.[899]

Som konkreta exempel på markförhållanden som avviker från vad entreprenören räknat med i anbudsskedet anger Hagstrøm och Bruserud hårdare eller lösare bergarter, lera i stället för sand samt förekomsten av berg på en högre eller lägre höjdnivå.[900] Hansen anger som konkreta exempel på avvikande markförhållanden att marken är mer vattenmättad än förutsatt samt att det påträffas okända stenar, fundament, fornlämningar, föroreningar eller ledningar.[901]

Konsekvenserna av avvikande markförhållandena varierar. Bech anför att felaktiga förutsättningar kan orsaka bl.a. merarbete, ändrade arbetsmetoder och reducerad produktivitet.[902] Hansen har som mer konkreta exempel på

[895] Hansen, 2008, s. 367.

[896] Jfr avsnitt 1.11.7 och 8.7.2.2 om kritiska linjen.

[897] Det är i sig en anledning till att markarbeten ibland regleras genom mängdreglering i stället för fast pris, se Deli, 2017, s. 117. Att fast pris inte var en lämplig ersättningsform för mark- och grundläggningsarbeten anfördes redan i början av 1900-talet, se Busch, 1911, s. III.

[898] Se t.ex. Hagstrøm och Bruserud, 2014, s. 21 f., Hansen, 2008, s. 367 ff., Samuelsson, 2011a, s. 158 ff. samt Hagstrøm, 1997, s. 11.

[899] Bech, 1962, s. 8.

[900] Hagstrøm och Bruserud, 2014, s. 207.

[901] Hansen, 2008, s. 367.

[902] Bech, 1962, s. 8.

arbetspåverkan angett ändrade metoder för schaktning, behov av spontning till undvikande av ras och användning av pumpar för avledande av vatten.[903]

Nedan är ett exempel på en entreprenadtvist där entreprenören ansåg att markförhållandena avvek från vad denne hade haft att förutsätta.

> **Hovrätten över Skåne och Blekinges dom 2018-11-15 i mål nr T 12255-18.** I en ledningsentreprenad påträffade entreprenören dels ledningar som enligt ritningar skulle vara förlagda på annan plats, dels ledningar som inte alls var inritade på ritningar (avvikelser). Detta medförde enligt entreprenören merarbete med att frilägga, flytta, hänga upp och lägga tillbaka ledningarna (arbetspåverkan). Hovrätten ansåg att entreprenören saknade rätt till tilläggsvederlag eftersom denne inte hade inhämtat synpunkter från beställaren på det sätt som föreskrivs i AB 04 kap. 2 § 7.

I exemplet nedan åberopade entreprenören flera avvikelser relaterade till markförhållandena.

> **Stockholms tingsrätts dom 2017-07-07 i mål nr T 9226-15.** Entreprenadavtalet avsåg förläggning av fiber till ett antal flerfamiljshus i centrala Stockholm. Som grund för att det hade förekommit likställda ÄTA-arbeten åberopade totalentreprenören bl.a. att byggnad stod på berg, att mark sluttade kraftigt och att mark var stenbunden (avvikelser). Tingsrätten ansåg att entreprenörens undersökning av arbetsområdet i anbudsskedet hade varit undermålig. Det medförde att de påstådda likställda ÄTA-arbeten som grundades på omständigheter hänförliga till arbetsområdets beskaffenhet ansågs vara kontraktsarbeten. Av betydelse var att ABT 06 gällde mellan parterna.

Följande är ett illustrativt exempel där parterna var oense om vad entreprenören, givet tillgänglig information, borde ha antagit om markförhållandena.

> **Sundsvalls tingsrätts dom 2017-05-29 i mål nr T 1902-15.** Beställaren hade anlitat entreprenören att utföra grundläggningsarbeten inför utbyggnaden av ett särskilt boende. Mellan parterna gällde ABT 06. Entreprenören ansåg att mängden grovschakt som angavs i en mängdförteckning hade minskat kraftigt och att andra arbeten, som inte återfanns i mängdförteckningen, hade tillkommit (arbetspåverkan). Enligt entreprenören hade arbetena utförts under besvärligare förhållanden än vad denne räknat med. Av särskild betydelse var att marken på arbetsområdet inte var plan, som entreprenören hade räknat med, utan mycket ojämn (avvikelse). Entreprenören begärde tilläggsvederlag, vilket beställaren motsatte sig.
>
> Tingsrätten ansåg att entreprenören mot bakgrund av uppgifterna i förfrågningsunderlaget och sitt platsbesök ”haft förutsättningar att vid anbudsgivandet ta i beaktande de mängder schaktning av olika slag som varit aktuellt på området”. Domstolen ansåg också att entreprenören kunnat beakta påstådda marknivåer och anförde: ”[o]m det varit så markanta skillnader i marknivå som

[903] Hansen, 2008, s. 367.

> [entreprenören] hävdat måste det rimligtvis ha kunnat konstateras redan i samband med att anbud avgavs och avtal träffades."

Vid bedömningen av vilka avvikande markförhållanden på arbetsområdet som kan ligga till grund för tidsförlängning är det av betydelse dels vilka uppgifter beställaren lämnar och om dessa varit korrekta, dels på vilka grunder entreprenören ska göra sina antaganden om markförhållandena utöver den information som tillhandahållits av beställaren. Vid en rättslig analys finns det skäl att skilja mellan förutsättningar som grundar sig på beställarens uppgifter och sådana som inte gör det.

10.3 Redovisade och dolda förutsättningar

I litteratur som behandlar förutsättningsläran förekommer en begreppsbildning om förutsättningar som kan vara relevant också för en undersökning av vilka avvikande markförhållanden som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. Nedan redovisas kortfattat delar av denna begreppsbildning. Därefter förklaras varför det i avhandlingen i stället fokuseras på skillnaden mellan redovisade och dolda förutsättningar.[904]

Ett antagande som slår fel är en *felaktig förutsättning*. En felaktig förutsättning kan avse såväl befintliga förhållanden som en framtida händelseutveckling. Felaktiga förutsättningar om befintliga förhållanden kallas för *oriktiga förutsättningar*. Antaganden som blir felaktiga först när en händelse inträffar eller inte inträffar är *bristande förutsättningar*.[905]

I litteraturen har det skiljts mellan *typförutsättningar* och *individuella förutsättningar*. Typförutsättningar är förutsättningar som normalt sett föreligger vid en viss typ av avtalsgrundande löften. Individuella förutsättningar är sådana som inte är normalt förekommande vid en viss typ av avtalsgrundande löften.[906] En typförutsättning för entreprenörer skulle kunna vara att de ges tillträde till arbetsområdet senast den dag då entreprenaden ska påbörjas enligt avtalet. Ett exempel på en individuell förutsättning hos en entreprenör skulle kunna vara vilken trafikmängd som förekommer på en landsväg i nära anslutning till arbetsområdet.

Det har i litteraturen diskuterats om förutsättningsläran kan vara tillämplig inte enbart om *medvetna förutsättningar* slår fel utan också om *omedvetna förutsättningar* är felaktiga. En kritik mot omedvetna förutsättningar är att de utgör fiktioner. Vahlén har i stället skiljt mellan medvetna förutsättningar och *objektiva*

[904] Att förutsättningar och antaganden används som synonymer i avhandlingen har nämnts redan i avsnitt 1.1.

[905] Lehrberg, 1989, s. 79 och Holmbäck, 1970, s. 7 f.

[906] Lehrberg, 1989, s. 96.

förutsättningar. De senare ska dock, enligt honom, inte hänföras till förutsättningsläran.[907]

I analyser av förutsättningsläran har gjorts en mängd ytterligare distinktioner mellan olika förutsättningar. De behandlas dock inte här.

Distinktionen mellan typförutsättningar och individuella förutsättningar respektive mellan medvetna och omedvetna (eller objektiva) förutsättningar visar på en svårighet när det gäller att beakta en avtalsparts antaganden. Vissa antaganden görs aktivt och medvetet. De kan vara kända för motparten och rentav regleras i parternas avtal. Andra antaganden (och här haltar möjligen språket) görs omedvetet. De är inte resultatet av ett aktivt ställningstagande med anledning av avtalsförhållandet.

Denna framställning handlar inte om förutsättningsläran utan om vilka störningar i entreprenadavtal som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. Det är därför möjligt att frigöra sig från diskussionen om olika förutsättningsbegrepp.

Distinktionen mellan oriktiga och bristande förutsättningar har sitt värde också i avhandlingen. När entreprenörens antaganden om markförhållandena på arbetsområdet slår fel är det typiskt sett fråga om oriktiga förutsättningar. Entreprenörens antaganden avser befintliga förhållanden. Det kan visserligen tänkas att markförhållandena förändras efter avtalets ingående. En rättslig analys av en sådan situation bör dock ta sikte på den händelse som ändrar markförhållandena och utgå från ett riskfördelningsperspektiv.[908]

Undersökningen i kapitlet handlar om vilka oriktiga förutsättningar om markförhållandena på arbetsområdet som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. Analysen utgår från en annan distinktion avseende entreprenörens förutsättningar än de som angetts ovan. Distinktionen tar sikte på huruvida parterna har kommit överens om att entreprenören har rätt att förutsätta ett specifikt förhållande eller inte.

Entreprenörens antaganden i anbudsskedet grundas i hög grad på de uppgifter som tillhandahålls av beställaren, primärt i förfrågningsunderlaget. I förfrågningsunderlaget redovisar beställaren, mer eller mindre utförligt, vilka förhållanden som gäller för entreprenadens utförande. Genom att beställaren lämnar uppgifter om markförhållandenas beskaffenhet påtar sig denne ett ansvar för uppgifternas riktighet.[909] Parterna kan också på andra sätt än genom att beställaren lämnar uppgifter i förfrågningsunderlaget komma överens om vilka förhållanden som entreprenören ska förutsätta i anbudsskedet.

Entreprenörens antaganden som grundas på beställarens uppgifter – eller en överenskommelse mellan parterna – om specifika förhållanden kallas för *redovisade förutsättningar*. Genom att beställaren har kunskap om vilka uppgifter som har

---

[907] Lehrberg, 1989, s. 83 ff. och Vahlén, 1951, s. 212.

[908] Se kapitel 5 om olika juridiska perspektiv vid analys av vilka avvikelser som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning.

[909] AB 04 kap. 1 § 6 st. 1.

lämnats – och överenskommelser som har träffats – har denne också kunskap om vilka redovisade förutsättningar som kan göras.

Avvikelser från redovisade förutsättningar kan typiskt sett ligga till grund för tidsförlängning. Den avgörande frågan är vanligen hur den uppgift eller överenskommelse som ligger till grund för den redovisade förutsättningen ska tolkas.

Bedömningen av huruvida entreprenören har rätt till tidsförlängning på grund av avvikande förhållanden i förhållande till redovisade förutsättningar överlappar i stora delar en bedömning av huruvida entreprenören har rätt till tidsförlängning på grund av att beställaren har lämnat oriktiga uppgifter om markförhållandena.[910]

Nedan följer ett exempel där entreprenören menade att förhållandena avvek från redovisade förutsättningar. Efter tolkning av entreprenadkontraktet ansåg domstolen dock att så inte var fallet.[911]

> **Göteborgs tingsrätts dom 2019-06-12 i mål nr T 6110-14 och T 2540-15.** Entreprenören hade haft kostnader för transporter av överskottsmassor från arbetsområdet. En fråga var huruvida entreprenören, på grund av uppgifter i förfrågningsunderlaget, hade haft rätt att förutsätta att det inte skulle uppkomma några överskottsmassor och att arbete med borttransporter därför skulle likställas med ÄTA-arbete. Avgörande var hur förfrågningsunderlaget skulle tolkas.
>
> I en del av förfrågningsunderlaget stod att ”[ö]verblivna schaktmassor förutsätts kunna användas till dagvattenmagasin samt till vallar och andra uppfyllningar enligt L-ritningar.” I en annan del av förfrågningsunderlaget stod att ”[ö]verblivna massor i övrigt skall borttransporteras.”
>
> Tingsrätten ansåg att skrivningarna i förfrågningsunderlaget skulle tolkas så att entreprenören inte hade haft rätt att räkna med att massabalans skulle kunna uppnås inom arbetsområdet. Domstolen skrev: ”Att [entreprenören] vid besök på arbetsplatsen gjort bedömningen att alla massor skulle kunna användas inom området saknar betydelse då det inte är visat att massabalansering var förutsatt i avtalet.”

Inga förfrågningsunderlag är fullständiga i den meningen att de redovisar alla förhållanden som kan vara relevanta för arbetenas utförande. Entreprenören måste göra egna antaganden om vilka förhållanden som gäller utöver vad som anges i förfrågningsunderlaget. Entreprenörens antaganden som inte grundas på beställarens uppgifter – eller en överenskommelse mellan parterna –kallas för *dolda förutsättningar*. Om dessa har beställaren inte nödvändigtvis någon kännedom.

Följande är ett exempel på ett påstående om en avvikelse från en dold förutsättning.

---

[910] Med det angreppssätt som tillämpas i avhandlingen blir skillnaden närmast vilket typfall som är utgångspunkten för analysen och vilket juridiskt perspektiv som anläggs i analysen, jfr avsnitt 4.5.2 och kapitel 5.

[911] Avhandlingens författare biträdde beställaren i målen.

Stockholms tingsrätts dom 2017-06-27 i mål nr T 4929-16. Entreprenören hade åtagit sig att utföra bl.a. asfaltering på en fastighet som disponerades av Försvarsmakten. Ett av entreprenörens delkrav avsåg ersättning på grund av hinder av asfalteringsarbete. Hindret bestod i att det två gånger om dagen passerade hästar tillhörande beridna högvakten genom arbetsområdet. Hästarna blev skrämda av entreprenörens högljudda maskiner. Asfalteringsarbetena fick därför avbrytas två gånger om dagen under den fyradagarsperiod som de pågick. Varje stopp tog 15 minuter. Entreprenören begärde ersättning för tillkommande kostnader. Beställaren invände bl.a. att det var förutsebart att det skulle passera hästar på aktuellt sätt.

Tingsrätten ansåg att det fick förutsättas att hindret inte var känt för entreprenören när entreprenaden påbörjades. Att entreprenören borde ha känt till hindret innan de berörda arbetena påbörjades gav inte tingsrätten ”anledning att ifrågasätta omfattningen av hindret”. Domstolen ansåg att det var tveksamt om AB 04 kap. 4 § 3 (och kap. 5 § 4) kunde tillämpas på ”ett tillfälligt hinder av detta slag”. Eftersom parterna var ense om att bestämmelsen kunde tillämpas, fann tingsrätten att entreprenören hade rätt till begärd ersättning.

Entreprenörens dolda förutsättning i fallet ovan var att det inte skulle passera hästar genom arbetsområdet. Eller i vart fall att sådan hästpassage inte skulle kräva att entreprenörens maskiner tillfälligt stängdes av. Tingsrätten antog att entreprenören inte hade känt till hindret innan entreprenaden påbörjades. Huruvida entreprenören *borde* ha räknat med hindret vid tidpunkten för avgivandet av sitt anbud kommenteras inte i domskälen. Att entreprenören hade kännedom om hindret efter avtalets ingående men innan de påverkade arbetena påbörjades omöjliggjorde inte rätt till ersättning.

Enligt den kontraktsrättsliga huvudregeln att part svarar för sina egna förutsättningar saknar entreprenören rätt till tidsförlängning på grund av felaktiga dolda förutsättningar. I entreprenadavtal kan finnas villkor som reglerar entreprenörens dolda förutsättningar. Ett exempel på ett sådant villkor är AB 04 kap. 1 § 8. Denna typ av villkor ska skiljas från villkor om redovisade förutsättningar. Genom villkor om redovisade förutsättningar kommer parterna överens om att entreprenören får anta att vissa specifika förhållanden gäller för entreprenadens utförande. Villkor om dolda förutsättningar reglerar i stället på vilka grunder entreprenören ska göra sina dolda antaganden.

Det ovan anförda ska inte förstås som att entreprenören har en avtalad skyldighet att förutsätta att förhållandena är sådana som anges i förfrågningsunderlaget eller andra handlingar som tillhandahålls av beställaren. Däremot kan avvikelser i förhållande till redovisade förutsättningar typiskt sett ge entreprenören rätt till tidsförlängning.

Villkor om dolda förutsättningar uppställer ramar eller riktlinjer för entreprenörens dolda antaganden. Om entreprenören gör sina antaganden inom dessa ramar eller enligt dessa riktlinjer och antagandena ändå visar sig vara felaktiga kan denne ha möjlighet att erhålla tidsförlängning med anledning av de oriktiga

förutsättningarna. I avsaknad av sådana villkor gäller den kontraktsrättsliga huvudregeln, dvs. att entreprenören svarar för sina felaktiga antaganden.

När beställaren anger – eller parterna kommer överens om – vilka förhållanden som ska gälla för entreprenadens utförande kan detta ske med konkretion. Exempelvis kan beställaren i förfrågningsunderlaget ange på vilken höjdnivå det förekommer berg på en viss plats inom arbetsområdet. Regler om dolda förutsättningar är av nödvändighet mer abstrakta.

Entreprenörens dolda antaganden är nog i vissa fall medvetna och i andra fall omedvetna. Huruvida entreprenörens antaganden är medvetna eller omedvetna har vanligen ingen avgörande rättslig betydelse. Den centrala frågan är inte vad entreprenören *faktiskt* har förutsatt, utan vad denne *borde* ha förutsatt.

Det kan finnas undantag från det närmast ovan anförda. Anta att det i avtalet finns villkor om dolda förutsättningar och att entreprenören gör ett antagande om förhållandena på arbetsområdet som är mindre fördelaktigt för entreprenören än vad denne kunnat göra, givet villkoren om dolda förutsättningar. Det visar sig sedan att entreprenörens antagande är korrekt. I en sådan situation kan entreprenören inte erhålla tidsförlängning för att förhållandena avviker från vad entreprenören haft rätt att förutsätta. Entreprenörens dolda förutsättning var korrekt, varvid denne inte har drabbats av någon oförutsedd kostnad eller försening. Om entreprenören påstår att denne gjort ett annat antagande i anbudsskedet (ett felaktigt sådant) än vad som faktiskt gjorts, kan det dock i praktiken vara svårt för beställaren att bevisa att entreprenören egentligen gjorde ett korrekt antagande.

10.4 Reglering av typfallet (avvikelsen) i AB 04

10.4.1 Inledning

I AB 04 är det huvudsakligen tre bestämmelser som reglerar vilka avvikande markförhållanden på arbetsområdet som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning, nämligen kap. 1 §§ 6–8. Systematiken i AB 04 är sådan att entreprenörens möjlighet att erhålla tidsförlängning också är beroende av kap. 2 § 4 och kap. 4 § 2.

Samtliga ovan nämnda bestämmelser och deras inbördes relation har övergripande beskrivits i avsnitt 6.3. Kort och sammanfattningsvis kan sägas att arbete som föranleds av beställarens oriktiga uppgifter eller att förhållanden avviker från vad entreprenören har rätt att förutsätta enligt kap. 1 §§ 7 och 8 ska likställas med ÄTA-arbete.[912] Om ÄTA-arbete påverkar entreprenörens möjlighet att hålla kontraktstiden kan denne erhålla förlängning av kontraktstiden.[913]

[912] AB 04 kap. 2 § 4.

[913] AB 04 kap. 4 § 2.

Oriktiga förutsättningar om markförhållandena kan också ge entreprenören rätt till tidsförlängning enligt kap. 4 § 3. Oriktiga uppgifter som har lämnats av beställaren är ett sådant förhållande som kan hänföras till hinderbestämmelsens första och femte punkt. Felaktiga dolda förutsättningar kan i vissa fall ligga till grund för tidsförlängning enligt bestämmelsens femte punkt.[914]

Detta avsnitt 10.4 handlar om typfallet (avvikelsen). I avsnitt 10.4.2 behandlas avvikelser från redovisade förutsättningar. Därefter följer avsnitt 10.4.3 om avvikelser från dolda förutsättningar. En sammanfattning finns i avsnitt 10.4.4.

10.4.2 Markförhållanden som avviker från vad som redovisats

10.4.2.1 Beställarens lämnade uppgifter

Som anförts ovan kan redovisade förutsättningar grundas på beställarens uppgifter eller genom att parterna på annat sätt har kommit överens om vilka förutsättningar som ska gälla för entreprenaden.

Av störst praktisk relevans är beställarens uppgifter om markförhållandenas beskaffenhet. Fortsättningsvis fokuseras på sådana uppgifter.

10.4.2.2 Det strikta uppgiftsansvaret enligt kap. 1 § 6 st. 1

Enligt AB 04 kap. 1 § 6 st. 1 men. 1 ansvarar beställaren för riktigheten av uppgifter som denne har tillhandahållit entreprenören. Bestämmelsen har följande lydelse.

> ”För riktigheten av uppgifter, undersökningsmaterial och tekniska lösningar ansvarar den part som tillhandahållit dem.”

Beställarens ansvar för lämnade uppgifter inskränks inte av entreprenörens godkännande av uppgiften.[915] Det gör att det ställs höga krav på tydlighet för att beställaren genom en överenskommelse med entreprenören ska kunna undkomma ansvar för uppgiftens riktighet.[916]

Ansvaret för lämnade uppgifter gäller inte enbart uppgifters riktighet som lämnas under entreprenadtiden utan också uppgifter som lämnas innan avtalets ingående.[917] Det innebär att bestämmelsen ålägger beställaren ett ansvar för att lämnade uppgifter i bl.a. förfrågningsunderlaget är korrekta.

---

[914] Se avsnitt 10.4.2.7 och 10.4.3.7.

[915] AB 04 kap. 1 § 6 st. 2.

[916] Se avsnitt 10.4.2.5.

[917] Se Samuelsson, 2022, s. 72 f. som framhåller att uppgifter kan lämnas på olika sätt, exempelvis i förfrågningsunderlaget (dvs. innan avtalets ingående) och vid byggmöten (dvs. efter avtalets ingående och under entreprenadtiden). I motiven till AB 72 och AB 65 anförs, såvitt avser motsvarande bestämmelser i de standardavtalen, att ansvaret gäller ”alla slags uppgifter m.m., oberoende av om de lämnats före, under eller efter entreprenadtiden”, se Motiv AB 65, 1969, s. 45 och Motiv AB 72, 1973, s. 63. Enligt Samuelsson upphör uppgiftsansvaret vid ansvarstidens utgångs, dvs. tio år efter entreprenadens godkännande, se Samuelsson, 2022, s. 76.

Uppgifter om markförhållanden som anges i förfrågningsunderlaget (eller på annat sätt tillhandahålls av beställaren innan avtalets ingående) ger grund för redovisade förutsättningar.

Av ordalydelsen i kap. 1 § 6 framgår inte vilken typ av ansvar som gäller för lämnade uppgifters riktighet. HD har i NJA 2012 s. 725 anfört att det finns i vart fall tre ansvarsnivåer för riktigheten av uppgifter om sakförhållanden, nämligen: (1) strikt ansvar, (2) oaktsamhetsansvar och (3) inget ansvar.[918] Den inomobligatoriska huvudregeln är ett oaktsamhetsansvar.[919] Det i kap. 1 § 6 st. 1 föreskrivna ansvaret är enligt HD ”i det närmaste strikt”.[920] Att ansvaret är i det närmaste strikt kan förstås som att det inte finns något krav på vårdslöshet på beställarens sida för att entreprenören ska kunna göra gällande rättsföljder på grund av en uppgifts oriktighet men att det finns undantag från uppgiftsansvaret.[921]

I kap. 1 § 6 st. 1 men. 1 omnämns inte enbart uppgifter utan också undersökningsmaterial och tekniska lösningar. Såvitt avser tekniska lösningar har HD i NJA 2009 s. 388 slagit fast att ansvaret för riktighet innefattar ett ansvar för lämplighet. Domen gällde en entreprenad i vilken entreprenören hade projekterat takkupor. Entreprenören ansvarade då för takkupornas ändamålsenliga funktion. Enligt HD gäller allmänt att ”[e]n entreprenör som gjort en konstruktion svarar […] som utgångspunkt för dess lämplighet”.

I följande dom ansåg hovrätten att en teknisk lösning som hade redovisats av beställaren var sämre än en teknisk lösning som entreprenören hade föreslagit under entreprenadtiden. Beställarens tekniska lösning var dock inte olämplig på ett sådant sätt att den skulle anses vara oriktig.

> **Svea hovrätts dom 2017-11-24 i mål nr T 7136-16.** Entreprenören hade anlitats av beställaren för att på totalentreprenad uppföra en sporthall. Mellan parterna gällde ABT 06. Beställaren hade i förfrågningsunderlaget föreskrivit en teknisk lösning för grundläggningen av sporthallen, nämligen att den skulle utföras med platta på mark. Entreprenören föreslog efter att parterna hade ingått entreprenadavtalet att grundläggningen i stället skulle utföras med en grundplatta på pålar. Så blev också fallet. Entreprenören ansåg att den ursprungligen föreskrivna tekniska lösningen var olämplig och därmed oriktig samt att arbeten med anledning av det ändrade utförandet var likställda ÄTA-arbeten. Hovrätten ansåg att entreprenörens föreslagna (och genomförda) lösning visserligen var bättre än den som föreskrivits av beställaren, men att ”utredningen i målet inte [gav] stöd för slutsatsen att den av [beställaren] föreskrivna lösningen var olämplig, i vart fall inte på ett sådant sätt att det skulle vara fråga om en ’oriktig’ uppgift i den mening som avses i ABT 06”.

[918] Kontrollansvar skulle kunna vara ytterligare en ansvarsnivå. Vad som ibland kallas för presumtionsansvar kan förstås som en bevisbörderegel som relaterar till ett oaktsamhetsansvar.

[919] NJA 2012 s. 725 p. 20 och 21.

[920] NJA 2009 s. 388. Uttalandet avsåg AB 72 kap. 1 § 9 men gäller också AB 04 kap. 1 § 6.

[921] Se om undantagen i avsnitt 10.4.2.3.

Det kan övervägas i vilken mån lämplighet är en faktor att beakta inte enbart för tekniska lösningar utan också andra uppgifter, så som uppgifter om markförhållanden. En uppgift om markförhållanden kan inte i sig vara lämplig eller olämplig. Den kan däremot vara presenterad på ett mer eller mindre lämpligt sätt.

Det framgår av kommentarstexten till AB 04 kap. 1 § 2 att kontraktshandlingarna bör vara upprättade enligt god sed. Även om uttalandet tar sikte på kontraktshandlingarna skulle det kunna argumenteras för att det bör gälla generellt för parternas informationsgivning. I så fall skulle uppgifter tillhandahållas enligt god sed.

Det kan argumenteras för att uppgiftslämnaren bör svara för kostnader och förseningar som orsakas av att uppgiftsmottagaren missförstått en lämnad uppgift på grund av att den har presenterats på ett sätt som avviker från god sed. En sådan regel vore handlingsdirigerande genom att skapa incitament för parterna att kommunicera på ett sätt som är vedertaget i branschen. Det skulle gynna ett effektivt utförande av entreprenader och bidra till en lojal samverkan mellan parterna.

Vad som är god sed för presentation av uppgifter varierar förmodligen över tid och mellan olika fackområden. Vad som är god sed bör rimligen relatera till fackmässighetsnormer och sedvana i branschen samt vilken typ av handling det är fråga om.

Höga krav kan ställas på presentationen av uppgifter i förfrågningsunderlaget. Det är också primärt handlingar som ingår i förfrågningsunderlaget som kommentarstexten till AB 04 kap. 1 § 2 tar sikte på, eftersom förfrågningsunderlaget typiskt sett utgör en stor del av kontraktshandlingarna.

10.4.2.3 Undantag från uppgiftsansvaret – uppgifter som enbart lämnas upplysningsvis

Det är enligt HD en ”viktig grundsats att respektive part svarar för de handlingar som framtagits av honom för användning i entreprenaden”.[922] Det finns dock undantag från regeln.

Enligt Bengtsson är ett villkor för uppgiftsansvaret att den lämnade uppgiften är så preciserad att mottagaren har fog att lita på den.[923] Som stöd för sin uppfattning hänvisar Bengtsson bl.a. till Källenius kommentar till AB 54. Källenius anser att uppgiftsansvaret i AB 54 inte omfattar ”[v]ad byggherren samtalsvis kan ha uttalat”. Att det enligt Källenius ska vara fråga om uppgifter som ”»ligger till grund för entreprenaden« och sålunda icke bara är ’löst prat’” kan antas höra samman med ordalydelsen i den relevanta bestämmelsen i AB 54.[924] Bestämmelsen som reglerar uppgiftsansvaret fick en annan utformning i AB 65. Regeln i AB 65 uppvisar stora

[922] NJA 2009 s. 388.

[923] Bengtsson, 1976, s. 108 f.

[924] Källenius, 1960, s. 35. AB 54 § 2 mom. 1 st. 1 men. 1 har följande lydelse: ”Byggherren är ansvarig för riktigheten av de kartor, övrigt undersökningsmaterial samt uppgifter, som han lämnat till grund för entreprenaden.”

likheter med AB 04 kap. 1 § 6. I motiven till AB 65 finns ingen liknande skrivning som de ovan citerade.[925]

Om Bengtssons ståndpunkt ska förstås som att en prövning ska göras av huruvida entreprenören haft fog att lita på uppgiften, skulle det innebära en betydande begränsning av uppgiftsansvaret. Om ståndpunkten i stället ska förstås som att det finns ett undantag från uppgiftsansvaret som avser enuntiationer, vore detta i linje med vad Karlgren har anfört.

Karlgren beskriver *enuntiationer* som ”(konkreta) positiva uppgifter” som lämnas i samband med ett avtals ingående men som ”icke anses ha karaktären av garanti eller eljest avtalsmässigt åtagande, [men] bibringar motparten föreställningen att sakläget i ett angivet hänseende är beskaffat på visst sätt”. För att bedöma om uppgiftslämnaren ska vara bunden av en lämnad uppgift bör – av praktiska skäl – enligt Karlgren vägledning sökas i omkringliggande förhållanden, snarare än uppgiftslämnarens vilja. En faktor i bedömningen kan vara om uppgiften hänför ”sig till uppgiftslämnarens eget verksamhets- och erfarenhetsområde, över huvud till förhållanden som denne har särskilda förutsättningar att överskåda och bilda sig en uppfattning om, eller de avse sådant som antingen är av mera allmän natur eller t.o.m. från samma synpunkt kan säga ligga motparten »närmare»”. Om uppgiften hör till ett område som ligger uppgiftslämnaren närmast ”finns goda skäl för att behandla denne strängt och icke mycket väja för att ålägga kontraktsansvar”.[926]

Karlgren skriver om uppgifter som lämnas i samband med avtals ingående. Hans resonemang bör dock vara relevant inte enbart för uppgift om markförhållanden som lämnas i anbudsskedet (primärt genom förfrågningsunderlaget) utan också uppgifter som lämnas under entreprenadtiden.

Karlgren gör en skillnad mellan a) konkreta uppgifter som har karaktären av garanti eller annat avtalsmässigt åtagande och b) konkreta uppgifter som *inte* har karaktären av garanti eller annat avtalsmässigt åtagande – men ändå ger motparten föreställningen att förhållandena är på visst sätt. Ytterligare en kategori av uppgifter skulle kunna nämnas, nämligen c) konkreta uppgifter som inte har karaktären av garanti eller eljest avtalsmässigt åtagande – och inte heller ger motparten föreställningen att förhållandena är på visst sätt.

Klart är att uppgiftsansvaret i AB 04 kap. 1 § 6 gäller uppgifter enligt a), såvida inte något undantag enligt nedan är tillämpligt. Klart bör också vara att det inte gäller något uppgiftsansvar för sådana uppgifter som omfattas av c), eftersom det då är fråga om uppgifter som inte ger motparten en föreställning om att förhållandena är på visst sätt. Den svåra frågan är vad som gäller för kategori b), dvs. sådana uppgifter som Karlgren kallar enuntiationer.

För entreprenadavtal bör skillnad göras mellan uppgifter som lämnats av beställaren i anbudsskedet och sådana som lämnas efter avtalets ingående.

[925] Motiv AB 65, 1969, s. 44 ff.

[926] Karlgren, 1970, s. 126 och 130.

Uppgifter som lämnas i anbudsskedet (typiskt sett i förfrågningsunderlaget) ligger till grund för anbudsgivarnas anbud, vilka konkurrerar med varandra. Det finns starka skäl för att anbudsgivarna ska kunna förlita sig på att uppgifterna som lämnas i förfrågningsunderlaget är korrekta. Ett sådant skäl vilar på effektivitetshänsyn. Om anbudsgivarna skulle behöva granska riktigheten av lämnade uppgifter skulle det uppstå betydande merarbete, genom att beställaren först skulle göra en bedömning av uppgiften, vilken sedan skulle följas av parallella bedömningar av alla anbudsintressenter. Ett annat skäl för att anbudsgivarna ska kunna förlita sig på lämnade uppgifters riktighet är att anbuden ska vara jämförbara. De bör därför så långt som möjligt utgå från samma förutsättningar. En sådan ordning gynnas av att anbudsgivarna kan utgå från att alla lämnade uppgifter i förfrågningsunderlaget är korrekta, utan att behöva överväga om en viss uppgift endast har lämnats upplysningsvis eller inte.

Andra överväganden gör sig gällande för uppgifter som lämnas efter avtalets ingående. Under entreprenadtiden kan antas att parternas representanter regelbundet träffas och diskuterar olika för entreprenaden relevanta frågor. Utan ett regelbundet inormationsutbyte mellan parterna är det svårt att se hur de ska kunna samverka lojalt för att genomföra entreprenaden.

Om det föreligger ett strikt ansvar för *alla* lämnade uppgifter, skulle det kunna hämma parternas informationsutbyte under entreprenadtiden. Att parterna kan kommunicera med varandra är av stor vikt för att entreprenaden ska kunna genomföras på ett effektivt sätt. De bör därför kunna kommunicera med varandra utan att oroa sig för att allt de säger kan komma att hållas emot dem med stöd av kap. 1 § 6. En sådan ordning hade kunnat öka taktiseringen kring informationsutbytet under entreprenadtiden, till hämmande av en lojal samverkan.

Ett sätt att skilja mellan information som (under entreprenadtiden) lämnas enbart upplysningsvis och sådan som omfattas av uppgiftsansvaret i kap. 1 § 6 är att ta fasta på i vilket sammanhang informationen lämnas. För information som lämnas vid ett byggmöte bör utgångspunkten vara att uppgiftsansvaret gäller, såvida inte motsatsen klargörs av den uppgiftslämnande parten. Detta beror på att byggmötena har en särställning som beslutsforum. Parterna är skyldiga att delta vid byggmöten och genom anteckning i byggmötesprotokoll är avtalade krav på skriftlighet uppfyllda.[927] På motsatt vis bör uppgifter som lämnas i informella samtal på arbetsområdet inte aktualisera uppgiftsansvaret, såvida inte parterna kommer överens om att uppgifterna ska ligga till grund för utförandet av arbetena. Vad som gäller för uppgifter som lämnas i e-postkorrespondens är svårbedömt. Som utgångspunkt bör huvudregeln gälla, dvs. att parterna ansvarar för lämnade uppgifters riktighet. Ett undantag skulle kunna gälla om det av sammanhanget är uppenbart att korrespondensen är av informell karaktär.

[927] AB 04 kap. 3 § 3.

10.4.2.4 Undantag från uppgiftsansvaret – friskrivningar

Det är möjligt för beställaren att friskriva sig från uppgiftsansvaret för uppgifter som lämnas såväl i förfrågningsunderlaget (eller på annat sätt i anbudsskedet) som efter avtalets ingående. Sådana friskrivningar utgör ett annat undantag från uppgiftsansvaret.

Regleringen i AB 54 var sådan att standardavtalet gjorde vissa undantag från uppgiftsansvaret, såvitt avsåg uppgifter om markförhållandena på arbetsområdet. Så var exempelvis fallet för klassificeringen av jordarter och deras förekomst samt angivet borrdjup.[928] Dessa undantagsregler togs bort i AB 65. I motiven angavs att om uppgifter om berg- och jordartsförhållanden inte var säkra, kunde detta anges i de handlingar där uppgifterna förekom.[929]

I motiven till AB 65 anförs också att om uppgifter ”lämnats med särskilt förbehåll eller med redovisning av risker, gäller ju riktigheten just med detta förbehåll eller risk”. Om beställaren lämnar en uppgift med ett sådant tillägg ankommer det på entreprenören ”om han oaktat denna omständighet vill lägga uppgiften etc. till grund för sitt handlande”.[930]

Det anförda är förenligt med exemplet nedan. I den entreprenad som skiljedomen avsåg hade beställaren i förfrågningsunderlaget angett att uppgifter om bergförhållandena endast var prognoser och redovisat osäkerhetsfaktorer för uppgifterna.

> **Skiljedom meddelad i Stockholm den 24 mars 2021.** Beställaren hade upphandlat entreprenören för att utföra en tunnelentreprenad för anläggning av en ny sträckning av en motorväg. Entreprenaden innefattade bl.a. bergschakt, markarbeten, betongarbeten och inklädnad av tunnel.
>
> Entreprenören yrkade ersättning för likställda ÄTA-arbeten. Som grund för sitt krav anförde entreprenören bl.a. att kontraktsarbetena hade utförts under andra förutsättningar än vad som följde av kontraktshandlingarna (avvikelser från redovisade förutsättningar) och att det med anledning därav hade uppkommit arbeten (arbetspåverkan) som skulle likställas med ÄTA-arbeten. Beställaren invände att de arbeten som entreprenören krävde ersättning för var kontraktsarbeten och att det inte förelåg några oriktiga uppgifter i förfrågningsunderlaget.
>
> I förfrågningsunderlaget fanns ritningar som byggde på en ingenjörsgeologisk prognos, vilken också ingick i förfrågningsunderlaget. Handlingen uppgick till närmare 200 sidor och i den angavs tunnelavsnittens bergklasser. Bergklasser är ett sätt att kategorisera berg i olika kvalitetstyper och möjliggör bedömningar av vilka förstärkningsåtgärder som är erforderliga.

[928] AB 54 § 2 mom. 1 st. 1 och 2 samt Källenius, 1960, s. 38 f.

[929] Motiv AB 65, 1969, s. 45.

[930] Motiv AB 65, 1969, s. 46.

> I sin prövning konstaterade skiljenämnden att parterna hade olika uppfattning om innebörden av begreppet ”riktighet” i AB 04 kap. 1 § 6 st. 1. Entreprenören ansåg att denne inte behövde ”beakta risken för stora oförutsedda händelser”, exempelvis att bergförhållanden skulle vara väsentligt sämre än vad som angavs i förfrågningsunderlaget. Beställaren menade att berggeologiska undersökningar alltid är förenade med viss osäkerhet. Skiljenämnden ansåg att bedömningen av ett förfrågningsunderlags riktighet måste göras med utgångspunkt i vilken typ av entreprenad det är fråga om. För den aktuella typen av entreprenad var det, enligt nämnden, inte möjligt ”att ta fram ett förfrågningsunderlag som kan antas avspegla de faktiska förhållandena i detalj”. Nämnden noterade vidare att det i den ingenjörsgeologiska prognosen fanns ett avsnitt med ”en ingående beskrivning av de osäkerhetsfaktorer som, trots undersökningarna, finns i bedömningen av bergkvaliteten”. Enligt nämnden hade anbudsgivarna (entreprenadföretag med stor erfarenhet av bergarbeten) ”således varit medvetna om prognososäkerheten och har kunnat göra informerade riskbedömningar vid utformningen av anbuden”. Skiljenämnden ansåg att beställaren i en bergentreprenad inte kan ”bära ett strikt ansvar för varje avvikelse från en ingenjörsgeologisk prognos, där föreliggande osäkerhetsfaktorer tydligt beskrivits”. Skiljenämnden ogillade entreprenörens talan.

Enligt skiljenämnden hade alltså entreprenadens art betydelse vid bedömningen av verkan av beställarens friskrivning från uppgiftsansvaret. Nämnden beaktade de särskilda svårigheterna att i ett förfrågningsunderlag redovisa bergförhållandean under markytan på ett fullständigt sätt. Att beställaren i förfrågningsunderlaget tydligt hade beskrivit osäkerheterna förknippade med uppgifterna var också relevant. Avgörande kan antas ha varit att anbudsgivarna hade möjlighet att utifrån den tillhandahållna informationen göra egna riskbedömningar och kalkylera sina anbud.

För att friskrivningar från riktigheten hos lämnade uppgifter i förfrågningsunderlag ska gälla krävs att de är tydliga.[931]

Friskrivningar kan också göras för uppgifter som lämnas efter avtalets ingående. Som utgångspunkt bör samma krav på tydlighet gälla som för friskrivningar i förfrågningsunderlag, särskilt om uppgiften lämnats vid ett byggmöte eller annat formellt sammanhang.

10.4.2.5 Undantag från uppgiftsansvaret – särskilda överenskommelser

Ett ytterligare undantag från uppgiftsansvaret gäller om motparten har tagit över ansvaret för riktigheten. Motpartens godkännande av en uppgift är inte tillräckligt för att befria uppgiftslämnaren från sitt ansvar för uppgiftens riktighet.

HD anför i NJA 2009 s. 388 att ”[e]ftersom ett godkännande inte befriar den part som tillhandahållit uppgiften etc., krävs det att motparten tydligt övertagit ansvaret

[931] I Motiv AB 65, 1969, s. 46 anförs att ”[k]orrekta förbehåll eller riskredovisningar föranleder […] att risken för framtida skada övergår på motparten.” Jfr NJA 2016 s. 237 p. 28 om att det ”[s]om utgångspunkt brukar anges att friskrivningar inom köplagens tillämpningsområde ska tolkas restriktivt och måste vara klara och tydliga för att få genomslag.”

för att parten skall vara befriad från sitt ansvar enligt den nu behandlade bestämmelsen". För att entreprenören ska överta ansvaret för riktigheten av en uppgift som beställaren lämnat krävs förmodligen en uttrycklig och tydlig överenskommelse om detta.

10.4.2.6 Andra eventuella undantag från uppgiftsansvaret

Enligt allmänna obligationsrättsliga principer kan entreprenören inte med framgång åberopa en oriktig uppgift som grund för tidsförlängning, om uppgiftens oriktighet beror på entreprenören.[932] Detta undantag är i princip inte relevant för uppgifter i förfrågningsunderlaget eftersom det är beställaren som tar fram och redovisar uppgifterna innan parterna har inlett sitt samarbete om entreprenaden. Möjligen skulle en situation kunna uppkomma där beställarens uppgift i förfrågningsunderlaget anses bero på entreprenören eftersom uppgiften grundas på information om platsen som tillhandahållits av entreprenören, exempelvis inom ramen för ett annat entreprenadavtal mellan parterna som avsett en entreprenad på samma plats.

Generellt bör dock undantaget ha större praktisk relevans för uppgifter som lämnas efter avtalets ingående. Sannolikheten är större att en sådan uppgift grundas på information som har tillhandahållits av entreprenören eller att uppgiftens oriktighet på annat sätt kan hänföras till entreprenören. Detta beror på det kontinuerliga informationsutbyte om entreprenaden som sker under entreprenadtiden. Det kan tänkas att beställarens uppgifter bygger på vad entreprenören tidigare under entreprenadtiden har meddelat beställaren om arbetsplatsen eller entreprenaden.

Även om en oriktig uppgift kan hänföras till entreprenören bör beställaren ansvara för att uppgiften är oriktig om denne insett eller borde ha insett att uppgiften var oriktig.[933] Att beställaren har en skyldighet att granska mottagna uppgifter och handlingar stadgas i kap. 2 § 10 st. 2.[934]

En särskild fråga är vad som gäller om beställaren har lämnat en uppgift om markförhållandena i förfrågningsunderlaget och entreprenören vet att uppgiften är oriktig. Den uppfattningen förekommer att beställaren också i en sådan situation ansvarar för uppgiftens riktighet och att entreprenören inte har någon skyldighet att

---

[932] Jfr NJA 2013 s. 1174 p. 12 där HD (med hänvisning till bl.a. 30 § köplagen och 16 § konsumenttjänstlagen) anförde att köparen inte kan göra gällande avtalsbrottspåföljder "om det som annars skulle ha varit ett kontraktsbrott beror på köparen". I domen gällde prövningen ansvar för fel i en entreprenad (någon edition av Allmänna bestämmelser hade inte införlivats i avtalet).

[933] Jfr NJA 2013 s. 1174 p. 13 där HD resonerar på motsvarande sätt när köparen tillhandahåller det material som behövs för utförandet av en tjänst och materialet är sådant att tjänsten blir felaktigt utförd. I en sådan situation beror felet på köparen – såvida inte "säljaren inom ramen för kravet på fackmässighet har insett eller borde ha insett att material hade brister som kunde påverka resultatet och trots det inte har upplyst köparen om saken".

[934] Se avsnitt 8.4.4.2.

innan avtalets ingående underrätta om uppgiftens oriktighet.[935] Uppfattningen vinner stöd av kap. 1 § 7 st. 1 sista meningen. Entreprenören skulle alltså kunna erhålla tidsförlängning trots sin kännedom om uppgiftens riktighet. Detta brukar motiveras med att uppgifterna i förfrågningsunderlaget ligger till grund för anbudsgivarnas anbud och att dessa ska vara jämförbara. För att konkurrensen inte ska snedvridas bör anbudsgivarna utgå från samma uppgifter.[936]

Det skulle dock kunna förekomma situationer när avtalslagens regler om rättshandlingars ogiltighet aktualiseras. Möjligheterna att tillämpa 36 § avtalslagen torde vara små.[937] Av större relevans skulle 32 § avtalslagen kunna vara. Paragrafen handlar om förklaringsmisstag och skulle kunna aktualiseras om uppgiften är felaktig på grund av en ”felskrivning eller annat misstag” på beställarens sida och entreprenören insåg eller borde ha insett misstaget.

Uppfattningen att beställaren ansvarar för oriktiga uppgifter i förfrågningsunderlaget trots entreprenörens onda tro motiveras alltså av att anbudsgivarnas anbud ska vara jämförbara. Detta argument gör sig dock inte gällande för uppgifter som lämnas under entreprenadtiden.

Under entreprenadtiden gäller dessutom underrättelseskyldigheten enligt kap. 2 § 9. Denna innebär att part ska underrätta motparten om vissa upptäckta förhållanden. Som anförts i avsnitt 8.4.4 kan argumenteras för att bestämmelsen bör tolkas extensivt. Det skulle kunna argumenteras för att underrättelseskyldigheten gäller också upptäckta felaktiga uppgifter.

10.4.2.7 Avvikelser från redovisade förutsättningar kan ligga till grund för tidsförlängning

Resonemangen ovan tar sin utgångspunkt i uppgiftsansvaret enligt kap. 1 § 6. Arbete som föranleds av en oriktig uppgift ska klassificeras som ÄTA-arbete enligt kap. 2 § 4 och kan ligga till grund för tidsförlängning enligt kap. 4 § 2.

En av beställaren lämnad oriktig uppgift kan också ligga till grund för tidsförlängning enligt kap. 4 § 3 p. 1 och 5. Att beställaren lämnar en oriktig uppgift är nämligen ett förhållande som beror på beställaren. En oriktig uppgift om markförhållandenas beskaffenhet är således en avvikelse som kan ligga till grund för tidsförlängning enligt hinderbestämmelsens första punkt. En oriktig uppgift kan också vara ett förhållande som inte vållats av entreprenören och som entreprenören inte bort räkna med. Därmed aktualiseras också hinderbestämmelsens femte punkt.

Det kan ifrågasättas om tidsförlängning kan utgå med stöd av kap. 4 § 3 p. 5 när entreprenören faktiskt har känt till att en uppgift i förfrågningsunderlaget är oriktig. Rätten till tidsförlängning med stöd av p. 5 punkt är villkorad av att ”entreprenören

---

[935] Johansson, 2007, s. 136 f. och Hedberg, 2010, s. 31 ff.

[936] Andersson och Hedberg anför att en sådan ”rättstillämpning kan spontant kännas märklig men bygger på den grundläggande principen om konkurrensneutralitet”, se Andersson och Hedberg, 2013, s. 47.

[937] Se avsnitt 4.2.3.2 och 5.2.4.

inte bort räkna med" förhållandet. Det kan ifrågasättas om villkoret är uppfyllt i de fall entreprenören faktiskt har känt till att en uppgift i förfrågningsunderlaget är oriktig. Reglerna i AB 04 bygger dock på att entreprenören ska kunna kalkylera en anbudssumma i anbudsskedet, varför denne har rätt att utgå från att lämnade uppgifter är riktiga. Det kan därför argumenteras för att entreprenören inte *borde* ha räknat med att uppgiften är oriktig och att detta är vad villkoret tar sikte på, oavsett om entreprenören haft faktisk vetskap om uppgiftens oriktighet.

10.4.3 Markförhållanden som avviker från dolda förutsättningar

10.4.3.1 Inledning

Entreprenörens rätt till tidsförlängning på grund av markförhållanden som avviker från dolda förutsättningar regleras primärt av kap. 1 §§ 6–8 samt kap. 2 § 4 och kap. 4 § 2. Även kap. 4 § 3 kan aktualiseras.

Bestämmelserna kap. 1 §§ 6–8 har övergripande beskrivits i avsnitt 6.3. Nedan behandlas de mer utförligt. Först undersöks innebörden av kap. 1 § 6 st. 3. Därefter behandlas regeln om entreprenörens platsbesök enligt kap. 1 § 7 och avslutningsvis fokuseras på kap. 1 § 8, som är en i sammanhanget central bestämmelse. Hur de tre bestämmelserna relaterar till varandra är en i avsnittet genomgående fråga.

10.4.3.2 Avsaknad av information om markförhållanden

Enligt kap. 1 § 6 st. 3 förutsätts beställaren ha lämnat vissa uppgifter i förfrågningsunderlaget. Någon motsvarighet till bestämmelsen finns inte i äldre editioner av Allmänna bestämmelser.[938] Enligt Johansson kan bestämmelsen betraktas som ett försök av BKK att minska påverkan av domstolsavgöranden enligt vilka entreprenören utan framgång åberopade avsaknaden av uppgifter som grund för ersättning eller tidsförlängning.[939]

Bestämmelsen kan tolkas på i vart fall två sätt.

Enligt ett tolkningsalternativ är beställarens underlåtenhet att lämna sådana uppgifter som anges i kap. 1 § 6 st. 3 i sig grund för likställt ÄTA-arbete enligt kap. 2 § 4.[940]

Bestämmelsen kan också tolkas som att avsaknaden av uppgifter som beställaren enligt kap. 1 § 6 st. 3 förutsätts ha lämnat i förfrågningsunderlaget enbart ökar utrymmet för vad som är en fackmässig bedömning enligt kap. 1 § 8.[941]

Den i detta sammanhang relevanta skillnaden mellan de två alternativa tolkningarna är att av det första tolkningsalternativet följer att avsaknaden av en

[938] Hedberg, 2010, s. 32 f.

[939] Johansson, 2008, s. 10.

[940] Sådan uppfattning i t.ex. Andersson och Hedberg, 2013, s. 75 samt Hedberg, 2010, s. 32 f.

[941] Sådan uppfattning i exempelvis Arvidsson och Samuelsson, 2015a.

uppgift i sig kan vara tidsförlängningsgrundande medan detsamma inte följer av den andra tolkningen.[942]

I AB 04 kap. 1 § 6 st. 3 står inte att beställaren *ska* lämna vissa uppgifter utan att denne *förutsätts* ha gjort det. Det talar i sig emot att det föreligger en förpliktelse för beställaren att i förfrågningsunderlaget lämna sådana uppgifter som anges i bestämmelsen. Vidare talar ordalydelsen i kap. 2 § 4 emot att avsaknaden av sådana uppgifter som beställaren förutsätts ha lämnat i förfrågningsunderlaget kan utgöra en självständig grund för likställt ÄTA-arbete. Första punkten i kap. 2 § 4 hänvisar till uppgifter som inte är riktiga, vilket är något annat än uppgifter som saknas.

Mot bakgrund av NJA 2015 s. 3 har Arvidsson och Samuelsson anfört att kap. 1 § 6 st. 3 inte kan uppfattas ”som en självständig regel om B:s ansvar”. De menar att regeln i stället är instrumentellt kopplad till kap. 1 § 8.[943] De förespråkar det andra tolkningsalternativet.

Dahlberg Kolga och Odelberg anser att den centrala frågan är vem av parterna som ska bära de ekonomiska och tidsmässiga konsekvenserna av sådana oväntat betungande förhållanden som beställaren enligt kap. 1 § 6 st. 3 förutsätts lämna uppgift om och som entreprenören samtidigt borde ha förutsatt enligt kap. 1 § 8. Det finns enligt Dahlberg Kolga och Odelberg två alternativa svar på frågan, nämligen: (1) att beställaren svarar strikt för frånvaron av uppgifter, och att kap. 1 § 8 därför aldrig aktualiseras, samt (2) att kap. 1 § 8 tillämpas även för förhållanden som beställaren förutsätts ha lämnat uppgifter om enligt kap. 1 § 6 st. 3 och att entreprenören således har en skyldighet att i viss mån ”fylla ut” magra förfrågningsunderlag. De anser att det senare alternativet är otillfredsställande och tvistedrivande. Det första alternativet ger i stället beställaren incitament att tillhandahålla utförliga förfrågningsunderlag, vilket ger flera positiva effekter.[944]

Oaktat vilket tolkningsalternativ som ger de bästa samhällsekonomiska effekterna är det svårt att bortse från ordalydelsen i AB 04. De aktuella bestämmelsernas ordalydelser ger inget stöd för att avsaknaden av uppgifter självständigt kan ligga till grund för likställt ÄTA-arbete enligt kap. 2 § 4. Standardavtalets ordalydelse indikerar i stället att avsaknaden av uppgifter ökar utrymmet för vad som är en fackmässig bedömning och således också beställarens ”risk” för avvikelser avseende bl.a. markförhållanden. Också en sådan ordning skapar incitament för beställaren att tillhandahålla utförliga förfrågningsunderlag. NJA 2015 s. 3 stödjer också en sådan förståelse av bestämmelsernas inbördes förhållande.[945]

Kommentarstexten till AB 04 kap. 1 §§ 6 och 7 är relevant i sammanhanget, särskilt andra stycket som har följande lydelse.

---

[942] Jfr Dahlberg Kolga och Odelberg, 2015, s. 230 f. som beskriver samma skillnad utifrån entreprenörens perspektiv i anbudsskedet.

[943] Arvidsson och Samuelsson, 2015a, s. 10 ff.

[944] Dahlberg Kolga och Odelberg, 2015, s. 226–235.

[945] Se nedan om avgörandet.

> ”Entreprenören har i anbudsskedet rätt att utgå från att beställarens projektering bygger på en fackmässigt utförd undersökning av den fastighet eller del av fastighet som berörs av kontraktsarbetena. Exempelvis har entreprenören rätt att utgå från att asbest inte förekommer och asbestsanering således inte ingår i kontraktsarbetena om detta ej angetts i förfrågningsunderlaget.”

Sista meningen kan förstås som att redan avsaknaden av vissa uppgifter (exempelvis om asbest) kan ligga till grund för förekomsten av likställda ÄTA-arbeten. Ett annat sätt att förstå kommentarstexten är att frånvaron av uppgifter är en faktor – bland flera – som entreprenören kan beakta vid sina antaganden om sådana förhållanden som anges i kap. 1 § 7. En annan faktor att beakta kan vara vad som framkommer vid entreprenörens besök på arbetsområdet.[946] En sådan förståelse är förenlig med tolkningen av kap. 1 § 6 st. 3 som innebär att avsaknaden av uppgifter inte i sig kan ligga till grund för likställt ÄTA-arbete.

Övervägande skäl – särskilt ordalydelsen och den relation mellan kap. 1 §§ 6–8 som kommer till uttryck i NJA 2015 s. 3 – talar för att avsaknaden av sådana uppgifter som anges i kap. 1 § 6 st. 3 inte i sig kan ligga till grund för förekomsten av likställt ÄTA-arbete. Standardavtalet stipuleras ha denna innebörd.

Avsaknaden av information som entreprenören enligt kap. 1 § 6 st. 3 kan förutsätta att beställaren ska ha lämnat har dock indirekt betydelse för förekomsten av likställt ÄTA-arbete. Avsaknaden av uppgifter påverkar nämligen utrymmet för vad som kan vara en fackmässig bedömning enligt kap. 1 § 8.

Innan regleringen om entreprenörens fackmässiga bedömning enligt kap. 1 § 8 behandlas ska något sägas om det platsbesök som entreprenören enligt kap. 1 § 7 förutsätts göra.

10.4.3.3 Entreprenörens besök på arbetsområdet

Inte heller kap. 1 § 7 st. 1 ålägger part någon skyldighet att vidta åtgärder av visst slag. Entreprenören har inte någon förpliktelse att genom ett besök på arbetsplatsen skaffa sig kännedom om sådana förhållanden som anges i bestämmelsen. Om entreprenören avstår från att göra ett platsbesök föreligger inget avtalsbrott.

Däremot stadgar bestämmelsen att entreprenören *förutsätts* ha skaffat sig kännedom om sådana förhållanden som anges i kap. 1 § 7 st. 1. Det innebär att entreprenören inte som grund för likställt ÄTA-arbete kan åberopa förhållanden som denne skulle ha skaffat sig kännedom om genom ett besök på arbetsområdet.[947]

Vad entreprenören förutsätts skaffa sig kännedom om genom platsbesöket är dels arbetsområdet i sig, dels andra förhållanden av betydelse för bedömningen av vad som erfordras för kontraktsarbetenas utförande.

---

[946] Johansson, 2008, s. 11 menar att förhållanden som är uppenbara vid entreprenörens platsbesök enligt AB 04 kap. 1 § 7 måste beaktas av entreprenören (såvitt avser kontraktsarbetenas omfattning) även om de är sådana som omfattas av kap. 1 § 6 st. 3 och det saknas uppgifter om dem i förfrågningsunderlaget.

[947] Hedberg, 2010, s. 34.

I kommentarstexten till kap. 1 §§ 6 och 7 anförs att entreprenören vid sitt platsbesök inte är ”skyldig att utföra demontering, förstörande åtgärder eller markundersökningar”. Hedberg menar att vad som ska förutsättas är att entreprenören har gjort ”en relativt ytlig ’okulär’ besiktning”.[948] Samuelsson anför att det saknas en ”förpliktelse att utföra ingående undersökningar”.[949]

Vilket mått av noggrannhet som åvilar entreprenören vid dennes platsbesök ger standardavtalet inte besked om. Det enda som kan utläsas av kommentarstexten till kap. 1 § 7 är att demontering, förstörande åtgärder och markundersökningar inte behöver vidtas. Av detta följer inte att det enbart är fråga om en ytlig okulär besiktning.

Det är svårt att finna skäl för att besiktningen ska vara ytlig. Det framstår som en rimlig ordning att de krav på noggrannhet som ställs på entreprenören ökar i takt med priset för entreprenaden och arbetenas komplexitet. Inte heller finns det några starka skäl till att besiktningen ska inskränka sig till en okulär betraktelse av arbetsområdet. Rimligen bör det i vissa fall åligga entreprenören att flytta på saker m.m. Däremot kan inte alltför höga krav ställas på vilka aktiva åtgärder som bör vidtas av entreprenören.

Mot bakgrund av den lojala samverkan som bör råda mellan parterna bör det alltså i vissa fall åligga entreprenören att vidta begränsade åtgärder utöver att befinna sig på platsen och betrakta den. Några starka effektivitetsskäl talar inte emot en sådan ordning, vilken i stället framstår som balanserande å ena sidan entreprenörens intresse av att förfrågningsunderlaget innehåller relevant information samt å andra sidan beställarens intresse av att entreprenören gör en seriös och relevant bedömning av förutsättningarna för arbetenas utförande. Vad som talar emot en sådan ordning är att reglerna för entreprenörens platsbesök blir beroende av förhållandena i det enskilda fallet och därigenom mindre förutsebara.

I den entreprenadrättsliga litteraturen diskuteras vissa mer praktiska aspekter av entreprenörens platsbesök.[950] De behandlas inte här.

Som uttryckligen framgår av kap. 1 § 7 st. 1 men. 2 inskränker regeln om platsbesök inte beställarens ansvar enligt kap. 1 § 6. Sistnämnda bestämmelse innehåller enbart en (1) regel om ansvar, nämligen att part ansvarar för riktigheten av uppgifter, undersökningsmaterial och tekniska lösningar samt utsättning som denne tillhandahållit. De två reglerna innebär tillsammans att beställaren ansvarar för oriktiga uppgifter om markförhållandena på arbetsområdet även om entreprenörens vid ett besök på arbetsområdet upptäcker att uppgiften är felaktig.[951] Entreprenören kan alltså grunda sitt anbud på den oriktiga uppgiften och sedan, under entreprenadtiden, med framgång åberopa denna som grund för förekomsten

[948] Hedberg, 2010, s. 34.

[949] Samuelsson, 2022, s. 81.

[950] Samuelsson, 2022, s. 81 f., Deli, 2017, s. 41 ff., Hedberg, 2010, s. 33 f., Johansson, 2007, s. 117 f. samt (såvitt avser ABT 06 kap. 1 § 7) Ossmer och Wollsén, 2007, s. 59 ff.

[951] Samuelsson, 2022, s. 81 och Hedberg, 2010, s. 34.

av likställt ÄTA-arbete.[952] Någon upplysningsskyldighet anses inte gälla i anbudsskedet. Den i kap. 2 § 9 föreskrivna underrättelseskyldigheten inträder inte förrän parterna har ingått avtalet.[953]

Den ovan föreskrivna ordningen kan framstå som märklig och oförenlig med en lojal samverkan mellan parterna. Skälet bakom regleringen är att beställaren inte ska kunna övervältra ansvaret för lämnade uppgifters riktighet på entreprenören.[954]

10.4.3.4 Entreprenörens fackmässiga bedömning enligt kap. 1 § 8

Om det vid tiden för entreprenörens avgivande av anbud saknas uppgifter om arbetsområdet eller det område som berörs av arbetena ska förhållandena enligt kap. 1 § 8 antas vara sådana som kunnat förutsättas vid en *fackmässig bedömning*.

Regeln tar sikte på entreprenörens dolda förutsättningar och är tillämplig på markförhållanden. För frågan om vilka felaktiga dolda förutsättningar om markförhållanden som kan ligga till grund för tidsförlängning är bestämmelsen central.

Om det saknas uppgifter om visst markförhållande på arbetsområdet ska detta antas vara sådant som följer av en fackmässig bedömning enligt kap. 1 § 8. Om de faktiska förhållandena avviker från vad som följer av en sådan bedömning, kan den oriktiga förutsättningen ligga till grund för tidsförlängning.[955]

Föregångaren till kap. 1 § 8 går att finna i AB 65 kap. 1 § 11.[956] I motiven till AB 65 går att läsa om vissa överväganden som gjordes vid utformningen av bestämmelsen. Där står att en farhåga under framtagandet av AB 65 var att bestämmelsen skulle ”rubba känslan av ansvar för att fullständiga och samordnade handlingar åstadkommes”. I motiven står att så inte lär ske, eftersom bestämmelsen ”innebär ett risktagande även för beställaren”. Detta risktagande består i att det får ”förutsättas att, vid rättslig prövning, bristande fullständighet och samordning i första hand kommer att drabba den som tillhandahållit handlingarna”.[957]

Även om frånvaron av sådana uppgifter som avses i AB 04 kap. 1 § 6 st. 3 inte i sig kan ligga till grund för förekomsten av likställt ÄTA-arbete, innebär frånvaron av uppgifter ett ökat utrymme för vad som kan vara en fackmässig bedömning enligt

---

[952] Se avsnitt 10.4.2.6.

[953] Samuelsson, 2022, s. 135.

[954] Motiv AB 65, 1969, s. 47 f.

[955] AB 04 kap. 1 § 8, kap. 2 § 4 och kap. 4 § 2.

[956] Bestämmelsen i AB 65 var en omarbetning av vad som hade gällt enligt AB 54 § 2 mom. 3. I den senare bestämmelsen föreskrivs att tidsförlängning ska utgå om de faktiska förhållandena avviker från de uppgifter som beställaren lämnat ”eller från vad entreprenören vid kontraktets ingående skäligen kunnat förutsätta”. Enligt Källenius ska regeln tolkas med utgångspunkt i att entreprenören gjort en fackmässig bedömning. Hade en fackman kunnat ”sluta sig till de verkliga förhållandena, så kan entreprenören icke sedermera åberopa bestämmelsen” vid krav på tidsförlängning. Se Källenius, 1960, s. 41 f.

[957] Motiv AB 65, 1969, s. 49. Identisk skrivning i Motiv AB 72, 1973, s. 71, med tillägget att ”[e]rfarenheterna av bestämmelsens praktiska tillämpning efter tillkomsten av AB 65 är också goda.”

AB 04 kap. 1 § 8. Avsaknaden av uppgifter kan därigenom ha indirekt betydelse för om det föreligger ett likställt ÄTA-arbete. Att beställaren inte lämnar uppgifter om vissa markförhållanden kan vara en faktor – bland andra – vid bedömning av om avvikelser från dolda förutsättningar om förhållandena kan ligga till grund för tidsförlängning.

10.4.3.5 Det rättsliga sambandet mellan kap. 1 §§ 6 och 8

HD har i NJA 2015 s. 3 anfört att kap. 1 § 8 har ett nära sakligt samband med kap. 1 §§ 6 och 7. Den förra bestämmelsen bör, enligt HD, uppfattas så att den inte enbart är tillämplig när uppgifter helt saknas om ett visst förhållande utan också när det finns uppgifter men dessa är oklara eller ofullständiga.[958]

Enligt Arvidsson och Samuelsson har kap. 1 §§ 6–8 inte bara ett sakligt samband utan är i viss mån ”*rättsligt* relaterade till varandra”. Arvidsson och Samuelsson förklarar sambandet mellan kap. 1 § 6 st. 3 och kap. 1 §§ 7 och 8 på följande sätt. En felaktig uppgift har företräde framför avvikelser i förhållande till entreprenörens antaganden grundade på kap. 1 §§ 7 och 8. Om det förekommer en oriktig uppgift har entreprenören rätt till tidsförlängning oaktat vad denne kunnat iaktta på arbetsområdet (enligt kap. 1 § 7) eller vilka förhållanden som kunnat förutsättas vid en fackmässig bedömning (enligt kap. 1 § 8). Däremot är det enligt Arvidsson och Samuelsson ”svårbedömt” hur kap. 1 § 6 st. 3 och kap. 1 § 8 förhåller sig till varandra. Som anförts ovan anser de att kap. 1 § 6 st. 3 inte är en självständig regel utan ”i stället är instrumentellt kopplad till [entreprenörens] ansvar enligt” kap. 1 § 8. Avsaknad av en uppgift som entreprenören har rätt att förutsätta att beställaren lämnar enligt kap. 1 § 6 st. 3 minskar informationsunderlaget för entreprenörens bedömning enligt kap. 1 § 8 och ökar beställarens ”risksfär”. Arvidsson och Samuelsson skriver att ”[k]ravet på fackmässig bedömning i det enskilda fallet är alltså helt betingat av det underlag som [beställaren] tillhandahållit.”[959]

Som anförts ovan anser Dahlberg Kolga och Odelberg att AB 04 kap. 1 § 8 aldrig aktualiseras när det i förfrågningsunderlaget saknas uppgifter enligt kap. 1 § 6 st. 3. De anser inte att HD i NJA 2015 s. 3 har klargjort hur de två bestämmelserna förhåller sig till varandra.[960]

Som framgått ovan stipuleras i avhandlingen att avsaknaden av uppgifter inte i sig kan ligga till grund för förekomsten av likställt ÄTA-arbete. Avsaknaden av uppgifter kan dock öka beställarens ”risksfär”, på sätt som anförts av Arvidsson och Samuelsson.

Entreprenören kan förutsätta att vissa uppgifter har lämnats av beställaren enligt kap. 1 § 6 st. 3. Det innebär att avsaknaden av sådana uppgifter ger entreprenören skäl att göra vissa antaganden. Avsaknaden av sådana uppgifter har dock inte samma verkan som oriktiga uppgifter, dvs. att entreprenören har rätt att förutsätta

[958] NJA 2015 s. 3 p. 9.

[959] Arvidsson och Samuelsson, 2015a, s. 10 ff.

[960] Dahlberg Kolga och Odelberg, 2015, s. 226–235.

visst förhållande oberoende av vad som följer av annan tillgänglig information, exempelvis sådan som kan inhämtas vid ett platsbesök. Frånvaron av en uppgift (exempelvis om förekomsten av asbest) är enbart en av flera faktorer som entreprenören ska beakta inom ramen för sin fackmässiga bedömning.

10.4.3.6 Utgångspunkter för den fackmässiga bedömningen i kap. 1 § 8

Den fackmässiga bedömningen enligt kap. 1 § 8 ska enligt HD vara objektiv och grundad på en fackmans kunskaper.[961] Samtidigt anför domstolen att den närmare innebörden av begreppet ”fackmässig” beror på bestämmelsens syfte och ”slutligt av omständigheterna i det enskilda fallet”.[962]

HD:s uttalande att innebörden av begreppet är beroende av omständigheterna i det enskilda fallet kan enligt Arvidsson och Samuelsson ”inte uppfattas bokstavligt”. De betonar att vad som är fackmässigt följer av de ”professionsnormer och därmed yrkesanknutna sedvänjor” som gäller vid den relevanta tidpunkten. HD:s uttalande bör enligt Arvidsson och Samuelsson förstås som att professionsnormerna i vissa fall är öppna och att domstolen i sådana fall behöver lösa den aktuella frågan genom fri utfyllning.[963]

En fackmässig bedömning innefattar, enligt HD, en genomgång av tillgängligt underlag. Ett fylligt förfrågningsunderlag ger en god grund för anbudsgivarnas bedömningar av förhållandena på platsen. Om förfrågningsunderlaget däremot är magert ökar utrymmet för olika bedömningar. Var och en av dessa kan vara fackmässig enligt kap. 1 § 8.[964]

Enligt HD är ett led i beställarens fackmässiga bedömning att överväga sannolikheten för att ett visst förhållande av betydelse för utförandet av entreprenaden föreligger. En anbudsgivare ska enligt HD inte förutsätta ett förhållande enbart av det skälet att bedömningsunderlaget indikerar att förhållandet möjligen föreligger. Detsamma gäller om sannolikheten för förhållandets existens är ungefär densamma som för dess icke-existens. Förhållandet ska dock förutsättas om det är troligt att det föreligger.[965]

Vad som avses med troligt synes vara ett visst mått av sannolikhet, som med någon marginal överstiger 50 procents sannolikhet. Detta följer av att det ska vara mer är ”ungefär” lika sannolikt att förhållandet existerar som att det inte existerar.[966]

Det kan övervägas om ordvalet (”troligt” snarare än ”sannolikt”) innebär att HD öppnar för att bedömningen ska ha normativa inslag, vilket inte är fallet vid en ren sannolikhetsbedömning. Domskälen ger dock inte stöd för en sådan tolkning.

---

[961] NJA 2015 s. 3 p. 7. Se även Motiv AB 65, 1969, s. 48.

[962] NJA 2015 s. 3 p. 12.

[963] Arvidsson och Samuelsson, 2015a, s. 12 f. och 15.

[964] NJA 2015 s. 3 p. 13 och 14.

[965] NJA 2015 s. 3 p. 14 och 15.

[966] NJA 2015 s. 3 p. 15.

En fackmässig bedömning enligt kap. 1 § 8 kan leda till mer än en slutsats som var och en är trolig. Det kan vara troligt att såväl förhållandet X som Y föreligger. Båda förhållandena kan dock inte samtidigt vara troliga om de utesluter varandra. Det beror på att ”troligt” innebär att det föreligger en sannolikhetsgrad för förhållandets existens som överstiger 50 procent.[967]

Om det utifrån tillgänglig information går att efter en fackmässig bedömning dra flera slutsatser, har entreprenören rätt att utgå från den bedömning av förhållandena som leder till den lägsta kostnaden för utförandet av kontraktsarbetena.[968] Det kan dock inte bli fråga om att välja den billigaste av två slutsatser som utesluter varandra, eftersom de båda inte samtidigt kan vara troliga.

10.4.3.7 Avvikelser från dolda förutsättningar kan ligga till grund för tidsförlängning

Markförhållanden som avviker från dolda förutsättningar kan ligga till grund för förekomsten av likställda ÄTA-arbeten. Om så är fallet kan tidsförlängning utgå med stöd av kap. 4 § 2.

Avvikelser från dolda förutsättningar kan också ligga till grund för tidsförlängning enligt kap. 4 § 3 p. 5. Det krävs då att förhållandet inte har vållats av entreprenören och att entreprenören inte borde ha räknat med detsamma. Vad entreprenören borde ha räknat med följer av kap. 1 §§ 6–8.

10.4.4 Sammanfattning

Utgångspunkten är att markförhållanden som avviker från redovisade förutsättningar kan ligga till grund för tidsförlängning. Skälet för detta är att beställarens i det närmaste strikta ansvar för lämnade uppgifters riktighet. Om en uppgift om markförhållandena är felaktig är tidsförlängning en möjlig rättsföljd.

Det finns undantag från beställarens uppgiftsansvar. Ett undantag gäller uppgifter som enbart lämnas upplysningsvis. Det aktualiseras primärt när beställaren lämnar information till entreprenören efter avtalets ingående i informella sammanhang. Ett annat undantag är att beställaren tydligt friskriver sig från en lämnad uppgifts riktighet. Ett tredje undantag är att entreprenören tydligt övertar ansvaret för den lämnade uppgiftens riktighet.

Även markförhållanden som avviker från dolda förutsättningar kan ligga till grund för tidsförlängning. Så är fallet om de avviker från vad entreprenören har rätt att förutsätta om förhållandena på arbetsområdet.

Vilka dolda antaganden entreprenören har rätt att göra, i den bemärkelsen att avvikelser från dessa är tidsförlängningsgrundande, beror vad som följer av en

[967] Jfr Arvidsson och Samuelsson, 2015a, s. 17, som anför: ”Två eller flera inbördes oförenliga antaganden kan inte samtidigt vara sannolika mot bakgrund av ett och samma informationsunderlag, oavsett hur magert eller fylligt detta är.”

[968] NJA 2015 s. 3 p. 13.

fackmässig bedömning. Denna ska vara objektiv och grundad på en fackmans kunskaper. Att beakta vid en sådan bedömning är bl.a. a) vilken information beställaren lämnat – och inte lämnat – i förfrågningsunderlaget och b) förhållandena på arbetsplatsen så som de framstår vid ett platsbesök i anbudsskedet. Vid sin fackmässiga bedömning ska entreprenören förutsätta sådana förhållanden som är troliga, dvs. förhållanden som med någon marginal överstiger en sannolikhetsgrad om 50 procent.

Avsaknad av uppgifter om markförhållandena på arbetsområdet kan inte i sig ligga till grund för tidsförlängning. Frånvaron av relevanta uppgifter i förfrågningsunderlaget ökar dock utrymmet för vad som är troligt och därmed också beställarens ”risk” för att de befintliga markförhållandena avviker från entreprenörens dolda antaganden.

10.5 Villkor om arbetspåverkan i AB 04

10.5.1 Båda spåren för tidsförlängning aktualiseras

Om markförhållandena avviker från redovisade förutsättningar kan entreprenören erhålla tidsförlängning enligt kap. 4 §§ 2 och 3.

Om beställaren har lämnat en oriktig uppgift om markförhållandena ska arbete som föranleds därav likställas med ÄTA-arbete. Arbetet kan därmed i förlängningen ge entreprenören rätt till tidsförlängning enligt kap. 4 § 2.

Oriktiga uppgifter är också ett förhållande som beror på beställaren och omfattas därmed av kap. 4 § 3 p. 1. Tidsförlängning kan också utgå enligt hinderbestämmelsens femte punkt, givet att förhållandet inte beror på entreprenörens vållande och inte heller är något som denne borde ha räknat med.

Också markförhållanden som avviker från dolda förutsättningar kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning enligt kap. 4 §§ 2 och 3.

Arbete som föranleds av avvikelser från vad entreprenören haft att förutsätta enligt kap. 1 §§ 7 och 8 ska likställas med ÄTA-arbete och är därmed i förlängningen något som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning enligt kap. 4 § 2.

För att markförhållanden som avviker från dolda förutsättningar ska kunna ge entreprenören rätt till tidsförlängning enligt kap. 4 § 3 p. 5 krävs att de avvikande markförhållandena inte beror på entreprenörens vållande och inte heller är något denne borde ha räknat med. Vad entreprenören borde ha räknat med såvitt avser markförhållanden regleras i AB 04 genom kap. 1 §§ 6–8.

Avvikande markförhållanden kan alltså aktualisera båda spåren för tidsförlängning i AB 04.[969] I kap. 4 § 2 ger ”arbete” uttryck för ett villkor om

[969] Se kapitel 6 om de två spåren för tidsförlängning i AB 04.

arbetspåverkan medan detsamma gäller ”hindras” i kap. 4 § 3. Innebörden av villkoren har behandlats i avsnitt 7.4.

För att entreprenören ska ha rätt till tidsförlängning enligt kap. 4 § 3 är det inte tillräckligt att arbetena har hindrats. Det krävs också att entreprenören vid avtalets ingående inte borde ha räknat med arbetspåverkan.[970] Vid bedömningen av vad entreprenören borde ha räknat med enligt kap. 4 § 3 är det relevant vad som har orsakat att arbetena hindras. I avsnitt 10.5.2 behandlas därför villkoret med utgångspunkt i att det är avvikande markförhållanden som har orsakat arbetspåverkan.

En särskild fråga är om tidsförlängning enligt kap. 4 § 2 är villkorad av att entreprenören inte borde ha räknat med det tidsförlängningsgrundande arbetet. Frågan diskuteras i avsnitt 10.5.3.

10.5.2 Krav på entreprenörens förutseende enligt kap. 4 § 3

För att entreprenören ska kunna erhålla tidsförlängning enligt kap. 4 § 3 krävs att entreprenören inte borde ha räknat med att de avvikande markförhållandena skulle hindra dennes arbeten.

Om entreprenören inte borde ha räknat med de avvikande markförhållanden borde denne inte heller ha räknat med att arbetena skulle hindras på grund av förhållandena. Det kan också vara så att entreprenören visserligen borde ha räknat med de avvikande markförhållandena men däremot inte att arbetena skulle hindras.

När det gäller redovisade förutsättningar är beställarens uppgiftsansvar centralt. Entreprenören har rätt att utgå från att beställarens uppgifter om markförhållandena är korrekta. Entreprenören behöver alltså inte räkna med att uppgifterna kan vara oriktiga.

Entreprenören kan ha kännedom om att en uppgift om markförhållandena är oriktig. Utgångspunkten är att entreprenören också i en sådan situation kan ha rätt till tidsförlängning på grund av de avvikande markförhållandena. Särskilda frågor kan dock aktualiseras.[971]

När det gäller markförhållanden som avviker från dolda förutsättningar kan entreprenören ha rätt till tidsförlängning enligt kap. 4 § 3 p. 5. Enligt femte punkten i hinderbestämmelsen krävs att avvikelsen inte har vållats av entreprenören och att entreprenören inte borde ha räknat med densamma. Vad entreprenören borde ha räknat med såvitt avser markförhållandena regleras i AB 04 genom kap. 1 §§ 6–8.

[970] Se avsnitt 7.5.

[971] Se avsnitt 10.4.2.6.

10.5.3 Krav på entreprenörens förutseende enligt kap. 4 § 2

Även om villkoren om arbetspåverkan i kap. 4 §§ 2 och 3 (dvs. ”arbete” respektive ”hindras”) är delvis överlappande, finns det skillnader dem emellan som har betydelse för huruvida det bör uppställas ett förutsebarhetskrav för entreprenörens rätt till tidsförlängning.

Kap. 4 § 3 är en regel som fördelar tidsrisken mellan parterna. Den aktualiseras när arbetena hindras på grund av vissa typer av förhållanden. Att det under entreprenadtiden kan förekomma omständigheter som försvårar arbetena är känt på förhand. Vilka konkreta försvårande omständigheter som kommer att aktualiseras är dock inte känt. Försvårande omständigheter som är kända av entreprenören vid avtalets ingående åligger det denne att överkomma eller på annat sätt hantera.[972] Hinderbestämmelsen tar sikte på försvårande omständigheter som entreprenören inte borde ha räknat med.

Kap. 4 § 2 tar sikte på andra slags omständigheter. Rätt till tidsförlängning enligt bestämmelsen föreligger när arbete har ändrats eller tillkommit, antingen som ett resultat av föreskrivna eller likställda ÄTA-arbete eller mängdförändringar.[973]

Vid föreskrivna ÄTA-arbeten har beställaren fattat ett beslut om att arbetet eller det föreskrivna arbetsresultatet ska förändras. Beställaren förfogar ensamt över vilka ÄTA-arbeten som ska föreskrivas. Entreprenören har en rättighet och skyldighet att utföra ÄTA-arbeten.[974] Huruvida entreprenören förutsatt eller borde ha räknat med förekomsten av föreskrivna ÄTA-arbeten saknar betydelse för entreprenörens rätt till tidsförlängning.[975] Parterna kan redan innan ÄTA-arbetet föreskrivs komma överens om vilken tidsförlängning (och vilka kostnader) som entreprenören ska ges rätt till med anledning av det ändrade eller tillkommande arbetet. Mot den bakgrunden kan beställaren fatta ett informerat beslut om huruvida ÄTA-arbetet ska föreskrivas eller inte.

Likställt ÄTA-arbete är inte ett resultat av beställarens beslut om en förändring av arbetena eller det föreskrivna arbetsresultatet. Det är i stället arbete som föranleds av att beställaren har lämnat oriktiga uppgifter eller att förhållanden av visst slag avviker från vad entreprenören haft rätt att förutsätta.

Entreprenören har rätt att förutsätta att lämnade uppgifter är riktiga. Även om entreprenören har vetskap om att en uppgift är oriktig är utgångspunkten att entreprenören har rätt till tidsförlängning på grund av avvikande markförhållanden.

---

[972] Ett undantag gäller förhållanden som beställaren lämnat uppgifter om och uppgifterna är oriktiga.

[973] Eftersom avhandlingen är avgränsad till entreprenader som ersätts till ett fast pris diskuteras inte mängdreglering och mängdförändringar.

[974] AB 04 kap. 2 § 3.

[975] Det kan dock diskuteras om och i så fall på vilket sätt entreprenören bör ha en beredskap att på ett effektivt sätt utföra föreskrivna ÄTA-arbeten och om en sådan beredskap i så fall gäller oaktat omfattningen av föreskrivna ÄTA-arbete. Entreprenörens beredskap skulle kunna ha betydelse för ett föreskrivet ÄTA-arbetes tidspåverkan.

Särskilda frågor kan dock aktualiseras.[976] Någon prövning av förutsebarhetsvillkoret aktualiseras alltså inte.

När likställt ÄTA-arbete föranleds av att markförhållandena avviker från vad entreprenören haft rätt att förutsätta, hanteras frågan om vad entreprenören borde ha räknat med redan vid bedömningen av om avvikelsen kan ge rätt till tidsförlängning. Denna prövning görs utifrån reglerna i kap. 2 § 4 och kap. 1 §§ 7 och 8. För att det ska föreligga likställt ÄTA-arbete på grund av avvikande markförhållanden krävs att entreprenören inte borde ha förutsett markförhållandena. Som en följd därav kan entreprenören inte anses ha bort räkna med arbetspåverkan som orsakas av markförhållandena. Någon prövning av förutsebarhetsvillkoret – vilket relaterar till arbetspåverkan – aktualiseras alltså inte.

Det ovan anförda ger sammantaget att det, vid fråga om tidsförlängning på grund av likställt ÄTA-arbete enligt kap. 4 § 2, inte är aktuellt att pröva om entreprenören borde ha räknat med arbetspåverkan.

10.6 Villkor om tidseffekt i AB 04

För att ett ÄTA-arbete ska kunna ge entreprenören rätt till tidsförlängning krävs enligt AB 04 kap. 4 § 2 men. 2 att arbetet påverkar entreprenörens möjlighet att ”hålla kontraktstiden”. Meningen har följande ordalydelse.

> ”Kontraktstiden skall förlängas eller avkortas i den utsträckning ÄTA-arbete eller förändringar i förhållande till angiven mängd i kontraktshandlingarna påverkar möjligheten att hålla kontraktstiden.”

En förutsättning för att tidsförlängning ska kunna utgå är alltså att arbetet *påverkar möjligheten att hålla kontraktstiden*. Det är ett villkor om att arbetspåverkan ska orsaka en viss tidseffekt.

Med ordet ”hålla” i AB 04 kap. 4 § 2 men. 2 torde avses att relevanta arbeten färdigställs senast vid den tidpunkt som följer av en avtalad tidsfrist. Varför ordet ”hålla” har valts i stället för exempelvis ”färdigställa” är oklart.[977]

Att arbetet ska ha en påverkan på entreprenörens möjlighet att hålla kontraktstiden hänger samman med att det primära syftet med tidsförlängning är att entreprenören ska undkomma påföljder på grund av ett försenat färdigställande. Om det inte föreligger någon påverkan på möjligheterna att hålla kontraktstiden saknas

[976] Se avsnitt 10.4.2.6.

[977] Ordet ”färdigställa” är det som används i AB 04 kap. 4 § 3. För den som tolkar avtalet är det rimligt att anta att det finns ett skäl till att avtalsförfattaren valt att använda olika verb i de två bestämmelser som reglerar entreprenörens rätt till tidsförlängning.

det anledning för entreprenören att erhålla tidsförlängning.[978] Entreprenören saknar då rätt till tidsförlängning.

Motsvarande bestämmelser i äldre editioner av Allmänna bestämmelser är formulerade på ett något annat sätt. I AB 92 kap. 4 § 2 står att kontraktstiden ska förlängas om ”ändringar eller tilläggsarbeten föranleder ökad eller minskad tidsåtgång”. Skrivningarna är desamma i AB 72 och AB 65 samt liknande i AB 52.[979] Motiven till AB 72 och AB 65 öppnar visserligen för en tolkning av bestämmelserna som innebär att förseningen ska påverka möjligheterna att färdigställa entreprenaden inom kontraktstiden men det är inte givet hur motiven bör förstås på denna punkt.[980]

En fråga är vad som avses med ”påverkan” i AB 04 kap. 4 § 2. Att det är ett lägre ställt krav än ”hindras” i kap. 4 § 3 är klart. Tolkat mot bakgrund av ordets allmänspråkliga betydelse kan antas att det är ett krav om att arbetena på något sätt förändras i förhållande till entreprenörens planering. Det ska alltså föreligga en arbetspåverkan av *något* slag. Att det ska föreligga en arbetspåverkan följer redan av kap. 2 § 4, som föreskriver att förhållanden av visst slag ska föranleda ”arbete”.

I kap. 4 § 2 finns inte – som i kap. 4 § 3 p. 5 – någon skrivning om att entreprenören ska söka begränsa den tidsförlängningsgrundande förseningen. Inte heller finns någon kommentarstext som ålägger entreprenören viss aktivitet, vilket är fallet med kap. 4 § 3.[981] Rätten till tidsförlängning enligt kap. 4 § 2 kan dock ändå vara villkorad av att entreprenören har vidtagit skäliga åtgärder för att undvika eller begränsa den tidsförlängningsgrundande förseningen.

Allmänna regler om skadebegränsning torde gälla. Det finns inget i AB 04 som indikerar annat, mer än avsaknaden av en uttrycklig skrivning om att beställaren ska begränsa förseningen.

Det är svårt att se varför entreprenören skulle ha en skyldighet att begränsa förseningen vid tidsförlängning enligt kap. 4 § 3 men inte enligt kap. 4 § 2. Det är inte så att kap. 4 § 2 enbart aktualiseras vid beställarens klander medan kap. 4 § 3 enbart aktualiseras när det är fråga om situationer där beställaren är utan klander. Båda bestämmelserna kan aktualiseras när beställaren har agerat klandervärt – och när beställaren inte har gjort det.

I avhandlingen stipuleras att entreprenörens rätt till tidsförlängning enligt kap. 4 § 2 är villkorad av att denne vidtagit skäliga åtgärder för att undvika eller begränsa den tidsförlängningsgrundande förseningen. Det är alltså samma krav som ställs vid tillämpningen av kap. 4 § 2 som vid tillämpningen av kap. 4 § 3.

Det villkor om tidseffekt som föreskrivs i kap. 4 § 3 har behandlats i avsnitt 8.6. Vad som anförts i avsnittet är relevant också här.

---

[978] Jfr avsnitt 8.6.

[979] I AB 72 kap. 4 § 2 och AB 62 kap. 4 § 2 står om ”ökad eller minskad tidsåtgång” medan det i AB 54 § 2 mom. 2 § 3 och mom. 3 § 13 står om ”ökad tid […] för arbetenas utförande”.

[980] Se Motiv AB 72, 1973, s. 118 och Motiv AB 65, 1969, s. 92.

[981] Se avsnitt 7.6.

10.7 Likheter mellan de skandinaviska standardavtalen

10.7.1 Regleringen i NS 8405

10.7.1.1 Villkor om typfallet (avvikelsen)

Entreprenörens rätt till tidsförlängning på grund av avvikande markförhållanden betraktas i norsk entreprenadrättslig litteratur som en riskfördelningsfråga.[982] Att beställaren ”*bærer risikoen*” för fel, motstridigheter, ofullständigheter och ofullständigheter i handlingarna stadgas i NS 8405 p. 19.3 st. 2. Regeln anses vara i linje med den dispositiva rätten.[983]

NS 8405 p. 19.3 st. 2 har följande lydelse.

> ”Byggherren skal levere de tegninger, beskrivelser og beregninger som er nødvendige og egnet som grunnlag for utførelsen av kontraktarbeidet.
>
> Byggherren bærer risikoen for følgene av feil, uoverensstemmelser og ufullstendigheter eller utilstrekkelig veiledning i kontraktsdokumenter og tegninger, beskrivelser og beregninger som han har levert.”

Att beställaren ”bär risken” för fel, motstridigheter och ofullständigheter i handlingarna betraktas i litteraturen som en riskfördelningsregel som ger uttryck för funktionsfördelningsprincipen.[984] Innebörden av nämnda princip är, enkelt uttryckt, att part bär risken för brister hänförliga till sitt funktionsområde.[985] I ett entreprenadavtal bidrar parterna med olika insatsfaktorer för att det överenskomna resultatet ska uppnås. De har olika uppgifter och ansvarsområden. Inom sina funktioner bär de ”risken”, i förhållande till motparten.[986]

Beställaren ansvarar för projekteringen. Denne fyller alltså funktionen att utreda och redovisa vilket arbetsresultat som ska åstadkommas. Som en följd härav är det beställaren som ”bär risken” för felaktiga uppgifter i de handlingar som utgör grund för arbetenas utförande.[987]

Beställarens projekteringsplikt är en del av dennes medverkansskyldighet. Att tidsförlängning kan utgå på grund av beställarens bristande medverkan enligt p. 19.3 framgår av p. 24.1.[988]

---

[982] Hagstrøm, 1997, s. 25.

[983] Hagstrøm och Bruserud, 2014, s. 208 samt Marthinussen m.fl., 2016, s. 273 f. I den senare källan anförs att regeln ”*er en kodifisering av gjeldende rett*”.

[984] Marthinussen m.fl., 2016, s. 269.

[985] Hagstrøm, 2011, s. 333.

[986] Hagstrøm och Bruserud, 2014, s. 200.

[987] Hagstrøm, 1997, s. 30.

[988] Marthinussen m.fl., 2016, s. 268 samt Hagstrøm och Bruserud, 2014, s. 201 ff.

Huvudregeln enligt norsk dispositiv entreprenadrätt är att beställaren står risken för oförutsedda markförhållanden. Som stöd för denna uppfattning hänvisas i litteraturen till den s.k. *Salhusbro-dommen*.[989]

> **Høyesterettens dom 1999-06-25 Rt. 1999 s. 922.** Frågan var om entreprenören hade rätt till tilläggsvederlag på grund av oförutsedda svårigheter med svetsning av stål vid uppförande av en pontonbro över Salhusfjorden. Efter att entreprenören utfört svetsning upptäcktes en mängd sprickor, vilka föranledde merarbete av olika slag. Entreprenören begärde ersättning för kostnader med anledning härav.
>
> Høyesterettens majoritet anförde följande. I en utförandeentreprenad har entreprenören en skyldighet att utföra de nödvändiga arbetena även om de blir svårare eller dyrare att utföra än vad entreprenören hade räknat med i anbudsskedet. Att arbetena blir oväntat betungande att utföra ger inte heller entreprenören rätt till ytterligare betalning. Detta gäller dock inte utan undantag. Med hänvisning till entreprenadrättslig litteratur uttalar domstolen att det inom entreprenadrätten gäller att entreprenören har rätt att förutsätta att förhållandena är normala utifrån en saklig värdering av tillgängliga data och att avvikelser från sådana antaganden kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. Majoriteten avvisade en tillämpning av 36 § *avtaleloven*.
>
> Vid sin bedömning av det enskilda fallet ansåg majoriteten att den huvudsakliga anledningen till de problem som uppstått var stålets kvalitet. Domstolen frågade sig vem av parterna som borde stå den ekonomiska risken för förhållandet – beställaren som hade projekterat arbetsresultatet eller entreprenören som utförde arbetena. Majoriteten fann att entreprenören hade haft grund att räkna med behov av sådana åtgärder som visade sig vara nödvändiga.

Med stöd av bl.a. uttalanden i litteraturen menar Høyesteretten att särskilda förutsättningsregler gäller för entreprenadavtal, nämligen att entreprenören har rätt att förutsätta vad som efter en saklig värdering är normala förhållanden.[990] Detta är en dispositiv rättsregel.

Att huvudregeln är att beställaren ”står risken” för oförutsedda markförhållanden är enligt litteraturen en god ordning dels av kostnadshänsyn, dels för att arbetsplatsen (”*byggegrunnen*”) är en av beställarens insatsfaktorer. I enlighet med funktionsfördelningsprincipen bör beställaren stå risken för sina insatsfaktorer.[991]

I norsk entreprenadrättslig litteratur anförs att riskfördelningen avseende markförhållandenas beskaffenhet följer av en helhetsbedömning.[992] Kolrud m.fl.

---

[989] Marthinussen m.fl., 2016 s. 274 samt Hagstrøm och Bruserud, 2014, s. 208.

[990] I domen hänvisas bl.a. till Bech, som skriver att det med stöd i skiljedomspraxis är berättigat att säga att entreprenören har rätt att förutsätta att situationen är normal i förhållande till en nykter bedömning av tillgängliga data, se Bech, 1962, s. 13.

[991] Marthinussen m.fl., 2016, s. 274 f. samt Hagstrøm och Bruserud, 2014, s. 208 f.

[992] Marthinussen m.fl., 2016, s. 274.

uttrycker det som att vad entreprenören hade grund att räkna med beror på en konkret värdering av förhållandena på platsen och det enskilda avtalsförhållandet.[993]

Enligt Marthinussen m.fl. är utgångspunkten att entreprenören enbart behöver ta hänsyn till de handlingar som hör till avtalet. Det är mot bakgrund av den av beställaren tillhandahållna informationen som entreprenören gör sina antaganden.[994] Hur detaljerat beställaren har beskrivit markförhållandena har därför stor praktisk betydelse.[995]

Att beställaren enligt NS 8405 p. 19.3 st. 2 har ett ansvar för att handlingarna är ofullständiga eller ger otillräcklig vägledning framgår av bestämmelsens ordalydelse.

Samtidigt ska entreprenören beakta omständigheterna i övrigt. Någon undersökningsplikt föreligger dock inte enligt Marthinussen m.fl. Däremot har entreprenörens subjektiva kunskaper om markförhållandena betydelse, exempelvis om denne har utfört arbeten på en närliggande fastighet och därigenom känner till förhållandena. Om entreprenören faktiskt har kännedom om förhållandena kan entreprenören inte med framgång göra gällande att markförhållandena är annorlunda än vad denne räknat med.[996]

10.7.1.2 Villkor om arbetspåverkan

Tidsförlängning på grund av entreprenörens bristande medverkan eller hinder som entreprenören ”*har risikoen for*” är tidsförlängningsgrundande enligt NS 8405 p. 24.1 lit. b och c. Det är samma bestämmelse som aktualiseras när beställaren lämnar information för sent.[997]

För att tidsförlängning ska kunna utgå på grund av att beställaren har lämnat information för sent krävs enligt NS 8405 p. 24.1 att framdriften hindras (”*fremdriften hindres*”). Villkoret om att framdriften ska ha hindrats är ett villkor om arbetspåverkan. Det har behandlats i avsnitt 8.7.1.2.

10.7.1.3 Villkor om tidseffekt

NS 8405 p. 24.1 innehåller – för en svensk läsare – inget uttryckligt villkor om tidseffekt. I litteraturen tycks dock råda samsyn om att det ska föreligga en påverkan på utförandetiden.

Av den entreprenadrättsliga litteraturen är det inte klart om ett villkor för tidsförlängning enligt NS 8405 är att tidseffekten är sådan att en avtalad tidsfrist kommer att överskridas. Detsamma gäller existen av eventuell skyldighet för entreprenören att vidta åtgärder för att undvika eller begränsa en försening.

---

[993] Kolrud m.fl., 2004, s. 196.

[994] Marthinussen m.fl., 2016, s. 274. Om konkreta uppgifter som beställaren har lämnat om markförhållandena är oriktiga, är saken normalt klar, enligt Hagstrøm och Bruserud, 2014, s. 209.

[995] Kolrud m.fl., 2004, s. 196.

[996] Marthinussen m.fl., 2016, s. 275.

[997] Se avsnitt 8.7.1.2.

Bestämmelsen har, såvitt avser eventuellt villkor om tidseffekt, behandlats i avsnitt 8.7.1.3.

10.7.2 Regleringen i AB 18

10.7.2.1 Villkor om typfallet (avvikelsen)

AB 18 § 26 reglerar ”*hindringer*”. I paragrafens tredje stycke stadgas att förfrågningsunderlaget ska innehålla vissa uppgifter om markförhållandena. Stycket har följande lydelse.

> ”Udbudsmaterialet skal indholde oplysninger om foretagne undersøgelser vedrørende grundvands- og jordbundsforhold, forurening, ledninger, kabler, farlige stoffer og materialer samt andre hindringer. I det omfang udbudsmaterialet ikke indholder fyldestgørende oplysninger om hindringerne, skal foranstaltningerne herimod og ulemperne herved betales som ekstraarbejder.”

Bestämmelsen stadgar att om förfrågningsunderlaget inte innehåller erforderliga uppgifter om markförhållandena ska åtgärder med anledning därav (”*foranstaltningerne herimod og ulemperne*”) betraktas som extraarbete. Sådant arbete kan ligga till grund för tidsförlängning.[998] Tidsförlängning kan utgå vid såväl otillräcklig som felaktig information.[999]

Följande avgörande är något ålderstiget men innehåller ett generellt uttalande om hur ett förfrågningsunderlag bör bara utformat.[1000]

> **Kendelser om fast ejendom 1975 s. 4: DIV:s avgörande 1973-03-14 i mål nr 699.** Entreprenören skulle utföra schakt i samband med uppförandet av en skolbyggnad. I marken fanns bl.a. ”*fjorddynd*” och material från vägarbeten. Innan entreprenaden genomfördes hade det utförts ett antal geotekniska undersökningar. Dessa blev dock endast i delar medtagna i förfrågningsunderlaget. Vissa arbeten kom att skadas på grund av markens sammansättning, varvid det uppstod tvist mellan beställaren och entreprenören om vem som skulle svara för detta samt för ändringar av entreprenaden, till undvikande av ytterligare skador.
>
> DIV ansåg att en allmän regel för arbeten av aktuellt slag bör vara att det i förfrågningsunderlaget finns en sammanfattning av tillgängliga geotekniska rapporter. Detta för att entreprenören ska få ett allmän uppfattning om markförhållandena och ha möjlighet att bedöma vilka maskiner som är lämpligast att använda. Beställaren behöver inte föreskriva vilka maskintyper som ska användas men däremot vilka arbetsprocedurer och åtgärder som enligt de geotekniska

[998] AB 18 § 39.

[999] Hørlyck, 2019, s. 76 ff., 294 och 385 samt Hansen 2008, s. 396. Den senare uttalar sig om motsvarande bestämmelser i danska AB 92.

[1000] Det hänvisas till avgörandet i Jost Buch m.fl., 2020, s. 526, Hørlyck, 2019, s. 290 f. och Hansen, 2008, s. 396. Det kan därför antas att avgörandet alltjämt betraktas som relevant.

> rapporterna är nödvändiga. Entreprenören bör å sin sida alltid ha tillgång till sådan sakkunskap att denne kan utföra arbetena på ett betryggande sätt. Entreprenören ska ha förmågan att planera och utföra arbetena på ett sådant sätt att risken för olyckor, fel och brister begränsas till en rimligt låg nivå.
>
> Vidare ansåg DIV att avgörande för om beställaren eller entreprenören hade agerat oförsvarligt var om de aktuella händelserna hade sådan osedvanlig karaktär att det inte kunde förväntas att en fackman hade uppmärksammat möjligheten för deras inträffande. DIV fann att förhållandena i det aktuella fallet hade varit så säregna att varken beställaren eller entreprenören hade haft anledning att uppmärksamma risken för händelserna. Ingen av parterna hade varit oaktsam. Mot bakgrund av villkoren i det införlivade standardavtalet fann DIV att entreprenören stod risken för förhållandena.

Enligt Hørlyck är den underliggande frågan vid tillämpningen av AB 18 § 26 st. 3 vem av parterna som ”står risken” för oväntade svårigheter hänförliga till markförhållandena. Om beställaren ”står risken” för avvikelsen kan entreprenören erhålla tidsförlängning.[1001]

Mot bakgrund av avgöranden från VBA anser Hørlyck (som alltså utgår från ett riskfördelningsperspektiv) att det kan göras en skillnad mellan anläggnings- och byggnadsentreprenader. Enligt Hørlyck bör en entreprenör som ska utföra en anläggningsentreprenad i högre grad beakta sannolikheten för försvårande markförhållanden än en entreprenör som ska utföra en byggnadsentreprenad. En anbudsgivare bör när det gäller anläggningsentreprenader anta att det under arbetenas utförande kan komma att upptäckas oväntade och för arbetena försvårande markförhållandena, vilka denne ska ta hänsyn till i kalkyleringen och planeringen.[1002] Entreprenören står alltså – utifrån Hørlycks perspektiv – en större risk för oförutsatta markförhållanden i en anläggningsentreprenad än i en byggnadsentreprenad.

Hansen har kritiserat Hørlycks riskperspektiv. Han menar att det är tydligt att Hørlyck har influerats av Sandviks riskterminologi, vilken enligt Hansen avviker från den sedvanliga kontraktsrättsliga terminologin. Det beror på att Hørlycks och Sandviks riskterminologi inte enbart omfattar sådana händelser som inträffar oberoende av parternas vållande. Hansen menar att deras riskfördelningsresonemang därmed innefattar en mängd olika rättsfrågor, vilket kan bidra till otydligheter.[1003]

Inte heller anser Hansen att ett förutsättningsperspektiv bör anläggas vid besvarandet av frågan om vilka markförhållanden som kan ligga till grund för tidsförlängning. Han anser att en avtalsparts subjektiva förhållanden (exempelvis antaganden) allmänt sett är ett osäkert underlag för att avgöra entreprenadtvister.

[1001] Hørlyck, 2019, s. 292.

[1002] Hørlyck, 2019, s. 288 f. Jfr skiljenämndens resonemang i avsnitt10.4.2.3.

[1003] Hansen, 2008, s. 372–383. Se även avsnitt 5.2.2 ovan om debatten om riskterminologin i norsk och dansk entreprenadrättslig litteratur.

Det är visserligen naturligt att vid förekomsten av problematiska markförhållanden resonera utifrån förutsättningar. En genomgång av avgöranden från VBA visar, enligt Hansen, att VBA inte gör sina överväganden utifrån parternas faktiska antaganden utan vilka antaganden som skulle ha gjorts av en sedvanligt god avtalspart i ett avtalsförhållande som det aktuella.[1004]

Hansen anser att frågan om vilka markförhållanden som kan ligga till grund för tidsförlängning bör besvaras med utgångspunkt i beställarens upplysningsplikt. Någon regel om beställarens upplysningsplikt fanns inte innan danska AB 92. I den norska entreprenadbranschen hade dock utvecklats ett avtalsmönster som låg till grund för en sådan regel i danska AB 92.[1005] Det är efterföljaren till denna regel som nu återfinns i AB 18 § 26 st. 3 (se citatet ovan).

10.7.2.2 Villkor om arbetspåverkan

Markförhållanden som avviker från redovisade eller dolda förutsättningar är tidsförlängningsgrundande enligt AB 18 § 39 lit. b.

Något nödvändigt villkor om arbetspåverkan stadgas inte i AB 18 § 39. Att arbetenas utförande ska ha försenats (”*forsinkes*”) är ett villkor om tidseffekt. Detta har behandlats i avsnitt 8.7.2.2.

10.7.2.3 Villkor om tidseffekt

Innebörden av villkoret om att arbetena ska försenas har behandlats i avsnitt 8.7.2.3. I avsnittet har också AB 18 § 39 st. 2 behandlats, som föreskriver att entreprenören ska försöka undgå och begränsa förseningen med sådana dispositioner som rimligen kan krävas.

10.7.3 Principiella likheter mellan standardavtalens regleringar

10.7.3.1 Inledning

Även om detta avsnitt syftar till att lyfta fram principiella likheter mellan reglerna i AB 04 samt NS 8405 och AB 18 ska ändå inledningsvis sägas något om en grundläggande skillnad mellan AB 04 och de två andra standardavtalen.

Till skillnad från NS 8405 och AB 18 innehåller AB 04 inget villkor om att beställaren är skyldig att tillhandahålla vissa uppgifter om markförhållandena. Enligt NS 8405 och AB 18 kan avsaknaden av vissa uppgifter självständigt ligga till grund för tidsförlängning. I AB 04 är avsaknaden av information i stället en faktor att beakta vid bedömningen av om entreprenören gjort en fackmässig bedömning av förhållandena på arbetsområdet.[1006]

[1004] Hansen, 2008, s. 383–393.

[1005] Hansen, 2008, s. 395.

[1006] Vad som anförs i stycket vilar på den förespråkade tolkning av AB 04 kap. 1 §§ 6–8 som framgår i avsnitt 10.4.3.

10.7.3.2 Villkor om typfallet (avvikelsen) – redovisade förutsättningar

I alla tre standardavtal är oriktiga uppgifter om markförhållandena tidsförlängningsgrundande. Markförhållanden som avviker från redovisade förutsättningar kan alltså ligga till grund för tidsförlängning. Något krav på vårdslöshet gäller inte. Skälen härför är dock olika.

I AB 04 åläggs beställaren uttryckligen att ansvar för att lämnade uppgifter är korrekta. Att det är fråga om ett i det närmaste strikt ansvar framgår visserligen inte av ordalydelsen men följer av praxis och vinner stöd av litteraturen.

I NS 8405 stadgas att beställaren ”*bærer risikoen for følgene av feil, uoverensstemmelser og ufullstendigheter eller utilstrekkelig veiledning*” i handlingarna. Det är en riskfördelningsregel som inte uppställer något krav på vårdslöshet.

Även enligt AB 18 kan felaktiga eller otillräckliga uppgifter om markförhållandena ligga till grund för tidsförlängning. Hur regleringen ska förstås råder det olika uppfattningar om i litteraturen. Enligt en uppfattning är den underliggande frågan vem av parterna som står risken för oförutsedda markförhållanden. En annan uppfattning är att det rätteligen handlar om huruvida beställaren har uppfyllt sin upplysningsplikt.

Den principiella likheten mellan standardavtalens regler är att det inte krävs någon vårdslöshet på beställarens sida för att en oriktig uppgift om markförhållandena ska kunna vara tidsförlängningsgrundande.

10.7.3.3 Villkor om typfallet (avvikelsen) – dolda förutsättningar

Också markförhållanden som avviker från dolda förutsättningar kan enligt de tre standardavtalen ligga till grund för tidsförlängning.

Den kontraktsrättsliga huvudregeln i svensk rätt är att part ansvarar för sina egna antaganden. Någon speciell avtalsrättslig norm för entreprenadavtal som stadgar annat finns inte.[1007] AB 04 tillhandahåller dock regler som anger i vilka fall markförhållanden som avviker från dolda förutsättningar kan ligga till grund för tidsförlängning. Entreprenören har rätt att anta att förhållandena är sådana som denne kunnat iaktta vid ett platsbesök och även vad som är troligt efter en fackmässig bedömning. I den fackmässiga bedömningen ska entreprenören bl.a. beakta den information som tillhandahållits av beställaren, vilken information som inte tillhandahållits samt den kännedom om arbetsområdet som entreprenören ska förutsättas ha erhållit genom ett besök på arbetsområdet.

Huvudregeln enligt NS 8405 och norsk dispositiv entreprenadrätt är att beställaren står risken för avvikande markförhållanden. Värt att notera är inte enbart att huvudregeln är en annan utan att denna följer av en särskild entreprenadrättslig norm. Enligt denna regel, så som den kommer till uttryck i den s.k. *Salhusbro-*

[1007] NJA 2015 s. 3 avser tolkning och tillämpning av AB 04 kap. 1 § 8 och innehåller inget uttalande om vad som gäller enligt dispositiv entreprenadrätt.

dommen, har entreprenören rätt att förutsätta vad som efter en saklig värdering är normala förhållanden.

Innebörden av reglerna i AB 18 är omstridda i litteraturen, vilket gör det svårt att identifiera likheter mellan reglerna i standardavtalen och reglerna i AB 04 och NS 8405.

Sammantaget är det svårt att identifiera principiella likheter mellan standardavtalen såvitt avser vilka avvikelser från dolda förutsättningar som kan ligga till grund för tidsförlängning. En likhet mellan standardavtalen är dock att vilken information beställaren har tillhandahållit entreprenören (eller underlåtit att tillhandahålla entreprenören) om markförhållandena har avgörande betydelse för vilka förhållanden som entreprenören bör räkna med.

10.7.3.4 Villkor om arbetspåverkan

Likheter mellan standardavtalens villkor om arbetspåverkan har behandlats i avsnitt 8.7.3.2.[1008] Jämförelsen i avsnittet utgår från hinderbestämmelsen i AB 04. Vad som har anförts i avsnittet är relevant också här, såvitt avser nämnda bestämmelse. En skillnad mellan störningar där avvikelsen avser för sent lämnad information och störningar där avvikelsen avser avvikande markförhållanden är att entreprenören i det senare fallet kan erhålla tidsförlängning enligt båda spåren i AB 04.

Att entreprenören ska vidta åtgärder för att undvika eller begränsa den tidsförlängningsgrundande förseningen gäller enligt AB 04 och AB 18 men inte enligt NS 8405.

10.7.3.5 Villkor om tidseffekt

Vad som anförts i avsnitt 8.7.3.3 gäller också villkor om tidseffekter vid avvikande markförhållanden.

10.8 Sammanfattning

När markförhållandena på arbetsområdet avviker från vad entreprenören antagit föreligger oriktiga förutsättningar.

Vid en analys av vilka avvikande markförhållanden som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning kan det göras skillnad mellan redovisade förutsättningar och dolda förutsättningar.

Med redovisade förutsättningar avses entreprenörens antaganden i anbudsskedet som grundas på uppgifter som lämnats av beställaren eller en överenskommelse mellan parterna. I det senare fallet har parterna träffat en överenskommelse om vilka

[1008] Typfallen för sent lämnad information och avvikande markförhållanden aktualiserar en tillämpning av NS 8405 p. 24.1 – men däremot inte p. 24.3. Vad som anförts om den senare bestämmelsen i avsnitt 9.6.3.2 – angående typfallet oförutsedda väderförhållanden – är alltså inte relevant här.

förhållanden för arbetenas utförande som ska förutsättas av entreprenören. Situationen att beställaren i anbudsskedet, primärt i förfrågningsunderlaget, har lämnat uppgifter om markförhållandena är den i praktiken vanligast förekommande och den som adresseras i kapitlet.

Markförhållanden som avviker från redovisade förutsättningar ger som utgångspunkt entreprenören rätt till tidsförlängning. Beställaren ansvarar i det närmaste strikt för lämnade uppgifters riktighet. Vissa undantag finns dock.

Dolda förutsättningar är sådana antaganden som entreprenören gör utöver redovisade förutsättningar. Den kontraktsrättsliga huvudregeln, som också gäller entreprenadavtal, är att entreprenören står risken för sina antaganden. Enligt AB 04 gäller dock särskilda regler om entreprenörens dolda antaganden. Enkelt uttryckt ska entreprenören göra sådana antaganden som följer av en fackmässig bedömning utifrån den information som beställaren har tillhandahållit. Om markförhållandena avviker från vad som följer av entreprenörens fackmässiga bedömning har denne som utgångspunkt rätt till tidsförlängning.

Tidsförlängning vid avvikande markförhållanden aktualiserar båda spåren för tidsförlängning i AB 04, dvs. såväl kap. 4 §§ 2 eller 3. Olika villkor om arbetspåverkan gäller för de två bestämmelserna, även om dessa är delvis överlappande. En annan skillnad mellan de två spåren är att det vid tillämpning av kap. 4 § 2 inte aktualiseras någon prövning av huruvida entreprenören borde ha räknat med de avvikande markförhållandena.

För att entreprenören ska ha rätt till tidsförlängning enligt kap. 4 § 2 eller kap. 4 § 3 krävs att arbetena har försenats så att en avtalad tidsfrist kommer att överskridas. Förseningen ska också vara sådan att entreprenören inte med skäliga åtgärder hade kunnat undvika eller begränsa den tidsförlängningsgrundande förseningen. Samma villkor om tidseffekt gäller för båda spåren för tidsförlängning.

Det finns ett par principiella likheter mellan AB 04, NS 8405 och AB 18 när det gäller regleringen av typfallet (avvikelsen). En likhet är att oriktiga uppgifter om markförhållandena som utgångspunkt kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. En annan är att vårdslöshet på beställarens sida inte är ett villkor för att entreprenören ska ha rätt till tidsförlängning på grund av oriktiga uppgifter. Däremot skiljer sig standardavtalen från varandra när det gäller huruvida ofullständiga uppgifter kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning.

Det är svårt att identifiera principiella likheter mellan standardavtalens regler när det gäller villkor om arbetspåverkan.

Gemensamt för standardavtalen är att det föreskrivs ett villkor om att arbetena ska försenas. Enligt i vart fall AB 04 och AB 18 åligger det entreprenören att i viss mån söka undvika eller begränsa förseningen. Det är oklart huruvida detta gäller även NS 8405.

11 Argumentationslinjer för fri utfyllning

11.1 Inledning

I detta kapitel undersöks argumentationslinjer för hur entreprenadavtal kan fyllas ut när det saknas direkt tillämpliga rättsnormer som reglerar vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning.

En premiss är att parternas avtal efter tolkning inte ger någon vägledning om vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. Det förutsätts att något standardavtal inte har införlivats i avtalet.[1009]

Syftet med kapitlet är att redovisa argument för hur utfyllning av entreprenadavtal skulle kunna ske, såvitt avser vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning.

Den metod som tillämpas i kapitlet kan sammanfattas enligt följande.[1010] Fri utfyllning blir aktuellt när det saknas tillämpliga direkt rättsregler som besvarar en rättsfråga. I kapitlet undersöks därför i ett första steg om det existerar några direkt tillämpliga rättsregler som ger besked om vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. Om det finns direkt tillämpliga tillämpliga rättsregler varigenom rättsfrågan kan besvaras behöver inga ytterligare överväganden göras såvitt avser vilken regel som ska tillämpas. Om det däremot inte finns några sådana rättsregler aktualiseras fri utfyllning.

I ett andra steg övervägs om det finns regler i köplagen eller konsumenttjänstlagen som är lämpliga att tillämpa analogt.

Om det finns direkt eller analogt tillämpliga rättsregler men dessa inte ger tillräckligt besked om vad som gäller, ger reglerna ramar för den efterföljande fria utfyllningen.

I nästa steg undersöks argumentationslinjer för fri utfyllning, grundade på identifierade likheter mellan reglerna i AB 04, NS 8405 och AB 18.[1011] De likheter som har identifierats mellan reglerna i standardavtalen framgår i kapitel 8–10. Om regleringen i Allmänna bestämmelser varit densamma under lång tid är det också

[1009] Se också avsnitt 1.11.2, såvitt avser typ av entreprenadavtal.

[1010] Se avsnitt 1.7.11.

[1011] Se avsnitt 1.7.9 om fri utfyllning med stöd av likheter mellan reglerna i de tre standardavtalen.

ett stöd för att fri utfyllning bör ske i linje härmed. Vid övervägande om vad som är en lämplig reglering av störningar i entreprenadavtal beaktas principerna om lojal samverkan, effektivitet och avtalsbalans.

Dispositionen i kapitlet avviker från den i kapitel 8–10 genom att inte utgå från typfall av avvikelser. I detta kapitel ställs i stället ett antal principiella frågor, vilka besvaras i varsitt avsnitt i kapitlet. Frågorna har utformats mot bakgrund av vad som framkommit i kapitel 8–10.

Den första frågan att besvaras i kapitlet är följande:

- Kan entreprenören medges tidsförlängning utan avtalsstöd?

Frågan är är grundläggande och handlar om huruvida rättsföljden tidsförlängning kan dömas ut även om den inte föreskrivs i parternas avtal. Övertygande skäl talar för att så bör kunna ske.

Mot bakgrund av ställningstagandet att entreprenören kan medges tidsförlängning utan avtalsstöd, behandlas följande frågor:

- Vilka avvikelser kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning när avtalet inte ger något besked?
- Vilka villkor om arbetspåverkan gäller för entreprenörens rätt till tidsförlängning när avtalet inte ger något besked?
- Vilka villkor om tidseffekt gäller för entreprenörens rätt till tidsförlängning när avtalet inte ger något besked?

De tre frågorna närmast ovan handlar tillsammans om vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. Frågorna tar sikte på varsitt störningsmoment.

De fyra frågorna besvaras i tur och ordning i avsnitt 11.2–11.5. Kapitlet sammanfattas i avsnitt 11.6.

11.2 Kan entreprenören medges tidsförlängning utan avtalsstöd?

11.2.1 Inledning

En grundläggande förutsättning för att störningar ska kunna ge entreprenören rätt till tidsförlängning enligt utfyllande normer är att tidsförlängning överhuvudtaget är

en tillgänglig rättsföljd. Tidsförlängning ska alltså kunna utdömas av en domstol trots att rättsföljden inte föreskrivs i parternas avtal.[1012]

Det saknas speciella avtalsrättsliga normer för entreprenadavtal enligt vilka entreprenören kan erhålla tidsförlängning. Också i övrigt saknas direkt tillämpliga rättsnormer som föreskriver rättsföljden.

I avsnitt 11.2.2 undersöks om det finns regler i köplagen eller konsumenttjänstlagen som kan ge besked om huruvida entreprenören bör kunna ges rätt till tidsförlängning när parternas avtal inte ger något besked.

11.2.2 Köplagens och konsumenttjänstlagens regler

Enligt köplagen föreligger dröjsmål på säljarens sida om varan inte avlämnas alls eller avlämnas för sent.[1013] Dröjsmål enligt konsumenttjänstlagen innebär att uppdraget inte avslutas inom avtalad eller skälig tid och detta inte beror på något förhållande på konsumentens sida.[1014]

Varken köplagen eller konsumenttjänstlagen innehåller regler som kan ge säljaren eller näringsidkaren rätt till tidsförlängning. Däremot finns det lagregler som uppvisar vissa likheter med regler om tidsförlängning.

Köparen kan enligt 22 § köplagen göra gällande påföljder gentemot säljaren vid dröjsmål. Påföljder kan dock inte göras gällande om dröjsmålet beror på köparen eller något förhållande på köparens sida.[1015] Huruvida ett dröjsmål anses bero på köparen eller något förhållande på köparens sida avgörs bl.a. av köparens förpliktelser enligt avtalet. Exempelvis skulle köparen inte kunna göra gällande påföljder på grund av dröjsmål om denne vid ett tillverkningsköp har en skyldighet att medverka till köpet genom att tillhandahålla ritningar men underlåter att göra detta i avtalad tid och detta orsakar dröjsmål.[1016] Ett dröjsmål föreligger dock alltjämt.

Regleringen i 22 § köplagen uppvisar vissa likheter med reglerna om tidsförlängning i AB 04. I båda fallen saknar köparen respektive beställaren möjlighet att göra gällande påföljder trots att avlämnandet sker senare än vad parterna ursprungligen avtalat. En skillnad är att vid tidsförlängning ändras den avtalade tidsfristen för färdigställande av hela eller delar av entreprenaden. Entreprenören kan då undkomma dröjsmål. Någon sådan ändring av parternas avtal sker inte enligt köplagen. Dröjsmål föreligger alltjämt men köparen kan inte göra gällande någon påföljd med anledning därav.

[1012] Med tidsförlängning avses att en avtalad tidsfrist för färdigställandet av hela eller delar av arbetsresultatet senareläggs, se avsnitt 1.1.

[1013] 22 § köplagen.

[1014] 24 § 1 st. konsumenttjänstlagen.

[1015] Jfr NJA 2012 s. 597 p. 7 där HD anförde att köparen saknar rätt till avtalat förseningsvite ”i den utsträckning eller till den del som förseningen beror på köparen”.

[1016] Svensson, 2017a, s. 237.

Inte heller kontrollansvarsregeln i 27 § 1 st. köplagen möjliggör en sådan ändring av avtalade tidsfrister som sker vid tidsförlängning. Regeln möjliggör enbart för säljaren att i vissa fall undkomma skadeståndsansvar för dröjsmål, även om dröjsmålet inte beror på köparen eller något förhållande på köparens sida.

Enligt konsumenttjänstlagen föreligger inget dröjsmål om uppdraget avslutas senare än parterna avtalat om på grund av ett förhållande på konsumentens sida. Som exempel på förhållanden på konsumentens sida kan nämnas att konsumenten tillhandahåller bristfälligt material till tjänsten eller lämnar olämpliga eller felaktiga anvisningar om hur tjänsten ska utföras.[1017]

Om parterna har kommit överens om en tid när uppdraget ska vara slutfört har näringsidkaren enbart rätt till tidsförlängning om parterna har avtalat om det. Det gäller även om det inträffar händelser av *force majeure*-karaktär. För att näringsidkaren ska kunna erhålla tidsförlängning med anledning av en försvårande omständighet krävs alltså att denne har reserverat sig för sådana förhållanden i avtalet.[1018]

Annorlunda förhåller det sig om parterna inte har avtalat om någon sluttid. Uppdraget ska då avslutas inom skälig tid.[1019] Vid bedömningen av vad som är skälig tidsåtgång för tjänsten kan, enligt propositionen, hänsyn tas till ”yttre förhållanden som näringsidkaren inte råder över och vars inverkan han inte heller rimligen kan förebygga eller undanröja”.[1020]

Som exempel på yttre förhållanden som kan försvåra utförandet av tjänsten anges i propositionen ”särskilt ogynnsamma väderleksförhållanden, naturkatastrofer, omfattande arbetskonflikter, allmän brist på arbetskraft, material eller energi och liknande förhållanden”. Också näringsidkarens individuella förhållanden kan beaktas, om det inte vore oskäligt mot konsumenten. Det kan handla om exempelvis ”sjukdom, en arbetskonflikt inom företaget, brist på arbetskraft enbart inom detta, brist på pengar, leveransförseningar från underleverantörer som inte beror på sådana mera generellt ingripande förhållanden som tidigare har berörts m.m.”[1021]

Det finns alltså enligt konsumenttjänstlagen ett visst utrymme att beakta yttre förhållanden (som näringsidkaren inte råder över och vars inverkan näringsidkaren inte heller rimligen kan förebygga eller undanröja) vid fastställande av vad som är

---

[1017] Se prop. 1984/85:110 s. 214 f. om fel som beror på förhållanden på konsumentens sida. Samma förhållanden kan aktualiseras vid dröjsmål, se Johansson, 2020, s. 371.

[1018] Arvidsson och Samuelsson anför att det i många fall, särskilt när det är fråga om enklare hanverkartjänster, troligen är en ”öppen fråga” om avtalet ger näringsidkaren möjlighet att erhålla tidsförlängning eller inte. De anser att ”[u]tgångspunkten är då att näringsidkaren bär risken för förseningen och att den alltså utgör ett dröjsmål”, se Arvidsson och Samuelsson, 2018, s. 139. Om parterna har införlivat något av standardavtalen ABS 18 och Hantverkarformuläret 17 har näringsidkaren rätt till tidsförlängning om arbetena har försenats på grund av omständigheter bortom näringsidkarens kontroll, se ABS 18 p. 17 och Hantverkarformuläret 17 p. 7 st. 3. Nämnda villkor behandlas i Arvidsson och Samuelsson, 2018, s. 142 f.

[1019] 24 § 1 st. konsumenttjänstlagen.

[1020] Prop. 1084/85:110 s. 249.

[1021] Prop. 1084/85:110 s. 249 f.

en skälig tid för uppdragets avslutande. Något sådant utrymme finns inte om parterna har avtalat om en bestämd tidpunkt då uppdraget ska vara slutfört och de inte i avtalet har infört en rätt för näringsidkaren att i vissa fall erhålla tidsförlängning.

Sammanfattningsvis besvarar inte de ovan nämnda reglerna i köplagen och konsumenttjänstlagen frågan om entreprenören kan erhålla tidsförlängning vid fri utfyllning av entreprenadavtal.

Det kan i sammanhanget nämnas att tidsförlängning är en etablerad rättsföljd i standardavtal generellt. Det gäller såväl standardavtal för köp som för tjänst.[1022]

11.2.3 Tidsförlängning enligt AB 04, NS 8405 och AB 18

Enligt AB 04 kan entreprenören erhålla tidsförlängning med stöd av kap. 4 §§ 2 och 3. Också i äldre editioner av Allmänna bestämmelser finns bestämmelser som föreskriver att entreprenören kan ges rätt till tidsförlängning.[1023]

Det finns stöd för ett påstående om att den svenska entreprenadbranschen i vart fall sedan 1950-talet har ansett att det är lämpligt med ett regelsystem enligt vilket entreprenören kan erhålla tidsförlängning.[1024] Att aktörerna i entreprenadbranschen över lång tid har ansett att en viss ordning är lämplig talar för att fri utfyllning bör ske i linje härmed.

Entreprenören kan också erhålla tidsförlängning enligt NS 8405 och AB 18. I litteraturen framhålls att reglerna om tidsförlängning – i vart fall till viss del – motsvarar vad som gäller enligt dispositiv entreprenadrätt.

I NS 8405 regleras entreprenörens möjlighet att erhålla tidsförlängning som en följd av förhållanden på beställarens sida i p. 24.1. Enligt bestämmelsen kan följande omständigheter ligga till grund för tidsförlängning: a) föreskrivna ändringar, b) försening eller fel i beställarens leveranser eller medverkan i övrigt och c) andra hinder för entreprenörens uppfyllelse som beställaren står risken för. Rätt till tidsförlängning på grund av förhållanden av *force majeure*-karaktär regleras i p. 24.3.

Hagstrøm har anfört att bestämmelsen om tidsförlängning i NS 3430 p. 17.2 är ”*godt overensstemmende med langvarig praksis innenfor entrepriseretten*”.[1025]

[1022] Som exempel kan nämnas NL 17 p. 15 och 45, ABM 07 p. 10, Allmänna bestämmelser för Hantverkarformuläret –17 p. 7 samt AB 04 och ABT 06 kap. 4 §§ 2 och 3.

[1023] AB 92 kap. 4 §§ 2 och 3, AB 72 kap. 4 §§ 2 och 3 och AB 65 kap. 4 §§ 2 och 3. Annan systematik i AB 54, se § 2 mom. 3, § 3 mom. 13 och § 17 mom. 3.

[1024] Som anförts i avsnitt 2.9 har Allmänna bestämmelser sedan ABT 74 framförhandlats av företrädare för olika intressegrupper i den svenska entreprenadbranschen, inom ramen för styrelsen i BKK. Standardavtalen är s.k. *agreed documents*. Även editionerna av Allmänna bestämmelser som togs fram av Svenska Teknologföreningen dessförinnan, har haft en bred förankring i branschen, se Hagman m.fl., 2017, s. 174 ff.

[1025] Hagstrøm, 1997, s. 37.

I AB 18 § 39 stadgas att entreprenören kan få rätt till tidsförlängning bl.a. på grund av förhållanden på beställarens sida eller annan entreprenörs försening och förhållanden av *force majeure*-karaktär.

I danska AB 92 (föregångaren till AB 18) reglerades entreprenörens rätt till tidsförlängning i § 24. Iversen har diskuterat om och i så fall i vilken omfattning paragrafen ger uttryck för allmänna utfyllande regler om entreprenörens rätt till tidsförlängning när arbetena drabbas av försening. Det råder enligt honom ingen tvekan om att danska AB 92 § 24 st. 1 p. 1 och 2 är generellt tillämpliga på entreprenadavtal, eftersom punkterna enbart uttrycker vad som följer av allmänna obligationsrättsliga principer.[1026] Enligt punkterna har entreprenören rätt till tidsförlängning om arbetena försenas som en följd av föreskrivna ändringar eller förhållanden på beställarens sida.

Det är enligt Iversen inte lika givet att också danska AB 92 § 24 st. 1 p. 3–5 ger uttryck för dispositiv entreprenadrätt. Punkterna tar sikte på omständigheter av *force majeure*-karaktär, väderförhållanden och offentliga beslut. Som stöd för att danska AB 92 § 24 st. 1 i dess helhet ger uttryck för dispositiv entreprenadrätt anför Iversen ”at *man genfinder reglen stort set uændret i de tidligere anvendte standardvilkår, og* at *intet taler imod, at det har været tanken bag bestemmelsen blot at kodificere tidligere gældende ret*”. Även om en sådan dispositiv regel, enligt Iversen, vid första anblick kan framstå som entreprenörsvänlig, är det viktigt att påminna sig om att rätten till tidsförlängning inte nödvändigtvis sammanhänger med rätten till ersättning.[1027]

Även om villkoren för tidsförlängning i viss mån skiljer sig åt mellan standardavtalen bygger de alla på samma systematik, dvs. att entreprenören i vissa fall kan erhålla tidsförlängning och därigenom kan undkomma dröjsmål. I samtliga standardavtal kan beställarens avtalsbrott och andra förhållanden som kan hänföras till beställaren ligga till grund för tidsförlängning. Även försvårande omständigheter av *force majeure*-karaktär kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning.

Tidsförlängning är sedan länge en rättsföljd som föreskrivs i Allmänna bestämmelser. Rättsföljden föreskrivs också i NS 8405 och AB 18. Reglerna i de senare standardavtalen anses i vart fall i vissa delar ge uttryck för vad som gäller enligt dispositiv entreprenadrätt. Detta ger sammantaget att det finns gott stöd för argument om att tidsförlängning bör vara en tillgänglig rättsföljd vid fri utfyllning av entreprenadavtal.

Entreprenörens möjlighet att erhålla tidsförlängning balanserar dennes skyldighet att trots försvårande omständigheter färdigställa det föreskrivna arbetsresultatet. Genom tidsförlängning kan entreprenören inte enbart undkomma påföljder för ett avtalsbrott utan också avtalsbrott i sig. Om något dröjsmål överhuvudtaget inte föreligger kan entreprenören inte klandras och beställaren saknar rätt att häva avtalet.

[1026] Iversen, 2016, s. 467 f.

[1027] Iversen, 2016, s. 468 f. Samma uppfattning i Vagner och Iversen, 2005, s. 113 f.

11.2.4 Tidsförlängning bör kunna utdömas vid fri utfyllning

Om tidsförlängning vore en tillgänglig rättsföljd vid fri utfyllning av entreprenadavtal skulle det vara ett avsteg från vad som gäller enligt köplagen och konsumenttjänstlagen. Om HD på ett sådant sätt skapade en ny speciell avtalsrättslig norm för entreprenadavtal skulle en följd av den nya regeln alltså vara att entreprenadavtalet på denna punkt skiljer sig från avtalstyperna köp och avtal om entreprenader där beställaren är konsument.

Ett alternativ till tidsförlängning vore en analog tillämpning av 22 och 27 §§ köplagen. En sådan analog tillämpning skulle medföra att beställaren saknade rätt att göra gällande påföljder för en försening varigenom en avtalad tidsfrist överskrids om förseningen beror på beställaren eller något förhållande på dennes sida. Om så inte vore fallet, skulle rätten till förseningsvite eller skadestånd ändå bortfalla om förseningen berodde på ett hinder utanför entreprenörens kontroll som entreprenören inte skäligen kunde förväntas ha räknat med vid avtalets ingående och vars följder entreprenören inte heller skäligen kunde ha undvikit eller övervunnit.

Ett skäl för att tidsförlängning är en lämplig rättsföljd för entreprenadavtal är att den avtalade tidsfristen för när entreprenaden senast ska vara färdigställd justeras. Detta bidrar till tydlighet. Tidsfaktorn är typiskt sett av stor betydelse för båda parter. Om parterna under tiden för utförandet av entreprenaden kan komma överens om vilken tidsförlängning som ska utgå borde det kunna underlätta deras planering. Om i stället köplagens regler hade tillämpats hade det kunnat råda större osäkerhet om vid vilken tidpunkt avlämnandet faktiskt kommer att ske.

Sammantaget finns stöd för ståndpunkten att entreprenören principiellt bör kunna tillerkännas tidsförlängning vid fri utfyllning. Stödet består i att den svenska entreprenadbranschen under lång tid har ansett att en sådan rättsföljd är lämplig i entreprenadavtal och att motsvarande regler återfinns i norska och danska standardavtal. I norsk och dansk litteratur redovisas uppfattningen att reglerna om tidsförlängning ger uttryck för dispositiv entreprenadrätt, om inte fullt ut så åtminstone i vissa delar. Tidsförlängning är också en rättsföljd som möjliggör en avtalsbalans relativt entreprenörens åtagande att trots försvårande omständigheter färdigställa det föreskrivna arbetsresultatet.

Ställningstagandet ovan avser enbart att tidsförlängning är en tillgänglig rättsföljd vid utfyllning av entreprenadavtal, även när den inte föreskrivs i parternas avtal. Det handlar inte om vilka villkor som bör gälla för entreprenörens rätt till tidsförlängning vid störningar.

11.3 Vilka avvikelser kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning när avtalet inte ger något besked?

11.3.1 Inledning

Avvikelser kan vara av varierande slag. Det kan exempelvis handla om att beställaren underlåter att medverka till entreprenadens genomförande, att det inträffar händelser av *force majeure*-karaktär eller att markförhållanden på arbetsområdet avviker från vad entreprenören förutsatt.

I kapitel 8–10 undersöks vilka villkor enligt AB 04, NS 8405 och AB 18 som ska vara uppfyllda för att entreprenören ska ha rätt till tidsförlängning när beställaren lämnat information för sent, det inträffar oförutsedda väderleksförhållanden respektive när markförhållanden avviker från vad entreprenören förutsatt.

I avsnitt 11.3.2–11.3.4 undersöks om typfallen av avvikelser kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning när parternas avtal inte ger något besked och vilka villkor som i så fall gäller. Mot bakgrund av vad som framkommer i avsnitten görs i avsnitt 11.3.5 en ansats att på ett övergripande plan förklara vilka avvikelser som bör kunna ge entreprenören rätt till tidsförlängning vid fri utfyllning.

11.3.2 I vilka fall bör för sent lämnad information vara tidsförlängningsgrundande?

11.3.2.1 Beställarens medverkansskyldighet

Beställarens skyldighet att under tiden för utförandet av entreprenaden lämna information till entreprenören är en del av beställarens skyldighet att medverka till entreprenadens genomförande.

Det gäller generellt inom kontraktsrätten att naturaborgenären har en skyldighet att medverka till naturagäldenärens prestation. Den närmare innebörden av medverkansskyldigheten varierar mellan avtalstyperna.

För entreprenadavtalets del existerar inte några speciella avtalsrättsliga normer som ålägger beställaren en förpliktelse att i viss tid tillhandahålla entreprenören information eller på annat sätt medverka till utförandet av entreprenaden.

Särskilt i långvariga avtal finns en generell skyldighet för avtalsparterna att kommunicera med varandra om omständigheter av betydelse för avtalsförhållandet. Det handlar bl.a. om att parterna ska lämna varandra upplysningar om omständigheter som har betydelse för avtalsrelationen och klargöra sin uppfattning

i olika avseenden. Skyldigheten grundas på lojalitetsskäl.[1028] Den gäller även utan uttryckligt stöd i lag eller avtal.[1029]

Regler om naturaborgenärens medverkan finns i såväl köplagen som konsumenttjänstlagen. Enligt 50 § 1 p. köplagen ska köparen medverka till köpet på ett sätt som skäligen kan förväntas av honom för att säljaren ska kunna fullgöra köpet. Det är omständigheterna i det enskilda fallet som avgör vad som skäligen kan förväntas av köparen.[1030] Konsumentens medverkan enligt konsumenttjänstlagen regleras i 45 § 1 st., där det stadgas att konsumenten ska medverka till tjänstens utförande om det följer av avtalet. Som exempel på medverkan kan nämnas att konsumenten ska ge tillträde till sin bostad eller precisera uppdragets innehåll genom att exempelvis välja material.[1031]

Regeln i köplagen är lämplig att tillämpa analogt på entreprenadavtal. Entreprenadavtalens karaktäristiska drag och principerna för reglering av störningar i entreprenadavtal talar inte emot en sådan tillämpning. Regeln ger dock ingen närmare vägledning om vad som gäller för beställarens medverkan (mer än att denne ska medverka på ett sådant sätt som skäligen kan förväntas) och än mindre vilka tidsfrister som gäller för beställarens informationsgivning.

11.3.2.2 Beställaren ska tillhandahålla entreprenören information vid en sådan tidpunkt att entreprenörens tidsplanering inte äventyras

Reglerna i AB 04, NS 8405 och AB 18 uppvisar vissa likheter som kan ligga till grund för argument om hur fri utfyllning bör ske, såvitt avser vilka tidsfrister som bör gälla för beställarens tillhandahållande av information.

Huvudregeln i AB 04 och NS 8405 är att beställaren ska tillhandahålla entreprenören information senast vid en sådan tidpunkt att entreprenörens tidsplanering för entreprenaden inte äventyras.[1032] Informationen ska tillhandahållas i sådan tid att någon försening inte uppstår i förhållande till entreprenörens tidsplanering, vilken kan redovisas i tidplaner. Detta är en regel som lämpar sig som huvudregel också vid fri utfyllning.

Det är entreprenören som inom de ramar som uppställs i avtalet planerar entreprenadens genomförande. Planeringen ska vara fackmässig. I övrigt planerar entreprenören självständigt. Givet detta är det förenligt med ett effektivt genomförande av entreprenaden att entreprenörens planerade utförande kan upprätthållas. Omplaneringar och förseningar i framdriften leder typiskt sett till ineffektivitet. Beställaren bör därför medverka till entreprenadens genomförande genom att tillhandahålla erforderlig information i sådan tid att arbetena kan utföras

[1028] NJA 2002 s. 630, NJA 2007 s. 909, NJA 2017 s. 203, NJA 2017 s. 1195 och NJA 2018 s. 171.

[1029] NJA 2021 s. 943 p. 13.

[1030] Prop. 1988/89:76 s. 158 och Svensson, 2017a, s. 485.

[1031] Prop. 1984/85:110 s. 320 f. samt Arvidsson och Samuelsson, 2018, s. 164 f.

[1032] Om parterna har avtalat särskilt om vid vilken tidpunkt viss information ska tillhandahållas gäller denna överenskommelse med företräde.

enligt entreprenörens planering. En sådan ordning bidrar också till en lojal samverkan mellan parterna.

För att möjliggöra för beställaren att tillhandahålla information så att det inte uppstår förseningar i förhållande till entreprenörens planering behöver beställaren vara informerad om entreprenörens planering. I AB 04 kap. 4 § 1 st. 1 men. 2 föreskrivs att entreprenören ska redovisa sin planering av kontraktsarbetenas utförande i en tidplan. Entreprenören har således en skyldighet att dels upprätta en tidplan, dels redovisa tidplanen för beställaren. Liknande regler finns i NS 8405 och AB 18.[1033] Denna likhet mellan standardavtalen talar för att entreprenören också vid fri utfyllning bör kunna åläggas en skyldighet att dels upprätta en tidplan som visar dennes planering, dels redovisa tidplanen för beställaren.

Om entreprenören har tillhandahållit en tidplan för arbetena bör det alltså åligga beställaren att tillhandahålla information vid en sådan tidpunkt att entreprenörens planering enligt tidplanen inte äventyras. Entreprenören ska erhålla informationen så att denne kan utföra arbetena enligt tidplanen.

11.3.2.3 I avsaknad av en tidplan ska beställaren fråga entreprenören när informationen behövs

Om entreprenören inte har upprättat en tidplan har denne begått ett avtalsbrott. Detsamma gäller om entreprenören visserligen har upprättat en tidplan men inte har redovisat denna för beställaren.

Att entreprenören har begått ett avtalsbrott enligt ovan innebär inte att beställaren har rätt att förhålla sig passiv.[1034] En sådan ordning hade varit oförenlig med HD:s praxis om den allmänna lojalitetsplikten i kontraktsförhållanden och även principerna om lojal samverkan och effektivitet.[1035]

Om det saknas en tidplan bör det åligga beställaren att tillfråga entreprenören när denne har behov av informationen. Entreprenörens svar om när denne har behov av informationen bör vara styrande för när beställaren senast ska lämna informationen, förutsatt att beställaren har praktiska möjligheter att tillhandahålla entreprenören i begärd tid. Om entreprenören önskar ta del av informationen snabbare än vad beställaren har möjlighet att tillgodose, bör beställaren i stället tillhandahålla informationen så fort det är praktiskt möjligt.

Underlåter entreprenören att besvara beställarens fråga kan detta vara ett avtalsbrott i sig.[1036] Inte heller i en sådan situation bör beställaren ha rätt att vara passiv. Det bör i stället åligga beställaren att göra en egen bedömning av när

---

[1033] NS 8405 p. 18.1 och AB 18 § 13 st. 1.

[1034] Jfr resonemanget i avsnitt 7.6 om att det bör åligga entreprenören att söka begränsa en försening även om denna har orsakats av beställarens avtalsbrott.

[1035] Jfr NJA 2021 s. 943 p. 12–18 om den allmänna lojalitetsplikten och NJA 2022 s. 3 p. 24–27 om allmänna passivitetsgrundsatser.

[1036] Jfr NJA 2017 s. 203 p. 8 om att parterna, särskilt i långvariga avtal, ”har en skyldighet att i vissa för avtalet väsentliga delar lämna varandra upplysningar eller klargöra sin uppfattning i olika avseenden”.

entreprenören har behov av informationen för att arbetenas planerade framdrift inte ska försenas. Utöver vad som är känt för beställaren om den enskilda entreprenaden och entreprenörens förhållanden kan beställaren beakta vad som typiskt sett är normal framdrift för de arbeten som berörs av informationen.

Det skulle kunna vara så att det föreligger passivitet på båda parters sida och att det medför att de båda begår avtalsbrott eller i vart fall agerar klandervärt i en vidare bemärkelse. Fråga kan då uppkomma om entreprenören har rätt till tidsförlängning. Problemet kan hanteras på olika sätt. Ett sätt är att försöka reda ut orssakssambanden och klargöra hur stor del av en uppkommen försening som beror på beställarens agerande eller underlåtenhet. Ett annat sätt är att göra en mer övergripande bedömning av vilken part som har agerat mest klandervärt och låta detta få avgörande betydelse vid bedömningen av huruvida entreprenören har rätt till tidsförlängning på grund av för sent lämnad information.[1037]

11.3.2.4 För föranledd informationsgivning bör generellt gälla att informationen ska lämnas utan dröjsmål

Vissa förhållanden är sådana att entreprenören typiskt sett har ett intresse att bli informerad om dessa så fort som möjligt. Vid föranledd informationsgivning har parterna kommit överens om att förekomsten av en viss händelse eller omständighet (eller frånvaron respektive avsaknaden av sådana) ålägger beställaren en skyldighet att informera entreprenören. Utgångspunkten bör vara att sådana förhållanden har omedelbar relevans för entreprenören. En rimlig ordning är därför att det för förpliktelser om föranledd informationsgivning gäller ett krav på tillhandahållande av informationen utan dröjsmål. Argumentet vinner stöd av att bestämmelserna i AB 04, NS 8405 och AB 18 överlag föreskriver korta tidsfrister i avtalsvillkor om föranledd informationsgivning.

Villkoret ”utan dröjsmål” antas för entreprenadavtal innebära att något ska ska ske så fort som praktiskt möjligt. Vad som är praktiskt möjligt beror på omständigheterna i det enskilda fallet. Att parterna skyndamt ska underrätta varandra om omständigheter av betydelse för avtalsförhållandet vinner stöd av reglerna i de tre standardavtalen samt principerna om effektivitet och lojal samverkan.

I sammanhanget kan noteras att digitaliseringen av parternas kommunikation möjliggör för dem att i vissa fall omedelbart meddela varandra om omständigheter av betydelse för entreprenaden. I andra fall kan informationen behöva kvalitetssäkras eller på annat sätt behandlas innan den översänds till motparten. Om det är fråga om en underrättelse om ett upptäckt förhållande som kan antas ha en direkt påverkan för arbetenas framdrift torde dock ställas krav på att part omgående

[1037] Jfr 6 kap. 1 § skadeståndslagen om att skadestånd kan jämkas om den skadelidande genom vållande har medverkat till skadan och NJA 2017 s. 9 p. 27. Jfr också NJA 2012 s. 597 p. 17 om faktisk orsakskonkurrens när två sidoentreprenörer var för sig har orsakat en försening. Den situation som diskuteras här är dock en annan.

underrättar motparten om förhållandet, utan att dessförinnan överväga vad förhållandet kan tänkas få för konsekvenser eller liknande.

Entreprenörens åtagande att utföra en entreprenad är inte okomplicerat. Åtagandet innefattar en skyldighet att överkomma oförutsedda försvårande omständigheter. Att då ålägga beställaren en skyldighet att bistå entreprenören med information så fort som möjligt, är förenligt med en strävan efter balans mellan parternas rättigheter och skyldigheter samt principerna om effektivitet och lojal samverkan.

11.3.2.5 Sammanfattning

Av skäl som angetts ovan bör följande gälla för beställarens informationsgivning i entreprenadavtal när parternas avtal inte ger något besked härom.

Beställaren ska medverka till entreprenadens genomförande på ett sådant sätt som skäligen kan förväntas av beställaren för att entreprenören ska kunna fullgöra sin prestation.[1038] Beställarens medverkansskyldighet kan bestå i att denne ska tillhandahålla entreprenören information av olika slag.

Om parterna inte har avtalat om någon tidsfrist för beställarens informationsgivning ska informationen tillhandahållas entreprenören vid en sådan tidpunkt att entreprenörens tidsplanering inte äventyras.

Det åligger entreprenören att upprätta en tidplan för entreprenadens genomförande. Tidplanen bör vara styrande för beställarens informationsgivning.

Om någon tidplan inte existerar eller beställaren inte har tagit del av denna åligger det beställaren att efterfråga när entreprenören senast behöver viss information. Om det är praktiskt möjligt för beställaren att tillhandahålla informationen enligt entreprenörens begäran ska så ske. Annars ska informationen tillhandahållas så fort som praktiskt möjligt.

Om entreprenören inte lämnar något besked om när informationen behövs, ska beställaren göra en egen bedömning av när entreprenören behöver informationen för att arbetenas framdrift inte ska påverkas negativt. Bedömningen bör grundas på vad som är känt för beställaren om den enskilda entreprenaden och entreprenörens förhållanden samt vad som är typisk framdrift för de arbeten som berörs av informationen.

För föranledd informationsgivning gäller som utgångspunkt att beställaren ska tillhandahålla entreprenören information utan dröjsmål.

11.3.3 I vilka fall bör oförutsedda väderförhållanden vara tidsförlängningsgrundande?

Det finns ingen speciell avtalsrättslig norm för entreprenadavtal som ger entreprenören rätt till tidsförlängning vid vissa typer av väderförhållanden.

[1038] 50 § 1 p. köplagen analogt.

Som anförts i avsnitt 11.2.2 kan ”särskilt ogynnsamma väderleksförhållanden”, som försvårar utförandet av tjänsten, beaktas vid fastställande av den tidpunkt när näringsidkarens arbeten senast ska vara färdigställda enligt 24 § 1 st. konsumenttjänstlagen. Det förutsätter att parterna inte har avtalat om vid vilken tidpunkt arbetena ska vara färdigställda.

Huvudregeln i AB 04, NS 8405 och AB 18 är att entreprenören står tidsrisken för väderförhållanden. Beställaren står dock tidsrisken för vissa ovanliga och försvårande väderförhållanden. Sådana förhållanden kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning.[1039]

Standardavtalen uppvisar också likheter när det gäller den närmare gränsen för beställarens tidsrisk för väderförhållanden. Enligt AB 04 står beställaren tidsrisken för osedvanliga väderleksförhållanden.[1040] Av NS 8405 följer att beställaren står tidsrisken för extraordinära väderförhållanden.[1041] I AB 18 föreskrivs att beställaren står tidsrisken för nederbörd, låg temperatur, stark vind och annan väderlek som förekommer i väsentligt större omfång än vad som är sedvanlig för årstiden och platsen.[1042]

Skrivningarna i standardavtalen tar inte sikte på förutsebarhet. Vad som är osedvanligt, extraordinärt eller förekommer i väsentligt större omfång än sedvanligt är inte beroende av vad entreprenören hade kunnat förutse eller borde ha räknat med. Att fastställa vad som är osedvanligt, extraordinärt eller förekommer i väsentligt större omfång än sedvanligt avgörs genom en jämförelse mot det sedvanliga eller normala.

Gemensamt för standardavtalen är att entreprenören saknar rätt till tidsförlängning för sedvanliga vädervariationer. Mindre skillnader i förhållande till ett medel- eller medianvärde ger inte rätt till tidsförlängning. Gemensamt för reglerna är att beställaren enbart står tidsrisken för väderförhållanden som på ett mer kvalificerat sätt avviker från det normala eller sedvanliga.

Regeln i AB 04 kap. 4 § 3 p. 4 har (förutom vissa mindre ändringar) haft samma ordalydelse sedan AB 54.[1043] Villkoret om osedvanlighet finns i samtliga editioner från och med 1950-talet. Det talar i sig för att en utfyllande regel lämpligen kan utformas i linje härmed. En sådan regel skulle också uppvisa likheter med regleringarna i NS 8405 och AB 18.

Det finns mot bakgrund av vad som anförts ovan stöd för en argumentation om att beställaren bör stå tidsrisken för osedvanliga väderförhållanden. Vad detta närmare innebär är svårt att uttala sig om. Det ska dock vara fråga om något annat än sedvanliga vädervariationer eller mindre skillnader från medianer eller medelvärden grundade på väderstatistik.

[1039] Se avsnitt 9.6.3.1.

[1040] AB 04 kap. 4 § 3 p. 4.

[1041] NS 8405 p. 24.3 st. 1.

[1042] AB 18 18 § 39 st. 1 lit. d.

[1043] Motsvarande bestämmelse i AB 54 återfinns i § 17 mom. 3 och i AB 65 i kap. 4 § 3 p. 5.

Vad som är osedvanligt väder måste bedömas i relation till den plats där entreprenaden utförs. Vad som är sedvanliga väderförhållanden i Kiruna skiljer sig från vad som är sedvanliga väderförhållanden i Ystad. Därtill måste årstidernas växlingar beaktas. Som vägledning vid bedömningen av vad som är osedvanligt kan väderstatistik användas, såvitt avser t.ex. temperaturer, soltimmar och mängd nederbörd.

När det gäller enskilda väderhändelser (exempelvis stormar eller översvämningar) skulle det kontraktsrättsliga *force majeure*-begreppet kunna ge vägledning om vilka väderförhållanden som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. Avvikelser vad gäller temperatur, soltimmar och nederbörd som har avvikit från det normala under en lång tid bör dock kunna ge rätt till tidsförlängning utan att det är fråga om förhållanden av *force majeure*-karaktär.

Avslutningsvis är en faktor som bör beaktas hur klimatförändringarna påverkar vädret. Vad som betraktades som ett osedvanligt väderförhållande på 1980-talet behöver inte nödvändigtvis göra det på 2020-talet. Gränsen för vad som är osedvanligt kan antas förändras över tid.

11.3.4 I vilka fall bör avvikande markförhållanden vara tidsförlängningsgrundande?

11.3.4.1 Den kontraktsrättsliga huvudregeln och det köprättsliga kontrollansvaret

Den dispositiva huvudregeln är att parterna svarar för sina egna förutsättningar.[1044] Regeln innebär att entreprenören som utgångspunkt inte har rätt till tidsförlängning om markförhållandena på arbetsområdet avviker från vad denne förutsatt.

Det existerar ingen speciell avtalsrättslig norm för entreprenadavtal om entreprenörens rätt till tidsförlängning vid oriktiga förutsättningar.[1045]

Den stora generalklausulen behandlas inte i avhandlingen men kan antas ha en begränsad betydelse för entreprenadavtal av nu aktuellt slag.[1046] Förutsättningslärans ställning i svensk rätt är oklar.[1047]

Köparen och konsumenten kan enligt köplagen respektive konsumenttjänstlagen inte göra gällande påföljder på grund av dröjsmål när dröjsmålet beror på köparen eller konsumenten eller något förhållande på deras sida.[1048] Om dröjsmåler inte beror på köparen eller konsumenten regleras säljarens och näringsidkarens

[1044] Se avsnitt 4.2.2.

[1045] Som anförts i avsnitt 10.3 är oriktiga förutsättningar benämningen på felaktiga antaganden om befintliga förhållanden.

[1046] Vilka entreprenadavtal som avhandlingen tar sikte på har klargjorts i avsnitt 1.11.2. Se om 36 § avtalslagen i avsnitt 4.2.3.2 och 5.2.4.

[1047] Se avsnitt 4.2.3.3 och 4.2.3.4.

[1048] 22 § köplagen och 24 § konsumenttjänstlagen.

skadeståndsansvar för dröjsmål av kontrollansvarsregler.[1049] Det skulle kunna argumenteras för att kontrollansvaret kan tillämpas analogt även när det gäller entreprenörens rätt till tidsförlängning på grund av oriktiga förutsättningar. Det skulle i så fall innebära att entreprenören hade rätt till tidsförlängning om arbetena försenades på grund av ett hinder utanför entreprenörens kontroll som entreprenören inte skäligen kunde förväntas ha räknat med vid avtalets ingående och vars följder entreprenören inte heller skäligen kunde ha undvikit eller övervunnit. Även om detta skulle innebära att entreprenören ges möjlighet att erhålla tidsförlängning vid oriktiga förutsättningar, skulle möjligheten ändå vara begränsad. Kontrollansvaret är strängt. Det framstår inte som en balanserad reglering vad gäller entreprenörens rätt till tidsförlängning vid oriktiga förutsättningar.

Ytterligare ett skäl emot att tillämpa kontrollansvaret analogt på entreprenadavtal är att kontrollrekvisitet inte är anpassat till entreprenadavtalens karaktäristiska drag. Entreprenörens huvudsakliga förpliktelse är att färdigställa det föreskrivna arbetsresultatet. I entreprenörens åtagande ingår att överkomma förhållanden utom dennes kontroll. Vad gäller markförhållandenas beskaffenhet är dessa alltid utom entreprenörens kontroll. Det avgörande bör vara vad entreprenören borde ha förutsatt – inte vad som är utom dennes kontroll.

I Norge existerar en särskild entreprenadrättslig förutsättningsregel. Enligt denna har entreprenören rätt till tidsförlängning om markförhållandena avviker från vad entreprenören förutsatt och förutsättningen är grundad i en saklig värdering av vad som vore normala markförhållanden.[1050]

Någon motsvarande speciell avtalsrättslig norm för entreprenadavtal finns inte i Sverige. För oredovisade förutsättningar finns dock ett behov av en sådan, för att den dispositivrättsliga regleringen ska vara förenlig med principerna om lojal samverkan, effektivitet och avtalsbalans.

11.3.4.2 Avvikelser från redovisade förutsättningar

Om entreprenören gör ett antagande om markförhållandena på arbetsområdet som grundar sig på beställarens uppgifter och antagandet visar sig vara felaktigt föreligger en avvikelse från redovisade förutsättningar. Som anförts ovan följer av 22 § köplagen och 24 § konsumenttjänstlagen att köparen respektive konsumenten inte kan göra gällande påföljder på grund av dröjsmål om dröjsmåler beror på dem eller något förhållande på deras sida. Om beställaren lämnar en oriktig uppgift om markförhållandenas beskaffenhet och detta orsakar en försening beror förseningen på beställaren eller något förhållande på dennes sida. De nämnda reglerna i köplagen och konsumenttjänstlagen talar för att entreprenören då bör ha rätt till tidsförlängning.

[1049] Se avsnitt 4.2.3.5.

[1050] Se avsnitt 10.7.1.1.

Det är klart att entreprenören har rätt till tidsförlängning om en försening beror på beställarens oriktiga uppgifter om markförhållandenas beskaffenhet. Det gäller oavsett om uppgiftens oriktighet beror på beställarens vårdslöshet eller inte.

Ansvaret för lämnade uppgifters oriktighet har sett i stort sett likadant ut sedan AB 65.[1051] En motsvarande regel fanns även i AB 54, även om den var något annorlunda utformad.[1052] Att oriktiga uppgifter har kunnat ge entreprenören rätt till tidsförlängning har gällt sedan i vart fall AB 54.[1053]

Oriktiga uppgifter om markförhållandena kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning också enligt NS 8405 och AB 18. En skillnad mellan regleringen i AB 04 och de två standardavtalen är att enligt de senare kan också ofullständiga uppgifter om markförhållandena ge entreprenören rätt till tidsförlängning.[1054]

Att reglerna i Allmänna bestämmelser har sett i stort sett likadana ut under lång tid och att regleringen i AB 04 i stort överensstämmer med reglerna i NS 8405 och AB 18 talar för att fri utfyllning bör ske i linje härmed. Det skulle innebära att entreprenören kan ges rätt till tidsförlängning om entreprenören har gjort ett antagande om markförhållandena och detta är grundat på en uppgift om förhållandenas beskaffenhet, vilken visar sig vara felaktig.

En regel som den ovan angivna vore också i linje med reglerna i köplagen och konsumenttjänstlagen Den vore också förenlig med principerna om effektivitet och avtalsbalans.

Det är i anbudsskedet viktigt att anbudsgivare gör sina kalkyler utifrån samma förutsättningar, så att anbuden är jämförbara. Anbudsgivarna bör därför kunna lägga beställarens uppgifter till grund för sina anbud, även om de vet att uppgifterna är oriktiga.[1055] Till undvikande av dubbelarbete är det även under tiden för arbetenas utförande viktigt att parterna kan förlita sig på de uppgifter som motparten lämnar. Att parterna svarar i det närmaste strikt för lämnade uppgifters riktighet fyller därigenom en viktig funktion i entreprenadavtal. Detta gäller såväl i anbudsskedet som under tiden för utförandet av arbetena.

Det bör finnas vissa undantag från uppgiftsansvaret. Det är viktigt att parterna kan diskutera frågor av betydelse för arbetenas utförande utan att riskera att drabbas av negativa konsekvenser. Annars skulle ett fritt informations- och erfarenhetsutbyte mellan parterna kunna hämmas. Det skulle varken främja en lojal samverkan eller effektivitet. För uppgifter som enbart lämnas upplysningsvis bör uppgiftsansvaret därför inte gälla.

Vid bedömningen av huruvida en uppgift enbart har lämnats upplysningsvis är sammanhanget av avgörande betydelse. En utgångspunkt skulle kunna vara att

---

[1051] AB 65 kap. 1 § 9, AB 72 kap. 1 § 9 och AB 92 kap. 1 § 6.

[1052] AB 54 § 2 mom. 1 st. 1 men. 1

[1053] AB 54 § 2 mom. 1 och mom. 3, AB 65 kap. 1 § 9, kap. 2 § 3 och kap. 4 § 2, AB 72 kap. 1 § 9, kap. 2 § 3 och kap. 4 § 2 samt AB 92 kap. 1 § 6, kap. 2 § 3 och kap. 4 § 2.

[1054] Se avsnitt 10.7.3.

[1055] Se avsnitt 10.4.2.6.

uppgiftsansvaret inte gäller i informella sammanhang, om inte part tar på sig ett ansvar för en lämnad uppgifts riktighet. Ett informellt sammanhang skulle exempelvis kunna vara ett samtal under en kafferast. Det motsatta skulle gälla i formella sammanhang, dvs. att part ansvarar för en lämnad uppgifts riktighet såvida denne inte tydligt friskriver sig från ansvaret. Ett informellt sammanhang skulle t.ex. kunna vara byggmöten. Huruvida en uppgift endast har lämnats upplysningsvis kan vara svårt att bedöma när den har lämnats i e-postkorrespondens eller på arbetsområdet, i direkt anslutning till den plats där de arbeten som berörs av informationen utförs.

Uppgiftsansvaret bör inte heller gälla om beställaren tydligt friskrivit sig från uppgiftens riktighet. Huruvida en friskrivning i förfrågningsunderlaget ger entreprenören tillräckligt underlag för att göra en riskanalys och kalkyl skulle kunna vara styrande för bedömningen om friskrivningen är tillräckligt tydlig.[1056]

11.3.4.3 Avvikelser från dolda förutsättningar

Som anförts i avsnitt 11.3.4.1 finns invändningar mot att låta en analog tillämpning av kontrollansvarsregeln i 27 § köplagen avgöra i vilka fall avvikelser från dolda förutsättningar kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning.

Det är svårt att identifiera principiella likheter mellan AB 04, NS 8405 och AB 18 såvitt avser vilka avvikelser från dolda förutsättningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. Det är därför också svårt att argumentera för att fri utfyllning bör ske på visst sätt, grundat på identifierade likheter mellan standardavtalens regler.

En mer framkomlig väg vore att i stället låta en argumentation om fri utfyllning ta avstamp i NJA 2015 s. 3. Även om prejudikatet handlar om tolkning av en viss bestämmelse i AB 04, finns i domskälen vissa uttalanden som kan vara relevanta också för entreprenadavtal där en edition av Allmänna bestämmelser inte har införlivats.

Enligt AB 04 kap. 1 § 8 ska entreprenören, i avsaknad av uppgifter om relevanta förhållanden, göra en fackmässig bedömning av förhållandenas beskaffenhet. Regeln har en lång historia i Allmänna bestämmelser.[1057] HD har gett bestämmelsen betydelse inte enbart vid avsaknad av uppgifter utan också vid oklara och ofullständiga uppgifter.[1058] En sådan vidsträckt tolkning hade förmodligen inte skett om HD ansett att regeln i kap. 1 § 8 vore obalanserad. Det finns också vissa likheter mellan den dispositiva regeln i norsk entreprenadrätt och regeln i AB 04 kap. 1 § 8, även om det enligt den förra är ”en saklig värdering” som är det centrala och enligt den senare är en ”fackmässig bedömning”.

Detta ovan anförda skulle kunna ligga till grund för en argumentation om att fri utfyllning av entreprenadavtal bör ske i linje med innebörden av kap. 1 § 8.

[1056] Se avsnitt 10.4.2.6 om andra tänkbara undantag från uppgiftsansvaret.

[1057] Se motsvarande bestämmelse AB 65 kap. 1 § 11 som – enligt Motiv AB 65, 1969, s. 48 – motsvarar AB 54 § 2 mom. 3 ”till sitt syfte”.

[1058] NJA 2015 s. 3 p. 9.

Såväl NS 8405 som AB 18 innehåller regler som gör det möjligt för entreprenören att erhålla tidsförlängning redan på den grunden att vissa uppgifter om markförhållandena saknas.[1059] Det kan i sig ligga till grund för en argumentation om att vid utformningen av en dispositiv förutsättningsregel för entreprenadavtal bör särskild hänsyn tas till huruvida beställaren har lämnat sådana uppgifter som entreprenören har fog att förvänta sig, givet typen av entreprenad.

Oaktat hur en särskild förutsättningsregel för entreprenadavtal lämpligen bör utformas, finns det goda argument för att en sådan norm om oredovisade förutsättningar bör skapas och tillämpas vid fri utfyllning.

Den kontraktsrättsliga huvudregeln att part svarar för sina egna antaganden är alltför onyanserad när det gäller förutsättningarna för utförandet av en entreprenad. Det gäller bl.a. markförhållandena. Det är inte rimligt att entreprenören, i avsaknad av avtalsvillkor som stadgar annat (exempelvis AB 04 kap. 1 §§ 8), står tidsrisken för alla avvikelser från dolda antaganden. Inte heller en analog tillämpning av kontrollansvarsregeln i köplagen, varvid denna inte skulle avse skadeståndsansvar utan rätten till tidsförlängning, framstår som lämplig vid beaktande av entreprenadavtalet och principen om avtalsbalans.

En förutsättningsregel bör utformas med beaktande av att det är beställaren beställaren som har bäst möjligheter att innan anbudsskedet undersöka förhållandena på arbetsområdet och i förfrågningsunderlaget redovisa resultatet av sådana undersökningar. Det är samhällsekonomiskt mer effektivt att beställaren utför dessa undersökningar än att samtliga anbudsgivare gör egna undersökningar alternativt adderar ett betydande riskpåslag på sina anbud för eventuella problem hänförliga till markförhållandena. Regeln bör vara utformad på ett sådant sätt att beställaren ges incitament att ta fram förfrågningsunderlag som innehåller för arbetena relevanta uppgifter om markförhållandena.

11.3.4.4 Sammanfattning

Mot bakgrund av vad som anförts ovan kan argumenteras för att följande regel bör tillämpas vid fri utfyllning av entreprenadavtal.

Entreprenören har rätt till tidsförlängning om markförhållandena avviker från uppgifter som lämnats av beställaren innan eller i samband med avtalets ingående.

Entreprenören har också rätt till tidsförlängning om markförhållandena avviker från vad entreprenören haft att anta efter fackmässig bedömning av tillgänglig och relevant information. Vid bedömningen av vad entreprenören borde ha räknat med ska beaktas dels den information beställaren har tillhandahållit entreprenören, dels vilken information som entreprenören haft fog att anta att beställaren skulle tillhandahålla men som denne inte tillhandahållit. Om entreprenören getts möjlighet

[1059] Som framgår i avsnitt 10.4.3.2 talar övervägande skäl för att avsaknad av sådana uppgifter som anges i AB 04 kap. 1 § 6 st. 3 inte i sig kan ligga till grund för likställt ÄTA-arbete och i förlängningen tidsförlängning.

att innan avtalets ingående besöka arbetsområdet ska vad som framkommit med besöket också beaktas i den fackmässiga bedömningen.

11.3.5 Vilka avvikelser som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning vid fri utfyllning

Tidsförlängning bör vara en tillgänglig påföljd vid beställarens avtalsbrott. Av störst relevans torde vara avvikelser som består i beställarens underlåtenhet att uppfylla sina medverkansförpliktelser. Vilken medverkan som krävs av beställaren enligt dispositiv rätt är inte klart och kan variera beroende på typen av entreprenad.

När det efter avtalets ingående inträffar händelser som inte utgör avtalsbrott på beställarens sida är entreprenörens rätt till tidsförlängning beroende av tidsriskens fördelning. Utgångspunkten är att entreprenören står tidsrisken för sådana händelser. Det innebär att händelserna inte kan ligga till grund för tidsförlängning.

Från det närmast ovan angivna finns undantag. Mot bakgrund av regleringen i Allmänna bestämmelser över tid samt likheter mellan reglerna i AB 04, NS 8405 och AB 18 kan argumenteras för att beställaren bör stå tidsrisken för (1) händelser som beror på beställaren eller något förhållande på beställarens sida, (2) händelser av *force majeure*-karaktär och (3) osedvanliga väderförhållanden.

När entreprenören gör felaktiga antaganden om befintliga förhållanden (oriktiga förutsättningar) beror dennes rätt till tidsförlängning på huruvida den oriktiga förutsättningen är en redovisad eller dold förutsättning.

Som utgångspunkt har entreprenören rätt till tidsförlängning om markförhållandena avviker från en redovisad förutsättning.

Om markförhållanden avviker från en dold förutsättning bör entreprenören ha rätt till tidsförlängning om entreprenörens antagande om markförhållandenas beskaffenhet grundar sig på en fackmässig bedömning.

11.4 Vilka villkor om arbetspåverkan gäller för entreprenörens rätt till tidsförlängning när avtalet inte ger något besked?

11.4.1 Bör rätten till tidsförlängning villkoras av att entreprenörens arbeten hindras?

11.4.1.1 Hinderrekvisit som villkor för rätten till tidsförlängning

Förekomsten av en tidsförlängningsgrundande avvikelse är inte tillräckligt för att entreprenören ska ha rätt till tidsförlängning. Det krävs i vart fall att avvikelsen har

orsakat en försening av något slag. Mellan avvikelsen och förseningen ska det finnas ett orsakssamband. En del av detta orsakssamband består i avvikelsens påverkan på arbetena.

Som framgått i kapitel 6–10 finns bestämmelser i AB 04 som villkorar rätten till tidsförlängning med att arbetspåverkan är av visst slag. Det kan övervägas om det även vid fri utfyllning bör uppställas ett villkor om att arbetspåverkan ska vara av visst slag för att entreprenören ska kunna erhålla tidsförlängning på grund av störningar.

Enligt kontrollansvaret i 27 § 1 st. köplagen krävs för säljarens skadeståndsbefrielse att det har förelegat ett hinder för avlämnandet av varan. Med hinder avses inte den omständighet som orsakat att säljaren inte kan prestera i rätt tid utan omständighetens ”inverkan på säljarens rent faktiska möjligheter att fullgöra köpet”.[1060] Hinderrekvisitet är inte uppfyllt redan genom att säljarens prestation försvåras eller fördyras. Det behöver dock inte föreligga en absolut omöjlighet för säljaren att prestera. Det kan enligt förarbetena ”föreligga sådana extraordinärt betungande omständigheter att de enligt en objektiv bedömning rent faktiskt måste anses utgöra hinder”.[1061] Det är likväl ett högt ställt krav.

I AB 04 finns två spår för tidsförlängning. Enligt kap. 4 § 2 kan entreprenören erhålla tidsförlängning om arbetspåverkan består i ”arbete”. Enligt kap. 4 § 3 kan entreprenören ha rätt till tidsförlängning om arbetena ”hindras”.[1062]

Också NS 8405 p. 24 innehåller villkor om att framdriften ska hindras. Däremot finns inte ett motsvarande krav i AB 18. I det senare standardavtalet stadgas i stället att arbetenas utförande ska försenas.

11.4.1.2 Argument mot ett högt ställt krav

Om det bör uppställas ett krav om att entreprenörens arbeten har hindrats finns det mot bakgrund av entreprenadavtalets karaktäristiska drag skäl att inte ställa kravet lika högt som enligt kontrollansvarets hinderrekvisit. Ett så högt krav hade inte varit linje med principen om avtalsbalans.

I entreprenörens åtagande ingår att överkomma oförutsedda försvårande omständigheter.[1063] Möjligheterna att frånträda avtalet på grund av sådana omständigheter är begränsade. I gengäld finns en inbyggd flexibilitet i entreprenadavtal, då entreprenören under vissa förutsättningar kan erhålla tidsförlängning (och tilläggsvederlag).

För att det ska råda en balans mellan parternas rättigheter och skyldighet bör kraven för entreprenörens rätt till tidsförlängning inte vara alltför högt ställda. Entreprenörens skyldighet att trots försvårande omständigheter färdigställa

[1060] Prop. 1988/89:76 s. 110.

[1061] Prop. 1988/89:76 s. 108 f.

[1062] Se avsnitt 7.4 om innebörden av villkoren ”arbete” och ”hindras”.

[1063] Jfr Hagstrøm och Bruserud, 2014, s. 31 om att ”*enrepriseprosjekter typisk vil være langt mer utsatt for* ytre påvirkning *enn produksjonsprosesser som foregår i et mer beskyttet miljø*”.

entreprenaden bör balanseras mot dennes praktiska möjligheter att erhålla tidsförlängning.

Entreprenörens praktiska möjligheter att erhålla tidsförlängning begränsas av de bevissvårigheter som kan vara förenade med att styrka relevanta orsakssamband. Det är inte ovanligt att det i entreprenader pågår flera parallella aktiviteter. Det kan därför vara svårt att i efterhand klarlägga vilket förhållande som haft en tidspåverkan samt även vilket arbete som befunnit sig på kritiska linjen.

De praktiska svårigheter som kan vara förenade med entreprenörens möjlighet att erhålla tidsförlängning talar emot att ett högt ställt hinderrekvisit bör gälla för entreprenörens rätt till tidsförlängning vid fri utfyllning. Ett sådant krav skulle enkelt uttryckt göra det alltför svårt för entreprenören att få rätt till tidsförlängning.[1064]

Vid fri utfyllning av entreprenadavtal framstår två alternativ avseende villkor om viss typ av arvetspåverkan som mest övertygande och förenliga med principen om avtalsbalans. Det ena är att ett villkor utformas i linje med vad som gäller enligt AB 04. Det andra alternativet är att något villkor om viss typ av arbetspåverkan överhuvudtaget inte ställs upp.

En regel som ansluter till AB 04 skulle kunna formuleras som att den försvårande omständigheten ska orsaka att arbete ändras, tillkommer eller inte kan utföras. Därigenom skulle i princip alla tänkbara former av arbetspåverkan omfattas.

Att överhuvudtaget inte uppställa något villkor om viss typ av arbetspåverkan vore i linje med regleringen i AB 18. En sådan ordning skulle inte innebära att förekomsten av *någon* arbetspåverkan vore rättsligt irrelevant. Arbetspåverkan är nämligen en länk i orsakskedjan mellan avvikelsen och tidseffekten. Om det inte förekommit någon arbetspåverkan överhuvudtaget är det svårt att förstå hur en avvikelse skulle kunna orsaka en försening.

Enligt norsk entreprenadrättslig litteratur ställs i NS 8405 olika krav på arbetspåverkan beroende på vilken typ av avvikelse som har orsakat arbetspåverkan. Lägre krav ställs när avvikelsen beror på beställaren än när avvikelsen består i en utifrån kommande omständighet.[1065] Någon sådan distinktion förekommer inte i Allmänna bestämmelser.

Det framstår som en balanserad reglering att det inte gäller något krav på viss typ av arbetspåverkan om en försening beror på beställarens avtalsbrott. Entreprenören bör kunna ges rätt till tidsförlängning oavsett typ av arbetspåverkan.

[1064] Jfr NJA 1997 s. 197 där HD anför att villkoren för skadeståndsansvar för anförtrodd egendom bör vara lägre om den egendom som lämnas för vård eller förvaring ska omhändertas under förhållanden som innebär särskilda skaderisker. Så kan exempelvis vara fallet om den aktuella typen av verksamhet (inom vilken vården eller förvaring sker) är förenad med särskilda risker. Motsvarande argumentation skulle kunna gälla entreprenadavtal. Entreprenörens verksamhet är förenad med särskilda risker, vad gäller förekomsten av oförutsedda och försvårande omständigheter. Villkoren för tidsförlängning bör därför inte vara alltför högt ställda.

[1065] Se avsnitt 9.6.1.2.

Det vore samtidigt mindre lyckat att uppställa olika krav på arbetspåverkan beroende på typen av avvikelse. En enhetlig reglering för alla fall av avvikelser är enklare att tillämpa. Att regler är enkla att tillämpa har i ett värde i sig. Det gäller särskilt för entreprenadavtal, eftersom dessa ofta ligger till grund för diskussioner under tiden för utförandet mellan personer som inte är juridiskt skolade.[1066]

11.4.1.3 Något krav på viss typ av arbetspåverkan bör inte gälla

Två argumentationslinjer framstår som mest förenliga med principerna för regler om störningar. Den ena är att en utfyllande norm om tidsförlängning bör uppställa ett krav på arbetspåverkan i linje med vad som gäller för AB 04. Den andra argumentationslinjen är att något krav på arbetspåverkan överhuvudtaget inte bör uppställas.

Skillnaden mellan de två alternativen är begränsad. Att arbete ändras, tillkommer eller inte kan utföras täcker de flesta typer av arbetspåverkan som kan orsaka en försening av arbetena. Med ett sådant villkor tydliggörs dock att tidsförlängning inte kan aktualiseras på grund av exempelvis prisförändringar, vilka inte påverkar arbetenas utförande. Villkoret skulle också innebära att entreprenören hade att åberopa rättsfakta som motsvarar rekvisitet. Eftersom arbetspåverkan kan betraktas som en länk i orsakskedjan mellan avvikelse och tidseffekt skulle detta kunna bidra till en konkretisering av entreprenörens påstående om orsakssamband, vilket måhända skulle kunna underlätta för parterna (och domstolen) att klarlägga på vilka punkter (såvitt avser orsakssambandet) det inte råder oenighet dem emellan.

Här förordas dock att det vid fri utfyllning inte uppställs något villkor om *viss typ* av arbetspåverkan för att entreprenören ska kunna erhålla tidsförlängning på grund av störningar. En arbetspåverkan – av något slag – ska dock föreligga. En sådan ordning är förenlig med principen om avtalsbalans och är även enkel att tillämpa, vilket har ett värde i sig. Om parterna anser att rätten till tidsförlängning bör vara villkorad av viss typ av arbetspåverkan kan de reglera det i sitt avtal.

Att det inte uppställs ett villkor om att arbetspåverkan ska ha varit av visst slag innebär inte att arbetspåverkan helt saknar betydelse vid en rättslig prövning. Som anförts ovan är arbetspåverkan ett moment i orsakskedjan mellan avvikelse och effekt. Arbetspåverkan kan utgöra ett rättsfaktum avseende orsakssamband.

11.4.2 Bör rätten till tidsförlängning villkoras av att entreprenören inte borde ha förutsett arbetspåverkan?

11.4.2.1 Ett förutsebarhetskrav bör ta sikte på arbetspåverkan

Ett av de fyra rekvisiten för att entreprenören ska undkomma skadeståndsansvar enligt det köprättsliga kontrollansvaret är oförutsebarhetsrekvisitet. Det

[1066] Jfr Nilsson, 2016, s. 177 f.

förekommer också i *force majeure*-klausuler att det uppställs ett krav om att naturagäldenären inte insett eller bort inse ett förhållande.

En fråga är om ett förutseendevillkor bör gälla också för entreprenörens rätt till tidsförlängning för störningar. Om så är fallet, är nästa fråga vilket förhållande villkoret bör ta sikte på. Den sistnämnda frågan ska besvaras först.

Den primära frågan är inte om entreprenören har förutsett eller borde ha förutsett förekomsten av en omständighet som kan påverka arbetena, utan i stället om denne har förutsett eller borde ha förutsett omständighetens inverkan på arbetena. Det är alltså inte i första hand relevant om entreprenören förutsett eller borde ha förutsett att det skulle inträffa en pandemi eller storm – utan om denne förutsett eller borde ha förutsett att pandemin skulle medföra att stora delar av personalstyrkan insjuknar och därför är förhindrad att arbeta eller att stormen medför att delar av arbetsområdet inte är åtkomligt för transporter eftersom ett stort antal träd har blåst omkull. Skälet härför är att arbetspåverkan kan vara av olika slag. Vissa fall av arbetspåverkan kan rimligen förutses, medan andra inte rimligen kan det.

Förekomsten av ett förutseendevillkor för arbetspåverkan är inte beroende av att det existerar ett villkor om att arbetspåverkan ska vara av visst slag, t.ex. att arbetena ”hindras”. Ett förutseendevillkor kan ta sikte på arbetspåverkan rent allmänt. Det kräver därmed att det klargörs att det ska ha funnits *någon* arbetspåverkan. Annars finns det inget förhållande som förutseendet kan ta sikte på.

11.4.2.2 Arbetspåverkan som förutsetts av entreprenören

Om entreprenören förutsett viss arbetspåverkan innan avtalets ingående bör entreprenören inte kunna ges rätt till tidsförlängning. Det ingår då i entreprenörens åtagande enligt avtalet att hantera arbetspåverkan.[1067]

Regeln har begränsad praktisk betydelse eftersom beställaren mot entreprenörens bestridande förmodligen har svårt att bevisa entreprenörens faktiska förutseende.

Ett undantag från regeln kan gälla när en avvikelsen består i eller beror på att beställaren har lämnat en oriktig uppgift i förfrågningsunderlaget. Entreprenören kan i så fall erhålla tidsförlängning på grund av beställarens oriktiga uppgifter, även om entreprenören haft vetskap om att uppgiften är oriktig och förutsett arbetspåverkan.

11.4.2.3 Arbetspåverkan som borde ha förutsetts av entreprenören

Entreprenören bör inte heller ha rätt till tidsförlängning om denne vid avtalets ingående borde ha förutsett arbetspåverkan.

Det är svårt att finna argument för en regel enligt ovan i identifierade likheter mellan standardavtalen. Någon allmänt gällande regel om förutseende finns inte i AB 04.[1068] Det är dock förenligt med principerna för regler om störningar att

[1067] Det kan noteras att faktisk kunskap innebär att det inte är fråga om en avvikelse, dvs. ett moment i en störning.

[1068] Se dock AB 04 kap. 4 § 3 p. 5.

entreprenören inte kan erhålla tidsförlängning för förhållanden som denne borde ha förutsett vid avtalets ingående. Det vore också möjligt att hänvisa till oförutsebarhetsrekvisitet i kontrollansvaret.

Vad entreprenören bör förutsätta vid avtalets ingående bör vara beroende av en fackmässig bedömning och omständigheterna i det enskilda fallet. Beställaren har fog att förvänta sig att entreprenören besitter fackmässig kompetens.

En förutsättning för att entreprenören borde ha förutsett en arbetspåverkan är att denne också borde ha förutsett den avvikelse som har orsakat arbetspåverkan. Om entreprenören exempelvis inte borde ha förutsett en pandemi kan denne inte anses ha bort förutse att pandemin orsakar reducerad produktivitet på grund av omfattande sjukskrivningar i entreprenörenens arbetsstyrka.

Ett sätt att söka klargöra vilken arbetspåverkan entreprenören borde ha förutsett är att utgå från typfall av avvikelser, så som skett i avhandlingen. Om entreprenören borde ha förutsett en pandemi, kan övervägas vilken arbetspåverkan entreprenören som en följd därav borde ha förutsett. Det ligger nära till hands att entreprenören borde ha räknat med arbetspåverkan som typiskt sett följer av typen av avvikelsen.

Ett förutseendevillkor enligt ovan aktualiseras inte när arbetspåverkan orsakats av ett avtalsbrott. Entreprenören bör inte behöva räkna med att beställaren gör sig skyldig till avtalsbrott. Tvärtom bör entreprenören ha rätt att utgå från att dennes motpart uppfyller sina avtalade skyldigheter.

När det gäller avvikelser från dolda förutsättningar är frågan vad entreprenören borde ha förutsett redan hanterad i prövningen av om avvikelsen kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. Det kan inte vara så att entreprenören inte borde ha räknat med en avvikelse från dolda förutsättningar men däremot med arbetspåverkan, eftersom arbetspåverkan orsakas av avvikelsen.

11.5 Vilka villkor om tidseffekt gäller för entreprenörens rätt till tidsförlängning när avtalet inte ger något besked?

11.5.1 Förseningen ska innebära att en avtalad tidsfrist överskrids

Det finns ingen speciell avtalsrättslig norm som ger besked om vilka villkor avseende tidseffekt som gäller för entreprenörens rätt till tidsförlängning när parternas avtal inte ger något besked. Inte heller reglerna i köplagen eller konsumenttjänstlagen ger vägledning.

Enligt de tre standardavtalen AB 04, NS 8405 och AB 04 gäller att tidseffekten ska bestå i en försening av arbetena. Det innebär som minst att ett arbetsmoment i entreprenaden inte kan färdigställas enligt entreprenörens tidsplanering.

Det är oklart om alla tre standardavtal kräver att förseningen också medför att en avtalad tidsfrist kommer att överskridas. Detta gäller i vart fall enligt AB 04.[1069] Ett nödvändigt villkor enligt standardavtalet är alltså att förseningen av arbetena medför att en avtalad tidsfrist för färdigställandet av hela eller delar av entreprenaden kommer att överskridas.

Det saknas tydliga likheter mellan de tre standardavtalen såvitt avser att förseningen ska vara av ett visst slag. Inte heller har kunnat slås fast att regleringen i Allmänna bestämmelser har sett likadan ut över tid, såvitt avser rätten till tidsförlängning för ÄTA-arbeten.[1070] Argument för hur fri utfyllning av entreprenadavtal ska ske på denna punkt kan alltså inte grundas på sådana identifierade likheter.

Frågan är om entreprenörens rätt till tidsförlängning för störningar är villkorad av att tidseffekten består i en försening som kommer att orsaka ett överskridande av en avtalad tidsfrist – eller om det är tillräckligt att det föreligger en försening av något slag. Det är svårt att finna att stöd för att den ena eller andra ordningen vore att föredra, grundat på någon av de tre principerna om lojal samverkan, effektivitet och avtalsbalans.

Att entreprenörens rätt till tidsförlängning är villkorad av att tidseffekten består i en försening som kommer att orsaka ett överskridande av en avtalad tidsfrist framstår dock som en lämplig ordning rent allmänt. Detta eftersom syftet med tidsförlängning är att entreprenören ska undkomma avtalsbrott. Det är enbart när en försening medför att en avtalad tidsfrist överskrids som det finns ett behov av tidsförlängning.[1071] Mot den bakgrunden förespråkas i avhandlingen att det vid fri utfyllning bör gälla ett sådant krav.

Det kan vara svårt att i ett långvarigt entreprenadavtal fastställa i vilken omfattning en uppkommen tidseffekt kommer att påverka möjligheten att innehålla en avtalad tidsfrist. Det gäller särskilt om störningen uppkommer i ett tidigt skede av entreprenaden. Den enklaste lösningen är att parterna kommer överens om hur stor tidsförlängning entreprenören ska erhålla och reglerar detta i ett tilläggsavtal. I annat fall kan det uppstå långdragna diskussioner om konkurrerande och samverkande förseningsorsakar och liknande. Det är ingen lätt sak att reda ut vad som i slutändan har orsakat överskridandet av en avtalad sluttid, särskilt inte om det förekommit flera omständigheter som har haft tidspåverkan och entreprenören svarar för vissa medan beställaren svarar för andra.

I praktiken kan uppkomma frågor om kritiska linjen och glapp i tidplanen. De behandlas dock inte i avhandlingen.

[1069] Se avsnitt 8.6 och 10.6.

[1070] Se avsnitt 10.6.

[1071] Rätten till tidsförlängning ska inte sammanblandas med rätten till ersättning.

11.5.2 Entreprenören ska med skäliga åtgärder försöka undvika eller begränsa förseningen

Som anförts i avsnitt 7.6 följer en allmän allmän skadebegränsningsplikt av allmänna skadeståndsrättsliga principer. Den kommer till uttryck i 70 § 1 st. köplagen och 50 a § konsumenttjänstlagen. Enligt reglerna gäller att den skadelidande ska vidta skäliga åtgärder för att begränsa skadan. En sådan ordning är förenlig med de tre principerna för reglering av störningar.

Enligt AB 04 och AB 18 ska entreprenören med skäliga respektive rimliga åtgärder försöka undvika eller begränsa förseningen. I NS 8405 görs skillnad mellan huruvida den tidsförlängningsgrundande avvikelsen beror på förhållanden på beställarens sida eller omständigheter av *force majeure*-karaktär. I de senare fallen ska sådana åtgärder vidtas medan detta inte tycks gälla i de förra fallen.[1072]

Regeln i AB 04 om att entreprenören ska vidta skäliga åtgärder för att försöka undvika eller begränsa en tidsförlängningsgrundande försening är i linje med den allmänna principen om skadebegränsning. Regeln kan motiveras utifrån lojalitetshänsyn.[1073]

Mot bakgrund av ovan bör vid fri utfyllning gälla att entreprenören har en skyldighet att vidta skäliga åtgärder för att försöka undvika eller begränsa en försening. I motsvarande mån som entreprenören har underlåtit att undvika eller begränsa förseningen saknar denne rätt till tidsförlängning.

En central del av entreprenörens åtagande i ett entreprenadavtal är att arbetena ska utföras fackmässigt. Samma fackmässighetskrav bör gälla de åtgärder som entreprenören vidtar för att undvika eller begränsa en försening. Däremot bör inte gälla ett krav att entreprenören faktiskt lyckas med detta. Om entreprenören vidtar skäliga och fackmässiga åtgärder för att försöka undvika eller begränsa en försening men misslyckas med detta, har entreprenören gjort vad som krävs av denne. Någon rätt till tidsförlängning bör då inte bortfalla.

Mot bakgrund av ovan är en fråga vad som gäller om entreprenören på förhand gör bedömningen att det förmodligen inte är möjligt att undvika eller begränsa förseningen med skäliga åtgärder. För att motverka illojalt beteende bör gälla att entreprenören är skyldig att vidta skäliga åtgärder för att försöka undvika eller begränsa förseningen, såvida det inte är uppenbart att åtgärderna vore utan verkan.

När det gäller vilka åtgärder som är skäliga, och som entreprenören är skyldig att vidta för att försöka undvika eller begränsa förseningen, tycks en återkommande uppfattning vara att entreprenören har en viss skyldighet att i vart fall planera om arbetena och omdisponera sina resurser, om det kan ske utan merkostnader. Om en försening hade kunnat undvikas eller reduceras genom en okomplicerad omplanering eller enkla åtgärder, ligger det nära till hands att entreprenören ska

[1072] Se avsnitt 8.7.3.3 och 9.6.3.3.

[1073] Jfr NJA 2021 s. 943 p. 16 och 18 om att det i lojalitetsplikten ligger att part ska ”avhålla sig från att vidta handlingar som medför risk för att motparten drabbas av skada” och att detsamma gäller i förhållande till ”parts passivitet när det gäller att lojalt uppfylla sina avtalade skyldigheter”.

vidta sådana åtgärder. Om entreprenören kan undvika eller begränsa förseningen genom att köpa material från en annan leverantör än vad denne planerat bör denne ha en skyldighet att göra detta.

I litteraturen tycks råda samstämmighet om att entreprenören inte har en skyldighet att på egen bekostnad tillsätta extra resurser. Entreprenören bör inte heller vara skyldig att öka sin bemanning för att inarbeta en försening.

Det råder olika uppfattningar om huruvida entreprenören är skyldig att vidta åtgärder som orsakar denne merkostnader. Eftersom det är fråga om en skälighetsbedömning kan hänsyn tas till omständigheterna i det enskilda fallet.

Marthinussen m.fl. argumenterar för att det är omständigheterna i det enskilda fallet som avgör vilka krav som kan ställas på entreprenören. Exempelvis bör det, enligt författarna, ställas högre krav på entreprenören att överkomma hinder ”*i en stor og viktig kontrakt enn for en kontrakt med lav kontraktssum*”. Det bör alltså enligt författarna finnas ett samband mellan det avtalade priset och de åtgärder som det rimligen åligger entreprenören att vidta.[1074]

Storleken på det avtalade fasta priset skulle alltså kunna vara en faktor att beakta vid bedömningen av vad som är skäliga åtgärder på entreprenörens sida. Om det fasta priset uppgår till ett högt belopp skulle entreprenörens vara skyldig att i högre grad vidta åtgärder som medför kostnader än om priset uppgår till ett lågt belopp. Det skulle också kunna argumenteras för att det åligger en resursstark entreprenör att vidta förseningsreducerande åtgärder i högre grad än en entreprenör med mindre resurser.

11.6 Sammanfattning

Entreprenören bör kunna ges rätt till tidsförlängning även när rättsföljden inte föreskrivs i parternas avtal. Det finns inga speciella avtalsrättsliga normer för entreprenadavtal eller andra direkt tillämpliga rättsregler som kan grunda sådan rätt. Inte heller föreskrivs tidsförlängning i köplagen eller konsumenttjänstlagen. Det finns däremot gott stöd för att en sådan rätt bör kunna gälla vid fri utfyllning.

Att entreprenören kan erhålla tidsförlängning enligt reglerna i Allmänna bestämmelser har gällt sedan i vart fall AB 54. Det är alltså en rättsföljd som har ansetts lämplig för entreprenadavtal under lång tid.

Regler om tidsförlängning finns inte enbart i AB 04 utan också i NS 8405 och AB 18. I norsk och dansk entreprenadrättslig litteratur förekommer uppfattningen att reglerna om tidsförlängning i NS 8405 och AB 18, i vart fall i delar, motsvarar vad som gäller enligt dispositiv entreprenadrätt i Norge och Danmark.

Om beställaren lämnar entreprenören information för sent är den sena informationsgivningen en avvikelse och ett avtalsbrott som bör kunna ge

[1074] Marthinussen m.fl., 2016, s. 347 f.

entreprenören rätt till tidsförlängning. I första hand gäller de tidsfrister för informationsgivning som parterna har avtalat om. I annat fall bör huvudregeln vara att beställaren ska tillhandahålla entreprenören i sådan tid att entreprenaden kan utföras och färdigställas planenligt. För föranledd informationsgivning bör som utgångspunkt gälla att informationen ska tillhandahållas entreprenören utan dröjsmål.

Huvudregeln är att entreprenören står tidsrisken för väderförhållanden. Beställaren bör dock stå tidsrisken för osedvanliga väderförhållanden. Sådana väderförhållanden bör alltså kunna ge entreprenören rätt till tidsförlängning. Kravet på osedvanlighet innebär att det ska föreligga en kvalificerad avvikelse från det normala eller sedvanliga.

När det gäller markförhållanden som avviker från vad entreprenören har förutsatt beror entreprenörens möjlighet att erhålla tidsförlängning på om förutsättningen är redovisad eller dold. Utgångspunkten bör vara att entreprenören har rätt till tidsförlängning om det är fråga om en avvikelse från en redovisad förutsättning. För att entreprenören ska kunna ha rätt till tidsförlängning på grund av en avvikelse från en dold förutsättning bör krävas att entreprenörens antagande har grundats på en fackmässig bedömning.

På ett övergripande plan är det tre grupper av avvikelser som bör kunna ge entreprenören rätt till tidsförlängning när parternas avtal inte ger något besked. För det första bör avvikelser som är avtalsbrott på beställarens sida kunna ge entreprenören rätt till tidsförlängning. För det andra bör beställaren stå tidsrisken för avvikelser som beror på beställaren eller något förhållande på dennes sida samt avvikelser som utgörs av händelser av *force majeure*-karaktär. För det tredje bör avvikelser från redovisade förutsättningar eller dolda förutsättningar som grundas på entreprenörens fackmässiga bedömning kunna ge entreprenören rätt till tidsförlängning.

För entreprenörens rätt till tidsförlängning bör uppställas ett villkor om arbetspåverkan, nämligen att entreprenören inte borde ha räknat med arbetspåverkan. Något villkor om att arbetspåverkan ska ha varit av visst slag bör dock inte gälla.

Det bör också gälla två villkor om tidseffekt. Det ena villkoret är att tidseffekten består i en försening som orsakar att en avtalad tidsfrist om färdigställandet av hela eller delar av entreprenaden kommer att överskridas. Det andra villkoret är att entreprenören med skäliga åtgärder inte kunnat undvika eller begränsa den tidsförlängningsgrundande förseningen.

12 Avslutning

12.1 Inledning

Detta avslutande kapitel består av två delar.

I avsnitt 12.2 ges ett sammanfattande svar på avhandlingens huvudsakliga fråga.[1075] I avsnittet föreklaras företeelsen störningar. Analysmodellen som har använts i avhandlingen beskrivs. För- och nackdelar med modellen lyfts fram. Avsnittet innehåller också en övergripande redogörelse av villkoren för att en störning ska kunna ge entreprenören rätt till tidsförlängning, dels enligt bestämmelserna i AB 04, dels när parternas avtal inte ger något besked.

Avsnitt 12.3 innehåller avslutande reflektioner. Först adresseras behovet av en särskild förutsättningsregel för entreprenadavtal. Därefter behandlas betydelsen av ordalydelsen i AB 04 vid tolkning av standardavtalet och att AB 04 kan betraktas som en ramreglering. Avslutningsvis ges några förslag på framtida entreprenadjuridiska undersökningar.

12.2 Sammanfattning

12.2.1 Företeelsen störningar

En störning är *en omständighet som avviker från vad entreprenören förutsatt (antagit) senast vid avgivandet av sitt löfte (anbud) att ingå avtalet som gör att entreprenörens arbeten inte kan utföras som planerat och som orsakar tillkommande kostnader, en försening eller bådadera*.

Störningar är sakförhållanden. Det går inte att dra några rättsliga slutsatser av klassificeringen av ett förhållande som en störning. Benämningen av ett förhållande som en störning ger inte i sig någon vägledning om huruvida förhållandet kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning.

Huruvida en störning kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning beror på typen av störning och innehållet i tillämpliga regler.

[1075] Se avsnitt 1.4.

Kännetecknande för störningar är att de medför att arbetena inte kan utföras på planerat sätt och därför blir dyrare eller försenas eller bådadera.

Förekomsten av störningar hänger samman med människans begränsade kunskap om framtiden och omvärlden. Att eliminera störningar är inte möjligt. Däremot är det möjligt att i parternas avtal sträva efter att reglera störningar på ett sätt som balanserar parternas rättigheter och skyldigheter samt bidrar till ett effektivt genomförande av entreprenader och gynnar en lojal samverkan mellan parterna.

Vissa störningar kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. Andra kan det inte. Den rättsligt relevanta frågan är vilka störningar som kan ge entreprenören sådan rätt. Det handlar alltså om att skilja störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning från störningar som inte kan det.

12.2.2 Analysmodellen

Bedömningen av vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning kan underlättas genom att tillämpa en för ändamålet anpassad analysmodell.

Den analysmodell som tillämpas i avhandlingen bygger på en uppdelning av störningar i tre moment, enligt nedan.[1076]

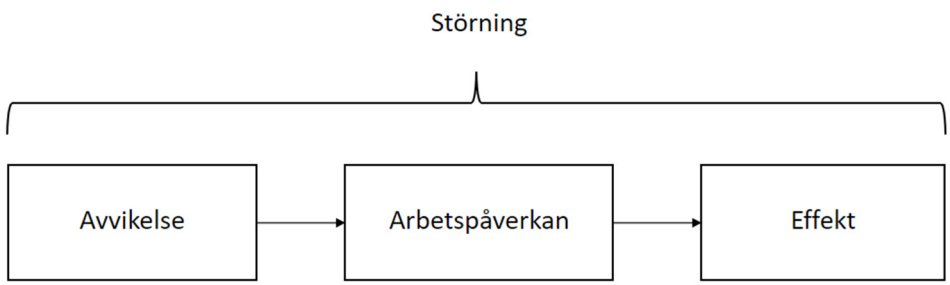

Som framgår av figuren kan en störning delas upp i momenten avvikelse, arbetspåverkan och effekt. En *avvikelse* är en omständighet som avviker från vad entreprenören förutsatt (antagit) senast vid avgivandet av sitt löfte (anbud) att ingå avtalet. *Arbetspåverkan* är en påverkan på arbetena som medför att arbetena inte kan utföras som entreprenören planerat. Med *effekt* avses tillkommande kostnader för arbetena, en försening av arbetenas utförande eller bådadera. Termen *tidseffekt* kan användas som benämningen av effekter som består i en försening av arbetena.

Analysen av vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning tar i avhandlingen avstamp i avvikelsen. Det finns mer än ett skäl för detta. Avvikelsen är den första omständigheten i den händelsekedja som utgör en störning.

[1076] Figuren motsvarar figur 2 i avsnitt 4.1.

Frågan om en viss avvikelse kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning är mer komplex än frågan om huruvida en viss arbetspåverkan eller effekt kan det.[1077]

I praktiken kan det vara så att en störning först framträder för entreprenören genom att denne noterar att arbetena inte kan utföras på planerat sätt. Det kan t.ex. handla om att ett arbetsmoment inte kan utföras i den sedvanliga sekvensen eller att det tar längre tid än vanligt att slutföra ett arbetsmoment.

Om en arbetspåverkan eller effekt har konstaterats verkar det vara svårt att i praktiken reda ut vilken (eller vilka) av flera tänkbara avvikelser som har orsakat arbetspåverkan eller effekten. Att arbetena inte kan utföras på planerat sätt eller att det har uppkommit en försening kan ha en mängd olika tänkbara orsaker. En analys som tar sin utgångspunkt i arbetspåverkan eller effekten kan leda till en argumentation som influerats av processföringsupplägget *global claim*.[1078] Det blir då svårt att skilja mellan de störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning och de som inte kan det.

Analysmodellen kan tillämpas på ett konkret fall, när en av parterna påstår att det har förekommit en eller flera störningar. I avhandlingen används i stället typfall. Typfallen avser avvikelser av olika slag. Tre av typfallen tillhandahåller utgångspunkter för undersökningen av vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. Typfallen är: (1) för sent lämnad information från beställaren, (2) oförutsedda väderförhållanden och (3) avvikande markförhållanden. Även om undersökningen också omfattar villkor som relaterar till arbetspåverkan och effekt har några typfall avseende arbetspåverkan eller effekt inte konstruerats.

En analys av vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning kan ske från olika juridiska perspektiv. I avhandlingen anläggs olika perspektiv på olika typfall. Om för sent lämnad information kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning undersöks utifrån ett avtalsbrottsperspektiv, oförutsedda väderleksförhållanden undersöks utifrån ett riskfördelningsperspektiv och avvikande markförhållanden undersöks utifrån ett förutsättningsperspektiv.

Det finns vissa nackdelar med analysmodellen. En analysmodell som betonar avvikelsen som startpunkten i en händelsekedja kan framstå som distanserad från praktiken och hur störningar upptäcks och hanteras i entreprenader. En annan nackdel kan vara att ett alltför stort fokus läggs på de villkor som relaterar till avvikelser och att villkor som relaterar till arbetspåverkan och effekt inte får tillräcklig belysning.

Analysmodellen har samtidigt flera fördelar. Modellen möjliggör ett tydligt avstamp för analysen. Det möjliggör ett stegvis besvarande av frågan om vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. Ett första steg kan vara att klargöra vilka sakförhållanden som utgör avvikelsen. Därefter kan relevanta regler identifieras och det kan klargöras om den specifika avvikelsen kan ge

[1077] Se avsnitt 1.8.4.

[1078] Jfr Edling och Karlbom, 2018, s. 996 ff. som i sitt resonemang om krav på ersättning för väsentliga rubbningar tar avstamp i existensen av en effektivitetsförlust.

entreprenören rätt till tidsförlängning. Därefter kan motsvarande steg genomföras såvitt avser arbetspåverkan och effekt.

En stegvis prövning av huruvida en störning kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning underlättar analysen. Olika omständigheter och deras rättsliga relevans kan särskiljas. Att behandla alla omständigheter på en och samma gång kan leda till bristande precision i analysen.

Analysmodellen kan också underlätta parternas och domarens kommunikation i entreprenadtvister, såvitt avser påstådda störningar i entreprenaden. Domaren kan med hjälp av analysmodellen identifiera oklarheter i parternas respektive talan och reda ut på vilka punkter det inte föreligger någon tvist dem emellan.

Sammantaget underlättar modellen systematiska och konsekventa bedömningar av vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning.

12.2.3 Störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning enligt AB 04

12.2.3.1 Två spår för tidsförlängning

I AB 04 finns två spår för tidsförlängning. Det ena spåret kretsar kring kap. 4 § 2 och det andra kring kap. 4 § 3.

Enligt kap. 4 § 2 kan entreprenören ha rätt till tidsförlängning om det har förekommit ÄTA-arbete eller mängdförändringar som påverkar entreprenörens möjlighet att hålla kontraktstiden.

Vissa störningar är sådana att villkoren för förekomsten av likställda ÄTA-arbeten är uppfyllda. Avvikelsen ska då bestå i att beställaren har lämnat oriktiga uppgifter eller att förhållanden av visst slag avviker från vad entreprenören haft rätt att förutsätta enligt kap. 1 §§ 7 och 8. Arbetspåverkan ska bestå i arbete, i den mening som avses i AB 04.

Enligt kap. 4 § 3 kan entreprenören ha rätt till tidsförlängning om denne hindras att färdigställa kontraktsarbetena inom kontraktstiden på grund av (1) förhållanden som beror på beställaren eller något förhållande på beställarens sida, (2) omständigheter av *force majeure*-karaktär, (3) osedvanliga väderleksförhållanden eller (4) andra av entreprenören ej vållade förhållanden som entreprenören inte bort räkna med och vars menliga inverkan entreprenören inte rimligen kunnat undanröja.

För att en störning ska kunna ge entreprenören rätt till tidsförlängning enligt kap. 4 § 3 ska avvikelsen kunna hänföras till någon av de fem kategorier av omständigheter som anges i bestämmelsen. Arbetspåverkan ska bestå i att entreprenörens arbeten ”hindras”.

Enligt båda spåren för tidsförlängning gäller också villkor om att det ska föreligga en tidseffekt av visst slag.

Vissa störningar kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning enligt kap. 4 § 2. Andra kan ge sådan rätt enligt kap. 4 § 3. Ytterligare några kan ge rätt till tidsförlängning enligt båda bestämmelserna.

En skillnad mellan de två spåren består i vilka avvikelser som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. En annan skillnad gäller villkoren om arbetspåverkan.

12.2.3.2 Avvikelser som kan ge rätt till tidsförlängning

De avvikelser som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning kan delas in i tre kategorier, nämligen (1) beställarens avtalsbrott, (2) händelser som inte utgör avtalsbrott på beställarens sida men som beställaren står tidsrisken för och (3) befintliga förhållanden som avviker från vad entreprenören haft rätt att förutsätta.

Avvikelser som består i beställarens avtalsbrott kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning.[1079] Beställarens bristande uppfyllelse av sina medverkansförpliktelser är av särskilt intresse vid bedömningen av vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. Det kan nämligen antas att sådana avvikelser typiskt sett orsakar en arbetspåverkan och tidseffekt.

Vissa medverkansförpliktelser för beställaren föreskrivs i AB 04. Andra följer av utfyllande normer. Att klarlägga innebörden av beställarens medverkansförpliktelser, särskilt enligt utfyllande regler, framstår som ett angeläget ämne för vidare undersökningar.[1080]

I avhandlingen har särskilt undersökts i vilka fall för sent lämnad information kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning. Fokus har lagts på vilka tidsfrister som gäller för beställarens informationsförpliktelser. Huvudregeln är att beställaren ska tillhandahålla entreprenören information i sådan tid att entreprenören kan utföra och färdigställa entreprenaden planenligt. För informationsförpliktelser som är villkorade av förekomsten av en viss händelse eller omständighet eller frånvaron av sådana (föranledd informationsgivning) gäller att beställaren ska tillhandahålla entreprenören informationen utan dröjsmål. I avhandlingen antas att detta innebär att informationen ska lämnas omgående, såvida det inte föreligger betydande svårigheter härför.

Händelser som inte utgör avtalsbrott på beställarens sida men som beställaren står tidsrisken för kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning enligt kap. 4 § 3 p. 1–5.

Omständigheter som beror på beställaren eller något förhållande på beställarens sida kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning.[1081] Detsamma gäller vissa omständigheter av *force majeure*-karaktär och osedvanliga väderleksförhållanden.[1082] Därutöver står beställaren också tidsrisken för förhållanden som inte har vållats av entreprenören, som entreprenören inte bort räkna med och vars menliga inverkan entreprenören inte rimligen kunnat undanröja.[1083]

[1079] AB 04 kap. 1 § 6 st. 1, kap. 2 § 4 och kap. 4 § 2 samt kap. 4 § 3 p. 1 och 5.

[1080] Se vidare i avsnitt 12.3.4.

[1081] AB 04 kap. 4 § 3 p. 1.

[1082] AB 04 kap. 4 § 3 p. 2–4.

[1083] AB 04 kap. 4 § 3 p. 5.

Avslutningsvis kan entreprenören också ha rätt till tidsförlängning när befintliga förhållanden avviker från vad denne haft rätt att förutsätta.

Utgångspunkten är att entreprenören kan ha rätt till tidsförlängning när förhållandena avviker från redovisade förutsättningar. Vad som gäller vid dolda förutsättningar är svårare att avgöra.

I avhandlingen har särskilt undersökts vad som gäller för avvikande markförhållanden. Huruvida entreprenören har rätt till tidsförlängning på grund av avvikande markförhållanden regleras genom kap. 1 §§ 6–8. Av central betydelse är att entreprenören har rätt att förutsätta att förhållandena är sådana som följer av en fackmässig bedömning.[1084] Att beakta vid en sådan bedömning är bl.a. a) vilken information beställaren lämnat – och inte lämnat – i förfrågningsunderlaget och b) förhållandena på arbetsplatsen så som de framstår vid ett platsbesök i anbudsskedet.[1085]

Avsaknad av uppgifter om markförhållandena på arbetsområdet kan inte i sig ligga till grund för tidsförlängning. Frånvaron av relevanta uppgifter i förfrågningsunderlaget ger dock entreprenören vidare ramar för sin fackmässiga bedömning. Det är fler antaganden om markförhållandenas beskaffenhet som skulle kunna anses vara grundade på en fackmässig bedömning. På så sätt ökar ett magert förfrågningsunderlag beställarens ”risk” för att de befintliga markförhållandena avviker från entreprenörens dolda antaganden och kan ge denne rätt till tidsförlängning.

12.2.3.3 Villkor om typen av arbetspåverkan

Villkoren om typen av arbetspåverkan är olika i de två spåren för tidsförlängning i AB 04. Enligt kap. 2 § 4 och kap. 4 § 2 krävs att arbetspåverkan består i ”arbete”, i den mening som avses i AB 04. Enligt kap. 4 § 3 krävs i stället att entreprenörens kontraktsarbeten ”hindras”. Villkoren är delvis överlappande.

En annan skillnad mellan de två spåren för tidsförlängning är att en prövning av entreprenörens rätt till tidsförlängning enligt kap. 4 § 2 inte innefattar en bedömning av huruvida entreprenören borde ha räknat med arbetspåverkan. En sådan prövning aktualiseras dock som utgångspunkt vid tillämpning av kap. 4 § 3.

Även om det förutseendevillkor som gäller vid tillämpning av kap. 4 § 3 tar sikte på arbetspåverkan har det betydelse om entreprenören inte borde ha räknat med den avvikelse som har orsakat arbetspåverkan. Om entreprenören inte borde ha räknat med avvikelsen kan denne nämligen inte anses ha bort räkna med arbetspåverkan.

Entreprenören behöver inte räkna med att beställaren ska göra sig skyldig till avtalsbrott. Av det följer att entreprenören inte heller behöver räkna med arbetspåverkan som orsakats av en avvikelse som är ett avtalsbrott på beställarens sida.

[1084] AB 04 kap. 1 § 8.

[1085] Jfr AB 04 kap. 1 § 6 st. 3 och kap. 1 § 7.

Vad entreprenören borde ha räknat med kan avgöras med utgångspunkt i fackmässiga bedömningar. Vad som är vanligt förekommande svårigheter och problem för de arbeten som ingår i entreprenaden bör ges betydelse. Möjligen kan högre krav ställas på en entreprenör som har lång erfarenhet av att utföra arbeten av relevant slag än den entreprenör som inte har det.

För störningar där avvikelsen består i osedvanliga väderförhållanden gäller ett särskilt villkor om arbets påverkan, nämligen att väderförhållandena ska ha en särskilt ogynnsam inverkan på entreprenörens arbeten. Kravet på särskilt ogynnsam inverkan är kumulativt till kravet på att entreprenören ska ”hindras”. Det kan övervägas i vilken mån kraven överlappar varandra. Möjligen är syftet med skrivningen om ogynnsam inverkan att signalera till parterna att tidsförlängning inte kan aktualiseras vid mindre påverkan på arbeten.

12.2.3.4 Villkor om typen av effekt

För såväl kap. 4 § 2 som kap. 4 § 3 krävs att effekten består i en försening som innebär att en avtalad tidsfrist kommer att överskridas. Tidsfristen kan avse färdigställandet av hela eller delar av entreprenaden.

Rätten till tidsförlängning är också, enligt båda spåren, villkorad av att entreprenören inte med skäliga åtgärder hade kunnat begränsa den tidsförlängningsgrundande förseningen. Om ett överskridande av en avtalad tidsfrist hade kunnat begränsas genom skäliga åtgärder men entreprenören har underlåtit att vidta sådana åtgärder, saknar denne rätt till tidsförlängning i den mån förseningen hade begränsats genom åtgärderna.

12.2.4 Störningar som bör kunna ge entreprenören rätt till tidsförlängning när parternas avtal inte ger något besked

12.2.4.1 Tidsförlängning bör vara en tillgänglig rättsföljd vid fri utfyllning

Tidsförlängning är inte en rättsföljd som föreskrivs i speciella avtalsrättsliga normer för entreprenadavtal. Inte heller föreskrivs den i köplagen eller konsumenttjänstlagen. Tidsförlängning bör dock ändå vara en tillgänglig rättsföljd vid fri utfyllning av entreprenadavtal.

Tidsförlängning är en rättsföljd som föreskrivits i Allmänna bestämmelser sedan i vart fall AB 54. Rättsföljden har alltså bedömts vara en lämplig rättsföljd i entreprenadavtal under lång tid.

Tidsförlängning föreskrivs också i NS 8405 och AB 18. Reglerna om tidsförlängning i det norska och danska standardavtalet anses i litteraturen ge uttryck för dispositiv entreprenadrätt, i vart fall i delar.

Mot bakgrund av ovan finns gott stöd för argument om att entreprenören bör kunna erhålla tidsförlängning vid fri utfyllning av standardavtal. Det är dock enbart ett ställningstagande om att tidsförlängning är en tillgänglig rättsföljd. Det säger ingenting om i vilka fall tidsförlängning kan aktualiseras och än mindre om vilka

störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning när parternas avtal inte ger något besked.

12.2.4.2 Vilka avvikelser som bör kunna ge entreprenören rätt till tidsförlängning

Det är svårt att reda ut vilka avvikelser som bör kunna ge entreprenören rätt till tidsförlängning när parternas avtal inte ger något besked. Ett skäl för detta är bristen på direkt tillämpliga rättsregler. En annan är att avvikelser kan vara av vitt skilda slag och att olika typer av regler därför aktualiseras.

I avhandlingen har tre typfall av avvikelser undersökts närmare. Dessa har, såvitt avser fri utfyllning, behandlats i avsnitt 11.3. Nedan följer en övergripande redogörelse av vilka avvikelser som bör kunna ge entreprenören rätt till tidsförlängning.

Det är tre grupper av avvikelser som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning.

Den första gruppen gäller avvikelser som utgör avtalsbrott på beställarens sida. Utifrån det undersökta typfallet är det svårt att dra några övergripande slutser om vad som bör gälla för beställarens medverkansförpliktelser, mer än vad som gäller tidsfristerna för beställarens medverkan. Undersökningen ger stöd för att beställarens medverkan senast bör ske vid en sådan tidpunkt att entreprenören kan utföra arbetena enligt sin tidsplanering. När beställarens medverkan har omedelbar betydelse för arbetenas framdrift finns stöd för att medverkan bör ske så fort som praktiskt möjligt.

Den andra gruppen avvikelser är sådana som består i händelser som inte är avtalsbrott på beställarens sida. Beställaren bör stå tidsrisken för händelser som beror på beställaren eller förhållanden på beställarens sida, händelser av *force majeure*-karaktär och osedvanliga väderförhållanden.

Den tredje gruppen av avvikelser är förhållanden som avviker från vad entreprenören haft rätt att förutsätta. En distinktion mellan redovisade och dolda förutsättningar kan därför vara klargörande.

Avvikelser från redovisade förutsättningar kan som huvudregel ge entreprenören rätt till tidsförlängning. Det är svårare att avgöra vad som bör gälla dolda förutsättningar.

Varken den kontraktsrättsliga huvudregeln eller kontrollansvaret är väl avpassade för entreprenadavtal, såvitt avser reglering av entreprenören rätt till tidsförlängning på grund av markförhållanden som avviker från dolda förutsättningar. Det vore därför befogat med en speciell avtalsrättslig norm för entreprenadavtal om vilka felaktiga antaganden om befintliga förhållanden som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning (eller annan rättsföljd). En sådan rättsnorm bör utformas med beaktande av de karaktäristiska drag som gäller för entreprenadavtal. Vad HD anfört i NJA 2015 s. 3 kan ligga till grund för utformningen av en sådan regel. Det innebär att de slutsatser som bör dras av en fackmässig bedömning av tillgänglig information hamnar i förgrunden. En sådan regel vore bättre balanserad för entreprenadavtal än den kontraktsrättsliga huvudregeln och kontrollansvaret.

12.2.4.3 Villkor om arbetspåverkan

Vid fri utfyllning bör inte ställas upp något krav på att arbetspåverkan ska vara av visst slag. Entreprenörens arbeten behöver alltså inte ha hindrats för att denne ska kunna ges rätt till tidsförlängning.

Detta innebär inte att entreprenören bör kunna erhålla tidsförlängning vid minsta påverkan på arbetena. Som anförs i avsnittet närmast nedan bör nämligen gälla en skyldighet för entreprenören att vidta skäliga åtgärder för att undanröja eller reducera tidseffekten. Den försening som orsakas av en mindre påverkan på arbetena bör i många fall kunna begränsas eller helt undanröjas genom skäliga åtgärder, se nedan.

12.2.4.4 Villkor om effekt

För att en effekt ska kunna ge entreprenören rätt till tidsförlängning bör det vara fråga om en försening. Därtill bör rätten till tidsförlängning vara villkorad av att förseningen innebär att en avtalad tidsfrist för färdigställandet av hela eller delar av entreprenaden kommer att överskridas. I annat fall saknas nämligen skäl för tidsförlängning.

Ytterligare ett villkor som tar sikte på effekten är att entreprenören inte skäligen hade kunnat undvika eller begränsa den tidsförlängningsgrundande förseningen. Vilka åtgärder det åligger entreprenören att vidta för att begränsa en försening är inte givet. Det handlar dock inte om att denne på egen bekostnad ska vidta en forcering. Samtidigt kan argumenteras för att entreprenören kan vara skyldig att vidta åtgärder som medför vissa begränsade merkostnader.

12.3 Avslutande reflektioner

12.3.1 Behovet av en entreprenadrättslig förutsättningsregel

Innan den moderna arbetsrätten tog form första hälften av 1900-talet hänfördes entreprenadavtal till avtalstypen arbetsbeting. Genom utmönstringen av denna avtalstyp från den etablerade kontraktsrättsliga systematiken samt avsaknaden av lagstiftning och utvecklingen av dominerande standardavtal i entreprenadbranschen, kom entreprenadavtalet att fjärmas från den allmänna kontraktsrätten.[1086]

Detta har förändrats under senare tid. Det beror till stor del på HD:s avgöranden under 2010-talet om tolkning av Allmänna bestämmelser. Domstolen har i dessa framhållit den dispositiva rättens betydelse vid tolkning av bestämmelserna i

[1086] Se kapitel 2.

standardavtalen och hänvisat till köplagens regler och allmänna obligationsrättsliga principer.[1087]

Det är på många sätt berikande för entreprenadjuridiken att den närmar sig den allmänna kontraktsrätten. Det är samtidigt viktigt att beakta att vissa regler inom den allmänna kontraktsrätten inte är lämpliga för entreprenadavtal. Det gäller exempelvis huvudregeln att part svarar för sina egna antaganden.[1088]

Det finns på entreprenadrättens område ett behov av en för avtalstypen särskild regel om i vilka fall entreprenörens felaktiga antaganden i anbudsskedet ligga till grund för tidsförlängning (eller annan rättsföljd). En sådan regel bör anpassas till entreprenadavtalens typiska förhållanden och de principer som bör gälla regler om störningar.[1089] Förekomsten av en särskild dispositiv förutsättningsregel för entreprenadavtal är inte främmande för nordisk rätt. En sådan finns i Norge, som ett resultat av den s.k. *Salhusbro-dommen*.[1090]

Utformningen av en speciell avtalsrättslig norm om entreprenörens felaktiga antaganden i anbudsskedet skulle kunna ske mot bakgrund av NJA 2015 s. 3. Det skulle kunna leda till en regel som innebär att vad som – givet tillgänglig information – vore fackmässiga antaganden om befintliga förhållanden skulle hamna i förgrunden vid bedömningen av vilka oriktiga förutsättningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning (eller annan rättsföljd).

12.3.2 Tolkning av standardavtal – textens betydelse

I praktiken införlivas ofta en edition av Allmänna bestämmelser i entreprenadavtal. Riskfördelningen i vidsträckt bemärkelse såvitt avser störningar regleras därmed ofta i praktiken i standardavtalet – om än på ett övergripande plan.[1091] Att i en undersökning av aktuellt slag enbart beakta den dispositiva rätten – eller vad som bör gälla vid fri utfyllning – ger en ofullständig bild som ger begränsad vägledning för domare och parter. För att reda ut vem av parterna som ska bära de ekonomiska och tidsmässiga konsekvenserna av störningar bör också standardavtalets reglering undersökas. Det är därför befogat att också en framställning med rättsvetenskapliga ambitioner undersöka reglerna i Allmänna bestämmelser.

Bestämmelserna i AB 04 aktualiserar många tolkningsfrågor.[1092] Att försöka identifiera olika tolkningsalternativ och redogöra för dessas förtjänster och svagheter har ett värde i sig.

[1087] Se t.ex. NJA 2015 s. 862 p. 12 och NJA 2018 s. 653 p. 21.

[1088] Se avsnitt 4.2.2.

[1089] Se kapitel 3.

[1090] Se avsnitt 10.7.1.1.

[1091] Se vidare i avsnitt 12.3.3 om Allmänna bestämmelser som en ramreglering.

[1092] Se t.ex. kapitel 7 om kap. 4 § 3.

I kapitel 6–10 diskuteras hur vissa bestämmelser i AB 04 bör tolkas. En återkommande fråga är vilken betydelse som bör ges standardavtalets ordalydelse, relativt andra tolkningsdata.

Det existerar typiskt sett ingen gemensam partsavsikt om innebörden av bestämmelserna i ett införlivat standardavtal. Den s.k. dolusregeln inom avtalstolkningen aktualiseras sällan. Eftersom det inte är avtalsparterna som har författat avtalstexten är inte heller oklarhetsregeln relevant. Tolkningen får typiskt sett ske på objektiv grund. Vid tolkning på objektiv grund har ordalydelsen särskild betydelse och utgör utgångspunkt för tolkningen.[1093]

Tyvärr är bestämmelserna i AB 04 i många fall svåra att tolka och tillämpa. Det gäller också bestämmelser som är centrala för riskfördelningen i vid bemärkelse mellan parterna.[1094] Otydligheterna är grund för olika tolkningsalternativ och därigenom tvistedrivande.

Vissa tolkningsalternativ som står emot varandra vad gäller innebörden av bestämmelserna i AB 04 kan förklaras utifrån motstående intressen i entreprenadbranschen. En tolkning kan vara ”entreprenörvänlig” och förespråkas av entreprenörer i entreprenadtvister. En annan kan vara ”beställarvänlig” och förespråkas av beställare i entreprenadtvister.[1095] Ett annat sätt att förstå de olika tolkningsalternativen är i vilken mån de betonar ordalydelsen. Vissa tolkningsalternativ anknyter nära till ordalydelsen medan andra baseras på en övergripande rimlighetsbedömning.

Ett par exempel kan ges. Det första exemplet gäller kap. 4 § 3. I bestämmelsen stadgas att entreprenören har rätt till tidsförlängning om denne hindras att färdigställa kontraktsarbetena inom kontraktstiden. Om det vid tolkning av bestämmelsen tas fasta på avtalsförfattarnas val av ordet ”hindras” uppställer bestämmelsen ett strängt krav på arbetspåverkan för att entreprenören ska kunna ges rätt till tidsförlängning.[1096] Det är dock inte så bestämmelsen har tolkats i viss entreprenadrättslig litteratur.[1097] Det andra exemplet gäller kap. 4 § 4. I bestämmelsen föreskrivs att part ska underrätta motparten om förhållanden som kan komma att försena entreprenaden. I en rubrik till bestämmelsen (i standardavtalets marginal) står ”Underrättelse om hinder”. Rubrikens ordalydelse pekar på att bestämmelsen enbart avser underrättelser om förhållanden enligt kap. 4 § 3 p. 1–5.

[1093] Se t.ex. NJA 2015 s. 862 p. 12 och Bernitz, 2018, s. 92 f.

[1094] Det gäller t.ex. hinderbestämmelsen, se kapitel 7.

[1095] Se vidare i avsnitt 12.3.4 om förslag till framtida undersökningar.

[1096] Detta följer såväl av en tolkning i ljuset av det köprättsliga kontrollansvaret som utifrån ordets allmänspråkliga betydelse.

[1097] I Hedberg, 2010, s. 72 anförs följande: ”Entreprenören har en absolut rätt till tidsförlängning om något av de förhållanden som nämns i paragrafen inträffar. Han har ingen skyldighet att utan beställarens uppmaning och utan ersättning vidta åtgärder för att undanröja hindret eller eliminera eller minska tidsförlängningen.” Detta kan förstås som att Hedberg menar att minsta påverkan på arbetenas framdrift kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning.

En tolkning som beaktar standardavtalets systematik och sker med grund i en övergripande rimlighetsbedömning leder till ett annat resultat.[1098]

Att göra övergripande rimlighetsbedömningar vid tolkningen av AB 04 försvåras av att standardavtalet är avsett att tillämpas för alla typer av entreprenadavtal där beställaren ansvarar för projekteringen. Standardavtalet ska alltså kunna tillämpas oavsett arbetenas komplexitet, prisets storlek, entreprenörens tillgängliga resurser, upphandlingsform, samordningsform och ersättningsform. Det gör att vad som framstår som en rimlig reglering för ett visst entreprenadavtal (t.ex. ett som avser en liten entreprenad som innefattar okomplicerade arbeten och ersätts på löpande räkning) kanske inte framstår som en rimlig reglering för ett annat entreprenadavtal (t.ex. ett som avser en omfattande entreprenad innefattande komplicerade arbeten som ska ersättas med ett fast pris).

Det kan övervägas om bestämmelserna i AB 04 bör ges olika innebörd beroende på typen av entreprenad. Då ger standardavtalet inte längre uttryck för en enhetlig reglering i entreprenadbranschen. Det kan anses som mindre lämpligt givet den vikt som i branschen läggs vid entreprenörens möjlighet att i anbudsskedet kalkylera kostnaden för entreprenaden.[1099]

Särskilt ersättningsformen får betydelse för riskfördelningen i vidsträckt bemärkelse. Skillnaden mellan ett entreprenadavtal där entreprenören erhåller ersättning genom ett fast pris är betydande jämfört med ett entreprenadavtal där ersättning i stället utgår på löpande räkning.[1100] Vad som är resultatet av en övergripande rimlighetsbedömning kan variera beroende på förhållandena i det enskilda fallet.

Vad som avses ovan är dock inte tillämpningen i det enskilda fallet, exempelvis vad som i ett enskilt fall är oskäligt vid en tillämpning av kap. 2 § 8 eller ska förutsättas av entreprenören vid en fackmässig bedömning enligt kap. 1 § 8. Vad som avses är i stället *innebörden* av bestämmelserna i standardavtalet, exempelvis huruvida ”hindras” i kap. 4 § 3 ger uttryck för ett krav motsvarande hindersrekvisitet i det köprättsliga kontrollansvaret eller ett lägre ställt krav på typen av arbetspåverkan.

Om det är eftersträvansvärt att standardavtalet ges en och samma innebörd oavsett typ av entreprenad behöver det vid en övergripande rimlighetsbedömning tas hänsyn till de olika former av entreprenader som standardavtalet är avsett att tillämpas på. Ett alternativ vore att ge ordalydelsen och standardavtalets systematik än större betydelse vid tolkningen.

Poängen med resonemanget ovan är att det vid tolkning av standardavtalets bestämmelser aktualiseras en mängd hänsynstaganden som reducerar parternas möjligheter att förutse utfallet av domstolens tolkning. En återkommande fråga för

[1098] Se avsnitt 8.4.5.2.

[1099] Jfr NJA 2015 s. 3 p. 13 samt Hedberg, 2010, s. 25–35 och Johansson, 2008, s. 63 ff.

[1100] Jfr Ingvarson och Utterström, 2020, s. 34 ff.

de tvistande parterna är vilken betydelse domstolen kommer att ge standardavtalets ordalydelse i tolkningsoperationen.

Ett sätt att hantera den ovan beskrivna problematiken vore att det skrevs flera editioner av Allmänna bestämmelser. Utöver en indelning mellan utförandeentreprenader och totalentreprenader skulle det kunna finnas regleringar som är specifikt avsedda för olika ersättnings- och samverkansformer.

12.3.3 Bestämmelserna i AB 04 har prägel av ramreglering

Som anförts ovan är AB 04 ett standardavtal som är avsett att användas på utförandeentreprenader oavsett storlek, komplexitet, samordningsform, upphandlingsform och ersättningsform. Standardavtalet är avsett att hantera problem av olika slag som kan uppstå i ett entreprenadavtal. Detta ger sammantaget att det är svårt att i standardavtalet reglera alla frågor i detalj.

AB 04 kan sägas ge uttryck för riskfördelningen i vidsträckt bemärkelse mellan parterna. Villkoren i AB 04 framträder som övergripande regler som drar upp linjer för den övergripande riskfördelningen i vidsträckt bemärkelse och uppställer ramar för parternas samarbete.

Ett sätt att förstå AB 04 är att jämföra standardavtalet med köplagen, på så sätt att båda regelverken är avsedda att kunna tillämpas på en mängd olika typer av avtal inom ramen för en avtalstyp.[1101] Det gör att reglerna behöver vara i viss mån öppna och möjliggöra en flexibilitet i tillämpningen. Regleringen i Allmänna bestämmelser kommer dock knappast att kunna uppnå samma kvalitet som central förmögenhetsrättslig lagstiftning som köplagen. Klargörande förarbeten finns inte heller att tillgå.[1102]

I praktiken kompletteras Allmänna bestämmelser vanligen med för entreprenaden specifika villkor i de administrativa föreskrifterna, vilka typiskt sett ansluter till AMA AF 21 (eller någon annan edition av AMA AF). I de administrativa föreskrifterna är det möjligt för parterna att närmare reglera vad som ska gälla för

[1101] Jfr prop. 1988/89:76, s. 22 f. där det anförs följande: ”Köplagen måste täcka köp av mycket skiftande slag. Variationerna gäller till en början föremålet för köpet. Det kan vara fråga om varor av högst olika slag och värde – råvaror, konsumtionsvaror, verkstadsprodukter, begagnade föremål, konst, värdepapper m.m. Också variationer i partsförhållandet kan innebära att olika krav bör ställas på de köprättsliga reglerna. Regleringen bör vara utformad med hänsyn till vad som framstår som en önskvärd och lämplig normallösning. I vissa fall kan en normallösning inte anvisas och reglerna får i sådana fall utformas så att de inbjuder till erforderliga avvikelser i avtalet. De köprättsliga reglerna bör bygga på vad som är en rimlig avvägning mellan parternas intressen så som dessa ter sig vid en generell bedömning. Med tanke på det stora antalet varierande situationer som de köprättsliga reglerna skall gälla måste de på många punkter oundvikligen bli relativt allmänt hållna. I flera avseenden får det snarare bli fråga om riktlinjer för bedömningen av de problem som kan komma upp i praktiken. Rättsområdets vidd gör också att parterna i princip måste ha möjlighet att komma överens om en annan reglering i ett eller annat avseende. Att lagens regler kan behöva fyllas ut i och preciseras genom avtal har redan berörts.”

[1102] Annorlunda förhöll det sig med AB 65 och AB 72, till vilka det gavs ut Motiv AB 65, 1969 respektive Motiv AB 72, 1973.

entreprenaden. Villkoren i entreprenadkontraktet kan då anpassas till omständigheterna i det enskilda fallet.

Anta exempelvis att en entreprenad avser uppförande av ett antal vindkraftverk. I AB 04 stadgas att entreprenören har rätt till tidsförlängning om väderleksförhållandena är osedvanliga för byggnadsorten. Regeln innebär att fördelningen av tidsrisken mellan parterna har klargjorts – på ett övergripande plan. Den mer exakta gränsen för vad som är osedvanligt är dock oreglerad. Av säkerhetsskäl kan vissa arbeten med vindkraftverken inte utföras om vindhastigheten överstiger en viss gräns. Att så är fallet är redan på förhand känt för parterna. De kan då i de administrativa föreskrifterna (eller annan kontraktshandling) precisera vilka vindhastigheter som ger entreprenören rätt till tidsförlängning. Exempelvis kan de avtala att vid vindar som överstiger en viss hastighet ska entreprenören inställa arbetena och erhålla förlängning av kontraktstiden för lika lång tid som arbetena på grund av vindhastigheten inte kan utföras.

I avsaknad av förtydligande – och för den enskilda entreprenaden anpassade – villkor i entreprenadkontraktet kan de vaga bestämmelserna i AB 04 orsaka tolkningstvister mellan parterna.[1103]

Mot bakgrund av ovan kan AB 04 förstås som ett standardavtal som tillhandahåller en ramreglering för entreprenadavtal. Standardavtalet ger inte ge svar på alla frågor som kan tänkas uppkomma i ett entreprenadavtal. Det kan därför ofta vara lämpligt att parterna i sitt entreprenadkontrakt kompletterar eller preciserar bestämmelserna i AB 04. Detta förklarar behovet av administrativa föreskrifter i entreprenadavtal. En viss standardisering av föreskrifterna uppnås om de ansluter till AMA AF.

Om parterna inte i för entreprenaden relevanta delar preciserar riskfördelningen i vidsträckt bemärkelse (relativt bestämmelserna i AB 04) kan det uppkomma en situation där det råder tvist dem emellan och bestämmelserna i AB 04 inte ger vägledning om hur frågan ska lösas. Det ligger då nära till hands att parterna, om de inte kan finna en kommersiellt betingad lösning på tvisten, kommer att förespråka olika tolkningar av bestämmelserna. Hur en domstol i en sådan situation kan komma att tolka de vaga bestämmelserna är svårt för parterna att förutse.

De osäkerheter som hänger samman med vagheten hos standardavtalets bestämmelser borde vara ett incitament för parterna att överväga att komplettera och precisera riskfördelningen i vidsträckt bemärkelse relativt regleringen i AB 04.

[1103] Det kan noteras att reglerna i Allmänna bestämmelser inte alltid har varit så vaga och öppna som är fallet i AB 04. Bestämmelserna i AB 54 var mer detaljerade. Den efterföljande editionen AB 65 uppvisar dock stora likheter med AB 04.

12.3.4 Förslag till framtida undersökningar

Arbetet med avhandlingen har gett uppslag till ett antal möjliga framtida undersökningar som mer eller mindre relaterar till störningar i entreprenadavtal. Vissa av dessa redovisas nedan.

På grund av de många osäkerheter som är förenade med innehållet i den dispositiva rätt som gäller för entreprenadavtal lämpar sig området för rättsdogmatiska studier, i syfte att öka kunskapen om innehållet i den utfyllande rätten. I sådana rättsdogmatiska studier bör adresseras hur bristen på rättsnormer på entreprenadrättens område ska hanteras.

Eftersom det i hög grad saknas direkt tillämpliga, eller genom analogi lämpliga, utfyllande rättsnormer lämpar sig området också för undersökningar där det tillämpas andra metoder än rättsdogmatiska. Nedan ges några exempel.

Mot bakgrund av NJA 2018 s. 653 lämpar sig entreprenadjuridiken väl för komparativa undersökningar. Det gäller då särskilt undersökningar mellan skandinaviska standardavtal och skandinavisk dispositiv rätt på området. Att det är just Skandinavien som är av särskilt intresse beror på att HD i nämnda dom hänvisar till norska och danska regler.

Allmänna bestämmelser har en dominerande ställning i entreprenadbranschen. En uppfattning i branschen är att allt fler entreprenadtvister avgörs i allmän domstol. Mot den bakgrunden kan empiriska undersökningar av underrättsavgöranden vara av stort värde på entreprenadjuridikens område. Det skulle exempelvis kunna handla om att undersöka hur underrätterna tolkar en viss bestämmelse, i syfte att finna mönster.

Att det i entreprenadbranschen existerar motstående tolkningsalternativ (vilka ibland benämns som ”entreprenörsvänliga” eller ”beställarvänliga”) för vissa bestämmelser medför att det vore relevant att empiriskt kartlägga uppfattningar i branschen om hur AB 04 bör tolkas och tillämpas, i syfte att öka förståelsen för de olika tolkningsalternativen och deras grunder. Det finns också i övrigt föreställningar i branschen som det vore relevant att söka belysa genom en rättssociologisk metod. Exempelvis tycks branschen under stundom vara präglad av ett ömsesidigt misstroende mellan entreprenörer och beställare. Att närmare belysa grunderna för detta misstroende skulle kunna bidra till utformningen av avtalsvillkor som gynnar en lojal samverkan mellan parterna.

Avhandlingen bygger delvis på jämförelser mellan standardavtalen AB 04, NS 8405 och AB 18. I framställningen är det likheter mellan standardavtalens regleringar som är av intresse. Sådana jämförelser skulle kunna utföras också avseende andra typfall av störningar än de tre som undersöks i avhandlingen – eller om helt andra juridiska frågor.

Standardavtalen AB 04, NS 8405 och AB 18 skulle också kunna jämföras i syfte att identifiera skillnader dem emellan. Skillnaderna skulle sedan kunna ligga till grund för en diskussion om för- och nackdelarna med de olika regleringarna, i en svensk rättslig kontext. Syftet med en sådan diskussion vore att söka bidra till en

ökad kvalitet hos de regler som i entreprenadbranschen regelmässigt tillämpas i entreprenadavtal.

I praktiken aktualiserar krav grundade på påståenden om störningar ofta frågor om orsakssamband, exempelvis om en viss avvikelse verkligen haft den effekt som entreprenören påstår. Undersökningar om orsakssamband skulle kunna handla om vilka beviskrav som bör ställas på entreprenören, hur underrätterna prövar frågor om orsakssamband och vilka praktiska möjligheter entreprenören har att säkra bevisning om orsakssamband. Det senare skulle kräva någon typ av empirisk metod.

Som anförts i avsnitt 1.4 har i avhandlingen anlagts ett något vidare angreppssätt än vad som är fallet i vissa rättsdogmatiska studier. Ett visst fokus har fått läggas på grundläggande frågor om entreprenadavtalet och störningar. Det har medfört att det under avhandlingsarbetet har identifierats vissa principiella frågor som förtjänar att uppmärksammas mer än vad som kunnat ske inom ramen för avhandlingsarbetet. Nedan ges några exempel på frågor som skulle kunna belysas i framtida rättsvetenskaplig forskning om entreprenadavtal.

Ytterligare typfall av störningar (eller avvikelser så som ett moment i en störning) skulle kunna undersökas såväl materiellt som med avseende på bevisbördans- och åberopsbördans placering.[1104] För att öka kunskapen om partsrelationen i entreprenadavtal vore det särskilt värdefullt med undersökningar som tar sikte på avvikelser som utgör avtalsbrott i förhållande till beställarens medverkansförpliktelser i entreprenadavtal.

Det vore också berikande att närmare undersöka gränserna för vad som är förhållanden på beställarens sida, såväl enligt AB 04 kap. 4 § 3 p. 1 som enligt utfyllande regler.[1105] En därmed sammanhängande fråga är om avgränsningen av vilka avvikelser som bör kunna ge entreprenören rätt till tidsförlängning vid fri utfyllning bör grundas på ett kontrollrekvisit alternativt ett rekvisit om att förhållandet inte har vållats av entreprenören.[1106] Besvarandet av en sådan fråga skulle kunna relateras till förutseende som ett centralt villkor inom entreprenadjuridiken. Vad entreprenören borde ha förutsett eller räknat med är en återkommande och central fråga för entreprenadavtalet.

I avhandlingen har vid flera tillfällen anförts att entreprenören har en skyldighet att överkomma försvårande omständigheter och åstadkomma det av beställaren föreskrivna arbetsresultatet. Det gäller inte utan undantag. En möjlig undersökning vore att kartlägga i vilka fall entreprenören kan frånträda (häva) ett entreprenadavtal på grund av att arbetena blivit svårare att utföra än vad entreprenören räknat med.

[1104] Jfr avsnitt 1.11.10 om olika sätt att i en materiell framställning förhålla sig till frågor om bevis- och åberopsbördans placering.

[1105] Jfr 22 § köplagen.

[1106] Jfr avsnitt 11.6.

Summary

This dissertation aims to facilitate systematic and consistent legal assessments of which disruptions could give the contractor the right to an extension of time.

Within the scope of the thesis, a disruption is a circumstance that deviates from the assumptions of the contractor at the time of entering the contract, and changes the performance of the work, causing additional costs, a delay or both.

A disruption is a factual situation. No legal conclusion can be drawn from a classification of a set of circumstances as a disruption. Some disruptions may grant the contractor an extension of time, while others may not.

The relevant legal question is *which* disruptions may give the contractor a right to an extension of time. In the thesis, a specific model of analysis is designed and applied to answer this question. This model distinguishes disruptions into three parts:

1) a circumstance that deviates from the assumptions of the contractor at the time of entering the contract,
2) a change in the performance of the works, and
3) an increase in costs, a delay or both.

A circumstance that diverges from the assumptions of the contractor at the time of entering the contract is called a *deviation*. Changes in work performance are called *work impact*. An increase in cost, a delay or both are called *effect*.

The model for analysis may be illustrated as follows:

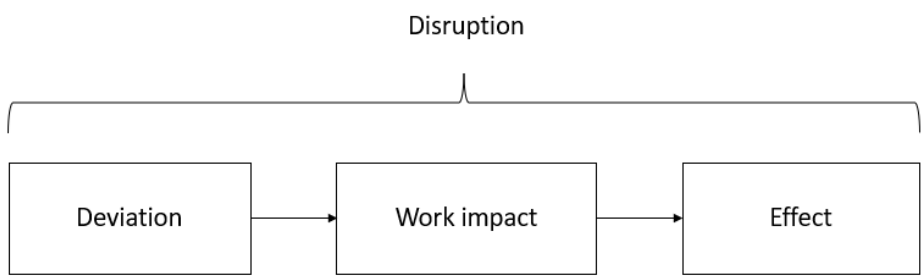

The analysis of which disruptions that may give the contractor the right to an extension of time is based on the above-mentioned model for analysis and three typical cases of deviations.

The typical cases are:

1) The employer delivers information too late.
2) Unforeseen weather.
3) Ground conditions that deviate from the contractors' assumptions.

Each typical case is investigated from a different legal perspective. Whether the contractor has a right to an extension of time when the employer delivers information too late, is investigated as a question of breach of contract. If unforeseen weather conditions may give the contractor a right to an extension of time, is a question of how the risk of time is distributed. Lastly, the issue of whether ground conditions that deviate from the contractor's assumptions may give the contractor a right to an extension of time, is a question of false assumptions.

The study focuses on the right to an extension of time according to the rules in the standard form AB 04 and the rules that are applied when the contract of the parties do not contain an answer to the legal question. A considerable part of the thesis relates to the interpretation of relevant clauses in AB 04.

There is a general lack of directly applicable legal rules addressing the parties' obligations in construction contracts. When a contract does not answer a legal question, the question can therefore rarely be answered by applying a directly applicable legal rule. When there are no such rules, the Sale of Goods Act and the Consumer Services Act may be applied through analogy. In addition, general principles may be considered. If the mentioned norms do not provide an answer as to whether a specific disruption gives the contractor a right to an extension of time, a judge may construct a rule based on similarities between the regulations in the dominant Scandinavian standard forms AB 04, NS 8405 and AB 18. This method can be supported by the Supreme Court decision NJA 2018 s. 653.

In the thesis, several similarities between the rules in AB 04, NS 8405 and AB 18 are identified. These similarities are used to argue about what rules that ought to be applied by the court when the contract lacks a clear answer to the legal question, and there are no legal rules that can be applied directly or by analogy.

Källförteckning

Svenskt offentligt tryck

Förslag till allmän civillag, 1826

Förslag till lag om köp och byte af lös egendom, 1903

Nya lagberedningens förslag till lag om köp och byte, 1895

Prop. 1975/76:81 med förslag om ändring i lagen (1915:218 om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område, m.m.

Prop. 1984/85:110 om konsumenttjänstlag

Prop. 1988/89:76 om ny köplag

Prop. 2003/04:45 Stärkt konsumentskydd vid småhusbyggande

Prop. 2008/09:88 Ny kommissionslag

SOU 1975:1 Demokrati på arbetsplatsen

SOU 1979:36 Konsumenttjänstlag

SOU 1986:1 Översyn av rättegångsbalken 2, Högsta domstolen och rättsbildningen

Rättsfall

Arbetsdomstolen

AD 1990 nr 44

Högsta domstolen

NJA 1954 s. 573

NJA 1970 s. 72

NJA 1979 s. 483

NJA 1981 s. 269

NJA 1985 s. 178

NJA 1985 s. 397 II

NJA 1989 s. 614

NJA 1990 s. 24
NJA 1992 s. 130
NJA 1993 s. 764
NJA 1994 s. 194
NJA 1994 s. 712 III
NJA 1996 s. 52
NJA 1996 s. 410
NJA 1997 s. 44
NJA 1997 s. 197
NJA 1999 s. 629
NJA 2002 s. 378
NJA 2002 s. 630 ”Restaurang Pelé”
NJA 2007 s. 909 ”Jehanders grus”
NJA 2009 s. 388
NJA 2009 s. 672
NJA 2012 s. 597
NJA 2012 s. 725
NJA 2013 s. 271 ”Skadorna på Läckebys arbeten”
NJA 2013 s. 842 ”Kezban”
NJA 2013 s. 1174
NJA 2014 s. 960 ”Det Andra Bolaget”
NJA 2015 s. 3
NJA 2015 s. 862 ”Den uteblivna slutbesiktningen”
NJA 2016 s. 237 ”Bostadsrättslokalen”
NJA 2016 s. 1011 ”Gripenhus”
NJA 2017 s. 9 ”Multitotal”
NJA 2017 s. 113 ”Den övertagna överlåtelsebesiktningen”
NJA 2017 s. 203 ”Kravmjölken”
NJA 2017 s. 1195 ”Skogssällskapet”
NJA 2018 s. 171 ”Leksaksaffären i Vimmerby”
NJA 2018 s. 617 ”Smyckesköpet”
NJA 2018 s. 653 ”De ingjutna rören”
NJA 2018 s. 834 ”Vitesundantaget i ansvarsförsäkringen”
NJA 2019 s. 23 ”Det betalande sambon”
NJA 2019 s. 807 ”Badrummet”
NJA 2020 s. 951 ”Badrummet i radhuset”
NJA 2021 s. 943 ”Omsättningsmålet”
NJA 2022 s. 3 ”Svartöns pris”

HD:s dom 2022-05-11 i mål nr T 3131-21 ”Skatterådgivarens ansvarsbegränsning”

Hovrätterna

RH 1998:60
RH 2001:77
Svea hovrätts dom 2011-09-27 i mål nr T 1085-11
Svea hovrätts dom 2016-02-25 i mål nr T 10728-14
Svea hovrätts dom 2016-03-10 i mål nr T 10408-14
Svea hovrätts dom 2016-07-07 i mål nr T 6274-15
Svea hovrätts dom 2016-12-16 i mål nr T 1488-16
Svea hovrätts dom 2017-02-16 i mål nr T 11041-15
Hovrätten för Nedre Norrlands dom 2017-07-18 i mål nr T 1036-16
Svea hovrätts dom 2017-11-24 i mål nr T 7136-16
Hovrätten över Nedre Norrlands dom 2018-04-20 i mål nr T 734-17
Hovrätten över Skåne och Blekinges dom 2018-11-15 i mål nr T 1255-18
Svea hovrätts dom 2018-11-23 i mål nr T 6895-17
Hovrätten över Skåne och Blekinges dom 2019-12-19 i mål nr T 401-19
Svea Hovrätts dom 2019-04-29 i mål nr T 6110-18
Hovrätten för Västra Sveriges dom 2019-04-12 i mål nr T 4889-17

Tingsrätterna

Vänersborgs tingsrätts dom 2010-12-01 i mål nr T 806-07
Stockholms tingsrätts dom 2014-10-17 i mål nr T 17237-12
Solna tingsrätts dom 2015-06-16 i mål nr T 915-12
Eskilstuna tingsrätts dom 2016-01-25 i mål nr T 2651-13
Attunda tingsrätts dom 2016-04-15 i mål nr T 1798-15 och T 2681-15
Helsingborgs tingsrätts dom 2016-05-11 i mål nr T 5803-14
Malmö tingsrätts dom 2016-05-27 i mål nr T 1288-14
Solna tingsrätts dom 2016-07-08 i mål nr T 1436-15
Östersunds tingsrätts dom 2016-08-29 i mål nr T 3014-14
Stockholms tingsrätts dom 2016-10-20 i mål nr T 11945-15
Stockholms tingsrätts dom 2017-01-18 i mål nr T 3346-16
Sundsvalls tingsrätts dom 2017-05-29 i mål nr T 1902-15
Stockholms tingsrätts dom 2017-06-27 i mål nr T 4929-16
Stockholms tingsrätts dom 2017-07-07 i mål nr T 9226-15
Göteborgs tingsrätts dom 2017-10-20 i mål nr T 9052-16

Malmö tingsrätts dom 2018-02-14 i mål nr T 724-17
Malmö tingsrätts dom 2018-04-04 i mål nr T 4792-15
Västmanlands tingsrätts dom 2018-05-03 i mål nr T 1065-17
Stockholms tingsrätts dom 2018-05-24 i mål nr T 2968-17
Stockholms tingsrätts dom 2018-05-30 i mål nr T 10946-16
Uppsala tingsrätts dom 2018-06-29 i mål nr T 7114-16
Stockholms tingsrätts dom 2018-12-20 i mål nr T 5015-17
Malmö tingsrätt dom 2019-01-14 i mål nr T 560-16
Attunda tingsrätts dom 2019-06-19 i mål nr T 3168-16
Göteborgs tingsrätts dom 2019-06-12 i mål nr T 6110-14 och T 2540-15
Halmstads tingsrätts dom 2019-06-28 i mål nr T 929-18
Örebro tingsrätts dom 2019-11-14 i mål nr T 3395-17
Södertörns tingsrätts dom 2019-04-29 i mål nr T 14639-17

Norges Høyesterett

Høyesterettens dom 1999-06-25, Rt. 1999 s. 922
Høyesterettens dom 2019-06-26, HR-2019-1225-A

Litteratur

Adestam, 2014: Adestam, Johan, *Den dokumentvillkorade garantin*, Karnov Group, 2014.

Adestam och Arvidsson, 2021: Adestam, Johan och Arvidsson, Niklas. *Avtalsbrott och skadestånd – skuldprincipen i svensk avtalsrätt.* SvJT 2021, s. 50–60.

Adlercreutz, 1964: Adlercreutz, Axel. *Arbetstagarbegreppet. Om arbetstagarförhållandet och därtill hörande gränsdragningsfrågor i svensk- civil och socialrätt*. P.A. Norstedt & Söner 1964.

Adlercreutz och Gorton, 2010: Adlercreutz, Axel och Gorton, Lars. *Avtalsrätt II*. Sjätte upplagan. Juristförlaget 2010.

Adlercreutz m.fl., 2016: Adlercreutz, Axel, Gorton, Lars och Lindell-Frantz, Eva. *Avtalsrätt I*. Fjortonde upplagan. Juristförlaget i Lund 2016.

Algård, 2022: Algård, Andrea. *Force Majeure som befrielsegrund i den allmänna avtalsrätten*. Ändrade förhållanden. Norstedts Juridik 2022, s. 79–109.

Almén, 1917: Almén, Tore. *Om köp och byte af lös egendom*. Andra upplagan. P.A. Norstedt & Söners förlag 1917.

Andersson och Hedberg, 2013: Andersson, Eilert och Hedberg, Stig. *ÄTA-arbeten och ekonomisk reglering enligt AB 04 och ABT 06*. Svensk Byggtjänst 2013.

Arvidsson, 2010: Arvidsson, Niklas. *Aktieägaravtal. Särskilt om besluts- och överlåtelsebindningar*. Thomson Reuters 2010.

Arvidsson, 2019: Arvidsson, Niklas. *Begreppet sedvana.* Juridiska grundbegrepp. En vänbok till David Reidhav. Studentlitteratur 2019.

Arvidsson och Samuelsson, 2015a: Arvidsson, Niklas och Samuelsson, Per. *Entreprenadrättslig fackmässighet – synpunkter med anledning av Gotlandsdomen*. Ny Juridik Nr 1 2015, s. 7–20.

Arvidsson och Samuelsson, 2015b: Arvidsson, Niklas och Samuelsson, Per. *Entreprenadrättsliga felpåföljder*. Ny Juridik Nr 4 2015, s. 27–48.

Arvidsson och Samuelsson, 2018: Arvidsson, Niklas och Samuelsson, Per. *Entreprenadavtal mellan näringsidkare och konsument*. Norstedts Juridik 2018.

Barbo, 1997: Barbo, Jan. *Kontraktsomlegging i entrepriseforhold. Om håndtering av endringer og endrede forhold i kontraktspraksis*. Universitetsforlaget 1997.

Bech, 1962: Bech, Arne. *Entreprenørkontrakter – risiko og ansvar.* Norsk Forsikringsjuridisk Forenings Publikationer nr 48. Referat fra møte i Norsk Forsikringsjuridisk Forening den 19 oktober 1962. Universitetsforlaget 1962.

Bengtsson, 1967: Bengtsson, Bertil. *Hävningsrätt och uppsägningsrätt vid kontraktsbrott.* P.A. Norstedt & Söner 1967.

Bengtsson, 1976: Bengtsson, Bertil. *Särskilda avtalstyper I*. Andra upplagan. P.A. Norstedt & Söners Förlag 1976.

Bengtsson, 2007: Bengtsson, Bertil. *Allmänna principer om kontraktsansvar?* Festskrift till Lars Gorton. Juristförlaget i Lund 2007.

Bengtsson, 2012: Bengtsson, Bertil. *Civilrätt och offentliga tjänster.* SvJT 2012, s. 429–436.

Bengtsson, 2014: Bengtsson, Bertil. *Avtal om naturvård.* SvJT 2014, s. 256–266.

Bengtsson, 2017: Bengtsson, Bertil. *Om allmänna skadeståndsrättsliga principer.* JT 2017/18, s. 265–275.

Bengtsson, 2019: Bengtsson, Beril, Ullman, Harald och Unger, Sven. *Allehanda om skadestånd i avtalsförhållanden*. Tredje upplagan. Jure Förlag 2019.

Bergström, 1948: Bergström, Svante. *Kollektivavtalslagen. Studier över dess huvudprinciper*. Geber 1948.

Bergström, 1951: Bergström, Svante. *Folke Schmidt. Kollektiv arbetsrätt*. SvJT 1951, s. 617–626.

Bergström och Lennander, 1978: Bergström, Svante och Lennander, Gertrud. *Särskilda avtalstyper II*. Fjärde upplagan. Iustus förlag 1978.

Bernitz, 2018: Bernitz, Ulf. *Standardavtalsrätt*. Nionde upplagan. Norstedts Juridik 2018.

Birks, 2014: Birks, Peter. *The Roman Law of Obligations*. Open University Press 2014.

Birks och McLeod, 1987: Birks, Peter och McLeod, Grant. *Justinian's Institutes*. NCROL 1987.

Björling, 1910: Björling, Carl Georg. *Lärobok i civilrätt för nybörjare*. 1910.

Björne, 1995: Björne, Lars. *Patrioter och institutionalister. Den nordiska rättsvetenskapens historia. Del I*. Institutet för rättshistorisk forskning 1995.

Björne, 1998: Björne, Lars. *Brytningstiden. Den nordiska rättsvetenskapens historia. Del II*. Institutet för rättshistorisk forskning 1998.

Björne, 2002: Björne, Lars. *Den konstruktiva riktningen. Den nordiska rättsvetenskapens historia. Del III*. Institutet för rättshistorisk forskning 2002.

Björne, 2007: Björne, Lars. *Realism och skandinavisk realism*. *Den nordiska rättsvetenskapens historia*. *Del IV*. Institutet för rättshistorisk forskning 2007.

Boman, 1960: Boman, Robert. *Åberopsbördan i bilmål.* SvJT 1960, s. 387–419.

Brøndmo, 2021: Brøndmo, Mikal. *Plunder og heft – status og utfordringene framover.* På Rett Grunn II. Festskrift till Norsk Forening for Bygge- og Entrepriserett. Gyldendal Norsk Forlag 2021, s. 327–362.

Buckland, 1939: Buckland, William Warwick. *A Manual of Roman Law*. Andra upplagan. University Press 1939.

Burr, 2016: Burr, Andrew. *Delay and Disruption in Construction Contracts*. Femte upplagan. Informa Law from Routledge 2016.

Busch, 1911: Busch, Oscar. *Entreprenadboken. En ledning vid uppgörande af entreprenadkontrakt, beskrifningar och kostnadsförslag till husbyggnader.* Fjärde upplagan. A.V. Carlsons Bokförlags-aktiebolag 1911.

Cavaleri, 2015: Cavalierie, Sylvie. *Concurrent Delay in Construction Disputes*. Werlauff Jura 2015.

Christensen, 1973a: Christensen, Anna. *Förutsättningar och misstag*. TfR 1973, s. 311–340.

Christensen, 1973b: Christensen, Anna. *Regler om misstag rörande faktiska förhållanden.* TfR 1973, s. 482–513.

Clay och Dennys, 2015: Clay, Robert och Dennys, Nicholas. *Hudson's Building and Engineering Contracts*. Trettonde upplagan. Sweet & Maxwell 2015.

Dahlberg Kolga och Odelberg, 2015: Dahlberg Kolga, Hans och Odelberg, Erik. *Gotlandsdomen: Entreprenadkontraktets fördelning av ansvaret för förhållanden som inte framgår av förfrågningsunderlaget*. JT 2015/16, s. 226–235.

Dahlman, 2019: Dahlman, Christian. *Begreppet rättskälla*. Juridiska grundbegrepp. Studentlitteratur 2019, s. 55–74.

Danelius, 2016: Danelius, Johan. *Svensk Juristtidning och nordiskt juridiskt samarbete*. SvJT 2016, s. 1–14.

Degerfeldt, 2016: Degerfeldt, Peter. *Rättsfallssamling i entreprenadjuridik*. Andra upplagan. Jure Förlag 2016.

Deli, 2017: Deli, Robert. *Kommersiella entreprenadavtal i praktiken*. Svensk Byggtjänst 2017.

Dotevall, 2002: Dotevall, *Ekvivalensprincipen och jämkning av långvariga avtal*, SvJT, 2002, s. 443–457.

Dryselius, 2019: Dryselius, David. *Avtalsviten – effekter och rättsverkningar*. 2019.

Edling och Karlbom, 2018: Edling, Johan och Karlbom, Johan. *Ett processrättsligt hopkok? En replik på Peter Westbergs artikel i JT 2018–19 s. 305.* JT 2018/19 Nr 4, s. 993–1004.

Eek m.fl., 1979: Eek, Hilding, Grönfors Kurt, Hellner, Jan, Thornstedt, Hans, Vahlén, Lennart och Welamson, Lars. *Juridikens källmaterial*. Nionde upplagan. Förlaget Akademilitteratur AB, 1979.

Ehrenstråle, 1729: Ehrenstråle, David. *Inledning til then swenska iurisprudentian civilem, af naturens lagh och Sweriges rikes äldre och nyare stadgar uthdragen och vpsatt*. 1729.

Flodgren, 2016: Flodgren, Boel. *Civilrätten i ett framtidsperspektiv.* SvJT 100 år, 2016, s. 23–52.

Furst och Ramsey, 2016: Furst, Stephen och Ramsey, Vivian. *Keating on Construction Contracts*. Tionde upplagan. Sweet & Maxwell 2016.

Gentele, 2019a: Gentele, Oskar. *Samlade störningskrav*. Svensk Byggtjänst 2019.

Gentele, 2019b: Gentele, Oskar. *Norsk dom om samlade störningskrav (global claims)*. JT 2019/20 Nr 1, s. 172–182.

Gorton, 2010: Gorton, Lars. *AB-kontrakten och den allmänna kontraktsrätten*. Festskrift till Torgny Håstad. Iustus förlag 2010, s. 149–173.

Grönfors, 1989: Grönfors, Kurt. *Tolkning av frakavtal.* Svenska Sjörättsföreningen 1989.

Grönfors, 1995: Grönfors, Kurt. *Avtal och omförhandling*. Nerenius & Santérus 1995.

Grönfors och Dotevall, 2016: Grönfors, Kurt och Dotevall, Rolf. *Avtalslagen. En kommentar*. Femte upplagan. Wolters Kluwer 2016.

Hagman m.fl., 2017: Hagman, Jan-Erik, Liman, Lars-Otto, Lindgren, Gunnar och Boman, Erik. *Den svenska entreprenadrättens framväxt inom bygg- och anläggningssektorerna*. SvJT 2017, s. 173–181.

Hagstrøm, 1997: Hagstrøm, Viggo. *Entrepriserett. Utvalgte emner.* Vinderen forlag 1997.

Hagstrøm, 2011: Hagstrøm, Viggo. *Obligasjonsrett*. Andra utgåvan. Universitetsforlaget 2011.

Hagstrøm och Bruserud, 2014: Hagstrøm, Viggo och Bruserud, Herman. *Entrepriserett*. Universitetsforlaget 2014.

Hammarskjöld, 1886: Hammarskjöld, Hjalmar. *Om fraktaftalet och dess viktigaste rättsföljder*. Almqvist & Wiksell 1886.

Hammarskjöld, 1893: Hammarskjöld, Hjalmar. *Några anmärkningar om köp, leveransaftal och arbetsbeting*. TfR, 1893, s. 103–125.

Hansen, 2008: Hansen, Ole. *Det entrepriseretlige hjemmelsproblem – modsætningsforhold eller fællesskab?* Jurist- og Økonomforbundets Forlag 2008.

Hansen, 2011: Hansen, Ole. *Om de længerevarende kontraktsforholds forankring i den almindelige kontraktret – længerevarende kontrakter som forskningsfelt.* TfR 2011, s. 443–477.

Hansen, 2018: Hansen, Ole. *Reglerne om parternes kommunikation i udkastet til AB 18.* Tidsskrift for Bolig- og Byggeret 2018, s. 351–357.

Hardenberger, 2018: Hardenberger, Alexander. *Bevisbördans placering i fordringsmål – en rättsfallsstudie*. SvJT 2018, s. 360–374.

Hardenberger, 2019: Hardenberger, Alexander. *Bevisbördans placering i fordringsmål II – särskilt om förhållandet mellan den civilrättsliga regeln och föremålet för bevisbördan.* SvJT 2019, s. 705–720.

Hardenberger, 2020: Hardenberger, Alexander. *Den successiva relevansens princip – några reflektioner med anledning av Högsta domstolens domvillobeslut i NJA 2019 s. 802*, SvJT 2020, s. 546–570.

Hasselrot, 1905: Hasselrot, Berndt. *Handelsbalken jemte dithörande författningar: med förklarande anmärkningar och belysande prejudikat till praktiska juristers och affärsmäns tjenst. Del 9 (Om arbetsbeting)*. 1905.

Hedberg, 2010: Hedberg, Stig. *Kommentarer till AB 04, ABT 06, ABK 09*. Svensk Byggtjänst 2010.

Heidbrink, 2005: Heidbrink, Jakob. *Logistikavtalet*. Iustus förlag 2005.

Hellner, 1983: Hellner, Jan. *Speciell avtalsrätt II. Kontraktsrätt*. 1983.

Hellner, 1987: Hellner, Jan. *Förutsättningsläran rediviva.* Juhlajulkaisu Matti Ylöstalo. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1987, s. 133–155.

Hellner, 1994: Hellner, Jan. *Rättsteori. En introduktion*. Andra upplagan. Juristförlaget 1994.

Hellner, 2001: Hellner, Jan. *Metodproblem i rättsvetenskapen*. *Studier i förmögenhetsrätt*. Jure 2001.

Hellner m.fl., 2019: Hellner, Jan, Hager Richard, och Persson, Annina H. *Speciell avtalsrätt II. Kontraktsrätt. 1 häftet. Särskilda avtal*. Sjunde upplagan. Norstedts Juridik 2019.

Hellner m.fl., 2020: Hellner, Jan, Hager Richard, och Persson, Annina H. *Speciell avtalsrätt II. Kontraktsrätt. 2 häftet. Allmänna ämnen*. Sjunde upplagan. Norstedts Juridik 2020.

Hellner och Radetzki, 2021: Hellner, Jan och Radetzi, Marcus. *Skadeståndsrätt.* Eflte upplagan. Norstedts Juridik 2018.

Hellner och Ramberg, 1991: Hellner, Jan och Ramberg, Jan. *Speciell avtalsrätt I. Köprätt.* Andra upplagan. Juristförlaget 1991.

Herre, 1996: Herre, Johnny. *Ersättningar i köprätten. Särskilt om skadeståndsberäkning.* Juristförlaget 1996.

Herre, 2016: Herre, Johnny. *Köprättens divergerande innehåll.* SvJT 100 år, 2016, s. 53–66.

Herre, 2018: Herre, Johnny. *Användningen av utländsk rätt i Högsta domstolen på det förmögenhetsrättsliga området.* Festskrift til Mads Bryde Andersen. Jurist- og Økonomforbundets Forlag 2018.

Heuman, 2005: Heuman, Lars. *Bevisbörda och beviskrav*. Norstedts Juridik 2005.

Heuman och Westberg, 1995: Heuman, Lars och Westberg, Peter. *Argumentationsformer inom processrätten.* Andra upplagan. Juristförlaget 1995.

Holmbäck, 1934: Holmbäck, Åke. *Cronhielm och 1734 års lag*. Minnesskrift ägnad 1734 års lag av jurister i Sverige och Finland den 13 december 1934, 200-årsdagen av riksens ständers beslut. I. SvJT 1934, s. 54–89.

Holmbäck, 1970: Holmbäck, Ulf. *Studier i förutsättningslärans terminologi.* Hæggström 1970.

Hultgren, 2019: Hultgren, Peter. *Fel i tjänst – om felbedömning och påföljdsbestämning vid avtal om tjänster i oreglerade fall*. Skrifter från Juridiska institutionen vid Umeå universitet 2019.

Hyldmo Bjørnvik och Johansen, 2021: Hyldmo Bjørnvik, Arve Martin och Johansen, Johnny. *Hvem eier egentlig slakken*. På Rett Grunn II. Festskrift till Norsk Forening for Bygge- og Entrepriserett. Gyldendal Norsk Forlag 2021, s. 294–307.

Håstad, 1990: Håstad, Torgny. *Dröjsmål och fel enligt AB 72.* Festskrift till Gotthard Calissendorff. Norstedts Förlag 1990, s. 77–128.

Håstad, 1991: Håstad, Torgny. *Besiktningens rättsverkan*. SvJT 1991, s. 577–600.

Håstad, 2009: Håstad, Torgny. *Köprätt och annan kontraktsrätt.* Sjätte upplagan. Iustus förlag 2009.

Håstad, 2019: Håstad, Torgny. *Om avhjälpande av fel, och om diverse reformbehov i standardvillkoren för entreprenad*. JT 2019/20, s. 25–48.

Hørlyck, 2002: Hørlyck, Erik. *Entreprenørvederlaget. Korrektion af entreprenørens vederlag som følge af ændrede forhold.* Jurist- og Økonomforbundet 2002.

Hørlyck, 2019: Hørlyck, Erik. *Entreprise – AB 18*. Åttonde utgåvan. Jurist- og Økonomforbundets Forlag 2019.

Ingvarson och Lassing, 2022: Ingvarson, Anders och Lassing, Filip. *Ändring av avtalat pris i entreprenader vid kostnadsförändringar på material – ett nordiskt perspektiv*. Ändrade förhållanden. Norstedts Juridik 2022, s. 243–264.

Ingvarson och Utterström, 2015a: Ingvarson, Anders och Utterström, Marcus. *Tolkning av entreprenadavtal – det köprättsliga kontrollansvaret möter hindersbestämmelserna i AB 04*. SvJT 2015, s. 20–39.

Ingvarson och Utterström, 2015b: Ingvarson, Anders och Utterström, Marcus. *Högsta domstolens intåg i entreprenadrättens slutna rum*. SvJT 2015, s. 258–278.

Ingvarson och Utterström, 2016: Ingvarson, Anders och Utterström, Marcus. *Väsentlig rubbning enligt AB 04*. JT 2016/17 Nr 1, s. 68–94.

Ingvarson och Utterström, 2018: Ingvarson, Anders och Utterström, Marcus. *Självkostnadsprincipen enligt AB 04 och ABT 06.* SvJT 2018, s. 542–564.

Ingvarson och Utterström, 2020: Ingvarson, Anders och Utterström, Marcus. *Tolkning av entreprenadavtal*. Norstedts Juridik 2020.

Iversen, 2010: Iversen, Torsten. *Lidt om risiko og ansvar i entrepriseforhold*. På rett grunn. Festskrift till Norsk Forening for Bygge- og Entrepriserett. Gyldendal Akademisk 2010, s. 259–279.

Iversen, 2016: Iversen, Torsten. *Entrepriseretten*. Jurist- og Økonomforbundets Forlag 2016.

Jareborg, 2004: Jareborg, Nils. *Rättsdogmatik som vetenskap*. SvJT 2004, s. 1–10.

Johansson, 2007: Johansson, Sture. *Entreprenadrätt och praktik*. Andra utgåvan. Svensk Byggtjänst 2007.

Johansson, 2008: Johansson, Sture. *Entreprenadjuridiska uppsatser*. Svensk Byggtjänst 2008.

Johansson, 2020: Johansson, Svante O. *Konsumenttjänstlagen. En kommentar.* Andra upplagan. Norstedts Juridik 2020.

Jost Buch m.fl., 2020: Jost Buch, Anders, Ristorp Heidelberg, Anja, Melchiorsen, Heide och Molt Wengel, Christian. *AB 18. Almindelige betingelser for arbejder og leverancer i bygge- og anlægsvirksomhed med kommentarer.* Karnov Group 2020.

Jägerskiöld, 1984: Jägerskiöld, Stig. *Kring tillkomsten av 1734 års lag*. SvJT 1984, s. 681–699.

Karlgren, 1960: Karlgren, Hjalmar. *Kutym och rättsregel. En civilrättslig undersökning.* P.A. Norstedt & Söner 1960.

Karlgren, 1970: Karlgren, Hjalmar. *Utfästelse och »enuntiation«.* SvJT 1970, s. 126–132.

Karlgren, 1976: Karlgren, Hjalmar. *Prestation och ”fara” i köprätten.* P.A. Norstedt & Söner 1976.

Keskitalo, 2000: Keskitalo, Petri. *From Assumptions to Risk Management. An Analysis of Risk Management for Changing Circumstances in Commercial Contracts, especially in the Nordic Countries. The Theory of Contractual Risk Management and the Default Norms of Risk Allocation*. Lakimiesliiton Kustannus 2000.

Kolrud m.fl., 2004: Kolrud, Helge Jakob, Bergsaker, Olav, Davidsen, Erik, Holstrøm, Jarle W., Johansen, Johnny, Lund, Inger-Johanne, Ruud, Dag Arne, Seim, Tor Wilhelm, Ven, Bjørg och Rohde Garder, Wilfred. *NS 8405. Kommentarutgave.* Universitetsforlaget 2004.

Krokeide, 1977: Krokeide, Kjetil. *Forutsetningslæren og misligholdsbegrepet – særlig i langsiktige kontraktsforhold*. TfR 1977, s. 569–649.

Källenius, 1960: Källenius, Sten. *Entreprenadjuridik – kommentarer till svenska teknologföreningens allmänna bestämmelser för entreprenad inom husbyggnads- samt väg- och vattenbyggnadsfacken*. P.A. Norstedt & Söners Förlag 1960.

Kôersner, 1918: Kôersner, Albert. *Hugo Wikander. Om det materiella arbetsbetinget och dess viktigaste rättsföljder med särskild hänsyn till svensk rättspraxis*. SvJT 1918, s. 346–350.

Lehrberg, 1989: Lehrberg, Bert. *Förutsättningsläran. Allmänna betingelser för möjligheten att frånträda rättshandlingar på grund av okända eller oförutsedda omständigheter.* Iustus förlag 1989.

Lehrberg, 2008: Lehrberg, Bert. *Omförhandlingsklausuler.* Andra upplagan. Institutet för bank- och affärsjuridik 2008.

Lehrberg, 2020: Lerhberg, Bert. *Avtalstolkning*. Nionde upplagan. Iusté 2020.

Lidbom, 1973: Lidbom, Carl. *Den nordiska rättsenhetens problem i dag.* SvJT 1973, s. 273–278.

Lidelöw m.fl., 2015: Lidelöw, Helena, Stehn, Lars, Lessing, Jerker och Engström, Dan. *Industriellt husbyggande*. Studentlitteratur 2015.

Liman m.fl., 2016: Liman, Lars-Otto, Sahlin, Claes, Peterson, Martin och Kåvius, Niklas. *Entreprenad- och konsulträtt*. Nionde upplagan. Svensk Byggtjänst 2016.

Lindahl, 1985: Lindahl, Lars. *Definitioner, begreppsanalys och mellanbegrepp i juridiken*. Rationalitet och empiri i rättsvetenskapen. Juristförlaget 1985.

Lindskog, 2015: Lindskog, Stefan. *Jämkning i kommersiella avtalsförhållanden*. Aftaleloven 100 år. Baggrund, status, udfordringer, fremtid. DJØF Publishing Copenhagen 2015, s. 305–327.

Lundberg, 2019: Lundberg, Kontrad. *Avtalets innebörd*. *Inkorporering – tolkning – utfyllning*. Jure 2019.

Marthinussen m.fl., 2016: Marthinussen, Karl, Giverholt, Heikke och Arvesen, Hans-Jørgen. *NS 8405 med kommentarer*. Gyldendal Norsk Forlag AS 2016.

Mellqvist, 2013: Mellqvist, Mikael. *Entreprenadrätten och kontraktsrättens finrum*. SvJT 2013, s. 233–265.

Modéer, 1979: Modéer, Kjell Åke. *David Nehrman-Ehrenstråle – En inledning*. Then Swenska Jurisprudentia Civilis 1746. 1979, s. IX–XXV.

Modéer, 1980: Modéer, Kjell Åke. *Några gestalter i den juridiska fakultetens historia*. Juridiska institutionen vid Lunds universitet 1980.

Motiv AB 65, 1969: *Motiv AB 65: allmänna bestämmelser för byggnads-, anläggnings- och installationsentreprenader AB 65 samt kontraktsformulär Svenska teknologföreningens formulär 18, 19 och 20.* Svenska Teknologföreningen 1969.

Motiv AB 72, 1973: *Motiv AB 72: allmänna bestämmelser för byggnads-, anläggnings- och installationsentreprenader AB 72 samt kontraktsformulär och anbudsformulär Svenska teknologföreningens formulär 18/72, 19/72, 20/72 och 21/72*. Svenska Teknologföreningen 1973.

Mousourakis, 2012: Mousourakis, George. *Fundamentals of Roman Private Law*. Springer-Verlag Berlin Heidelberg 2012.

Munukka, 2007: Munukka, Jori. *Kontraktuell lojalitetsplikt*. Jure Förlag 2007.

Munukka, 2017a: Munukka, Jori. *Skälig tidsåtgång vid löpande räkning*. JT 2017/18, s. 939–948.

Munukka, 2017b: Munukka, Jori. Kommentarer till 6–16 §§ köplagen. Köplagen. En kommentar. Karnov Group 2017, s. 40–188.

Nial, 1934: Nial, Håkan. *Handelsbalken*. Minnesskrift ägnad 1734 års lag av jurister i Sverige och Finland den 13 december 1934, 200-årsdagen av riksens ständers beslut. I. SvJT 1934, s. 294–317.

Nilsson, 2016: Nilsson, Mattias. *Entreprenadavtalets speciella drag. Något om Högsta domstolens norminriktade avtalstolkning av entreprenadrättens standardavtal – och dess undantag*. Festskrift till Ronney Hagelberg. Jure Förlag 2016, s. 153–180.

Nordh, 2019a: Nordh, Robert. *Bevisrätt A. Allmänna bevisfrågor. Om Ansvaret för bevisning, vittne, syn, sakkunnig m.m.* Andra upplagan. Iustus förlag 2019.

Nordh, 2019b: Nordh, Robert. *Processens ram i tvistemål. Om yrkande och grunder, ändring av talan m.m.* Fjärde upplagan. Iustus förlag 2019.

Nordstrand, 2008: Nordstrand, Uno. *Byggprocessen*. Fjärde upplagan. Liber 2008.

Norlén och Ramberg, 2021: Norlén, Andreas och Ramberg, Christina. *Vigilansprincipen i förmögenhetsrätten*. SvJT 2021, s. 373–382.

Olsen, 2004: Olsen, Lena. *Rättsvetenskapliga perspektiv*. SvJT 2004, s. 105–145.

Olsson, 2020: Olsson, Stefan. *Introduktion till entreprenadrätt*. Svensk Byggtjänst 2020.

Ossmer och Wollsén, 2007: Ossmer, Per och Wollsén, Magnus. *Totalentreprenader och ABT 06 – några kommentarer*. Svensk Byggtjänst 2007.

Peczenik, 2005: Peczenik, Aleksander. *Juridikens allmänna läror*. SvJT 2005, s. 249–272.

Peterson, 2004: Peterson, Claes. *Debatten om 1826 års förslag till en allmän civillag – en svensk kodifikationsstid?* Norden, rätten, historia: festskrift till Lars Björne. Suomalainen lakimiesyhdistys 2004, s. 245–263.

Pettersson, 2010: Pettersson, Nils-Henrik. *Plunder og heft*. På rett grunn. Festskrift till Norsk Forening for Bygge- og Entrepriserett. Gyldendal Akademisk 2010, s. 347–363.

Ramberg, 2005: Ramberg, Christina. *Kontraktstyper*. Norstedts Juridik 2005.

Ramberg, 2017: Ramberg, Christina. *Prejudikat som rättskälla i förmögenhetsrätten*. Wolters Kluwer 2017.

Ramberg och Herre, 2019: *Allmän köprätt.* Nionde upplagan. Wolters Kluwer 2019.

Ramberg och Ramberg, 2019: Ramberg, Christina och Ramberg, Jan. *Allmän avtalsrätt.* Elfte upplagan. Norstedts Juridik 2019.

Rodhe, 1951: Rodhe, Knut. *Svensk rättspraxis. Obligationsrätt 1945–1949*. SvJT 1951, s. 581–616.

Rodhe, 1952: Rodhe, Knut. *Om jämkning av kontrakt på grund av ändrade förhållanden*. Nordiska Juristmötet 1951, bilaga V, 1952.

Rodhe, 1956: Rodhe, Knut. *Obligationsrätt*. P.A. Norstedt & Söners Förlag 1956.

Rodhe, 1975: Rodhe, Knut. *Lärobok i obligationsrätt.* Fjärde upplagan. P.A. Norstedt & Söner 1975.

Rådberg, 2013: Rådberg, Åke. *Risk enligt AB 04. HD skriver om AB och skriver om AB*. JT 2013/14, s. 667–673.

Samuelsson, 2008: Samuelsson, Joel. *Tolkning och utfyllning. Undersökningar kring ett förmögenhetsrättsteoretiskt tema*. Iustus 2008.

Samuelsson, 2011a: Samuelsson, Per. *Entreprenadavtal. Särskilt om ändrade förhållanden*. Karnov Group 2011.

Samuelsson, 2011b: Samuelsson, Per. *Lojalitet och rationell resursanvändning i entreprenadavtal*. Ny Juridik Nr 4 2011, s. 45–64.

Samuelsson, 2022: Samuelsson, Per. *AB 04. En kommentar*. Tredje upplagan. Norstedts Juridik 2022.

Sandgren, 1995: Sandgren, Claes. *Om empiri och rättsvetenskap*. JT 1995/96, s. 726–748.

Sandvik, 1966: Sandvik, Tore. *Entreprenørrisikoen*. Tanum 1966.

Schedin och Sjöström, 2014: Schedin, Fredrik och Sjöström, Elin. *Störningar i byggentreprenaden. Juridikens tillämpning*. Svensk Byggtjänst 2014.

Schmidt och Adlercreutz, 1962: Adlercreutz, Axel och Schmidt, Folke. *Kollektiv arbetsrätt*. P.A. Norstedt & Söner 1962.

Schmidt, 1968: Schmidt, Folke. *Tjänsteavtalet*. Norstedt 1968.

Stråth, 2018: Stråth, Kristoffer. *Beställarens hävning respektive obefogade hävning av entreprenadavtal – särskilt om ansvar för garantifel*. JT 2018 Nr 3, s. 558–565.

Sundberg, 1961: Sundberg, Jacob. *Avtalstyper och typavtal*. SvJT 1961, s. 11–30.

Sundell, 1987: Sundell, Jan-Olof. *Tysk påverkan på svensk civilrättsdoktrin 1870-1914*. Institutet för rättshistorisk forskning 1987.

Sund-Norrgård, 2013: Sund-Norggård, Petra, *Omförhandling och medling*, TfR nr 3 2013, s. 315–342.

Svensson, 2005: Svensson, Ola. *Tolkning och bristande finhet.* Avtalslagen 90 år. Aktuell nordisk rättspraxis. Norstedts Juridik 2005, s. 461–479.

Svensson, 2015: Svensson, Ola. *Att avvika från lagmotiven*. Juridisk Tidskrift 2015/16, s. 741–753.

Svensson, 2017a: Svensson, Ola. Kommentarer till 22–29 och 42–66 §§ köplagen. Köplagen. En kommentar. Karnov Group 2017, s. 235–340 och 427–588.

Svensson, 2017b: Svensson, Ola. *Den principstyrda rätten 2. Teorins betydelse för svensk kontraktsrätt*. Ny Juridik Nr 1 2017, s. 79–109.

Svensson, 2022: Svensson, Ola. *FN-konventionen angående internationella köp av varor och ändrade förhållanden*. Ändrade förhållanden. Norstedts Juridik 2022, s. 191–224.

Taxell, 1972: Taxell, Lars Erik. *Avtal och rättsskydd.* Åbo Akademi 1972.

Thunell, 1995: Thunell, Sten. *Så gick det. Domar och beslut i entreprenadtvister.* Svensk Byggtjänst 1995.

Vagner och Iversen, 2005: Vagner, Hans Henrik och Iversen, Torsten. *Enrepriseret*. Fjärde utgåvan. Jurist- og Økonomfrobundets Forlag 2005.

Vahlén, 1951: Vahlén, Lennart. *Formkravet vid fastighetsköp. Särskilt dess inverkan på regler om förutsättningar och fel.* 1951.

Vahlén, 1960: Vahlén, Lennart. *Avtal och tolkning*. P.A. Norstedt & Söners Förlag 1960.

van der Sluijs, 2010: van der Sluijs, Jessika. *Soft lwa-reglering av försäkringsrätten*. SvJT 2010/11, s. 296–326.

Vasegaard Andreasen, 2010: Vasegaard Andreasen, Søren. *Tidsfristforlængelse i entreprise.* Boggruppen ApS 2010.

Votinius, 2004: Votinius, Zacharias. *Varandra som vänner och fiender*. Brutus Östlings Bokförlag Symposion, 2004.

Votinius, 2022: Votinius, Zacharias. *Omtag för det oförutsedda – en modern syn på avtal ingångna under felaktiga förutsättningar*. Ändrade förhållanden. Norstedts Juridik 2022, s. 111–139.

Wahlberg, 2019: Wahlberg, Lena. *Begreppet lagtolkning*. Juridiska grundbegrepp. Studentlitteratur 2019, s. 143–162.

Wallkvist och Willborg, 2020: Wallkvist, Eddie och Willborg, Isak. *Ska en beställare bereda en entreprenör möjlighet att avhjälpa fel om entreprenaden hävts enligt AB 04/ABT 06?* JT 2020/21 Nr 1, s. 82–104.

Westberg, 1992: Westberg, Peter. *Avhandlingsskrivande och val av forskningsansats*. Festskrift till Per Olof Bolding. Juristförlaget 1992, s. 421–446.

Westberg, 2000a: Westberg, Peter. *Prejudikattolkningens ABC*. Normativa perspektiv. Festskrift till Anna Christensen. Juristförlaget 2000, s. 583–617.

Westberg, 2000b: Westberg, Peter. *Överraskande rättsbildning på grundval av handelsbruk eller allmänt tillämpade standardvillkor?* JT 2000/01 Nr 2, s. 348–379.

Westberg, 2018: Westberg, Peter. *Hopklumpade anspråk i entreprenadtvister*. JT 2018/19, s. 305–342.

Westberg, 2020: Westberg, Peter. *Konflikt och kontrakt.* Jure Förlag 2020.

Westberg, 2021: Westberg, Peter. *Civilrättskipning*. Tredje upplagan. Norstedts Juridik 2021.

Wiberg, 1943: Wiberg, Arne. *Bristande och oriktiga förutsättningar utanför avtalslagen och andra lagbestämmelser.* SvJT 1943, s. 773–800.

Wikander, 1913: Wikander, Hugo. *Bidrag till läran om arbetsbetingsaftalet enligt svensk rätt*. 1913.

Wikander, 1916: Wikander, Hugo. *Om det materiella arbetsbetinget och dess viktigaste rättsföljder: med särskild hänsyn till svensk rättspraxis*. 1916.

Willborg, 2016: Willborg, Isak. *Högsta domstolens tolkning av entreprenadavtal*. JT 2016/17, s. 864–877.

Willborg, 2017: Willborg, Isak. *Beställarens granskningsrätt och entreprenörens omsorgsplikt vid arbeten på löpande räkning enligt självkostnadsprincipen*. JT 2017/18, s. 949–961.

Willborg, 2018: Willborg, Isak. *Måste en entreprenör avisera om ÄT(A)-arbeten/mängdökning för att kunna kräva tidsförlängning enligt AB 04/ABT 06?* JT 2018/19 Nr 4, s. 832–843.

Willborg, 2020: Willborg, Isak. *The Scope of Work According to AB 04*. JT 2020/21 Nr 4, s. 869–890.

Winroth, 1878: Winroth, Alfred Ossian. *Om tjenstehjonsförhållandet enligt svensk rätt*. 1878.

Würtemberg, 1934: Würtemberg, Eriks Marks. *Blick på den svenska lagstiftningen alltifrån adertonhundratalets början*. Minnesskrift ägnad 1734 års lag av jurister i Sverige och Finland den 13 december 1934, 200-årsdagen av riksens ständers beslut. I. Svensk juristtidning 1934, s. 143–202.

Zimmerman, 1990: Zimmerman, Reinhard. *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Juta 1990.

Övriga källor

Betänkande AB 18, 2018: *Almindelige betingelser i bygge- og anlægsvirksomhed*, Betænkning nr 1570, Trafik-, Bygge- og Boligstyrelsen 2018.

Cirkulär 1/2011: Sveriges byggindustriers Cirkulär 1/2011. *Väderleksförhållanden aug – dec 2010*. Blått cirkulär. Daterat den 17 januari 2011.

Cirkulär 2/2011: Sveriges byggindustriers Cirkulär 2/2011. *Entreprenören och vädret*. Blått cirkulär. Daterat den 16 februari 2011.

Delay and Disruption Protocol, 2017: *Society of Construction Law Delay and Disruption Protocol*. Andra editionen. Society of Construction Law 2017. Hämtat från www.scl.org.uk den 10 september 2021.

Nordisk familjebok, 1918: Leche, Vilhelm, Nyström, Johan Fredrik, Warburg, Karl och Westrin, Theodor. *Nordisk familjebok. Konversationslexikon och realencyklopedi.* Tjugosjunde bandet. Nordisk familjeboks förlag 1918.

NU 1976:22: Sandvik, Tore. *Utkast til nordiske kontraktsbestemmelser for bygge- og anleggsarbeider*. Nordisk utredningsserie 1976:22.

Svenska män och kvinnor, 1955: Dahl, Torsten och Bohman, Nils (red.). *Svenska män och kvinnor: biografisk uppslagsbok 8*. Albert Bonniers förlag 1955.

Svenskt biografiskt lexikon, 1949: Almquist, Johan Axel, Boëthius, Bertil och Hildebrand, Bengt (red.). *Svenskt biografiskt lexikon. Tolfte bandet.* Samfundet för Svenskt biografiskt lexikons utgivande 1949.

Svenskt biografiskt lexikon, 1971: Grill, Erik (red.). *Svenskt biografiskt lexikon. Artonde bandet.* Svenskt biografiskt lexikon 1971.

Störningar och tidsförlängning

I avhandlingen undersöks vilka störningar i entreprenadavtal som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning.

Med störning avses i avhandlingen en omständighet som avviker från vad entreprenören förutsatt (antagit) senast vid avgivandet av sitt löfte (anbud) att ingå avtalet som gör att entreprenörens arbeten inte kan utföras som planerat och som orsakar tillkommande kostnader, en försening eller bådadera. Störningar kan delas upp i de tre momenten avvikelse, arbetspåverkan och effekt.

Störningar är ett för entreprenadavtal karaktäristiskt och vanligt förekommande problem. Det kan betraktas som en för entreprenadavtalet särskild typ av ändrade förhållanden. Att det har förekommit en störning i en entreprenad säger i sig ingenting om huruvida entreprenören har rätt till tilläggsvederlag, tidsförlängning eller någon annan rättsföljd.

I avhandlingen undersöks vilka störningar som kan ge entreprenören rätt till tidsförlängning enligt reglerna i standardavtalet AB 04 och när parternas avtal inte ger något besked. Undersökningen sker med utgångspunkt i ett antal typfall av avvikelser.

Vilka dispositiva regler som bör tillämpas på entreprenadavtal är ofta oklart. I avhandlingen undersöks hur likheter mellan reglerna i standardavtalen AB 04, NS 8405 och AB 18 kan ligga till grund för argument om hur entreprenadavtal bör fyllas ut när det saknas direkt tillämpliga rättsregler eller rättsregler som är lämpliga att tillämpa analogt.

LUNDS UNIVERSITET

Juridiska fakulteten
Lunds universitet

ISBN 978-91-986174-2-9 (tryck)
ISBN 978-91-987933-0-7 (PDF)

Printed by Media-Tryck, Lund 2022 NORDIC SWAN ECOLABEL 3041 0903